

**Endring og motstand mot endring av
femininiteter og maskuliniteter i idrett og
kroppskultur i Norge:
1890 - 1950**

- med et sideblikk på Tyskland, Sverige og Danmark

En feministisk analyse av et empirisk materiale

O. Bjørgum

Gerd von der Lippe
Institutt for idretts- og friluftslivsfag
Høgskolen i Telemark

Doktorgradsarbeid levert
ved Norges Idrettshøgskole
Institutt for samfunnsviten-
skapelige fag

A SHORT SUMMARY

The title is "Changing Femininities and Masculinities in Sport and Body Cultures in Norway: 1890-1950 - with a Sideglance to Germany, Sweden and Denmark. A Feminist Analysis of an empirical Material".

Focus is on the construction of gender in handball, track and field, gymnastics, skiing, skating, riding, swimming, tennis, fencing, rowing and marching.

The following material is analysed from 1890 till 1950:

National newspapers, sports magazines, womens magazines, magazines of local sports clubs in Oslo and Akershus, board meetings of different organized sports and those of Oslo and Akershus, the committee of doctors, central committees of women and also in different sports federations, the Journal of Norwegian Medical Association, German sports periodicals in track and field and gymnastics in addition to written rules of handball in Norway, Germany, Sweden and Denmark.

15 former athletes, leaders and coaches are interviewed, 14 of which in a qualitative manner.

The theoretical perspectives are hegemonic masculinity with a feminist emphasis, Bourdieu's terms habitus and field in addition to a feminist focus on the body. A social-semiotic analysis of texts are used where metaphors and symbols are in focus. The relation sex-gender is deconstructed in a creative manner and moderately reconstructed in the logics of modernity with a postmodern "twist".

Construction of gender in different sports fields and cultures are stories of variations, some contradictions, but with clear-cut structures of the males as the "natural" sporting bodies in all sports except handball. Here female athletes might be interpreted as the gender of first order, whereas the males were the leaders, coaches and referees. The gender of the males were, however, never featured as "destiny" in handball, because their bodies were never ridiculed in the press as those of the females were for example in track and field, skiing and marching. Further, female bodies in gymnastics, swimming and riding were never depicted as "destiny".

The construction of the female gender as the second sex-gender or as subordinated is not regarded as a priori category but formed and forming in different periods and contexts.

FORORD

I 1991 ble jeg klar over at jeg burde sikte på å ta en doktorgrad, hvis jeg skulle "overleve" i et akademisk der dominerende mannlige logikker bidrog kontinuerlig til å marginalisere mitt forskningsfelt: kjønnete praksiser i idrett og kroppskulturer i et samfunnsvitenskapelig og historisk perspektiv.

Det er mange som fortjener takk for sin støtte til denne studien. Først av alle, Senter for Kvinneforskning i Oslo ved å inkludere meg i deres mange spennende seminarer om kjønn. Her har jeg kommet med i et nettverk, som har vært avgjørende for dette arbeidet.

Programstyret for "Grunnleggende kvinneforskning" ved å gi meg rundt kr.160.000,-, slik at jeg kunne lese meg opp på teori etter mange år med forelesninger, veiledning og administrasjon. Programstyret for idrettsforskning i Norges Forskningsråd har også bidratt (kr.25.000,-).

Forskningsutvalget ved Høgskolen i Telemark ga meg et års stipend fra 1995 til 1996, slik at arbeidet ble nesten ferdig.

Jeg har opplevet min veileder, professor II ved Norges Idrettshøgskole, Finn Olstad, som en meget behagelig og inspirerende veileder. Du har lest mine mange utkast og gitt meg verdifulle innspill og nøkterne kommentarer.

Sosiolog Hildur Ve og historiker Bente Rosenbeck har gitt meg nødvendige reaksjoner på feministisk teori.

Den engelske sosiologen, Jennifer Hargreaves trenger en takk for å ha diskutert hegemonisk teori med meg i flere timer i solsteiken i Lyon.

Takk til kultursosiolog, Arild Thomassen, som har inspirert meg til å inkludere perspektiver på kropp og kroppskultur i tillegg til å ha lest gjennom min tolkning av hegemonisk teori i siste del av kapittel 10.

Den personen som har inspirert meg mest av alle i sluttfasen er min søster, Berit. Hun har påvirket meg til å våge spranget å ta med semiotiske perspektiver og analysere tekster ved bl.a. hjelp av metaforer, symboler og termen doxa. Berit, du har gitt meg uvurderlige tips om litteratur, som jeg aldri ville ha funnet frem til bare ved egen hjelp. Eli Glomnes ved institutt for humanistiske fag ved HiT har helt i sluttspurten veiledet meg om ulike perspektiver i tolkning av metaforer.

Tidligere sportsredaktør i Dagbladet, Leif Isdahl, skal også takkes for å ha tolket signaturer til flere sportsjournalister fra 1945-50.

De som har møtt meg nesten daglig og hjulpet med å skaffe til veie mikrofilmer fra UB, artikler og bøker i tide og utide trenger en ekstra takk gjennom hele prosessen. "Det haster" kan være en metafor på mine hyppige henvendelser: Gerd Simones, Eli Presterud Astad, Anlaug Olimstad Fossheim, Stina Gilje, Unni Anett Gundersen, Svanaug Bergan Midtbø og Margretha Løvoll.

Helt i sluttspurten: stor takk til førstekonsulent, Kristian Førde ved HiT for datateknisk hjelp for å få kontroll med alle notene helt bakerst i avhandlingen.

Gerd von der Lippe, januar 1997

INNHALDSFORTEGNELSE

Forord

1. Innledning	1
2. Tidligere relevant forskning	14
3. Konstruksjon av kjønnete praksiser: ansats til en ny teori	41
4. Forståelse, tolkning og metodiske overveielser	98
5. Samfunnsutvikling i Norge i et kjønnsperspektiv fra 1890 - 1950 med et sideblikk på Tyskland, Sverige og Danmark	142
6. Legers legitimering av idrett i et kjønnsperspektiv	163
7. Legitimering av idrett i et kjønnsperspektiv i organisert idrett	185
8. Internasjonal håndball:1900-50 Fokus på Tyskland med et sideblikk på Sverige og Danmark	280
9. Håndball i organisert idrett i Norge:1932-50	305
10. En feministisk analyse av kjønn i idrett og kroppskultur	388

Kapittel 1.

INNLEDNING

Vi skal her ta opp faglig forankring, presentasjon av problemstillingene og strukturen i dette arbeidet.¹

Faglig forankring kommer foran presentasjon av problemstillingene, fordi det kan tolkes som en for-fortelling til hvordan jeg "vinkler" disse.²

Faglig forankring

Teori og perspektiv i dette prosjektet er hentet fra feministisk forskning i den "nord-vestlige verden" fra 1970 med få unntak.³ Denne startet med å studere kvinner. I dag er relasjoner mellom ulike grupper av menn og kvinner i fokus.

Størsteparten av teoriene er først og fremst fra sosiologi, men også fra antropologi, historie, pedagogikk og filosofi.

Studien kan forstås som et feministisk bidrag i skjæringspunktet mellom idrettshistorie, idrettssosiologi og idrettspedagogikk.⁴

Faglig forankring kan tolkes som et prosjekt i modernitetens logikker, men også i spenning med postmoderne diskurser i enkelte kontekster.⁵

I likhet med annen vitenskap har også feministisk forskning endret seg vesentlig siden 1970. Forandringer i sistnevnte har kanskje vært enda mer markerte siden den er ung, tverrfaglig og ikke bundet opp av bestemte fagtradisjoner på prestisjetunge institutter.

Ifølge bl.a. den amerikanske filosofen, Sandra Harding, er det ikke **en** enhetlig feministisk teori, men flere.⁶ Det er strid blant feminister ("a contested zone") om hva som er innholdet i termen.⁷ Til tross for dette vil jeg av pedagogiske grunner presentere to definisjoner som kan være et utgangspunkt for denne vitenskapelige retningen. De er forfattet av den norskfødte professor i sosiologi Eva Lundgren, en av de mest kjente feministiske forskere i Norden.

"... er et akademisk **kompetanseområde** som sikter mot en mest mulig nyansert forståelse av og via **kjønn**, og som dermed kan bidra til å endre nåværende kjønnsrelasjoner."⁸

Som akademisk "disiplin" er det ikke uventet at målet er å løfte frem en mest mulig **nyansert** tolkning av kjønn. Siden feministisk forskning vokste frem i nær kontakt med ulike kvinnebevegelser i USA, Canada og Vest-Europa på 1970-tallet, synes fremdeles sammenhengen mellom teori og praksis å være viktig.

Eva Lundgren listet opp enkelte temaer der slik forskning var relevant:

"Dette innebærer at feministisk forskning forsøker å forstå kjønnets betydning, f.eks. hva det betyr - og har betydd - å "være kvinne" respektive å "være mann", sosial organisering på grunnlag av kjønn, kjønnsrelasjoners betydning, 'kjønn' som analytisk kategori (innsikt **via** kjønn)." ⁹

Feministisk forskning forsøker også å synliggjøre makt og dominansperspektiv mellom kjønnene. I 1987 uttalte samme forsker seg slik:

"Feminisme er en motstrategi til den bestemte konstellasjonen mellom kjønn og makt som vi kjenner i vesten i moderne tid,..." ¹⁰

I 1996 ville nok en presisering ha vært nødvendig for å få med at ulike grupper av menn og kvinner har ulike muligheter til å dominere. ¹¹ I dag fokuserer feministisk teori mer på forskjeller blant kvinner og menn i ulike kulturer.

Dorothy Smith påpekte at de menn som dominerte akademia i de vestlige kulturer og som skapte teorier, tok utgangspunkt i sine opplevelser av kjønnete praksiser som om de var universelle. ¹² Hun problematiserte forholdet mellom kunnskap (the known) og forfatter/forsker (the knower). Når Simone de Beauvoir flere tiår før arrogant krevde å få sine praksiser anerkjent som universelle i 1949, møtte hun stor motstand i mange kulturer hos begge kjønn i "den nord-vestlige verden". ¹³

Den "post-moderne" diskurs har påvirket feministisk forskning. Med utgangspunkt i denne er bl.a. ingen metaposisjoner legitime og representative for "alle" andre. Tiden er ute for de "store fortellinger" som skal kunne favne alle praksiser og erfaringer. I feministisk forskning kan dette bety at alle posisjoner er mer eller mindre "spesielle" og delvise ("partielle"), inklusive de feministiske. Den idrettssosiologi og idrettshistorie som f.eks. tar for gitt at menn representerer det universelle mennesket kan ikke lenger sies å ha legitimitet til å kalles for "generell idrettssosiologi" eller "generell idrettshistorie". Dens kriterier for å innta en særskilt meta-posisjon finnes ikke lenger i den postmoderne diskurs. Det betyr ikke at alle posisjoner i dagens akademia synes å ha samme status og påvirkningsmuligheter. Også her synes dominansperspektiv å komme inn. Det er "bare" legitimiteten til metaposisjonene på teori-planet som er blitt utfordret i "de maskuline diskurser", ikke praksis-planet. ¹⁴

Feministiske teoretikere som f.eks. Nancy Fraser og Linda B.

Nicholson har kritisert postmodernistenes relative posisjoner, bl.a. fordi de kan sies å bygge på samme "store fortelling" (ny gjennomgripende norm: nå lokalt og relativt) som den selv forkaster.¹⁵ Denne kritikken kan forstås som et bakteppe i teorikapitlet. Selv om jeg deler denne innvendingen av postmodernismen, har den bidratt til å legitimere kreativitet i forskningen på en mer grunnleggende måte enn tidligere. Det har vært viktig for denne studien. Ifølge den svenskfødte sosiologen, Karen Widerberg, synes debatten nå å handle mer om hvordan kjønn skal "**forstås**" og "**skapes**" enn hva kjønn "**er**".¹⁶ Vi kan si at kjønn kan forstås som en tenkemåte, hvilke representasjoner vi knytter våre erfaringer til.¹⁷ Vi ser aldri verden slik den "er", bare slik vi "tror" den er.

Mannlige forskere, først og fremst sosiologene Tim Carrigan, Bob Connell og John Lee har kommet med viktige bidrag om ulike maskuliniteter.¹⁸ Den dominerende kalles for **hegemonisk maskulinitet**. **Denne teorien knyttet til feministiske posisjoner er basis i den teoretiske analysen i kapittel 3.** Ifølge Michael Messner er det viktig at studier om maskuliniteter tar utgangspunkt i feministisk forskning for å unngå "falske representasjoner" om menns erfaringer som universelle.¹⁹

Filosofen, Linda Alcoff var bl.a. opptatt av at feministisk forskning burde analysere praksiser med utgangspunkt i bevegelige posisjoner som skaper mening om kjønnete praksiser avhengig av kontekst.²⁰ Det betyr at forskerne bør ha flere ståsteder for å få flere valide tokninger. Studien forsøker derfor å overskride dualistiske logikker om todeling mellom tanke og kropp, natur-kultur og bevissthet-ubevissthet.

Den engelske antropologen Henrietta Moore oppsummerte mange av de nye tankene om kjønn på 1990-tallet i "A passion for difference" i 1994.²¹ Hun fremhevet at kjønn og kategorier om kjønn er viktige ikke først og fremst fordi de beskriver sosiale praksiser og posisjoner på en nøyaktig måte, heller fordi de blant andre forhold **skaper** (engender) kvinner og menn **når** de blir definert gjennom og via forskjeller. Slike diskurser koplet sammen med hendelser i praksisfeltet synes altså å skape både kjønns-forskjeller og kategorier om kjønn i betydning at de både definerer praksiser og er selv definerende praksiser.

I Norge kan praksiser i håndball forstås som "kvinnelige" og i Tyskland som "mannlige". Kjønn produserer i denne konteksten kontinuerlig kvinner og menn som forskjellige. Frykt for ikke å iscenesette seg som "tilstrekkelig" "feminin" eller "maskulin" kan bidra til valg av ulike idrettspraksiser.

Både kjønn og språk kan forstås som konstitutive kategorier.

Bruk av metaforer og symboler i tekster kan være signaler om forfatterens verdimesige posisjon.²² Myter og eventyr skal også i en viss grad i enkelte kontekster trekkes inn som et bidrag til å forstå innhold i tekster som skal analyseres.²³ Dette for å løfte frem en spenning mellom uartikulerte idealer og praksiser om kvinneligheter og mannligheter. Vi skal se at drømmer og lengsler til mange menn om motsetninger mellom f.eks. det "evige kvinnelige" og "den fysiske sterke mannlige helten" kan synes å bidra til både å synliggjøre ulike kjønnsforskjeller og å skape dem. Dette poenget blir også fanget opp i denne studien via enkle redskaper fra hermeneutikk og semiotikk for å analysere enkelte idrettshistoriske tekster.

Vi skal nå ta opp prosjektets problemstillinger.

Presentasjon av problemstillingene

Først, kort om termen "legitimere", siden overordnet-, hoved-problemstilling, samt to av prosjektets under-problemstillinger inkluderer dette begrepet direkte. De øvrige kan forstås som at denne termen er indirekte med.

Begrepet blir ofte knyttet til Max Webers "Makt og Byråkrati".²⁴ Ifølge Weber var det behov for å rettferdiggjøre alle typer "herredømme" eller maktkonstellasjoner i en stat.²⁵ De som har makt f.eks. i en organisasjon vil på et eller annet plan fortelle "medlemmene" hvorfor de handler slik de gjør. Så lenge folk tolket legitimeringen som "naturlig", synes den ifølge Jurgen Habermas å være gyldig.²⁶ Pierre Bourdieu peker på at legitimeringen kan tolkes som en tilfeldig sosial konstruksjon, som synes å forutsette spesielle logikker.²⁷

Studien er inspirert av Bourdieus definisjon av legitimitet:

"En ... handling eller ... praksis som er dominerende, men ikke åpent erkjent som det (meconnu comme tel), dvs som aksepteres uten diskusjon, er legitim."²⁸

Vi ser at Habermas' og Bourdieus forståelse av termen - slik den er

fremstilt her - kan tolkes å ligge nær opp til hverandre.

Fokus er på perioden 1890 til 1950. I dette tilsrommet ble en vesentlig del av grunnlaget lagt for utviklingen av den organiserte idretten vi har i dag her til lands. Norsk idrett er sentralt, men hovedproblemstillingen sees også i sammenheng med tysk håndball. Utviklingen i Sverige og Danmark er (indirekte) med for å løfte frem kulturelle variasjoner ytterligere.

Først presenteres en overordnet problemstilling som gir rammen for denne studien, deretter kommer de øvrige problemstillingene først og fremst tematisk, men også til en viss grad kronologisk med utgangspunkt i tidsperspektivet.

Overordnet problemstilling er som følger:

Hvordan legitimeres endring og motstand mot endring av hva som ble tolket som "godtatt feminine" og "maskuline" praksiser med fokus på perioden 1890 til 1950?

Sentrale kategorier er her praksiser i ulike kulturer i forskjellige tidsrom. Denne problemstillingen kan forstås som meget generell og besvares først indirekte via de øvrige problemstillingene. I siste kapittel vil studien ta utgangspunkt i enkelte idretter for å gå nærmere inn i analysen av dette spørsmålet.

Deretter skal vi presentere problemstillinger som inkluderer spørsmål om legitimitet med utgangspunkt i hoved-problemstillingen. Etter dette følger en underproblemstilling fra idrettsfeltet i Tyskland som er knyttet til hoved-problemstillingen.

Jeg har vært forundret over at norsk kvinnehåndball fremdeles synes å bli betraktet som en "typisk kvinneidrett" idag. Den kan karakteriseres som et spill med meget "tøff" kroppskontakt. Det har nettopp vært et sentralt kjennetegn på "tradisjonell mannsidrett". Jeg ble derfor interessert i å analysere starten av håndball i et kjønnsperspektiv her til lands. Hvem begynte med dette spillet og hvilke kulturer kan representere motoren i utviklingen av håndball? Ifølge bl.a. Berger og Luckmann er starten eller historien til et sosialt fenomen vesentlig, dersom en vil forstå dets betydning.²⁹ Perioden 1937-50 kan sies å være første fase i utvikling av organisert håndball i et kjønnsperspektiv. Spørsmål om kjønn, der ulike verdier ble løftet fram, er i fokus. Dette synes å bli dekket bedre i norsk presse og medlemsaviser fra lokallag enn i Norges

Håndballforbunds (NHF) interne notater. Derfor er de førstnevnte sentrale her.

Hvorfor ble håndball legitimert som en kvinneidrett¹ i Norge fra 1939 til 1950 i norske medier?

Selv om organisert idrett ble et internasjonalt fenomen i perioden 1890-1950, kan "like" idretter starte på ulikt tidsrom, få ulike utforminger og ulik oppslutning i to land. Forholdet mellom håndball og "konkurrerende" idretter i de enkelte land ble viktig i den tidsperioden håndball ble en nasjonal idrett. Tyskland var motoren i utvikling av internasjonal håndball fra 1920-45. Derfor er dette landet sentralt. At spillet opprinnelig var for kvinner før 1920 for deretter å bli endret til et spill for menn, gjør Tyskland spesielt interessant i et kjønnspektiv.

Fokus er først og fremst på perioden 1920-26, fordi det som nevnt antas at de første årene i en idrett er avgjørende for dens videre utvikling. Dessuten foregikk en debatt om håndball og kjønn i perioden 1922-26, slik at sider ved debatten som vanligvis ikke ble tatt opp, ble løftet fram. Kvinnelige håndballspillere ble i denne konteksten tolket som uegnet for håndball. De burde heller spille kurvball.

Hvorfor ble håndball legitimert som en mannsidrett² i Tyskland fra 1920 til 1926?

I det følgende skal vi ta opp to problemstillinger som kan forstås som en før-forståelse forut for historien om håndball som en organisert idrett i Norge.

Hvordan kropp er leses i idrettsfeltet er utgangspunkt for hvilke praksier som synes å bli betraktet som "naturlige". Her var leger helt sentrale premissleverandører av kunnskap. De hadde utdanning i anatomi og fysiologi, slik at de kunne forfatte tekster om

---

¹ Med kvinneidrett menes at kvinnelige utøvere er i flertall i en idrett og at denne idretten blir tolket som en "godtatt" type "feminin" kroppskulturell praksis i de største Oslo-aviser og i SportsManden.

² Med mannsidrett menes at mannlige utøvere er i flertall i en idrett og at denne idretten blir tolket som en "godtatt" type "maskulin" kroppskulturell praksis i tysk organisert idrett.

treningslære sammen med idrettsmenn. Norsk organisert idrett startet et systematisk samarbeid med leger før tilsvarende fant sted i f.eks. Sverige og Danmark. Norske legers syn på idrett for de to kjønn var - trolig i de tilfeller det ble strid i feltet - det viktigste grunnlaget for å legitimere idrettspraksiser.

Hvordan ble kvinne- og mannsidrett legitimert i legers tekster fra 1890 til 1950?

Perioden 1890 til 1950 kan forstås som en sentral periode i utvikling av den "moderne" idretten i Norge. Det er viktig å finne ut hvordan organisert idrett legitimerte idrett for de to kjønn, for å få frem nyansene og mulige forskjeller i de ulike idrettsfeltene. Endring og motstand mot endring av hva som kunne tolkes som "kvinnelig" og "mannlig" er som nevnt et viktig tema i disse 60 årene.

Hvordan ble kvinne- og mannsidrett legitimert i organisert idrett?

Nå er den overordnede problemstillingen presentert som gir konteksten på studien. Dessuten er fire andre tatt opp som også inkluderer spørsmål om legitimitet.

Det gjenstår å ta med fire underordnede problemstillinger, først og fremst i håndballfeltet fra perioden 1940 til 1950. De to første har temaer om nazi-idrett, idrettstreik og konsekvenser av denne. Disse skal presenteres først.

Fordi norsk organisert håndball bare hadde eksistert i tre år da krigen kom og varte i fem år, er det vesentlig å få med et krigsperspektiv på denne idretten. Idrettstreiken som kulturelt fenomen er relativt godt kjent, men mindre er kjent om hva den betydde for den enkelte idrettsutøver og klubb. Krigen kan leses som en test om hvem som stod på den "riktige" siden. Norske idrettsnazister synes å satse bl.a. på håndball og fikk grunnleggeren av "moderne" tysk håndball til Norge.³⁰

Å markere at en var norsk "anti-nazist" tolkes som å stå for de "riktige" kollektive symbolske representasjoner. Jeg antar at dersom håndball hadde blitt symbol på "nazi-idrett", ville betraktelig færre utøvere ha blitt tiltrukket av denne idretten i 1945-46. Nettopp i disse årene endret NHF seg fra å være et "lite" forbund"

til å bli blant de større.

Hvilken symbolverdi fikk norsk "nazi-håndball" og "illegal" håndball i 1941-45 for NHF etter 1945?

Etter freden i 1945 skulle idretten og resten av samfunnet bygges opp igjen. Med utgangspunkt i tekster og intervju fra de første fredsmånedene tolker jeg denne perioden som kaotisk, spennende og viktig for de som opplevde dette. En av de som er intervjuet uttalte at alt eksploderte i en stemingsfylt atmosfære av optimisme.

Kan stemingen etter freden i mai 1945 forstås som en inspirator til NHF om å utvikle håndball?

Å være i mindretall kan være vanskelig for begge kjønn.

De to siste problemstillingene tar opp viktige sider ved dette temaet: potensielle kvinnelige ledere og mannlige aktive.

Først kvinnene.

NHF kan tolkes som et forbund med 2/3 kvinnelige aktive som var ledet av menn. Da et kjønn aldri har 100% dominans (jfr. kapittel 3), vil vi se på kjønnsrelasjoner for de kvinner som ønsket å være ledere og trenere.

Hvordan ble kvinnelige aktive - som på eget initiativ ønsket å iscensette seg som ledere/trenere - mottatt av mannlige ledere sentralt og i Oslo-Akershus i NHF?

De mannlige aktive fikk sitt første norske mesterskap og landskamp etter kvinnene. Det er helt uvanlig i norsk organisert idrett. Norsk håndball som 7-mannspill (utendørs) med samme regler om kroppskontakt for begge kjønn i 1937, kan forstås som mindre "maskulint" enn f.eks. fotball og internasjonal 11-mannshåndball (utendørs). I sistnevnte tilfelle var der ulike regler om kroppskontakt for de to kjønn. Dessuten synes kvinnehåndball og ikke mannshåndball å være normen blant norske journalister, mens menns idrett synes å være normalen i de fleste andre idretter. Media fremstilte videre norske håndballkvinner som bedre enn mennene. I en slik kontekst kan norsk mannshåndball være symbol på en type "marginal maskulinitet". Den ble til og med beskrevet som "kastert fotball" av enkelte sportsjournalister....

Hvorfor ble mannshåndball omtalt som "kastret fotball"?

Strukturen i dette arbeidet blir som følger.

Strukturen i arbeidet

Første kapittel er nå presentert. I andre kapittel blir tidligere forskning som er relevant for den empiriske delen, tatt opp. Feministiske teorier og enkelte teoretiske perspektiver om kropp blir presentert i kapittel 3. Denne delen blir forholdsvis omfattende, dels fordi jeg prøver å lage en kreativ ansats til en ny teori og dels fordi jeg er inspirert av flere teorier og posisjoner. Tittelen på kapittel 4 er "Forståelse, tolkning og metodiske overveielser". Det kan forstås som et utradisjonelt metodekapittel i samfunnsvitenskapelig idrett, bl.a. fordi hermeneutiske og semiotiske temaer er med i tillegg til mer vanlig stoff som kildekritikk, komparasjon og kvalitative data. Kapittel 5 handler om sider ved samfunnsutviklingen i Norge i et kjønnsperspektiv fra 1890 til 1950 som et grunnlag for analysen av kjønnete praksiser. I tillegg tar vi et sideblikk på Tyskland, Sverige og Danmark, fordi deler av empirien om håndball berører disse landene. Legers legitimering av idrett blir tatt opp i kapittel 6, mens legitimering av norsk organisert idrett finnes i kapittel 7. Sistnevnte kapittel blir omfattende, dels fordi tidsperioden er konsentrert på hele 60 år og dels fordi flere tekster presenteres og analyseres. Empirien om håndball er presentert i de to følgende kapitler: først håndball i Tyskland, Sverige og Danmark (kapittel 8), deretter "tilsvarende" i Norge. Sistnevnte kapittel kan tolkes som en "lang fortelling", fordi hovedproblemstillingen og 6 andre blir tatt opp her. Siste kapittel, nr. 10, integrerer empiri og teori. Her blir den overordnede problemstillingen analysert direkte etter at kapitlene 6-9 har behandlet denne implisitt og de øvrige problemstillingene eksplisitt. Studien avsluttes med å drøfte om hegemonisk teori - slik den er nyttet i denne studien - kan leses som en fruktbar analytisk kategori, samt en presentasjon av mine nye teoretiske bidrag i internasjonal idrettsforskning.

Kort oppsummering

Feministisk forskning blomstret opp i "nord-vestlige" kulturer fra 1970. Denne startet med å studere kvinner. Idag er relasjoner mellom

ulike grupper av menn og kvinner i fokus. Flere miljøer kaller denne forskningen nå for "teorier om kjønn".

Jeg nytter termen feministisk forskning når jeg skal angi teoriens faglige forankring. Slik forskning er tverrfaglig. Studien kan forstås i skjæringspunktet mellom idrettshistorie, idrettssosiologi og idrettspedagogikk. De som leter etter en enhetlig feministisk teori, vil bli skuffet. Det er faglig strid blant feminister om hva som er innhold i termen (Harding).

Feministisk forskning har utviklet seg meget fra 1970-tallet. Denne startet i nær tilknytning til kvinnebevegelser i ulike land. Da var fokus bl.a. på hvordan forstå kjønnets betydning, kjønnsrelasjoner og finne motstrategier til de som dominerte akademia og resten av samfunnet.

Faglig forankring i denne studien kan forstås innen modernitetens logikker, men også i spenning med det postmoderne i enkelte sammenhenger. Bevegelige posisjoner (Alcoff) er inkludert, men med enkelte klare strukturer om dominans. Disse får ulike uttrykk i forskjellige kroppskulturer, idretter og land i ulike periode.

Kvinneligheter og mannligheter kan forstås i spenning mellom uartikulerte idealer (kvinne- og mannebilder) og praksiser til "virkelige" kvinner og menn. Språkets, inkludert metaforers og symbolers betydning for hvordan vi tolker og skaper kjønn er inkludert.

Siste del av dette kapitlet presenterer samtlige problemstillinger og strukturen i denne studien.

Noter

1. Jeg nytter "jeg" i enkelte sammenhenger og "vi" i andre når jeg presenterer strukturen i denne studien.

2. Termene for-fortelling, for-forståelse og før-forståelse brukes synonymt i denne studien. Se s. 107.

3. Denne perioden er kalt den "andre feministske bølgen".
Evans, J., 1996: Feminist Theory Today An Introduction to Second-Wave Feminism, London etc.: Sage Publications, 2. utgave.

4. Den kan også forstås som idrettshistorie, slik professor II ved Norges Idrettshøgskole, Finn Olstad, gjør det.

5. Lyotard, J.-F., 1993: The Postmodern Condition: A report on Knowledge, Theory and History of Literature, Volume 10, Minneapolis: University of Minnesota Press, 9. utgave, :37-41.

Fraser, N. og Nicholson, L., J., 1990: "Social Criticism without Philosophy : An Encounter between Feminism and Postmodernism. I Nicholson, L., J. (red.): Feminism/Postmodernism, New York og London:22-25.

Begrepet "diskurs" har fått en sentral rolle etter de siste årenes diskusjoner om f.eks. "tekst". Diskurs-begrepet nyttes i filosofi, lingvistikk, litteraturvitenskap, antropologi, historie, sosiologi og i pedagogikk. Termen nyttes her i betydningen "helhetlig skriftlige og muntlige utlegninger " innen et tema eller vitenskapsretning. Jfr. Kaarhus, R., 1992: "Diskurs som analytisk begrep". I Norsk antropologisk tidsskrift, nr.2, :111.

6. Harding, S., 1991: Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives, Open University Press, :6.

Se også bl.a. Hall, A., 1996: Feminism and sporting bodies: Essays on theory and practice, Champaign, IL: Human Kinetics, : og Lippe, von der, G.: Problemer og mulige paradokser i feministisk teori, Skrifter 144, Seksjon for idrett og friluftsliv, Telemark distriktshøgskole, :22.

7. Ibid.

I Harding, S., 1986: The Science Question in Feminism, Winner of the 1987 Jessie Bernard Award of the American Sociological Association, Ithaca og London: Cornell University Press, :163, stilte hun spørsmål om det var en enhetlig feministisk teori uten at hun svarte så klart som i 1991 utgaven.

8. Lundgren, E., 1993. Det får da være grenser for kjønn Voldelig empiri og feministisk teori, Oslo: Universitetsforlaget, :13.

9. Ibid.

10. Lundgren, E., 1987: "Feministisk teori - grundval for nya vetenskaplige paradig?" I Kvinnevetenskaplig tidsskrift, nr. 2-3, Humanistisk Samhallsvetenskapelig Forskningsråd, Goteborg, :37 (36-52).

11. Det synes dessuten påkrevet å problematisere termen "vesten".

12. Smith, D., E., 1987: "Women's Perspective as a Radical Critique of Sociology". I Harding, S. (red.): Feminism & methodology Social Science Issues, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press og Open University Press, :84-97 og Harding, S., 1987.: "Introduction Is there a feminist method?" I Ibid.:6-10.

13. Det har vært vanlig å kategorisere dette geografiske og kulturelle område som den "vestlige" verden. Det kan trolig passe bedre med "den nord-vestlige", dersom en tar høyde for at Sør-Amerika like gjerne også kan kalles for "vestlig".

14. Fortsatt er f.eks. de fleste bedømmelseskomiteer mannsdominerte, selv når kvinnelige søkere som nytter feministiske teorier skal vurderes.

15. Fraser, N. og Nicholson, L., J., 1990, op.cit.:25.

16. Widerberg, K., 1995 : Kunnskapens Kjønn Minner, refleksjoner og teori, Oslo: Pax Forlag A/S:117.

17. Den norske antropologen, Jorunn Solheim, i en samtale under seminaret "Likhet og forskjell som epistemologisk og politisk problem i feministisk teori" arrangert av Senter for Kvinneforskning i Oslo, 22-23.11.95.

18. Carrigan, T., Connell, B. og Lee, J., 1985: "Toward a New Sociology of Masculinity" I Theory and Society Renewal and critique in social theory, vol.14, nr.5, :551-604 og I 1987 (red.) Brod, H.: The Making of Masculinities The New Men's Studies, Boston : Allen & Unwin, :63-103. (R. og R., W. Connell er av og til presentert som Bob og som Ron. Se også Connell, R., 1987: Gender and Power, Cambridge: Polity Press og Basil Blackwell, :183-189.

19. Messner, M.A., 1990: "Men Studying Masculinity: Some epistemological issues in Sport Sociology". I Sociology of Sport Journal, vol.7, :149 (136-153).

20. Alcoff, L., 1988: "Cultural Feminism versus Post-Structuralism: The identity Crisis in Feminist Theory". I Sign, vol.13, nr.3, :405-437 (434).

Studiens forståelse av termen praksis er i utgangspunktet inspirert av Dag Østerberg, 1972: Forståelsesformer, Oslo: Pax Forlag, 2. utgave: 66-67. Her vil jeg trekke frem to forhold: Det første at alle grenser om erfaring kan trolig overskrides (intet er uforanderlig). For det andre går jeg utover tradisjonell marxistisk teori ved å inkludere ikke bare menneskers (materielle) arbeid (les: lønnsarbeid), men også indirekte kvinners ulønnede arbeid, samt arbeid og aktiviteter som kan knyttes til idrett som grunnlag for å virkelig-gjøre våre tanker.

21. Moore, H., 1994: A passion for difference Essays in Anthropology and Gender, Cambridge, Polity Press.

22. Se Lacoff, G., 1995: "Metaphor, Morality, and Politics, or, Why Conservatives Have Left Liberals In the Dust". I Social Research, vol.62, nr.2, : 178-213 (178,209).

Levine, D., 1995: "The Organism Metaphor in Sociology". I Social Research, Ibid., :239-265 (239).

23. Berger, P., L. og Luckmann, T., 1990: Den samfundsskabte virkelighed, En videnssociologisk afhandling, Viborg, Danmark: Lindhardt og Ringhof, 6. oplag, :114.
24. Weber, M., 1992: Makt og Byråkrati Sentrale verker av "byråkrati-teoriens far" og den betydeligste samfunnsforsker i nyere tid., Oslo: Gyldendal Norsk forlag, 5. oplag.
25. Ibid.: 87.
26. Habermas, J., 1975: Legitimasjonsproblemer i senkapitalismen, København: Fremad.
Poenget om å lese et fenomen som "naturlig" blir drøftet nærmere i kapittel 4 i forbindelse med Pierre Bourdieu's term doxa.
27. Bourdieu, P., 1992: Language & Symbolic Power, (Redaktør: Thompson, J., B.), Cambridge, Oxford: Polity Press, 1. "paperback", :23.
28. Bourdieu, P., 1984: Questions de sociologie, Paris: Minuit, :110.
29. Berger, P., L. og Luckmann, T., 1990, op.cit.: 117.
30. Det skal ikke være kilder igjen i Tyskland som viser grynderens arbeid for nazistene.

Kapittel 2.

TIDLIGERE RELEVANT FORSKNING

Innledning

Teorien blir presentert i kapittel 3. Her er spørsmålet om hvilke tidligere forskningsarbeider som har inspirert meg mest i relasjon til den empiriske delen av denne studien. Det er først og fremst tekster fra Norge, Sverige og Danmark og fra tysk idrett, men også fra Finland og engelsk-språklige fra England, USA og Canada.

Vi skal først kort ta opp enkelte sider ved disse termene: idrett, "sportifisering" og kroppskultur. Fokus er på en kritikk av begrepet "sportifisering" og presentasjon av et alternativ. Jeg vil forsøke å vise at begrepet sportifisering er i utgangspunktet en mer fruktbar term enn idrett for å **analysere** idrettspraksiser i det aktuelle tidsrom. Når det gjelder å **beskrive** praksisene nytter jeg begrepet idrett. Jeg vil også belyse hvorfor mitt alternative begrep er det beste for dette prosjektet.

Når det gjelder tolking av begreper, kan en liten repetisjon være på sin plass. Alle ord er mangetydige. Derfor blir sammenhengen begrepene brukes i avgjørende. Konteksten setter altså rammer for hvordan begreper, inkludert "idrett" kan tolkes. Følgende kan sies om denne termen i generelle vendinger: Idrett brukes om de praksisene utøvere og medlemmer drev med under trening og konkurranser qua idrettsutøvere i organisert idrett i Norge fra 1860 og i andre tilsvarende organisasjoner i "den nord-vestlige verden".¹ Samtlige nivåer fra lokal, regional, nasjonal og internasjonal er inkludert. Termen synes ikke - slik jeg tolker den - å problematisere endringsprosesser, men synes heller å implisere statiske fenomener ved idrett. Siden idrettslige praksiser endret seg mye fra 1860 til 1950 synes ikke begrepet idrett å være best egnet som analytisk kategori. Vi skal se i kapittel 7 at en f.eks. kan spørre om skihopp fra 1860-tallet er den samme idrettspraksis som skihopp i 1950. Videre, om kvinners utfor i underrennet (i hoppbakken) rundt århundreskiftet i Norge er samme øvelse som utfor i De olympiske leker i Garmisch-Partenkirchen i 1936.

Da denne studien fokuserer på endringsprosesser og motstand mot endring, er sider ved et mer dynamisk begrep, sportifisering

aktuelt. Her gir Hajo Bernett (versportlichung) et viktig utgangspunkt.² Bernett analyserer faustballspillet (neveball, lik volleyball) i Tyskland. Spillet ble "oppfunnet" på 1880-tallet. Det bør sees i en spesiell tysk kontekst av pedagogiske turn-spill som vi skal berøre i kapittel 8. Faustball skal ha vært mest populært blant de tyske turnspill i 1909.³ I 1921 arrangerte den tyske turnorganisasjonen tyske mesterskap i faustball for begge kjønn og i 1968 nådde det sitt høyeste nivå da verdensmesterskapet fant sted for første gang. Bernett påpeker at prosessen går fra spill til sport. Videre at det kommer en ny logikk inn i spillet når utøverne prøver å vinne over et annet lag istedenfor at begge lag har ballen i lufta lengst mulig.

Matti Goksøyr var den første norske forsker som nyttet sportifisering som analytisk kategori både med utgangspunkt i andres og egen empiri.⁴ Den norske idrettshistorikeren videreutviklet Bernetts term idet han presiserte at prosessen (entall) i retning av prestasjons-orientering, konkurranse og rasjonalitet er det sentrale i termen sportifisering.⁵ Når Goksøyr oppsummerer begrepet, nevner han bl.a. normering og likhet.⁶ I slike kontekster kan en spørre om hvilke normer og likhet i forhold til hvem? Undertegnede har påpekt at termen ikke problematiserer "rasjonalitet" i et kjønns-perspektiv.⁷ Logikker til visse grupper av menn synes å bli tolket som universelle. I en slik kontekst kan de leses å essensialisere en type rasjonalitet og ignorere andre.

Bernett har elementer av et kjønnsperspektiv når han kategoriserer faustball som "mandig" ("Mannlichkeit, mannliches Spiel") og beskriver det tyske samfunn som patriarkalsk. Det er imidlertid ikke flettet inn i hans analyse eller tatt opp av Goksøyr. I denne sammenheng savner jeg et dominans eller maktperspektiv i Goksøyrs drøfting av termen. Bl.a. Michael Foucault, Richard Rorty, Anthony Giddens og Thomas McCarthy har vist oss at såkalte rasjonelle logikker i menneskelige praksiser bør sees i sammenheng med makt.⁸

Thomas McCarthy formulerer seg slik:

"Categories, principles, rules, standards, criteria... formerly accepted as purely and simply rational may come to be seen as in the service of particular interests and constellations of power..."⁹

Termen rasjonalitet betraktes ikke her som en abstrakt størrelse, men kan knyttes til bestemte interesser og maktkonstellasjoner.

Tyskland dominerte spørsmålet om retninger og tempoet i

"sportifiserings-prosessen" av håndball fra 1920 til etter 1950. De

tok initiativet til å danne en internasjonal føderasjon for håndball, der Tyskland bl.a. fikk leder- og sekretærvervene. Vi skal se i kapitlene 8 og 9 at deres regler og praksiser: 11-mannsspillet utendørs, kan tolkes som den dominerende internasjonale versjonen. Dette spillet kan sies å forsinke en utvikling der hurtighet og tekniske ferdigheter kunne rendyrkes i 7-personsspillet innendørs. At tysk idrett satset så sterkt på denne versjonen, kan bl.a. forstås i lys av landets politiske og økonomiske situasjon etter tapet i 1. verdenskrig. (Jfr. s.154-156.)

Bernett har med elementer av dominansperspektivet når han påpeker at prosessen fra spill til sport foregår i strid. Dette poenget synes ikke å bli inkludert i Goksøyr's analytiske term i hans forsøk på å presentere et "mer jomfruelig" og "snevrrere" begrep enn bl.a. Bernett.¹⁰

Jeg nytter en annen term enn sportifisering, som inkluderer Bernetts fokus på prosess, endring av tenkemåte ("rasjonalitet") og Goksøyr's logikker om oppmersomhet mot prestasjonsorientering, konkurranser og "rasjonalitet", men med **fem** sentrale endringer.

For det første introduseres termen **sportlig-gjøring**. Henning Eichberg brukte begrepet "Versportung" (sportliggjørelse) i en meget generell betydning om all kroppskultur ("von einer generellen Versportung der Körperkultur").¹¹ Termen sportliggjørelse er også nyttet av dansken Ove Korsgaard i 1982 i samme generelle betydning.¹²

Jeg vil legge i begrepet sportlig-gjøring et **aktør-perspektiv**. I termen sportifisering leser jeg individene som passive objekter. Sportlig-gjøring antyder at det er mennesker som gjør noe med og forandrer idretten. De fremstilles som subjekter og skapere av historie. Her bør en presisere at det er potensialer for endring og handlinger som er i fokus og ikke at aktører er uavhengig av sosiale strukturer.¹³

For det andre inkluderer begrepet en problematisering av universelle logikker, "rasjonalitet" og relasjoner. Det leser jeg at visse grupper av menn skaper sin måte å forstå idretten på som de "riktige", "rasjonelle" og "logiske". Gamle praksiser dør ikke ut i en harmonisk prosess, mens de "rette" nye "bare" står klar til å overta.

Hall formulerer seg slik:

"((Sport history)...is a history where some cultural forms and practices are driven out of the centre of popular life, activity

---

marginalized, so that something else can take their place." ¹⁴

Pierre Bourdieu peker i denne sammenheng på en kamp i idrettsfeltet om å få monopol på å definere hvilke praksiser som er legitime og hvordan idrettskropper iscenesettes i denne prosessen.¹⁵ Richard Gruneau skiller mellom vikende (residual), kommende (emergent) og dominerende idrettspraksiser med utgangspunkt i Raymond Williams.¹⁶

Vi skal se i kapittel 7 og 10 at spesielle skjønnhetskriterier som den oppreiste rygg i lengeløp på skøyter tapte i konkurransen om den bøyde rygg etter å ha vært på vikende front, samtidig som hurtighet lenge var et kommende kriterium som ble dominerende rundt år 1900.¹⁷

For det tredje inkluderer termen sportlig-gjøring en kritikk av "evolusjonstanken" i slike prosesser - ofte implisitt i termen "sportifisering": fordi ikke all utvikling leses å være det beste for alle mennesker.¹⁸ Ski-konkurranser for kvinner i Tyskland og Norge, samt konkurranser i marsj her til lands er eksempler på dette.

For det fjerde er sportlig-gjøring en bedre måte å oversette begrepet "Versportlichung" på, fordi det er mer leservennlig og skandinavisk enn sportifisering. Ifølge Goksøyr er termen sportifisering bedre enn sportliggjørelse, fordi førstnevnte synliggjør at det dreier seg om prosesser.¹⁹ Begge begrepene betoner - slik jeg ser det - at et fenomen blir gjort til sport på visse premisser. Begge har inkludert endrings-prosesser. Når jeg velger sportlig-gjøring med binstrek og ikke sportliggjørelse, er det dels et spørsmål om smak og dels for ytterligere å fokusere på prosesser om endring.

Sist, er flere prosesser inkludert og ikke bare en. For at en type rasjonalitet skal kunne dominere idrettsfeltet bør det studeres i sammenheng med strategier om hvordan oppnå og vedlikeholde dominans i strid med andre praksiser.

Begrepet brukes følgelig i betydningen **hegemonisk maskuline logikker i prosesser om endrede praksiser i organisert idrett**.²⁰ I Norge fikk disse gradvis karakter av målrettet prestasjonsforbedring etter visse logikker spesielt fra 1890-tallet.

Begrepet "kroppskultur" oppfatter jeg som mer omfattende enn idrett. Her kan hvordan kropper iscenesetter seg i en sosial kontekst være i fokus og ikke nødvendigvis kroppens prestasjoner til ulike tider og innen ulike grader av sportlig-gjøring. Utøvernes konkurranse-drakter, kroppsspråk og utrop er bl.a. inkludert i denne termen.

Vi kan dele arbeider om idrett og kroppskultur i ulike kategorier med utgangspunkt i et feministisk perspektiv. Forskere innen "dominerende" praksiser i akademia vil kanskje lese denne struktureringen som "unaturlig" eller til og med "ulogisk", fordi den kan tolkes som marginal innen idrettssosiologi og historie. På liknende måte som det kan være kamp i idrettsfeltet om de "riktige" representasjonene, kan en også lese en tilsvarende strid i forskningsfeltet. Vi skal se i kapittel 4 at "dominerende logikker" blir ofte tolket som "riktige", fordi de fremstår så hyppig (av menn med status og posisjoner) og derfor ofte tolket som selvfølgelige.

Enkelte kategorier blir presentert mer utførlig enn andre, fordi de ansees mer relevante for denne studien. Først skal vi ta opp tekster der menn i hovedsak indirekte kan betraktes som kjønnsnøytrale representanter for arten mennesket og kvinner som kjønnete personer i den grad de er synlige.²¹ Disse blir kalt tradisjonelle studier.

Tradisjonell forskning

I denne kategorien skal vi ta opp enkelte arbeider fra skandinavisk og tysk idrettshistorie. Tekster fra ett og samme land blir tatt opp i sammenheng.

Når det gjelder norske forhold, kan Finn Olstads og Stein Tønnessons to bind av "Norsk idrettshistorie" for perioden 1861 til 1986 tolkes som viktige grunnbøker.²² Verkene omfatter samtlige idretter, og oppmerksomheten rettes mot den organisasjonsmessige utviklingen på sentralt nivå. Både trekk fra "borgerlig idrett", arbeideridrett (bind I), "naziidrett" og "jøssingidrett" (bind II) er med her.

Matti Goksøyr har i "Idrettsliv i Borgerskapets By", doktorgradsarbeid fra Norges Idrettshøgskole fra 1991 sett på utvikling og organisering av idretten i Bergen på 1800-tallet. Han nytter som nevnt "sportifisering" som en analytisk kategori bl.a. for å "unngå tradisjonelle parallellforklaringer mellom "idrett og samfunn".²³ I disse blir ifølge forfatteren idretten som regel forklart som et speilbilde av samfunnet.

Samme forfatter har i en artikkel tatt opp norsk idrett i et nasjonalistisk perspektiv fra midten av det 19. århundre til 1918.²⁴ Goksøyr problematiserte her termen nasjonalisme og stilte bl.a. spørsmålet hvilke nasjonale følelser som var i fokus. Det

gjaldt først og fremst "borgerskapets" skiidrett for menn. Forfatteren hadde imidlertid ikke med et kjønnsperspektiv, slik at fortellingen kan sies å ha et metodisk problem som feministisk forskning vil kategorisere som maskulint "bias" (vridd).

Når det gjelder perioden 1940-45 er undertegnedes "Sport under the Nazis in Norway, 1940-45" i The International Journal of the History of Sport fra 1989 aktuell.²⁵ Nazistenes innflytelse i bygda Bø ble satt i sammenheng med naziidretten i Norge. Både skriftlige kilder og intervju ble nyttet.

Fra svensk forskning er Jan Lindroths "Idrottens väg till folkrörelse" fra 1974 en viktig grunnbok.²⁶ Målet var å skildre hvordan svensk organisert idrett ble en folkebevegelse. Han startet med gymnastikkens utvikling fra 1800-tallet og sluttet i 1915. Det er et omfattende arbeid, der bl.a. idrettsbevegelsens ideologi, den sosiale sammensetningen blant lederne, idretten i dagspressen og relasjoner til andre folkebevegelser er med.

Lindroth satte opp flere kriterier for termen folkebevegelse etter kriterier fra tidligere forskning på dette området. Her savner jeg at begge kjønn skal være representert. Det kunne ideelt sett ha kommet inn som et eget punkt eller blitt inkludert under "sosial spredning". Det heter bl.a. at kriteriet innebærer den prinsipielle muligheten til å få med hele folket.²⁷ Da han heller ikke har med trekk ved utviklingen av kvinneidretten, kan han tolkes dithen at idretten var på vei til å bli en folkebevegelse før kvinnene og arbeiderne var inkludert på likende måte som menn fra "borgerskapet". Han kan imidlertid også tolkes slik at det organisasjonsmessige grunnlaget synes å være på plass i 1915. I en slik kontekst kan idretten leses som at basis var lagt til at den kunne utvikle seg til en folkebevegelse. Denne tolkningen synes å stemme overens med tittelen på boka: "Idrottens väg till folkrörelse". Med dette utgangspunktet kan perioden til 1915 forstås som det viktigste fundamentet for den utviklingen som kom senere. I 1987 publiserte Lindroth et arbeid om idretten i mellomkrigstida.²⁸ Den kan betraktes som en forsettelse av doktorgards-arbeidet. Målet var å beskrive organisasjonen, lederne og ideologien i mellomkrigstida. Også dette er et omfattende arbeid uten å inkludere et kjønnsperspektiv.

Lindroths doktoravhandling og verket fra 1987 er ifølge den danske idrettshistorikeren, Jørn Hansen det mest grundige idrettshistoriske

arbeidet i Skandinavia pr. 1994.²⁹

I det følgende skal vi ta opp enkelte sider ved dansk idrettshistorie. Ifølge kultursosiologen, Henning Eichberg skal danske bønder ha hatt en annen bevegelsesform gjennom den lingske gymnastikken enn den dansk-tyske gymnastikk og senere konkurranseidretten.³⁰ Slik sett kan en si at danske bønder symboliserte den folkelige idretten på en annen måte enn bønder i Sverige, Norge og Tyskland. Eichberg presiserte at det danske mangfold av hovedorganisasjoner står i kontrast til enhetsorganisasjonene i Tyskland, Sverige og Norge.³¹

Niels Kayser Nielsen kan leses som en kritikk av Eichbergs ovennevnte tekst i artikkelen "Et overset kapitel".³²

Den "folkelige" idretten som bøndene drev, var ifølge Nielsen overrapportert i forhold til idretten i byene. Han konsentrerer seg om idrettens symbolfunksjon. Her er utopier sentrale. Spørsmålet er ikke hva disse var, men hva man tror de er. Idretten fra 1880-tallet og utover ble ifølge Kayser Nielsen drevet frem av "det unge Danmark"; de fremadstormende gårdmenn, byarbeidere og deler av borgerskapet. Forestillingen om frisk luft, lys, klarhet og sunnhet skal ha vært "klangbunnen" i idrettens symbolverdi. Hans fokus på forestillinger og symbolspråk i idrettshistorien er som vi skal se i bl.a. metode-kapitel, sentralt i dette arbeidet.

Nå skal vi ta opp to større arbeider om tyske forhold.

Eerke U. Hamer har i "Die Anfänge der "Spielbewegung" in Deutschland" fra 1989 en grundig gjennomgang av forløperne til Sentralforeningen for idrettsleker ("Zentral-Ausschluss für Volks und Jugendspiele").³³ Hovedvekten er fra 1880- og 1890-tallet. Ifølge forfatteren ble ZA stiftet i 1891 først og fremst for å utvikle og bevare tyske tradisjoner i spill og turn og ikke for å unngå engelsk konkurranseidrett. Spill som forløpere til tysk håndball ble f.eks. arrangert av ZA.³⁴

Presentasjonen er meget detaljert med omfattende dokumentasjon for en norsk leser, som har relativt få kilder om idrettsaktiviteter i samme tidsrom. Det er f.eks. over 1100 noter i den nesten 700 siders doktoravhandlingen.

Walfried Riekhoffs doktorgradsarbeidet om "Historische Untersuchungen über die Vorläufer und Anfänge des deutschen Handballspiels" fra

1943 er helt sentral for å forstå legtimeringen av tysk håndball.³⁵ Fokus er på perioden 1915-21. Forfatteren tar først og fremst opp utviklingen av praksiser som kan karakteriseres som før-håndballspill og håndball i Europa og spesielt i Tyskland med utgangspunkt i spillenes skrevne regler fra slutten av det 19. århundre.

Enkelte av disse arbeidene er meget deskriptive og lite analytiske. Dette gjelder kanskje først og fremst for Riekhoff fra 1943, samtidig har han et godt kildegrunnlag, som gjør arbeidet til et viktig bidrag i forskningen.

Nå skal vi se på den andre kategorien: kvinneidrett. Her er det kroppskulturelle perspektivet også aktuelt, fordi synet på kvinnekroppen ble ofte satt i sammenheng med hennes manglende kompetanse i idrett. Menn som kjønn er helt eller nesten fraværende her.

Kvinneidrett og kroppskulturer

Med utgangspunkt i dette prosjektet skal vi trekke inn mest stoff fra denne kategorien. De fleste av disse tekstene har med forhold til mannlig idrett, men det er forholdsvis marginalt. Først arbeider om norske forhold.

Astrid Bugges "Touristinder og andre sportspiker" fra 1961 tok opp utvikling av idrettsklær først og fremst i ski, men også på skøyter, svømming, ridning og på fotturer. Gjennom tekster, bilder og illustrasjoner får leseren et lite overblikk over klesdraktens betydning i enkelte idretts- og friluftslivs-aktiviteter. Boka kan stå som det første seriøse bidraget om kvinners idrettshistorie her til lands.³⁶

Videre har vi undertegnedes "Gla'håndball " fra 1988, der sider ved utviklingen av kvinnehåndballen ble berørt fra 1937 til 1985. Dette var et viktig grunnlag for det videre arbeidet med håndball. Biter av håndballhistorien ble valgt ut: Blant annet "storhetstida" for Oslo-Akershus håndballen fra 1937-50, Skogn fra 1948-81, Sørskogbygda, samt "bronse-laget" fra 1985.

"Women's sports in Norway in the 1930s: Conflict between two different bodycultures" ble skrevet i 1992 og publisert i 1994.³⁷ Den tar opp spenninger mellom "en gammel kroppskultur" fra slutten

av det 19. århundre og motstand mot endringer til en "ny" som ble mer synlig på 1930-tallet. Arbeidet kan både betraktes som et viktig ledd i å utvikle de teoretiske posisjonene som ligger innfelt i denne studien, men også som et selvstendig bidrag. Tolking av tekst er sentralt her. Jeg hadde imidlertid ikke de analytiske redskapene som jeg nytter idag, med bl.a. fokus på det mangetydige, implisitte kjønnsposisjoner, valg av termer og tolkning av metaforer.

"Kjønn og organisert idrett i Norge ca. 1860 - ca. 1970. Noen hovedlinjer" er den første hovedfagsoppgaven om kvinners idrettshistorie. Den er fra Historisk institutt ved Universitetet i Bergen 1994, forfattet av Marie Herigstad Strømman.³⁸ Som hun indikerer i tittelen, er dette noen hovedlinjer over et tidsrom på 100 år. Hun ønsket å ta opp hva kjønn betydde for deltakelse i organisert idrett.

Utviklingen av gymnastikk og de ulike idrettene er i fokus sammen med sider ved kroppsøvfaget i skolen og holdninger til kjønn og idrett. Hun har et bra grep på skiftende holdninger til kvinner som f.eks. mødre og idrettskvinneres kropp til rundt 1970, men i en slik stor fortelling synes dette å ha gått på bekostning av kroppsøvfaget og oversikten over de ulike idrettene. Gymnastikk, som lenge var den største kvinneaktiviteten, har fått best dekning. Da diskusjonen om i hvilken utstrekning kvinnekroppen var egnet til idrett først og fremst gjaldt konkurranseidrett i det 20. århundre, burde forfatteren gått nærmere inn på utviklingen av disse. Hun mangler her empiri på vesentlige deler fra 1910 til 1970.

Å lage et skille i norsk organisert idrett i 1910 kan være logisk med utgangspunkt i utviklingen av menns idrett, men ikke kvinners. Da kunne 1930 passet bedre. Det er et generelt problem i kvinnehistorie at utviklingen for kvinner fordrer ofte andre kategorier enn for menn.³⁹ Herigstad har med flere primærkilder, som gjør arbeidet meget lesverdig.

Eva Olofssons "Har kvinnorna en sportslig chans?" er et doktorgradsarbeid i pedagogikk. Arbeidet ble meget godt mottatt av kvinneutvalgene i organisert idrett og av kvinnelige idrettsledere med et feministisk perspektiv i Norden da den kom ut i 1989. Hun ser på utviklingen av kvinneidrett i svensk organisert idrett i dette århundre. Hennes fokus er på organisatoriske spørsmål i gymnastikk og fotball i et kvinneperspektiv.

Hun har en oversikt over tidspunkter for første mannlige og kvinnelige nasjonale mesterskap i de ulike idrettene.⁴⁰

Første nasjonale mesterskap i friidrett var i 1928⁴¹. Dersom hun hadde inkludert det første nasjonale mesterskapet i friidrett arrangert av Sveriges Kvinnliga Idrottsförbund, slik Lennardt Persson og Thomas Petterson gjorde i 1995, ville årstallet i friidrett vært 1927.⁴²

Kildegrunnlaget til empirien er generelt sett meget bra. Det teoretiske perspektivet bør vurderes i forhold til utgivelsesåret. Da var spørsmål om likestilling i politikk og idrett fremdeles forholdsvis ofte diskutert i det offentlige rom.

Arbeidet ble benyttet som argument-sentral i kampen for likestilling mellom kjønnene i idretten i Norden.

Else Trangbæk har gitt ut flere arbeider der hun så på ulike sider ved utviklingen av gymnastikken i Danmark. Her skal bare nevnes tre av hennes prosjekter.

Hennes dokorgradsarbeid er publisert i "Mellom leg og disiplin" i 1987.⁴³ Hun har en dynamisk forståelse av gymnastikkens utvikling og viser bl.a. at hverken "Ling"- eller den "tyske" gymnastikken kan beskrives som enhetlig.

Trangbæk trekker ikke bare frem "Ling-gymnastikken" på landsbygda, men går grundig gjennom arkiver om gymnastikk i byene utenom organisert idrett.⁴⁴ Her viser hun bl.a. at gymnastikken kan beskrives som progressiv både for menn og kvinner. På denne måten nyanserer hun bildet om gymnastikkens utvikling i forhold til tidligere fremstillinger.

Et annet arbeid som skal inkluderes her er artikkelen "The meaning of sport for women's quality of life".⁴⁵ Her problematiserer hun hvordan en kan tolke betydningen av idrett og gymnastikk for kvinner med inspirasjon fra filosofen George Lakoff og lingvisten Mark Johnsons. Hun viser bl.a. hvordan språket er integrert i vår forståelse av sosiale fenomener. Metaforen "down" (negativt) kan karakterisere kvinners konkurranseidrett, mens tilsvarende var "opp" (positivt) for menn på slutten av forrige århundre. Disse metaforene var utgangspunktet for hennes tre tolknings-kategorier:

Problematiske, aksepterte og respekterte idrettspraksiser for kvinner. Valg av termer for å legitimere idrett er som vi skal se i kapittel 4,6,7,9 og 10 en viktig del av dette arbeidet.

Laila Ottesen konsentrerer seg om hvordan "eliteidrettsutøvere" i

"Team Danmark" (dansk OL satsing) i rytmisk sportsgymnastikk og håndball opplever idretten.⁴⁶ Det som er relevant for mitt prosjekt er hennes tekster om håndball, spesielt den historiske delen. Hun påpeker det dynamiske elementet ved utviklingen av regler i en idrettslig og samfunnsmessig kontekst. Ifølge henne har de spesielle idretter sine tradisjoner og oppfattelser av f.eks. hva slags kroppskontakt som er akseptabel. Det blir et viktig poeng i spørsmål om håndball og kjønn i denne studien.

I Finland har Leena Laine forfattet flere arbeider om kvinneidrett i et historisk perspektiv. Bare en av hennes artikler er med i denne sammenheng. "Historische Entwicklung des Frauensport in Finnland" i Christine Peyton og Gertrud Pfisters "Frauensport in Europa" fra 1989.⁴⁷ Hun inkluderer både "borgerlig" og arbeideridrett. I motsetning til i Norge var konkurranser på ski for kvinner, f.eks. langrenn "tolerert" fra tidlig i dette århundre. I likhet med mange land i den "nord-vestlige" verden, som f.eks. USA, England og Tyskland startet også Finlands første idrettsrevolusjon for kvinner fra 1920.

Av tyske tekster kan nevnes Gertrud Pfister/Gerd Steins "Sport in Berlin" fra 1987. I denne sammenheng skal Pfisters "Vom Madchenreigen zum Body-Building inkluderes" nevnes. Her gir hun en oversikt over sider ved kvinneidrettens og gymnastikken utvikling i en kroppskulturell sammenheng de to siste århundrer.⁴⁸ Sider ved diskusjonen om tysk kvinnehåndball fra 1925-26 i det offentlige rom er bl.a. med. I artikkelen "Korperkultur und Weiblichkeit" i "Frauensport in Europa" drøfter hun endring av termen kvinnelighet i en kroppskulturell og historisk sammenheng.⁴⁹ Det er en sentral del av dette prosjektet.

Også Pfister har tatt opp spørsmålet om biologi er skjebne for kvinner i Tyskland i flere sammenhenger. Her skal vi kort ta utgangspunktet i bl.a. nazistenes bruk av rasehygiene i hennes artikkel "Biologie als Schicksal" fra 1992.⁵⁰ At befolkningveksten minket - som vi skal kort ta opp i kapittel 5 - i det 20. århundre i forhold til forrige skal ha blitt tolket som en degenerasjonsvikt. Denne arvelighetsforskningen la grunnlaget for en rangordning mellom mennesker med den "hvite" mannen på toppen.

Pfister har skrevet en artikkel om skiidrett og kvinner i Tyskland fra 1890 til 1914.⁵¹ Hun påviser at kvinner deltok i flere konkurranser i starten på 1890-tallet, men etterhvert som sportlig-

gjørings prosesser skred frem, synes kvinnene å bli mer marginalisert. I starten var enkelte kvinner både med i konkurranser for kvinner og for menn. Det var motsetningsfylte tekster om kvinneskiidrett i hele denne perioden. Skiidrett var i Tyskland først og fremst en fritidsaktivitet for borgerskapet i turistnæringens og hotellere rammer. Det var ingen "folkesport", slik som i Norge.

I det følgende skal vi se på tekster fra USA, Canada og England. Stefanie L. Twins "Out of the Bleachers" fra 1979 er sjeldent referert i norske tekster.⁵² Størstedelen handler om amerikanske forhold på 1960- og 1970-tallet. Introduksjonskapitlet har imidlertid flere interessante historiske data. Her ble tidspunktet for den første amerikanske idrettsrevolusjonen for kvinner presentert, på 1920- og 1930-tallet.⁵³ Samtidig som idrettskvinnene trådte inn på konkurransearenaen, ble kvinnekjønnene også synlig i det offentlige rom som f.eks. Miss Amerika. Fra 1924 til 1936 eksisterte kvinnemagasinet, The Sportswoman. Dette er et interessant fenomen - ikke uten en viss parallell til "Kvinnesiden" i SportsManden fra 1931 til 1932. Også Twin tar opp konkurransedraktens betydning for idrettskvinnene. Det blir nærmere omtalt i kapitlene om utviklingen av idrett i Norge og om håndball.

"From "Fair Sex" to Feminism", redigert av J. A. Mangan og R.J. Park fra 1987, gir en historisk oversikt over sider ved utviklingen av kvinneidretten i USA, Canada og England i det 19. og 20. århundre.⁵⁴ Kjente feministiske idrettsforskere som bl.a. Jennifer Hargreaves (England), Helen Lensky og Patricia Vertinsky (Canada) har bidratt her. Vertinskys kapittel om legenes definisjonsmakt over kvinnekropper synes å vise at dette var et markant trekk ved "nordvestlige kulturer" i det 19. århundre.⁵⁵ Vi skal se nærmere på en artikkel i dette verket, som er skrevet av en mann. Donald J. Mrozek er mindre kjent blant feministiske forskere i skandinavia. Hans artikkel "The "Amazon" and The American "Lady": Sexual fears of Women as Athlete" tar opp bl.a. menns motstand mot kvinneidrett fra rundt år 1900.⁵⁶ Ifølge forfatteren var følgende en underliggende premisse for utviklingen av kvinneidretten: Menn var redd for konkurranse fra kvinner i lønnet arbeid, politikk og fritid. For å beskytte seg mot kvinnelig seksualitet på sine enemerker, ble mange menn mot konkurranseidrett for kvinner. Amasoner (les: selvstendige og seiersrike

toppidrettskvinner) ble selve symbolet på det ukontrollerbare. Mrozek påpeker at kvinnefrigjøringen på 1920-tallet er overvurdert. Den var mangetydig og motsetningsfull. I likhet med Norge (her: på 1930-tallet) risikerte også amerikanske kvinner som bl.a. drev med kulestøt og diskoskast å bli lest som aggressive, eksentriske eller unormale. "Babe" Didrikson kan her være et eksempel. Hun var aktiv i flere idretter og vant olympisk gull i friidrett i 1932. Som toppidrettsutøver med kort hår og usminket ansikt utfordret hun synet på akseptert kvinnelighet. At hun skal ha kritisert amatørreglementet på en spøkefull måte, synes å bidra til at hun ble tolket som ekstra "ukvinnelig". Fordi hun iscenesatte seg som selvstendig og modig skal hun heller ikke ha blitt tolket som "kvinnelig" etter at hun giftet seg.

S. K. Cahns "Coming on strong" fra 1995 konsentrerer seg om utviklingen av kvinnes konkurranseidrett i USA fra 1920 til idag.⁵⁷ At menn så kvinneidrett som en trussel skal ha vært et underliggende moment til hvordan mange mannlige sportsjournalister dekket kvinneidretten. Hun viser menns ambivalente holdning til toppidrettskvinnens "maskuline natur". En lett og for dagens leser noe komisk blanding av "maskuline" og "feminine" metaforer ble brukt for å beskrive toppidrettskvinner. Den verdenskjente kvinnelige tennisspilleren, Helen Wills, slo f.eks. ballen med en "maskinlikende presisjon". Hun ble også beskrevet som en "chiseled beauty" (steinhård skjønnhet) og hennes kraftige "maskuline" armer ble betegnet som "hvite muskler" ("hvit" kunne tolkes som "feminint"). Hun forsøker å integrere samfunnsvitenskapelige teorier i sin historiske analyse. Her trekker hun bl.a. inn teorier om kulturelt hegemoni (dominans), feministiske teorier om forhold mellom kjønn og seksualitet og postmodernistiske diskusjoner om mangetydige kategorier om femininiteter. Samtlige av disse blir videreutviklet i mitt kapittel om kjønn.

Den boka som kanskje er mest relevant for denne studien er skrevet av sosiologen Jennifer Hargreaves og publisert i 1994. Tittelen er "Sporting females". Boka vant den årlige prisen for beste fagbok i den amerikanske idrettssosiologiske forskningsforeningen, NASSS i 1995. Det er en historisk-sosiologisk oversikt over kvinneidretten først og fremst i England, men også med eksempler fra flere andre nord-vestlige land i et kritisk perspektiv.⁵⁸

Hun tar opp legitimering av kroppskultur og idrett og drøfter

endringer av femininiteter og maskuliniteter i idrett fra forrige århundre i et feministisk perspektiv, der dominans og kjønn problematiseres.

Flere teorier, bl.a. hegemonisk maskulinitet, og perspektiver på idrett presenteres. Hun kritiserer bl.a. Norbert Elias og Erik Dunnings teorier om sivilisasjonsprosessen - der kjønnsgapet synes stadig å bli mindre. Ifølge Hargreaves tar forfatterne ikke hensyn til det komplekse mellom ulike grupper av kvinner generelt og empiri om kvinner og idrett spesielt.⁵⁹ Hennes styrke er på det teoretiske planet, mens jeg hadde ønsket flere primærkilder og kildekritikk. Til hennes forsvar kan fremføres at sosiologer ikke synes å vurdere dette like viktig som historikere gjør.

Mange av ovennevnte arbeidene er deskriptive, uten særlige analytiske perspektiver, bl.a. Bugges fra 1961, undertegnedes fra 1988, samt Herigstads fra 1994. Jeg vil fremheve Trangbæks bok fra 1987 som et godt historisk arbeid om kvinnepraksiser i idretten med et meget grundig kildearbeid.

Der Cahn gjør et godt forsøk, lykkes Hargreaves med å integrere teori med empiriske data i et sosiologisk og historisk perspektiv.

Hvilke publikasjoner der menn er beskrevet som kjønnete personer er aktuelle? Her kan også kvinner som kjønn være med som bakteppe. Det er den tredje kategorien som tas opp.

Menn som kjønn

Her er flere fra Danmark, England og USA interessante.

Hans Bondes "speciale" ble ferdig på Historisk Institutt ved Københavns Universitet i 1986. Tittelen er "En stålsatt karakter i et herdet legeme". Her er mannsideal i dansk idrett tatt opp fra 1880 til 1914.⁶⁰ Inkludert er også motsetninger mellom arbeidernes og "borgerskapets" idrett, normer for kvinnelighet og mannlighet. Bonde synes å være inspirert av bl.a. Norbert Elias. Han viser at det er sammenheng mellom den moderne stat og hvordan den lille mann iscenesetter sin kropp. Termen "pansring", en omslutthet om borgerens/mannens "besluttsomme" kropp, kan symbolisere "maskulin" idrett. Bonde viser at idrett er først og fremst for unge menn i dette tidsrommet. Også i Danmark synes frykten for den hvite rasens degenerasjon å være diskutert, slik at idealet om en stålsatt karakter var også tenkt å bli et ideal for arbeiderklassens menn.

Bonde gir her eksempler på f.eks. maskulin skjønnhet, styrke, hurtighet og mot gjennom idrettsengasjement.

Med utgangspunkt i dette arbeidet laget Bonde sin doktoravhandling: "Kroppens sprog - dansk idræt i køns- og religionssosiologisk lys (1880-1935)" fra 1991. "Mandighet og Sport" fra samme år er en popularisering av dette arbeidet.⁶¹

I Bondes artikkel "Sport som maskulin kult" utvikler Bonde sine perspektiver ytterligere.⁶² Forfatteren viser hvordan idrett kan betraktes som et markant rituale for å isenesette overgangen fra gutt til mann. Nøkkelordet i den mannlige "opprustningen" rundt år 1900 var "mandighed".

Bondes arbeider synes å være godt dokumentert og han har inkludert kort dominans-perspektivet over kvinnekjønn.

Som siste bidrag i dette avsnittet skal vi ta opp kroppskulturelle praksiser i idrett i USA fra 1830 til 1900.⁶³ Fokus er her på organisert idrett. Park viser til flere forskere som påpeker at Viktorianere synes å være opptatt av helse.⁶⁴ Ifølge den kvinnelige antropologen og historikeren skal folk den gang ha lest menneskers vilje å spille en avgjørende rolle når det gjaldt å utvikle "karakter". Ved å styrke kroppen trodde en også at viljen ble sterkere. Suksess i lønnsarbeid og idrett for menn kan forstås som to sider av samme sak i begge land, men i USA synes idealet om "the self-made man" og suksess i "business" å ha vært mer uttalt enn i Norge. Med utgangspunkt i Foucault beskriver hun kroppen som et symbol- et ikon - for kommunikasjon. I en slik kontekst skulle kropper til idrettsmenn symbolisere makt og være et ikon som kunne stå som modell for andre unge menn.

Bidragene i dette punktet er gjort av erfarne forskere som integrerer empiri og teori på en overbevisende måte.

Nå skal vi gå over til kategori fire.

Kvinner og menn som kjønn

Ifølge Hall fra Canada er de fleste arbeider her mer deskriptive enn analytiske.⁶⁵ Få skal ha med kritiske teorier i sosiologi, inkludert seksualitet. Den kanadiske forskeren mener at dette er i ferd med å endre seg. Vertinsky synes å være enig. Hun har vurdert idrettshistoriske arbeider fra 1983 til 1993 i en artikkel som er publisert i 1994.⁶⁶ Her analyserte hun samtlige numre av Journal of

Sport History i ovennevnte tidsrom. Dette poenget synes også å være dekkende for idrettshistorie i skandinavia. I et annet arbeid etterlyste Hall feministiske tekster som tok med ideologiske implikasjoner relatert til sosial struktur i et historisk og kritisk perspektiv.⁶⁷ Sider ved dette poenget er forsøkt inkludert i denne studien på en kritisk og kreativ måte. Det blir omtalt i kapittel 3.

Dersom historiske arbeider om kvinner og menn som kjønn skal kunne beskrives som feministiske, må makt eller dominans-perspektivet være inkludert. Vertinsky formulerer seg slik:

"...sport history and gender relations aims at much more than simply writing women into sport history. It seeks to forge new understandings of historical relationship between sport and the social construction of gender by examining gender as a dynamic, relational process through which unequal power relations between women and men have been continually constructed and contested."⁶⁸

Vi skal i det følgende vurdere om disse poengene er med i de tekster som inkluderes her.

Undertegnedes "Handball, Gender and Sportification of Body-Cultures:1900-40" i International Review for the Sociology of Sport er aktuell.⁶⁹ Håndball i Norge og Tyskland ble sammenliknet når det gjelder kjønn, og vi så en tverrkulturell forskjell, som også er et tema for dette arbeidet. Her er teori og empiri forsøkt integrert med utgangspunkt i empiri. "Kvinnelige" og "mannlige" idrettspraksiser er sett som ledd i en dynamisk prosess i et dominansperspektiv. Termen sportlig-gjøring er videre inkludert og dets "maskuline" perspektiv er kritisert med utgangspunkt i termen "rasjonalitet". Artikkelen kan stå som et viktig gjennombrudd i denne studien, spesielt når det gjelder kilder i Tyskland og starten på en utvikling av sentrale temaer til den endelige versjonen. Den ble skrevet ferdig i begynnelsen av 1992 og bærer preg av de teoretiske perspektiver som jeg var opptatt av den gang - før spenninger mellom postmoderne og moderne logikker var studert. Artikkelen blir bl.a. også omtalt i metoddelen i kapittel 4.

Slik jeg ser det er det ikke tilfeldig at dansk organisert idrett er den første i skandinavia som har inkludert kjønnsrelasjoner i idrett i et omfattende jubileumsskrift. Dansk idrettsforskning synes å ha vært mer åpen for kreative innspill generelt og kunnskap om kjønn i idrett og kroppskultur spesielt. Danmarks Idræts-Forbund (DIF) er initiativtaker til de to bindene om "Dansk idrætsliv" fra 1860 til 1996. Arbeidene ble ferdig til 100 års jubileet vinteren 1996.⁷⁰

Forskerne som er ansvarlige for de to bindene er tre idrettshistorikere (en kvinnelig og to mannlige), en mannlig idrettslitterat (dansk) som også har historie i fagkretsen og en mannlig forsker i samfunnsfag og idrett. Fokus er på idrettspraksisene og ikke på den organisatoriske bygningen, slik f.eks. vi så i den norske (Olstad/Tønnesson) og den svenske (Lindroth). Verkene er lagt opp meget pedagogisk med konkrete hendelser, slik at leserne kan forstå viktige sider ved utviklingen. Det var f.eks. ikke tilfeldig at "den engelske sporten" ble "importert" til Danmark fra 1860-tallet: Engelske ingeniører ledet byggingen av den danske jernbanen på 1840-tallet. Derved bragte de med seg livstilen til det engelske borgerskap. Avslutningsvis skal vi fokusere på første bind. Med utgangspunkt i tekster fra danske leger er biologi som skjebne for danske kvinner med fra 1890-tallet. Ulike oppfatninger hos kvinner og menn om konkurranseidrett for kvinner er også belyst. Det var ikke bare i Norge - som vi skal se i kapittel 7 - men også i Danmark at mannlige ledere ikke ønsket at utøvere av begge kjønn skulle trene friidrett samtidig på stadion. De to bindene inneholder også flere store og gode bilder, slik at vi kan få et inntrykk av utviklingen av konkurranse- og oppvisningsdraktene, i tillegg til morsomme illustrasjoner som viser sentrale debatter fra dansk idrett. Deler av dette verket kan karakteriseres som et feministisk bidrag i idrettshistorien i skandinavia.

Leena Laine er den kvinnelige historikeren i Norden som tidligst begynte å integrere teoretiske analyser i sin empiri i et feministisk og historisk perspektiv. Helt fra starten hadde hun inkludert relasjoner mellom kjønnene i et hierarkisk perspektiv i motsetning til de fleste av oss andre fra Norden i begynnelsen av 1980-tallet. I artikkelen "The "nature" of woman - the "nature" of man: The effects of gender images on organizing sports in Finland in the 1920s and 1930s." viser hun eksempler på hva som ble betraktet som "feminint" og "maskulint" i finsk idrett på 1920 og 1930-tallet.⁷¹ Den militære trusselen fra øst og gymnasten Elli Bjørksten synes å forsterke et tradisjonelt syn på "femininitet" og "maskulinitet" i enkelte kontekster (gymnastikk og friidrett), men ikke i alle (langrenn på ski). I 1927 skal "SVUL" (den finske nasjonale idrettsføderasjonen) ha lagt et press på Den internasjonale olympiske komite for å boikotte øvelser i friidrett

for kvinner i det meget omtalte OL i 1928. Begge kjønn hadde talspersoner for og mot slike konkurranser. Også her har hun interessante teoretiske analyser. Hun tar med hvordan avvik fra stereotype bilder av "kvinnelighet" blir definert som seksuell abnormitet. Å drive idrett som ikke var godtatt for kvinner ville kunne føre til at en ødela de reproduktive organene (biologisk determinisme) eller at en mistet muligheten til å bli mor (sosial trygghet). Å fokusere på "kvinnelighet" betød ifølge Laine å nekte å se de "maskuline kvaliteter" hos kvinner. Hun påpeker at å unngå å godta fysisk styrke hos kvinner var i konflikt med hverdagslivet til de fleste kvinner. Den bestod av harde løft, spesielt for arbeiderklassen. Hennes resonnementer kan også - som vi skal se i kapitlene 6,7 og 9 - gjelde for tekster i norsk idrett.

Mrozek's "Sport and the American Mentality 1880-1910" tar først og fremst opp menns idrettshistorie i et "maskulint" samfunnsperspektiv, men også et kapittel om kvinners i 1983.⁷² Han har også med kjønnsrelasjoner. Mannskroppene i byene fikk ikke lenger daglige fysiske utfordringer i arbeidet. Dette synes å være et av flere momenter i mange land i den "nord-vestlige" verden, inkludert skandinavia. Mrozek tar også her opp menns ønske om å ha konkurranseidrett for seg selv som et maskulint sikkerhetsnett og deres ambivalente holdning til kvinner. Konkurransaidrett uten kvinnelige utfordrere kunne representere symbolet på maskulin kraft og involvering på sitt ypperste. Slik sett kan myten om den "amerikanske drømmen" gjenskapes og få nytt liv.

Idrettssosiologen, Michael A. Messner, gir i første kapittel i "Power at play" fra 1991 en oversikt over amerikanske bidrag i idrettshistorie i et kjønnsperspektiv. Her blir termen maskulinitet problematisert. Slutten av forrige århundre og begynnelsen av dette blir også hos han sett på som en periode med krise for "maskulin" identitet. Også han tar opp menns frykt for å ble femininisert og viser til historikeren Elliot J. Gorns tese om et maskulint "backlash mot feminismen". Messner kaller denne perioden for en legitimitetskrise for hegemonisk (den dominerende) maskulinitet. Moderne idrett blir sett på som en kjønnset institusjon som er konstruert av menn, dels som et svar på krisen i kjønnsrelasjonene på slutten av det 19. århundre og i begynnelsen av det 20. århundre.

Samtlige av disse arbeidene kan beskrives som analytiske, kritiske

og har inkludert dominasperspektivet i dynamiske relasjoner mellom "kvinnelige" og "mannlige" idrettspraksiser.

I det følgende har ingen menn bidrag, bl.a. fordi moter og klær er fremdels først og fremst betraktet som en meget "feminin" verden og menns idrettskropper synes ikke å ha blitt nedvurdert i idrettssammenheng.

Moter, klær og kropp i endring

Flere kapitler i Bente Rosenbecks "Kvindekøn" fra 1990 er aktuell her.⁷³ Undertittel er "Den moderne kvindeligheds historie 1880-1980." Hun viser bl.a. hvordan legene generelt og gynekologene spesielt får definisjonsmakt over kvinnekroppen. Rosenbeck problematiserer forholdet mellom "natur" og "kultur" og viser at danske leger kan leses som at biologi var skjebne for kvinner. Så sent som i 1925 hevdet f.eks. anerkjente leger at kvinnene var underlegne menn intellektuelt. Hun tar bl.a. også opp utviklingen av synet på hva som ble tolket som borgerlig kvinnelighet i forhold til bonde- og arbeiderkvinner. Hennes presentasjon av striden mot korsettet og buksene og den maskuline linje er som vi skal se i kapittel 7 meget relevant for denne studien.

I "Skjønnhetsmyten" fra 1992 påstod Naomi Wolf at ettersom kvinner kjempet seg frem til lønnsarbeid, stemmerett og mer fritid ble skjønnheten den nye undertrykkelses-mekanismen. Den er i følge henne en fiksjon som bl.a. bidrar til å gjøre ufrihet (opptatthet av klær, moter, utseende, vekt osv.) mer attraktiv. Hun viser til mytens dobbeltfunksjon. Skjønnheten blir betraktet som noe som kontinuerlig skjenkes **utenfra** til kvinner. Derfor kan i prinsippet skjønnheten alltid tas fra henne.

Marianne Thesanders "Det kvindelige ideal" fra 1994 gir i tekst, illustrasjoner og bilder historier om det kvinnelige kroppsideal fra slutten av det 19. århundre til idag. I likhet med Rosenbeck tar også hun opp kampen mot korsettet og kampen for buksene. Hun viste bl.a. at striden om korsettet ble langvarig, fordi nye og mer moderne typer lett-korsett som ble brukt i hofteholdere og "livlinje-innsnevrene" kom på moten før og etter 2. verdenskrig. L.T. Christensen m.fl. er ansvarlig for "Den tredje skjønnhet. Kvindekropp i forandring" fra 1989. Dette er et resultat av et tverrfaglig forskningsseminar. Fokus er på hvordan kvinnekropper

iscenesettes i det 20. århundre. Spørsmål om bl.a. kvinners biologi, klær, moter og den sosiale orden mellom kjønnene er med.

Rosenbecks arbeide fra 1990 kan være et godt eksempel, der empiri og teori er integrert. Boka kan sies å være analytisk, kritisk, inkludert dominansperspektivet og med et grundig kildearbeid. Her har mange samfunnsvitere noe å lære av historikere. Også "Den tredje skjønnhet" har med teoretiske diskusjoner, i motsetning til de andre i denne siste kategorien.

Kort oppsummering

Denne studien introduserer en "ny" term som erstatter begrepet sportifisering: **sportlig-gjøring**. Det er flere grunner til det. For det første får den sistnevnte termen frem **aktør-perspektivet**. Det er de som gjør noe med og forandrer idretten gjennom sine praksiser. Begrepet "sportifisering" antyder at det blir gjort noe med menneskene slik at idretten endrer seg. Her leser jeg menneskene som passive objekter. For det andre problematiserer sportlig-gjøring universelle kategorier, rasjonalitet og relasjoner mellom mennesker. Derfor er kjønns- og dominans perspektiver med. For det tredje er en kritikk av "evolusjonstanken", fordi all utvikling kan tolkes å være til det beste for alle mennesker. Videre er sportlig-gjøring en bedre måte å oversette termen "Versportlichung" på. Den er mer leservennlig enn "sportifisering". Sist, er flere prosesser inkludert, fordi sportlig-gjøring betyr at logikker sees i sammenheng med menneskers praksiser og ikke isoleres til en universell "rasjonalitet" eller logikk.

Den forskningen som presenteres er delt i fem kategorier: tradisjonell forskning der menn er normalen og ikke tolket som kjønnete personer. Et eksempel herfra er Olstad og Tønnessons grunnbok om norske menns idrettshistorie. Den neste og mest omfattende kategorien er kvinneidrett og kroppskulturer. Her kan Else Trangbæk fra 1987 og Eva Olofsson fra 1989 være gode eksempler. Menn som kjønn har få skandinaviske historiske bidrag. Spesielt tekster fra USA kan her stå som modell for forskning i denne kategorien. Gruppen kvinner og menn som kjønn har ikke mange skandinaviske bidrag. Kun arbeider fra mannlige forskere i Danmark er foreløpig med her. DIF's jubileumsverker bør kanskje fremheves som et utmerket samarbeid mellom forskere fra ulike fagfelter. Forøvrig kan Laines artikkel om idrett i Finland og undertegnedes om håndball

i Norge og Tyskland fra 1994 være to eksempler fra mindre arbeider. Når det gjelder siste kategori er bidragene flere. Rosenbeck kan stå som et kvalitativt bra faglig arbeid i denne sammenheng.

Kategoriene er altså laget for å synliggjøre hvor vi har mest og minst forskning. I Wittgenstein terminologi er ingen av kategoriene helt adskilt fra de øvrige, men det er delvis flytende ("blurred") overganger fra en kategori til neste.⁷⁴

I en og samme kategori kan det dessuten være ulik fordeling mellom stoff om menn og kvinner som kjønn. Dette gjelder for gruppe to, der kvinner er i fokus og for gruppe tre, der menn er sentralt og i kategori fire der relasjoner mellom kjønnene er i fokus. Forskning om kvinner og menn som kjønnete personer i idrett er i startgropa. Kategoriene "Moter, klær og kropp i endring" er et eksempel på prosjektets overskridelse av det tradisjonelle idrettsfeltet i Norge.

I neste kapittel skal vi ta opp teorier om kjønn som kan brukes til å analysere de historiske kildene.

Noter

1. Se bl.a. Patriksson, G., 1982: Idrot - Tävling-Samhälle, Ørebro, :16 og Tangen, J., O., 1984: "Den moderne vestlige idrett." I Sosiologi i dag, nr.3 og Tangen, J., O., 1985: "Idrettens sosiale realitet og relativitet". I Idrett som sosialt fenomen. Rapport fra filosofisk workshop, NIH, NAVF's utvalg for idrettsforskning, :25-27.
Se også Ottesen, L., 1994: Idræt og livsformer, Ph.d. avhandling, Institut for arkæologi og etnologi, Københavns universitet, :53-56.
Begrepet idrett er i denne studien meget "vidt" og inneholder praksiser som kan beskrives som ulike i ulike kontekster og tidsepoker, f.eks. konkurranser i ski for kvinner (utforrenn fra hoppet og ned) rundt år 1900 og utfor og slalom i OL i 1936 (begge kjønn), samt turnoppvisninger (begge kjønn).
Konkurransetidrett avgrenses fra mosjonsidrett i enkelte sammenhenger, spesielt i kapittel 6 om tekster fra leger.
Under 2. verdenskrig inkluderes termene "naziidrett" og "jøssingsidrett". (Jfr. kapittel 9.)
2. Bernett, H., 1984: "Die "Versportlichung" des Spiels dargestellt am Exempel der Entwicklung des Faustballspiels". I Sportwissenschaft, :141-165.
3. Ibid.:151.
4. Goksøyr, M., 1988: "Sivilisering, modernisering, sportifisering - fruktbare begreper i norsk idrettshistorisk forskning", NORA, nr.90, NIH.:43-60.
Goksøyr, M., 1991. Idrettsliv i borgerskapets by En historisk undersøkelse av idrettens utvikling og organisering i Bergen på 1800-tallet, Dr.scient avhandling, NIH.
5. Ibid.:10.
6. Goksøyr, M., 1988, op.cit.:54-55.
7. Lippe, von der, G., 1994: "Handball, Gender and Sportification of Body-Cultures: 1900-40." I International Review for the Sociology of Sport, vol.29, nr.2: 211-234 (215-217).
8. Foucault, M., 1980: Power/Knowledge: Selected interviews & other writings 1972-1977, Gordon, C. (red.), New York: Pantheon Books, 7. opplag, :93.
Rorty, R., 1991: "Solidarity or Objectivity?" I Objectivity, Relativism and Truth, Philosophical Papers. Vol.1, Cambridge: Cambridge University Press, : 26.
Giddens, A., 1976: New Rules of Sociological Method, New York: Basic Books, :85, 131-132.
9. McCarthy, T., 1991: Ideals and Illusions On Reconstruction and Deconstruction in Contemporary Critical Theory, Cambridge: The MIT Press, :47.
10. Goksøyr, M., 1988, op.cit.:53, 59.
11. Eichberg, H., 1979: Der Weg des Sports in die industrielle Zivilization, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2. utgave: 31.

12. Korsgaard, O., 1982: Kampen om kroppen, København: Gyldendal, : 283.

13. For en nærmere analyse av individ-nivå og struktur se kapittel 3; hegemonisk maskulinitet og studiens fokus på individ.

14. Hall, A., 1978: "Sport and Gender". I CAPHER Sociology of Sport Monograph Series, Ottawa: The Canadian Association for health, Physical Education, and Recreation, :227.

15. Bourdieu, P., 1978: "Sport and social class". I Social Science Information, London og Beverly Hills: Sage, vol.17, nr.6, :826 (819-840).

Termen blir nærmere analysert i kapittel 3.

16. Gruneau, R., 1983: Class, Sports, and Social Development, Massachusetts: The University of Massachusetts, Amherst: 142-144.

Gruneau, R., S., 1988: "Modernization or hegemony: two Views on Sport and Social Development". I Harvey, J. og Cantelon, H. (red.): Not JUST A GAME Essays in Canadian Sport Sociology, Ottawa: University of Ottawa Press, :19.

Gruneau har hentet disse termene fra Williams, R., 1977: Marxism and Literature, Oxford: Oxford University Press, :120-127.

17. Form og innhold tolkes i dette prosjektet som to sider av samme fenomen og ikke som adskilte kategorier i en forståelse av idrett som en transcendent metafysisk størrelse med bl.a. utgangspunkt "klassisk filosofi". (Se f.eks. Novak, M., 1976: The Joy of Sports, New York: Basic Books.)

18. Evulusjonstanken kan leses i Guttman, A., 1978: From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports, New York: Columbia University Press ved hans fremstilling av the "scientific world view".

Jeg leser også evolusjonstanken implisitt i Goksøyr's stadig mer effektive organisering av idretten, bedre teknikker og rekorder. (Jfr. s. 54-55.) Han kan selvsagt tolkes på flere måter her. Da han imidlertid ikke probematiserer dette poenget, kan ovennevnte tolkning ikke utelukkes.

19. Goksøyr, M., 1988, op.cit.: 43.

20. I kapittel 3 blir termen hegemonisk maskulinitet presentert og sammenliknet med andre marginale maskuliniteter, slik det er antydnet i første kapittel.

Termene makt og dominans brukes om hverandre som ledd i en prosess og strid i idrettsfeltet. Det vil falle utenfor rammen av denne studien å drøfte den store mengde av litteratur om "makt" i sosiologisk analyse og i politisk teori. Et viktig utgangspunkt er imidlertid Giddens forsøk på å reflektere over makt mellom et individualistisk synspunkt og et strukturalistisk deterministisk og Gruneaus, der jeg leser Bourdieus strid i idrettsfelter om hvilke praksiser som er legitime og hvordan idrettskropper bør iscenesettes. Se Gruneau, R., 1988, op.cit.: 22 og Giddens, A., 1977: Studies in Social and Political Theory, New York: Basic Books, :347.

Termene hegemonisk maskuline logikker og praksiser blir ikke problematisert her, men i siste kapittel bl.a. med utgangspunkt i striden i marsjfeltet.

21. Termen kjønn er laget av to norske feminister. Borchregevin, T. og Solheim, J., 1988: "En råtten tekst? Om kjønn, mat og fortolkning". I Sosiologi idag, nr.2, :35-63.

22. Hovedstyret i Norges Idrettsforbund tok initiativet til dette verket, som ble gitt ut på Aschehaug. Olstad er ansvarlig for perioden fra 1861 til 1939 og Tønnesson fra 1940 til 1986.
Olstad, F. 1987: Norsk idrettshistorie Forsvar, sport, klassekamp 1861-1939, Utgitt i samarbeid med Norges Idrettsforbund, Aschehoug.
Tønnesson, S., 1986: Norsk idrettshistorie Folkehelse, trim, stjerner 1939-1986.
23. Goksøyr, M., 1991, op.cit.:20.
Dette var et poeng i Bennett, H., 1984, op.cit.:141.
24. Goksøyr, M., 1995: "Phases and Functions of Nationalism: Norway's Utilization of International Sport in the late Nineteenth and Early Twentieth Centuries." I (red.) Mangan, J., A.: The International History of Sport, Special Issue Tribal Identities Nationalism, Europe and Sport, vol.12, nr.2:125-147.
25. Lippe, von der, G., 1989: "Sport under the Nazis, 1940-45". I The International Journal of the History of Sport, London : Frank Cass, nr.1:112-116.
En norsk versjon av samme artikkel er publisert under tittelen: "Nazi-Idrett i Bø:1940-45". I (red.) Goksøyr, M. og Mo, Kristen : Norsk Idrettshistorisk Årbok 1989, utgitt av Norsk Idrettshistorisk Forening, :80-91.
26. Lindroth, J., 1974: Idrottens väg till folkrörelse Studier i svensk idrottsrörelse till 1915, Studica Upsaliensia 60, Acta Universitatis Upsaliensis.
Samme forfatter publiserte i 1975 en kortversjon: Nar idrotten blev folkrörelse, Stockholm: Raben & Sjögren.
27. Lindroth, J., 1974, op.cit.:19.
28. Lindroth, J., 1987: Idrott mellan krigen Organisasjoner, ledare och ideer i den svenska idrottsrörelsen 1919-39, Stockholm: HLS Forlag.
29. Hansen, J., 1993-94: "Die Geschichte von Sport und Körperkultur in den Landern Nordeuropas Ein Litteraturubersicht. I Stadion, Beitrage zur Geschichte des Sports in Nordeuropa, Internasjonalt tidsskrift for idrettshistorie, St. Audustin: Academica Forlag, : 283.
30. Eichberg, H., 1989: "Kropskultur". I Trangbæk, E. (red.): Den engelske sports gjennombrud i Norden, Dansk Idrætshistorisk Forening Krop og Kultur, København, :17.
31. Ibid.
32. Nielsen, Kayser, N., 1989: "Et overset kapitel". I op.cit. : 173-197.
33. Hamer, E., U., 1989: Die Anfange der "Spielbewegung" in Deutschland, Beitrage und Quellen zu Sport und Gesellschaft. Band 3, London: Arena Publications.
34. Ibid. :617.
35. Riekhoff, W., 1943: Historische Untersuchungen uber die Vorlaufer und Anfange des Deutschen Handballspiels, Dissertation, Filosofisk Fakultet, Hansische Universitat Hamburg.

36. Bidrag nummer to i historisk sammenheng kan være mitt kapittel om "Glimt fra kvinneidrettens historie" i Lippe, von der, G. (red.): Kvinner og idrett fra myte til realitet, Oslo : Gyldendal, 1982:70-104.

Den er imidlertid meget skisse messig og med et spinkelt kildegrunnlag.

37. Lippe, von der, G., 1993-94: "Women's sports in Norway in the 1930s: Conflict between two different bodycultures". I Stadion, op.cit.:178-187.

38. Strømman, M., Herigstad, 1994: Kjønn og organisert idrett i Norge ca. 1860 - ca. 1970. Noen hovedlinjer., Hovedoppgave i historie, Historisk Institutt, Universitetet i Bergen, Høsten 1994.

39. Historikeren Kelly stilte spørsmålet om kvinner hadde en renessanse, slik menn hadde det. Hennes svar var benektende eller iallefall ikke samtidig med menn.

Kelly, J., 1986: Women, History and Theory, Chicago, Lonson: The University of Chicago Press, 3. opplag, :19-51.

Om periodisering og kjønn i økonomisk historie se Goransson, A., 1994: "Kon som analysekategori i den økonomiska historien. Några linjer och resultat". I Tønnesson, K. (red.) (Melby, K.: koordinator): Rapport III Fra kvinnehistorie til kjønns historie?, Det 22. nordiske historikermøte, Oslo 13-18. august 1994, Oslo: IKS, Avdeling for historie i Oslo og Den norske historiske forening, :88.

40. Olofsson, E., 1989: Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenske idrottsrørelsen och kvinnorna under 1900-talet, Akademisk Avhandling ved Doktorgradseksamen, Pedagogiska Institutionen, Umeå Universitet, :51.

Det nøyaktige årstallet er her umulig å kontastere, slik at jeg har fått enkelte tall om ski og skøyter fra idrettsforsker Leif Uttergren i et brev av 02.09.94.

41. Ibid.:50.

42. Persson, L. og Petterson, T., 1995: Svensk Friidrott 100år, Stockholm: Sellin & Partner bok och Ide -Ab, :396?

43. Trangbæk, E., 1987, : Mellom leg og disiplin Gymnastikken i Danmark i 1800-tallet, Aabybro: Bogforlaget Duo Aps.

44. Ifølge Trangbæk var det ikke et mål å fokusere på kjønn, men fordi hun gikk gjennom arkiver om "private gymnastikk-typer" fant hun så mye stoff om kvinner at det ble "naturlig" å inkludere et kjønnsperspektiv. (Telefonsamtale 13.05.1996.)

45. Sekretariat for kvinneforskning: Kvinner - En utfordring for idretten? Rapport fra en konferanse i anledning OL'94 i Lillehammer, Arbeidsnotat 2/94, Norges Forskningsråd.

46. Ottesen, L., 1994, op.cit.

47. Laine, Leena , 1989: "Historische Entwicklung des Frauensport in Finnland" i (red.) Peyton, Ch. og Pfister, G.: Frauensport in Europa Informationen - Materiellen, Ahrensburg (bei Hamburg): Verlag Ingrid Czwalina, :132-160.

48. Pfister, G., 1987: "Vom Mädchenreigen zum Body-Building. Zur Entwicklung des Frauensports in Berlin." I (red.) Pfister, G. og Steing, G.: Sport in Berlin. Vom Ritterturnier zum Stadtmarathon. Berlin: Verlag Forum für Sportgeschichte, : 129-159.
49. Pfister, G., 1989: "Körperkultur und Weiblichkeit" Ein historischer Beitrag zur Entwicklung des modernen Sports in Deutschland bis zur Zeit der Weimarer Republik. I (red.) Peyton, Ch. og Pfister, G., 1989, op.cit.: 37-68.
50. Pfister, G., 1992.: "Biologie als Schicksal Zur Frauen-, Gesundheits- und Sportpolitik im Nationalsozialismus". I (red.) Kroner, S. og Pfister, G.: Frauen Raume Körper und Identität im Sport, Pfaffenweiler: Centaurus- Verlagsgesellschaft, : 41-61,
51. Pfister, G., 1996" Gracefully and elegant downhill... Women and the sport of skiing in Germany, 1890-1914." I (red.) Goksøyr, M., Lippe, von der, G. og Mo K.: Winter Games Warm traditions, Selected papers from the 2. international ISHPES seminar, Lillehammer 1994, The Norwegian Society of Sports History, ISHPES (The International Society for the History of Physical education and Sport), Oslo: 232-236.
52. Twin, S., L. (red.), 1979: Out of the Bleachers Writings on Women and Sport, New York: The Feminist Press.
53. Flere senere arbejder har refereret til hende her, bl.a. M. A. Boutilier og L. SanGiovanni, 1983: The Sporting Woman, Campaign (Illinois): Human Kinetics Publishers, : 33-34.
54. Mangan, J., A. og Park, R., J., 1987: From "Fair Sex" to Feminism Sport and the Socialization of Women in the Industrial and Post-industrial Eras, London: Frank Cass.
55. Vertinsky, P., 1987: "Body Shapes: The Role of the Medical Establishment in Informing Female Exercise and Physical education in Nineteenth-Century North America". I (red.) Mangan, J., A. og Park, R., J., op.cit.: 256-282.
56. Mrozek, D., J., 1989: "The "Amazon" and the American "Lady": Sexual Fears of Women as Athletes". I (red.) Mangan, J., A. og Park, R., J., op.cit.: 282-299.
57. Cahn, S., K., 1994: Coming on strong Gender and Sexuality in Twentieth-Century Women's Sport, New York: The Free Press.
58. Hargreaves, J., 1994: Sporting females Critical issues in the history and sociology of women's sports, London og New York : Routledge.
59. Ibid.: 13.
60. Bonde, H., 1986: En stålsat karakter i et hårdet legeme En undersøgelse af mandeidealiser i den tidlige danske sportsbevægelse, 1880-1914, Speciale , Historisk Institut, Københavns Universitet.
61. Bonde, H., 1991(b) : Mandighed og sport, Odense Universitetsforlag.
62. Bonde, H., 1994. I 1994, op.cit.: 23-37.

63. Park, R., J., 1987: "Biological thought, athletics and formation of a "man of character: 1830-1900". I Mangan, J., A. og Walvin, J., op.cit.: 7-35.

64. Se også Haley, B., 1978: Healthy body and victorian culture, Cambridge m.fl.: Harvard University Press, :3.

65. Hun kan også karakteriseres som historiker, men er mest kjent for sine arbeider i sosiologi.

Hall, A., 1993: The female sporting body: History, representation, and culture. Foredrag på den internasjonale kongressen i Idrettshistorie arrangert av ISPHEs i Berlin, 30. juni til 4. juli 1993, :3.

66. Vertinsky, P., A., 1994, op.cit.: 1-26.

67. Hall, A., 1989: "Masculinity as culture: The discourse of gender and sport". I (red.) Ravio, M., op.cit.: 194.

68. Vertinsky, P., 1994: "Gender relations, women's history and sport history: A decade of changing enquiry, 1883-1993". I Journal of Sport History, vol. 21, : 23 (1-26).

69. Lippe, von der, G., 1994: "Handball, Gender and Sportification of Body-Cultures: 1900-40". i International Review for the Sociology of Sport, nr. 2, Munchen: R. Oldenburg Verlag, : 211- 234.

70. Trangbæk, E. (koordinator) og Hansen, J., Ibsen, B., Jørgensen, P. og Nielsen, N., K.: 1996: Dansk idrætsliv. Bind I: "Den moderne idræts gjennombrudd 1860-1940. Bind II: "Velferd og fritid", København: Gyldendal.

71. Laine, L., 1989: "The "nature" of woman - the "nature" of man: the effects og gender images on organizing sports in Finland in the 1920s and 1930s. I (red.) Raivio, M.: Proceedings of the Jyvaskula Congress on Movement and Sport in women's life August 17-21, 1987 Jyvaskula, Vol. 1, reports of Physical Culture and Health 66, : 120-138.

72. Mrozek, D., J., 1983: Sport and American Mentality 1880-1910, Knoxville : The University of Tennessee Press.

73. Rosenbeck, B., 1990: Kvindekøn Den moderne kvindeligheds historie 1880 -1980, København: Gyldendal.

74. Wittgenstein, L., 1974: Philosophical Investigations, Oxford : Basil Blackwell, første utgave i 1953.: paragraf 71.

Kapittel 3.

KONSTRUKSJON AV KJØNNETE PRAKSISER:ANSATS TIL EN NY TEORI

Innledning

Overordnet problemstilling i denne studien er ifølge kapittel 1 endring og motstand mot endring av hva som ble tolket som "godtatt feminint" og "maskulint" i norsk organisert idrett særlig fra 1890 til 1950. Empirien er konstruksjon av kjønn i tekster fra leger, media og idrett. Disse kan forstås som mangetydige og motsetningsfylte, men også med enkelte klare strukturer.

Jeg vil prøve å legge et grunnlag for en tentativ ansats til en ny teori om kjønnete praksiser i idrett og kroppskulturer. Målet er å lage et kreativt innspill og ikke en stringent teori. Fokus er på **hegemonisk maskulinitet** og problematisering av enkelte tatt for gitte kategorier: dets praksiser og logikker i relasjoner til ulike femininiteter. Termene overordnet/ underordnet fra hegemonisk teori problematiseres med utgangspunkt i det "annet" kjønn, kjønnenes tvetydige posisjoner og kvinnen som utenfor menns "verden". Dette er nytt i internasjonal idrettsforskning. Heller ikke finnes analyser på individnivå som viser at en person kan operere med ulike typer av femininitet/maskulinitet i ulike kontekster. Analyser av "kvinnelig" og "mannlig essens" er med direkte og indirekte. Avslutningsvis presenteres kropp som skapte og skapende i spenning mellom idealer og praksiser om hva som kan tolkes som "ekte" kvinner og menn.¹

Inspirasjon til teoribygging er fra flere posisjoner. Få av disse har hentet empiri fra eller bygget på analyser av idrett.² De har imidlertid vært fruktbare utgangspunkter for empirien i denne studien. Presentasjon og analyse av de fleste tekster blir hver for seg ikke særlig dyptpløyende, men kombinasjonen av disse integrert i hegemonisk maskulinitet med utgangspunkt i førstehånds-kilder først og fremst fra 1890 til 1950 blir mitt bidrag.

Termene hegemonisk maskulinitet er interessant, fordi spenninger mellom marginale maskuliniteter og den hegemoniske retter søkelyset mot endringsprosesser over tid. Det gjelder også for "godtatte" femininiteter og de mer marginale, når feministiske posisjoner inkluderes. Styrende elementer i disse prosessene er altså hegemonisk maskuline logikker (jfr. termen sportlig-gjøring på s.14-18).

Hegemonisk maskulinitet

En viktig for-forståelse for termen maskulinitet er Talcott Parsons mannlige kjønnsrolle i en strukturfunksjonalistisk teori.³ Kjønnsrollene (som blir tildelt) ble beskrevet som likverdige, komplementære og hadde klart ulike funksjoner. Instrumentelle (far) og ekspressive (mor) strukturer utgjorde "the essentials of nuclear family".⁴ Både makt/dominansperspektiver manglet og en potensiell spenning mellom "vanlig" og "marginal" kjønnsrolle. At han bare inkluderte en type maskulinitet har hatt konsekvenser for studier om kjønn helt til 1980-tallet.

Ifølge D.H.J. Morgan kan Max Webers idealtyper av puritanske karakteristika om selvkontroll, disiplin og "rasjonalitet" beskrives som "maskuline".⁵ Morgan peker på at de ble ikke betraktet som "mannlige", fordi fokus synes å være på det universelle og ikke på mannen som kjønn.⁶ I de Beauvoirs termer ser ikke mannen seg selv, men den andre:kvinnen.

Ifølge Roslyn W. Bologh kan Webers "maskulinitet" tolkes som en frykt for avhengighet.⁷

Morgans og Bologhs tolkning av Webers idealtyper kan leses som en viktig nyansering av hans sosiologi, men ikke en tilstrekkelig. Ikke alle menn kan kategoriseres slik Morgan og Bologh gjør det. Vi skal vise i det følgende at deres beskrivelse kan inkluderes som elementer i begrepet hegemonisk maskulinitet.

Den feministiske inspirerte mannsforskningen har som nevnt i kapittel 1 (s.3) differensiert mellom ulike typer maskuliniteter. Norm i den nord-vestlige verden er betegnet som "**hegemonisk maskulinitet**".⁸ Det er her et spørsmål om hvordan spesielle grupper av menn innehar posisjoner som gir makt og velferd og om hvordan disse legitimerer og reproducerer sosiale forhold som kan skape dominans. Slikt sett representerer denne "modellen"⁹ bare et fåtall menn. De fleste menn har liten dominans i det offentlige rom. Denne typen maskulinitet bør altså sees som en ordens kategori, der de som synes å identifisere seg med heteroseksuelle menn fra "middelklassen" tolkes som viktige kriterier.¹⁰ Begrepet må ifølge Carrigan, Connell og Lee alltid forstås i en hierarkisk kontekst, der kun en type seksualitet i prinsippet er ledende.¹¹ Derfor finnes det ingen tilsvarende hegemonisk femininitet. Kimmel og Connell har vist hvordan denne typen maskulinitet endret seg fra 1800-tallet til idag bl.a. pga strukturelle forandringer i samfunnet.¹² Det kan som vi skal ta opp i empirien også være relevant for norske forhold.

Hegemoni betyr **overtalelse**.¹³ Reproduksjon av hegemonisk maskulinitet kan tolkes som et spørsmål om **strategi**, bl.a. hvilke sosiale praksiser en er og ønsker å være involvert i. Begrepet hegemoni har sin basis i marxistisk teori. Antonio Gramsci ordla seg bl.a. slik:

"(Hegemony is the) "spontaneous" consent given by the great masses of the population to the general direction imposed on social life by dominant fundamental groups; this consent is "historically" caused by the prestige (and consequent confidence) which the dominant group enjoys because of its position and function in the world of production."¹⁴

Begrepet brukes i det følgende om sosial og kulturell dominans (og indirekte politisk) som er kjempet frem av en eller flere grupper uten og utover brutal maktmisbruk. **Dominansen er midlertidig**, slik at den må stadig gjenvinnes og videreutvikles. Dessuten, begrepet betyr **ikke total dominans**, hverken politisk eller kulturelt. Hegemoniet varierer fra land til land alt etter deres ulike historie og sosiale strukturer.¹⁵ Strategi for å gjenskape hegemonisk maskulinitet synes spesielt å gjelde for taktikk i forhandlinger med opposisjonelle grupper.¹⁶

Perry Anderson påpeker at hegemoni-begrepet ikke stammer fra Gramsci, men fra Den russiske sosialdemokratiske bevegelsen fra 1890-årene til 1917.¹⁷ Termen skal være avledet fra "gegemoniya", russisk for hegemoni. Her skal begrepet ha hatt en litt annen betydning enn det Gramsci tilla det.¹⁸ Etter 1901 skal den yngre generasjonen av teoretiske marxister ha nyttet termen til revolusjonen i 1917.

Hverken teksten fra 1985 eller Connells fra 1991 viser til Raymond Williams arbeid fra 1977.¹⁹ Her drøftet han termen hegemoni i en kulturell kontekst med utgangspunkt i Gramsci.²⁰ Williams presiserte at hegemoniske praksiser måtte forstås som prosesser og ikke som et passivt fenomen:

"It has continually to be renewed, recreated, defended, and modified. It is also continually resisted, limited, altered, challenged..."²¹

Her får vi et bilde av dynamikken i begrepet.

Hans termer om endring er sentralt i denne studien. Endrede praksiser skjer ifølge Williams som et resultat av strid mellom ulike varianter. Det er ikke slik at gamle dør ut og nye oppstår i en "naturlig" og harmonisk prosess, men i strid. Han skiller som nevnt på s.17 mellom "vikende/gamle" (residual/archaic), dominerende og kommende (emergent). Jeg tolker den engelske forskeren dithen at vikende kan i hovedsak forstås som alternative til de dominerende og integreres i mindre grad

i disse, imotsetning til gamle/arkaiske som lettere inkorporeres i de dominerende. Kommende praksiser blir kontinuerlig skapt i betydningen nye verdier, praksiser, tolkninger og relasjoner. I siste kapittel vil jeg problematisere endringsprosesser i idrett og kroppskultur.

Williams tekst har vært betraktet som et sentralt grunnlag for å videreutvikle nevnte begrep i idrettssosiologi. Fra denne studien har Richard Gruneau brukt termen på deler av utviklingen av idrett i Canada og John Hargreaves på sider ved utviklingen av idretten i England.²²

Ingen av de sistnevnte forfatterne hadde med kjønn som analytisk kategori.²³

Denne teorien synes ikke å ha fått stor oppmerksomhet i akademia, fordi den nesten "bare" ble brukt av idrettsforskere som identifiserte seg med "venstresida" i det politiske landskap til rundt 1995.²⁴ Termen er hittil kun analysert i enkelte arbeider fra England, Australia, Canada og USA. At Hargreaves "Sporting females" ble publisert i 1994 og at hun vant prisen for beste fagbok året etter i den nord-amerikanske foreningen for idrettssosiologi, der hun anbefaler teorien i feministiske analyser i idrettshistorie og i idrettssosiologi, kan ha bidratt til å gjøre den akseptabel blant feministiske forskere.²⁵ Hun formulerer seg bl.a. slik:

"Male hegemony is not a simple male vs female opposition, which is how it is often presented, but complex and changing. Hegemony theory may provide a better framework for understanding how, in sports, as in other cultural activities, gender relations are part of a complex process specific to capitalist social relations."²⁶

De engelske røttene til hegemonisk idrettsteori fokuser altså på kultur med utgangspunkt i Williams.²⁷ Hargreaves påpeker basis i "kulturell marxisme".²⁸ Før 1986 fantes ingen analyser av kjønn som en grunnleggende (constitutive) kategori i hegemonisk idrettsteori. Hargreaves var den første som inkluderte kjønn som analytisk kategori i hegemonisk idrettsteori, samtidig som hun fokuserer på kulturelle kontekster.²⁹ Her påpeker hun striden om menings-innholdet i kulturer, selv om idrett ifølge henne er et område der maskulint hegemoni er mer gjennomført enn i andre deler av samfunnet. Kvinner som deltar risikerer å få sin seksualitet latterliggjort.³⁰ Derfor kan det være mest strategisk for kvinner ikke å utfordre de hegemoniske maskuline logikker i en idrett som er organisert etter heteroseksuelle prinsipper.³¹ Denne typen kvinnelighet har Connell kalt for uthevet (emphasized) femininitet.³² Dette blir et tema i både empiri-delen og i siste kapittel.

I det følgende skal vi ta opp en mangel ved hegemonisk teori, som både synes å knytte seg til klassisk marxistisk teori generelt og til hvordan denne er blitt fremstilt. Når det gjelder kritikk av teorien på andre punkter vises til slutten av siste kapittel.

Selv om studien bare presenterer sider ved få kvalitative intervju, kan aktørperspektivet forsås som viktig. Individnivået er underrapportert i hegemonisk teori. Det er ingen analyse av dette i Williams, mens det er nevnt i Gruneau, 1983 gjennom begrepet "agency".³³ Vi gjenfinner termen bl.a. under overskriften "Sport, class inequality, and social reproduction" via begrepene "human agent".³⁴ Her er termen knyttet til "sosialt konstruerte "regler" som styrer den rasjonelle organisering av arbeidsprosesser, rett til eiendom, skaping av merverdi (verdi som arbeiderne skaper, men som kapitalistene "tar fra dem"³⁵) og markedsverdien av personers utdanning. Individ-nivået kan her tolkes som helt underlagt samfunnets strukturer. Gruneau drøfter senere "the reflexive character of agency" i sammenheng med en usikker hegemonisk konsensus.³⁶ Her stiller han spørsmålet om hvordan individer reagerer når de vil uttrykke misnøye overfor dominerende institusjoner. Fordi kontroll over regler i f.eks. leik og idrett kan knyttes til dominans over "regler" på andre felter i samfunnet, blir muligheter for individer fra arbeiderklassen å endre disse radikalt - slik jeg tolker Gruneau - ofte motsetningsfulle og paradokse. Deres opposisjon blir lett flukt. Aktør-perspektivet i betydningen individers alternative praksiser synes å være meget marginalt i hegemonisk teori.³⁷ Gruneau kan dessuten tolkes som at han undervurderer individers "lived experience" når han hevder følgende:

"... this whole issue of opportunities is much less important than the question of opportunities for **control**, and the accompanying problems of the differential resources available to define the structure sport itself."³⁸

Her kan den kanadiske forskeren tolkes som lite refleksiv når det gjelder rammer for individers valgmuligheter, fordi kontroll på samfunnsnivå (strukturer, klasse) leses som mye viktigere.

Gruneau's tekst er som mange andre flertydig på dette punktet. Han får også med at "human agency" har muligheter (structured possibilities) som varierer mellom "agency" (individer og grupper) på ulike tidspunkter.³⁹ Han oppfordrer oss til å være dialektiske og unngå ensidige tolkninger om aktørers muligheter til å endre praksiser eller at de er determinert av de strukturer de til enhver tid befinner seg i og innenfor. Dersom vi stiller de to delene fra hans tekst sammen, kan han både leses som motsetningsfull og at han er mer liberal til individers muligheter så lenge han drøfter dette punktet på et generelt

---

plan og restriktiv når han blir konkret.

Jeg vil trekke inn Giddens poenger om makt og dominans. Det synes å passe godt inn i hegemonisk teori. Ifølge denne forskeren er hver relasjon om mening en relasjon om makt: om hva som gjør at enkelte "vurderinger" "teller eller gjelder" (what makes some "accounts" **count**).⁴⁰

Min tolkning av relasjoner mellom aktører er inspirert bl.a. av Giddens, men med en forskjell: Jeg ser ikke enhver relasjon om mening i utgangspunktet som en relasjon om makt. Kontekst, involvering og aktørenes posisjoner kan her være viktige elementer. Jeg vil løfte fram en mulighet til en mer refleksiv tolkning. Studien er også inspirert av S. Hardy og A. Ingham. De fremhever "agency" som en historisk prosess, der muligheter for mennesker til å skape sin egen historie trekkes frem.⁴¹ Her vil jeg fokusere på Giddens poenger om mulige kreative løsninger og ansvar for egne handlinger. Uansett sosiale strukturer kan individer forstås å ha potensialer for å endre eller modifisere sine praksiser. Det er disse mulighetene som gjør at termen "agency" ikke tolkes som deterministisk eller idealistisk i denne studien.⁴²

Den som klarest har fokusert på underrapportering av det individuelle nivået ved teorien er filosofen William J. Morgan. Han påpeker at det er en parallell til liberale teorier om å overvurdere individers muligheter til selvstendige valg, mens marxistisk inspirerte teorier har en tendens til å overvurdere kollektive praksiser.⁴³

Filosofen presiserer at det individuelle nivået i hegemonisk teori blir for mekanisk og indirekte:

"...a rather stiff and mechanical way to study agency, and, more important, it leaves unearthed the agency that informs the actual structuration of sport itself."⁴⁴

Hegemonisk teori synes altså ikke til nå å holde hva den lover på dette punktet: relasjoner mellom individer og samfunnets strukturer synes ikke å bli tilstrekkelig fleksible.

Mitt bidrag til hegemonisk maskulinitet blir bl.a. å løfte fram et individuelt nivå med utgangspunkt i Giddens, hegemonisk teori og feministisk kritikk av denne. En nærmere konkretisering av dette gis i slutten av kapitlet og særlig i kapittel 10.

Det er fokusert på en mangel ved hegemonisk teori: undervurdering av det individuelle nivået. En annen er marginalisering av kjønnsperspektivet. I siste kapittel retter jeg et nærmere søkelys på

dette forholdet. I denne sammenheng vil vi ta opp mange menns avhengighet av kvinner.⁴⁵ Her vil jeg løfte fram en viktig kritikk av termen fritid som er relevant her:

"It is not simply that women's work at home is **different** from that of men - **it is constructed by it** and **subordinate to it**. Women's work reproduce men at work; women's work allows for men's existence time or reproduction, and women's work produces leisure for men."⁴⁶

Dette var myntet på engelske forhold rundt 1980. Med utgangspunkt i kapittel 5 skal vi se at det også kan være aktuelt for perioden 1890 til 1950 i Norge. Vi ser her at kvinners arbeid kan forstås som en forutsetning for menns fritid og idrettsengasjement.⁴⁷ Kvinners praksiser tolkes i ovennevnte sitat ikke bare som forskjellig fra menns, men underordnet. Hargreaves påpeker at det "virkelige" arbeidet (real work) gjøres utenfor hjemmet av menn.⁴⁸

Hegemonisk maskulinitet synes ikke å problematisere termen overordnet/underordnet med utgangspunkt i spørsmålet om kvinnen kan tolkes som det annet kjønn, relasjonen kvinne-mann som en tvetydig kategori eller kvinnen som utenfor re-presentasjonen til det som opptar menn med dominans.

Kvinnen: det annet kjønn⁴⁹

Simone de Beauvoirs "Det annet kjønn", som ble publisert i Frankrike i 1949 er nå en klassiker. Bokas grunnstruktur kan sies å være preget av eksistensialismen, slik den ble utformet i Frankrike på 1940-tallet. Her var Sartre hennes viktigste utgangspunkt.⁵⁰

"Det andre"

Ifølge de Beauvoir er menneskeheten hankjønn. Mannen definerer kvinnen, ikke ut fra henne selv, men i relasjon til seg selv.

"Mannen ser i henne først og fremst et kjønnsvesen: for ham er hun kjønnnet, følgelig er hun det i alle situasjoner... Hun er det ikke-vesentlige overfor det vesentlige. Han er subjektet, det Absolutte, - hun er det Andre."⁵¹

de Beauvoir betrakter mannen som normalen. Han så på kvinnen, men ikke på seg selv. Derfor blir kvinnen kjønnnet og mannen kjønnsnøytral. Med disse brillene synes han både å beherske rammene rundt det private og det offentlige rom.

Ifølge de Beauvoir er ideen om det andre et grunnbegrep i den menneskelige tenkemåte. Dette har hun hentet fra Sartre.⁵² Han betrakter "det andre" i prinsippet som et kjønnsløst individ, en representant for det almenne. Det er de Beauvoirs fortjeneste at dette grunnbegrepet ble kjønnnet.

Vi ser hennes eksistensialistiske røtter bl.a. ved termene "transcendens og immanens". Et hvert subjekt realiserer seg selv ved å ønske å nå utover seg selv til transcendens. Målet er frihet for egen kropp og tanke.⁵³ Dersom en var bundet opp i hjemmelige gjøremål, som husarbeid og omsorg for mann og barn var det umulig å oppnå transcendens, fordi en da gjorde gjentatte handlinger mer eller mindre "bevisstløst". På denne måten stagnerer en i sin egen immanens, stillstand. Årsaker til at kvinner som regel var i en immanent posisjon var som vi skal se i det følgende ikke pga hennes biologi.

Hvorfor kan kvinnen forstås som det annet kjønn?

Biologien gir ifølge de Beauvoir ikke noe entydig svar om hunnens rolle. Hun undersøkte det organiske liv fra amøbe til menneske. Naturen har ingen klar kjønnsdeling. Amøber reproducerer seg ved celledeling, enkelte planter er tvekjønnet, visse skifter kjønn og hannen er overflødig i noen dyrearter.

Skjønt biologi er meget viktig for å forstå kvinners undertrykking ifølge forfatteren, kan den ikke forklare **hvorfor** kvinnen er "den andre". Det finnes ikke noe spesifikt "kvinnelig", et "kvinnelig" vesen som er uforanderlig. Ifølge eksistensialismen er ingen adferd eller normer gitt på forhånd med utgangspunkt i biologien. Kjønnforskjeller må alltid konstrueres på nytt i menneskers bevissthet innen en kultur. Kvinner og menn tolker sin biologi i den kontekst de befinner seg i, fordi mennesket har i prinsippet alltid et valg. Eller sagt på en annen måte: Eksistens kommer foran essens: spørsmål om valg og handling kommer foran spørsmål om identitet.

"On ne nait pas femme: on le devient"⁵⁴

"Man er ikke født kvinne - man blir det."⁵⁵

At man **blir** kvinne og ikke er født kvinne, bør tolkes i retning av at de fleste kulturer i den "nord-vestlige" verden eller "sivilisasjonen som helhet" (oftest) bidrar til å gjøre henne til den andre, den uten transcendens og uten makt i det offentlige rom.

Det er ifølge forfatteren et sterkt press på unge jenter og gutter å identifisere seg med tradisjonelle verdier om "kvinnelighet" og "mannlighet". Dersom jenta får den "riktige" oppmuntringen, hevder forfatteren, har hun muligheter til å oppnå transcendens; å overskride seg selv. Hvis det ikke skjer, blir alle veier stengte for henne. I såfall må hun bare "være" i immanensen og ikke "handle".⁵⁶

I det ovenstående tolker jeg Beauvoir som at kvinnen er det andre kjønn og mannen det første. Mye empiri i denne studien vil passe inn i et slikt syn. Denne relasjonen kan imidlertid problematiseres, fordi

den også kan tolkes som tvetydig.

Kvinneres tvetydige posisjoner

Begrepet tvetydighet brukes i denne studien i betydning dobbelttydighet, dvs at et fenomen kan best forstås på to ulike måter som kan være motsetningsfylte.⁵⁷

Ifølge Torill Moi bør en ta utgangspunkt i andre tekster av de Beauvoir for å gripe hennes syn på tvetydighet. Hun synes å forstå eksistensen som grunnleggende tvetydig.⁵⁸ Bevisstheten om døden betyr en bevissthet om våre kroppar som biologiske. Denne spenningen mellom liv og død forstås som livets tvetydighet. Livet er ikke meningsløst, fordi dets mening aldri er gitt på forhånd, men det må stadig erobres. Immanens kan imidlertid påtvinges subjektet.⁵⁹ Moi mener dette siste forholdet var noe av det mest produktive hun gjorde, når hun satte denne påvirkningen i sammenheng med de historiske, sosiale og politiske forholdene kvinner levde under.

Ifølge Toril Moi er de Beauvoir den største feministiske teoretikeren i "vår tid".⁶⁰ Simone de Beauvoir brøt med hele den nord-vestlige tradisjon i 1949 ved å hevde at menn er nøyaktig like menneskelige som kvinner på det ontologiske planet.⁶¹ Ved å knytte denne påstanden til termen om "det andre", laget hun en helt ny teori om kjønnsforskjeller. Når eksistensen hos de Beauvoir kan tolkes som grunnleggende tvetydig, gjelder dette også for relasjoner mellom kjønnene, fordi denne kan forstås som en basis i hennes filosofi.

Vi skal i det følgende se at relasjoner mellom kvinner og menn hos en annen feminist, Sherry Ortner, kan forstås i tvetydige posisjoner. Først, litt om hennes utgangspunkt.

Anropologen, Sherry Ortners artikkel: "Is Female to Male as Nature to Culture?" vakte oppsikt da den kom i 1974.⁶²

Kulturene klassifiserer ifølge Ortner natur forskjellig fra kultur. De prøver å "transendere" og kontrollere naturen, da kultur tolkes som første rangs.⁶³ Kvinner forstås som annenrangs i samfunnet. Det kan legitimeres med at de blir assosiert med natur på grunn av deres kroppslige funksjoner (menstruere, føde barn osv.). I en slik kontekst kan det være logisk (i "nord-vestlige" kulturer) at de kunne være et symbol på det som burde kontrolleres av menn.⁶⁴ De er altså ikke **lik** natur, men kun symbol på natur.

Et viktig poeng er at kvinner i realiteten ikke står nærmere naturen enn menn, men blir tolket slik i kulturelle kontekster. Det dreier seg altså om sosiale konstruksjoner av virkeligheten.

Ortner problematiserer kvinnens sekundære status. Moderskapet kan leses

som en mellomtilstand mellom natur og kultur.⁶⁵ Det kan tolkes som motsetningsfylt og problematisk. Ortner kategoriserer det som symbolsk tvetydig ("symbolic ambiguous"). Denne posisjonen plasserer kvinner i et marginalt landskap. Elisabeth L'orange Fürst beskriver dette slik: Kvinner er her i et grenseland: en er både innenfor og utenfor natur og kultur.⁶⁶

Denne tvetydigheten kan ifølge Ortner også forklare at kvinner blir symbol på natur og menn på kultur.

Ortner knyttet ikke bare spørsmål om hva som var "kvinnelig/ mannlig" og stereotypier til kulturelle symboler og hverdagslivets erfaringer, men også om det tvetydige i kvinners innenfor- og utenforposisjon.

Selv om tekster fra de Beauvoir og Ortner om tvetydighet er fra ulike kulturer i ulike tidsrom, har begge gitt meg inspirasjon til å nytte dette begrepet som et analyseredskap på empiri om idrett og kroppskulturer.

Relasjonen mann-kvinne kan også forstås som at kvinner er utenfor menns representasjoner av de seriøse debatter. Her vil jeg vise at Sigmund Freuds term hysteri kan legitimere en slik utenfor-kategori, fordi utilregnelige kvinner kan i slike logikker ikke delta i menns "viktige" verden.

Kvinnen- utenfor menns representasjoner av "virkeligheten"

Kvinner kan tolkes som utenfor menns konkurranseidrett i de fleste idretter frem til rundt 1915. Denne perioden er kalt hysteriets gullalder.⁶⁷ Med utgangspunkt i Freud kan hysteri forstås som et resultat av seksuelle håp og ønsker som kvinner ikke var i stand til å akseptere.⁶⁸ Termen stammer fra gresk "hysteria", som betyr livmor. Ifølge sosiologen Bryan S. Turner har hysteri som sykdom røtter helt tilbake til Egypt fra 1900 f. Kr.⁶⁹ En vitenskapliggjøring av dette "gamle" fenomenet kan sees i sammenheng med legers diagnostisering av kvinnekropper i det 19. århundre, som vi skal ta opp i kapittel 6 om tekster fra leger om idrett og kjønn. Foucault har tolket "hysteriseringen" av kvinnekropper som uttrykk for maktens teknikk og synet på kvinnekropper skal være gjennomsyret av seksualitet.⁷⁰

Caroll Smith-Rosenberg kaller hysteri for en av de klassiske sykdommene i det 19. århundre.⁷¹ Medisinske symptomer på hysteri var bl.a. krampetrekninger, lammelse, søvngjengeri, anorexia, tap av følelser,

hukommelse og evne til å snakke.⁷² Johannisson viser at behandlingen var ofte påfallende aggressiv: sterke slag og trykk, overskyllninger med kaldt vann, elektrisitet og et arsenal av narkotiske midler.⁷³ En fremgangsmåte var å fjerne klitoris.⁷⁴ Selv om slike operative inngrep ikke synes å ha vært omfattende, kan de tolkes som et symbol på å redusere kvinners seksualitet til reproduksjon.⁷⁵ Det synes å ha vært en "naturlig kvinnesykdom", selv om enkelte menn også fikk samme diagnose.⁷⁶ Hysteri kan altså forstås som en måte å takle "kvinneligheten" på.⁷⁷ Det kan tolkes som et negativt opprør, fordi aktøren retter opprøret mot seg selv for å tilpasse seg omgivelsene.⁷⁸

Forståelsen av å plassere kvinners praksiser utenfor menns representasjoner synes først å ha vært skapt av den franske poststrukturalisten, Luce Irigaray.

Irigaray tolker Freuds utgangspunkt for kjønnsforskjeller å være den mannlige penis.⁷⁹ Når han ser på kvinnen, ser Freud derfor ingen ting. Den kvinnelige forskjellen blir følgelig forstått som et fravær eller en negasjon av den "mannlige" norm. Med dette som basis mener den franske feministen at kvinnen står **utenfor** representasjonene av "virkeligheten" i nord-vestlige kulturer.⁸⁰ Kvinner er altså ikke "bare" det annet kjønn slik de Beauvoir kan tolkes, men også utenfor menns "verden". de Beauvoir synes imidlertid å dele Irigaray posisjon om at filosofisk vitenskap i "våre" kulturer bygger på at "subjektet" er i stand til å reflektere over sin egen væren. Derfor blir meta-diskursen i dette fagfeltet bare mulig i prosesser der "subjektet" (mannen) kontemplerer over seg selv. Av dette avleder hun sin spissformulering: **filosofene spekulasjoner er fundamentalt narcissistiske**.⁸¹ Her tolker jeg hennes term "narcisistisk" slik myten om Narkissos fra Ovids "Forvandlinger" er lest i de fleste nord-vestlige kulturer: en selvopptatt mann.⁸²

Selv om Irigarays utenfor kategori kan forstås på flere måter, bruker jeg dette begrepet i betydningen at kvinnelige praksiser blir tolket som utenfor menns verden i hegemoniske maskuline logikker. Kvinner er altså ikke her det annet kjønn i f.eks. idrettskonkurranser, fordi de kan tolkes å være utenfor selve det formelle konkurransefeltet, som uttrykkes via lover og regler i idrett.

Vi skal ta opp i empiridelen i hvilken utstrekning kvinner i idrett kan tolkes som det annet kjønn, i tvetydige posisjoner eller utenfor menns idrett.

Neste punkt er et poeng i hegemonisk maskulinitet som skal løftes frem: menns mulige redsel for ikke å strekke til og menns frykt for og

avhengighet av kvinner. Det førstnevnte forholdet er knyttet til et av mine kvalitative intervju, der mannshåndball i Norge ble beskrevet som kastret fotball. Denne kommentaren koples til følgende kortfattede tolkning av Freuds kastrasjonskompleks.

Kastrasjonsangst og frykt for og avhengighet av kvinner

Før den ødipale fasen identifiserer både smågutter og småjenter seg med mora. Ettersom kjønnsdriften øker, synes guttens kjærlighet å bli mer preget av et incest-ønske mot henne. Derved blir han sjalu på sin rival, faren. Barnet skal nå være i stand til å lage fantasibilder av faren og sette seg selv i hans sted, bl.a. fordi det synes å kunne se seg selv som objekt. Hvis gutten fortsatt tiltrekkes av sin mor i denne fasen, risikerer han at faren symbolsk sett tar fra ham kjønnsorganet. Som følge av kastrasjonsangsten fortrenger gutten sitt incestønske om moren og sin fiendtlighet mot faren. Gutten gir altså opp sin identifisering med moren og satser på faren. Hans nederlag skyldes ikke hans kjønn, men at han er for liten og svak i forhold til faren. Fra nå av må gutten avgrense seg fra det "kvinnelige" for å sikre sin kjønnsidentitet. En følge av dette synes å være at gutter (i latensfasen) i bl.a. dominerende nord-vestlige kulturer blir opptatt av styrke, prestasjon og konkurranse med andre av samme kjønn.

Ødipus- og kastrasjonskomplekset kan ifølge Freud forsvinne uten store problemer. På denne måten synes han å legge et viktig grunnlag for gutters autonomi senere i livet, mens jenters forhold til mora (og andre mennesker) kan bli mer intime.

Bjerrum Nielsen og Rudberg skiller mellom ytre (handlinger) og indre virkelighet (identitet).⁸³ Fra deres logikker trekker jeg frem en spenning mellom indre "virkelighet" i betydningen fantasi/ idealbilder (sider ved identiteten) og mellom ytre logikker, dvs. praksiser i det "virkelige" liv (via empiri). Det er dialektikken mellom disse som synes å gjøre den indre og den ytre verden til en dynamisk struktur. Ifølge Kimmel kan kastrasjonsangst koples til en trussel om å se seg selv som ikke-kjønn (de-sex), som igjen kan føre til homofobi: frykt for at andre menn skal femininisere en ved å ta av dem maskulinitetsmasken, som skjuler at menn ikke klarer å leve opp til idealene.⁸⁴ Frykten for å bli avslørt som en sveklings synes å dominere kulturelle oppfatninger av hva som tolkes som (hegemonisk) "maskulint" bl.a. i idrett.

Menns mulige frykt for og avhengighet av kvinner kan knyttes til den

---

kvinnelige psykoanalytiker, Karen Horney.

Hun betraktes ikke som feminist. Ikke desto mindre var hun kanskje lenge den kritiker med størst autoritet i egne rekker når det gjaldt barns relasjoner til mødre. I en artikkel i 1932 synes hun å tolke Freuds **devaluering** av kvinner som eksempel på en dypere **frykt** for kvinner.⁸⁵ Fordi kvinner var den foreldren som barna først synes å identifisere seg med, kan Freud her leses slik at han var redd for den moderlige "omnipotensen" i tidlig sosialisering.

Ifølge Horney skal bl.a. denne redselen ha gitt næring til eventyr, myter, fortellinger og dikt om kvinners mulige omnipotens når det gjelder omsorg.⁸⁶ Hun nevner her bl.a. Heines "Lorelei" der mannens møte med kvinnen kunne ende med døden.

Hun påpeker videre at den "maskuline" frykten for kvinnen (les: moren) ligger dypere enn redselen for mannen (les: faren).⁸⁷ I puberteten skal guttens oppgave ikke bare være å løsrive seg fra moren, men generelt å takle en redsel for kvinnekjønn. Horney mener også at mannen må kontinuerlig bevise sin maskulinitet for seg selv og andre ved handling, i motsetning til kvinnen. Hun kan til og med "bevise" sin "kvinnelighet" hvis hun er "frigid", "bare" hun føder et barn.

Med utgangspunkt i ovennevnte artikkel kan kanskje Horney forstås som feminist med dagens øyne når hun fremhever menns frykt for "kvinnelighet". Horneys artikkel kan sammenliknes med de Beauvoirs syn på kroppens materialitet og forgjengelighet på et viktig punkt: angsten for moderkroppen og ambivalensen overfor den allmektige mor.

Det mest problematiske ved psykoanalytisk teori er det jeg oppfatter som et deterministisk element ved danning av kjønns-subjektiviteten:⁸⁸ At mødre skal beholde døtre i et tettere forhold, mens de aktivt skal avgrense sine sønner og at dette skal få konsekvenser for relasjoner til andre mennesker resten av livet. Her vil jeg både avgrense meg fra den delen av psykoanalytisk teori som ikke trekker inn kjønnsstrukturer i et dominansperspektiv og fokusere sterkere på dette poenget. Gjennom identifisering med foreldren av samme kjønn kan kvinnekjønn skapes som en underordnet kategori og mannskjønn som en overordnet, selv om dette kan være mangetydig og motsetningsfylt.

I kapittel 6 og 7 blir flere tekster presentert der egenskaper ved kjønnene kan tolkes som "naturlig" kvinnelig og mannlig, som synes å være udiskuterbart og uforanderlig. Begrepet essensialisme kan fange opp dette poenget.

Essensialisme

Termen essensialisme er tolket på flere måter.⁸⁹ Den skriver seg fra den aristoteliske kategoriseringen av begreper.⁹⁰ Det essensielle ble definert som det vesensnødvendige: Det som gjør en ting til det den er. Dette kan ikke endres, i motsetning til "tilfeldige" egenskaper som kan forandres. John Locke videreutviklet disse termene som real-essens og nominal-essens.⁹¹ Den første, real-essens er tingens iboende "natur" og kan ikke endres, mens den andre nominal-essens fokuserer på konstruksjon og innhold av begreper; totaliteten av de egenskaper som gjør et ord forskjellig fra et annet.⁹²

Når to ulike begreper har fått forskjellige navn er det fordi mennesker i ulike kulturer og tidsperioder har konstruert termene og gitt disse forskjellige betydninger (nominal essensialisme). Ifølge filosofen, Ulla M. Holm er det vanskelig å hevde at det finnes real-essenser: egenskaper og "naturlige" ting som ikke kan endres, fordi det er mennesker som prøver å forstå "virkeligheten" ved å handle og å lage termer som beskriver det vi opplever.⁹³

Innholdet i termen essensialisme har i dette prosjektet et ahistorisk perspektiv og står for fastlåste, universelle karakteristika av hva det betyr å være kvinne og mann i en hvilken som helst kultur (real essensialisme).⁹⁴ Egenskaper som kan tolkes som nominal essensialistiske kan virke fastfryste og brukes i strategier om motstand mot endring, selv om de i prinsippet altså kan forandres. En dualistisk måte å forstå verden på passer inn i de essensialistiske logikker.⁹⁵ Et sentralt poeng i hegemonisk maskulinitet er tanken om kvinners underordning av menn med dominans. Slike logikker kan koples til synet på menns "natur" som en "overordnet essens" eksplisitt og implisitt.⁹⁶

Jeg vil i det følgende analysere en tekst fra en kjent mannlig filosof. Han kan stå som representant for helt sentrale premissleverandører om hegemoniske maskuline logikker om kvinneligheter og mannligheter som et ikke-tema. Det er implisitt og tas for gitt. Når hans stassteder om dette temaet forblir bare marginalt artikulert, kan det lettere leve videre i beste velgående. Jeg vil vise at det som presenteres kan tolkes som fastfryste måter å tolke kvinnelige og mannlige praksiser på.

Jean-Paul Sartre la grunnlaget for de Beauvoirs syn på transcendens og immanens. Hans tekster om kjønn kan derfor være interessante i denne

studien. Jeg har ikke funnet slike analysert i et feministisk perspektiv i samfunnsvitenskapene i Norge.⁹⁷ Det synes å være få slike engelske versjoner.⁹⁸ Ikke desto mindre er det viktig å synliggjøre hans tolking av "kvinnelighet" og "mannlighet" fra deler av "L'etre et le neant" (Væren og intet) fra 1943.⁹⁹

Før vi presenterer sitater fra hans tekst, skal vi meget summarisk og skissemessig ta opp enkelte elementære sider ved hans filosofi som ikke er nevnt i tilknytning til de Beauvoir. Her bygger jeg først og fremst på Bernt Vestres utdrag av "Væren og intet i utvalg" og Arne Næss "Filosofiens historie".¹⁰⁰

Store deler av Sartres filosofi problematiserer tosidige spenninger. Istedenfor å nytte termene sjel og legeme bruker han bevissthet og fenomen.¹⁰¹ Han beskriver dem som måter å være på og ikke som isolerte størrelser. Bevissthet kalles for "væren- for-seg -selv (l'etre pour-soi) og fenomen for "væren-i-seg-selv" (l'etre-en-soi). Vi har to relative, gjensidige avhengige størrelser. Bevisstheten er ikke skapt (av Gud). Den bare er. Fenomenene - det som viser seg - mangler substans. Når mennesker prøver å beskrive det som viser seg for bevisstheten (fenomenene), blir ordene "negerende". En kan få intense "opplevelser" av fravær, mangler, hull, pauser osv.

Det følgende fra hans tekst - som gjengis utførlig - forstår jeg som særlig sexistisk:

"Det obskøne (l'obscenite) ved kvinnen som kjønn er det samme som ved alle ting som står og gaper: Det er **et rop etter å "være"** (**un appell d'etre**), noe som for øvrig gjelder alle hull; i seg selv så roper kvinnen etter et fremmed kjøtt som skal kunne omforme (transformer) henne til å være noe helt og fullt via penetrasjonen og lureriet (dilution). Og omvendt (så) opplever kvinnen sin tilstand som et rop, nettopp fordi hun er behullet (trouee)...uten tvil er kjønn (les:kvinnen) en munn, (med) en grådighet (vorace) som sluker penis - ..."¹⁰²

Her kan kvinnen leses som en metafor på en grådig munn. I en slik kontekst kan hun tolkes ikke å "ha" bevissthet, men bare å "være" et fenomen. Videre fremstilles hun ikke å ha et nært forhold til en mann eller kjæreste; bare "hungrig" etter å bli omformet av nær sagt hvilken mann som helst. Derfor roper hun grådig etter et fremmed kjøtt. Kjønnssakten kan leses som tosidig: en penetrasjon og noe som gir seg ut for å være noe annet enn det det er.

Når munnen er så grådig at den sluker penis dukker det opp et nytt poeng hos Sartre:

"... noe som lett fører til tanken på kastrasjon: kjærlightsakten er kastrasjon av mannen (l'acte amoureux est castration de l'homme) - men det er først og fremst fordi kjønn er et hull."¹⁰³

Jeg leser at kvinnen er skyld i mannens frykt for kastrasjon - en term fra psykoanalysen om sosialisering som vi har nevnt på s.52 - fordi hun "er et hull". Et "hull" er alltid motakelig og potent (min term), mens mannen kan frykte impotens.

Videre tolker jeg Sartre som at han betrakter kjønnsakten som slibrig (molle). Akkurat denne termen så vi at Moi løftet frem hos de Beauvoir når hun beskrev kvinnekroppen. Det "kvinnelige" blir deretter beskrevet som "gapende" og lengselsfullt skjult under mannens fingre.

Den "subjektive bevissthet" (les: hos "mennesket") kan altså tolkes som "for-seg selv" (pour soi) og et uttrykk for en fundamental mangel. Den kan bare eksistere i og som et forhold til tingene.¹⁰⁴

I en slik kontekst kan en forstå kvinnen som et hull som grådig søker et kjøttstykke.

Sartre forsetter med at "kvinneligheten" trekker "mannligheten" til seg som bunnen i en avgrunn. Han beskriver kjønnsakten videre som en taktil fasinasjon av det slibrige slaget, som mannen er ute av stand til å stoppe. I denne sammenheng nytter Sartre metaforen "en hunds trofasthet" om mannen. I egenskap av denne lydigheten blir mannen tiltrukket av en skummel (sournoise) dragning. Denne tiltrekningen har Sartre beskrevet med følgende metafor:

"... en bie som dykker ned i syltetøyet og drukner seg der."¹⁰⁵

Vi skal avslutte slik:

"Bedrageriet er imidlertid skremmende i seg selv, fordi det er absorberingen av "for-seg-selv" (bevisstheten) utført av "i-seg-selv" (fenomenet) som en væske man setter foran drankeren... Det er forferdelig å bli slimete for en bevissthet."¹⁰⁶

Det er altså "i-seg-selv" (fenomenet, materien) som sluker "for-seg-selv" (bevisstheten, sjelen). Her kan altså "mannligheten" symbolisere bevisstheten og "kvinneligheten" materien.

Både Sartres "kvinnelighet" og "mannlighet" kan leses som sårbar. De er avhengig av hverandre. Den førstnevnte kan tolkes som materien, "usynlig" (et hull og skjult under mannens fingre), mens "mannligheten" kan være synlig, representere bevisstheten og menneskearten. Når sjelen blir slukt av materien, blir den slimete, mens penis blir slukt av hullet, fordi det ikke kan annet. Her synes Sartre å utelukke muligheter for valg, som vi finner i mange av hans øvrige tekster.

Jeg er enig med Næss i at Sartres termer "koker over av fantasirike" eksempler på et levende språk.¹⁰⁷

Sitatene viser at han dweler ved begreper som leses som negativt ladede i våre kulturer. Hans kreative formuleringer får frem det groteske og

sexistiske bedre enn de fleste "maskuline" tekster. Slik sett stiller han seg lagelig til for "hogg". Fordi relasjoner mellom "kvinnelighet" og "mannlighet" kan leses som marginalt i hans tekster, har han imidlertid til nå ikke vært en interessant filosof i feministisk samfunnsvitenskapelig forskning.

Ifølge den franske sosiologen, Pierre Bourdieu, som skal presenteres senere i dette kapitlet, kan termer som klissete/klebrige leses som angst over å bli slukt av det annet kjønn.¹⁰⁸

Sartres tekst om "femininitet" og "maskulinitet" kan tolkes som essensialitisk i betydningen forholdsvis stabile kjenntegn som kan virke vanskelig å endre på (nominal essensialisme).

Hittil har jeg presentert sider ved tolkninger av relasjoner mellom kvinneligheter og mannligheter uten å problematisere hvordan kjønnskropper konstrueres i våre kulturer: Først, med utgangspunkt i enkelte medisinske logikker.

Konstruksjon av kjønnskropper

Det er leger/jordmødre som formelt sett bestemmer barnets kjønn før eller etter fødsler på sykehus i vår kultur. Barnet blir ei jente, hvis det har kjønnslepper eller en gutt, dersom det har penis. Dette kalles for primære kjønnskarakteristika. Genitaliene kan altså i våre nord-vestlige kulturer (Vest-Europa, USA og Canada) leses som det eneste kriteriet for å avgjøre hva slags biologisk kjønn et nyfødt barn skal ha.

Hvis vi betrakter penis og kjønnslepper som to ytterpunkter på et kontinuum, kan vi tenke oss flere gradsforskjeller eller varianter av genitaliene. Medisinske studier om hemafrodisme synes å vise at en av 2000 individer har seksuelle karakteristika som vanskelig kan defineres som enten kvinne eller mann.¹⁰⁹ Siden det er et implisitt prinsipp i nord-vestlige kulturer at det skal være to kjønn synes et mulig mangfold av kjønnstyper å bli unngått.¹¹⁰ Så sterk synes denne binære føringen å være at bare tanken på en annen inndeling kan synes absurd.¹¹¹

Mennsketroppen har 23 kromosompar (par med gener). Av disse er 22 par kjønnsnøytrale og kalles autosomer. De finnes i alle kroppens celler. I par nummer 23 har vi kjønnskromosomene. Her har kvinner to "X" og menn et stort "X" og et lite "Y". Under forsterstadiet virker farens "Y"-kromosom til å utvikle penis og morens "X" til å utvikle

kjønnslepper. "Y"-kromosomet har svært få arveanlegg (gener), mens det mye større "X"-kromosomet består av mange gener. Alle gutter får sitt "X"-kromosom fra sin mor.¹¹²

Jente/kvinne og gutt/mann blir antatt å ha en biologisk basis i betydningen uforanderlige karakteristika, selv om f.eks. leger og jordmødre kan leses å konstruere kjønn med utgangspunkt i biologi. Det er i denne sammenheng til syvende og sist et spørsmål om hvilke kriterier som skal brukes i tolkning av anatomien til et nyfødt barn i en kultur i historisk tid.

I det følgende skal vi følge opp denne debatten videre bl.a. med utgangspunkt i Eva Lundgren, som ble presentert i første kapittel.

Kjønnskarakteristika

De fleste av oss ønsker å bli tolket som det kjønn vi fikk "tildelt" ved fødselen. Gjennom hele livet synes mange å prøve å overbevise andre - direkte og indirekte - at vi "er" det kjønn som vi ble definert som. Det gjelder imidlertid ikke for alle. Enkelte "skifter" kjønn ved medisinske operasjoner, mens andre f.eks. iscenesetter seg som kvinner samtidig som de har "mannlige" genitalier. Eva Lundgrens peker på flere dilemmaer i feministisk forskning når det gjelder relasjoner mellom kropp, natur og kultur. I forrige avsnitt ble det nevnt at i prinsippet synes det kun å være **ett** kriterium i våre kulturer som bestemmer kjønn på våre barn. Det er genitaliene, de primære kjønnskarakteristika. Hun spør om "jente" og "gutt" er å forstå som navn på forskjellige genitalier.¹¹³ Her viser hun til Kessler og McKenna, som skiller mellom biologiske og **kulturelle genitalier**.¹¹⁴ Det er de kulturelle genitalia vi (oftest) ser i hverdagslivet og ikke de biologiske, fordi de siste som regel er skjult av klær. Jeg vil i det følgende vise at en i prinsippet akseptert måte å iscenesette seg på kan brukes til å parfymere kvinnebilder som kan skape motstand hos enkelte menn. Lundgren og Kroon kan tolkes dithet at mannsidentiteten kan føle seg truet når kroppene til de to kjønn blir for like anatomisk og fysiologisk.¹¹⁵ Hun spør videre om kvinner som ser ut som menn kan godtas som kvinner. Det blir tatt opp i empiridelen og i siste kapittel. Vi skal derfor her ta med to norske tekster som belyser dette fenomenet. Jorid Hovden har vist at kvinnelige toppidrettsutøvere symbolisert via OL mester i sprint i 1988 - Florence Griffith Joyner (Flo-Jo) - synes å nøytralisere og kompensere sin kraftige kropp og markerte muskler med hyperfeminine tegn.¹¹⁶ Liv-Jorunn Kolnes har kalt

dette å gjøre kjønn oversynlig.¹¹⁷ Mest iøynefallende var 13 cm. lange lakkerte negler, et kunstig mørkt langt hår og antrekk som satt åletrangt på den trente kroppen. På denne måten garanterte hun at hun var en "hel" kvinne: dvs. at kjønnsidentiteten (indre) og det hun ble forstått som (ytre) korresponderte i en heteroseksuell kontekst.¹¹⁸ For-forståelsen her kan tolkes som spenning mellom idealer og praksiser, der idealer kan leses som overordnet hos personer som frykter endring av hva som forstås som "kvinnelig" og "mannlig." I en slik kontekst må kvinner iscenesette seg som "rene" og "ubesmittet" av "mannlige drag".¹¹⁹ Her har kroppene som Flo-Jo i utgangspunktet små sjanser.

Primære, sekundære og tertiære kjønnskarakteristika må problematiseres i en kulturell kontekst. Karakteristika ved sekundære er f.eks. kroppsform, menstruasjon og muligheter til å få barn hos kvinner og skjeggvekst og muligheter til å gjøre en kvinne gravid hos menn. Blant de tertiære nevnes ofte kroppsspråk, klær og hårfasong. De fleste av oss velger hårfasong, klær eller integrerer kroppsspråk avhengig av hvilket kjønn vi ønsker (bevisst eller ubevisst) å bli tolket som. De sekundære synes å bli lest som biologiske i betydningen knyttet til og avhengig av de primære, mens de tertiære tolkes som avhengig av både biologi og kultur. Klær synes imidlertid å bli koplet til "kvinnelighet" på en mer fundamental måte enn til "mannlighet". I f.eks. Websters ordbok er klær blant de første kriterier på "femininitet" sammen med "kvinnelig skjønnhet" og blant de andre på "maskulinitet" etter mandighet, virilitet, styrke og modighet.¹²⁰

Ifølge Lundgren er de primære kjønnskarakteristika ikke interessante i seg selv, men kun i relasjon til de sekundære og tertiære. Denne konstellasjonen **sprenger** ifølge henne skille mellom termene biologisk og sosialt kjønn.¹²¹ Det poenget skal problematiseres ytterligere, men først sosial konstruksjonisme og skepsis til essensialisme.

Sosial konstruksjonisme og biologi som forandring i historiske kontekster

Termen konstruksjon av kjønn er et begrep som ifølge Rosenbeck er knyttet til sosial konstruksjonsteori.¹²² Det skal ha vært "Frankfurterskolens" Herbert Marcuse, "radikale historikere" og "interaksjonistisk sosiologi" som først nyttet begrepet konstruksjon i betydningen av at seksualitet er sosialt konstruert.¹²³ Ifølge Annick Prieur er konstruksjonismen populær hos samfunnsvitene som

studerer seksualitet.¹²⁴ Denne samfunnsvitenskapelige og humanistiske retningen synes ikke å utgjøre en samlet teoretisk skole i betydningen en sammenarbeidet tradisjon med ferdigutviklet konsensus om begrepssett og forståelsesmodeller.¹²⁵ Den kan heller forstås som en mengde ulike bidrag som bygger på noen få grunnleggende posisjoner.¹²⁶ En av disse er at tatt for gitte kategorier problematiseres.¹²⁷ Dessuten blir biologisk essensialisme kritisert.¹²⁸

Siden språkets funksjon og prosesser er sentrale her er det ikke uventet at poststrukturalister utgjør en viktig posisjon i sosial konstruksjonsteori. Denne har en tendens til å nytte lingvistiske kategorier for å klassifisere erfaring og praksiser.¹²⁹ En av disse er historikeren, Joan Wallach Scott med utgangspunkt i "Gender and the politics of history" fra 1988.

Scott er opptatt av at kjønnets betydning er i konstant endring. Hun ønsker å avdekke denne prosessen og strukturene bak disse endringene. Begrepet konstruksjon brukes om individuelle og kollektive tolkninger av kvinne og mann som kategorier.¹³⁰ Scott påpeker at nevnte term er en erstatning for modeller om sosialisering som synes å lese kjønn som et mer eller mindre stabilt element.¹³¹ Her tolker jeg inn en implisitt kritikk av Parsons rolleteori som ble kort nevnt på s. 42. Han utelukket som kjent en mulig spenning mellom det han så som "vanlige" og marginale praksiser.

Scott synes å problematisere relasjoner mellom kultur/samfunn og natur/biologi når det gjelder konstruksjon av kjønn som analytisk term. Det gjør også en annen historiker, Rosenbeck. Utgangspunktet her er et kapittel i boka "Kroppens politikk" fra 1992.¹³²

Hun tar til orde for å gjøre kategoriene kultur og natur/biologi mindre rigide. Biologi kan sammenliknes med en "langsom struktur", der det skjer endringer. Her viser hun til demografiske endringer på 1800-tallet. Som vi skal se i kapittel 5 økte befolkningen i vesentlig omfang, (som bidro til å endre kvinners livssyklus). Den danske historikeren påpeker at dette fenomenet har vært betraktet som biologi og derfor uforanderlig.

I "Kvindekøn" viste hun at reproduksjon og fruktbarhet ikke bare bør forstås som biologiske kategorier, men også kulturelle.¹³³ Her kan endring av tidsfaser når jenter får menstruasjon være et eksempel. Rosenbeck bidrar til å problematisere biologi som et uforanderlig fenomen i motsetning til kultur. Med inspirasjon fra den danske historikeren kan begrepene "langsom endring" leses å være mest dekkende

her.

Vi skal se i kapitlene om idrett og kroppskulturer at spesielt kvinnekropper i "borgerskapet" endret seg fra 1860 til 1950. Fram til rundt 1914 kan sykkelighet tolkes som et ideal for mange, mens en frisk og sterk kropp, som kunne være aktiv i f.eks. gymnastikk, håndball og svømming kan stå som ideal på 1940-tallet.¹³⁴ Vi har tidligere definert kroppsform blant de sekundære kjønnskarakteristika, fordi endringsprosesser i tenårene synes i stor grad å være avhengig av arv (biologi). I en slik kontekst kan vi nytte to termer fra genetikken. Genotype setter arvemessige rammer for hvordan en kvinne- og mannskropp kan utvikle seg, mens kroppens fremtoning - hvordan de ser ut - kalles for fenotype.¹³⁵ Vi ser altså en endring i kroppsform; fenotype fra 1860 til 1950, som kan karakteriseres som en langsom endring. Fra 1970 til idag har denne endringen skjedd raskere når det gjelder kropper til toppidrettskvinner som f.eks. Flo-Jo. Hun hadde mer markerte muskler i skulder/overarm (deltoideus) og rumpe, lår (gluteus maximus, rectus femoris, vastus mediales og lateralis, samt tensor facie latae) enn de fleste mannlige idrettsutøvere i verdensklasse i perioden 1890 til 1950 i sprint (friidrett). Med dette utgangspunktet kan kroppsform klassifiseres blant de tertiære i enkelte kontekster når endringsprosesser er i fokus og blant de sekundære når genotype er sentralt.

Idag vet vi dessuten at høyde påvirkes av levekår under oppveksten og at vekt i tillegg også bl.a. formes av hva vi spiser, inkludert kjemiske stoffer som f.eks. analbole steroider. Bourdieu går langt i sin sosiale konstruksjonisme når han fremstiller kroppsbygning (volum, høyde, vekt) som et sosialt produkt.¹³⁶

Med utgangspunkt i det som er nevnt her forstår jeg **biologi** som et **foranderlig fenomen**, samtidig som relasjoner mellom de sekundære og tertiære kjønnskarakteristika er problematiske. Kulturers tolkning av de primære kjønnskarakteristika kan leses som en **sosial konstruksjon**.

Dominerende diskusjoner i akademia i våre kulturer har i liten grad problematisert forhold mellom kropp, kjønn og menneskers logikker i samme kontekst til 1980-tallet.

Kroppstrøbbel

Rene Descartes kan representere usynlig-gjøring av kroppen i forskningen. Her var som kjent tanken i fokus, mens kroppen synes å bli forstått som nærmest uinteressant eller som en maskin-metafor.¹³⁷

Ifølge de Beauvoir og Sartre er mennesker sårbare i sitt møte med andre der fokus er på kropp. I et oppgjør med Freud formulerer de Beauvoir seg bl.a. slik:

Barnet tilegner seg verden gjennom øynene og hendene og ikke ved hjelp av kjønnsorganene.¹³⁸

Det tolker jeg som en ironisk brodd med et klart innhold. Jenters subjektive fremstilling av sin kropp synes ifølge de Beauvoir å møte motstand i kulturene, slik at hun etter hvert utvikles til å bli det andre;objektet for menns "subjektivitet". Her får mødrene sitt pass påskrevet, som en av bidragsytere i denne prosessen.

de Beauvoir synes å ha et meget negativt bilde av kvinnekropper, samtidig som hun idealiserer mannskropper. Hver eneste biologiske utviklingsprosess fra og med puberteten er en krise i kvinners kropp, fra menstruasjon, fødsel, amming og menopause. Jo mer hun ønsker å hevde seg som individ, desto mer vanskelig blir det for henne å akseptere sin kropp. Vagina blir omtalt i negative vendinger og med klart slimaktige metaforer som vekker avsky i våre kulturer, mens mannens seksualorgan blir nærmest gjort guddommelig med metaforer som indikerer frihet og transendens for hele personen. Her synes hun å ha arvet det eksistensialistiske prosjektet slik Sartre så ut til å fremstille det, som en bevegelse oppover og fremover. Dette kan tolkes som mannens ereksjon.¹³⁹ de Beauvoir omtaler den motsatte bevegelse som et "fall" og en "forringelse". Her bruker hun sexistiske bilder om kjønnskroppene etter dagens målestokk blant feminister. Kvinnen har ikke noe sted å putte sitt begjær, fordi hennes kropp er fremmedgjort i og av kulturene. Hennes setning om at det ikke er ved å gi liv, men ved å sette liv på spill at mennesket hever seg over dyret synes å vise hennes nedvurdering av kvinnekropper.¹⁴⁰ de Beauvoirs syn på kvinner kan tolkes med røtter i filosofisk tenkning og nedvurdering av det kroppslige.¹⁴¹ Her finnes ingen tradisjon om filosofiske utlegninger om fødsel, bare om død. En forklaring er at fordi kopulasjonen skjer i kvinne- og ikke i mannskropper har dette ikke vært tolket som et viktig bidrag i menns bevissthet.¹⁴²

Ifølge Chris Shilling har sosiologiens forsøkt på å høyne fagets status i det tyvende århundre unngått alle varianter av "biologisk reduksjonisme": analyser av menneskelige praksiser i en biologisk kontekst.¹⁴³ Redsel for å inkludere den materielle kroppen i analyser i samfunnsvitenskapen har fått mange navn. Det er bl.a. kalt "somatofobi"¹⁴⁴ og "sosiologisk determinisme."¹⁴⁵

I motsetning til de Beauvoir og Sartre tok fenomenologen, Maurice

Merleau-Ponty et oppgjør med Descartes "cogito ergo sum".¹⁴⁶ All erfaring stammet fra tanken og ånden (les: intellektet) og ikke fra kroppen.¹⁴⁷ Et slikt syn på kunnskap var for snevert for Merleau-Ponty.¹⁴⁸ Han ordlegger seg bl.a slik:

"Oprindeligt er bevidstheden ikke "jeg tænker", men jeg kan."¹⁴⁹ Kroppen bebor - slik jeg tolker Merleau-Ponty - rommet og subjektet handler gjennom den.¹⁵⁰ Motorikken utgjør derfor den primære sfære, bl.a. fordi den gir varen mening.¹⁵¹ Menneskets viktigste sfære settes altså i kontekst imotsetning til Descartes tids- og romløse "cogito".¹⁵² Menneskets eksistensielle situasjon er videre grunnleggende tvetydig.¹⁵³ En slik logikk overskrider dualismen i essensialismen. Kroppen er både objekt - faktiskitet - og subjekt.¹⁵⁴ Den forener oss med kultur og natur, samtidig som den også er noe annet på en og samme tid.¹⁵⁵ Kroppen er både seende og synlig på samme tid, slik at dens tvetydighet uttrykkes gjennom denne dobbeltheten.¹⁵⁶ Merleau-Ponty synes her å bygge videre på en annen fenomenolog, Edmund Husserl. Sansing er en subjektiv erfaring og ikke objektiv, slik empiristene synes å forstå den.¹⁵⁷ Husserl skal ha uttalt følgende:

"Jeg opplever her og nå, altså er jeg".¹⁵⁸

Den norske filosofen Hans Skjervheim tok opp den grunnleggende tvetydlighet i sosiale relasjoner eksemplifisert via mennesket som tilskuer (objekt) og deltaker (subjekt) samtidig.¹⁵⁹

Jeg forstår kroppen i idrett først og fremst som et tvetydig og mangetydig sete for opplevelser og følelser, men også som en potensiell maskin i enkelte kontekster der hegemonisk maskulinitet skal testes. Her er det relevant å påpeke at vår vilje bare kan kontrollere en brøkdel av kroppens utallige uttrykk.

Merleau-Pontys, Husserls og Skjervheims tekster kan koples til et vitenskapsteoretisk verdihierarki hvor vi får en høy-lav dikotomi i Lakoffs ånd (Jfr. s.23). Her står hode-forstand-subjekt-kultur mot kropp-følelser-objekt-natur.¹⁶⁰ Kroppens tvetydighet synes imidlertid å overskride disse dualismene.

Vi har sett at ifølge feministiske teorier er det først og fremst refleksjoner fra menn med dominans som skal være grunnlaget for vitenskapelige analyser og ikke kvinners praksiser.¹⁶¹

Selv om feministiske teorier har kritisert fravær av kroppslige analyser, har de også vært en del av dominerende tradisjoner. Bildet kan sies å være motsetningsfylt. Harding med flere synes å ha glemt eller nedtonet kropp i sine forsøk på å kritisere tradisjonell forskning og utvikle ny teori, mens andre forskere bl.a Turner og

Shilling nettopp viser til feministisk forskning som inspirasjon til å fokusere på kropp.¹⁶²

Arthur Frank påpeker at kroppslighet er helt sentralt for å forstå sosial organisering:

"Embodiment is anything but neutral constant in social life, representing instead the political principles of class and gender domination. On the questions of domination and appropriation hang much of the story of society. Feminism has thought us that that story both begins and ends with bodies."¹⁶³

Studier i idrett har tradisjonelt analysert kroppen (entall) i anatomi, fysiologi og og til en viss grad i psykologi i tildels universelt gyldige kategorier. I slike sammenhenger blir sosio-kulturelle tolkninger av kropper ofte usynlige og marginale.¹⁶⁴ At flere kvinnelige idrettsforskere inkluderte materielle kropper i sosiale og kulturelle kontekster allerede fra 1960-tallet synes å være underrapportert i diskurser om kropp på 1980-tallet.¹⁶⁵

Vi skal nå ta opp sider ved kroppsbildet med utgangspunkt i sosiologen, Pierre Bourdieu. Han oppfatter kropper som et viktig handlingsfelt.¹⁶⁶ Her er han inspirert av Merleau-Pontys fenomenology.

Habitus i ulike felter

Bourdieus teori om sosialisering inkluderer analyser av kropper som bærere av symbolske verdier. Hegemonisk teori mangler en kategori om kropp. Gramsci var opptatt av mennesker som "rasjonelle" individer som sammen med andre strevde for å få politisk dominans. Idretts sosiologiske tekster synes ikke til nå å ha inkludert en diskurs om kropp i denne tradisjonen.¹⁶⁷ Bourdieu kan være en inspirasjon her. Forskeren prøver å overskride dualisme-problemer som f.eks. kropp-tanke, natur-kultur, bevissthet-ubevissthet og teori-praksis.¹⁶⁸ Han synes å være opptatt av dialektikken mellom inkorporasjon og objektivisering.¹⁶⁹ En parallell kan her være Skjervheims tvetydighet om mennesket som tilskuer og deltaker i sosiale relasjoner. Sosiale strukturer skapes i en slik dialektikk. Erfaring og kunnskap er situert i kroppen, både bevisst og ubevisst. Bourdieus kompliserte term **habitus** er relevant i denne konteksten.¹⁷⁰ Husserl skal ha nyttet termen i betydningen "den naturlige holdningen", som ikke var utsatt for refleksjon¹⁷¹, mens Marcell Mauss skal ha brukt begrepet om mennesker, men kun om deres fysiske adferd.¹⁷² I sine analyser om utdanning, kunst og smak viser Bourdieu at sosial klasse påvirker individers habitus. Termen habitus er imidlertid videre enn sosial

klasse og mer fleksibel og relasjonell. Jeg bruker hans begrep i betydningen at erfaringer, opplevelser og kunnskaper **blir** i kropp (bevisst og ubevisst), som igjen bidrar til at noen praksiser tolkes som mer "naturlige" for individer enn andre, bl.a. fordi ulike representasjoner av "virkeligheten" gjelder, men at det finnes potensialer for individuelle og kreative løsninger.¹⁷³ Habitus kan altså leses som en forutsetning for ubevisste og bevisste valg av ulike typer idretter og kroppskulturelle praksiser (kroppshabitus). Integrert i hegemonisk teori er ikke bare individers potensiale for å skape historie med utgangspunkt i deres "kapital", men også deres smak, hvordan de iscensetter kroppen, hvordan dette tolkes og hvordan kategorier og relasjoner kan konstrueres.¹⁷⁴

Kunnskap basert på erfaring betyr en problematisering av universelt gyldige kategorier. Individer tar altså inn kunnskap og lagrer dem - ikke bare som kognitive prosesser via bl.a. erfaringer, opplevelser og lesing av bøker, iaktaking av TV-programmer - men via motorikk, lukt, lyd, stemninger gjennom praksiser som setter seg i kroppen og blir der. Når aktører møter nye situasjoner kan "ubevisste" hendelser (nedfelt i habitus) aktiveres og gjøres "bevisste".

Den franske sosiologen har inkludert kjønn i svært få analyser. Ifølge "La Domination masculine" synes "mannlig" dominans å være "paradigme" for all dominans.¹⁷⁵ Det betyr imidlertid ikke at "mannlig" makt alltid er den mest sentrale relasjon i enhver sosial situasjon. Moi påpeker at klasse og kjønn kan leses i hele "det sosiale feltet" uten å ta stilling til hvilken kategori som kan tolkes som første og andre orden.¹⁷⁶ Bourdieu vektlegger at "kvinneligheten" kan forstås som påtvunget kvinner. I slike tilfeller kan det tolkes som en type "sosial magi".¹⁷⁷ Slik jeg oppfatter Bourdieu her kan denne magien forstås som sosialt sanksjonerte praksiser som tilskriver individer bestemte basale egenskaper, som i stor grad innskrives (imprimer) i kvinners kropp. En slik type legitimering kaller den franske forskeren for tilfeldig (l'arbitraire) og "kvasi-objektiv".¹⁷⁸ Det betyr at den dominerende habitus griper til den typen legitimering som til enhver tid synes å være tilgjengelig, slik at en tilstrekkelig grad av konsensus i kulturen kan oppnås. Utvalgte anatomiske og fysiologiske forskjeller mellom kjønnene er hittil brukt for å symbolisere "kvinnelig" underordning og "mannlig" dominans. Han kaller dette for en somatisering av dominerende og kollektive sosiale praksiser. Det blir et av hovedtemaene i kapitlene 6 og 7.

Bourdieu's "l'habitus masculine" kan leses som "phallo-narcissique":

dyrking av phallus. Det skal både ha vært menneskers "grandeur" (storhet) og deres "misere". Jeg oppfatter dette som "maskuliniteters" paradox.

Vi skal ta opp et eksempel om dette under en kritikk av Bourdieu og under analysen av mannskropper.

Praksiser via habitus kan skape ulike typer "kapital". Bourdieus term symbolsk kapital kan defineres som det som igjenkjennes som verdifullt og får merkelappen verdi av sosiale grupper.¹⁷⁹ Begrepene "kulturell kapital"/"idrettskapital" nyttes spesielt i kapittel 9. De kan betraktes som underavdeling av symbolsk kapital.

Hans term "felt" (champs) nyttes også i analyser av idrett og kroppskultur i dette arbeidet. Ifølge s.16-17 legger jeg vekt på begrepet som et nettverk av relasjoner mellom posisjoner som strides om å legitimere idretten gjennom sine representasjoner av "virkeligheten".¹⁸⁰ De ulike underfeltene - som f.eks. håndball og friidrett - kan sies å ha ulike logikker og forstås som ulikeverdige.¹⁸¹ Relasjoner mellom de ulike felt er meget komplekse. Den som er i fokus i dette arbeidet er praksiser og logikker i hegemonisk maskulinitet. Disse får ulike uttrykk i ulike historiske perioder, i ulike kulturer og felter i forskjellige kontekster. Begrepet felt brukes først og fremst som analytisk term innen organisert idrett i hegemonisk teori. Det nyttes i mindre utstrekning om relasjoner mellom organisert idrett og sportspressen. Dette fordi disse to feltene i mange tilfeller er vanskelig å skille klart fra hverandre fra 1890 til 1950.¹⁸²

Bourdieu er blitt kritisert for å være en fordekt strukturalist; at han legger for mye vekt på det forutbestemte. Menneskene i hans teori har for lite armslag i forhold til strukturene; de varige disposisjonene.¹⁸³ Han kan tolkes slik i flere sammenhenger. Når han påpeker at praksiser som skapes via habitus bare tilsynelatende er bestemt av forhold i fremtida, fordi de grunnleggende prinsipper for nye handlinger er "determinert" av hendelser i fortida.¹⁸⁴ Eller når han skriver at re-presentasjoner fra mannlig dominans "innskrives" i kvinnekropper.¹⁸⁵ (Jfr. s.65.) Også (Jennifer) Hargreaves er kritisk til Bourdieu, som hun kategoriserer som "strukturalistisk marxist".¹⁸⁶ Hun mener at hans analyser av menneskelig handling bygger på en passiv modell, fordi han bl.a. ikke tar høyde for menneskers potensale til å motstå og å endre kjønnsrelasjoner.¹⁸⁷

Denne kritikken er bare delvis berettiget.

Bourdieu kan for det første ikke tolkes som en determinist i betydningen at alt er bestemt på forhånd. For det andre tar han avstand fra handlingsteorier som først og fremst synes å betrakte mennesker som passive objekter.¹⁸⁸ Han synes å være opptatt av dialektikken mellom mennesket som tilskuer og subjekt. For det tredje gir han bl.a. eksempler på at enhver legitimering kan angripes. Intet hegemoni er som før nevnt fullstendig.¹⁸⁹ Sist påpeker han at grundige empiriske studier må i hvert enkelt tilfelle avgjøre fremtidige praksiser via habitus i relasjoner mellom bl.a. sosiale strukturer, individers interesser og motivasjon i de ulike felt.¹⁹⁰ Det blir forsøkt gjort i siste kapittel.

Vi har analysert en kritisk innvending mot hegemonisk teori om å undervurdere det individuelle nivå.

Bourdieu synes å inkludere at innholdet i habitus orienterer handlingene og gir menneskene noen disposisjoner som ikke bestemmer praksisene.¹⁹¹ Ifølge denne finnes altså handlingsalternativer, selv om strukturene kan synes deterministiske.

Med utgangspunkt i bl.a. leserens posisjon og et mangetydig element i hans term velger jeg å lese Bourdieu slik at jeg løfter frem spenning mellom indre (ideal/fantasibilder av kvinneligheter og mannligheter som kan være ubevisste og uartikulerte) og ytre logikker (praksiser). Det siste leser jeg som en parallell til spenning mellom indre (kjønnsidentitet) og ytre (praksiser) for å bli tolket som "ekte" kvinne og mann (Lundgren og Kroon). Sentralt her er tvetydige tolkninger av overordnet/underordnet (de Beauvoirs og Ortners tvetydige praksiser) og kvinner som utenfor menns verden (Irigaray). Jeg vil også - i mindre utstrekning - ta med tvetydige tolkninger av mennesket i spenning mellom subjekt og objekt (Merleau-Ponty og Skjervheim). Implisitt i det som er nevnt ligger en mulighet til å overskride et essensialistisk og konstruksjonistisk perspektiv.

Store deler av det vitenskapelige resonnement som er basis for Bourdieus habitus-begrep er uhyre komplisert.¹⁹² Likevel kan en påstå at det individuelle nivået kan tolkes som marginalt i denne termen.¹⁹³ Studien har allerede probematisert aktør-perspektivet ytterligere ved bl.a. å ta med spenning mellom mennesket som deltaker og tilskuer. I tillegg vil jeg trekke inn et annet forhold på individnivå om ulike typer "maskulinitet/femininitet" hos en og samme person. Post-modernistiske og poststrukturalistiske termer inviterer til anti-

essensialisme og relative posisjoner. Innen disse diskursene kan et individ operere med flere kjønnsmodeller, som kan synes motsetningsfylte uten at personen behøver å ta skade av dette.¹⁹⁴ Her kan disse logikkene møte de Bourdieuske ved at det blir strukturer i spenning mellom kontekst, individers kreativitet og tidligere erfaringer som synes å avgjøre hvilke "modeller" som blir spilt ut.¹⁹⁵ Vi skal se i kapitlet om håndball og siste kapittel at praksiser til en og samme person kan tolkes innenfor ulike kjønnsmodeller.

Poengene om identifisering og ulike kjønnsmodeller for et individ bidrar til å løse opp sider ved habitus-begrepet. Dessuten er diskusjonen om hegemonisk maskulinitet utvidet. **Det finnes etter dette ikke bare flere modeller i en kultur, men et og samme individ kan operere med flere i ulike sammenhenger.**

Fokus er nå på mannskropper. De får størst plass, fordi de kan forstås som tatt for gitt i tekster om idrett og kjønn i empiri-delen. Derfor bør de løftes frem.

Mannskropper

Mannskropper har representert menneskekropper i mesteparten av den forskningen vi til nå har om dette emnet. Simone de Beauvoir beskrev den som det første kjønn. Det er ikke tilfelle med den forskning som kan karakteriseres som mannsforskning med en feministisk basis. Her abstraheres ingen generelle teorier om kropp, som inkluderer begge kjønn eller ser på mannskroppen som prinsipielt viktigere enn kvinnekroppen. Når mannskropper er i fokus her er det som en kjønnskropp i relasjoner til kvinnekropper.

Vi skal i dette avsnittet først se at organisert idrett i flere kulturer i den nord-vestlige verden synes å bidra til å sosialisere gutter til menn innen hegemonisk maskulinitet. Slike bilder av idrettsmenn kan passe godt til hvordan metaforer fra en liten del av mannens "biologi" er tatt ut av sin helhet, tolket på en spesiell måte og forsøkt bygget inn i en modell om maskulinitet.

Jeg forstår følgende tvetydighet i mannskropper som helt sentralt i hegemonisk maskulinitet: **Disse kroppene er både beskrevet som garantister (subjekter) og "ofre" for "maskulin" domans (objekter).**¹⁹⁶ De kan leses som ofre når de blir engstelige for ikke å være tilstrekkelige tøffe, resultatorienterte og konkurransedyktige. De kan tolkes som garantister når de med sine praksiser (bevisst eller

ubevisst) bl.a. bidrar til å undervurdere og latterlig-gjøre mange kvinners praksiser i idrett, samt gutter og menn som forstås innen marginale maskuliniteter.

Stanley Hall beskrivelse om at en mann ikke kan ha en "sterk" vilje uten faste muskler, kan også passe for norsk idrett fra 1860 til 1950, spesielt til rundt 1930.¹⁹⁷ Kroppen kan her ikke bare leses som en metafor på manndom; men **kropp og mann er ett**. Bilder av hegemoniske maskuline idealer kan skapes og "selges" via idrettskonkurranser på høyt nivå.¹⁹⁸ Amerikanske idrettskulturer kan karakteriseres som arenaer der en satser på konkurranse-sterke gutter og menn som kan passe inn i tradisjonelle maskuline stereotypier om selvkontroll, aggressivitet, som kan skille vinnere fra tapere og nedvurdere tradisjonelle "feminine" praksiser.¹⁹⁹ Messner beskriver det slik:

"... the sports world is an important cultural arena that serves partly to socialize boys and young men to hierarchical, competitive, and aggressive values..."²⁰⁰

Ifølge bl.a. ovennevnte forfatter synes forskning å vise at aggresjon er et lært fenomen og ikke en "naturlig" essens i mannskroppen.²⁰¹ Sosiobiologien synes derimot å forstå aggressivitet og revirmarkering som medfødte egenskaper hos gutter, mens det å være opptatt av "morsrollen" som medfødt hos jenter.²⁰² Birgit Broch-Utne påpeker at fordi gutters praksiser ofte kan være mer aggressive enn jenters i våre kulturer, betyr ikke det at disse er medfødte.²⁰³

Det skal være stor uenighet i academia om hvordan en bør definere aggresjon.²⁰⁴ Begrepet forstås i denne studien med utgangspunkt i en regel om muligheter for "tøff kroppskontakt", som vi skal komme tilbake til i kapittel 8-9.

Ifølge Messner er identitet som er knyttet til idrettsprestasjoner et meget usikkert prosjekt.²⁰⁵ Dette bl.a. pga av store sjanser for å mislykkes. Lois Bryson viser at menns aggresjon blir tolket som et positivt fenomen i hegemonisk maskulinitet.²⁰⁶ Tekster skiller ofte mellom positiv aggresjon (lovlig aggresjon med utgangspunkt i skrevne regler og ingen skade på med- eller motspillere) og nedbrytende aggresjon som ligger utenfor formelle regler i idrett.²⁰⁷ Førstnevnte versjon settes ifølge Brenda Bredemeier ofte i relasjon til positiv ladede konkurranse kontekster.²⁰⁸ Dette alternativet blir et viktig element i utvikling av maskuliniteter i relasjoner til femininiteter i kapitlet om håndball.

Nå skal vi se om ovennevnte beskrivelser kan flettes inn i eksempler fra litteratur om menns biologi. Bourdieu har som før nevnt beskrevet legitimeringen av "maskulin" dominans som tilfeldig (arbitrær) og en

kvasi-objektiv kjønnsorden. De som dominerer det offentlige rom synes til en hver tid å nytte de logikker som er gangbare. Arthur Flannigan-Saint-Aubin tar her utgangspunkt i literære metaforer for "maskulinitet" fra 1994.²⁰⁹

Ifølge McCarthy er idealer ofte en forutsetning for menneskelige praksiser.²¹⁰ "Patriarkalske" eller bedre hegemoniske maskuline kulturer har tatt fatt i og synes fremdeles å ta fatt i fantasi versjoner av mannskroppen i sine metaforer når et bilde av mannen skal genereres til andre.²¹¹ Vi har utallige symboler på den sterke, aggressive og potente mannen i myter. Dette gjelder også i forskning (f.eks. psykoanalysen, sosiologien) og i idrettshistorien, slik at det synes å ha blitt oppfattet som nesten naturgitt. Disse symbolene synes å være spesielt sterkt tilstede hos unge menn. Det kan i mange miljøer i flere sammenhenger betraktes som en kollektiv mannlig erfaring.

En erigert penis, kan forstås som det viktigste symbolet på "maskulinitet". I Freuds (og Sartres) terminologi synes dette som før nevnt å symbolisere phallus; nøkkelen i den symbolske orden. Selv om bl.a. psykoanalysen pr. idag har inkludert kritikk av Freuds tese om penismisunnelse, er det ikke måte på manns-superlativer - idealbilder - som løftes frem i det følgende:

"potent, penetrating, outward thrusting, initiating, forging ahead into virgin territory, opening the way, swordlike, able to cut, able to clear or differentiate, goal-oriented, to the point, focused, directive, effective, aimed, hitting the mark, strong, erect"²¹²

Dette kan tolkes som essensen i hegemonisk maskulinitet. Denne får ulike utforminger i forskjellige kontekster. Den kan forstås som en psykologisk essens eller en pseudo-biologisk.²¹³ Jeg tolker den her som en nominal essens, selv om den tilsynelatende kan leses som real essens. Etymologisk stammer ifølge Flannigan kamp (contest) bl.a. fra det latinske "testes" (testikkel).²¹⁴ Det er imidlertid problematisk å hevde at et ords etymologiske røtter kan forklare dets aktuelle betydninger.²¹⁵ Slike røtter synes heller å belyse det semantiske feltet og dets assosiasjoner. I en slik kontekst kan testikkel assosieres med kamp.

Når valget om hva som synes å bli assosiert med "maskulinitet" kan forstås som phallus, tolker jeg det som et idealbilde av hegemonisk maskulinitet. Et symbol på hegemonisk maskulinitet som rent assosiativt bare griper enkelte minutter av døgnetts 24 timer kan spissformuleres som et ideal om "**carpe phallus**". Det kan symbolisere "maskulinitetens" sårbarhet innen den hegemoniske typen, fordi den stadig må bevises:

"Masculinity must be proved, and no sooner is it proved that it is again questioned and must be proved again - constant, relentless, unachievable, and ultimately the quest for proof that it takes on the

characteristics... of a sport".²¹⁶

Idrettspraksiser - spesielt i prestasjonsidretten - kan forstås som et godt eksempel på at "maskuliniteten" stadig må testes i konkurranse med andre menn.²¹⁷ En rekord eksisterer bare inntil den blir slått av "andre sultne unge kropp" som higer etter suksess. Finnes det noe mer midlertidig enn en idrettsseier i en slik kontekst? Denne type prestasjon kan symbolisere "carpe phallus". Uten at hele kroppen (hjernen, hjertet, muskler og nerver) er konsentrert om en type praksis: å vinne i konkurransen - er dette vanligvis umulig.

Jeg vil fremheve den hegemoniske maskulinitetens avhengighet av phallus som symbol. **Vi ser her hvordan en brikke av biologien er tatt ut og vevd inn i assosiasjoner om re-presentasjoner av maskulinitet.** Dette symbolet synes å være enkelt å forstå og identifisere seg med for mange menn i flere situasjoner. Ifølge Flanningan synes menn å være mer opptatt av trusler og frykt - reelle og imaginære - mot sin "maskulinitet" enn tilsvarende trusler mot kvinners "femininitet". Slik kan også Horney og Wolfgang Lederer leses.²¹⁸ Hvis dette er tilfelle, kan jeg knytte en slik mulig engstelse til de som tiltrekkes av "modellen" om hegemonisk maskulinitet. Hvis vi inkluderer min tolkning av psykoanalysens kastrasjonsfrykt, blir dette poenget enda mer fremtredende. Vi har nevnt at Freud synes å se en relasjon mellom utvikling av mannlig seksualitet og kastrasjonsfrykt.²¹⁹ Frykt for at idrettsmenn skal bli tolket som "feminine" kan forstås inn i bildet av mannlige idrettsutøvere i en heteroseksuell kontekst som setter seier, aggresjon og målrettethet høyt, samtidig som de kan være engestelige for idrettskvinner som kan tolkes utenfor "godtatt femininitet". Frykt alene kan aldri bli den viktigste forklaringen, fordi jeg har kritisert psykoanalytisk teori bl.a. for å utelate eller å undervurdere dominansperspektivet. At komplementaritetslogikker, der "mannlige" egenskaper utelukker tilsvarende "kvinnelige", hvor frykt og redsel er nedtonet også er relevante, skal vi komme tilbake til under presentasjonen av kvinne- og mannskropper.

Sammenhenger og motsetninger mellom avhengighet av og en mulig frykt for kvinner i et dominansperspektiv synes å føre til ulike praksiser for å opprettholde status quo.

Dette poenget kan leses indirekte i flere tekster i den empiriske delen av denne studien.

Som for-forståelse kan vi tenke oss at dette phallus-symbolet fungerer "ubevisst" hos kanskje de fleste (unge) menn som driver med konkurranseidrett. I Bourdieus termer ville dette kunne uttrykkes som

symbol på en kroppsliggjort virkning av maskulint herredømme.²²⁰ Denne kan tolkes å være innfelt i dypet av den sosialiserte kroppen uten at det nødvendigvis er gjennomtenkt eller "bevisst" hos den enkelte. Den kroppsliggjorte habitus - som aktivt kan gjenopplives i nærkontakt med hegemoniske praksiser - kan symbolisere "maskulin overordnet essens". Det er - slik jeg ser det- ikke tilfeldig at kulturer i den nordvestlige verden synes å legitimere kjønnsorden ved å **somatisere sosiale praksiser på visse premisser**. Hvordan dette imidlertid skjer kan leses som tilfeldig. Menns muskelstyrke og hurtighet er som vi skal ta opp i kapittel 6-8 sammenliknet med kvinners, mens kvinners reproduktive organer er først og fremst nyttet ikke for å legitimere idrettsaktivitet, men passivitet.

Menn kan i en hegemonisk maskulin logikk iscenesette seg som kraftfulle, sterke med mye energi. Kimmel inkluderer hvordan en står, går og snakker.²²¹ Ifølge han er et (kodet) kjønnspråk integrert i våre praksiser. Hvis disse leses som hegemonisk maskuline, kan kroppsspråk symbolisere potens. I kapittel 9 om håndball skal vi ta opp at slike praksiser synes å være avhengig av bestemte kulturelle kontekster.

Det er viktig å påpeke at mannskropper i likhet med kvinnekropper er et egnet medium for endring, tilpasning og strid.

Kvinnekropper

I hegemonisk maskuline praksiser synes det lenge først og fremst å være kvinner som ble definert som et problem. Begreper som "kvinnespørsmål" og "kvinnesak" er som vi skal se i kapittel 5 og 7 eksempler på dette. Ann Hall formulerer seg slik:

"The conflict...between gender and culture exists only in the realm of femininity because masculinity **is** culture."²²²

Dette er selvsagt motsetningsfylt og ikke statisk, men fremdeles synes relativt flere mannlige enn kvinnelige forskere i "våre" kulturer å tolke menn indirekte som ukjønnnet i sine publikasjoner.

Ifølge Grosz blir kvinnekropper tolket som "naturlig ulikhet" fra menns standard-kropper:

"In other words, women's corporeal specificity is used to explain and justify the different (read:unequal) social positions and cognitive abilities of the two sexes. By implication, women's bodies are presumed to be incapable of men's achievements, being weaker, more prone to (hormoneal) irregularities, intrusions, and unpredictabilities."²²³

Det er en tekst fra 1994. I empiri-delen skal vi se om dette er implisitt eller eksplisitt for å legitimere alle idrettsfelter i de ulike periodene der kjønn er relevant.

Dersom samfunn med hegemonisk femininitet hadde eksistert, kunne vi tenke oss følgende "arbitrære" legitimering av kvinnekropper som første orden og mannskropper som andre: kvinner føder barn og ammer dem. Det kjønnen som skaper liv er det viktigste. Menn er nødvendige, men underordnet. Dette fordi de er med i kjønnsakten og kan settes til ulikt arbeid som kvinnelige ledere ønsker å ha gjort.²²⁴

Relasjonen kvinne-mann kan bety det "annet" kjønn, tvetydige posisjoner og kvinnen som utenfor menns representasjoner av "virkeligheten" avhengig av kontekst. At Freud vitenskapeliggjorde hysteri og ikke testeri (sykelighet med utgangspunkt i testikler) kan også forstås som et eksempel på en bestemt type maskulinitet som definerer hvordan en kan tolke "virkeligheten".²²⁵ Det kan også stå som symbol på hans "sosiale arv" og hans samtid rundt år 1900.²²⁶ Her kan hegemonisk maskulinitet tolkes som første orden og en for-forståelse for kunnskap av verdi, der den kjønnete mannskropp blir usynlig.

Oppmerksomheten har vært rettet mot kvinners reproduktive organer for å kroppslig-gjøre en underordning. Jeg har vist at kvinners seksualitet og kraft kan være et problem for endel menn i hegemonisk maskuline logikker. Vi skal i det følgende ta opp sider ved dette temaet generelt, mens vi i neste avsnitt skal fokusere på et element. **Kvinner er potensielle elskerinner hele døgnet, mens menn må ha en erigert penis for å kunne være med. Så lenge reproduksjon er viktig i en kultur, er spørsmål om hva kvinner gjør med sine kropper et sentralt tema.** Dersom disse kroppene ikke følger de praksisene som dominerende ledere i heteroseksuelle logikker venter og derfor bli ukontrollerbare, kan det være kime til konflikt. Hvis kvinner kan tolkes å satse på frodighet, nytelse og "usømmelige" klær i idrett fremfor bevegelser og klær som er godkjent av mannlige sentralidrettsledere vil det som vi skal se i marsj-konkurranser på 1930-tallet vekke motstand.

Forklaring på kontroll over kvinnekropper kan være flere. Ortners svar på dette fenomenet var kvinners marginale posisjon mellom natur og kultur.²²⁷ Kvinners mangetydige holdning til egne kropper er et av flere temaer i kapitlet om håndball. Gjennom ulike praksiser har mange kvinner hatt en annen erfaring med sine kropper enn menn. Identifisering med en omsorgsfull morsmodell synes også å ha hatt en tendens til å forsterke ulike typer av "femininitet", som bedre kontakt med sin kropp og følelser enn mange menn og ulike måter å møte en mulig aversjon mot tøff kroppskontakt på.

I Merleau-Pontys og Skjervheims tvetydige kropp - der kroppen både kan

være subjekt og objekt på samme tid, kan bety nærhet og avstand samtidig.²²⁸ Kroppen kan imidlertid tolkes som ukjønn hos de ovennevnte. Julia Kristeva inkluderte kjønnete praksiser og bygger samtidig videre på bl.a. Merleau-Ponty. Ifølge Fürst ville hun unngå en essensialistisk forståelse av kjønn.²²⁹ En vitenskapsteoretisk løsning på dette problemet kan ifølge Fürst bl.a. være sider ved hennes term heterogenitet. Det heterogene subjektet er aldri selvidentisk og lukket med en fast kjerne.²³⁰ Subjektet skapes hele tida i et dialektisk spenningsfelt i en stadig prosess. **Derfor blir subjektet forstått som skjørt, fordi det gjenskapes og rekonstrueres kontinuerlig.** Spenning mellom uartikulerte idealer (indre) og ytre forhold (praksiser) synes å være relevant her. Jeg løfter frem denne kontinuerlige prosessen, men jeg ser ikke mennesket med et uendelig potensiale for endring. Det finnes enkelte strukturer i ulike kontekster i tråd med min tolkning av Bourdieu.

Kvinnekropper som "norm" kan i de fleste nord-vestlige kulturer forstås som en trussel mot hegemonisk maskulinitet. I organisert idrett har dette kommet til uttrykk i motstand mot å utvikle en "maskulin" kropp, fordi idrettskropper synes å bli assosiert med "maskulinitet". Logikken bak slike representasjoner er ofte et lite dynamisk og ensidig bilde av termene "maskulinitet" og "femininitet".²³¹ Hargreaves kaller dette for stereotypiserte kategorier.²³² Som før nevnt inkluderer jeg idealbilder av kjønn i enkelte myter og eventyrer. Selv om de fleste kulturer har slike om fysisk sterke kvinner, som f.eks. Hippolyta blant Amazonene, er disse marginale. Det er et viktig poeng, fordi slike bilder sjelden utsettes for kritisk refleksjon. Høytlesing av myter og populære eventyr kan tolkes som rituelle handlinger som gjentas så ofte at de delvis kan "løsrives fra tiden" og kan leve videre i en langvarig kollektiv mytologi, relativt uavhengig av individers (bevisste) opplevelser.²³³

Fysisk og/ eller psykisk sterke kvinner med dominans i felter der også menn konkurrerte, har oftest blitt lest som stygge og i visse kontekster med en abnorm seksualitet, selv om de "objektivt" sett kan ha vært pene og "heteroseksuelle". Dette gjelder bl.a. for kvinnelige forkjempere for stemmerett rundt år 1900 og norske feminister på første halvdel av 1970-tallet. Videre er hekser et velkjent fenomen. Termene den onde stemor (og ingen ond stefar) fra eventyrer kan tolkes innen hegemoniske maskuline logikker.²³⁴ "Askepott" og "Snevit og de syv dverger" er trolig mest kjent idag. Heltinnene i fortellingene holder seg innenfor "stereotyp femininitet" eller "over-femininitet".²³⁵ Vi skal presentere enkelte tekster om dette og frykt for "maskuline"

idrettskvinner i kapittel 7.

Vi skal i det følgende se på relasjoner mellom manns- og kvinnekropper.

Forholdet mellom manns- og kvinnekropper

Kjønn og sosial klasse kan sies å ha en dobbeltrolle.²³⁶ For det første er det ledd i en prosess med utgangspunkt i konkrete sosiale praksiser og opplevelser på individnivå og for det andre konstrueres kategorier som danner et mønster av historisk spesifikke betydninger, muligheter og begrensninger.²³⁷ De er kategorier som stadig blir utfordret, bekjempet, gjenopprettet og endret i sosiale situasjoner og i individuelle praksiser i ulike kulturer.²³⁸ Ifølge hegemonisk teori og feministiske kritikere av denne er det enkelte strukturer som synes å bidra til at mannlige praksiser i mange kontekster blir tolket som overordnet kvinnelige.

Mannskroppen - via empiri om faktisk makt - kan symbolisere dominans og kvinnekroppen - i den grad kvinner er uten makt i det offentlige rom - kan symbolisere underordning.²³⁹ I idrett er ifølge Nancy Theberge underordning koplet til fysisk størrelse og form.²⁴⁰ Den "riktige" kvinnekroppen er følgelig liten av størrelse og forholdsvis spebygd, mens tilsvarende kriterier for mannen er stor og muskuløs.²⁴¹ Dersom kvinner har synlige muskler kan de passere som kvinnelige, hvis de f.eks. jåler seg til slik "Flo-Jo" gjorde i OL i 1988. Det bør, slik jeg tolker ovennevnte forfattere, være en korrespondanse mellom på den ene siden kjønnsidentitet (indre) og på den andre kroppens anatomi og/eller iscenesettelse (inkludert klær, smykker, sminke). En hegemonisk maskulin (manns) kropp kan i utgangspunktet forstås som "ekte" og "naturlig", noe som sitter i kroppen, mens akseptert kvinnelighet kan tolkes som noe konstruert, skulpturert og innstudert foran speilet.²⁴² Det konstruerte "kvinnelige" er mer avhengig av klær og ytre staffasje enn det "ekte" mannlige.²⁴³

Mange forskere har tatt opp hvordan organisert idrett synes å sosialisere gutter til menn.²⁴⁴ Også i Bourdieus termer kan iscenesettelse av idrettskropper defineres som "maskulint" situert. Det hegemoniske perspektivet på kropp som har phallus som symbol, har, underforstått, det tradisjonelt kvinnelige som sin motpol i en dikotom og hierarkisk struktur. At grupper av menn kan leses å dominere eller å ha makt, der andre grupper vurderes som underordnede kan sammenliknes med et "tvegett sverd". Hannah Arendt formulerer seg slik:

"Power is never the property of an individual; it belongs to a

group and remains in existence only so long as the group keeps together."²⁴⁵

Det er altså ifølge Arendt ved å identifisere seg med en gruppe eller grupper at en person synes å ha makt eller dominans.²⁴⁶ I det øyeblikket gruppa (ene) som "gir" personen dominans ikke er i en slik posisjon at de kan gjøre det lenger eller at det enkelte mennesket (bevisst eller ubevisst) ikke lenger identifiserer seg med gruppa, er hans tid "ute". En mulig trussel om å miste dominans over andre kan også inkluderes i hegemonisk maskulinitet.

Freud trakk frem et spesielt problem symbolisert i og gjennom den gordiske kvinnelige guden, Medusa.²⁴⁷ Denne gudinnen skal ha hatt slanger i hodebunnen istedenfor hår, utstående huggtenner og en tunge som henger nedover haken.²⁴⁸ Hvis andre guder kastet et blick på henne, risikerte de å dø av skrekk. Ifølge Freud skal Medusa symbolisere de kvinnelige genitaliene og livmora.²⁴⁹ Det avkuttete hodet skal videre symbolisere kastrasjon, slangene i håret peniser og helheten både død og ereksjon. Siden Athene hadde et Medusa bilde på sitt skjold skal hun ifølge Freud symbolisere bl.a. et uopnåelig seksualobjekt og en kastret kvinne. I Cixous' tekst kan Medusa symbolisere menns problemer med selvstendige og biseksuelle kvinner, som ikke er avhengige av dem.²⁵⁰

Mitt poeng her er som følger: For det første leser jeg Freuds tolkning av Medusa både som symbol på det farlige (jfr. Sartres slimaktige term) og mulige horeaktige ved kvinners seksualitet, mens Athene kan stå for Madonna-bildet. For det andre kan mødre (lærerinner og sykepleiere) slik Lederer tolker Freud i prinsippet true gutter med kastrasjon.²⁵¹ Som et tredje punkt kan Cixous lesing stå for menns motstand mot en type selvstendige kvinner i hegemonisk maskuline logikker. For det fjerde kan den verste og grelleste guden forstås som en kvinne i en gudeverden forfattet av et kjønn. At den styggeste guden kan tolkes som en kvinne synes å stemme overens med Beatrice Halsaas poeng at kvinnemytene synes å være utformet og videreført av menn og ikke av kvinner.²⁵²

Vi skal senere se at skrekkbilder av kvinner i konkurransidrett i enkelte kontekster kan assosieres med Medusa.

Nå skal vi avslutningsvis se på en langt vanligere relasjon i publiserte tekster. Alan Mansfield og Barbara McGinn løftet frem dikotomien "femininitet-maskulinitet" i 1993.²⁵³ Hargreaves spissformulerte dette i følgende engelsk språklige ordlek: Femininity

or "musculinity"?²⁵⁴ Her viste hun hvordan menns fysiske styrke er blitt fremhevet, mens kvinners ulike kapasiteter ofte er usynlige eller kommentert som en negasjon av menns. Dette kan i forstås min tolkning av Irigarays om kvinnen som utenfor mannens "virkelige verden".

Mens (mange) menns higen etter "kamp" (kontest) kan assosieres med en metafor på hegemonisk maskulinitet, kan "lek" som vi skal ta opp i kapittel 9 være metafor på (tradisjonelle) femininiteter i en binær kontekst, spesielt i "borgerskapet".²⁵⁵

Det enkelte subjektet er sårbart hos begge kjønn, fordi mennesker kan forstås i en kontinuerlig endringsprosess uten en fastfrysning kjerne (Kristeva). Hegemonisk maskulinitet kan trolig tolkes som mest sårbart i relasjoner til femininiteter på individ - nivå om mellom-menneskelige spørsmål - men ikke på gruppenivå - pga krav til handling og strategi om å tolke kvinnelige praksiser og praksiser fra andre typer maskulinitet som underordnet. Horney viste oss menns mulige frykt for den kvinnelige omnipotensen, Sartre og Freud for kvinners seksualitet og Bourdieu hvordan en kunne leike med phallus-symbolet og latterliggjøre det. Lundgren og Kroon har vist at mannsidentiteten kan få problemer hvis kjønnskroppene tolkes for like. Kropper kan som vi skal se i kapittel 7 og 9 i enkelte tilfeller forstås som mer enn kjønn. Widerberg har påpekt at mannlig dominans i seg selv ikke kan forklare kvinnelig underordning.²⁵⁶ Det er relasjonen som er interessant. Dominans og underordning kan altså ikke gjøres til en a priori-kategori, slik enkelte feministiske studier har gjort. Det må analyseres i ulike kontekster.

Mitt bidrag til begrepet hegemonisk maskulinitet oppsummeres som fire-sidig i en samfunnsvitenskapelig og historisk analyse.²⁵⁷ Disse er med indirekte i kapitlene 6-9, men blir først nærmere analysert i siste kapittel.

Før vi tar opp endring og motstand mot endring av hva som ble tolket som "kvinnelig" og "mannlig" fra 1890 til 1950 skal vi problematisere "femininitet" og "maskulinitet" og komplementaritet, som kan leses som en for-forståelse for punkt 3.

1.

Spenninger i grupper av maskuliniteter og femininiteter og mellom dem

Først vil jeg fokusere på spenninger mellom hegemonisk maskulinitet og marginale maskuliniteter, samt femininiteter med større konsensus i forhold til de mer marginale og "femininiteter" i forhold til hegemonisk maskulinitet, slik disse synes å endre seg fra 1890 til

1950. De førstnevnte feminiteter tar sitt utgangspunkt i kvinnens plikter og oppgaver i hjemmet som underordnet menns "virkelige" arbeid, samt spesielt mange menns behov, ønsker og fantasier.²⁵⁸ Trussel om ikke å iscenesette seg som tilstrekkelig "maskulin" eller "feminin" kan ligge direkte eller indirekte i en dualistisk logikk.

2.

Komplementaritet

Det komplementære poenget i hegemonisk maskulinitet - i betydningen gjensidig ekskluderende størrelser - blir problematisert, fordi det er et godt utgangspunkt for perioden som er i fokus i dette prosjektet. Komplementaritet må drøftes med basis i ulike underfelt i en idrett som ledelse og konkurranser i en dynamisk prosess. Det skjedde få endringer i det første underfeltet, men mange i det siste. I enkelte var det liten endring, fordi de to kjønn vanskelig kan forstås som komplementære i konkurransefeltet (f.eks. ridning og svømming).

I slike spenningsfelt kan motsetninger få en ny betydning, bl.a. som utgangspunkt i motstand mot status quo og inspirasjon til og motstand mot endring.

3.

Endring og motstand mot endring

Endringer og motstand mot endring av hva som forstås som "godtatt feminint" og "maskulint" er ifølge kapittel 1 en overordnet problemstilling i denne studien. Selv om kvinners faktiske posisjon i det offentlige og private rom endret seg meget fra 1890 til 1950, kan dette også tolkes som motsetningsfylt og mangetydig (det annet kjønn, tvetydighet og utenfor representasjonene til menns verden). Vi så på s.17 - at en kan skille mellom ulike idrettspraksiser i et historisk perspektiv: vikende, dominerende og kommende. En kamp i feltet kan leses mellom disse tre alternativene. Kommende endringsprosesser (Williams) kan forstås å møte stor motstand blant de dominerende i noen felter. I slike felter synes kvinners "natur" å bli tatt for gitt slik "virkeligheten" synes å bli tolket av dominerende grupper, mens det såkalte "essensielt kvinnelige" som kjønn og "mannlige" som ukjønn var ofte i fokus som en for-forståelse. Hegemoni betyr som før nevnt dominans over hva som blir tolket som "naturlig" eller "common sense". Det innebærer autoritet til å legitimere de "riktige" praksiser og definisjoner.²⁵⁹ Her er det altså en kategori for en type "maskulinitet" som vi også kan gjenkjenne på et individ-nivå.

4.

Individnivå

Jeg vil synliggjøre det individuelle nivået ved å påpeke at mennesker handler i et mangfold av kontekster.²⁶⁰ En og samme person kan tolkes innenfor ulike typer av maskulinitet eller femininitet. De fleste av disse kontekstene synes å være kjønnnet. Dessuten problematiseres spenninger mellom indre (uartikulerte idealbilder om kvinneligheter/ mannligheter) og ytre logikker (praksiser). Her er også kroppens tvetydighet og mangetydighet med. Ved å inkludere aktør- og prosessnivået kan studien bidra til å løfte fram en mer fleksibel tolking av hegemonisk maskulinitet og Bourdieus habitus-begrep.

I det følgende skal vi ta opp forståelse, tolkning og metodiske overveielser.

Noter

1. Inspirasjon til å fokusere på dobbelheten om skapte og skapende kropp er fra Bourdieus arbeider, bl.a. Outline of a theory of practice, Cambridge University Press, 1986, :72-87. (Boka er nå trykket i 11 opplag på engelsk.)
Termen "ekte" kvinner og menn er først nyttet av Lundgren, E. og Kroon, A., 1996: "Den oppna kroppen och det låsta konet" Den symbolska och dynamiska kroppen spedgad mot psykiatrisk konstruksjon av transsexualitet. I Sosiologi idag, nr.4, :79-111.
2. I forhold til modervitenskaper som bl.a sosiologi, pedagogikk og antropologi kan den samfunnsvitenskapelige idrettsforskningen leses som teorifattig.
3. Parsons, T. og Bales, R., 1955: Family, Socialization and Interaction Process, Glencoe, Illinois: The Free Press.
4. Parsons, T og Bales, R., F. I Baldwin, A., L., 1967, op.cit.:561-62. I utgaven fra 1955, s.46. ble dette beskrevet som "basic role-structure of nuclear family".
5. Morgan, D., H., J., 1981: "Men, masculinity and the process of sociological enquiry". I (red.) Roberts, H.: Doing Feminist Research, op.cit.:93.
6. Det samme gjelder for Karl Marx' tekster. Se bl.a. O'Brian, M., 1979: "Reproducing Marxist man". I Clark, L. og Lange, L. (red.): The sexism of social and political thoughts, Toronto: University of Toronto, :99-116, Jaggar, A., M., 1983: Feminist Politics and Human Nature, New Jersey: Rowman & Allanheld og Sussex: The Harvester Press, :69-79, 229-244 og Hartsock, C., N, 1985: Money Sex and Power, Towards a Feminist Historical Materialism, The Northeastern Series in Feminist Theory, Boston: Northeastern University Press, :231-261.
7. Bologh, R., W., 1990: Love or greatness. Max Weber and Masculine Thinking- A Feminist Inquiry., London: Unwin Hyman, :51.
8. Money, J., 1970: Sexual Dimorphism and Homosexual gender Identity. I Psychological Bulletin, 74:425-440.
Den første seriøse analysen av hegemonisk maskulinitet var Av Carrigan, T., Connell, B. og Lee, T., 1985: "Toward a New Sociology of Masculinity". I Theory and Society, vol.14, nr.5, :551-603.
Artikkelen ble også trykket i Brod, H. (red.): The Making of Masculinities The New Men's Studies Boston: Allen and Unwin, :63-101.
I Gruneau, R., 1983: Class, Sports, and Social Development, The University of Massachusetts Press, Amerst nevner i fotnote 1 på s. 165 at kjønn bør også inkluderes i hegemoni-begrepet i framtida. Det er altså ikke han som intruduserer termen kjønn. Han bare påpeker nødvendigheten av det.
9. Jeg nytter termene "modell" og "type" som identiske når det gjelder ulike kategorier av maskuliniteter og femininiteter.
10. Carrigan, T., Connell, B. og Lee, J., 1985, op.cit.:592-595, 1987, op.cit.:93 og Bengtsson, M og Frykman, J., 1987, op.cit.:34-39.

11. Dette poenget er stadig gjentatt, bl.a. i Connell, R., E., 1991, op.cit.:183.

12. Kimmel, M., 1996, op.cit. og Connell, R., W., 1993: "The big picture: Masculinities in recent world history." I Theory and Society, vol.22, : 597-624 (608).

13. Ibid.:94.

I et arbeid som R.W. Connell har gitt ut alene peker han på spenningen mellom tvang og overtalelse. Se Connell, R., W., 1991: Gender & Power, Cambridge: Polity Press, 2. utgave, :184.

Gramsci brukte termen hegemoni i mange ulike kontekster i hans artikler som han skrev i fengslet. Jfr. Hoare, Q. og Nowell Smith, P. (red.): The prisons Notebooks, London: Lawrence and Wishart, 1996, 8. utgave.

I følge Perry Anderson var Gramscis fortjeneste at han utvidet og nyanserte termen. Se Anderson, P., 1976-77.: "The Antinomies of Antonio Gramsci". I New Left Review, nr.100, November.:20-27.

På sidene 44-50 drøfter Anderson balansen mellom tvang og enighet (the balance between coercion and consent.)

Gramscis bok i 1996-utgaven er på 483 sider av totalt 2.848 håndskrevne sider som han fikk smuglet ut av fengselssykehuset og ut av Italia (innledningen: XVIII). Store deler av teksten fra 1996 kan derfor leses som en re-konstruksjon av Gramsci. Han har hentet det meste av empirien fra politiske forhold i Italia, spesielt fra 1850 til 1930. Jeg har ikke forutsetning for å forstå Italias politiske historie, slik den fremstilles i Gramsci, fordi redaktørene synes å ta for gitt at leseren kjenner dets historie bedre enn det jeg gjør. Av den grunn kan jeg bare utale meg om det som uttrykkelig er skrevet om hegemoni (mange steder) og "Americanism and Fordism" fra s. 277 til 316. Her har jeg et bedre grunnlag til å forstå både empirien og teorien. I denne delen synes han å ha et refleksivt forhold mellom tvang og overtalelse bl.a. på sidene 198-301 og fra s. 310-313.

I sosiologen Jon Hargreaves fremstilling av termen hegemoni fremhever han elementet av en slags "bydende overtalelse" å være tilstede:

"It is a power relation in which the balance between the use of force and coercion on the one hand, and volutary compliance with the exercise of power on the other, is shifted so that power relations function largely in terms of the latter mode."

Hargreaves, J., 1986, : Sport, power and culture A Social and Historical Analysis of Popular Sports in Britain, Oxford: Polity Press, (første "paper-bok" er fra 1987):7.

14. Gramsci, A., 1996, op.cit.:12.

Se også Forgacs, D. (red.), 1988: A Gramsci Reader Selected Writings 1916-1935, London: Lawrence and Wishart, :189-222. Her trekker redaktøren frem tekster fra Gramsci som problematiserer endrede dominansrelasjoner pga forandringer i sosio-økonomiske forhold.

15. Hargreaves, J(ohn), 1982: "Sport and Hegemony: Some Theoretical Problems". I Cantelon, H. og Gruneau, R. (red.): Sport, Culture, and the Modern State, University of Toronto Press, :103-140 (115).

16. Ibid.

17. Andersen, P., 1976-77: "The Antinomies of Antonio Gramsci". I New left review, nr. 100, November: 15.
18. Laclau, E. og Mouffe, C., 1990: Hegemony & Social Strategy, New York og London: Verso, :7.
19. Connell, R., W., 1991: Gender & Power Society, the Person and Sexual Politics, Cambridge: Polity Press, :183-189.
20. Williams, R., 1977: Marxismen and Literature, Oxford: Oxford University Press, :108-114.
Ifølge Williams var Gramscis' arbeid i fengslet i Italia et vendepunkt for marxistisk kulturell teori, selv om det er noe usikkert hvordan Gramsci selv brukte termen hegemoni.
21. Ibid.: 112.
22. Gruneau, R., 1983: Class, Sports, and Social Development, The University of Massachusetts Press, Amherst.
Hargreaves, J., 1986, op.cit.
23. Gramsci hadde inkludert kjønnsrelasjoner, men marginalt på s. 294-298.
24. De mest kjente teoretikere i hegemonisk idrettsteori er i tillegg til det som er nevnt Martin's, Ingham, A. og Hardy, S., 1984: "Sport, Structuration, Subjugation and Hegemony". I Theory, Culture and Society, nr. 2, :85-103, MacKay, J., 1986: "Marxism as a Way of Seeing: Beyond the Limits of Current "Critical" Approaches to Sport". I Sociology of Sport Journal, nr. 3, :261-272, Whitson, D., 1986: "Structure, Agency, and the Sociology of Sport Debates". I Theory, Culture and Society, nr. 3, :99-106, Hargreaves, J (ohn), 1986: Sport, Power and Culture, A Social and Historical Analysis of Popular Sports in Britain, Cambridge: Polity Press og Clarke, J. , Critcher, C., 1985: The Devil Makes Work. Leisure and Calitalist Britain, London (spesielt s. 225-230), MacAloon, J., J., 1992: "The Ethnographic Imperative in Comparative Olympic Research" I Sociology of Sport Journal, vol. 7, :104-130 og Hargreaves, J. og Tomlinson, A., 1992: "Getting There: Cultural Theory and the Sociological Analysis of Sport in Britain". I Ibid., :207-219.
Den er bl.a. også inkludert i følgende artikler, men marginalt: Sparks, R., 1988: "Ways of Seeing Differently: Complexity and Contradiction in the Critical Project of Sport and Leisure Studies (Response to Rosemary Deem)". I Sociology of Sport Journal, vol. 5, :355-369 og Whitson, D., 1989: "Discourses of Critique in Sport Sociology: A response to Deem and to Sparks". I Sociology of Sport Journal, vol. 6, :60-66. (Se også litteratur til siste kapittel.)
På en forskningskonferanse arrangert av NASSS (Nord-amerikansk forening for idrettssosiologi) i Sacramento i USA i november 1995 nyttet flere kvinnelige forskere (dog i de fleste tilfeller uten å relatere empiri til teori i deres analyser) - som ikke uten videre kan sies å representere en politisk venstreside - termen hegemonisk maskulinitet.
25. Hargreaves, J., 1994, op.cit.: 23.
26. Ibid.: 23-24.

27. Hargreaves, J. (ohn) ., 1987, op.cit., 2. utgave, :75-94.
28. Hargreaves, J., 1994, op.cit.:21.
29. Hargreaves, J., 1986: "Where's the Virtue? Where's the Grace? A Discussion of the Social Production of Gender relations in and through Sport." I Theory, culture and society, vol.3, nr.1.:109-122 (115).
Samme år ble artikkelen til Chritcher, C.: "Radical Theorists of Sport: The State of Play". I Sociology of Sport Journal, nr.3.:333-343. Også han tok opp kjønnspektivet i hegemonisk teori.
30. Ibid.:117.
Hargreaves, J., 1992: "Sex, gender and the Body in Sport and Leisure: Has There Been a civilizing Process?" I Dunning, E. og Rojek, C. (red.): Sport and Leisure in the Civilizing Process, Critique and Counter-Critique, :174-175 (161-182).
31. Det siste poenget er tatt opp i Kolnes, L.-J., 1995: "Heterosexuality as an organizing principle in Women's Sport". I International Review for the Sociology of Sport, Special Issue: Sport in Space and Time, nr.1, :61-81 og Kolnes, L.-J., 1994: op.cit.:115-139.
32. Connell, R., W., 1991, op.cit.:187-188.
33. Gruneau, R., 1983, op.cit.:147-148.
34. Ibid.:65.
35. Elster, J. (red.), 1971: Karl Marx Verker i utvalg 6, :31.
36. Ibid.:147-148.
37. Det synes ikke å være drøftet i Hargreaves, J., 1987 eller i hans artikkel "Sport and Hegemony: Some Theoretical problems". I Cantelon, H. og Gruneau, R. (red.): Sport; Culture, and the Modern State, University of Toronto Press, :103-141.
38. Ibid.:129.
39. Ibid.:51.
40. Giddens, A., 1977: Studies in Social and Political Theory, London: Hutchinson, :176.
Se dessuten kapittel om makt og dominans i forbindelse med termen "sportlig-gjøring" på s.15-17.
41. Hardy, S. og Ingham, A., 1983: "Games, structures, and agency: Historians on the American Play movement". I Journal of Social History, , vol.17, :285-301 (285).
Se også Ingham, A. og Hardy, S., 1984: "Sport: Structuration, Subjugation and Hegemony". I Theory, culture and society, vol.2, : 85-103 (100 (fotnote 1)).
Begge disse artiklene bygger her på Giddens, 1977.
Se også McCarthy, T., 1991, op.cit.:57.
42. Jeg nytter termene "agency" og agent om kommentarer om og analyser på et individuelt nivå.

43. Morgan, W., J., 1994: Leftist Theories of Sport, A critique and reconstruction, University of Illinois Press, :98.

44. Ibid.:69.

45. Seidler, V., J., 1989: Rediscovering Masculinity Reason, language and sexuality, London: Routledge, :204, note 6 og Kaufman, M., 1994, op.cit.:149.

46. Griffin, C., m. fl., 1982: "Women and Leisure". I Hargreaves, J., A.: Sport, Culture and ideology, London: Routledge & Kegan Paul, :94.

Blant andre feministiske bidrag om fritid og forhold mellom kjønn, klasse og "patriarki" er inkludert kan nevnes:
 Griffin, C., Hobson, D. MacIntosh, S. og McCabe, T., 1982: "Woman and Leisure". I Hargreaves, J., A. (red.): Sport, Culture and Ideology, London: Routledge & Kegan Paul, Green, E., Hebron, S. og Woodward, D., 1987: Leisure and Gender: A Study of Sheffield Women's Leisure Experiences. Sluttrapport til ESRC/Sports Council Joint Panel of Leisure research, London: Sports Council/ESRC, Scraton, S., 1986: "Images of Femininity and the teaching of Girls Physical Education". I Evans, J. (red.): Physical Education, Sport and Schooling, Lewes: Falmer Press, følgende tre tekster av Hargreaves, J., A.
 1986: "Where is the Virtue? Where is the Grace? A Discussion of the Social Production of Gender relations in and through Sport". I op.cit.:109-124, 1989: "Promise and Problems of Women's Leisure and Sport". I Rojek, C. (red.): Leisure for Leisure: Critical Essays, London: MacMillan og "Sex, Gender and the Body in Sport and Leisure: Has There Been a Civilizing Process?" I Dunning, E. og Rojek, C. (red.): Sport and Leisure in the Civilizing Process, London: MacMillan. Dessuten kan nevnes: Talbot, M., 1988: "Understanding the Relationships between Women and Sport: The Contribution of British Feminist Approaches in Leisure and Cultural Studies". I International review for the Sociology of Sport, vol.23, nr.1 (31-41) og Wimbush, E. og Talbot, M. (red.), 1988: Relative Freedoms: Women and Leisure, Milton Keynes: Open University Press.

47. Professor Kari Fasting ved Norges Idrettshøgskole i Oslo er den idrettsforskeren som har arbeidet mest med en feministisk kritikk av fritidsbegrepet i idrettskontekster i Norge. Hun har bl.a. konsentrert seg om en kritikk av termen "fri tid" i motsetning til "ikke-arbeidstid". Se f.eks. Fasting, K., 1989: "Women's Lives- Consequences for Leisure and Sports?". I Nytt om Kvinneforskning, Kvinner og idrett - forskning, perspektiver og utfordringer, nr.4, :18-27.

Se også følgende fem arbeider til samme forfatter:

"Kvinnens fritid - finns det utrymme for mosjon?". Foredrag på Idrottens Forskningsråds konferanse om "kvinnor och Idrott", Boson 28-29. januar, 1988. "Leisure Research, Sport and Gender". Foredrag på "International Workshop of Sport Sociology" I Japan, Tonzano, 04.09.-07.09, 1988. "Sport as a leisure activity among women and men with young children". Foredrag ved Seouls Olympiske kongress, 09.09.-15.09.1988, Dankook Universitet, Cheonan Campus, Korea. "Kvinnens fritid og idrettsliv". Foredrag på seminaret "Idræt- 80år-KU", 17-18.11.1989, August Krogh Institut, Københavns Universitet og "Research on Gender Sport and Leisure Problems and Perspectives". Foredrag på XII verdens kongress i Sosiologi, 09.-13. 07, 1990, Madrid, Spania.

48.Hargreaves,J.,1989:"The Promise and problems of Women's Leisure and Sport". I Rojek, Ch. (red.): Leisure for Leisure, Critical essays, London: MacMillan Press,:130-150 (135).

49.Jeg forsøker å variere (grammatisk) "tid" i presentasjonen for å få større variasjon og gjøre den mer leservennlig. (Fremstilling av teori i "fortid/imperpektium" bidrar ofte - slik jeg ser det - til at den blir kjedelig å lese.)

50.Schanning,E.,1992:Modernitetens oppløsning, Oslo: Spartacus,:38. I følge ovennevnte ble Sartre langt på vei identifisert med eksistensialismen.

51.Beauvoir,de,S.: "Det annet kjønn". Bind 1, Pax, Oslo, 1970:15.

52.Sartre,J.,P.,1957:Being and Nothingness An Essay on Phenomenological Ontology, London: Methuen & Co:221-433.

53.Jfr. vestens tradisjon fra Platon om det virkelige liv i ideenes verden. Dette er bl.a. fulgt opp i en mer "moderne" versjon av Descartes. Her var kroppen uinteressant i forhold til tanken.

54.Beauvoir,de,S.,1950: Le deuxieme Sexe, Bind II, Paris: Gallimard, 70! utgave,:13.

Beauvoir,de,S.,1953.: The Second Sex, New York: Alfred A. Knopf. :267.

Beauvoir,de, S.,1965: Det Andet Køn, Bind II, Del 1.:13.

Beauvoir,de, S.,1970: Det annet kjønn, Bind II, Pax Forlag,:9.

55.Ibid., Bind II,:9.

56.I eksistensialismen er handling alltid intensjonal og det innebærer å overskride sin hittidige situasjon.Jfr. Schanning,E.,1992,op.cit.:50.

57.Se Furst, L'Organge,1995: Mat -et annet språk, Rasjonalitet,kropp og kvinnelighet, Oslo: Pax Forlag A/S,:15.

58.Moi,T.,1995:Simone de Beauvoir En intellektuell kvinne blir til, Oslo:Gyldendal Norsk forlag,:170.

59.Ibid.:172.

60.Moi,T.,1985:Sexual textual Politics, London and New York:Methuen & Co:91.

61.Moi,T.,1995,op.cit.:201.

62.Ortner,S.,1974:"Is female to Male as Nature to Culture?" In Rosaldo,M. and Lamphere,L. (red.):Woman,Culture and Society, Standford:Standford University Press,:67-88.

63. Her støtter hun seg til Claude Levi-Strauss.
Levi-Strauss,C.,1969a:The Elementary Structures of Kinship , Boston:Beacon Press.
Levi-Strauss,C.,1969b:The Raw and the Cooked,vol.2, London: Harper.

- 64.Ortner er kritisert for at hun generaliserer hegemoniske logikker i "nord-vestlige" kulturer.
- 65.Ibid.:84-85.
- 66.Fürst, Elisabeth L'organge,1995,op.cit.:96.
- 67.Johannisson, K.,1995: Den möka kontinenten Kvinnan ,medisinen och fin-de-siecle,Stockholm: Norstedts,:149.
- 68.Kimmel,M.,1996: Manhood in America A Cultural History,New York etc:The Free Press,:133.
En annen tolkning er at hysteri er en måte døtre forsøker å takle det faktum at fedre har "forført" dem. Foss,T.,1995,:"Det sosiale på vrangen. Om psykoanalytisk forståelse av kulturen". I Sosiologi idag,nr.1,:5-19 (7).
- 69.Turner,B.,S.,1995:Medical Power and social knowledge Second edition med Colin Samson,London : Sage Publications,:92.
- 70.Foucault,M.,1980:The History of Sexuality,Volume 1: An Introduction,New York: Vintage Books,:103-115.
- 71.Smith-Rosenberg,C.,1972:"The hysterical woman:Sex roles and role conflict in the 19th.-century America". I Social Research, New York: New School of Social Research,vol.39,nr.4.:652-679 (652).
- 72.Breuer,J. og Freud,S.,1975:The Standard Edition of the complete psychological works of Sigmund Freud,Studies on Hysteria,(I samarbeid med bl.a. Anna Freud), London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis,:4.
- 73.Johannisson,K.,1990,op.cit.:151.
- 74.Johannisson,K.,1995:199.
- 75.Ibid.:200.
- 76.Smith-Rosenberg,C.,1972,op.cit.:669.
- 77.Baumgartner,U.,A.,1977: "Dora. Et hysterisk kasus i feministisk perspektiv". I Viestad,A. med fl. (red.): Opprør eller sykdom Om kvinner og psykiske problemer,Oslo: Pax,:89-99 (89).
- 78.Dagens versjon av hysteri kan leses som spiseforstyrrelser.
- 79.Moi,T.,1993:Sexual textual Politics Feminist literary theory, London og New York:Routledge,12. opplag,:132.
Presentasjon av Irigaray bygger først og fremst på denne teksten av Moi. Hun synes å kjenne tekster til franske feminister bedre enn noen annen fra Norge og Norden,samtidig som hun er utdannet i å tolke tekster og er dyktig i fransk. Hun er også ekspert på Simone de Beauvoir.
Moi's utgangspunkt er først og fremst Irigarays Speculum de l'autre femme, Paris: Minuit fra 1974.

80. Freud beskrev som vi så kvinnen innenfor det symbolske univers, mens Irigaray plasserer henne altså utenfor med basis i hennes tolkning av Freud.
81. Ibid.
82. Thielst, P., 1990.: Kønnet, kroppen og selvet. Idehistorier om det europeiske menneske, København: Gyldendal, :139-142, 150-153.
83. Nielsen, Harriet Bjerrum og Rudberg, M., 1992: "Kjønnets eksistens og kjønnets forandring - om kjønnets kakofonier". I Annfeldt, T. (red.): Kjønnsidentitet - utvikling og konstruksjon av kjønn, Skriftserie 1/92, Senter for kvinneforskning, Universitetet i Trondheim- AVH.:1-27 (6).
84. Kimmel, M., S., 1994: "Masculinity as Homofobia. Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity" I Bord, H. og Kaufman, M. (red.), op.cit.:121-154 (131).
85. Horney, K., 1932: "The Dread of Women. Observations on a specific difference in the dread felt by men and by women respectively for the opposite sex." I International Journal of Psycho-Analysis, vol.13, :348-360.
Teksten er også publisert i Horney, K., 1967: (red. Kelman, H.) Feminine Psychology, London: Routledge og Kegan Paul, :133- 147.
86. Ibid.:348-350, 355.
87. Termene frykt og redsel er her nyttet om samme sosiale fenomen.
88. Se også Annfelt, T., 1992: "Teori og forklaringskraft. Refleksjoner rundt sosialpsykologisk og psykanalytisk orientert teori." I 1992, op.cit.:65-79.
89. de Lauretis, T., 1990: "Upping the Anti (sic) in Feminist Theory". I Hirsch, M. og Fox Keller, E. (red.): Conflicts in Feminism, New York og London: Routledge, :255-271 (256).
90. Holm, U., M., 1993: Modrande och praxis en feministisk undersøkning, Gøteborg: Daidalos, :57.
91. Ibid., : 59 og de Lauretis, T., 1990, op.cit.:256-257.
92. Ibid.
93. Holm, U., M., 1993, op.cit.:60.
94. Fraser, N. og L., J., Nicholson, 1992: Social Criticism without Philosophy: An Encounter between Feminism and Postmodernism. I Nicholson, L., J. (red.), op.cit.:19-39 (28). Real essensialisme synes ofte forvekslet med nominal essensialisme i feministiske debatter om dette temaet.
95. Inspirasjon til denne måten å tenke på er fra Furst, E., L'orange, 1995, op.cit.:47.
96. Termen overordnet essens er brukt av Bourdieu i en litt annen betydning. Bourdieu, P., 1996: Symbolisk makt. Artikler i utvalg, Oslo: Pax A/S, :35. Her betyr termen at sentrale og fastfryste

karakteristikkene av mannligheter tolkes som overordnet "tilsvarende" for kvinneligheter i det offentlige rom i hegemoniske maskuline logikker.

97. Et unntak er Fürst, Elisabeth L'organge, 1995, op.cit.:90-91.

98. Se Connell, R., W., 1982: "Class, patriarchy, and Sartres theory of practice". I Theory and Society, vol.11, :305-320 (315-317).

99. Sartre, J-P., 1943: L'Être et le néant, Paris: Gallimard. Den er utgitt på engelsk i 1957 under tittelen: Being and Nothingness. An essay on Phenomenological Ontology, London: Methuen & Co.

100. Sartres, J-P, 1976: Væren og intet i utvalg (oversatt av Vestre, B.), Oslo: Pax, 2. opplag. I denne versjonen er på kun 90 av 202 sider direkte fra Sartres original, som var på 722 sider.
Næss, A., 1980: Filosofiens historie, bind 2, Oslo: Universitetsforlaget.

101. Sartres, J-P, 1976, op.cit.:12.
Næss, A., 1980, op.cit.:379.

102. Ibid.:706.
Denne oversettelsen kan ingen andre enn jeg ta ansvaret for. Jeg leser inn Freuds innflytelse på Sartre her.

103. Ibid.

104. Sartres, J-P., 1976, op.cit.:12-13.
Fløistad, G., 1983: Filosofi og vitenskap fra renessansen til vår egen tid, Oslo: Universitetsforlaget, :436.

105. Ibid.:701.

106. Ibid.:702.

107. Næss, A., 1980, op.cit.:391.

108. Bourdieu, P., 1990 (a): "La Domination masculine". I Actes de la recherches en sciences, vol.84, september, :2-31 (17). Denne teksten har jeg ikke sett oversatt til engelsk, tysk eller norsk.

109. Grosz, E., 1994: Volatile Bodies Toward a corporal feminism, Bloomington: Indiana University Press, :216-217.

110. Ibid.:58.

111. Min tolkning av Harding, S., 1986: The Science Question in Feminism, Ithaca og London: Cornell University Press, :131 og Butler, J., 1990: Gender trouble: feminism and the subversion of identity, New York: Routledge, :151 (til note 6.)

112. Bjerketvedt, D. og Pedersen, A., 1994: Grunnleggende Biologi og Miljølære, Landbruksforlaget:359.

113. Lundgren, E. 1993, Det får da være grenser for kjønn, Voldelig empiri og feministisk teori, Oslo: Universitetsforlaget, :93.

114. Kessler, S. og McKenna, W., 1978: Gender: An Ethnomethodological Approach, Chicago og London: University of Chicago Press:154. Utgangspunktet her er bl.a. erfaringer fra en transseksuell "kvinne", med en kvinnekropp og kvinneidentitet, men med penis. Hun ble tolket som kvinne i sin kultur og hadde "sex" med menn. Se også Garfinkel, 1967: Studies in Ethnomethodology, Englewood Cliffs, N., J., Prentice-Hall:157.
115. Lundgren, E. og Kroon, 1996, op.cit.:92-93.
116. Hovden, J., 1995: "Idrett, kvinnelighet og kulturell ambivalens". I Kjønn og samfunn i endring, Program for grunnleggende samfunnsvitenskapelig kvinneforskning, Oslo: Norges Forskningsråd, :298-310 (299-301).
117. Kolnes, L.-J., 1994: Kvinner og toppidrett Om kjønn, kropp, seksualitet og relasjoner i toppidretten, Doktorgradsavhandling ved Institutt for Samfunnsfag, Norges Idrettshøgskole, :127.
118. Min tolkning av Lundgren, E. og Kroon, A., 1996, op.cit.:79-111.
119. Dette er etter inspirasjon fra Lundgrens før nevnte foredrag.
120. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language, 1994, New York m.fl.: Gramercy Books, :523 og 881. Disse tolkningene synes å passe på empirien i studien.
121. Ibid.:93.
122. Rosenbeck, B., 1992: Kroppens politikk Om køn, kultur og videnskap, København: Museum Tusulanums Forlag, :89-95.
123. Connell, R., W., (også under forkortelsen "Bob"), 1991: Gender and power, Society, the Person and Sexual Politics, Cambridge: Polity Press, 2. utgave, :63.
124. Prieur, A., 1994: Iscensettelser av kjønn Transvestitter og macho-menn i Mexico by, Oslo: Pax Forlag A/S, :198.
125. Søndergaard, D., M, 1996: "Konstruktivt og Ukonstruktivt i Psykologisk Social Konstruksjonisme". Forelesning til doktorgraden ved Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo, :1 Forelesningen er publisert under tittelen "Social konstruksjonisme - et grunnlag for at se kroppen som tegn". I Sosiologi i dag, nr.4, 1996, :5-31 (6). Se også Shilling, Ch., 1994: The Body and Social Theory, London: Sage Publications, 2. utgave, :70.
126. Søndergaard, D., M., 1996, op.cit.:6.
127. Gergen, K., J., 1985: "The Social Constructionist Movement in Modern Psychology". I American Psychologist, vol.40, nr.3, :266-275.
128. Rosenbeck, B., 1992, op.cit.:
Shilling, Ch., 1994, op.cit.:70, 100-105.
129. Shilling, Ch., 1994, op.cit.:70.

130.Scott,J.,W,1988:Gender and the politics of history,New York:Columbia University Press,:6.

131.Ibid.

132.Rosenbeck,B.,1992:Kroppens politikk. Om køn,kultur og videnskap,København: Museum Tusculanums Forlag,:89-112.

133.Rosenbeck,B.,1990,op.cit,:50.

134.Dette forholdet blir selvsagt enda mer markert,dersom vi f.eks. inkluderte kvinnekropper fra finale-heatene i sprint og kast for kvinner i OL i Atlanta 1996.

135.Bjerketvedt,D. og Pedersen,A.,1996,op.cit.:381-382.
Fimreite,N.,1996:Innføring i økologi,Høgskolen i Telemark-Bø,2. utgave,:124-125.

136.Bourdieu,P.,1990b:"Kroppens sosiale persepsjon". I Sosiologi i dag,vol.20,nr.3.:3-11 (3).

137.Descartes,R.,1980,:Meditasjoner over filosofens grunnlag og andre tekster, Oversatt og med en studie av Asbjørn Aarnes, Oslo: Aschehoug & Co.: 20-22,28-36.

138.Ibid.

I en kroppskulturell sammenheng kan jeg legge til føttene som forflytter oss i rommet.

139.Moi,T.,1995:Simone de Beauvoir En intellektuell kvinne blir til,Oslo :Gyldendal,:174.

140.Dette finnes i Del 1 i den franske utgaven fra 1950 (70. utgave) og på side 98 i den danske utgaven i Del 2 fra 1965.

Sitatet lyder i sin helhet som følger i den franske utgaven:

"C'est parce que l'humanite se met en question dans son etre c'est-a'-dire prefere a'la vie des raisons de vivre qu'en face de la femme l'homme s'est pose comme le maitre;le project de l'homme n'est pas de se repeter dans le temps:c'est de regner sur l'instant et de forger l'avenir."

141.Dette bør også sees i sammenheng med de Beauvoir egne praksiser. Hun hadde ingen barn,slik at hun aldri fikk oppleve gleden av å ha et barn i magen som vokste,ble født og levde opp. Hun synes heller ikke å ha drevet med kroppskulturer som styrket muskulatur og kondisjon og som i tillegg kunne la henne få "nyte" sin egen kropp som sterk,smidig og bevegelig.

142.O'Brian,M.,1981:The Politics of Reproduction,Routledge & Kegan Paul (Boston,London og Henley):29.

143.Shilling,Ch.,1994: The Body and Social Theory, London: Sage Publications,2. utgave,:28.

144.Kirby,V.,1991,: "Corporeal habits: Adressing Essentialism Differently". I Hypatia, vol.6,nr. 3,: 4-24 (4).

145. Turner, B., S., 1984: The Body and Society Explorations in Social Theory, Oxford: Basil Blackwell, :31.
Om determinisme se Østerberg, D., 1972, op.cit.:84. ("Determinismen innebærer at alt er bestemt på forhånd, og - som del av verden - også menneskers handlinger.")
146. Descartes, R., 1980: Meditasjoner over filosofiens grunnlag og andre tekster, Oslo: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), :28-29.
147. Ibid.:30,34. Dette er beskrevet som "metoden" over alle metoder for å komme frem til sann/sikker kunnskap, fordi det bare er tanken som ifølge Descartes ikke kan adskilles fra mennesket. Legemet er derimot avgrenset i tid og rom er derfor uinteressant.
148. Merleau-Ponty, M., 1994: Kroppens fenomenologi, Oslo: Pax:VII (innledning av oversetteren).
149. Ibid.:91.
150. Merleau-Ponty, M., 1966: Phenomenology of perception, London og New York: Routledge & Kegan Paul, The Humanities Press, 3. utgave, :146.
151. Merleau-Ponty, M., 1994, op.cit...:96.
152. Merleau-Ponty, M., 1966, op.cit.:372.
153. Furst, E., L., 1996: "Fra Merleau-Ponty til Julia Kristeva - en tilnærming til kropp og subjektivitet som kvinnelige erfaringsområder". Foredrag på "Frø og frukter", op.cit.:1-9 (1).
154. Østerberg, D., 1984: "Kropp og omverden". I Samtiden, vol.93, nr.6.:10-16 (13) og Grennes, C., E., 1984, ibid: "Kroppen som filosofiens "sted" ".:16-22 (16).
155. Ibid.:18-19.
156. Ibid.:20.
157. Furst, E., L., 1996, op.cit.:2.
158. Ibid.
159. Skjervheim, H., 1976: "Deltakar og tilskodar." I Slagstad, R. (red.): Positivism, dialektikk, materialisme, Oslo: Universitetsforlaget, :204-224.
160. Thomassen, A., 1994: Sosial handling, hverdagslivets praksisformer og kunnskap, Skrifter 151, Seksjon for Kulturarbeid, Telemark distriktshøgskole, Bø, :16.
161. O'Brian, M., 1981: The Politics of Reproduction, London: Routledge and Kegan Paul, :30-34.
162. Turner, B., 1984, op.cit., Shilling, 1994, op.cit.

163. Frank, A., W., 1991: "For a sociology of the body: An analytic review". I Featherstone, M., Hepworth, M. og Turner, B., S. (red.): The body: Social process and cultural theory, :36-102 (42).
164. Grosz, E., 1994: Volatile Bodies, Toward a corporeal feminism, Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, :27-86.
Se også Grosz, E., 1991: "Introduction". I Hypatia (Spesialnummer om "Feminism and the Body"), nr.6, :1-3 og 1993: "Bodies and knowledge: Feminism and the crisis of reason." I Alcoff, L. og Potter, E. (red.): Feminist epistemologies, New York, London: Routledge, :187-215.
165. Se bl.a. så ulike tekster som Bugge, A., 1961, op.cit. og Oglesby, C., A.: Women and Sport from myth to reality, Philadelphia: Lea & Febiger.
166. Bourdieu, P., 1984: Distinction A social critique of the judgement of taste, London: Routledge & Kegan Paul, :169-22,
Bourdieu, P., 1995: Distinksjonen En sosiologisk kritikk av dømmekraften (oversatt av Prieur, A.), Oslo: Pax Forlag A/S, :219-224,
Bourdieu, P., 1986: Outline of a theory of practice, Cambridge Studies in Social and Cultural Antropology, 3. engelsk-språklige utgave, :72-95,
Bourdieu, P. og Wacquant, L., J., D., 1992: An Invitation to Reflexive Sociology, University of Chicago Press, :115-140,
Bourdieu, P. og Wacquant, L., J., D., 1993: Den kritiske ettertanke Grunnlag for en samfunnsanalyse, Oslo: Samlaget, :100-126.
167. Gruneau, R., 1991: "Sport and "esprit de Corps": Notes on Power, Culture and the Politics of the Body". I Landry, F., Landry, M og Yerles, M. (red.): Sport... The third millenium Le troisieme millenaire, Proceedings from International Symposium, Quibeck, Canada, 21-25 mai, 1990, Sainte- Foy: les Presses de l'Universite Laval, :177-177, (169-185).
168. Bourdieu, P. og Wacquant, L., J., D., 1992, op.cit.: (innledning av Wacquant) XI-XIII,
Bourdieu, P., 1990b: The Logic of Practice, (oversatt av Nice, R.), Cambridge: Polity Press, :55.
Bourdieu's tolking av "det ubevisste" er hentet fra Durkheim og ikke fra Freud og psykoanalysen. Bourdieu, P. 1990. op.cit.:56 og Durkheim, E., 1977: The Evolution of Educational Thought, London: Routledge & Kegan Paul, :11.
Ifølge Durkheim synes det ubevisste å referere til tidligere hendelser og erfaringer hos den enkelte som rett og slett er glemt, mens psykoanalysen fokuserer på kriser og problemer som bidrar til å "skyve" ubehag "ned" i det ubevisste.
169. Bourdieu, P., 1986, op.cit.:72.
170. Bourdieu, P., 1979, op.cit.169-175,
Bourdieu, P., 1986, op.cit.:72-96,
Broady, D., 1991: Sociologi och epistemologi Om Pierre Bourdieus forfatterskap och den historiska epistemologien, Stockholm: HLS Forlag, 2. utgave, :225-266.
171. Bourdieu, P., 1990b: "La Domination masculine". I Actes de la recherches en sciences sociales, vol.84, september, :2-31 (6).
Denne teksten har jeg ikke sett oversatt til engelsk, tysk eller norsk.
Det er imidlertid Bourdieus fortjeneste å inkludere sosiale forhold i denne termen.

172. Mauss, M., 1966: Sociologie et anthropologie, Paris : PUF, : 365-386.

173. Bourdieu, P., 1979, fig. 8. : 171.

174. Gramsci selv kan her være et illustrerende eksempel for å oppklare eventuelle misforståelser når det gjelder enkle tolkninger her. Kroppsbygging er avhengig av kontekst, kulturell kapital og erfaringer fra det individet som bærer denne. Gramsci hadde stor autoritet i det politiske liv - spesielt på vensresida - i Italia fra 1920 til hans død, men han hadde en "pukkelrygg" og var kun 5 fot høy.

175. Bourdieu, P., 1990b, op.cit.: 30-31.

176. Moi, T., 1994: "Att erøvra Bourdieu". I Kvinnevetenskaplig tidskrift, nr. 1, : 16 (3-26).

177. Bourdieu, P., 1990b, op.cit.: 15.

178. Ibid. : 15.

179. Broady, D., 1991, op.cit.: 169, Bourdieu, P., 1992: Language & Symbolic Power (Red.: Thompson, J., B.), Cambridge: Polity Press, : 14.
Om kulturell kapital se bl.a. Bourdieu, P., 1979, op.cit.: 260-267.

180. Bourdieu, P. og Wacquant, L., J., D., 1992, op.cit.: 94-102.

181. Bourdieu, P., 1984: Questions de sociologie, Paris: Minuit, : 197.

182. Et eksempel på dette er Arne Gundersen. Han ble Norgesmester i håndball på Nordstrands lag i 1940, samtidig som han var redaktør av Nordstrand-posten (lagets meldingsblad) og journalist i Nordstrand Blad. I de tilfeller der det er strid mellom ledere i organisert idrett og journalister - som f.eks. når det gjaldt marsjkonkurranser for kvinner fra 1932-33 - leses disse som to felter.

183. Han svarer på denne kritikken i Bourdieu, P. og Wacquant, L., J., D., 1992, op.cit.: 79-84.
Se også Turner, B., S., 1994: Regulating Bodies Essays in medical sociology, London: Routledge, 2. opplag: 90 og Furst, E., L'organge, 1995, op.cit.: 293 (kritikk av termen habitus).

184. Bourdieu, P., 1986, op.cit.: 72-73.

185. Bourdieu, P., 1990b, op.cit.: 12.

186. Hargreaves, J., 1994, op.cit.: 18.

187. Hargreaves, J., 1994, op.cit.: 21.

188. Bourdieu, P., 1986, op.cit.: 73.

189. Bourdieu, P., 1990b, op.cit.: 14-15.
En slik praksis er i seg selv ingen utfordring til de grunnleggende strukturer, men sammen med andre tiltak kan de kanskje bidra til endring av praksiser.

190. Bourdieu, P., 1986, op.cit.: 76.

191. Bourdieu, P., 1992, op.cit.:13.
192. Broady, D., 1991, op.cit.:225-266. I følge Broady kan dette begrepet spores tilbake til arbeider gjennom en rekke empiriske studier fra 1959. Begrepet skal også ha vært brukt av Thomas Aquinas, Durkheim, Elias og Linne, men selvsagt med et annet innhold.
193. Forholdet mellom habitus til individer og grupper er bl.a. drøftet i Bourdieu, P., 1990a, op.cit.:56,59-62.
194. Sandy, P., R. og Goodenough, R. (red.), 1990: Beyond the Second sex: New Directions in the Antropology of Gender, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, :
Strathern, M., 1987: Understanding Inequality, Cambridge: Cambridge University Press. I Moore :55-56.
195. Jeg er uenig med dem som hevder at en enten må være postmodernist eller modernist med bl.a. utgangspunkt i Bourdieus habitus. Spenningen mellom disse logikkene er interessant. Det blir analysert i siste kapittel.
196. Hargreaves, J., 1994, op.cit.:38.
197. Hall sitert i Adams, M., C., C., 1990: The Great Adventure: Male Desire and the Coming of World War I, Bloomington: Indiana University Press, :38
198. Connell, R., W., 1991, op.cit.:84-85.
199. Sabo, D., F. og Runfola, R., 1980: JOCK. Sports & male identity, New Jersey: Prentice-Hall Inc.:47-48, 113, 117, 133, 149-154.
200. Messner, M., 1987: "The Life of a Man's seasons. Male identity in the Life Course of the Jock". I Kimmel, M., S. (red.): Changing men New Directions in Research on Men and Masculinity, Newbury Park m.fl.: Sage Publications, :53-68 (66).
201. Messner, M., 1990: "When bodies are weapons: Masculinity and violence in Sport". I International Review for the Sociology of Sport, vol.25, nr.3, Munchen: R. Oldenbourg Verlag, :203-221 (203).
Sabo, D., 1986: "Pigskin, patriarchy, and male identity". I Changing Men: Issues in Gender, Sex and politics, vol.16, :24-25.
202. Ernulf, K., E. og Innala, S., M., 1991: "Biologiske faktorer och sexuell identitet: Vad vi vet/ inte vet idag". I Nordisk Sexologi, nr.9, :3-23 (10). (Her skal empirien både ha vært dyre-eksperimenter, utsnitt fra menneskehjerner og "neuroanatomiske" funn hos mennesker.)
En slik forståelse synes også å komme frem i E., O. Wilson, 1975. Wilson, E., O., 1975: Sociobiology The new synthesis, Harvard etc: The Belknap Press of Havard University Press.
Sosiobiologi kan defineres som "... the systematic study of biological basis of all forms of social behavior, including sexual and parental behavior, in all kinds of organisms, including humans." Videre synes 90% av empirien til denne retningen å bestå av studier om dyr. Wilson, E., O., 1978: "What is Sociobiology?" I (red.) Gregory, M., S.: Sociobiology and Human Nature, San Francisco etc.: Jossey-Bass Publishers, :1-13 (2).
Ifølge Gregory er sosiobiologien basert på "thoroughly deterministic assumptions about behavior". Gregory, M., S., ibid.: "Epilogue":283-295

(290).

Bl.a. pga manglende empiri om menneskelige praksiser, språk og tolkningens betydning for aktører, samt retningens deterministiske syn på "adferd" mener jeg at dets epistemologi og empiri ikke holder mål med utgangspunkt i samfunnsvitenskapene og i humaniora.

203. Broch-Utne, B., 1989: Feminist Perspectives on Peace and peace education, New York etc.: Pergamon Press, :119-128. (Se også s. 85-88.)

204. Ibid.

205. Messner, M., 1987, op.cit.:59.

206. Bryson, L., 1987: "Sport and the maintenance of masculine hegemony". I Women's Studies International Forum, vol.10, nr.4, USA, :350.

Mange forfattere har knyttet aggresjon til termen maskulinitet eller hegemonisk maskulinitet: Se bl.a. Kimmel, 1994, op.cit. :124 og Brannon, R., 1976: "The male sex role - and what it's done for us lately". I Brannon, R. og David, D. (red.): The forty-nine percent majority, Reading, MA: Addison Wesley, :1-40.

207. Bredemeier, B., J., 1983: "Athletic Aggression: A Moral Concern". I Goldstein, J., H. (red.): Sports Violence, New York m. fl.: Springer-Verlag, :47-81 (47-48).

208. Ibid.:48.

209. Flannigan-Saint-Aubin, A., 1994: "The Male Body and Literary Metaphors for Masculinity". I Brod, H. og Kaufman, M. (red.): Theorizing Masculinities, Sage Publications:239-258.

210. McCarthy, T., 1991, op.cit.:27.

211. Jeg bruker ikke termen "partiarkat", men hegemonisk maskulinitet for å avgrense innholdet. Se Hartmann, H., 1979: "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union". I Capital & Class, nr.8.:

(Begrepet patriarkat synes f.eks. ikke å skille mellom ulike typer maskulinitet.) Det første begrepet ble hyppig brukt av bl.a. amerikanske feminister på 1970- og 1980-tallet. Det skal ha sine røtter fra Sir Robert Filmer's Patriarcha, som ble publisert etter hans død i 1680. I hans doktrine om patriarkalsk overherredømme (sovereignty) ble kongelig makt tolket som avledet fra Gud via Adam. (Turner, 1984, op.cit.:40.)

Se også Connell, R., W., 1983: Which way is up? Essays on Class, Sex and Culture, Sydney, Lonson, Boston: George Allen & Unwin, :50-63., Connell, R., W., 1991, op.cit.:34-35 og Carrigan, T. m. fl., 1987, op.cit.:85.

212. Haddon, G., P., 1988: Body Methaphors: releasing god-feminine in all of us, New York: Crossroads, :10.

213. Connell, R., W., 1993, op.cit.:599.

214. Flannigan-Saint-Aubin, A., 1994, op.cit.:249.

215. Kaarhus, R., 1992, op.cit.:105.

- 216.Kimmel,M.,S.,1994,op.cit.:122.
- 217.Det passer med analysen i Kimmel,M.,1996,op.cit.:26.
- 218.Lederer,W.,1968: The Fear of Women, An inquiry into the enigma of woman and why men through the ages have both loved and dreaded her,New York: Harcourt Brace Jovanovich,Inc,:1-314.
219. Se bl.a. Seidler,V.,J.,1989: Masculinity Reason,language and sexuality,London: Routledge,:170.
- 220.Bourdieu,P.og Wacquant,L.,J.,D.,1992,op.cit.:22.
- 221.Kimmel,M.,S.,1994,op.cit.:132.
- 222.Hall,A.,1989:"Masculinity as Culture: The discourse of gender and sport."I Proceedings of the Jyvaskula Congress on movement and sport in women's life,op.cit.:197.
- 223.Grosz,E.,1994,op.cit.:14.
- 224.Det finnes idag ikke holdbare kilder som viser at et slikt samfunn virkelig har eksistert under navnet "amazonene". Foretelinger om dette kvinnesamfunnet har plassert det ved Svartehavet i tidlig gresk historie. Lederer,W.,1968,op.cit.: 99-107.
- 225.Ideen til at ikke "testeria",men "hysteria" ble en diagnose finnes hos Flannigan-Saint-Aubin,A.,1994,op.cit.:251.
- 226.Bologh,R.,W.,1990,op.cit.:3.
Det betyr ikke at Freud i andre kontekster kan leses innenfor andre typer maskulinitet.
- 227.Ortner,S.,B.,1974,op.cit.:84-86.
- 228.Fürst,E.,L.,1996,op.cit.:4.
- 229.Ibid.:7.
- 230.Ibid.
- 231.Jeg tolker følgende artikkel som et uttrykk for dette når forfatteren beskriver kvinnelige idrettsutøvere som "maskuline". Sargent,D.,A.,1979:"Are Athletics Making girls Masculine? A Practical Answer to a Question Every Girl Asks". I Twin,S. (red.),op.cit.:52-62 (58).
- 232.Hargreaves,J.,1994,op.cit.:163-165.
- 233.Dette resonnementet er inspirert av Bourdieu,P.,1990b, op.cit.:4-5.
- 234.Min tolkning av Johnsen,B.,H.,1982: Myten om den onde stemor,Fra folketradisjon til masselitteratur,Oslo: Universitetsforlaget, : 58.
Hodne,B.,m.fl.,1981: Muntlige kilder Om bruk av intervjuer i etnologi,folkeminnevitenskap og historie, Oslo: Universitetsforlaget, :124-131.

235. Den siste termen er fra Riley, D., 1988: "Am I that name?" Feminism and the Category of "Women" in History, London: MacMillan Press LTD, :16.

236. Thomassen, A., 1996: Endring gjennom ritualer: om produksjon av tro på individuell endring i et terapeutisk samfunn for stoffmisbrukere, Arbeidsutkast, :33. Bourdieu er en inspirator her.

237. Ibid.

238. Se det som er skrevet om hegemonisk maskulinitet og maskuline logikker på s.42-47. Se også Davidoff, L. og Hall, C., 1987: Family Fortunes Men and women of the English middle class 1780-1850, Hutchinson, :29. Individnivået er inkludert av undertegnede.

239. Inspirasjon fra Lundgren, E. og Kroon, A., 1996, op.cit.:95.

240. Theberge, N., 1991: "Reflections on the Body in the Sociology of Sport". I Quest, vol.43, : 123-135 (129). Dette er klassifisert som kroppslig komponent (bodily component) i menneskers eksistens. Hartsock, N., C., M., 1985: Money, Sex, and Power Toward a Feminist Historical Materialism, Northeastern Series in Feminist Theory, Boston: Northeastern University Press, :233.

241. Ibid. Termen "nett" kan tolkes som "forholdsvis spebygd".

242. Se Lundgren, E. og Kroon, A., 1996, op.cit.:91. En kraftfull vektløfterkropp med store muskler som i hovedsak skyldes "pumping av jern" tolkes ikke som en "naturlig" mannskropp.

243. Inspirert av ibid.:91.

244. Et variert antall av termer er brukt her. Se kapittel 2, samt bl.a. Goffman, E., 1977: "The arrangement between the sexes". I Theory & Society, nr.4, :301-331.

En norsk forsker som har integrert empiri i sosiologisk teori om idrett og kjønn er kanskje først og fremst Sisjord, M., K., 1993: Idrett og ungdomskultur, Bø-ungdom i tall og tale, Doktorgradsavhandling ved Norges Idrettshøgskole, :223.

245. Arendt, H., 1970: On revolution, New York: Viking, :44.

246. Termene "makt" og "dominans" nyttes som entydige i begrepet hegemonisk maskulinitet. Som regel brukes termen "dominans".

247. Freud, S., 1952: Das Medusaenhaupt. Gesammelte Werke XVII, London: Imago Publishing Co, :47.

248. Se også Nilsson, M, P:N, 1919, op.cit.:274.

249. Freud, S., 1952, op.cit.:47.

250. I en artikkel snur Helene Cixous opp ned på den "maskuline" fortellingen om kvinner som symbol på det "mørke kontinentet". Her tolker hun Medusa som vakker. Videre symboliserer hun ikke døden. Gorgonerens munn fremstilles ikke som fryktinngytende, men hun ler. Se Cixous, H., 1976: "The Laugh of the Medusa". (Oversatt av Cohen, K. og Cohen, P.) I Signs, Journal of Women in Culture and Society, vol. 1, nr.4, Sommer 1976, :875-894 (885).

251.Lederer,W.,1968,op.cit.:4.

252.Halsaa,B.,1988: "Fragmenter til en feministisk utopi." I Halsaa,B. og Gornitzka,N. (red.):En feministisk utopi og veier dit,Prosjekt Alternativ framtid,Rapport fra to seminarer,Oslo,:17-56 (21).

253.Mansfield,A. og McGinn,B.,1993: "Pumping Irony: The Muscular and the Feminine". I Scott,S. og Morgan,D. (red.):Body Matters:Essays on the Sociology of the Body, London & Washington D.C.:The Falmer Press:49-68.

254.Hargreaves,J.,1994,op.cit.:145.

255.Lakoff,G. og Johnson,M.,1980,op.cit.:4-5. Forfatterne brukte metaforene "agumentasjon er krig" og "argument er dans" for å beskrive metaforer i hverdagsspråket. Metaforen krig er bl.a. nyttet i en studie om lagspill. Se Veijola,S.,1990:"The contradictory metaphors of mixed play. Women and Men as Players and Interpretors of Modern Mixed Play". Foredrag på XII Verdens kongress i sosiologi, Madrid 09-13.07.1990:16-18.

256.Widerberg,K.,1987:"Till en teori om kvinnofortryck - barrierer och oppningar". I Kvinnovetenskaplig tidskrift, vol.8,nr.2-3,:53-64 (61-62).

257.Ann Hall er den feministiske idrettsforskeren som sterkest synes å ha påpekt at det kritiske og historiske perspektivet er vesentlig for å få med endring. Se bl.a. Hall,A.,1989,op.cit.:194.

258.Teori om hegemonisk maskulinitet slik Carringan,T. med flere har beskrevet det inkluderer menns fantasier i en slik modell. Se Carringan,T. med flere,1985,op.cit.:592 og Carringan,T. med flere,1987,op.cit.:92.

259. Dette poenget er også tatt opp av Fraser,N.,1992:"The Uses and Abuses of French Discourse Theories for Feminist Politics". I (red.) Featherstone,M.:Cutural Theory and Cultural Change, London: Sage Publications,:53 og Fraser,N.,1993:Unruly Practices.Power,Discourse and Gender in Contemporary Social Theory, Cambridge: Polity Press, 2. utgave,:6.

Se også Gruneau,R.,1983,op.cit.: 146 og Williams,R.,1977.

260.Fraser,N.,1992,op.cit.:52.

Kapittel 4.

FORSTÅELSE, TOLKNING OG METODISKE OVERVEIELSER

Dette kapitlet kan tolkes som utradisjonelt i samfunnsvitenskapelige fag, spesielt innen idrettsfag i Norge.

Problemstillingene er presentert i første kapittel, mens teori finnes i kapittel 3. Siden forståelse og tolkning av tekst er helt sentralt i dette arbeidet, blir det tatt opp som et første punkt.

Følgende forhold presenteres i dette kapitlet: Tolkning av tekst som en aktiv handling i en historisk kontekst (Gadamer), en presisering av Gadamer (Madison), forståelse og tolkning av tekst og bilder i et semiotisk perspektiv (Fiske, Hodge og Kress), kroppsspråk, forståelse av tekst og spesielt metaforer i et feministisk perspektiv (Borchgrevink og Solheim), problematisering av flere tatt for gitte kategorier (Gadamer (for-forståelse), Bourdieu (doxa)). Deretter kommer rammen rundt kildene: det offentlige rom, samt kildekritikk, komparasjon og det kvalitative forskerintervju.

Fokus blir her på tolkning, kildekritikk og det offentlige rom.

Først hermeneutikk, slik det er brukt i dette arbeidet.

Forståelse og tolking av tekst: hermeneutikk

Utgangspunktet er her enkelte generelle bidrag fra hermeneutikk.¹

Fokus er først på en sammenheng mellom å tolke og forstå, deretter på fire sider fra Madisons tolkning av denne tradisjonen.

Hans Georg Gadamer var opptatt av tekst i en historisk-kulturell kontekst. Basis er enkelte sider ved hans fenomenologiske² tradisjon i "Truth and Method" fra 1975 utgaven. Her tok han bl.a. et oppgjør med Opplysningstidas metode-begrep, eksemplifisert gjennom Descartes metodiske forståelse. Der synes den "rette" metode å kunne forsikre forskeren mot alle feil.³ Det finnes ingen absolutte kriterier for tolkning i den Gadammerske tradisjon, men en "logisk rekke av argumenter", som en ønsker å få konsensus på.

Ifølge Gadamer var målet for kommunikasjon og forståelse enighet om saken.⁴ Forståelse, tolkning og anvendbarhet var adskilt i den tidlige hermenutiske tradisjonen.⁵ Gadamer satte disse delene i en språklig sammenheng.

Å forstå er å tolke.⁶ Gadamer synes her å ta opp et viktig element

på individ-nivå. Mening er ikke bare reproduktivt, men også en handling av individet, som denne produserer selv. Eller sagt i Gadamer's termer mening **skapes** av individer. Når vi opplever verden, tolker vi kontinuerlig.

All forståelse er videre avhengig av et språk.⁷ Kategorier eller representasjoner knyttes til inntrykk og tekst for å få mening. Vi fødes alle inn i en etablert språkkode med visse og gitte betydningsstrukturer eller mindre fasttømret verdihierarki om det "gode" og det "onde".⁸

En tekst produseres normalt med tanke på at andre skal prøve å forstå den i den situasjonen tolkeren befinner seg i. All forståelse må ta høyde for den tid og kultur den er skapt i; dets egen "historicality":⁹

"A proper hermeneutics would have to demonstrate the effectivity of history within understanding itself."¹⁰

Forståelse, tolkning og anvendbarhet gjennom språk satte hermeneutikken inn i en kulturell og historisk kontekst.

Gadamer's forståelse er kalt for den tillitsfulle hermeneutikk.¹¹

Under presentasjonen av metaforer og i avsnittet om tatt for gitte kategorier skal vi ta opp forhold som kan inkluderes i en mer kritisk tradisjon.

Gadamer var ikke opptatt av å sette opp klare, kortfattede kriterier for tolkning. Derfor er Gary B. Madisons tolkning og utvikling av sider ved Gadamer's tekster et utgangspunkt her.

Nå skal vi kort ta opp termene forståelse (comprehensiveness), samstemmighet (coherence), kontekstualitet og potensialer.

FORSTÅELSE¹²

Dette handler om forholdet mellom forfatter og dennes arbeid. Når en tolker en tekst bør en samtidig vurdere alt relevant arbeid til forfatteren.

Et viktig spørsmål er her hvor "strengt" en tolker termen relevant. Når det gjelder tekster om f.eks. håndball, er ikke alle artikler fra samme forfatter om håndball eller annen idrett relevante i streng betydning. Jeg har kun sett på samme temaer innen en idrett fra samme forfatter, f.eks. om synet på 11-"manns"- kontra 7-personshåndball eller synet på kjønn og konkurranseidrett i håndball og andre idretter. Når det gjelder tekster fra leger i Tidsskrift for den norske lægeforening er kun disse analysert og ikke forfatterens eventuelle relevante tekster i andre tidsskrifter,

dersom de ikke er publisert i artikler eller bøker som er arkivert under organisert idrett på Riksarkivet pr. januar 1996, Norges Håndballforbunds arkiv, biblioteket på Norges idrettshøyskole, inkludert i klubbers jubileumsskrifter, i sportspressen eller i de kvinneblad som er med. Termen relevant kan i denne studien tolkes i relativ vid betydning, men ikke ideelt, slik jeg forstår Madison.

SAMSTEMTHET

Tolking av ulike deler av et arbeid må være samstemte. Den må gi et bilde av en samlende helhet og ikke fremstå som selvmotsigende. Hvis deler av teksten oppfattes som selvmotsigende, må tolkeren forsøke å lage en samlende vurdering av mulige paradokser.¹³

Denne studien kan leses å avvike fra dette kriteriet i flere sammenhenger. Dette gjelder i tekster der mangetydighet (polysemi) og det motsetningsfylte (oxymoron) løftes fram spesielt i kapitlene 6, 7, 9 og 10. Vi skal se under neste punkt at det er grenser for relative posisjoner og valide tolkninger.

KONTEKSTUALITET

Forfatterens tekst må leses innenfor den kulturen og den tidsepoken den er en del av. (Jfr. kildens opphav og funksjon, s. 117-119.) Dette er meget viktig, da flesteparten av tekstene først og fremst er fra 1890 til 1950. I dette tidsrommet skjedde, som vi vet store endringer. Innhold i sentrale termer som f.eks. idrett og spesielt "godtatt femininitet" ble forandret.

POTENSIALER

Den endelige vurderingen av tolkningen ligger i fremtida. Slik jeg tolker Madison kan forskeren legge grunnlaget for å overskride grenser for nye tolkninger og perspektiver. Dersom deler av en ny generasjon av forskere blir inspirert til å følge dette opp, kan en si at noen av tolkningens potensialer er utnyttet.

I det følgende skal vi presentere enkelte sider ved forståelse og tolkning fra en annen posisjon. Her kan vi også få et grep på tolking av bilder og illustrasjoner.

Forståelse og tolkning av tekst og bilder: semiotikk

I kapitlene 7 og 9 presenteres enkelte illustrasjoner og bilder av idrettsutøvere. Derfor er sider ved semiotikk relevant med

utgangspunkt i Fiske, samt Hodge og Kress. Det betyr at fokus er på tegn som sosiale praksiser i relasjoner til dominerende tolkninger i det offentlige rom.¹⁴

Fiske tolker tegn som følger:

"A sign is something physical, perceivable by our senses; it refers to something other than itself; and it depends upon a recognition by its users that it is a sign."¹⁵

Tegn er altså konstruksjoner som henviser til noe annet enn seg selv og som har en viss konsensus i en kultur.¹⁶ Slik vi f.eks. skriver ordet "ski", sier ikke noe om hvordan en ski ser ut rent fysisk.

"Ski" viser altså til noe utover seg selv.

Termene denotere/denotasjon er brukt i dette arbeidet om tegnets "åpenbare" betydning.¹⁷ Eksempel tegnet "s-k-i" som tekst eller bilde av en ski betyr ski, som i dag brukes i idrett, mosjon og friluftsliv.

I motsetning til Jacques Derrida forstår jeg ikke tolkning som en endeløs lek med "signifiers"¹⁸:

"To say that a text has potentiality no end does not mean that every act of interpretation can be a happy end."¹⁹

Studien setter altså grenser for "valide" tolkninger.

Den etymologiske betydningen av konnotere/konnotasjon er "å merke seg noe sammen med noe annet". Det innebærer å gi et tegn en tilleggsbetydning, som er avhengig av den kulturelle konteksten. Begrepene konnotere/konnotasjon er f.eks. at "tegnet "s-k-i" tolkes ulikt av ulike mennesker alt etter deres erfaring og kultur. En person kan assosiere deilige, spennende og koselige opplevelser med det fysiske tegnet "ski", mens en annen kan tolke det som kjedelig og stressende. Vi sier at tegnet "ski" konnoterer ulikt for ulike mennesker og kulturer.

Jeg bruker termen konnotere om tolking av tegn slik semiotikere gjør, mens jeg nytter termer som tolke og lese når jeg ikke viser til tegn for å få en variasjoner i teksten.

Både kognitive og emosjonelle faktorer påvirker vår tolkning. Her er både individuelle og kulturelle elementer med. Birgitta Høyer tok med tre nivåer: det individuelle, det sosio-kulturelle og det universelle.²⁰ Eksempler fra universelle erfaringer er bl.a. spørsmål om liv, død, fødsel, arbeid og kjærlighet.

I dette arbeidet blir det sosio-kulturelle i fokus, men det individuelle nivået er også inkludert av tre grunner. For det første tolker alle forskere tekster (og her inkluderes også enkelte bilder

og illustrasjoner). For det andre er tekst fra fire av intervjuene tatt med og for det siste fordi aktør-begrepet er problematisert med utgangspunkt i hegemonisk teori.

Valg av ord er ofte fundert på konnotasjoner. Vi velger stadig bort og ut visse ord og uttrykk, bevisst eller ubevisst, alt etter hvordan vi tolker vitenskapssamfunnet og hverdagslivet. Ifølge den kanadiske sosiologen Dorothy Smith vil forskere med et feministisk utgangspunkt ofte velge andre perspektiver og termer enn andre.²¹ Det gjelder også for dette arbeidet. Det blir da viktig å påpeke at ethvert valg av termer, selv om disse synes å være "mainstream" i universitetskulturer kan betraktes som fundert på konnotasjoner. I denne sammenheng kan en stille spørsmål til valg av ord både i dominerende forskningstradisjoner og i "marginale" og feministiske forskermiljøer.

Kropper er de viktigste tegnene i idrettsfeltet. De fungerer altså som et språk, som både avslører det mest skjulte og det mest sanne.²² Ofte vil menn som gruppe og kvinner som gruppe i samme samfunnsklasse eller kultur tolke enkelte tegn forskjellig. Det er den mannlige sportspressen og kvinnebladene eksempler på. Kvinnelige journalister synes å ha større romslighet i tolkning av "feminine" kropper enn mannlige journalister. Tegnene som refererte til f.eks. Laila Schou Nilsens kropp kunne konnoterte "mannhaftig femininitet" av mannlige sportsjournalister i motsetning til kvinnelige journalister i dameblad. Kjønnene synes imidlertid å tolke tegn på samme måte når det gjaldt om håndball var lest som en kvinne- eller en mannsidrett.

Ifølge Berit von der Lippe er bilder mer mangetydige enn verbalspråk.²³ Ved tolkning av bilder er kroppsspråk sentralt. Dette er ofte kalt ikke-verbal kommunikasjon. M. Argyle har kategorisert ulike typer av slik kommunikasjon.²⁴

Kvinnelige håndballspillere iscensatte seg ofte ulikt mannlige når journalister skulle ta bilder av laget etter en kamp. Mannskropper poserte gjerne mer linjeformet og etter mønster fra det militære enn kvinnekropper. På grunn av lite utviklede tekniske hjelpemidler ble bilder spesielt i aviser meget dårlige i forhold til dagens standard. Illustrasjoner ble derfor ofte nyttet istedenfor til 1930-tallet. Da f.eks. Oscar Mathisen satte ny verdensrekord på 500m (43.3.) på Frogner stadion i Kristiania i 1920 ble kampen om rekorden presentert med en illustrasjon som dekket store deler av

første side i Aftenposten.²⁵ De kjempende kropper til de to utøverne var i fokus, mens ansiktsuttrykkene var vanskeligere å tolke.²⁶

Under termen utseende inkluderer Argyle både de som (tilsynelatende) kan sies å være under kontroll fra individet; klær, hår og sminke, og de som er vanskeligere å kontrollere; lengde og vekt. Jeg ville ikke sette høyde og vekt i samme kategori, fordi kun kirurgiske inngrep kan endre på høyden hos et voksent menneske, men f.eks. slankekurer på individuell basis kan endre på vekten i betydelig grad. Som vi skal se i historiekapitlet var slanking eller "avmagring" også et tema i den offentlige debatt på 1930-tallet. Klær var et viktig poeng når det gjaldt "feminine" og "maskuline" idretter, derfor kunne det være viktig hva tegnene til idrettsklærne konnoterte for sportsjournalister og ledere. Ansiktsuttrykk kan bl.a. vise dyp konsentrasjon, glede, sorg eller fortvilelse. Idrettsutøvernes gester kan også være viktig når en skal beskrive en idrett i kjønns-karakteristikker.

Flere forskere mener at samfunnsvitenskapene ikke har vært tilstrekkelig opptatt av hvordan språk kan påvirke våre praksiser og teorier.

Presentasjon av tekster og spesielt metaforer i et kjønnsperspektiv
Oppmerksomheten rettes først og fremst mot metaforer.

Det er ulike teorier om metaforer på grunnlag av vitenskaps-filosofiske "paradigmer", som ikke blir tatt opp her.²⁷ Min tolking av metafor kan forstås som "utvidelse av mening" og kan karakteriseres som et paradigme.²⁸

Fokus er på relasjoner mellom tekst og et uartikulert kjønn, slik jeg tolker antropologene Tordis Borchgrevink og Jorunn Solheims artikkel "En råttent tekst? Om kjønn, mat og fortolkning".²⁹

Ifølge disse to er det neppe tilfeldig at kjønnsdimensjonen er nesten fraværende i dominerende vitenskapsteoretiske diskusjoner.³⁰ I slike kontekster synes den å være et ikke-tema.

Siden bruk av metaforer i samfunnsvitenskapelig idrettsforskning er nytt, vil jeg først ta opp enkelte sentrale sider om hvordan metaforer, men også symboler og metonymi kan forstås før kritikken fra disse to feministiske forskerne presenteres.

Ifølge antropologen, Clifford Geertz, mangler sosiologien kunnskaper om hvordan bl.a. metaforer og symboler fungerer i språkene.³¹ I

1973 var det merkbart. I 1977 slo Giddens til lyd for at språk burde integreres i teori.³² Teorier på et metaplan kan ikke lenger overse at valg av ulike termer kan gi ulike konnotasjoner, som kan påvirke forskere og studenter.

Ifølge Lakoff er en bedre forståelse av metaforer helt sentralt for å forstå sosiale praksiser.³³ Metaforene som brukes sier noe vesentlig om forfatterens ståsted. Vi kan si at vi posisjonerer oss via metaforer og symboler, enten det er bevisst eller ei. Når f.eks. Sartre brukte metaforen "hull" om "kvinnelighet" i kapittel 3 kan det si mye om hans filosofi (negasjoner), manglende kjønnsdiskurser i filosofien og hans erfaring med kvinner seksuelt. Når denne studien gjengir flere sitater er det for å vise hvor viktig slike tekster er som grunnlag for teorier om kjønn. Leseren kan bl.a. få et inntrykk av intensiteten i debatten når termene "fysisk ruin" kan tolkes som metafor på en type "uakseptert" kvinnelighet i idrett i 1915. Det er altså jeg som tolker termer og leser enkelte som metaforer.

Metafor (meta pherein) betyr både endring/over på den andre siden og bære/føre i betydningen overføre fra en side til en annen.³⁴

Metaforer utnytter både likheter og forskjeller på en gang.³⁵

Ifølge Utaker er metafor et bilde **på** noe og **ikke av** noe.³⁶ Det er ikke et fysisk fenomen - en ting - men figurativt. Vi argumenterer via begreper, men vi viser noe ved hjelp av metaforer. Metaforer virker, bl.a. fordi de aldri er sanne i såkalt bokstavelig forstand.³⁷ Et eksempel er Auguste Comtes bruk av organismebegrepet som metafor på samfunnet.³⁸ Via denne metaforen synes samfunnet å bli identifisert som et "naturlig" fenomen underkastet visse lovmessigheter. Comtes bruk av en slik metafor er tolket som ukritisk, fordi han ikke problematiserte valg av metafor og dets konnotasjoner.³⁹

En metafor har altså en dobbel mening (Comte: samfunn og organisme). Det kreves trening for å se og "forstå" ulike lag av mening her.⁴⁰ Metaforen skal både gjengi det vi allerede vet og sette det sammen på en slik måte at det får en **ny** betydning. Det er bare mulig når metaforen samtidig øver vold på en allerede etablert lingvistisk kode. Borchgrevink og Solheim kaller dette for metaforisering.⁴¹ Denne prosessen er kumulativ. Metaforer kan altså gi språket nye meningsverdier. Det er ordenes mangetydighet som gjør det mulig for oss å bruke metaforer.⁴² Metaforen fyller videre **det tause rom** i språket.⁴³ Den kan både maskere en mening og synliggjøre den på en indirekte måte, fordi det vanskelig kan sies direkte. Da hadde det neppe hatt slik virkning i den kulturen det ble utsagt i. For å

fungere kreativt, må metaforen imidlertid være bærer av "semantisk spenning" og fremstå som "logisk" absurd (f.eks. "fysisk ruin" som metafor på "kvinnelighet" i idrett). Ikke-kreative og slitte metaforer har derimot ingen slik spenning og tolkes derfor sjeldent metaforisk. Shakespeare leses i dag f.eks. tilnærmet bokstavelig. Metaforer og symboler brukes ofte i nær sammenheng, fordi de begge bl.a. kan tolkes som bilder på noe. Mens metaforen gir rom for en konflikt mellom et uttrykk og den konteksten det står i ("fysisk ruin" og "kvinnelighet"), kan symbolet forstås å "være seg selv nok".⁴⁴ Min forståelse av symbol er en forenkling av Ricoeurs og ikke av semiotikken.⁴⁵ Ifølge Ricoeur ligger en symbolstruktur innebygd i selve handlingen. Han definerte symbol slik:

"...hvor en direkte, primær bokstavelig mening ved overskudd betegnet en annen, indirekte, sekundær, billedlig mening som kun kan gripes gjennom den første."⁴⁶

Symboler er her tosidige betydningsstrukturer, som står for noe annet enn det rent denotative. De har de i seg et "overskudd" av mening, som bidrar til å synliggjøre et saksforhold. Dette kan vanskelig defineres eller forklares slik vi setter opp regler eller formler. Maskulinitets-begreper kan f.eks. vanskelig forstås uten å ta i bruk hele symbolspråket, inkludert idealer, mytologi og historier om dets opprinnelse. Synlige muskler kan symbolisere den mannlige kroppen og mangel på dette den kvinnelige.⁴⁷ Empiri på dette vil bli presentert spesielt i kapittel 7, mens teori vil bli integrert i siste kapittel. En må altså gå en omvei om slike symbolstrukturer for å forstå mennesket.

Den siste termen er her "metonymi". Den (meta onoma) betyr i denne studien endring av ord, f.eks. at en del står for helheten. Mennesker velger ofte ut en del av "virkeligheten" som skal representere helheten eller automatisk bli assosiert med helheten.⁴⁸ Dette gjelder både for tekst som tegn og for bilde som tegn. Berit von der Lippe har vist hvordan reklamen benytter seg av dette poenget i forholdet mellom skrift og bilder.⁴⁹ Selv om reklametekst utgjør en veldig liten del i dette arbeidet, er det en viktig faktor for å forstå hvorfor f.eks. langrenn på ski ble betraktet som en godtatt type maskulin idrett først og fremst for menn. Når Sonja Henie reklamerte for ulike produkter, kan kunstløp for kvinner tolkes som metonymi for all kunstløp, inkludert mennenes praksiser. Jeg forsøker bl.a. å vise at det ikke er tilfeldig hvilken del som får representere helheten. I organisert idrett er det mannsidretten som i de fleste tilfeller representerte idretten generelt. Den ble altså

tolket som en metonymi for all idrett.

Borchgrevink og Solheim kritiserer Ricoeur for ikke å ta med at erfaringen er "kjønnet". Forskerne spør om det er "tradisjoner" eller "før-forståelse" som unnslipper Ricoeurs kritiske og kreative tolkningsprosess.⁵⁰ De påpeker at "kvinneligheten" er innrammet og innlemmet i språket på en annen måte en "mannligheten", som en **ubevisst dypstruktur**. Hvis dette er tilfelle kan Ricoeurs kritiske distanse til teksten bli illusorisk, fordi tekster i våre kulturer har allerede innebygd en "kjønnslighet" gjennom språkets betydningstruktur, som er meget vanskelig å overskride. Både kvinner og menn kan ha problemer her, bl.a. fordi en kjønnnet dypstruktur kan forstås å fungere på det uartikulerte planet; f.eks. at fysisk styrke og utholdenhet er knyttet til mannligheter og ikke til kvinneligheter. Da blir det ikke løftet frem hvordan vi tolker "virkeligheten" eller tekster. **I et feministisk perspektiv kan det betraktes som en implisitt vitenskaplig konsensus - en forforståelse - ikke å synliggjøre en kjønnnet betydningsstruktur.** Dette kan sees i sammenheng med at grupper av menn kan sies å ha definisjonsmakten i akademia og er tolkere i det offentlige rom. Det er altså blitt "naturlig" at de har beskrevet og tolket kvinner og ikke omvendt i slike kontekster. De to kvinnelige antropologene tar her opp et problematisk forhold mellom språk og dominans i hermenutiske analyser: At det er posisjoner i en "diskurs" som ikke lar seg artikulere. **Det fremstår ikke som tekst hos Ricoeur.** Deres prinsipielle poeng at erfaringen er kjønnnet er en viktig kritikk av hermenutikken. De synes imidlertid ikke å problematisere "kvinnelighet" og "mannlighet" som en av flere typer. I 1988 var imidlertid ikke fokus på forskjeller så uttalt som i dag. Denne studien vil forsøke å løfte frem en kjønnnet dypstruktur i tekster om idrett og kroppskulturer. Jeg vil forsøke å nærme meg dette "noe" som kan styre og regulere konstruksjoner av kjønn og som kan ligge "bak" individers handlinger og uttrykksformer.⁵¹ I den sammenheng vil jeg bl.a. prøve å vise at idealbilder om kvinneligheter og mannligheter kan ligge som en uartikulert forforståelse i relasjon til endring og motstand mot endringer av idrettspraksiser.⁵²

I det følgende skal vi se på andre kategorier som synes å være tatt for gitt.

Problematisering av tatt for gitte kategorier

I denne sammenheng prøvde Gadamer å oppvudere fenomenet fordom "prejudice", hvis innhold han utviklet fra Heideggers "Vormeinung":⁵³

⁵⁴ "... prejudice belongs, in fact, to historical reality itself."

I tolkning av Gadamers bruk av termen fordom - som jeg vil kalle for for-forståelse - bygger jeg bl.a. på Nerheim. Denne type forståelse er logisk sett et utsagn eller en dom som er fremkommet for tidlig. Disse er oftest ubevisste og kan betraktes som et nettverk av utematisert viten. Denne viten skaper forventninger som kan inntreffe eller ikke.⁵⁵

Vi blir som før nevnt født inn i historien og preget av dets kultur og miljøer.⁵⁶ I spenningen mellom tekst og leserens utsiktspunkt blir for-forståelser aktivert.⁵⁷

Det er viktig å anerkjenne betydningen av fortellingen-forut-for-fortellingen, fordi vår forståelse leses her som et sosio-kulturelt og historisk fenomen. En konsekvens av dette betyr i dette konkrete arbeidet at min tolkning av tekst og bilder bygger på mitt møte med den kultur eller de kulturer jeg har vært en del av og er en del av i dag og ikke en objektiv størrelse "der ute". Hverken denne eller andre forskere kan analysere sin forståelse **inn** i historien fra en posisjon **utenfor** historien.

Neste forfatter er fra en helt annen tradisjon, selv om hans term habitus har en rot i fenomenologien. Sosiologen Pierre Bourdieu har et viktig poeng om tatt for gitte kategorier. Han har videreutviklet termen "doxa". Dette begrepet var opprinnelig brukt av Platon og skal ha betydd retorikk på basis av allerede gitt "mening" eller "den sanne lære"- det en overhodet ikke satte ord på eller reflekterte over, fordi "det bare var/er slik." Dette var betraktet som forutsetning for en dialog, men det var ikke tilstrekkelig.⁵⁸ "Doxa" fikk en utvidet og mer samfunnskritisk betydning hos Bourdieu.

Hans utgangspunkt er at enhver etablert ordning tenderer mot å produsere noe som blir oppfattet som "naturlig", så selvsagt og tatt for gitt at det ikke blir diskutert.⁵⁹ Bourdieu presiserte at slike meninger var konstruksjoner og langt fra "naturlig" i betydning selvsagte verdier i en kultur. Han så på kampen mellom universet av meninger og universet av det som ikke blir diskutert. Universet av meninger består av det som blir debattert i det offentlige rom, mens

det som forblir usagt kan betraktes som doxa. Enhver ordning har ortodokse meninger i betydning dominerende meninger, som betraktes som "riktige" og normative. Dette gjelder f.eks. hva som tolkes som "godtatt" "femininitet" og "maskulinitet". Folk har klassifikasjoner, begreper og språk som fundamentalt sett er representasjoner eller mis-representasjoner av den "virkelige" sosiale verden.⁶⁰ På denne måten får individer en følelse av at noe er fiksjon og noe annet er "virkelighet". De synes å oppfatte store deler av sin egen oppfattelse av verden som rett. Dette er ifølge Bauer-Hansens tolkning av Bourdieus basis for den mest stabile og varige troskap til den etablerte orden. Når det er nesten 100% sammenfall mellom den etablerte orden (den "objektive" verden) og individers tolkning av denne, vil den sosiale verden fremstå som "naturlig" på en selvsagt måte.⁶¹ Vi ser bl.a. ifølge Bourdieu og Bauer-Hansen verden gjennom våre ideer og verdier, og tror at vi ser verden og ikke vår oppfattelse av den. Når grunnleggende trekk ved f.eks. kvinne- og mannskropper i idrettsfeltet ikke blir drøftet, leser jeg at det "doxiske" rommet i idrettsfeltet er stort. Da er det ikke plass til motsetningsfylte og alternative vurderinger i det sosiale og offentlige rom. Det blir ingen diskusjon om hvilke representasjoner som er riktige, fordi bare **en** variant vil fremstå som den rette. Jo mer som fremstår som **det** rette, desto større blir det doxiske felt.

Vi skal se i kapittel 6 at "hysterisering" av kvinnekropper synes først å være et ortodokst fenomen, deretter ble dette bestridt, så gikk store deler av det "under jorda" og ble et ikke-tema.

Opposisjon til ortodoksien kalte Bourdieu for heterodoksi, ulike modeller av mening. Det er en kontinuerlig kamp om legitimitet; hvordan det er "riktig" å fortolke verden. Ortodoksien vil streve med å gjenopprette det udiskuterbare doxiske feltet. Hvis vi fortsetter med eksemplet om hysterisering av kvinnekropper, ble heterodoksien mer og mer synlig ettersom kvinneidretten vokste i Norge. Den "gamle" ortodoksien ble ikke lenger betraktet som "riktige" re-presentasjoner av virkeligheten.

Denne studien leser Bourdieus doxa og Gadamers for-forståelse som to sider av samme sak: kulturelle fenomener som antas å være så "naturlige" og selvsagte at de tas for gitt i dialoger og tekster.

Nå er viktige utgangspunkter for å forstå og tolke tekst, bilder og tegn av kvinne- og mannskropper i idrettsfeltet presentert. I det følgende skal vi ta opp rammen rundt og selve kildene i

sportspressen og aviser.

Det offentlige rom⁶²

Massemediene er temaet her og da spesielt sportsmagasiner, sportssidene i aviser og kvinneblad som er utgangspunkt for empirien i kapitlene 6,8 og 9. Når vi analyserer sportspressen og kvinneblad i et historisk og kritisk perspektiv, er det kanskje lettere å få frem en kritikk av media som "doktrinen om epistemologiens naturlighet" og lese nyheter som sosiale konstruksjoner og ikke "virkeligheten".⁶³

Vi skal først se på medienes rolle i det offentlige rom generelt og deretter ta for oss sportspressen og kvinneblad.

Et utgangspunkt er her Jurgen Habermas' Borgerlig offentlighet.⁶⁴ Habermas ga her en oversikt over termen offentlighet fra et historisk, filosofisk og sosiologisk perspektiv. Etter hvert som industrialiseringen skjød fram ble det behov for en offentlighet mellom de som styrte og de som ble styrt, som et legitimeringsgrunnlag for utviklingen av nasjonalstaten. Denne kaller Habermas for en borgerlig stat. Ideelt sett skulle den nye "borgerlige offentligheten" være et viktig utgangspunkt for en fri dialog mellom representanter for statsapparatet og den enkelte borger. Den offentlige meningen skulle da kunne fungere kritisk i forhold til staten. Realiteten ble ifølge Habermas noe helt annet. Mens den kritiske teoretikeren, Habermas, la vekt på pressens "tilslørende" karakter, så andre på den som en verdifull formidler av skapende ideer mellom ulike grupper av folk.⁶⁵

Norsk presse startet som annonseorganer og ikke som "menighetsblader."⁶⁶ Morgenbladets format i første halvdel av 1863 var ofte på fire sider, inkludert en til to sider med annonse.⁶⁷ Den var svært ulik dagens. Det gjelder også for språk og utseende. Overskriftene var små og ofte lange og stilen var gammelmodig, som er svært forskjellig fra den friske og lette tonen i dag. Tidlig på 1800-tallet var avislesing en luksus for det velstående borgerskap.⁶⁸

Sportstoffet var meget sparsomt i forhold til idag, bl.a. fordi det ble arrangert få konkurranser. Fokus blir her på de norske kilder som er brukt i dette arbeidet. Først i 1860-årene kan vi snakke om et visst regelmessig innslag av slikt stoff i enkelte norske aviser.

Det bør sees i sammenheng med at Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug ble dannet i 1861. Inntil 1881 synes dets interne medlemsblad å dekke dette feltet.⁶⁹ Da ble Norsk Idrætsblad skapt. Det kom ut en gang hver uke til 1915 med en pause i 1889 og 1891.⁷⁰ Undertittelen var "Organ for alslags sport". Aktuelle annonser var først og fremst sportsutstyr og klær, og lite av øl, sprit og tobakk som hadde utgjort større deler av denne plassen i Centralforeningens blad. Inntekten fra annonsene og antall abonnenter var få. Bladet var organisert som et aksjeselskap. Først i 1895 var det et overskudd i driftsregnskapet. Bladet fikk etter hvert korresponenter i England, Tyskland og Danmark. Det synes å være en relativt åpen dialog mellom journalister og lesere. De sisnevnte ble bedt om å sende inn rapporter fra konkurranser og oversikter over kommende stevner, slik at terminlistene kunne bli fullstendige. Stoff om jakt og hestesport fikk stor dekning. Julenumrene var innholdsrike både med idrettsstoff, dikt og fortellinger om den norske "vakre" natur. I denne tidlige fasen av sportlig-gjøringen fantes f.eks. enkelte artikler om hestestevner på amatørsirkuser i Kristiania.

Etter hvert som særiddrettene vokste fra rundt år 1900 på bekostning av "allidrettsidealet", så enkelte nye idrettsblad dagens lys. To av disse gikk raskt inn. Et av dem var Sport, som kom ut for første gang (10. april) i 1908 og gikk inn i 1916 etter at Norsk Idrætsblad og Sport var slått sammen.⁷¹ Av aktiviteter som ble dekket kan nevnes ski-, kjelke- og skøytesport, hestesport og avl, luftsport ("luftskibe"), hundeaavl og oppdrett i tillegg til de "vanlige" idrettene. Bladet var tiltenkt et internasjonalt publikum. På andre side stod en introduksjon på fransk, tysk og engelsk. Det første bildet som ble presentert var av kong Håkon og prins Olav på ski.⁷² Her var teksten både på fransk, tysk og engelsk. Det var også tilfelle under bildet av en skihopper med "A correct Ski-er. In the air."⁷³ En av journalistene i dette lille idrettsbladet, Per Christian Andersen, senere kalt sportsjournalistenes far, ble sendt til Stockholm for å dekke O.L. i 1912 for Social-Demokraten. Idræt hadde også kort levetid, selv om det ble redigert av selveste skolebestyrer B. A. Grimeland, som synes å støtte allsidighet og "allemandsidræt". Idrætsliv varte lengre, fra 1914 til 1932, da det ble "opptatt" i SportsManden.⁷⁴ Idrettsliv (nå med "e") ble offisielt meddelelsesblad for Norges Landsforbund for Idrett etter at det ble stiftet i 1919. Bladet kom ut en gang i uka og var organisert som et aksjeselskap. Før det ble offisielt blad for norsk

organisert idrett var redaktøren kun tilgjengelig to ganger i uka om ettermiddagene. Det var tydelig at dette bare var en fritidssyssel. I 1922 var f.eks. redaktøren tilgjengelig alle dager og avisens kontortid var fra kl.09.00 til kl.15.00 hver arbeidsdag. I 1927 kunne en få kontakt med redaksjonen også på søndager. En av de tre oppgitte journalistene i redaksjonen dette året, Thv. E. Johnsen, fortsatte som sportsjournalist i SportsManden under signaturen "Thv. E. J.". Her skrev han bl.a. om håndball før krigen. På slutten av perioden kom Idrettsliv ut to ganger i uka.

SportsManden startet i 1913. Et uttalt hovedmål med avisen var å popularisere idretten, slik at flest mulig kunne bli interessert.

"Der mangler nemlig endnu meget paa at Idrætssagen har faaet den Plads i Folks Bevisthed, som den med Rette tilkommer."⁷⁵

SportsManden var så og si enerådende som nasjonal idrettsavis fra 1932. Den kom ut mellom to og tre ganger i uka fra da av og til 1950.⁷⁶

Avisen Arbeideridrett dekket konkurranser fra NLFI's konkurrent, Arbeidernes Idrettsforbund. Først på 1930-tallet kom den ut en gang hver uke.

Sportsliv fikk kort levetid. Den kom ut for første gang i 1936 og skal ha gått inn året etter. Redaktør var Magnus Bränden. Den ble trykket i Tidens Tegn og kom ut i Oslo hver fredag.

I tillegg hadde vi dagsavisene. Etter 1. verdenskrig økte idrettsstoffet. Aftenposten som startet opp i 1860 ble i 1920 den første avisen med egen idrettavdeling. Det betyr at idrettsnyheter ble presentert nesten daglig i store perioder, og at flere journalister oftest signerte artiklene i løpet av året og spesielt etter OL i Amsterdam i august. Da var P. Chr. Andersen utsendt medarbeider. Senere fulgte Dagbladet (fra 1869) opp i 1922⁷⁷ og Social-Demokraten (nå Arbeiderbladet) i 1928. Tidens Tegn begynte med ganske fast idrettsside på 1920-tallet.

Siden profesjonaliseringen var kommet så kort i sportsjournalistikken, synes det å være forholdvis lett å få inn stoff som "passet" inn i redaksjonens "linje". På denne måten synes idrettstoffet å avvike fra f.eks. nyhetsstoffet i resten av avisene. Selv om det var mulig å skape idrettsnyheter for å få sterke "blikkfang", synes SportsManden og sportsidene å være mer avhengig av lesernes velvilje enn det som var tilfelle med det tradisjonelt politiske stoffet. Det var ikke nok sportsjournalister til å dekke idrettsfeltet, fordi de fleste av dem arbeidet på fritida, iallfall i SportsManden. I dagsavisene var meget få ansatt som hadde særlige

kunnskaper om idrett. Det kunne til og med være vanskelig å få tak i terminlister i de ulike idrettene i denne perioden.

Av den grunn er det problematisk å lese feltene organisert idrett og sportspressen som to adskilte i Bourdieus innhold av termen. Det bør nyanseres. En bør her skille mellom de ulike idrettene, de ulike mediene og tidsrommet. Journalister som skrev om fotball og friidrett ble tidligere spesialister enn tilsvarende i håndball.

Språket og konteksten i idrettspressen har endret seg svært fra 1890 til 1950. Før 1920-årene hadde det lite særpreg. Aftenpostens overskrift fra en fotballkamp var slik i 1915:

"Kredskampen.
"Lyn" slaar "Frigg". - 2 mod 1"⁷⁸

Det var ingen idrettstekst slik vi kjenner det i dag eller senere på 1920-tallet. Klubbnavnene stod i anførselstegn og preposisjonen "mod" ble angitt for å beskrive målforskjellen.

Referatet dominerte. Det ble som regel gitt en beskrivelse av kampene fra begynnelse til slutt. Denne tendensen varte nesten helt til fjernsynet kom. Laget som helhet var oftest i fokus og ikke den enkelte spiller:

"Mod slutten af kampen overtog "Frigg" presset, men trods ihærdige anstrengelser og leilighedsvis bra enkeltheder lykkes det ikke at tage tilbage det tabte."⁷⁹

Vi ser at spillet ble referert i generelle vendinger. Journalistene synes ofte i den tidligere fasen å ha en distanse til stoffet. De var ikke "tett" på med bl.a. hyppige "garderobe-intervjuer", slik de er i dag.

I 1936 var konteksten endret. Vi finner bl.a. denne overskriften på første side av SportsManden:

"Norges største fotballseier!"⁸⁰
I en innrammet tekst kom resultatet:

"Olympiafavoritten Tyskland slått 2-0."⁸¹

Journalistene synes å identifisere seg mer med spillerne i referatet inne i avisen, men fremdeles er hele laget som regel i fokus.

Både Habermas og sportspressen tar i realiteten for seg den mannlige offentligheten under termene borger, menneske, konsument og sportsmann. Eksempler på en kvinne-offentlighet er først og fremst kvinnesaksblad som Nylænde og tekster til enkelte kvinnelige journalister. Mer populære og tradisjonelle kvinneblad som Urd, Alle Kvinner's Blad og Damebladet kan i utgangspunktet se ut til å passe i en slik kategori.

Disse kan stå for ulike sider ved kvinneoffentligheten.

Norsk Kvinnesaksforenings blad Nylænde fra 1887 var en viktig milepel for fremadstormende kvinner fra "borgerskapet" og deres støttespillere. Studien konsentrerer seg imidlertid om "ukepressen", som en viktig del av kvinnehistorien.⁸² Denne kan være et symbol på det motsetningsfylte "kvinnelige" i det offentlige rom. Her finnes idealer om "det evige kvinnelige", kampen for stemmerett for kvinner, nye kvinneyrker, uoppnåelige kvinneønskninger, frykt for ikke å bli tolket som "tilstrekkelig feminin" og fortellinger om kvinners mange gjøremål. I denne siste sammenheng kan disse beskrives som menns "usynlige" tjenere.

Ukepressen for kvinner kan også karakteriseres som "samfunnets kitt" etter mønster av Max Horkheimer og Theodor W Adorno fra 1944.⁸³

Isåfall var det et mangetydig kitt eller lim.

Vi starter med Urd, som kom ut fra 1897 til 1958.⁸⁴ Bladets historie er nesten identisk med tidsperioden for dette arbeidet. Ifølge Marianne Wimmer var Urd borgerskapets svar på Nylænde.⁸⁵ Målgruppen var kvinner og hovedtemaet var hjemmet. Aktuelt stoff var nevnt i denne rekkefølgen: noveller og dikt av kjente forfattere, biografier av fremtredende kvinner, populærstoff om medisin, moter, barneoppdragelse, håndarbeid, sport, matlagning, samt bl.a. behandling av blomster. At sport var nevnt, viser bladets "moderne" profil. Det kan først og fremst betraktes som et organ for middelklassefruer i byer og tettsteder. Profilen kan sies å ha vært liberal-konservativ. Når det gjaldt kvinnens stilling i samfunnet synes bladet å ha vært til tider liberal, men ikke om spørsmål i hjemmet. Denne tvetydigheten kan leses helt frem til 1958. Redaktøren var i denne perioden en eller to kvinner; en av søstrene (Anna og Cecilie Bøe) alene eller sammen med den andre. Flesteparten av journalistene var kvinnelige. Redaksjonen ønsket bl.a. å påvirke leserne til å kle seg moteriktig og fornuftig på ski.

Gymnastikk, fekting, tennis, slalåm, friidrett, svømming og håndball ble anbefalt kvinner før 1940. I likhet med de ovennevnte store sportsbladene hadde også Urd korrespondenter i bl.a. England, Danmark og Tyskland. Bladet var organisert som et aksjeselskap, der regnskapet normalt ikke ble publisert i magasinet.

Alle Kvinner's Blad kom ut første gang i desember 1937. Det tidligere kvinnebladet Hus og have ble "opptatt" her.⁸⁶ Målgruppen var både husmødre og bondekoner. De første redaktører var Katti Wankel og

Johanna Oftedal. Utgiver var Gyldendal norsk forlag. Aksjekapitalen skulle altså være sikret. Av aktuelle spalter kan nevnes blomsterspalten, hjemmets innredning, klærne våre, lov og rett og "lett Deres hjerte". I første nummer ble det slått fast at det fremdeles fantes "kvinne-lojalitet":

"Når det kommer til stykke, har jo alle kvinner samme mål i livet: Sin egen lykke gjennom andres, og et fredelig velsignet arbeide,..."⁸⁷

Det kan representere en tradisjonell kvinnelighet. Slik sett kan dette bladet sies å ha vært mer konservativt enn Urd. Også Alle Kvinners Blad oppga at de ville dekke idrett. Her var deres termer oftest "gymnastikk og legemskultur" og ikke sport eller idrett, som også kan stå for konkurranseidrett. Få konkurranseidretter for kvinner fikk spalteplass i bladet med unntak av bl.a. slalåm, kunstløp og håndball. Kvinnelige utøvere ble spurt om de likte idrettene, i motsetning til det som var vanlig i den mannlige sportspressen. Det ble tatt for gitt hos mennene. En av de kvinnelige håndballspillere kunne da forsikre om at spillet var spennende, fantastisk og festlig. Slike karakteristikk var vanlig i kvinneblad og ikke i mennenes sportspresse. Dette bladet kan også synes motsetningsfylt når det gjaldt synet på kvinner med følgende overskrift:

"Kvinner har ikke mere "nerver" enn menn,"⁸⁸

Dette var i forbindelse med en reportasje om kvinnelige flygere.

Damebladet kom bare ut i 1938, 1939 og 1940 ifølge Universitetsbiblioteket.⁸⁹ Redaktøren var først mannlig. Deretter overtok Doery Smith og bladet var organisert som et aksjeselskap. Det ga idretten større plass enn Alle Kvinners Blad. I den korte tida det eksisterte hadde det to reportasjer fra konkurranser i friidrett for kvinner. Her var bl.a. bilder av Sonja Henie og kvinner i spyd med. Det siste var uvanlig i miljøer utenfor arbeiderbevegelsen. Også "maskuline" idretter som skihopp og hurtigløp på skøyter ble viet kvinnene. En artikkel om landets første kvinnelige "flyverske" viste bladets radikale tilsnitt.

I den tradisjonelle kvinneoffentligheten kan vi altså ikke snakke om en sammenfallende tolkning av hva kjønn betydde i ulike sammenhenger, snarere mangetydig og motsetningsfylt.

Tilslutt i dette avsnittet skal vi se på Kvinnesiden i SportsManden. Dette kan være et eksempel på å problematisere offentligheten

kategorisert etter kjønn. Hvilke forskjeller mellom kjønnene er relevante i hvilke kontekster? Det kan leses som en "rød tråd" i studien og en viktig debatt i teorikapitlet om kjønn.

Kvinnesiden startet i nr. 3 i 1931 og kom siste gang ut i nr. 130 i 1932. Charles Hoff var "ansvarlig redaktør" i denne perioden. Han hadde vært toppidrettsutøver, med bl.a. en verdensrekord i stavhopp. Han trente friidrettskvinner i Oslo i 1931. Avisen ordnet med treningslokaler og satte opp en pokal til den beste kvinnelige utøver på et friidrettstevne senere samme året. Dette var som vi skal se i kapittel 6 før styret i Norges Friidrettsforbund i teorien sa "ja" til kvinnene. I starten ble siden redigert av Charles Hoff før (fru) Seeberg Johannesen overtok. Kvinnesiden ble trykket rundt en gang hver uke i disse knapt to årene. Det var ikke bare stoff fra kvinneidretten som kom med her. Det tolker jeg som at avisen ikke hadde produsert tilstrekkelig med kvinneyheter til hver gang. Etter at den kvinnelige redaktøren overtok, kan kvinnestoffet i noen sammenhenger betraktes som et ledd i en kvinne-offentlighet. Overgangen fra en mannlig til en kvinnelig redaktør var ikke merbart. En forandring var en ny inngress med en relativt fast tegning av en flott idrettskvinne i startgropa foran et norsk flagg. Linjen til de mannlige redaktørene måtte følges også på Kvinnesiden. Disse representerte imidlertid ikke hegemonisk maskulinitet i flere kontekster om kvinneidrett fra 1931 til 1934, slik sentraledelsen i Norges Landsforbund for Idrett kan sies å gjøre. Hoff var meget positiv til kvinneidretten i flere artikler. Han støttet til og med kvinnefotball. Kvinnesiden representerte en type motsetningsfylt "femininitet" på 1930-tallet. Den inkluderte konkurranseidrett for kvinner i bl.a. friidrett, roing, langrenn og fotball først og fremst i ovennevnte periode. Det var ofte lekke bilder av pene kvinner i selskapsantrekk og i siste mote. Slike bilder og tekster kan både leses som en "moderne" kvinne og en "tradisjonell" som helst vil stå ved mannens side i det offentlige rom. Hun kan tolkes som så opptatt av sitt utseende og å behage menn at hun ikke er interessert i idrett. Kvinnesiden gikk inn da den kvinnelige redaktørene ikke fikk "tid" til å redigere den på grunn av annet forefallende yrkesarbeid. Den liberale "maskuline" nysgjerrigheten på konkurranseidrett for norsk kvinneidrett synes å ta en ny retning i det offentlige rom. Den første gjennombruddsfasen kan sies å være over.

Kvinnesiden fra starten av 1931 til slutten av 1932 var et spesielt fenomen i SportsManden. Den var meget tidsbegrenset og synes å "surfe" på nyfikenhetens praksiser. Så snart den første bølgen var

over, synes spenningsmomentet og interessen fra redaktørene å synke. Dette eksemplet viser at vi ikke bare kan skille mellom ulike kvinneoffentligheter, men også mellom forskjellige manns-offentligheter og stille spørsmål om hvilke kjønnsforskjeller som er relevante i ulike epoker. SportsManden kan her sies å representere flere ulike typer manns-offentligheter med utgangspunkt i de mannlige redaktørene, inkludert Kvinnesiden eller både en motsetningsfylt kvinneoffentlighet i knappe to år, samt en manns-offentlighet. I de fleste sammenhenger kan dette sportsmagasinet imidlertid leses å representere hegemonisk maskulinitet. Kvinneoffentligheten i Nylønde og på Kvinnesiden kan representere to ulike typer av femininitet, der den førstnevnte var opptatt av å gi kvinner plass i det offentlige rom på linje med menn, mens den sistnevnte kan leses som motsetningsfylt fordi den inkluderte både stereotypier om "kvinnelighet" og den "moderne" idrettskvinnen som konkurrerte.

Motsetningen synes imidlertid å ha vært store mellom mannsoffentligheten i sportspressen og kvinneoffentligheten i kvinnebladene, både når det gjaldt innhold og valg av ord og vinkling av stoffet. Konkurranseresultater var ikke så viktige i kvinnebladene som å få kvinner til å identifisere seg med idrettskvinnene som ble omtalt. Urd fikk f.eks. frem at det var hele 10 minutters pause "til å puste ut på" etter 1. omgang i håndball som bare var på 15 minutter. Kun kvinnebladene hadde faste leerspalter med korte spørsmål eller meningsyttringer. Slik sett kan en si at disse var mer åpen for en dialog med leserne. Både kvinnebladene og mannsavisene som her er tatt opp kan sies å representere den borgerlige offentlighet med unntak av Social-Demokraten (Arbeiderbladet fra 1923) og Arbeideridrett.⁹⁰ Nå skal vi ta opp en kritikk av ovennevnte kilder.

Kildekritikk

Ifølge R. G. Collingwood er historie som kjent det som har hendt i fortida.

"... res gestae: actions of human beings that have been done in the past."⁹¹

I et hermeneutisk perspektiv blir dette sitatet for "naivt", dersom det skal stå for oppfattelse av hva historie er i denne fremstillingen. Bl.a. Gadamer påpekte at det var umulig for senere

generasjoner å tolke fortida slik den var for de som levde før.
(Jfr. s.145.)

Med utgangspunkt i Sivert Langholm kan vi si at en prøver å rekonstruere fortida for å få historisk kunnskap.⁹² Termen "rekonstruere" bør ifølge forfatteren oppfattes billedlig, i betydningen "danne teorier om". Rester, spor eller kilder er som kjent bare biter av det som har hendt i fortida. Historikernes datagrunnlag er altså ufullstendig. Derfor kan en ikke "gjenskape" fortida 100%, slik den ble opplevd av menneskene som levda da.⁹³ Mitt hovedpoeng er at ikke bare fordi vi ikke har alle "sporene", men også fordi vi er født inn i en annen epoke er det umulig å gjenskape fortida slik den var.

Det er altså en uendelighet av historiske holdninger og praksiser som ikke er festet til skrift, tale eller bildemateriale. De kan ikke bli til skriftlige eller muntlige kilder.

"Begrepet "kilde" må defineres **funksjonelt** :
en historisk kilde er en levning fra fortiden som brukes til å begrunne svar på historiske spørsmål."⁹⁴

En kildens kvalitet er altså relativ. Det er problemstillingen som bestemmer hva som skal bli historiske kilder. Alle spor etter fortida er potensielle kilder.

Bente Rosenbeck kritiserer Ottar Dahl som synes å mene at kilder er uttrykk for ytre eksisterende data.⁹⁵ Hun påpeker at de også er en konstruksjon. Fordi de er overlevert, har noen blitt valgt bort, mens andre er blitt synlige. Det er et sentralt poeng der fokus er på "marginale" praksiser, som i denne studien.

I det følgende skal vi se nærmere på enkelte problemer ved disse forholdene med utgangspunkt i prosjektets problemstillinger:⁹⁶

- 1.Kildens opphav og funksjon
- 2.Kildens troverdighet
- 3.Fortellerens forhold til det fortalte
- 4.Mulig underrapportering i en maskulin hegemonisk kultur
- 5.Er alle tilgjengelige og relevante kilder analysert?

Kildens opphav og funksjon

Oppmerksomheten blir i det følgende rettet mot kilder i norsk sportspresse, da enkelte av dem er meget problematiske.⁹⁷ Termen sportspresse blir nyttet, fordi begrepene sportsjournalist og sportspresse er dominerende, mens idrett altså brukes rent deskriptivt om praksisene i idrettsfeltet.

Når ble kildene laget? Hvem forfattet dem og hva var formålet? Kilder fra organisert idrett fra arkivet i Idrettens Hus i Bærum, på Riksarkivet eller fra Universitetsbiblioteket er som regel uproblematisk når det gjelder forfatter og dato.

De som jeg derimot har fått gjennom private arkiv fra de som er intervjuet, mangler ofte forfatter og dato.

Hvem har produsert kilden og hvilket miljø kommer denne fra? Mange av kildene i dette arbeidet er fra sportspressen og kvinneblad. Her har vi minst to ulike kulturer, en mannsdominert som var opptatt av idrett og "maskuline" dyder og en kvinne-dominert, som var mer opptatt av klær, mat, barn, mann, hvordan kvinner opplevde tilværelsen og i en viss grad hvordan hun burde og kunne ta det offentlige rom i bruk. Enkelte av idretts-forfatterne var hverken medlem av Sportsjournalistens Klubb eller fungerte som journalister lengre enn et år. Disse har vært vanskelig å oppspore, fordi de ofte hadde bare en signatur med to bokstaver. Sportsjournalistene var også mer "all-roundere" og skrev om flere idretter enn idag. Der jeg har kilder fra krigen, kan det være nødvendig å spørre om kilden er ekte. Det ble laget flere falske illegale aviser dengang.

Hvorfor ble kilden produsert og til hvilket formål? Kilder først og fremst fra organisert idrett, men også til dels fra sportsblad ønsket ofte å propagandere for mannsidretten for å få flere lesere eller medlemmer. Kilder i kvinneblad var som før nevnt oftere opptatt av at utøverne trivdes med idretten. Det var underforstått i mannspresen.

Hva var kildens funksjon?

Det er foreløpig ikke særlig mange grunnleggende kritiske analyser av mediens rolle og funksjon i idrett. Det er viktig å presisere at nyheter er kulturelt konstruerte fortellinger.⁹⁸ Dette gjelder også for idrettsnyheter og reportasjer i fortid og nåtid. Ifølge Hargreaves står idretten i en særstilling her:

"Of all the apparatuses involved in the achievement of hegemony none is more implicated in sports than mass media."⁹⁹

Det var myntet på England i 1980-årene. I 1890-1950 kan situasjonen sies å ha vært en annen, spesielt frem til slutten av 1930-tallet når det gjelder norske forhold. Et interessant fenomen er at SportsManden først gikk inn i 1964, da avisenes sportssider utkonkurrerte bladet.

Hva var journalistens referanseramme?

Som regel var det mennenes idrett. I kapittel 9 skal vi se at dette ikke gjaldt for håndball i Norge.

Følgende kilde har jeg foreløpig ikke funnet opphav eller dato til. Overskriften på artikkelen heter: "Går De inn for håndball, motesporten i år?" I teksten står det at det at lederen av Norges Håndballforbund (NHF) mente det var 1000 medlemmer i forbundet og ca. 40 lag. Dersom forfatteren skrev ned det lederen sa, må dette ha vært trykket helt i slutten av 1939 eller i første halvpart av 1940. Drakten til "Berit" (på bildet) var hennes konkurransedrakt fra H-40. Den ble stiftet i mai 1940. Det kan ikke ha vært i 1945, for da var det ca. 100 lag. Det er sansynligvis en kvinne som skrev artikkelen, bl.a. fordi konkurransedraktene var beskrevet meget utføring. Tidsskriftet er trolig et kvinneblad, bl.a. på grunn av overskriften.

Det neste punktet som skal tas opp er nøye knyttet til kildens opphav og funksjon.

Kildens troverdighet

I hvilken grad kan vi stole på at det som er gjengitt er i samsvar med den historiske "virkelighet", at det var det som faktisk skjedde? Vi skal konsentrere oss om faglig og journalistisk bakgrunn for enkelte nøkkelpersoner.

Fokus er på kildene i sportspressen, fordi enkelte av disse er problematiske. Sportsjournalistikken var som før nevnt forholdsvis ny og avisene hadde lite stoff om idrett i forhold til dagens nivå. Det meste og "viktigste" stod i SportsManden.

Hvilken kunnskap hadde journalistene om idrett generelt og om håndball spesielt? Her har vi enkelte problemer, fordi noen av håndball-journalistene var bare "innom" yrket en kort periode, sannsynligvis på fritida. Dette gjelder bl.a. for signaturene "Jaseur" i SportsManden i 1940 og 1945, "Kire" i Morgenbladet i 1939, "By" i Aftenposten, 1945 og "L.M." i Aftenposten, 1937.

Følgende journalister må sies å ha vært særlig dyktige i sitt fag: "P. Chr. A.", Peder Christian Andersen er kalt "sportsjournalistenes far". Han er med i dette arbeidet på grunn av hans kommentarer til naziidrett og idretten rett etter krigen. Hans erfaring skriver seg fra journalistyrket i mange år, første formann i Sportsjournalistens Klubb, formann i Oslo Journalistlag fra 1934-37, radio reporter i OL i fotball i 1936 og sportsredaktør i Aftenposten fra 1945.¹⁰⁰

"Lejo", Leif Isdahl Johanessen, var "freelance" i håndball fra 1946-

49, journalist i Verdens Gang fra 1949, Dagbladet som Leif Isdahl fra 1955 og sportsredakør i samme avis fra 1968, mens "L.h.", Leif H. Henriksen skrev om bl.a. håndball, boksing og kappgang i Aftenposten fra 1937-1948 og "Hjalle", Hjalmar Johannesen, var tidligere topputøver i friidrett, samt sportsredaktør i Morgensposten fra 1930 til sin død i 1959. Videre har vi bl.a. håndballspiller Arne Gundersen, sportsredaktør i Nordstrand Blad fra 1940, håndballjournalist i Aftenposten i mange år etter krigen og trener og leder i Nordstrand Idrettsforening, "Per A.A", Per Aavatsmark som var redaktør i SportsManden de siste årene før krigen, og var i Trav og Galopp under krigen og i Tips etter krigen og "Edn", Edvard Nilsen, journalist i SportsManden like etter krigen og senere i Aftenposten, der han endte som teknisk redaktør.

Av tyske kilder fra sportsblad kan nevnes de fra die Deutsche Turnerschaft (Det Tyske Turnforbund), en paraply-organisasjon for turn og flere idretter og fra der Deutsche Sportbund (Det Tyske Idrettsforbund), også en paraply-organisasjon, ikke for turn, men for "andre " idretter. Benyttede kilder fra den første organisasjonen er Markische, Sport und Spiel, Eilnachrichten, og Handball, mens Der Leichtathlet er fra Det Tyske Idrettsforbundet. Tysk idrett fokuserte på kvinner fra 1919 til slutten av 1930-tallet. I den empiriske delen skal vi presentere enkelte tekster fra Die Frau im Sport, en del av Der Leichtathlet fra 1928; året da en tysk friidrettskvinne fikk den første gullmedaljen i OL. Disse kildene skriver som ofte fra idrettsledere, trenere og enkelte leger som ble ansett som kunnskapsrike av redaktørene. En individuell vurdering av skribentene er det ikke mulig å gi.

Vi skal nå se på fortellerens forhold til det fortalte.

Fortellerens forhold til det fortalte

Dette punktet blir kort.

Et viktig spørsmål her er om det er en førstehånds- eller en annenhåndskilde. I førstehåndskilder har forfatteren selv opplevd fortellingen. En annenhåndskilde refererer bare til eller trekker deler av teksten ut av en førstehåndskilde uten selv å ha vært øyenvitne til hendelsen. Konteksten til førstehåndskilden kan her bli mangelfull. Dersom det er gått lang tid mellom hendelsen og førstehånds-beretningen, kan den lettere bli gjenstand for påvirkning fra andre. Samtidige førstehånds-beretninger er derfor å foretrekke. Det er selvsagt lettere å vurdere i hvilken grad ulike kilder fra

Norge kan karakteriseres som uavhengige av hverandre enn tilsvarende tyske. Om sportsjournalister fra ulike aviser har påvirket hverandre før atiklene ble trykt, er selvsagt umulig å vurdere. Vi skal i det følgende nettopp ta opp sider ved sportsjournalistikken, fordi dette er sentralt når det gjelder legitimering av idrett i kapittel 6 og 7.

Det er mange faser i sportjournalistens arbeid fra konkurransen fant sted til artikkelen er skrevet ferdig. Jo mer profesjonell en sportsjournalist var, desto større samsvar synes det å være mellom faktiske forhold under konkurransen og referatet fra denne.

Vi skal nå se på muligheten for at kvinnelige idrettsbegivenheter ble underrapportert.

Mulig underrapportering av kvinnelige idrettsbegivenheter

Mesteparten av kildene om organisert idrett er som før nevnt laget i "maskuline" miljøer. Det betyr at kildene er forskerens konstruksjon. Det var dessuten først og fremst menn som var ledere, trenere og dommere. Disse var i stadig dialog med sportspressen. Dessuten var de få skandinaviske forskere i faste stillinger i idrettssosiologi og historie stort sett mannlige til rundt 1980. Deres konklusjoner kan ha begrenset verdi (validitet) på grunn av deres androsentriske perspektiv (menn som kjønn er ikke problematisert). I landsoversikter over antall medlemmer fantes i de fleste idretter normalt ingen inndeling i kjønn fra 1890 til 1950, slik at en må gå til lokale kilder for å vite antall kvinnelige og mannlige medlemmer. Å usynliggjøre antall kvinnelige medlemmer kan være en måte å legitimere en mulig underrapportering av deres idrettsaktiviteter på.

Rundt århundreskiftet før sportlig-gjøringen var særlig fremskreden her til lands har jeg funnet flere referater om kvinnelig deltakelse i skikonkurranser, også enkelte fra skihopp. I Asker Skiklub var det dengang som vi skal se i kapittel 7 kvinnelige medlemmer og til og med kvinner i styret. Ble disse innrapportert som medlemmer på sentralt hold? Kanskje de ble "silt" ut på veien frem til Centralforeningens medlemsoversikter? Kanskje det også skjedde en systematisk underrapportering (bevisst eller ubevisst) etter hvert som konkurranseregler for menn ble utviklet og brukt, slik Pfister har rapportert i Tyskland, samtidig som sportsjournalistene ble mer profesjonelle? Eller kanskje kvinnene i ski ble skjøvet ut av konkurranser på grunn av den økende spesialisering mellom

langrenn, hopp og slalåm? Fra 1905 til 1930 synes meget få konkurranser med kvinnelige utøvere i langrenn og hopp å være referert i sportspressen. Det er dokumentert en underrapportering av kvinneidrett i sportspressen på 1970- og 1980-tallet, slik at det ikke er utenkelig at dette også skjedde tidligere.¹⁰¹ At f.eks. Urd heller ikke refererte til slike er også et eksempel på at de kan ha blitt oppfattet som "ukvinnelige" og lite viktige og derfor ikke legitimt å få frem i det offentlige rom. Bladet kunne i teorien ha rapportert om disse begivenhetene rundt århundreskiftet.

Som vi skal se i kapittel 9 har det ikke skjedd en underrapportering i kvinnehåndball i motsetning til friidrett, de fleste skigrener og andre såkalte "mannlige" idretter, der vi ikke hadde internasjonale stjerner som i hurtigløp på skøyter fra 1934 til 1940. .

Det siste punktet som tas opp i denne sammenheng, er om vi har fått tak på alle relevante kilder.

Er alle tilgjengelige og relevante kilder analysert?

Det er selvsagt et vanskelig spørsmål, men det er ikke desto viktigere å reflektere over. Da kan en få en større ærbødighet ovenfor muligheten om at ikke alle tilgjengelige kilder er undersøkt.

Det finnes nesten ingen førstehåndskilder fra NHF fra 1937 til 1945. Kun den første beretningen fra september 1937 til september 1938 og spilleregler fra alle år er tilgjengelig . Ingen styreprotokoller fra dette tilsrommet er bevart. Derfor har jeg måttet ta utgangspunkt i intervju med tidligere ledere og aktive, samt lokale styreprotokoller fra klubber, artikler, reportasjer og intervju i og utenfor organisert idrett.

I en fase av arbeidet hadde jeg bare funnet kilder i organisert idrett og i mediene som støttet antagelsen om at håndball var beregnet for menn i 1937. Dette var direkte eller indirekte i tekster. I håndballregelene fra 1937 var f.eks. kvinner ikke nevnt, heller ikke i sportspressen eller i kvinneblad. Når håndball ble ansett for å være en utmerket idrett i "dødsesongene" for friidretts-, ski-, fotball-, bandy- og til og med en bokseklubb i 1937 tolker jeg dette som en idrett for menn, nevnt indirekte i teksten. At kvinner konkurrerte i slalåm og hadde uoffisielt NM i langrenn i 1933 synes ikke å rokke ved dette. Det var dessuten en mannsklubb, Arild, som hadde introdusert håndball som idrett her til lands. Etter en stund fant jeg en kilde om at håndball var myntet på begge kjønn

ved starten i 1937. Den synes å bekrefte øvrige kildene jeg har om kvinners engasjement i håndball like fra starten i 1937-38. Dessuten er forfatteren han som skal ha størsteparten av æren for at NHF ble startet og dets første leder. Artikkelen var trykket i Landsidrett, bladet for Norges Landsforbund for Idrett i 1937. Årstallet er viktig med hensyn til kildens nærhet i tid. Det var altså ikke et faktum han berettet om 10 år seinere. Håndball ble her anbefalt for "damegruppene" i norsk idrett helt i slutten av artikkelen. Rent bortsett fra at vi ideelt sett skulle hatt to uavhengige kilder om dette, kan vi anta at idretten ble beregnet for begge kjønn helt fra starten.

Når det gjelder kilder i Tyskland fra 1917 til 1926 har professor og doktor i historie og i sosiologi, Gertrud Pfister ved "Det Frie Universitetet i Berlin" hjulpet meg med å finne aktuelt stoff i hennes private arkiv, samtidig som jeg har fått adgang til offentlige arkiver i Berlin.

Fra rundt år 1900 begynte aviser og ukeblad å bruke bilder i tillegg til det skrevne ord. Det betyr et større valg av kilder og muligheter til å ta i bruk det visuelle uttrykk på en annen måte enn gjennom tegninger og illustrasjoner. Enkelte bilder fra håndball og enkelte illustrasjoner er analysert i et semiotisk- og kjønnsperspektiv.

Vi skal nå ta opp sider ved komparasjon, fordi et element i sammenlikning av kroppskultur og idrett mellom Norge og Tyskland er med. Dette er legitimering av tysk og norsk håndball i et kjønnsperspektiv i det offentlige rom. Vi skal se i kapittel 8 og 9 at håndballutøvere i Tyskland konkurrerte i 11-manns spill, mens 7-persons spill var det dominerende her til lands. I Tyskland dominerte videre som vi så i første kapittel mannlige spillere, mens norsk håndball ble beskrevet som en kvinneidrett.

Komparasjon

All forskning har et element av sammenlikning i seg. Else Øyen har spissformulert dette ved å hevde at intet sosialt fenomen kan isoleres og studeres uten å sammenlikne det med andre sosiale fenomen.¹⁰² Følgende tekst fra Guy Swanson kan leses på et enda mer grunnleggende nivå:

"Thinking without comparision is unthinkable."¹⁰³

Ifølge Allen Grimshaw er det stor uenighet om hva en skal inkludere

i termen komparativ samfunnsvitenskapelig forskning og spesielt om metodiske spørsmål i dette fagfeltet.¹⁰⁴

Det er referanser fra 1970-tallet. Uenigheten synes imidlertid å være like uttalt på begynnelsen av 1990-tallet.¹⁰⁵

En viktig forskjell mellom komparative og ikke-komparative prosjekter er på det teoretiske planet. I førstnevnte tilfeller bruker en ofte makro-sosiale praksiser (f.eks. krig ikke krig) eller enheter (ulikt antall innbyggere) som forklaringer i en teoretisk kontekst.

La oss starte med en posisjon som mange forskere kan ta utgangspunkt i: Komparativ forskning er forskning som bruker sammenliknbare data fra minst to samfunn (societies).¹⁰⁶

Definisjoner kan være ett utgangspunkt, ett annet er målet med sammenlikningen. I dette arbeidet har det sammenheng med problemstillingen. I tråd med Hans Try oppfatter jeg komparasjon som en systematisk sammenlikning, gjerne relatert til en problemstilling.¹⁰⁷

Et viktig mål i dette prosjektet er å tolke praksiser i håndballfeltet i Norge og Tyskland med inspirasjon fra et feministisk, hermeneutisk og et "enkelt" semiotisk perspektiv. Da blir kontekst, reproduksjon (gjenskaping), endring og spesielt det å skape praksiser når det gjelder ulike typer av femininiteter og maskuliniteter i fokus.

Komparasjon kan klassifiseres i ulike metodologiske kategorier.¹⁰⁸ Dette prosjektet kan sies å ha elementer fra en av dem, forskjellsmetoden. Målet er her å få frem det særegne ved hvert tilfelle, f.eks. at tegnene som viser til kvinner i håndballfeltet i Norge ofte ble en metonymi (når en del står for helheten) for all håndball, mens tilsvarende i Tyskland var tegnene "til" menn. Ifølge R. Bendix kan det være en måte å unngå "brede generaliseringer" på å ha rom for ulike svar.¹⁰⁹ I hans arbeider fra 1977 og 1978 synes ikke målet å være å lage generaliseringer, men først og fremst å tolke hvert tilfelle: trekke fram det særegne.¹¹⁰

Det kan være store teoretiske og metodiske problemer ved komparative prosjekter.¹¹¹ Det er ingen enkle veier i slik forskning.¹¹² Uløste problemer i forskningen kan bli meget synlige i komparasjoner. Det gjelder f.eks. for internasjonale statistikker som tar utgangspunkt i termer som er nyttet i de ulike land, slik at hva som defineres

f.eks. som lønnsarbeid kan fremdeles være forskjellig.

Er håndball i Tyskland fra 1920-26 og håndball i Norge fra 1937-50 samme fenomen? Vi har to ulike perioder og to ulike varianter av håndball. Tyskland og Norge var temmelig forskjellige i begynnelsen av 1920-tallet og like før og etter 2. verdenskrig, både samfunnsmessig og i organisert idrett.

Tyskland hadde f.eks. flere innbyggere i Berlin enn det var i hele Norge i denne perioden (1920-50).¹¹³

Norge hadde videre fra 1937 til 1946 formelt sett to idrettsorganisasjoner og kun en fra 1946, mens NM i håndball bare ble arrangert i en organisasjon. I Tyskland var det arrangert nasjonale mesterskap i minst tre organisasjoner, den eldste turnorganisasjonen, deretter i friidrettsforbundet og i arbeidernes idrettorganisasjon. For å få mer sammenliknbare data er bare de "borgerlige" (turn og friidrett) aktuelle i Tyskland, fordi norsk håndball ble startet i et "borgerlig" forbund.¹¹⁴

Kan 11-manns- (ute) og 7-mannshåndball (ute) sies å være samme idrett?

Da må vi ta opp en del nødvendige fakta. Noe av dette er nevnt på s.17. I den første versjonen av håndball bestod laget av 11 spillere. Hele banen, slik som i fotball ble brukt: Store mål, stor avstand til mål. Tyske menn kunne med utgangspunkt i skrevne regler ha "tøff" kropps-kontakt under spillet på en annen måte enn norske menn i 7-personspillet fra 1937. Her var banen og viktige mål en mini-størrelse av "tilsvarende" i Tyskland. Dessuten var spilletida lengre i 11-mannsspillet.

11-mannsversjonen var "normalen" ved internasjonale konkurranser for menn fra 1920 til 1950.

Ifølge norske aviser fra 1948 krevde 11-mannsspillet en annen stil og taktikk enn 7-persons versjonen.

At land som både spilte 11-manns- og 7-"mannshåndball" var med i samme internasjonale håndballorganisasjon, kan neppe være et viktig moment, da f.eks. basketball også var inkludert her.

Begge versjonene ble imidlertid klassifisert som samme idrett, håndball. I Sverige og Danmark ble både 7- og 11-versjonene spilt. Det skal også ha vært tilfellet i Sveits og Nederland.

At begge versjonene ble kategorisert som samme idrett i dagliglivets språk, er her en nødvendig forutsetning for sammenlikning, men ikke tilstrekkelig. Ifølge definisjonen av håndball faller både 7- og 11-

versjonen inn i kategorien "håndball". (Jfr. s.371.) Dette er et avgjørende kriterium.

Kan vi sammenlikne håndball i to ulike land i to ulike perioder? Dette forholdet er kanskje mest problematisk. Det avgjørende moment er at 1920-26 kan betraktes som startfasen i tysk organisert håndball både på et kjønns- og et nasjonalt nivå og 1937-50 som tilsvarende i Norge. Vi kan si at håndball ble konsolidert i de to land i disse periodene. Det antas at det som skjedde i disse fasene, ble avgjørende for den senere utviklingen i et kjønnsperspektiv i begge land.¹¹⁵

I 1920-årene synes den første "idrettsrevolusjonen" for kvinner å starte i Tyskland, mens tilsvarende for Norge så ut til å være på 1930-tallet. Starten på disse oppblomstringene av kvinneidrett er med i den komparative delen i begge land. Dette er også et moment, som kan bidra til å legitimere valget av de to ulike periodene. Tyskland var både i sentrum for utvikling av kvinneidretten og håndballen på 1920-tallet i Europa, mens Norge var i periferien i begge tilfeller, slik at disse fenomene fant sted på et senere stadium her lengst i nord.

Hvor mye av disse forskjellene skyldes "særegne" dynamikker i de to land og hvor mye kan tilskrives diffusjon mellom kulturene?¹¹⁶ For å nærme oss dette svaret er altså i tillegg til Tyskland og Norge også Sverige og Danmark inkludert, men bare som et "bakteppe". De går ikke inn i denne komparasjonen direkte, men bare indirekte for å studere hvor unik Tyskland eller Norge var på dette punktet. I tråd med kulturhistoriker, Sigrid Bøs logikk, inkluderes Sverige og Danmark for å utvide perspektivet utover komparasjonen mellom to land.¹¹⁷ Tekster som fokuserer direkte på og problematiserer kvinneligheter og mannligheter er kun inkludert i tyske og norske kilder om håndball og ikke i svenske og danske. Det er hovedgrunnen til at disse landene ikke er med i komparasjonen.

Vi har drøftet enkelte problemer ved komparasjon. Nå er fokus på noen posisjoner om det kvalitative forskerintervju.

Det kvalitative forskerintervju i et sosial-hermeneutisk perspektiv¹¹⁸

Kun deler av 4 intervjuer presenteres i studien. 15 tidligere aktive og ledere av begge kjønn er intervjuet.¹¹⁹

Fokus blir på enkelte prinsipielle spørsmål om kvalitative intervju: samtale, problemer med kriterier for vurdering i sammenheng med en kort repetisjon av vesentlige poeng i hermeneutikken, videre problemer med et felles utgangspunkt mellom intervjuer og aktør, samt empati og distanse i relasjonen mellom de impliserte parter. Tilslutt drøftes forhold mellom intervjuer og aktør når det gjelder den endelige teksten og relasjonen mellom tekst og leser. Her reiser jeg enkelte problemer når det gjelder konsensus i academia om vitenskapens "style of no style".

Å intervju er ikke lett, selv om mange bøker synes å antyde at det er forholdsvis greit å lære.¹²⁰ Samtalen kan sies å være et helt sentralt element i menneskers hverdag. Dialog synes å være en viktig premisse i Gadamer's hermeneutikk om tekst. Elliot G. Mishler peker på at samtalen er kanskje den viktigste måten mennesker kan forstå (make sense of) deres erfaringer på.¹²¹ Ifølge MacIntyre forstår vi våre liv med utgangspunkt i våre fortellinger.¹²² Historier er opplevde før de deles med andre. Hvis enkelte sosiale fenomener skulle kunne være universelle, kan det være samtalen. Her er det mange ulike typer. Utgangspunktet for det kvalitative forskerintervju er drøftinger om intervju som samtale, der forskeren setter konteksten og dagsorden, mens den som blir intervjuet kan bestemme farten, rekkefølgen av underpunktene på dagsordenen og eventuelt komme med nye underpunkter.

Et ubesvart spørsmål om kvalitative intervju er hvilke kriterier vi bruker i våre metodiske redegjørelser og diskusjoner.¹²³ Det kan i denne forbindelse være formålstjenelig å repetere enkelte sentrale hermeneutiske utgangspunkter i denne studien. Realiteten er ikke en "virkelighet" "der ute" uavhengig av våre kommunikative praksiser. Hermeneutikken gir ikke rom for regler om fremgangsmåter i metodiske spørsmål, bl.a. fordi tolkning av praksiser må foregå i en kontekst. For å sette dette poenget litt på spissen kan en si at vi ikke "oppdager" "virkeligheten" gjennom vår forskning, men vi skaper den først og fremst via våre representasjoner, valg av termer og teorier. Jeg leser tolkning og forståelse som et praktisk og moralsk spørsmål fremfor et teknisk.¹²⁴

Vi bør også repetere her at tolkning av tekster er mangetydig. Språk kan oppfattes som en konstitutiv kategori, som kan skape en bestemt "realitet".¹²⁵ Hvordan vi snakker og skriver kan i en slik kontekst ikke bare få konsekvenser for innholdet, men også for hvordan de som er intervjuet kan leses og forstås. Hvilke "stemmer" er inkludert i

samtalen og i teksten? Hva er vektlagt og hvordan er det tolket? Det kan ha moralske konsekvenser.¹²⁶ At det kan skape problemer i relasjonen intervjuer-aktør er et kjent tema. Det som blir referert og sitert fra intervjuene er selvsagt valgt ut med tanke på aktuelle teorier. Ifølge Rorty er det galt å anta at aktørens egen beretning alltid skal være privilegert.¹²⁷ Det kan være vel verd å tenke på i vår streven etter å gjengi aktørenes egne opplevelser i flest mulige sammenhenger.

Er det mulig å lage et felles utgangspunkt mellom intervjuer og aktør? Gadamer synes ikke å problematisere den samfunnsmessige konsensus i konteksten i motsetning til Ricoeur. Det er forskerens premisser som i prinsippet er utgangspunkt for intervjuet. Kun i ett tilfelle hadde jeg problemer med å skape et felles utgangspunkt. Aktøren ville først ikke godta min kontekst og dagsorden om håndball og kjønn. Det ble ikke sagt direkte.

"Respondents' acceptance of interviewers' framework of meanings is a key factor in a "successful" interview."¹²⁸

Med utgangspunkt i dette er det aktøren som bør innordne seg i forskerens kontekst. Å lage et felles utgangspunkt kan bli en retorisk strategi for å få aktøren til å snakke. Når dette målet er nådd, kan en bare ta vekk det som aktøren var interessert i. I mitt tilfelle, der vi ikke hadde et felles utgangspunkt i starten, fikk aktøren meg til å innse at jeg måtte sette meg bedre inn i teknikker og spillemåter i håndball. Det ble inkludert i studien. Rammen ble i prinsippet den samme: spørsmål om kjønn, men innholdet ble utvidet.

Innlevelse er viktig for å få til et godt intervju. Det kan sees i sammenheng med spørsmål om et felles utgangspunkt. Hermeneutikere synes å distansere seg fra termen empati.¹²⁹ Empati kan betraktes som en viktig del av vår kulturelle kapital.¹³⁰ For at det kvalitative intervju skal kunne fungere, bør det være en gjensidig empati mellom forsker og aktør. Det kan ikke lages kunstig fra "hjernen", men bør komme fra "hjertet" i kombinasjon med det kognitive.¹³¹ G. Devereux er opptatt av den metodisk relevante empati.¹³² Det kan ifølge henne skje når forskeren studerer seg selv i en annen og med forskerens anerkjennelse av dette forhold. At jeg hadde problemer med en av aktørene i starten kan sees i sammenheng med det faktum at intervjueren var en kvinne og aktøren en mann, som kan leses som vant til selv å bestemme agendaen. Feministiske forskere har tatt opp spørsmålet om kjønn i en

intervjusituasjon.¹³³ Ann Oakley har bl.a. vist til fordeler å ha en kvinnelig intervjuer i bestemte kontekster.¹³⁴ Arja Laitinen og Tiihonen Arto synes å mene at mannlige forskere bør studere livshistorier til mannlige idrettsutøvere.¹³⁵ Selv om dette var "memory-work", der mannlige studenter skrev ned sine erfaringer i idrett med inspirasjon fra Frigga Haugs metode, kan dette også gjelde for kvalitative intervju.¹³⁶ Blant mange faktorer som kan bidra til gjensidig empati mellom intervjuer og forsker kan kjønn være ett av flere elementer. For enkelte menn vil det trolig være en fordel at en mannlige forsker intervjuer mannlige aktører.

Tilbake til "autoriserte" posisjoner.

I en postmoderne sammenheng er som nevnt metaposisjoner problematiske.¹³⁷ I denne retningen kan ikke forskerens teori og kontekst legitimeres som viktigere enn de som f.eks. intervjuer. Jeg vil her påpeke forskerens rett til å velge sin teoretisk ramme og tolke aktørene ut fra den. Å være sensitiv overfor flere "realiteter" kan være en måte å møte aktørens posisjon på. Da kan en lettere unngå å iscensette seg som en "omnipotent" forsker, høyt hevet over innspill fra aktørene.¹³⁸ En annen side ved dette kan være å lage retoriske knep for å forsøke å overtale leseren om at forskerens representasjoner er de "riktige". Andrew C. Sparkes mener det først og fremst gjelder for forskere som kan kategoriseres som "realister" - som tror på nøytrale representasjoner av "virkeligheten".¹³⁹

Vi skal avslutte denne delen med enkelte problemer mellom forskerens tekst og lesere i sammenheng med det som er nevnt over. En strategi er å forsøke å konstruere "objektivitet" gjennom en passiv forskerstemme som kan assosieres med en avbalansert ("dispassionate") observatør.¹⁴⁰ Derfor velges ofte begreper og metaforer som skal vise at forskeren har en seriøs avstand til stoffet. Det er så vanlig i tekster av forskere - ikke for å skjule noe - men som den "riktige" måten å skrive på. Den er blitt kalt "the style of no style".¹⁴¹ De fleste av oss er "fanget" inn i en slik stil. Det gjelder også for meg. Denne skrivemåten har mange implisitte konsekvenser for tekster i akademia. En kan lett bli tolket som "for følelsesladet", dersom leseren ikke deler den teoretiske rammen som forskeren analyserer sin empiri innenfor. Da kan en lettere oppdage forskerens valg av termer. Disse kan da tolkes som "uvitenskapelige" og "påtatte", fordi de ikke faller

"naturlig" inn i leserens representasjoner av "virkeligheten". Derfor kan f.eks. mange feministiske tekster og tekster fra kvalitative intervju som legger vekt på "fortellingen" bli oppfattet som marginale. Vi oppfatter oftere "motstandernes" følelsesladde eller "nøkterne" termer og metaforer som upassende enn våre egne. I en slik kontekst kan ikke stil leses som et nøytralt middel i forskningen.

Kort oppsummering

Utgangspunktet er at tolkning er en aktiv prosess (Gadamer). Fire kriterier på tolkning er hentet fra Madison: forståelse av en forfatters tekst i forhold de relevante øvrige, samstemthet mellom ulike deler av et arbeid, kontekst og potensialer for tolkning.

Deretter ble forståelse og tolkning presentert med utgangspunkt i Fiske, samt Hodge og Kress semiotiske posisjoner på et enkelt nivå. Tegn forstås som sosiale konstruksjoner i ulike kulturer. Disse viser til noe utover de fysiske tegn i et ord slik det blir stavet. Når mennesker som f.eks. aldri har opplevet å stå på ski eller sett et bilde, video eller film om dette, har tegnet s-k-i ingen kulturelle representasjoner for hvordan de kan tolke ordet, fordi det ikke gir dem noen "tilleggsinformasjon" utover de fysiske bokstavene. Dette forholdet poengterer både det dynamiske i konnotasjonen, tolking av tekst, og kulturenes medvirkning.

Kropper kan tolkes som de viktigste tegnene i idrettsfeltet. Mannlige journalister i sportspressen og kvinnelige i ukeblad synes f.eks. å tolke kvinnekropper ulikt når det gjelder stereotyper på "normativ kvinnelighet". De sistnevnte synes i større utstrekning enn de førstnevnte å godta kraftige kvinnekropper som "kvinnelige".

Termer som metafor, symbol og metonymi ble presentert i et feministisk perspektiv (Borchgrevink og Solheim). Mens metaforen gir muligheter for en konflikt mellom et uttrykk og den konteksten det står i ("fysisk ruin" og "kvinnelighet"), kan symbolet tolkes å stå på et annet grunnlag: Det kan "være seg selv nok". Metonymi betyr når en del står for helheten, f.eks. når mannsidrett representerer all idrett. Ifølge de ovennevnte feministiske forskerne er "femininiteten" innrammet og innlemmet i språket på en annen måte enn "maskuliniteten", som en ubevisst dypstruktur. Hvis dette er tilfelle kan det virke som en uartikulert for-forståelse som

unndrar seg en kritisk refleksjon. Forøvrig er denne termen knyttet til Gadamer, men selvsagt uten en kjønnsdimensjon eller Bourdieus kritiske posisjon i hans term doxa. En hver orden har ifølge denne sosiologen etablerte meninger som betraktes som "riktige" og "logiske". Dersom disse er sammenfallende med individers tolkning av "virkeligheten", vil den sosiale verden fremstå som "naturlig" og selvsagt (Bauer-Hansen). Da er det ikke rom for alternative logikker i det offentlige rom som defineres som "riktige".

Rammen rundt det offentlige rom kan leses som "borgerlig" offentlighet. Da tema for denne studien først og fremst er "borgerlig" idrett, kan Habermas være en referanse her. Ulike sportsblad og aviser som er brukt i den empiriske delen er inkludert. Termene "kvinneoffentlighet" og "mannsoffentlighet" er tatt med og problematisert. Spesielt kvinneoffentlighet kan leses som mangetydig og motsetningsfylt.

Siden det aktuelle tidsrom for den empiriske delen er spesielt fra 1890 til 1950 er sider ved kildekritikk av norske tekster inkludert. Dette gjelder for kildens opphav og funksjon, kildens troverdighet, fortellerens forhold til det fortalte, mulig underrapportering i "maskuline" kulturer, samt spørsmål om alle tilgjengelige kilder er analysert.

I enkelte tilfeller er det problemer å finne ut hvem som har forfattet kilden i sportspresen, men kulturene og kronologien er synlige i alle kilder unntagen i en. Denne er det gjort nærmere rede for.

Komparasjon utgjør en relativt liten, men viktig del av prosjektet.

Det synes å være liten konsensus om innhold og metode i komparativ forskning i samfunnsvitenskapen. En forskjell mellom komparative og ikke komparative prosjekt er på teoriplanet. I førstnevnte tilfelle kan en bruke fakta eller hendelser i de land som er inkludert på makroplan for å forklare f.eks. ulike praksiser på mikroplan.

Komparasjon kan kategoriseres i ulike metodologiske retninger. Dette arbeidet har elementer fra en av dem: forskjellsmetoden.

Kan tysk 11-mannshåndball og norsk 7-personsspill tolkes som samme idrett? Konklusjonen er at de kan leses som to variasjoner av samme fenomen. Selv om kun Tyskland og Norge er med i den direkte komparasjonen, er Sverige og Danmark med indirekte for bl.a. å få et utvidet perspektiv (Bø).

Sider ved det kvalitative forskerintervju er drøftet med utgangspunkt i et hermeneutisk perspektiv. Jeg leser tolkning og forståelse som et praktisk og moralsk spørsmål fremfor et teknisk. Språk forstås som en konstitutiv kategori, mens det ikke finnes en korrekt måte å tolke tekster på. En gjensidig empati mellom forsker og aktør ble problematisert. Likeså bl.a. spørsmål om forskerens kjønn.

Siste delen tok opp problemer mellom forskerens tekst og lesere i akademia. "The style of no style" synes hittil å ha vært dominerende. Den kan bidra til å skape en illusjon om "objektivitet" og skjule forskerens ståsted.

Å problematisere tolkning, språk og kontekst kan leses som en "rød tråd" gjennom dette kapitlet.

I neste kapittel skal vi ta opp sider ved samfunnsutviklingen først og fremst i Norge, men også i Tyskland, Sverige og Danmark.

Noter

1. Termen skal ha sin etymologiske opprinnelse fra den greske guden, Hermes (b.a. budbringer).
2. Termene hermenutikk og fenomenologi kan opprinnelig leses som to ulike tradisjoner, mens fra 1970-tallet kan de tolkes som svært sammenfallende. De blir ofte brukt om hverandre og Gadamer kan kalles for fenomenologisk hermenutiker. Husserl er oftest nevnt som fenomenologiens grunnlegger. Eksistensfilosofen Heidegger skal ha videreutviklet den. Det samme kan sies om f.eks. Sartre. På 1970-tallet ble ifølge Steinar Kvale fenomenologien utvidet til å omfatte menneskelige livsverdener. Den klassiske hermenutikk dreide seg om å tolke litterære tekster, mens det idag er utvidet til å omfatte samtale og handling (Ricoeur). Se bl.a. Kvale, S., 1977: Hermetikk og tolking av atferd, Nordisk psykologi, nr.29:85-100 (særlig s.86.) og Kvale, S., 1978: "Det kvalitative forskningsintervju - ansatser til en fenomenologisk-hermenutisk forståelsesform" I Broch, T. (m.fl.): Kvalitative metoder i dansk samfunnsforskning, Lejersbosymposiet 1978, København: J.J. trykkteknikk, :178. G.B. Madison kaller Gadamer's "Truth and Method" for fenomenologisk hermeneutikk i Madison, G., B., 1990: The Hermeneutics of Postmodernity, Figures and themes, Bloomington og Indianapolis: Indiana University Press, :29.
3. Gadamer, H-G. 1975, : Truth and Method, London: Sheed & Ward, 3. utgave, :246.
4. Ibid. :260.
5. Ibid. :274.
6. Ibid: 350, 204, 274.
7. Ibid. :Forord, :XXII, 350.
8. Se bl.a. Lakoff, G., 1980, op.cit. :14-21.
9. Gadamer, H.-G., 1975, op.cit. :267.
10. Ibid.
11. Glomnes, E., 1991: Noen sier noe! Kommunikasjonsteori, Landslaget for norskundervisning (LNU)/Cappelen, :87.
12. Dette og de følgende punkter er hentet fra Madison, G., B., 1990: The hermeneutics of postmodernity Figures and Themes, Bloomington og Indianapolis : Indiana University Press, :29-31.
13. Dette kan selvsagt kritiseres i en "postmodernistisk" diskurs, der det motsetningsfylte i individet og i tekster løftes frem.
14. Hodge, R. og Kress, G., 1988: Social semiotics, Cambridge: Polity Press, :forord, samt 1-2. Se også Manning, P., K. og Cullum-Swan, B., 1994: "Narrative, Content, and Semiotic Analysis". I Denzin, N., K. og Lincoln, Y., S. (red.):

Handbook of Qualitative Research, Thousand Oaks, London og New Delhi: Sage Publications: 463-477 (166).

15. Fiske, J., 1982: Introduction to Communication Studies, London og New York : Methuen, :44.

16. Fiske, J., 1993: Kommunikasjonsteorier En introduksjon: Wahlstrøm & Widstrand, 3. opplag, :11-12.

17. Det skal ha vært semiologen og tekstanalytikeren, Roland Barthes, som har introdusert termen konnotasjon. Fiske, J., 1993, op.cit.:111. (Dette er en oversettelse av Fiske, J.: Introduction to Communication Studies fra 1982.)

18. Madison, G., B., 1990, op.cit.:111.

19. Eco, U., 1992: "Interpretation and history". I (red) Collini, S.: Interpretation and overinterpretation: Cambridge: Cambridge University Press, 3. opplag, :24.
Eco, U., 1984, : Semiotics and the philosophy of language, London: MacMillan Press, :3.

20. Høiyer, B., 1992: "Socio-cognitive structures and television reception". I Media, Culture and Society, vol.14.:586-587.

21. Smith, D., E., 1975: "Women's Perspective as a radical Critique of Sociology". I Social Inquiry, vol.44, nr.1.:7-13.
Artikkelen er også publisert i Harding, S. (red.), 1987: Feminism & Methodology, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press og Open University Press, :84-97.
Se også Smith, D., 1990: Texts, Facts, and Femininity Exploring the relations of ruling, London, New York: Routledge, :1, 159-209.

22. Bourdieu, P., 1990 (c), : "Kroppens sosiale persepsjon. Noen foreløpige bemerkninger". I Sosiologi idag, nr.3, :3-12 (3).

23. Lippe, von der, B., 1995: Reklame i grenselaus knoppskyting, Kritiske analysar og medietekstar, Oslo: Det Norske Samlaget, :60.

24. Argyle, M., 1972: The Psychology of Interpersonal Behaviour, Harmondsworth : Penguin, 3. opplag.
Argyle, M., 1975: Bodily Communication, London: Methuen, :209-345.

25. "Oscar Mathisen setter ny verdensrekord og vinner 500m. Mc Lean vinner 5000m". I Aftenposten, aftennummer, 07.02.1920, tredje utgave, :1.

26. Få bilder og illustrasjoner blir analysert i forhold til tekster.

27. de Man, P., 1996: "Epistemologie der Metapher". I Haverkamp, A. (red.): Theorie der metaphor, Studienausgabe, Darmstadt: Wissenschaftliches Buchgeschellschaft, 2. utgave, :414-438.

28. Borchgrevink og Solheims tolkning av metafor kan også forstås i et slikt paradigme, da de tar utgangspunkt i Ricoeurs tolkning.

29. Borchgrevink, T. og Solheim, J., 1988, op.cit:35-63.

30. Ibid.:35.
31. Geertz, C., 1973, : The Interpretations of Cultures Selected essays, New York: Basic Books, :209.
32. Giddens, A., 1977, op.cit.:168.
33. Lakoff, G., 1995: "Metaphor, Morality, and Politics, or, Why conservatives have Left Liberals In the Dust". I Social Research, vol.62, nr.2, :177-213 (177).
34. Lippe, von der, B., 1995, op.cit.:48.
35. Fiske, J., 1993, op.cit.:117.
36. Utaker, A., 1989: "Metaforen som sammenligning". I Livstegn, nr.7, :178-186 (180).
37. Borchgrevink, T. og Solheim, J., 1988, op.cit.:48.
38. Levine, D., N., 1995: "The Organism Methaphor in Sociology". I Social Research, op.cit.:239-265 (240-243).
39. Ibid.:241.
40. Ricoeur, P., 1979, op.cit.:89.
41. Borchgrevink, T. og Solheim, J., 1988, op.cit.:42.
42. Ibid.:47.
43. Nerheim, H., 1995, op.cit. : 300.
44. Min tolkning av Vinje, E., 1993, op.cit.:35.
45. I semiotikken kan alle ord tolkes som symboler.
46. Ricoeur, P., 1974 : The Conflicts of Interpretation, Evanston, : 12.
47. Se også Lundgren, E. og Kroon, A., 1996, op.cit.:91-94.
48. Fiske, J., 1993, op.cit.:118-119.
49. Lippe, von der, B., 1995, op.cit.:46-55.
50. Termen "for-forståelse" brukes i dette arbeidet. Borchgrevink, T. og Solheim, J., 1988, op.cit.:44. Jeg nytter også termen forut-forfortellingen slik Berit von der Lippe gjør i hennes bok "Retorikk" som er planlagt publisert i 1998.
51. Solheim, J. og Søndergaard, D., M., 1996, op.cit.:51.
52. Jfr. Bourdieus tolkninger av idealer i myter og eventyr på s. 74.

53. Heidegger, M., 1953: Sein und Zeit, Tübingen: 150.
Heidegger er kjent for lesere av bl.a. Dagbladet gjennom Hans Fredrik Dahls artikler om filosofen. Her er han bl.a. beskrevet i lite sympatiske vendinger som en "privat-nazi", tysk-svervende og reaksjonær. (Se "Martin og Hannah er sant" I Dagbladet, 06.01.1996, :4.)
54. Ibid. : 245-246.
55. Nerheim, H., 1995: Vitenskap og kommunikasjon Paradigmer, modeller og kommunikative strategier i helsefagernes vitenskapsteori, Oslo: Universitetsforlaget, : 275.
56. Ricoeur, P., 1992: Från text till handling, Stockholm: Brutus Ostlings Bokforlag, Stockholm/Stehaug: 124.
57. Ibid.
58. Aristoteles, 1983: Aristoteles Retorikk, Viborg: Museum Tusulanum Forlag, : 10-13.
59. Bourdieu, P., 1986: 164.
Andre forskere har også problematisert innholdet i termen "naturlig", bl.a. Jurgen Habermas i hans drøfting av reproduksjonsbetingelser i 1975. Se Legitimitetsproblemer i senkapitalismen, København: Fremad, : 81.
60. Bauer-Hansen, J., 1983: "Fra Abner Cohen til Pierre Bourdieu. Symbolproduksjon og makt som antropologisk problemfelt". I Antropologinytt, no. 2-3, bind 5, : 51.
61. Ibid. : 51.
62. Det offentlige rom betyr i dette kapitlet tekst og bilder som er publisert med tanke på en offentlig opinion eller lesere rett og slett.
63. "Doktrinen" er hentet fra Hargreaves, J., 1987, op.cit.: 141.
64. Habermas, J., 1991: Borgerlig offentlighet En analyse av offentlighetens endrede struktur - et hovedverk innenfor moderne demokratiforskning, Oslo: Gyldendal, 2. utgave, : 169-222.
Den kom ut for første gang på norsk fra samme forlag med samme tittel og innhold i 1971.
Utgangspunktet er Strukturwandel der Öffentlichkeit Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft, Hermann Luchterhand Verlag, 1962.
65. Wasberg, G., Christie, 1969: Norsk presse i hundre år 1820-1920, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, : 19.
66. Ibid. : 190.
67. Følgende årganger er studert: 1863, 1939, 1946 t.o.m. 1950 (september-oktober).

68. Vinje, F.-E., 1970: Moderne Norsk Avisspråk Noen tendenser i morfologi og syntaks, Norsk Språknemnd Skrifter 6, Cappelens Forlag A.S.:7.

69. Samtlige numre som er publisert fra 1861 t.o.m. 1918 er studert.

70. Samtlige numre som er publisert er studert.

71. Samtlige numre av "Sport" og av denne kombinasjonen er studert.

72. Det kan være et av flere forhold i bildet om ski som en nasjonalidrett. Se forøvrig s.196.

73. Sport, nr.1, 1908, :7.

74. Samtlige årganger av "Idræ(e)t(t)sliv" unntagen 1920-21 t.o.m. 1930 er studert, mens alle numre av "SportsManden" fra 1928 t.o.m. 1950 er studert i tillegg til 1913 (første årgang).

75. "SportsManden". I SportsManden nr.1, 1913, :1.

76. Oftest tre ganger i uka fra slutten av 1920-tallet.

77. I tillegg til fast inngress og signerte artikler hadde "sporten" fast plass på siste side i 1922.

Følgende numre er studert: 1889 (desember), 1920-21 (januar), 1922 (januar og juni), 1923 (januar t.o.m. mars), 1932-33 (september-oktober), 1936 (oktober), 1940 (april), 1945 t.o.m. 1950 (september-oktober).

78. "Kredskampen. "Lyn slaa "frigg". -2 mod 1." Under "Sport" i Aftenposten, 09.08.1915:3.

Følgende numre av denne avisen er studert: 1905, 1915 (august), 1918 (januar), 1919 (august), 1920 (januar, februar, august og september), 1925 (august), 1927 (august), 1928 (juli-september), 1935 (august) og fra 1937 t.o.m. 1950 (mai t.o.m. oktober).

79. Ibid.

80. SportsManden, 1936, nr.71, :1.

81. Ibid.

82. Larsson, L., 1990: En annan historia Om kvinnors lasning och svensk veckopress, I "Symposions kvinnovetenskapliga bibliotek", Stockholm/Stehag: Symposion Bokforlag, 2. utgave, : 8.

83. I Larsson, L., 1990, op.cit.:226 om Max Horkheimer og Theodor W. Adornos Opplysnings dialektik fra 1944 gjaldt "triviallitteraturen", men synes også relevant på ukepressen.

84. Ordet "Urd" stammer fra det norrøne "Urdr", avledet partisippform av verbet "verda" å bli, dvs. det som er blitt. I norrøn mytologi (Voluspa) var Urd en av nornene, som sitter ved en kilde under asken Yggdrasil og bestemmer menneskenes skjebne.

En illustrasjon av dette var med i hvert nummer med følgende inskripsjon: "Gaa Urd- din gierning at gjøre- mildt du ved siælene røre-maa sandhed og kiærlighed føre-paavidderne op".

Samtlige publiserte numre av dette ukebladet er studert t.o.m. 1950.

85. Wimmer, M., 1995: "Kvinner i norsk pressehistorie 1794-1902." I Kvinneforskning Massemedier i kvinneperspektiv, nr, 3.:46.
86. Samtlige numre fra 1937 t.o.m. 1950 er studert.
87. "Alle Kvinners Blad" I Alle Kvinners blad, nr.1, 1937:8.
88. "Kvinner har ikke mere "nerver" enn menn". I Alle kvinners blad, 1936, nr. 6, :35.
89. Disse årgangene er studert.
90. At det ikke alltid var klare skillelinjer når det gjaldt offentligheten i "borgerlig" og sosialistiske aviser tas ikke opp her.
91. Collingwood, R., G., 1983: The Idea of History, Oxford University Press, 7 opplag, :9.
92. Langholm, S., 1977, : Historisk rekonstruksjon og begrunnelse En innføring i historiefaget., Oslo: Dreyer, 2 utgave, 6. opplag, : 5.
93. Kaldal, I., 1993: "Å fortelje, å forklare og å tenke historisk". I Historisk Tidsskrift, nr.1.:88.
94. Ibid.:6.
95. Rosenbeck, B., 1992, op.cit.:93.
96. Inspirasjon til de tre første punktene er hentet fra Kjeldstadli, K., 1992: Fortida er ikke hva den en gang var En innføring i historiefaget, Oslo: Universitetsforlaget, : 167-172.
97. Tyske kilder når det gjelder debatten om å endre regler - der et forslag om å erstatte håndball med kurvball ble presentert - synes først og fremst å være forfattet av mannlige idrettstrenere, dommere og ledere med relativ god kjennskap til håndball.
98. Bird, S., E. og Dardenne, R., W., 1990: "Myth, Chronicle, and Story. exploring the Narrative. Qualities of News." I Carey, J., W. (red.): Media, Myths, and Narratives Television and the Press, Sage Annual Reviews of Communication Research, Volum 5, Sage Publications, 3. opplag, :67.
99. Hargreaves, J., 1987, op.cit.:138.
100. Se bl.a. Hoff, Ch., 1934: "Ukens portrett: P.Chr. Andersen". I SportsManden, nr.32, :6.
101. Akerø, D., B. 1974: Rapport om fjernsynets sportssendinger og sportsredaksjon, Mellomfagsoppgave i sosiologi ved Universitetet i Oslo.
- Pettersen, P., 1978: Idrett og presse, Hovedfagsoppgave ved Norges Idrettshøyskole.
- Lippe, von der, G. og Ness, J., 1975: "Kvinneidrett i massemediene". Foredrag av Lippe, von der, G. på seminaret: Kvinner i

- massemediene, arrangert av Det sentrale kvinneutvalget, oktober, 1985.
Fasting, K. og Tangen, J., O., 1982: "Kvinneidrett i massemediene". I (red) Lippe, von der, G.: Kvinner og idrett fra myte til realitet, Oslo: Gyldendal, :158-180.
102. Øyen, E., 1992 : "The Imperfection of Comparison". I Øyen, E. (red.): Comparative Methodology Theory and practice in international social research, Sage Studies in International Sociology 40, London, 2. utgave, :4.
103. Swanson, G., 1971: "Framework for comparative research: Structural anthropology and the theory of action". I Vallier, I. (red.): Comparative Methods in Sociology: Essays on Trends and Applications, Berkely: University of California Press, :145.
104. Grimshaw, A., 1973: "Comparative sociology: In what ways different from other sociologies?" I Armer, M. og Grimshaw, A. (red.): Comparative Social Research: Methodological Problems and Strategies, New York: Wiley, :18.
105. Ragin, C., C., 1989: The Comparative Method, Moving beyond qualitative and quantitative strategies, Berkely: University of California Press, 2. utgave, :3.
106. Andreski, S., 1965: The Uses of Comparative Sociology, Berkeley: University of California Press, :66.
107. Try, H., 1989: "Skagerrak-Kategatt-prosjektet og Assosiasjonsprosjekt. Inter-nordisk Jamførnde Studier. I Kvar sin dal..?, Norsk Historieforening, Tapir, :5-16.
108. Skocpol, T. og Somers, M., 1980: "The uses of Comparative History in marosocial Inquiry". I Comparative Studies in Society and History, vol. 22, nr. 2.:174-197.
En meget forkortet norsk versjon av dette finnes i Kjeldstadli, K., 1992: Fortida er ikke hva den en gang var , Universitetsforlaget:257-260.
109. Bendix, R., 1976: "The Mandate to Rule: An Introduction. I Social Forces, vol. 55, nr.2:242-256 (247).
110. Bendix, R., 1977: Nation-Building and Citizenship: Studies of Our Social Order, Berkeley: University of California Press.
Bendix, R., 1978: Kings or People: Power and the Mandate to Rule, Berkeley: University of California Press.
111. Allardt, E., 1976: "Vergleichende Sozialforschung und Analyse des Sports." I Luschen, G. /Weis, K. (red.) : Die Soziologie des Sports, Darmstadt: Luchterhand, : 73-86.
Pfister, G., 1994a: "Sport in Women's Lives. Observations on the Methodology of Intercultural Comparisons." Paper at the Congress of the ISCPES in Prague. Kommer i "proceedings" fra kongressen.
Pfister, G., 1994b: "Frauensport im Internationalen Vergleich - zur Methodologie Interkultureller Vergleiche in der Sportwissenschaft" Vortrag auf dem Symposium "Chancen und Probleme interkultureller Vergleiche in der Sportwissenschaft, Freie Universität Berlin:1-9.
Lippe, von der, G., 1993: "Problems in Comparative research.: Bodycultures and Gender in Norway and Germany:1900-50." I Ibid.: 1-12.

112. Øyen, E., 1992, op.cit.:1.
113. Mitchell, B., R., 1992, op.cit.:4-7, 72-73.
114. Det skal bare ha vært en håndballklubb i Arbeidernes Idrettsforbund. Se Rafoss, K., 1997: Organisert volleyball i Norge, jubileumsskrift til Norges Volleyballforbunds 50 år feiring, under trykking.
115. Lippe, von der, G., 1994, op.cit.: 211-232.
I Norge er kun perioden 1937-40 med her.
116. Teune, H., 1992: "Comparing Countries: Lessons Learned". I Øyen, E. (red.), op.cit.:52.
117. Bø, S., 1995: "Gravferdsskikker i endring, ca. 1920-1990". Forelesningsnotater, Høgskolen i Telemark-Bø.
I tråd med Bøs resonnement inkluderes ikke de to nordiske landene i komparasjonen, fordi grunnlaget for en slik sammenlikning ikke synes å være tilstede. Studien kan imidlertid få et utvidet perspektiv, som kan være utgangspunkt for nye problemstillinger i et senere arbeid.
118. Termen "sosial" foran hermenutisk betyr en vektlegging av kommunikative prosesser og relasjoner mellom aktører.
119. Problemstillingene har imidlertid endret seg siden jeg foretok disse kvalitative intervjuene. I den grad jeg bruker dataene fra disse er de kun med som et bakteppe til fortellingen om håndball.
120. Oakley, A., 1981: "Interviewing women: a contradiction in terms". I (red.) Roberts, H.: Doing Feminist Research, London m.fl.: Routledge & Kegan Paul, :33.
121. Mishler, E., G., 1986: Research Interviewing Context and narrative, Cambridge m.fl.: Harvard University Press, : 68.
122. MacIntyre, A., 1981: After Virtue, Notre Dame, : University of Notre Dame Press, :197.
123. Smith, J., K., 1995: "The Ongoing Problem of Criteria" I Tiller, T. m.fl. (red.). The Qualitative Challenge Reflections on educational research, Bergen: Caspar, :133.
124. Ibid.:145.
125. Richardsen, L., 1994: "Writing: A Method of Inquiry". I Denzin, N. og Lincoln, Y. (red.): Handbook of Qualitative Research, London: Sage, :516-530.
126. Atkinson, P., 1992: Understanding Ethnographic Texts, London: Sage, :7.
127. Rorty, R., 1982: Consequences of Pragmatism, Minneapolis: University of Minnesota Press, :200.

- 128.Mishler,E.,B.,1986,op.cit.:54.
- 129.Fog,J.,1994,op.cit.:39.
- 130.Dette er en analytisk kategori som er laget av Pierre Bourdieu. Se s.66.
- 131.Jeg har foretatt mange kvalitative intervjuer i tidligere prosjekter,bl.a. med tidligere nazister,slik at jeg har en del erfaring. Her er jeg ganske kritisk. Det er fordi jeg ikke var fornøyd med engen prestasjon i dette tilfelle.
- 132.Devereux,G.,1967: From anxiety to method - in the behavioral sceinces. Hague-Paris: Mouton & Co,:160.
- 133.Se f.eks. Taksdal,A. og Widerberg,K.,1992:"Kitt og dynamitt i samfunnsvitenskapens kjønn". I Taksdal,A. og Widerberg,K.,op.cit.:296.
- 134.Oakley,A.,1981,op.cit.:41-51.
- 135.Laitinen,A. og Arto,T.,1990: "Narratives of Men's experience in Sport". I International review for the Sociology of Sport,Munchen: R. Oldenburg Verlag,vol.25,:187.
- 136.Haug,F.,1987: Female Sexualization A Collective work of Memory,London: Verso,:33-73. (Hennes metode er å få opp og frem alle relevante erfaringer fra barn- og ungdom for å reflektere over og se fremover med andre kvinner i "trygge" grupper.)
Se også Fontana,A. og Frey,J.,H.,1994: "Interviewing. The Art of Science". I Denzin,N.,K. og Lincoln,Y.,G. (red.),op.cit.:369-370 (361-376).
- 137.Lyotard,J.-F.,1993,op.cit.:66.
- 138.Sparkes,A.,1994:"The Textual Construction of Goodness in Interpretative Inquiry: Research Writing as Persuasive Fiction". I Tiller,T. m.fl.,op.cit.:168.
Van Maanen,1988:Tales of the Field: On Writing Ethnography,Chicago: University of Chicago Press,:51.
- 139.Sparkes,A.,C.,1994,op.cit.:164-167.
- 140.Cole,C.,1991:"The Politics of Cultural representation: Visions of Fields/Fields of Visions". I International review for the Sociology of Sport,vol.26,nr.1,:36-49.
- 141.Sparkes,A.,C.,1994,op.cit.:164.

Kapittel 5.

EN SKISSE AV SAMFUNNSUTVIKLING I NORGE I ET KJØNNSPERSPEKTIV FRA 1890-1950 MED ET SIDEBLIKK PÅ TYSKLAND, SVERIGE OG DANMARK

Innledning

Hovedvekten legges på endring og motstand mot endring først og fremst på hva som ble tolket som "godtatt feminint", men også på hva som ble lest som "maskulint" i det offentlige og private rom fra 1890 til 1950. Norsk "middelklasse" i byene står i sentrum for oppmerksomheten, fordi det er først og fremst "deres" kroppskultur og idrett som er tema for dette arbeidet. Også eksempler fra Tyskland, Sverige og Danmark er med.

For å forstå kjønnsrelasjoner er disse endringer viktige:

Befolkningene økte sterkt i Europa på 1800-tallet. Dette førte til en stor utvandring til USA, som igjen bidro til et forholdsvis stort kvinne-overskudd.¹ Fra 1866-70 utgjorde emigrasjonen fra Sverige, Danmark og Norge hele 10% av totalen.² Utvandring fra Norge var større enn fra Danmark i absolutte tall.³ Norge var i perioder landet med størst relativ utvandring til USA, med unntak av Irland. Toppen hos oss var på 1880-tallet og etter 1910 avtok den.

Disse fenomenene synes å øke spenninger mellom kjønnene og ga et utgangspunkt for å endre på hva som ble tolket som "akseptert kvinnelig" og "mannlig". Dette gjaldt også for Norge.

I tillegg skjedde store økonomiske, sosiale, kulturelle og politiske endringer i Norge, Sverige, Danmark og Tyskland fra annen halvdel av 1800-tallet. Tyskland var først ute med industrialisering og en stor arbeiderklasse, men sist med få demokratiske rettigheter og med å bli en egen stat. Sverige og Danmark kan betraktes i en mellomposisjon mellom Tyskland i en den ene polen og Norge i den andre når det gjelder industrialisering og politiske rettigheter for kvinner og menn. De var først ute med egne, selvstendige nasjonalstater. Norge var sist med industrialisering og nest sist med å bli en selvstendig stat (i 1814 forent i en "løs" union med Sverige), men først med stemmerett for kvinner.

Hovedvekten blir på sosiale og kulturelle endringer og litt om politiske. Når det gjelder de økonomiske betraktes en økende industrialisering som et grunnlag for at byene og spesielt hovedstedene vokste. Fra 1919 skjøt en viss statlig regulering og utbygging av et sikkerhetsnett for innbyggerne fart. I skandinavia

ble dette forsterket i mellomkrigstida og spesielt på 1930-tallet med sosialdemokratiske regjeringer i Sverige (1920,1921-23,1924-25,1932-), Danmark (1924-26,1929-42)⁴ og Norge (fra 1935).

Arbeidsdagene ble kortere. Fra 1918-19 ble 8 timers dagen normalen i Norge. En av fem fagorganiserte hadde betalt ferie i 1914, mot nesten samtlige på 1930-tallet. Det betydde mer fritid først og fremst for menn og bedre muligheter for disse til å drive idrett.

I det følgende skal vi først presentere enkelte bakgrunnsopplysninger om antall innbyggere og tidspunkter for utdanning av kvinner på gymnas og universitet, videre antall barn i ekteskap i Norge og prosentvis andel av kvinner og menn i lønnsarbeid.

I 1890 var det 2 millioner innbyggere i Norge og 3,3 millioner i 1940.⁵ Tilsvarende tall er for Tyskland (49,5 og 69,5 (1939)), Sverige (4,8 og 6,4) og Danmark (2,2. og 3,8). Når det gjelder antall innbyggere i hovedstedene i dette tidsrommet kan vi konstatere at hele Norges innbyggertall var litt større enn Berlins i 1890, og mindre i 1940.

I 1890 bodde 77,6 % av innbyggerne i Norge på steder med 2000 og færre innbyggere mot 68,4% i 1950.⁶ En kan slå fast at Norge kan betraktes som et land med mest spredt bosetning i en viktig periode for utvikling av kvinneidrett fra 1920 til 1950. Selv om bosetningen i Norge var spredt fra 1890 til 1950, skjedde det endring som hadde store konsekvenser for mange. Næringsstrukturene forandret seg fra å være et bonde- til et iallefall delvis industrialisert samfunn fra 1870 til 1920.⁷ Tyskland kan også her representere den andre polen når det gjelder bosetning og industrialisering.

I 1882 fikk norske jenter adgang til å ta artium og i 1884 til å utdanne seg på universitet. Tilsvarende tall når det gjelder adgang til universitet er i 1908 for Preussen i 1873 for Sverige i 1875 for Danmark.⁸

I det følgende skal vi presentere tall fra Norge.

Barnetallet i ekteskap sank merkbart fra 1890 til 1950, fra knapt 5 til 2,4 i Norge.⁹ Dette er et viktig fenomen, fordi tidsfasen med omsorg for barn ble kortere. Vi skal i det følgende se at færre barn ikke entydig synes å bety mer fritid for kvinner. Endring og motstand mot endring av kvinners praksiser kan leses som mangetydig og motsetningsfylt.

Michael Kimmel har vist at det var (gifte) menn som hadde mest å tape, dersom kjønnsrelasjonene ble endret, fordi "maskulinitet" var

assosiert med autoritet og "femininitet" med underordning.¹⁰ Blom påpeker at (mange) menn derfor bare sakte og som en reaksjon på endring av kvinners identiteter, synes å akseptere en forandring av sine.¹¹

En bør heller ikke glemme at mange kvinner som forsøkte å identifiserte seg med hegemonisk maskulinitet også kan sies å støtte status quo.

Ifølge Margrethe Andreassen ble folketallet i mellomkrigstidens Europa anerkjent som en viktig nasjonal ressurs.¹² Fallende fødseltall fra 1890 til 1950, store endringer i "kvinnelige" praksiser og diskusjoner om abort og prevensjon i det offentlige rom var et mulig utgangspunkt for konflikt.

Også andre forhold synes å øke spenningen mellom kjønnene.

Ikke alle kvinner giftet seg og/eller fikk barn, bl.a. fordi det var et stort kvinneoverskudd på grunn av emigrasjon til USA. Rundt 60% av alle ugifte kvinner over 15 år er registrert med lønnsarbeid fra 1890 til 1950, mot bare 2-5% blant de gifte.¹³ For menn var tallene nesten de samme i denne perioden enten de var gift eller ungarer. I 1890 var 92% av ungkarene i lønnsarbeid og 94% av de gifte, mot henholdsvis 84% og 92% i 1950.

Tyskland, Sverige og Danmark hadde relativt flere kvinner i lønnsarbeid i denne perioden enn i Norge, spesielt fra 1920-tallet.

I det følgende skal vi fortsatt fokusere på forhold i Norge.

I likhet med menn organiserte også kvinner seg. Fram til 1913 var kvinnelig stemmerett en av de store sakene for radikale kvinner og noen menn i byene.

Fokus blir først på striden om kvinnelig stemmerett, fordi denne signaliserte at kvinner tok initiativet til å bli synlige i det offentlige rom. Vi kan si at det var en test på om maskuline hegemoniske logikker tolket kvinner som såpass "rasjonelle" at de var i stand til å vurdere politiske spørsmål. Det kan bety at perioden der kvinnekropper ble beskrevet som hysteriske i mange sammenhenger tok slutt. Det blir et viktig tema i kapittel 6. Deretter skal vi se på sunnhet og renslighet, klesmoter og til slutt en kommentar om utviklingen i Tyskland.

Stemmerett for kvinner

Ideen om kvinners deltakelse i det politiske liv stammer fra 1700-tallet. Det tok imidlertid lang tid før kvinnelig stemmerett kom på

agendaen i kvinneorganisasjoner. Allerede i 1819 hadde arbeiderkvinnene i England kommet med dette kravet. Striden om kvinnelig stemmerett kom sent igang her til lands, men den gikk raskere enn i de fleste andre land.

Det ble dannet flere internasjonale og nasjonale organisasjoner for å nå målet. I 1888 ble Det Internasjonale Kvinneråd dannet i Washington. Gina Krog som ble leder av Kvinnestemmeretts foreningen (KSRF) i 1885 representerte Norge. Her var menn utestengt. I 1895 ble Den Sosialdemokratiske Kvinneforening dannet. Fire år senere tok den initiativ til et tog om stemmerett for kvinner 17.mai.¹⁴

I 1898 ble alminnelig stemmerett for menn innført. Saken om kvinnelig stemmerett kom opp i Stortinget i 1890. Det ble nedstemt med 44 mot 70 stemmer. Alle mennene fra Høyre stemte mot. Frykten for hva som skulle skje med familien synes å være stor. Hvis kvinnen ble aktiv i politikk, ville hun "utvilsomt drages bort fra det Kald og den Gjerning, hvortil hun naturligen var henvist."¹⁵

Kvinnebladet, Urd, kan stå som eksempel på en optimisme hos "dannede", radikale kvinner:

"Naar vi Kvinder faar Stemmeret"¹⁶

Striden rundt Unionsoppløsningen styrket for en tid samholdet mellom kjønnene, klassene og bidro trolig til å radikalisere de grupper av menn som dominerte det politiske liv når det gjaldt kvinnelig stemmerett. 1905 ble også et vendepunkt for kvinner. Leder av LKSF mente at ikke bare menn skulle gi sin stemme om Unionsoppløsningen. Kvinner hadde en egen underskriftsliste mot Unionen og for kongedømme. I tillegg hadde de planlagt sanitetshjelp i tilfelle krig med Sverige.

Urd presenterte en stemningsrapport fra en internasjonal stemmerettskongress i London i 1909. Her deltok bl.a. representanter fra Tyskland, Sverige, Danmark og Norge sammen med delegater fra rundt 60 ulike stemmerettsorganisasjoner, inkludert Men's league for Womens' Suffrage.¹⁷ Ifølge en artikkel i Urd var Norge det eneste landet som hadde en offisiell delegat utenom stemmerettsorganisasjonene og der selveste dronningen hadde sendt en hilsen.¹⁸ I 1901 fikk kvinner i Norge stemmerett ved kommunevalg, dersom de hadde en viss inntekt. Et stort gjennombrudd kom i 1907, da tilsvarende gruppe av kvinner fikk stemmerett ved stortingsvalg. Norske kvinner fikk alminnelig stemmerett til lokale valg i 1910. Tilsvarende tall for Tyskland, Sverige og Danmark var 1919, 1918, 1908. Alminnelig stemmerett for kvinner ved valg til nasjonalforsamlinger ble oppnådd i Norge i 1913, i 1919 i Tyskland, i 1921 i Sverige og i

1915 i Danmark.

Bare 8 år etter at unionen med Sverige ble oppløst, "fikk" kvinnene stemmerett som første nasjon av de fire som er omtalt her. Kvinners stemmerett førte ikke til revolusjonerende endringer i det politiske liv. Først fra 1927 var det en eller flere faste kvinnelige representanter i den norske nasjonalforsamlingen. I 1945 var der 7 kvinnelige representanter. Det var 5% av totalen.¹⁹ De tilsvarende tall for Sverige og Danmark var på 18 og 7% og 8 og 5%. Norges første kvinnelige representant i en regjering kom først i 1945.

At kvinner kjempet seg frem til stemmerett kan tolkes som et bakteppe for å forstå kvinners inntreden på idrettsarenaer som "rasjonelle" individer.

Med utgangspunkt i den nye ernæringsforskningen ble kunnskap om vitaminer, hygiene og renhet viktige sider ved bilder om godtatte kvinneligheter i mellomkrigstida. Det skal vi se nærmere på i forbindelse med spørsmål om sunnhet og renslighet.

Sunnhet og renslighet

Å styrke folkehelsen kan forstås som et nasjonal økonomisk prosjekt. Helse og sunnhet var et av temaene som var i fokus i det offentlige rom i de tre skandinaviske landene fra rundt 1920-tallet. Det gjaldt også i idrett. Lege Otto Jervell hadde en artikkel i "Idrætsboken" fra 1923, der han bl.a. tok opp spørsmålet om hygiene og bad.²⁰ Ifølge Jervell var "kold dusch" en "almindelig brukt badeform" blant idrettsmenn. Hvis det er riktig, skjedde nok ikke det i de private hjem, men på skoler og idrettsplasser. Jervell anbefalte imidlertid varme bad, fordi da ble huden best "renset".²¹ Varm dusj var ikke blant alternativene, fordi det var så uvanlig.

Det ble større oppmerksomhet om hus og leiligheter fra rundt 1915 som et ledd i å bedre folkehelsen. Hjemmenes Vel fra 1915 kan være et av flere uttrykk for dette. (I 1933 ble navnet endret til Norges Husmorforbund.) Rommene - både i leiligheter og boliger - viser at hushjelper var en viktig person i husholdningen i "middelklassen" og at flere arbeidsprosesser foregikk i kjelleren. Familieleiligheter hadde ofte få rom.²² En ikke uvanlig annonse om leilighet i 1917 skal ha vært på 3 værelser, samt "pigekammer", WC og kjøkken.²³ I 1920 kunne boliger til middelklassen i Urd bestå av to etasjer, samt kjeller.²⁴ I kjelleren fantes ifølge kvinnebladet et rom for

kull, et for vask av tøy, et rulle- og strykerom og et mat og redskapsrom. I første etasje var bl.a. en spisestue, en stue og et lite kjøkken, mens andre etasje bestod av soverom, pikerom, barneværelse og et lite badrom med WC, vask og plass til et badekar. Det siste skal ha vært uvanlig dengang. Innlagt dusj skal også ha vært relativt sjeldent, slik at en uten problemer kunne dusje eller bade etter treningen eller søndagsturen. Som vi så fra Urd var middelklassene i byene i forkant når det gjaldt moderne innredning i hus. Urd hadde en liten notis om ønske om badekar i et hvert hjem i 1922 og Lilleborg averterte for sin barnesepe, som ble brukt av barn i et badekar i Aftenposten i 1925.²⁵

Idealkjøkkenet i Urd 1926 skulle ha vindu uten fast innredning foran.²⁶ Dengang var spiskammers like nødvendig som kjøleskap er i dag. Elektriske komfyrer var helt nytt, men lettere å gjøre rene og mer effektive enn vedovner. Disse ble ofte omtalt som magasin-komfyrer.

At tuberkulose fremdeles var den hyppigste dødsårsaken i 1921-25 kan leses som et eksempel på at de sanitære forhold i de fleste hjem og næringsinnholdet i maten var dårlige. I 1936 var dette endret til "vestens moderne" sykdom, nr. 1; kreft.

Ernæring var som nevnt i fokus som aldri før. Hva som var tolket som sunt kosthold var i flere sammenhenger ulikt dagens standarder. I 1922 var f.eks. ølsuppe en anbefalt middagsrett til hele familien i Urd.²⁷ 6 år senere var et lite barn med i en annonse om tobakk på første side av SportsManden.²⁸ Professor Carl Schiøtz kan betraktes som landets viktigste helselege i det offentlige rom i mellomkrigsperiode. Han fikk spalteplass i media bl.a. for å advare mot kaffe til barn under 15 år.²⁹

Schiøtz var også sentral når det gjaldt å lage nasjonale kostholdsplaner. Fra 1920 begynte han med systematisk måling og veiing av skolebarn i hovedstaden for å forebygge sykdom. Han innførte videre bl.a. Oslo-frokosten i 1925 for å bedre barns tannhelse. Her fikk barna 172 l. melk, grovt brød, knekkebrød eller skonrok med ost, rå gulrot, eple eller kålrabi til slutt. Etter krigen kunne det også bys på tran.

Norges Husmorforbund og Røde Kors arrangerte en stor utstilling i Oslo i 1934 om "Sunde mødre - Sundt Folk".³⁰ De fleste helsestasjonene skal ha vært drevet av helseorganisasjonene, også i samarbeid med Norges Husmorforbund.³¹ Det var ofte artikler i

aviser og blad om folkehelse og sunnhet. En dansk lege påstod at en kunne leve sunt for 30 øre pr.dag i 1936. Hovedingrediensene i menyen var skummet melk, margarin, grønnsaker og kjøtt et par ganger i uken.³²

Reklame for norske varer benyttet seg av de norske kostholdsplaner. En annonse for f.eks. ost i 1936 viste til planen som anga et daglig forbruk av 30gr. ost pr.dag. Det het videre i annonsen:

"En rikdom på mineraler -disse stoffer som er helt nødvendig for et normalt stoffskifte -eggehvite i rikelig mon, melkesukker, fett---"³³

Det ble lagt stor vekt på renslighet og riktig kosthold. Vi kan kanskje si at urenslighet, smuss symboliserte etterhvert noe tilbakestående og lite moderne. Også her var kroppen bærer av sosiale symboler. En renslig kropp som spiste sund mat og oppførte seg "dannet" ble også symbolet på det "moderne" menneske. Her stod middelklassene i byene i bresjen både i Tyskland, Sverige, Danmark og Norge.

I det følgende skal vi se litt på endringer i klesmoter, fordi denne hadde stor betydning for kvinners kroppskultur og idrett.

Klesmoter og kropp

Menns og kvinners klesmoter er først og fremst signaler på hvordan kjønnene oppfattes i det offentlige rom, både seksuelt og i andre sammenhenger. Den "rette kroppen" forbindes ofte med bilder av modeller i siste mote.³⁴ Slik sett kan en si at det ikke eksisterer noen helt "naturlig" eller nøytral kropp, hverken for kvinner eller menn. En bør studere kropp og klær i en historisk, sosial og politisk kontekst for å unngå å idealisere kvinnekropp og "femininitet".

I perioden 1890 til 1950 endret klesmotene seg revolusjonerende for kvinner, men ikke for menn. Dette gjaldt både form og vekt. I begynnelsen av denne perioden kunne kvinneklærene veie hele 15 pund i Tyskland. Det tolker jeg som et eksempel på kvinnens endrede plass og status i samfunnet og at det ikke var store forandringer for menn.

På 1890-tallet markerte kjoler og skjorter livlinjen.³⁵ Skjørtene var ettersittende også over hofte-partiet, men klokkeformet og vide i nederkant. Det glatte skjørtet flommet ut i stor vidde nedenfor kneet og senere til et slep midt bak. Bluser og kjoler hadde markerte skuldre, høy hals eller lav ringing og trange ermer. Bukser var betraktet som "maskulint", til og med under skjørtekanten. Det skal vi også ta opp under kapittel 7 om organisert idrett.

Uten korsettet var det umulig å følge motene. Ifølge en annonse i Ladies Pictorial i 1899 var kjolens snitt bare et uttrykk for korsettets.³⁶ Unge jenter fra "middelklassen" begynte ofte å bruke korsett fra tenårene. Disse måtte akseptere smerten av et stramt snøret korsett om dagen. Til tross for legers og reformkvinnens kamp mot korsettet i f.eks. Tyskland, Sverige, Danmark og Norge fra 1890-tallet, synes korsettsnøringen å øke dette tiåret. At korsettet kunne fremprovosere aborter, synes ikke å få kvinner til å slutte med denne moten rundt århundreskiftet. En alminnelig korsettallje målte 47cm. I 1902 skapte en fransk korsettmaker et nytt korsett. Her ble magen presset flat ved hjelp av en loddrett blanchet, bysten ble skøvet frem og hoftepartiet tilbake. Denne snørte inn kroppen enda mer og skapte den kjente S-formen på kvinnekroppen. På verdensutstillingen i Paris i forbindelse med De olympiske leker var over 26 forskjellige korsetter utstilt.

Korsettet skal ha vært et statustegn, som bl.a. skulle signalisere borgerkvinnens avstand til kroppslig arbeid.³⁷ Det var også symbolet på kontroll og selvdisciplin, som vi skal se var viktige dyder i organisert idrett og innen maskuline hegemoniske ideer. Ryggstiverne i korsettene på kvinner i alle aldre gjorde at kvinnekroppen fikk en kunstig støtte og gjorde det vanskelig for kvinnekjønnene å utvikle sterke rygg- og magemuskler. Korsettet skal også ha skapt en "fetisjisme" (symbolsk verdi), som kunne gi stort spillerom for den "maskuline" fantasi. Det var bl.a. en illustrasjon av en fransk korsetthandler som i drømme fyllte sine korsetter med deilige kvinner.³⁸

I perioden 1910-19 ble de "kvinnelige" former nedtonet. Dette varierte i de ulike land og innen landene, men slutten av 1.verdenskrig markerte en endring i de fleste nord-vestlige kulturer. Skjorte-kanten hadde langsomt blitt kortere og midjen mindre markert. Årsakene til dette skal ha vært flere. Enkelte påpekte nødvendigheten av arbeidsvennlige klær, fordi antall yrkeskvinner økte. Det siste gjaldt ikke for Norge, selv om moten endret seg hos oss også. Andre fokuserte på kvinnefrigjøringen, mens Anne Hollander inkluderte også kvinners engasjement i idrett.³⁹

"What is meant by "modern" looks developed after First world war with the aid of clothing that expressed (although it did not always provide) an ideal of comfort and the possibility of action".⁴⁰

Den nye klesmoten skal ha spredd seg raskt i flere miljøer, bl.a. på grunn av kinoens popularitet. Motebilder hadde tidligere kun vært "stillbilder" fra journaler og fotografier. Nå så et stort publikum

for første gang kropp med klær i bevegelse. En ny kvinnekropp var blitt moderne. Den skulle ha smale hofter, liten byste, slanke ben og flat mage. Kjole- og skjørtekanten gikk helt opp til like under knærne og den effektive og praktiske kvinnen i hjem og på kontor ble et ideal.

Kontroll av kvinnekropper er også et stikkord om moter. Når skjørtene ble korte, burde kvinnekroppen sitte på en "dannet" måte. Urd hadde en artig artikkel og illustrasjoner om "kunsten at sitte pent", som synes å fange inn dominerende holdninger på dette felt.

"... i alle stillinger bør kvinnen i den gode smaks navn huske paa: 1. At knærne skal holdes sammentrykte. 2. At vristene skal være strake, hvis foten løftes fra gulvet... Og saa må man ikke være blind for at de nu saa dekolerte ben slet ikke alltid gir skjønnehetsindtryk. Er de tykke og ugrasiøse bør de ikke stilles altfor meget frem i sporvogne og selskaper, men holdes i tøile."⁴¹

Den "gode smak" kan her leses som et doxa, som ikke var under debatt. Sammentrykte knær kan være en metafor på borgerskapets "kvinnelighet" i det offentlige rom i mellomkrigsperioden. I likhet med idag er det først og fremst slanke kvinnekropper som likner idealbilder av kvinnelighet som blir anbefalt å tre frem i det offentlige rom. Den nye korte linjen med kjoler uten snitt og markering av midjen var ifølge Urd på retur i 1925.

En skulle kanskje tro at korsetter gikk av moten. De ble først og fremst mindre avstivet og brukt av kvinner som hadde hatt disse i sin ungdom. Unge kvinner gikk lettere over til "moderne" undertøy som hofteholdere i mer elastisk stoff. Det ble f.eks. avertert om korsetter i Urd og Aftenposten på 1930-tallet.

Også dengang kan vi kanskje snakke om et mosjons- og slankehysteri i "light" versjon. "AEG'- Massasjemotor" var f.eks. annonsert i 1930 under overskriften:

"Dette er noget for Dem!"⁴²

Og videre:

"På denne enkle behagelige måten kan De hver dag få den mosjon De trenger... hindrer dannelse av overflødig fett..."⁴³

Over var en illustrasjon av en ung, slank og lett antrukket kvinne med en massasjerem rundt hoftene.

Flere kvinnelige leger skrev artikler om "avmagring" og advarte mot vanvittige moter laget av menn og avmagringspiller på 1930-tallet. Korte skjorter, "utringede sko" og silkestrømper passet ifølge disse ikke i Skandinavia vinterstid. Andre ga råd om å drikke et glass vann før middag for å miste litt av appetitten.

Ungdomtida synes å få et nytt innhold i mellomkrigsperioden.

Kjønnsmodningen startet tidligere og økt utdanning førte til senere start i arbeidslivet. Fra 1920 skal det ha vært delvis ufrivillig pga økt arbeidsløshet blant ungdom.⁴⁴ De unges andel av befolkningen steg særlig i byene fra 1900. I 1930 var 45% av bybeboerne mellom 15 og 39 år.⁴⁵ Litteratur dengang gir også et innblikk i et endret bilde av den unge kvinnen. Heltinnen "Ben" i ungpikeromanen "Oslo-Paris" var "tynn, lys, livsglad, usentimental og sporty" i 1928.⁴⁶ Sigurd Hoel har skildret unge kvinners sensualitet med mannsøyne i "Syndere i sommersol" i 1927. Sigrid Undset og Nini Roll Anker har våget å gi kvinner seksualiteten tilbake på egne premisser.

Dette er imidlertid en av flere dimensjoner. Den nye "kvinneligheten" var omstridt og mangetydig. Kort hår ble bannlyst blant norske sykepleiere, fordi det skal ha vært gutteaktig og fransk-inspirert.⁴⁷

Det skal ha skjedd en forandring av kvinneidealet i løpet av 1929-30. Den økonomiske krisen som førte til massearbeidsløshet og motløshet skal ha bidratt til et romantisk skjær rundt "gamle dager".⁴⁸ Dette kan tolkes som et tegn på at det var behov for en viss orden i en verden mange synes å opplevde som kaotisk og angstfylt. Midjen og skuldrene skulle igjen markeres, men fortidens tunge stoffer og upraktiske klær var forlatt. Skjørtene ble lengre og bysten skulle fremheves. Kroppen skulle fortsatt være slank. Forbilder i denne perioden var f.eks. Greta Garbo og Marlene Dietrich.

Buksemoden kom på 1930-tallet hos unge, radikale kvinner. Den skal imidlertid ikke ha blitt akseptert av folk flest dengang.⁴⁹ Strandpyjamasen i den varme årstid skal imidlertid ha slått igjennom.⁵⁰ Det skal vi komme tilbake til når vi tar opp marsjkonkurranser for kvinner i 1932-33.

Vi kan snakke om en strid om bukser for kvinner på 1920- og 30-tallet. Det skal ha vært rykter i København om at motekongene skulle gjøre et kupp og ville forsøke seg på en buksemøte høsten 1930:

"Nu driver de unge Damer Sport i Bukser. Vi sværger til dem til det Brug og ville ikke av med dem for Guld. Paa Badestranden bærer vi Strand-Pyamas, og ved den intime Eftermiddagste modtager vi vore Veninder i Pyamas-Drømme af viduenderlige Stoffer. Og nu spaar man altsaa, at Buksemoden vil foretage sin sidste, store erobring og give sig til at omkalfatre vore Daglig-og Selskabskjoler!"⁵¹

Her er en kvinne fra "borgerskapet" som tolker av "virkeligheten" i det offentlige rom. Når først bukser var tatt i bruk ville forfatteren av denne teksten ikke miste dette alternativet. Det skulle imidlertid gå mange år før bukser på en kvinnekropp var

akseptert som et vanlig plagg på linje med skjørt og kjoler. Et viktig moment var at bukser hadde symbolisert "maskulinitet" og ikke "feminitet" i nord-vestlige kulturer i århundrer.

I maskuline hegemoniske miljøer er det i utgangspunktet menn med dominans som synes å definere hva som er "godtatt maskulint" og "feminint". Dominansen er som vi så i kapittel 3 aldri 100%. Det kan til tider være vanskelig å hevde den på et kvinnes domene som moter. Bestemødre og mødre hadde sværget til kjoler og skjørt i mange generasjoner. Det var ikke lenge siden middelklassens kvinner ikke skulle ha synlige ben i det offentlige rom. Moten fra 1890 til 1950 er også historien om hvordan kvinner etterhvert ble tillatt og turde å vise sine ben, ikke i noe sprinttempo, men mer i maraton-fart. Det skal bare ha vært tillatt for dannede unge "piker" å vise sine ankler i 1890. Ifølge Urd stod kjoler som var 10cm. "fra Jorden" allerede på dagsordenen i 1897. Før 1.verdenskrig var nederste del av leggene synlige i mange av disse miljøene. Deretter kom en revolusjon i 1920-årene med skjørt rett under knærne hos unge, radikale kvinner. På 1930-tallet gikk skjørtekanten nedover igjen, samtidig som buksemoten ble populær i enkelte miljøer. Fra 1933 og utover skal bl.a. nazismen i Tyskland ha hatt en konservativ innflytelse på kvinnemoten. Den skal ha bekjempet "alle" former for erotisering av kvinnekroppen.⁵² Slike strømninger kan også ha bredt seg til Skandinavia. Den økonomiske krisen generelt og nazismen spesielt skal ha ført til en høyredreining og forsøk på avseksualisering av kvinnekropper, fordi de skulle tilbake til hjem, mann og barn.⁵³ Det kan kanskje være en dimensjon ved nazismen, som en motpol til tyske kvinner som ivrig skal ha kastet seg over den nye moten etter 1.verdenskrig. Dengang termen "backfisch" ble brukt om de unge tyske piker i korte kjoler som utfordret det "gamle mannsamfunnet".⁵⁴ På 1930-tallet skal den sunne, smidige, slanke og friske kroppen ha vært idealet. Tegnene til slike skal (offisielt) først og fremst ha konnotert sunnhet fremfor erotikk.

På slutten av 1930-tallet ble undertøyet forandret, på grunn av de nye elastiske materialene. Under krigen kom den berømte "løfte" bystholderen. Den ble ikke brukt her til lands hos mange før 1945. Det riktige fine undertøyet til fest var lyserødt og i tykk, men behagelig silke.

Under krigen skal vanlige kvinner ha bestemt moten når det gjaldt valg av stoff. De brukte det som var. I Norge ble kjoler og skjørt sydd av gardinstoff, gamle klær ble omsydd og gamle strikkevarer

rukket opp og strikket på ny. Sko ble laget av papir eller fiskeskinn med tresåler. Bondekvinneses skaut, som var knyttet på toppen skal ha blitt mote for kvinner i byene.⁵⁵

Mangel på stoffer etter krigen skal ha skapt en konservativ mote. Midjen og skuldrene skulle fortsatt markeres, men det var en litt større vidde i skjørt og kjoler. Fra 1947 skal Dior ha kreert en ny mote med videre og lengre skjorter og kjoler. Midjen skulle være så smal at korsettindustrien skal ha hatt gode dager, korsettene som nå var i elastiske stoffer. Krigens fattigdom skulle erstattes av en ny optimisme, der menn var forsørgere og kvinnene skulle forbli eller tilbake til kjøkkenbenken.

Nå skal vi kort se på enkelte sentrale forhold i Tyskland, fordi perioden 1871-1950 ble spesiell for dette landet.

Tyskland

Vi skal kort ta opp enkelte forhold ved keiserdømmet, Weimarrepublikken og nazismen. Både start- og oppløsningsgrunnlagene til disse tre periodene var som vi vet dramatiske. Etter seieren over Frankrike ble det tyske keiserdømmet skapt i 1871 og det gikk under etter nederlaget i 1. verdenskrig. Weimarrepublikken ble ikke skapt nedenfra av folket, men var et resultat av et bittert nederlag etter 1. verdenskrig. Nazismen kom til makten ved hjelp av et "desperat" folk uten arbeid i 1933 og det gikk under da tyskerne tapte 2. verdenskrig.

Først, kort om keiserdømmet.

Keiserdømmet ble skapt av 4 konger, 6 storhertuger, 4 hertuger og 8 prinser fra de tyske stater.⁵⁶ Demokratiske tanker fikk dårlige levekår i denne perioden.⁵⁷ Det tok tid før ulike stater som Preussen og Bayern synes å utvikle de samme representasjoner av "virkeligheten" om hva som skulle være viktige saker for det nye Tyskland. Først i 1873 - etterat f.eks. Det Tyske Turnforbundet (DT) var dannet - fikk landet en felles myntenhet og to år senere en nasjonalbank.

Den tyske arbeiderklassen vokste hurtig og Det Sosialdemokratiske partiet ble dannet i 1875. Anti-sosialistiske lover førte sosialistisk agitasjon under jorda, slik at en viktig politisk dialog uteble.

I motsetning til England og Frankrike hadde ikke Tyskland mange og store kolonier som kunne skaffe landet billige råvarer. Frihandelen

passet England, men ikke Tyskland, som trengte beskyttelse for å bygge opp sin industri. Det skjedde etter hvert en rask og nærmest sensasjonell industriell utvikling i Tyskland. På samme tid synes landet å drive en aggressiv utenrikspolitikk. I 1905 hadde landet verdens nest største flåte etter England.

Ifølge Max Weber var arven fra Bismarck i 1890 en nasjon uten politisk utdanning og uten vilje til å tale ledende autoriteter imot.⁵⁸ Det kan være et tragisk symbol på skjebnen til det tyske folket i første halvdel av det 20. århundre.

Weimarrepublikken fikk en smertelig fødsel. Freden som seierherrene dikterte i Versailles i 1919 virket ydmykende på det tyske folk, som hadde tapt en krig lederne hadde startet.

Fredsherrene ønsket å gjøre slutt på den tyske faren, men hæren ble ikke fjernet, bare oppløst, og Weimarrepublikken fikk en altfor stor gjeld til utlandet. Samtidig med dette skulle tyskerne bygge opp landet igjen. Det ble umulig for Tyskland å oppfylle forpliktelsene i denne fredspakten. Ingen politiske partier aksepterte fredsdiktatet og de nye grensene. Ifølge disse fikk Danmark som kjent Nord-Schleswig, Belgia land vest for Mainz og Köln, Frankrike Alsace Lorraine og Polen Posen og Vest-Preussen. Store menneskemasser demonstrerte mot freden i Versailles. **Termen demokrati synes ifølge Carr å være ukjent** i tysk politisk historie og ble knyttet til underkastelse av fremmed diktat. Ikke en gang en tollunion med Østerrike ble godtatt av seierherrene.

Klassemotsetningen kom åpent frem. Revolusjonsfaren i Tyskland skal ha begynt allerede da det ble kjent at Tyskland hadde kapitulert.⁵⁹ Den nye skjøre Weimarrepublikken synes å ha alle "odds" mot seg. Etter at almen stemmerett for begge kjønn var gjennomført og de første valg var holdt i 1919, dominerte middelklassen blant statlederne.⁶⁰ Landets underskudd på handelsbalansen kunne vanskelig veies opp pga alle restriksjoner i fredstraktaten. Det var stadige rivninger mellom ulike grupper på venstre- og høyresida. Sistnevnte, sammen med sentrum fryktet at Tyskland kunne bli en russisk provins. Sosialister fra ulike fraksjoner var misfornøyd med utsiktene for den nye republikken. De hadde håpet at iallfall industrien i Ruhr-området ville bli sosialisert. "Spartakistene" - tyske kommunister - gjorde et opprør i januar 1919. Ledere ble brutalt myrdet av et halvmilitært "Frikorps" før de skulle settes i

fengsel. Dette frivillige soldat-samfunnet ble senere kjernen i Hitlers SA. Neste forsøk på kupp kom fra høyresiden fra misnøydede offiserer og det halvmilitære "Frikorps" i 1920.

Takket være en generalstreik, ledet av arbeidere i Berlin, skal republikken ha blitt reddet.⁶¹ Men ledelsen synes aldri å ta et ordentlig oppgjør med høyresiden.⁶² Fordi republikken i starten stadig brukte halvmilitære enheter til å forsvare "demokratiet" la den også kimen til Hitlers maktovertagelse i 1933.

Weimarrepublikken var i prinsippet demokratisk. Vi har nevnt alminnelig stemmerett. Likestillingen fikk næring fra den nye republikken. Kvinneutvalg og regler om kvinnerepresentasjon kom i stand i arbeid og fritid. Det siste skal vi komme tilbake til i kapittel 7 om friidrett.

1. verdenskrig hadde vist at kvinner kunne gjøre samme jobb som menn i industri og næringsliv. Leserbreve fra Tyskland i Urd kunne berette om at kvinnelige betjenter var mer vanlig enn mannlige og at tyske kvinners innsats i industrien var helt nødvendig under krigen.⁶³ 1920-årene var som før nevnt en ny tid for tyske kvinner. Gamle holdninger om kjønnsroller synes å slippe taket på flere områder:

"Im Aufschwung des Sports und des Badens, in der Sexualität oder etwa in der Mode offenbart sich eine freiere Einstellung zum Körper... Die zeigt sich nicht zuletzt an der gewandelten Rolle der Frau, die jetzt - nicht zuletzt aufgrund der Veränderungen im Laufe des Ersten Weltkriegs - immer hafter berufstätig ist und mit wachendem Selbstbewusstsein in der Öffentlichkeit auftritt."⁶⁴

Uten Weimarrepublikken hadde det kanskje ikke skjedd så store endringer så raskt for kvinnene.

Franske og belgiske tropper satt seg fast i hjertet av Tysklands industri, i Ruhrområdet i 1923, for å demonstrere at de forlangte skadeerstatning fra krigen. Det inspirerte til sabotasjeaksjoner, storstreiker og passiv motstand. For å hjelpe arbeiderne betalte Weimarrepublikken pengestøtte og trykte opp flere sedler enn det var økonomisk basis for. I tillegg til etterkrigsinflasjonen, gjorde ikke dette statsfinansene bedre. Det ble en gigantisk økonomisk krise lenge før krakket i 1929. Ved slutten av 1923 trengte en fire billioner papirmark for å kjøpe en dollar.

Store deler av middelklassene hadde fra nå av materielt sett omtrent de samme dårlige betingelser som arbeiderklassen. De mistet troen på fremtiden og mange av dem ble et lett bytte for Hitlers agitasjon. Krakket i 1929 forsterket en umulig økonomisk situasjon i Tyskland. Armoden var enorm. Nazistene vant fram i perioden 1930-33. I 1930

hadde de (NSDAP) 18% av velgerne, i 1932 37%, i november samme året var tallet 33%, mot hele 44% i 1933.

Oppsvinget i industrien ble synlig under nazismen og folk (les: menn) fikk etter hvert arbeid. Det var imidlertid kapital fra USA som skal ha startet oppsvinget før Hitler overtok eller tok makten.

Locarno-avtalen i 1925 åpnet dørene for Tykland til det "gode" internasjonale selskap. Året etter var de medlem av datidas FN og i 1928 kunne de delta i De olympiske leker i Amsterdam. Den første olympiske gullmedalje var som vi skal se senere i 800m løp for kvinner.

Nazismen betød et tilbakeskritt for kvinnes plass i det offentlige rom. I løpet av 1933 og 1934 skal masse tyske kvinner ha forsvunnet fra yrkeslivet tilbake til hjemmene. Her skal det ha vært mange kvinnelige akademikere på venstresiden, bl.a. som et ledd i å fjerne sosialister og kommunister. Nazismens slagord for kvinner om "Küche, Keller, Kinderstube, Krankenstube, Kirche" hadde etter hvert sin virkning. Det gjaldt ikke bare for tyske kvinner, men bl.a. også for norske gifte yrkeskvinner når de søkte om lønnet arbeid.⁶⁵

Nazistene støttet tyske idrettskvinner til 1939. Tyskland planla en gedigen nasjonal propaganda via De olympiske Leker i Berlin i 1936. Da talte enhver seier, også kvinnes.

Under 2.verdenskrig måtte kvinnene igjen overta mennenes arbeidsplasser og ha ansvar for hjem og familie. På slutten av krigen var mat- og husmangel verst i Tyskland. Etter krigen ble landet igjen stengt ute av det gode selskap, inkludert organisert idrett.

Oppsummering

Ifølge Hagemann og Rosenbeck er disse endringene de viktigste for å forstå kjønnsrelasjoner i perioden 1890 til 1950: befolkningen økte voldsomt på 1800-tallet i Europa. Det førte til en stor utvandring til USA, som igjen bidro til et forholdsvist stort kvinneoverskudd. Disse fenomene synes å øke spenninger mellom kjønnene om hva som kan tolkes som "godtatt feminint" og "maskulint". Sosiale og politiske endringer når det gjelder bostruktur og industrialisering er kort skissert i Norge med et sideblikk på Tyskland, Sverige og Danmark fra 1890 til 1950.

At kvinner kjempet seg frem til stemmerett i 1913 kan tolkes som et symbol på at de først og fremst kan forstås som rasjonelle og ikke hysteriske individer. Det kan leses som en viktig for-fortelling for

idrettslige praksiser i det offentlige rom. Boligstandard, sunnhet og renslighet er inkludert for å gi en bedre forståelse for et av grunnlagene for kroppskultur og idrett i kapitlene 7 og 9. Her var helse sammen med fritid to viktige forutsetninger for utvikling av idrett. Åtte-timers dagen og betalt ferie kan leses i denne konteksten.

Klesmoter har fått den største plassen i dette kapitlet, fordi de er presentert i sammenheng med synet på kropp og dominerende ideer om kjønn i endring i det offentlige rom. Eksempler på bevegelses-hemmende moter som korsett og lange, tunge skjørt er også med. Det samme er striden om bukser på kvinnekropper. Denne bør betraktes innen rammen av hegemonisk maskulinitet for å forstå motstanden til dette praktiske plagget. Tysklands historie er dramatisk med start av og tap i to kriger med etterfølgende isolasjon fra formelt internasjonalt samarbeid i idrett og øvrige samfunnsspørsmål. Tysklands skjøre demokratiske tradisjon - inkludert rettigheter for kvinner som fikk konsekvenser for idrett - ble lagt under Weimarrepublikken i en periode der krigsgjelden lenge synes å kvele landets økonomiske initiativ.

At Tyskland ble samlet så sent til en nasjonalstat, fikk ringvirkninger til idrett. Nasjonale særforbund ble dannet i en senere fase der enn i de øvrige land som er med i denne studien. Ungdomstida var blitt lengre og arbeidstakerne fikk 8 timers dag (fra 1918-19 i Norge). De fleste lønnsarbeidere i Norge fikk betalt ferie på 1930-tallet. Den gifte kvinne hadde videre mer tid utenom å føde og gi omsorg til barn og bedre utdanning (spesielt i middelklassen), litt bedre boliger og flere hjelpemidler i hjemmet.

De nye klesmotene fra 1920-tallet kan symbolisere en ny frihet for de kvinner som hadde anledning og turde å ta den i bruk.

Michael Kimmel har studert endringer i maskulin identitet i amerikansk historie. Ifølge han ble forholdsvis store endringer i kjønnsrelasjoner ofte en trussel mot "maskulin" identitet.⁶⁶ Kimmel drøfter sine data med utgangspunkt i hegemonisk maskulinitet. Selv om mesteparten av disse datene var fra USA i perioden 1880-1980 kan de være relevante for denne studien, fordi spenninger mellom strukturelle og individuelle endringer på dette punktet synes å foregå i de fleste "nord-vestlige" land fra slutten av 1800-tallet, selv om tidsfasene kunne være litt ulike.

Vi har påpekt forholdsvis store strukturelle endringer i Norge bl.a. når det gjelder utvandring til USA, endring av næringsstrukturer, økte

rettigheter for kvinner innen ekteskap og det offentlige rom. Forandringer i kvinners yrkesaktivitet synes imidlertid å være små i Norge, men endringer i antall barn pr. gjennomsnittsfamilie var stor. Selv om kvinner "objektivt" sett nå kunne få mer fritid og hadde fått stemmerett, har vi sett at kvinner og menns praksiser ikke automatisk endret seg. Å redefinere godtatt kvinnelighet og mannlighet i relasjon til økonomiske, sosiale og kulturelle endringer kan leses som en møysommelig og motsetningsfylt prosess.

I neste kapittel blir legitimering av idrett temaet. Her tar vi utgangspunkt i tekster fra leger, først og fremst i Norge, men også tyske, svenske og danske.

Noter

1. I følge historiker, Dr. philos. Gro Hagemann er disse de viktigste forhold for å forstå kvinners stilling i samfunnet. Telefonsamtale 07.05.1996. Dette blir inkludert i Helle, K. (hovedred.), 1997: Norges historie, Bind 9, Oslo: Aschehoug.
Rosenbeck, B., 1990: Kvindekøn, Den moderne kvinneligheds historie 1880-1980, København: Gyldendal, :37-38.

2. Daniels, R., 1990: Coming to America, New York: Harpers Collins, :165.

3. Ibid.

4. Her i koalisjon med Det radikale Venstre.

5. Mitchell, B., R., 1992: International Historical Statistics Europe 1750-1988, New York: Stockton Press, 3. utgave, :6 og 73.
Øvrige tall fra innbyggere i Tyskland, Sverige og Danmark og deres hovedsteder er fra følgende sider: 4 og 72, 7 og 74, 3 og 72.

6. Flora, P. m. fl., 1987: State, Economy, and Society in Western Europe 1815-1975, A data handbook, Vol. II: The Growth of Industrial Societies and Capitalist Economies, St. James Press, Frankfurt m. fl.: Campus Verlag, :272.
Tilsvarende tall for Tyskland, Sverige og Danmark er på sidene 262, 274 og 255.

7. Blom, I., 1990: "Changing Gender Identities in an Industrializing Society: the Case of Norway c.1870-c.1914." I Gender & History, Oxford og Cambridge: Basil Blackwell, :131-148 (134).
Se også Furre, B., 1971: Norsk Historie 1905-1940, Oslo: Det norske samlaget, :13-30.

8. I 1873 var det to unntak i Sverige: jus og teorlogi. Statistics centralbyrå, 1986: The World of Women and Men, Equal opportunity in Sweden, Stockholm:

9. Moen, B. (red.), 1988: Barnetall i ekteskap, Rapporter 88/21, Statistisk Sentralbyrå, :13, 18.
Tallene er noe ulike i forskjellige undersøkelser. Blom, I., 1979 opererte med et antall på 2.5 pr. ekteskap inngått allerede i 1930 og ifølge Sogner, S. m. fl. hadde nesten alle familier i 1900-19 5 barn eller færre. (Sogner, S. m. fl., 1984 : Fra stua full til tobarnskull, Universitetsforlaget, :88.

10. Kimmel, M., 1987, op.cit.: 121-154 (123-124).
Se også Davidoff, L og Hall, C., 1987, op.cit.: 28-30.

11. Blom, I., 1990, op.cit.: 134.

12. Andreassen, M., 1989: "Den tredje skønhed Om den androgyne figur hos Kristen Torp". I Andersen, T. m. fl., op.cit.: 28.

13. Ljones, O., 1979: Kvinnens yrkesdeltaking i Norge, Samfunnsøkonomiske Studier, 39, Statistisk Sentralbyrå, : 27.
Det er sansynligvis en viss underregistrering her.

14. Broch, L., 1946: Kvinnereising, Oslo: Cappelen, :33.
15. Fra Konstitusjonskomiteen i 1890, sitert fra Agerholt, A., C., 1973: Den norske kvinnebevegelses historie, Oslo: Gyldendal, :149.
16. "Naar vi Kvinder faar Stemmeret", I Urd ,1987, nr.42, :428.
17. "E.A.": "Den internasjonale kvindestemmerettskongress i London". I Urd, 1909, nr.21 :247.
18. Ibid.
19. Mannila, E., H. m.fl., 1983 : Det uferdige demokratiet Kvinner i nordisk politikk, Oslo: Nordisk Ministerråd, :59.
20. Jervell, O., 1923: "Idræt og helse". I (red.) Amundsen, K., V.: Idrætsboken, Kristiania Distriktslag for Idræt, Kristiania: Aschehough & Co (W. Nygaard), :1-95. (Hver artikkel starter på s. 1. Jervells artikkel er nr.5.)
21. Ibid.:77.
22. Flora, P.m.fl., 1987, op.cit.:316.
23. "Kvindeprofiler fra boligmessen i Kjøbenhavn". I Urd, 1917, nr.39, :458.
24. Urd, 1920, nr.17, :201-202.
25. "Bad i ethvert hjem" I Urd, siste side, 1922, nr.27. Aftenposten, 28.08.1925.:3.
26. "Idealkjøkkenet. En utstilling for dem som bygger hus". I Urd, 1926, nr.46, :673.
27. Normann, A.: "I Kjøkkenet" I Urd, 1922, nr.5:99. Oppskriften var som følger: "1 flaske øl, 1 flaske vand, 120gr. sukker, 2 eggeplommer, 3 del. fløte, 70gr. hvetemel, 1/2 teskje kanel... og serverer det rykende sammen med silden."
28. Idrettsmenn var helt fram til krigen i 1940 ofte med i annonser om sprit og tobakk.
29. Schiøtz, C.: "Om kaffemisbruken". I Urd, 1921, nr.26:323. Kaffe eller kaffesurrogat var også et uttrykk for at mange ikke hadde råd til melk.
30. Solbraa-Bay, J. 1965: Samfunnet sett med husmorøyne, Utgitt til Norges Husmorforbunds 50-års jubileum, Oslo: Cappelen, :16.
31. Ibid.
32. "Øket sundhet skaper bedre folkehelse". I Urd, 1936, nr.4: 105.
33. "Den beste norsk ost er kløvermerket" I Urd, 1936, nr.1, siste side.
34. Thesabder, M., 1994: Det kvindelige ideal Kropsidealet i den vestlige kultur 1880'ene-1990'erne, Danmark: Tiderne Skifter, :79.

35. Sinding, K., 1992: "Pariser moter i Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, Trondheim: Strindheim Trykkeri Al., : 13.
36. Nørgaard, E., 1964: Da Damerne fik Ben, København: Forlaget Fremad, :13,
37. Ibid.:88.
38. Nørgaard, E., 1964, op.cit.:14.
39. Hollander, A., 1988: Seeing Through Clothes, New York: Penguin Books, 4. opplag, :153.
40. Ibid.
41. "Kunsten at sitte pent". I Urd, 1926, nr.41 : 598.
42. "Dette er noget for Dem". På annonsesidene bakerst i bladet. I Urd, 1930, nr.46.
43. Ibid.
44. Kjeldstadli, K., 1994: Et splittet samfunn, Bind 10. I Helle, K. m.fl. (red.): Aschehough Norges Historie, Oslo: Aschehough & Co., : 114.
45. Ibid.
46. Holst, K., 1928: Oslo-Paris, Oslo: Aschehoug & Co (Nygaard), :4.
47. Kjeldstadli, K., 1994, op.cit.:115.
48. Thesander, M., 1994, op.cit.:142.
49. Ibid.:158.
50. Sinding, K., 1992, op.cit.:23.
51. "Den Store Buksemode". I Vore damer og Ekko, København, 1930, 25.07.: 10.
52. Thesander, M., 1994, op.cit.:153.
53. Henningsen, P., 1933: "Du er selv Nazist". I Aandehullet, nr.1, København, :40.
54. I følge Kjeldstadli, 1994 var "blackfisch" en fisk som var for liten til å bli kokt. Derfor ble den bakt inn i deig og stekt.
55. Sinding, K., 1992, op.cit.:24.
56. Carr, W., 1969: A History of Germany 1815-1945, London: Edward Arnold, :136.
57. Wehler, H.-U., 1995: Deutsche Gesellschaftsgeschichte, Dritter Band: Von der "Deutschen Doppelrevolution" bis zum Beginns des Ersten Weltkrieges 1849-1914, Munchen: Verlag C. H. Beck, :1038 -1066.
58. Weber, M., 1921: Politischen Schriften, Munchen, :138.
-

59. Carr, W., 1969, op.cit.:270.
60. Ibid.:285.
61. Ibid.:304.
62. Palmer, R., R., 1958, :Nya Tidens Värds Historia. 2, : Stockholm: Svenska Bokforlaget, :267.
63. Due, A.: "Krigen og den tyske kvinde". I Urd, 1915, nr.26. : 306 og av Gunther, D. i 1916, nr.23, :272.
64. Fragen an die deutsche Geschichte Ideen, Krafte, Entscheidungen Von 1800 bis zur Gegenwart, Deutscher Bundestag Referat Offenlichkeisarbeit, Bonn, 1990 :275.
65. Lonna, E., 1977: "LO, DNA og striden om gifte kvinner i arbeidslivet". I Blom, I og Hagmann, G. (red.): Kvinner selv..., Oslo: Aschehoug, :151-176.
"Nye oppgaver for kvinnesaken. Norsk kvinnesaksforenings opprop". I Urd, 1936, nr.20, :615.
66. Kimmel, M., 1987 (a): "Men's responses to feminism at the turn of the century". I Gender & Society, vol.1, september, :261-284 (262).
Kimmel, M., 1987 (b), op.cit.:133-146.

Kapittel 6.

LEGERS LEGTIMERING AV IDRETT I ET KJØNNSPERSPEKTIV

Leger var og er helt sentrale når det gjelder å legitimere idrett. Deres syn endret seg i perioden 1890 til 1950. Spesielt i perioden 1890 til 1910 synes flere leger i USA, England og Tyskland å være skeptisk til prestasjonsidrett.¹ Leger hadde i mange hundre år anbefalt kontinuerlig "mosjon". Så lenge prestasjonsidretten var ny og kunnskaper om menneskers yteevne var dårlig, synes mange leger å være kritisk til konkurranser. Dette så bl.a. også ut til å gjelde for Sverige og Norge.²

Lege Peter Torgersen hvis tekst vi senere skal analysere, begynte i 1906 å undersøke idrettsmenn i regi av Centralforeningen for Udbredelse av Idræt. I 1915 åpnet foreningen eget kontor for å kontrollere idrettsmenn med Torgersen som leder. Norges Riksforbund for Idræt nedsatte en legekomite og i 1918 kom deres innstilling om et permanent utvalg. Her satt bl.a. Otto Jervell. Han kan i 1913 forstås som kritisk til prestasjonsidrett, mens han i en tekst 10 år senere påpekte at dersom treningen var tilfredsstillende og personen ellers var frisk så han ikke noe galt i konkurranser.³

I dette kapitlet skal vi ta opp legitimering av idrett i et kjønnsperspektiv med utgangspunkt i tekster fra norske leger fra 1890 til 1950. Det synes å være få leger her til lands som publiserte artikler eller bøker om kvinneidretten i det aktuelle tidsrom. Siden tyske kvinner kan sies å ha en oppblomstring av kvinneidretten før Norge, har vi flere eksempler fra tyske lege-tekster på 1920-tallet om idrettskvinner.⁴ Senere skal også enkelte danske tekster presenteres.

Vi skal se på både idrett/mosjon generelt og prestasjonsidrett spesielt. Når det gjelder kjønn vil vi ta med legers tekster om "femininitet" og "maskulinitet", inkludert forholdet mellom idrett og kjønnes reproduktive organer. Det sistnevnte er viktig for å forstå endring og motstand mot endring av "femininiteter" og "maskuliniteter". Endring av hva som ble tolket som "kvinnelig" kan forstås som endring i retning av "kvinne-emansipasjon". Det kan vekke frykt hos mange menn som ønsket status quo. Ifølge Karin Johannisson var kvinne-emansipasjon og kvinnesykeligheten to sider av samme sak.⁵ Vi så i kapittel 3 at røttene til hva som oppfattes som "kvinnelig/mannlig" på enkelte vesentlige nivåer kan ha

sammenheng med synet på kjønnes reproduktive organer eller synet på seksualitet. Ifølge samme kapittel har Freud fått "æren" av å bidra sterkt til å vitenskapeliggjøre hysteri som en kvinnesykdom.⁶ At Sartre kunne beskrive "kvinneligheten" i svært negative termer i 1943 (som en metafor på et gapende hull) kan leses som et eksempel på at maskuline logikker kan leve uforstyrret videre når de ikke blir gjenstand for kritisk refleksjon.

I det følgende skal vi se at måten enkelte mannlige leger fremstilte kvinnekropper i det offentlige rom på, kan kategoriseres som "hysterisk" fra 1890 til 1918. "Maskulinitetens essens" kan tolkes som overordnet "tilsvarende" for "kvinneligheten". Tekstene kan også i flere sammenhenger leses innen de komplementære logikker i betydningen gjensidig ekskluderende størrelser.

Siden det ble tatt for gitt at idrett var "maskuline" kulturelle praksiser, mens det i perioder var stor skepsis til kvinners engasjement, finner vi flest tekster som skal legitimere kvinners forhold til idrett.

Dersom aktuelle bøker og artikler skrevet av utenlandske leger er omtalt i følgende norske kilder fra 1890 til 1950, kan disse også bli inkludert. Kilder er her først og fremst Tidsskrift for den norske lægeforening og damebladet Urd.⁷ Også en tekst om seksuell hygiene som ble utgitt i 14. opplag i Danmark er inkludert, siden tolkninger om kjønnes reproduktive organer kan sies å være sentralt i synet på hva som er "kvinnelig/mannlig".

Vi tar her opp denne problemstillingen, slik den ble presentert i første kapittel:

Hvordan ble kvinne- og mannsidrett legitimert i tekster fra norske leger fra 1890 til 1950?

I denne analysen er det også hensiktsmessig å presentere endel sitater, slik at leserne kan få sjansen til å reflektere over hvilke posisjoner tekstene kan tolkes fra siden bl.a. eventuelle symboler og metaforer på "maskulinitet" og "femininitet" er inkludert.⁸

Bourdieu's før omtalte term doxa blir også med; det som betaktes som så "naturlig" at det ikke diskuteres eksplisitt. Det kan også sies å ha en ideologisk side: Hva som ikke ønskes å bli drøftet i det offentlige rom.

I den første delen skal vi ta opp tre tekster, som kan tolkes som hysteri om kvinnekropper. Her synes biologi å være kvinners skjebne. Disse forhold kan leses direkte og ikke indirekte i teksten. Vi

starter med enkelte kommentarer og sitater fra en bokomtale fra 1892 som kan være eksempler på grunnleggende holdninger hos "borgerskapet" i begynnelsen av den aktuelle perioden.

Hysteri om kvinnekropper

Under tittelen "Hvorledes skal pikebørn opdrages" finner vi en beskrivelse om unge jenter fra "borgerskapet". Det slås fast at den kroppslige utviklingen blir forsømt og mer frisk luft er av det gode. Under menstruasjonen anbefales jenter å holde seg hjemme fra skolen, fordi de trenger "absolutt fysisk og andelig ro". Todelingen mellom den materielle kroppen og hjernens kognitive kapasitet synes å være en "rød tråd" i omtalen.⁹ For stor anstrengelse på et av områdene vil gå utover det andre:

"Hjerne og ovarier kan ikke utvikle sig samtidig,.."¹⁰

Hvis det skjer, vil det først gå utover ovariene. De ble betraktet som de "ømfindtligste". I såfall ville den nervøse "ligevekt" bli borte.

Likevekt mellom ulike deler i et hele kan sies å stamme fra Hermann von Helmholtz's prinsipp om energiens konstans fra 1847. Ifølge denne loven er energi kvantitativ, og det er en bestemt mengde av den. Den kan omdannes, men ikke bli borte.

Sosiologen, Herbert Spencer skal ha overført sider ved denne loven fra naturvitenskapene på samfunnsvitenskapene.¹¹ Det levende mennesket ble her betraktet som et dynamisk system, som er underlagt kjemiens og fysikkens lover. Når et organ hos individet blir utmattet, må reservene tas i bruk og hentes fra andre organer i kroppen.

Vi kan lese fra det ovenstående sitatet en alvorlig bekymring for at de reproduktive organer skal bli skadet ved for store "åndelige" anstrengelser. I det følgende skal vi bl.a. se i hvilken utstrekning dette "hysteriet" omkring kvinnekropper hadde et fotfeste blant norske leger når det gjaldt idrett. Foucault har i "The History of Sexuality", beskrevet hysteri om kvinnekroppen som et generelt fenomen i de "vestlige" kulturer fra 1800-tallet:

"... as that which by itself constitutes women's body, ordering it wholly in terms of the functions of reproduction and keeping it in constant agitation through the effects of that very function."¹²

Selv om Turner (s.50) kunne vise til hysteriets røtter helt tilbake til Egypts storhetstid 1900 år f.Kr., kan vi si at denne diagnosen fikk en oppblomstringstid på 1800-tallet pga legevitenskapens

profesjonalisering. Vi så videre at Smith-Rosenberg kalte den for det 19. århundres klassiske sykdom.

De reproduktive organene synes her å styre kvinnekroppen, slik at denne latinske setningen kan være aktuell: "Omne mulier in utero".¹³ En tolkning kan være at alle kvinnelige praksiser bør ta utgangspunkt i deres uterus. Det er bl.a. kalt "biologisk essensialisme".¹⁴ Ifølge s.54 kan det tolkes som fastlåste karakteristika av hva det betyr å være kvinne og mann i en kultur. Jeg forstår Rosenbecks tekst slik at hun mente leger uttalte seg om kvinners posisjon i samfunnet med utgangspunkt i kvinners reproduktive organer.¹⁵ Her synes leger å gå langt utover deres profesjonelle felt idet de definerte jenters og kvinners sosiale rolle. Ifølge Rosenbeck fikk menstruasjonen en ideologisk betydning.¹⁶ Vi skal se i det følgende at menstruasjonen ble brukt til å legitimere kvinners idrettspassivitet generelt og under konkurranser spesielt.

Nå skal vi analysere tekster fra to mannlige leger, Christian Døderlein fra 1896 og Peter Torgersen fra 1915. Selv om det er 19 år mellom disse to, synes et grunnleggende syn på "femininitet" å være felles.

Døderleins artikkel heter "Skiløbning seet fra et hygienisk standpunkt med spesielt hensyn paa kvinden."

Først tekster om de reproduktive organer.

Jentenes pubertet ble den gang kalt for "overgangsalderen". I dag er som kjent denne termen kun benyttet om periden rundt 50 år og spesielt for kvinner.¹⁷ I det følgende vil vi se at en liknende bekymring som den vi fant i 1892 kan sies også å omfatte idrettspraksiser:

"Den voldsomme vækst i den tid tager i almindelighed vel saa meget paa pigerne. De er ofte, især i overgangsalderens begyndelse, slappe, blegotige og legemligt energiløse. Forcerer de saa sit hjerte, sine lunger, muskler og led paa en lang og besværlig skitur, er faren for "sprængning", - er slapheden, trætheden bagefter i det hele større end hos det andet kjønn. Videre foregaar hos vore unge piger i overgangs-alderen en enestaaende sterk udvikling af flere organer, fysiologisk markert ved den indtrædende menstruation."¹⁸

Simone de Beauvoir argumenterte som nevnt på s.48 for at biologi ikke var skjebne for kvinner. I 1949 synes hun å ha flere generasjoner bak seg der dette kan sies å ha vært en dominerende holdning i "borgerskapet". Neste sitat kan tolkes i en slik kontekst:

"Og videre, man faar aldri glemme: Den voksne kvinde har sin spesielle fysiske bygning, sin spesielle fysiske livsoppgave, der altid

ligeoverfor sterke legemlige anstrengelser vil sette hende i en særstilling og krøve forsiktighet, især hos de gifte kvinner, hvor organerne etter svangerskap og fødsel ofte har fremkaldt en sygelig tilstand, alltid har frembragt forandring i form av leie."¹⁹

Sykелighet kan i det ovenstående leses som en metafor på "kvinnelighet". Ifølge bl.a. Johannisson (s.51) kan det være en dekkende karakteristik på "borgerskapets" kvinner, slik mange leger betraktet dem frem til slutten av 1. verdenskrig. Vi ser videre at det først og fremst er gifte kvinner som bør beskyttes mot fysiske anstrengelser. Da er deres oppgave å føde og oppdra barn. Vi skal se i resten av dette kapitlet og i det følgende at dette synes å være en dominerende holdning blant leger og ledere i organisert idrett. I kapittel 7 skal vi ta opp at "borgerkvinnene" synes å være fysisk svake i forhold til bondekoner og arbeiderkvinner:

"...især de dannede klassers kvinder i vort samfunn, i det hele har et finere, svagere bygget legeme, har mindre udviklede, mere græsle muskler og led, mindre lungekapacitet (aandedætsevne), mindre og svagere hjerte end manden."²⁰

Hva dette skyldes blir ikke diskutert. Vi skal ta med i neste kapittel at Arbeidernes Idrettsforbund synes å ha en annen holdning til kvinner på dette punktet, selv om det var 30 år senere. Termer som "blegsodige, energiløse, spesielle fysiske livsoppgave" og "svagere hjerte" kan tolkes som metaforer på "borgerlig godtatt kvinnelighet". Ifølge s. 106 synes språket å strukture våre tanker om "virkeligheten". Valg av slike kategorier skulle - slik jeg ser det - bidra til å legitimere kvinnelig underordning.

Peter Torgersen var altså ansatt både av Centralforeningen og Norges Riksforbund. Hans tekster synes derfor å ha stor autoritet i idretten. Vi skal av den grunn ta med flere kommentarer og sitater fra hans artikkel "Litt om kvindens legemsøvelser". Den ble publisert i Urd i to deler i 1915.²¹

Også han konsentrerer seg om "borgerskapets" kvinner. En ramme rundt teksten er at menn er født til å føre krig og kvinner til å føde barn, menn til å arbeide hardt, kvinner til å administrere hjemmet og drive med "sedentære beskjeftigelser". På grunn av kjønnens ulike kroppsformer, bygning og funksjoner må de ha ulike øvelser. En understrekning av dette er at kvinnens muskelkraft "maalt med et dynamometer" er 2/3 av mannens. Hos dyrene er forskjellen i kraft og "arbeidsanlæg" ifølge Torgersen mye mindre.

Sterke muskler er "mandekjønnets vuggегave". Kvinner og barn synes å bli advart mot "atletøvelser". Gutter og jenter ser ut til å ha

diamentralt motsatt fysisk utviklingskurve fra 10-12 års alderen. Da skal gutter begynne å føle trang til å bli mer voldsom i sin leik, mens jenter blir roligere og mer tilbakeholdne. Legen understreker at dette ikke bare skyldes oppdragelsen.

"Det vilde være å øve vold mot deres kvindelige natur istedet for at utvikle den, paa dette tidspunktet at anvende muskeløvelser, til hvilke de ikke er skikket."²²

Termene "kvinnens natur" går stadig igjen i tekster om kvinner fra hele denne perioden.²³ Vi har drøftet i teorikapitlet at dette begrepet synes å inneholde fastlåste (real essensialisme) karakteristika om "femininitet". I denne konteksten kan termen idag tolkes som "nominal" essensialisme. Teksten ble imidlertid sannsynligvis skrevet slik at leserne kunne oppfatte det som tilsvarende "real" essens, særlig hvis vi knytter setningen sammen med termene "iboende natur", som nevnes i tilsvarende sammenheng. En helhetlig vurdering av teksten kan tolkers som en strategi for å legitimere status quo.

Det er videre nødvendig å fjerne alle øvelser som sikter på "muskulaturens utvikling" fra jenters repertoar. Hvis ikke vil de bl.a. "medføre deformationer" og ha en ugunstig "indflytelse paa formernes skjønnhet og paa kvindens sundhetstilstand." Skjønnhet og sunnhet kan i mange tekster leses som to sider av samme sak når det gjaldt kvinner.

I likhet med Døderlein synes også Torgersen å advare mot store muskelanstrengelser etter puberteten. Han sammenlikner borgerkvinnene med "uciviliserte" kvinner og bondekoner. Det får følgende konsekvenser for de av dem som sliter med det "groveste legemlige arbeide" :

"Hun taper i løpet av kort tid ikke alene sin frishet og sin ynde, men også den fyldige form og den kraftige konstitution... at hun (bondekona) hurtig falmer og ældes før alderen. **"Trækdyrtilstanden" er for kvinden ikke alene en moralsk fornedrelse, men den er ogsaa fysisk ruin.**"²⁴

"Trækdyrtilstanden" kan stå som metafor på "hardt arbeid". Begrepene "fysisk ruin" er i mine øyne en avskrekkende metafor på kvinnekropper som driver med altfor hard fysisk trening. De rett og slett ødelegger sin kropp istedenfor å dyrke den og bygge den opp. Et doxa i det ovenstående kan i et feministisk perspektiv være å bevare kvinners ansikt med færrest mulige rynker lengst mulig, samt en formfull kropp slik at det kan være et vakkert skue for menn. I motsatt fall vil den kunne vekke avsky hos det annet kjønn.

Borgerkvinner var dessuten dengang ofte symbol på høyverdig moral. Umoral kunne pr. definisjon uttrykkes som grusomt.²⁵ Når hverken moral (ånd) eller kropp (materie) var etter ønsket norm, kan skrekkevisjoner om ukontrollerbare kvinnekropper tas med i tolkningen.

Det følgende kan tolkes som et hysteri fra menn om kvinners reproduktive organer:

"Sandheten er, at kvinden er underkastet fysiologiske funksjoner, som er uforenelige med anstrengende muskelarbeide.

Svangerskap, diegiving, menstruasjon er tilstande, som uten tvil svarer til et kraftforbruk og som i ethvert fald sikkert er aarsaken til hurtig utmattelse, naar de forener sig med den muskulære træthet."²⁶

"Kvinnelighet" synes å bli definert med utgangspunkt i kvinners reproduktive organer. Slik sett blir hun symbol på det kjønn som står nærmere "naturen" enn "kulturen" i en maskulin hegemonisk konstruksjon. Det er videre menn som skal ha sterke armer:

"Det er jo med armene, mennesket angriper og forsvarer sig, og naar man taler om en mand, der er utrustet med stor fysisk kraft, sier man ofte at han har en god "biceps".²⁷

Vi skal se i neste kapittel at øvelser som spesielt synes å styrke kvinners armer i friidrett fikk en trang fødsel i organisert idrett her til lands.

Det følgende kan leses som både menns hysteri om kvinnekropper og biologi som skjebne for kvinner:

"Men det er jo nettopp det motsatte av kvindens naturlige formforholde. (å styrke armene) De anatomiske og estetiske hensyn er enige om at fastslaa som ideal for kvindelig bygning et rummelig bækken og brede hofter."²⁸

Og videre:

"Bækkenhulheten er jo stedet for menneskets første utviklingsperiode, og barnets videre utvikling avhænger for en stor del av de mere eller mindre gunstige betingelser, som det har fundet i morens skjød."²⁹

I den første av disse tekstene ser vi at idealbilde av kvinner (rummelig bekken og brede hofter) inkluderes i hva som tolkes som "kvinnelig". Av idretter som anbefales er fekting, friluftsidretter som tennis, skøyter (kunstløp), ski, svømming "osv". Disse var som vi skal ta opp i neste kapittel blant de første kvinneidretter som Norges Landsforbund for idrett godtok. I likhet med den danske gynekologen, Fredrik Howitz, advarte Torgersen mot ridning for kvinner.³⁰ For sistnevnte var dette myntet på gifte kvinner.

Idretten "pr. excellence" for kvinner var dansen. Dersom konteksten for denne idretten kunne beskrives som moralsk forsvarlig, synes Torgersen å anbefale denne aktiviteten på det sterkeste:

"Man danser "for at danse" og ikke for ballet, dansen uten ballets og soireernes farlige ophidselse, og fremforalt dansen fri for den farlige ledsager, den langvarige nattevakaen."³¹

En for-forståelse i dette kan være at kvinner burde unngå "farlige ophidselse", slik at hun ikke ble utsatt for fristelser som kunne endre på idealet om den "borgerlige", jomfruelige brud.

Døderlein og Torgersens tekster om "femininitet" kan leses som et **idealbilde** på "borgerskapets" kvinner, fri fra hardt arbeid og beskyttet av mannen i hjemmet, moralsk høyverdig, med en kropp som tydelig uttrykte fysisk svakhet med synlig brede hofter som tilsynelatende ga god plass til et barn i magen, som kunne vokse seg stor og sund. Sterke muskler er på den annen side en "maskulin" vuggelage, mens en sterk biceps kan være en metafor på den beskyttende husbonden, den ideelle soldat og kulestøter. Disse binære karakteristika synes å passe godt inn i termene "femininity-musculinity" i kapittel 3.

Før vi skal ta opp tekster der hysteri om kvinnekropper blir mindre uttalt etter som kvinners praksiser endret seg og de ble mer involvert i idrett, skal vi kort inkludere en tekst som viser en generell skepsis til konkurranseidrett for menn.

Skepsis til konkurranseidrett for menn

Innledningsvis nevnte vi at mange leger synes å være skeptiske til prestasjonsidrett for menn spesielt rundt år 1900. Vi skal i det følgende presentere og kommentere en tekst fra 1924 som viser at enkelte leger fortsatt var bekymret lenge etter dette. En bør huske på at sportlig-gjøring av idrett for menn var av relativt ny dato selv i 1924. De olympiske leker hadde f.eks. ikke eksistert i mer enn rundt 30 år i 1924 og det var bare 14 år siden all norsk organisert idrett var administrert i Centralforeningen, som kan symbolisere motstand mot OL.

Det følgende er tatt fra et foredrag som lege Bøckmann skal ha holdt i Skien og som var publisert i Idræt - tidsskrift for "idræt, kroppskultur, turist- og friluftsliv" i 1924. Ikke alle menn burde forsøke seg på prestasjonsidrett:

"Sammen med idrætslederen (instruktøren) (bør legen se til) at **overvåke de mindre skikkede, de svakere**, disse som ikke skal delta i

konkurranser, men for hvem idrætten utelukkende skal være motions- idræt. Disse maa delvis gis særlig for dem avpassede øvelser."³²

Blant de "mindre skikkede" er ikke bare de syke med hjertefeil, nyresykdommer og tuberkulose, men kanskje også flesteparten av den mannlige befolkning:

"Og idrættens ledere maa aldrig glemme, at det store flertal av idrættens utøvere driver sin idræt væsentlig for motionens skyld - ikke med henblik paa opvisning og konkurranse."³³

Legen klager over at de aktive idrettsmenn ikke liker legekontroll. Ifølge Bøckmann er imidlertid det den beste garantien for at uønskede ikke skulle slippe inn i turnhallen eller på idrettsplassen som konkurranseutøvere. Dette var før eller helt i begynnelsen av velferdsstatens utbygging her til lands. Kunnskap om anatomi, fysiologi, trening og helse var dårlig blant folk flest. I det følgende skal vi se hvordan legen beskrev kroppslige forandringer som følge av trening:

"...musklene vokser, utvikles og strammes, alt overflødig fett svinder, den altfor tykke letner i vekt, den for tynne stundom tiltar i vekt... Trøningens virkning paa de indre organer er langt viktigere...Hjertemuskulaturen vil som enhver anden muskel der brukes **vokse i størrelse**, og det hulrum - hjertekammeret ...vil utvides."³⁴

Fordi kunnskapene om trening var dårlige, trodde mange tidligere at "sportshjertet" ("det forstørrede hjertet") var sykt. Legen prøvde i denne artikkelen å vise at hjertet hos en godt trent idrettsmann kunne betraktes som et "arbeidshjerte".

Ifølge Bøckmann var nervesystemet kanskje det viktigste her, fordi bevegelsene ble mer "økonomiske" ved trening. Ikke desto mindre synes nerver å spille inn ved overtrening. Da kunne idrettsmenn bli slappe, humørløse, irritable, nedbrutte, søvnløse og gå ned ufrivillig i vekt. Den viktigste årsaken til overtrening synes å være psykisk anspendthet før og under konkurranser.

Tenk dere redselen hos menn som ikke ønsket forandring i kjønnsrelasjoner for at kvinner skulle utvikle "sportshjerter", miste fett på mage, lår og byste og få "stramme" muskler og kanskje i tillegg bli overtrent? Mannen som beskytter og det kjønn som burde ha nervene under kontroll - hva kunne han stille opp med overfor en idrettskvinne med et "sportshjerte"? På s.51-54 ble kvinnekropper tolket som mangelfulle med utgangspunkt i psykoanalytisk teori. Det kan det passe dårlig i idrettsfeltet, dersom kvinner ble dyktige konkurranseutøvere med f.eks. stramme muskler. Jeg leser "sportshjerte" som en metafor på idrettsmenn - og bare dem. Dette

gjaldt ikke for "svakere menn", de som bare skulle drive med mosjon eller for kvinner.

Kvinneres praksiser var i ferd med å endre seg, også i idrettsfeltet. Nå skal vi ta opp tekster til tre kvinnelige leger i mellomkrigstida.

Tre kvinnelige leger om kjønn, idrett og prestasjonsidrett

Vi skal i denne delen analysere tekster fra tre kvinnelige leger, Kristiane Skjerve fra 1916, Gisela Lyng fra 1934 og Hedvig Trøttestad fra 1936.

Skjerve fikk prisen for beste bok om "Sundhetslære for unge kvinder". Norske kvinners Nationalråd innbød til denne konkurransen i 1912. Boka fikk god kritikk i Urd, men synes ikke å bli kommentert i sportspressen.³⁵ Et viktig mål med boka var å imøtekomme unges kvinners behov for å få faglige kunnskaper om seksualitet. Ifølge forfatteren og anmelderen var det til da ikke vanlig å formidle dette til unge jenter. Målgruppen så ut til å være borgerskapets kvinner. Idrett uten konkurranser var godtatt for kvinner:

"Men sporten bør, ialfald for kvinderne, ikke utarte til kappestrid. Overanstrengelser kan da vanskelig undgaaes, og den som sætter sin helse paa spil for at slaa en rekord, viser et ukultivert syn på menneskets opgaver i livet. Den sunde sport bærer lønnen i sig selv, uavhengig av præmier og rekorder."³⁶

Vi så innledningsvis og i forrige avsnitt av sportlig-gjøringen i idretten var kommet relativt kort. Mange synes å være skeptisk til konkurranseidrett for menn.³⁷ Å sette "sin (kvinnelige) helse paa spil for at slaa en rekord" tolkes her som "ukultivert".

Kjønnsmodningen hos unge jenter blir beskrevet i saklige termer uten hysteri, i motsetning til slik Døderlein fra 1892 kan forstås. Hun påpeker at de færreste er helt fri for ubehageligheter under menstruasjonen. Den sunde, voksne kvinne, behøver imidlertid ifølge forfatteren ikke normalt å ta forholdsregler. Lange turer til fots, på ski eller på sykkel bør imidlertid unngås.

Ut fra denne boka er det tydelig at sanitetsbind den gang ikke var et produkt en lett kunne kjøpe i butikken. En ble anbefalt å lage slike av gamle håndklær og lakener, bl.a. fordi de kunne vaskes om nødvendig.

Vi så i kapittel 5 at korsettet var kritisert heftig fra rundt år 1900. Også Skjerve synes å være skeptisk til denne oppstiveren. Hun advarte spesielt unge jenter å bruke det før de var fullvoksne.

Skjerve påpeker videre at unge kvinner må forberede seg på at de som gifte må "stenges ute fra mange ting" som de tidligere kunne ta del i.

Når det gjaldt kjønnsmodningen hos unge menn knytter det seg ifølge forfatteren mange uløste gåter til dette fenomenet.

I det følgende presenteres en tekst som kan tolkes som frykt for å være en ukjønn mann/gutt: les ikke tilstrekkelig "maskulin". Det kom fram i kapittel 3 fra bl.a. Freud, Sartre og Flanningan at penis (med testikler) kan være symbol på "kjernen i maskuliniteten". En mann uten "avledyktig sæd" kan tolkes som ikke-mann:

"Skjælelig siges disse mennesker (menn som er blitt kastret) at mangle "rygrad", mod og moralsk styrke. De er forkrøblede væsener, slavemerket paa legeme og sjæl.

De egenskaper som karakteriserer manden som mand, synes saaledes at avhænge av testiklernes virksomhet."³⁸

Å mangle ryggrad i symbolsk forstand kan være en metafor på en mann uten testikler. Det kan forstås som det motsatte av hva slags maskulinitet som skulle symbolisere organisert idrett. I en slik kontekst var "mandekjønnets vuggegave" fratatt slike menn. Å formere seg og øke antall mennesker i landet kan hos Skjerve forstås som en plikt for alle "sunde" voksne mennesker.

Seksualiteten til den unge mannen synes å ha sin egenverdi i motsetning til "tilsvarende" hos den unge kvinnen. Mannens seksualitet er beskrevet som en sterk drift som er vanskelig å holde tilbake. Det blir i denne sammenheng advart mot onani, som defineres som "selvbesmittelse" og beskrevet som en last. Det slås fast at seksuell avholdenhet ikke skader menns sundhet, snarere tvert imot. Avholdenhet som ung skal være en nødvendig betingelse for å oppnå full kraft og mandom. Gutten synes ikke å ha noe overskudd å unnvære før han er fullvoksen. Dette kan betraktes som en beskjeden parallell til jentenes pubertet, der også de - men i langt sterkere grad - synes å miste energi.

"Professionelle sportsmenn som kjemper om prisen ved de store stevner, er forbudt at ha seksuell omgang eller smake spiritusosa i treningstiden, fordi begge dele nedsatter kraftene, ikke bare de fysiske, men ogsaa de aandelige som kontrollere nervene og viljen."³⁹

Her sidestilles alkohol med seksuelle praksiser som en type "dop" bl.a. før konkurranser. En slik holdning til seksualitet kan beskrives som "borgerlig" og som et ideal. Menns dagligliv er her kategorisert som "livets daglige kamp", der all, "fysisk kraft, nervestyrke og seig vilje" var nødvendig. I denne delen av boka kan

seig kamp med sterk vilje og fysisk kraft være metaforer på "maskulinitet". Her leser jeg også inn arbeiderklassens menn. Teksten fra neste kvinnelige lege er publisert 18 år senere. Ifølge kapittel 5 kan bilde på en "effektiv" husmor med praktiske klær være metafor på "kvinnelighet" i 1934. Vi så at unge kvinners bevegelsesfrihet var utvidet. Enkelte av dem kjørte også bil. Den første oppblomstringen av kvinneidretten var startet opp her til lands. Lyng holdt foredrag om kvinner og marsjkonkurranser i Trondheims lægeforening i 1933. Året etter ble det publisert i Tidsskrift for Den Norske Lægeforening.⁴⁰ I artikkelen viser hun til en strid om kvinner og marsjkonkurranser, som vi skal ta opp mer utførlig i neste kapittel. I regi av Norges Landsforbund for Idrett ble det derfor holdt prøvekonkurranser for kvinner i marsj. Denne artikkelen er resultatet fra en slik i Trondheim. Der deltok 22 kvinner på en distanse av 1 mil og uten sekk på ryggen. Av disse fullførte 20. De fleste var i 20-24 års alderen og relativt veltrente etter datidens forhold. Tre av deltakerne hadde menstruasjon. De fikk alle lov til å starte, fordi det var 3dje eller 4. dag. Undersøkelsen var ganske omfattende med undersøkelse av vekt- og høyde, temperatur, puls, blodtrykk, hjerte, lunger og urin. Legen påpeker at en ikke kan konkludere om i hvilken utstrekning denne konkurransen er skadelig for kvinner:

"Så ny som kvinneidretten er, har den dog, som De vil vite, vunnet sig mange motstandere og har vært gjenstand for megen, kraftig og etter min mening tildels usakkyndig kritikk. I den offentlige pressede-batt om spørsmålet var det flere som hevdet at den voksende idrettsbevegelse var helt ut forkastelig og at særlig friidretten og marsjkonkurransen for kvinner på det kraftigste burde bekjempes."⁴¹

Ifølge den kvinnelige legen er idrett (i alminnelighet) bra for kvinner, spesielt dersom en sammenlikner med de idrettspassive for 20-30 år siden. Det ovennevnte sitat kan leses som en klar støtte til kvinneidretten og en like markant kritikk av flere av dens motstandere i det offentlige rom. Implisitt her tolker jeg inn en opphetet debatt: "kraftig ... tildels usaklig kritikk... helt ut forkastelig (idrettsbevegelse for kvinner)... bekjempes (på det kraftigste)". I neste kapittel skal vi se flere eksempler på en slik følelsesladet debatt.

Tekst fra den siste kvinnelige legen, Hedvig Trøtteberg var i 1936. Hun var tidligere medlem av Kvindelige Studenters Gymnastikforening (senere Kvinnelige Studenters Idrettsklubb, KSI) og medlem av

Komiteen for Kvinneidrett i Norges Landsforbund for Idrett.

Artikkelen hennes "Idretten i helsens tjenste " ble publisert sammen med andre til KSI's 40 års jubileum i 1936.⁴² Her tar hun bl.a. et oppgjør med usaklige uttalelser og dårlig faglig basert kritikk av kvinneidretten. Ifølge hennes artikkel er mye av argumentasjonen farget av smak, følelser og fordommer. I Norge er det ifølge henne lite vitenskapelig dokumentasjon om saken. Det synes å stemme med kilder fra organisert idrett, der bl.a. danske leger pr. 1936 synes å være bedre orientert enn norske leger. Her bør spesielt Knud Secher nevnes. Han kan sies å ha hatt et liberalt syn på kvinneidrett, fordi han eksplisitt anbefalte idrettskonkurranser for "sunde" kvinner. Hans arbeid i dansk organisert idrett var kjent i Norge.⁴³

Artikkelen "Idrætsøvelsernes betydning for menstruasjon og fødsler" synes å være kjent blant enkelte medlemmer av Komiteen for Kvinneidrett. Den var også trykket i Ugeskrift for Læger i Danmark, men ikke i Tidsskrift for Den Norske Legeforening.⁴⁴

Av utenlandske leger synes spesielt tyske å ha en bra dokumentasjon. Secher viste til 32 kilder i sin ovennevnte artikkel. Flesteparten av disse var tyske.

Kvinnene er ifølge Trøttestad ikke avhengig av teoretisk viten fra leger om sin kropp, fordi de selv kjenner den godt nok.

I likhet med de fleste leger på hennes tid påpeker hun at legemsøvelser er av det gode for kvinner, dersom det ble drevet på en forsvarlig måte. I motsetning til mange inkluderer hun også slike praksiser under menstruasjon, svangerskap, fødsel og klimakteriet. Hun tar også med undersøkelser som viser at kvinner synes å bli kraftigere og dyktigere som følge av trening. Videre anbefaler hun konkurranser for de som er tilstrekkelig trent. Legene bør imidlertid kontrollere kvinnene før konkurransene.

Når det gjelder å inkludere kvinner i konkurranseidrett synes Trøttestad å være mer liberal enn tekster fra to leger som studeres etter 1945 og fra en dansk overlege.

Kvinnekropper er mangelfulle

"Vokster og helserøkt" av Harald Goksøyr og Axel Strøm synes å ta opp arven fra Torgersen og ikke Secher, Lyng eller Trøttestad. Målgruppen er lærere og lærerskolens elever.

Denne mer moderne versjonen av Torgersen har med en endring i begrepet overgangsalder. Nå er også termen pubertet inkludert. Det tolker jeg som et endret syn på denne perioden og at biologi ikke

eksplisitt er skjebne for kvinner. Mannen ser imidlertid fortsatt ut til å være normalen. I pakt med Freud-tradisjonen leses kvinnekropper som mangelfulle:

"Kvinnene har etter måten korte armer og bein, smale skuldre og breie hofter, noe som er uheldig for mange øvinger. Sjølve kroppen er også etter måten tung med tyngdepunktet lavere enn hos mannen. Den åpne vinkelen utover i albueleddet gjør støtteøvingene (t.d. på bom og i skranke) vanskeligere...

Heller ikke løp og hopp passer vanlig for kvinner... **Dessuten synes de motoriske nervesentre å virke langsommere hos kvinner enn hos menn.**"⁴⁵

Kvinnekropper kan her symbolisere "en idrettens elendighets fortelling". Mannskropper, på sin side foretrekker ifølge forfatterne øvinger som krever styrke, fart og presisjon, mens kvinnekropper liker best rytmiske- og "plastiske" øvelser, samt bevegelser der smidighet og balanse er viktig.

Det var ikke slik at norske leger kan karakteriseres som "gammelmodige" og utenlandske som liberale eller radikale. Det var som før nevnt flere leger i idrettsfeltet i andre land. Tekstene hadde ulike syn på "femininitet". I 1943 trykket dansk organisert idrett en artikkel om kvinner og idrett av en kjent daværende lege i landet. Utgangspunkt for hans stilling til kvinneidrett synes å være to forhold: det estetiske og det sunnhetsmessige.⁴⁶ Det estetiske ble forbundet med "det kvinnelige" og det sunnhetsmessige ble bl.a satt i sammenheng med "de kvindelige kønsfunksjoner", menstruasjon og svangerskap. Hans tekster synes å passe godt til tilsvarende hos Torgersen fra 1915.

Den svenske legen, J. Lindhards "Gymnastikteori i omrids" fra 1941 ble anmeldt i Tidsskrift for Norges Legeforbund samme år.⁴⁷ Også her kan mannskropper leses som normalen og kvinnekropper mangelfulle. Fordi kvinner har menstruasjon og huser et barn i magen synes dette å bli tolket som at det først og fremst er kvinner som er seksuelle og kjønnnet. Biologi leser jeg her som skjebne for kvinner.

Kvinnekropper som mangelfulle og mannskropper som normalen kan sees i sammenheng med synet på de "mannlige" og "kvinnelige" kjønnsorganer:

"De kan sammenlignes med to Fingre paa en Handske, hvorved den ene sidder normalt, hvorved den anden er krænget ind.

De kvindelige Kønsorganer er Negativet, det mandlige Positivt, af den samme Grundform."⁴⁸

Selv om det også påpekes av Tofte at de to kjønnsorganer bør likestilles, er det "manlige" det "kvinnelige" overlegent, fordi det er "stillet til Skue", mens det "kvinnelige" er "beskedent og

bluferdig Skjult". Freuds påvirkning kan også leses i det følgende:

"Manden afgiver Kønceller, kvinden optager dem - i denne simple Formel ligger hele Forskjellen mellem Mand og Kvinde, mellem det mandige og kvindelige Kønsliv. Han vil erobre, hun vil erobres. Han er den belejrende Hær, hun Fæstningen. Han er Naalen, hun er Magneten..."⁴⁹

Dette kan leses som et utgangspunkt for å vurdere kvinner som det annet kjønn. Kvinnen som et erobringsmål for mannen er en utslitt metafor, som det ikke kan sies å knyttes spenning til lenger. Nå som metafor på "maskulinitet" og magnet som metafor på "femininitet" synes derimot å være mindre utbrukt.

Det siste kan tolkes som et farlig felt der menn blir trukket tett inn til kvinnen med eller mot sin vilje. Sartres tekst på s. 56 om "femininitetens" "skumle" tiltrekning på "maskuliniteten" passer i denne konteksten. Myter og sagn er fulle av bider om kvinners ukontrollerbare seksualitet eller "farlig" vakre useende og kropp.⁵⁰

Kort oppsummering

Norge har få publiserte tekster om idrett og kjønn fra 1890 til 1950 i forhold til f.eks. Tyskland.

Norske tekster forfattet av leger om idrett og kjønn, samt tilsvarende om forhold mellom idrett på den ene siden og reproduktive organer og perspektiver på seksualitet på den andre er få, slik at en ikke får frem mangfoldet av holdninger som kan ha preget legestanden. Tekster kan betraktes som viktige praksiser.⁵¹ De er dessuten et sentralt utgangspunkt for historiske kilder om legers legitimering av idrett i et kjønnsperspektiv.

Med et unntak er "bare" de praksiser som er inkludert i Tidsskrift for Den Norske Lægeforening, sportspressen og Urd forsøkt inkludert. Slik sett er utvalget ikke i tråd med Madisons krav til forståelse (s.99-100). Her bør en ideelt sett ta hensyn til alle tekster en forfatter har produsert om et tema. Viktigere synes her å være prinsippet om kontekst, tekstens historiske og kulturelle ramme. Det har jeg forsøkt å ta hensyn til.

Jeg kan se en type logikk i tekster som tar opp kvinner som kjønn og ikke menn i idrett (menn definerer kvinner som kan ha barn i magen etter coitus), "mannlige" egenskaper som forstås som "overordnet essensielle" karakteristika og "kvinnelige som "underordnet" bl.a. pga den symbolske betydningen av kvinner som fysisk svake og menn som sterke (maksimal muskelstyrke) og kvinner som konkurranseutøvere og med tilsynelatende begrensede muligheter

(etter menstruasjon). Denne måten å tenke på kan imidlertid karakteriseres som hegemonisk maskulinitet. (Jfr. s.42-47.) Tekster fra 1890 til etter 1. verdenskrig kan også i Norge tolkes som "hysteriets gullalder". Ifølge Johannisson gjelder dette for epoken fra 1870 til 1918 i de vestlige kulturer.⁵² Sykelighet kan her være en metafor på "kvinnelighet" hos "borgerskapet". I denne perioden kan kvinner karakteriseres utenfor mannens "virkelige verden" (Irigaray), siden hun ikke ble lest som "skikket" til å drive med konkurranseidrett pga biologi som skjebne. Dette fenomenet er imidlertid mangetydig. Torgersens tekst kan også leses slik at kvinner er det annet kjønn i idrett og innenfor menns "virkelighet", fordi han synes å åpne for enkelte konkurranseidretter.

I kapittel 3 så vi at Freud (og Breuer) kan sies å være innenfor en "hysteriets gullalder" i "Studier i hysteri". Selv om hysteri synes å forsvinne som psykiatrisk diagnose etter 1. verdenskrig, ser denne termen ut til å ha blitt nyttet i medisinske tekster i mange år etter dette. Aschehougs Fremmedordbok fra 1956 kan her være et eksempel. Begrepet ble definert som følger:

"... en særegen form for nervesykdom, spesielt hos kvinner; pasienten viser ofte symptomer på sykdommer som han (hun) ikke har;"⁵³

Etter som kvinners praksiser endret seg fra 1890 til 1950, synes også legenes syn på idrett generelt og kvinneidrett å forandre seg. Alle tekster kan tolkes som positive til enkelte idretter som mosjon for begge kjønn, også de på 1890-tallet. Uenigheten kommer frem når det gjelder synet på konkurranseidrett generelt og hvilke idretter/øvelser som bør inkluderes. Legers restriktive syn på konkurranseidrett for kvinner synes å ha vært et fenomen i flere land i den "nord-vestlige" verden.⁵⁴ Dette bør også leses i sammenheng med en generell skepsis til konkurranseidrett også hos menn. Legeteksten fra 1924 påpekte f.eks. at "sportshjertet" til idrettsmenn ikke var sykt, men bare godt trent. At også mange menn ikke var tiltenkt å drive med konkurranseidrett, betyr ikke at dette ikke handler om kjønn. Etter som sportlig-gjøringsprosesser skred frem deltok flere menn i konkurranser.

Det er klare forskjeller på tekster fra Døderlein i 1896 og Goksøyr/Strøm fra 1945. Endringer i de norske tekstene synes først og fremst å bli fremført av kvinnelige leger. Likheter finnes også. Biologi synes eksplisitt å være skjebne i 1896 og i 1915, mens det kan sies å være et doxa i 1945. Tekster fra de tre kvinnelige legene kan

vanskeligere leses innen hegemonisk maskulinitet (heller som kommende i Williams term på s.43-44), selv om deler fra Skjerve kan tolkes dit hen (kvinnens situasjon etter inngått ekteskap og kun konkurranseidrett for menn).

Dans kan være metafor på kvinneidrett i borgerskapet, mens kastøvelser utvikler utvikler "biceps" på menn.

Metaforer på mangelfull "maskulinitet" i Skjerve kan settes i sammenheng med kapittel 3, om frykt for ikke å være "tilstrekkelig maskulin": menn som mangler testikler. Slike mennesker synes ikke å ha "rygggrad", mot, fysisk og psykisk styrke. Det kan stå som eksempler på kastrasjonsfrykt og på "det maskuline spøkelse" for menn i organisert idrett.

"Det feminine idrettsspøkelse" for kvinner kan være trening som tar sikte på å styrke muskulaturen. Det kan ifølge Torgersen føre til "fysisk ruin" (les: mannhaftig kvinnelighet). Dette bl.a. fordi kvinner også kan tolkes som symboler på mangelfulle kropp i forhold til menn. (Jfr. Goksøyr/Strøm) Her skal til og med nervesentrene til kvinner virke mer langsomme enn hos menn. Jenters idrettspraksiser synes imidlertid først og fremst å være begrenset etter at de har fått menstruasjon. Først da kan hun sies å være symbol på ukontrollerbar seksualitet, husmor-emne, kropp for slektens videreføring og et objekt for kontroll i vitenskapen og samfunnets eller sunnhetens tjeneste.

Tekster før Skjerve kan leses som Viktorianske - der borgerskapets kvinnekropper etter dagens syn kan tolkes som "sykelige". Etter Skjerve og til Goksøyr og Strøm skjedde så mange endringer av kvinnens praksiser at det ble vanskelig å stenge kvinner ute fra konkurranseidrett.

Skjerve tar opp sentrale elementer i termen "maskulinitet". Hun ser på fravær av manndom på et nivå: når testiklene er tatt bort. Et forkrøpelt menneske som ikke har "rygggrad, mot og moralsk styrke" kan da være metafor på det å være ikke-mann. Vi så i teorikapitlet at trusselen om ikke å bli oppfattet som tilstrekkelig "maskulin" synes å være reell for mange menn. Å ha manndommen sin i behold kan leses som et første krav til hegemonisk maskulinitet, mens mangel på tekstikler kan i en slik kontekst symbolisere homoseksualitet eller en ikke-mann (de-sex) (Kimmel). Det kan også settes i sammenheng med forholdsvis store endringer i kjønnsrelasjoner. Ifølge kapittel 5 synes Norge å endre seg fra et bondesamfunn til et delvis industrialisert samfunn fra 1870 til 1920, samt at barnetallet i ekteskapet ble betraktelig mindre, kvinner hadde videre fått

stemmerett og større bevegelsesfrihet for spesielt unge kvinner. Det kan leses som "store" endringer. Selv om f.eks. ekteskapsloven ble litt mer liberal for kvinner i 1927, var mannen fremdeles definert som forsørger og kona forsørget. Uansett det motsetningsfylte i disse endringene var det stor forskjell på en ungpige i 1890 med korsett, lange tunge skjørt og den unge kvinnen i 1934 som kjørte bil og konkurrerte i idrett. Vi skal se i neste kapittel hvordan de ulike idrettsfeltene reagerte på disse forandringene.

Tekster fra norske leger synes å være motsetningsfylte (Skjerve mot og Trøtteberg for konkurranser for kvinner), mens Goksøyr og Strøm viste med sine motoriske nervesentra at biologi fremdeles kunne oppfattes som skjebne for kvinner.

I neste kapitlet tar vi opp legitimering av idrett i et kjønnsperspektiv i organisert idrett.

Noter

1. Whorton, J., C., 1982: "Athletes Heart: The Medical debate Over athleticism, 1870-1920". I Journal of Sport History, nr.1, :30-52.

2. Söderberg, B., 1994: The Swedish Sports Movement and the Medical Profession A Question of Power, Foredrag på Odense Universitet i forbindelse med Jubileet på Idrettsstudiet, September, :6.
Når det gjelder Norge er dette bl.a. dokumentert i Tidsskrift for Den Norske Legeforening nr.7., 1913 ("Idræt - sport. Lægernes mening derom), :300-301 og Jervell, O., 1925. I Ibid.:1197-1199. Se også Olstad, F., 1987, op.cit.:144-148.

Myhre, H., 1912-13: "Nogle bemerkninger om idræt". I Centralforeningen for utbredelse av Idræt, Aarsberetning for 1912-13, :16-20. (Artikkelen er ikke entydig skeptisk til konkurranseidrett. Se spesielt s.19.)
Ikke bare leger var kritisk til prestasjonsidrett: Walby, A., F., 1911: "Er marathonløpning sund?". I Norsk Idrætsblad, nr.28 (:256) og nr. 30 (264). Det var også innlegg i nr. 27 og nr.29.

3. Jervell, O., 1923: "Idræt og helse". I Amundsen, K., V. (red.): Idrætsboken, Bind IV, Kristiania Distriktslag for Idræt, Kristiania. Aschehoug & Co (W. Nygaard), : (kap.6):1-40.

4. Pfister, G., 1989, op.cit.:60-62.

5. Johannisson, K., 1990, op.cit.:21.

6. Også enkelte menn fikk denne diagnosen. Det ble som nevnt i kapittel 3 Freud som først påpekte dette. I følge Smith- Rosenberg skal det ha vært viktige forskjeller mellom kvinner og menn med samme diagnose. Mens kvinnene først og fremst kom fra middelklassen, gjaldt dette for arbeiderklassens menn i USA og for homoseksuelle. Smith-Rosenberg, C., 1972, op.cit.:653-654.

7. Jeg har også søkt etter kilder i sportspressen, men de er ikke inkludert, bl.a. fordi det dreide seg om idrett i skolen og idrett uten et relevant kjønnsperspektiv.

8. Jeg nytter ofte termene "maskulinitet/femininitet" i entall, selv om det kan inkludere flere typer.

9. Vi så i kapittel 3 bl.a. i presentasjonen av Simone de Beauvoir at en slik binær måte å tenke var en arv fra opplysningstida med røtter i antikken.

10. "Hvorledes skal pikebørn opdrages". I Tidsskrift for Den Norske lægeforening (Tidsskrift for praktisk medicin), Christiania og Kjøbenhavn : Alb. Cammermeyerske Forlag, :306.

11. Rosenberg, R., 1982: Beyond Separate Spheres: Intellectual Roots of Modern Feminism, New Haven, USA, :9.

12. Foucault, M.: The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction, New York: Vintage Books, :153.

13. Howitz, F., 1892: Bidrag til en Sundhedslære for Kvinder, København. Jacob Lunds Boghandel, 2. opplag, :6.

14. Se bl.a. Rosenbeck, B., 1992: Kroppens Politikk Om køn, kultur og videnskap, Københavns Universitet: Museum Tusculums Forlag, :104-106.

15. Rosenbeck, B., 1990: Kvindekøn, "Den moderne kvindeligheds historie 1880-1980, København: Gyldendal, :80.
16. Ibid.:81.
17. At menns overgangsalder ikke er tillagt betydning i "våre" kulturer kan bl.a. tolkes som et tegn på at det er "kvinneligheter" (f.eks.kvinnespørsmål,kvinnesak) som tolkes som problematisk og ikke "mannligheter".
18. Døderlein, Ch., 1897: "Skiløbning". I Centralforeningen for udbredelse af idræt, Aarsberetning for 1896 samt vinteren 1896-97, Kristiania: Brøgers bogtrykkeri, :70-74 (72).
(Lege Døderlein (1854-1927) var sensor ved Den Gymnastiske Centralskole (1870-1915 og senere Norges Idrettshøgskole) i anatomi og fysiologi fra 1905 og var fra 1908 skolens lege.)
19. Ibid.:73.
20. Ibid.:72.
21. Torgersen, P., 1915: "Litt om kvindens legemsøvelser". I Urd, nr. 3, :28-30 (a) og i nr. 4:41 (b).
22. Torgersen, T., 1915 (a), op.cit.:28.
Artikkelen er opprinnelig publisert som Torgersen, T., 1915.: Litt om kvindens legemsøvelser, Kristiania: Emil Moestues Bogtrykkeri, :1-9 (2).
23. Se også Hubbard, R., 1992: The Politics of Women's Biology, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 2. utgave, :107-119.
24. Torgersen, T., 1915 (a), op.cit.:28.
25. Davidoff, L. og Hall, C., 1987, op.cit.:28.
26. Torgersen, T., 1915 (a), op.cit.:28-29.
27. Ibid.:29.
28. Ibid.
29. Ibid.
30. Howitz, F., 1892: Bidrag til en Sundhedslære for Kvinder, København: Jacob Lunds Boghandel, :37.
31. Torgersen, T., 1915 (b), op.cit.:41.
32. Doktor Bøckmann, 1924, : "Lægekontroll. - Træning.- Overtræning" I Irdæt, nr. 4:27.
33. Ibid.
34. Ibid.:28.
35. Møinichen, E. (dr.), 1916: "Sundhedslære for unge kvinder". I Urd, nr. 12, :137.

36. Skjerve, K., 1916: Sundhetslære for unge kvinder, Kristiania : Aschehoug & Co (W. Nygaard), :26.
37. Olstad, F., 1987, op.cit.:115-119
Termer som ble nyttet dengang var idealet om folkehygiene mot det olympiske ideal. På 1970-tallet kan tilsvarende termer sies å være om idretten skulle være et middel (folkehygiene-idealet) eller et mål i seg selv (det olympiske ideal).
38. Skjerve, K., 1916, op.cit.:35.
39. Ibid.:38.
40. Lyng, G., 1934: "Enkelte bemerkninger om kvinneidretten på grunnlag av lægeundersøkelser under marsjkonkurransen." I Tidsskrift for Den Norske Lægeforening, nr.2.:63-69.
41. Ibid.:67.
42. Trøttestad, H., 1936: "Idretten i helsens tjeneste". I kvinnelige Studenters Idrettsklubb 1896-1936, Oslo:15-20.
43. Han er nevnt i flere sammenhenger fra kilder i norsk organisert idrett, der han holdt foredrag. (Ikke om kvinneidrett.) Se bl.a. Jervell, O., 1923, op.cit.:34.
44. Secher, K., 1934: "Idrætsøvelsernes betydning for menstruasjon og fødsler". I Ugeskrift for Læger, nr.3.:59-63.
45. Goksøyr, H. og Strøm, A., 1945: Vokster og helserøkt, Oslo: Fabritius & Sønners Forlag, :60-61.
46. Bøje, O., 1943: " Kvinder og Idræt" I Dansk idrætsforbund - officielle meddelelser, nr.6, :66.
47. Hannisdahl, B.: "Bokanmeldelser" I (red.) Christensen, A.: Tidsskrift for Norges Legeforbund, nr.19, :851.
Navnet på tidsskriftet var endret, fordi Den Norske Lægeforening ikke stod bak publiseringen i krigsårene.
48. Tofte, A. (overlæge), 1941: Seksuel Hygienje Haandbog i seksuel oplysning, København: Forlaget Nyttébølger, 14. opplag, :29. (Flere norske tekster har henvist til denne boka.)
49. Ibid.:66.
50. Se f.eks. Nilsson, M., P:N., 1919.: Olympen, Stockholm: Hugo Gebers Forlag, Schou, N., 1985: Græsk religion i oldtiden, København: Gyldendal, Henrikson, A. og Lindahl, E., 1988, : Asken Yggdrasil En gammel guddommelig historie, Sverige: Yggdrasil Forlag AS etter avtale med Bokforlaget Bra Bøcker AB, Asbjørnsen, Moe, Nauthella m. fl., 1977: Erotiske folkeeventyr. Utval og innleiing Oddbjørg Høgset, Oslo: Universitetsforlaget, Harr, K., E., 1992: Der trollbåra bryt Nordnorske eventyr, Oslo: Cappelen.
51. Dette innebærer ikke at menneskelige praksiser via "agency" blir underordnede, marginale eller usynlige, slik en kan lese diskurser i tekster i post-modernismen.

52. Johannisson, K., 1994:149.

I Freud og Breuder, 1995, op.cit.:8.

53. Selmer, E., 1956: Fremmedordbok, Oslo: Aschehoug & Co (W. Nygaard), :154.

54. Se f.eks. Ferris, E., 1982: "Hvordan kvinners fysiologi virker på hennes idrettsprestasjoner". I (red.) Lippe, von der, G., op.cit.: 104-113, Peyton, C og Pfister, G. (red.), 1989, op.cit.: 60-63, Vertinsky, P.: Body Shapes: " The Role of the Medical Establishment in Informing Female Exercise and Physical education in Nineteenth-Century North America". I Mangan, J., A. og Park, R., J. (red.), 1987, op.cit.:271-274 og Hargreaves, J., 1994, op.cit.:105-108. Legers syn her er også et uttrykk for deres kulturelle bakgrunn og kjønnsperspektivet i legestudiet.

Kapittel 7.

LEGITIMERING AV IDRETT I ET KJØNNSPERSPEKTIV I ORGANISERT IDRETT

Vi skal her ta opp hvordan idrettspraksiser ble legitimert i et kjønnsperspektiv i organisert idrett i Norge med fokus på perioden 1890 til 1950.

Dette blir en "lang" fortelling, fordi det er første gang den skrives med utgangspunkt i primærkilder, fokus er videre på det mangetydige, motsetningsfylte og på tolking av tekst. Her er det også mange detaljer, som danner basis for analysen i siste kapittel. Trekk ved sportig-gjøringen er med som **bakteppe** for å forstå utvikling fra allsidighet mot spesialisering og fordi denne termen nytttes i håndball. (Jfr. s. 16-17.) Ved å følge enkelte utviklings-trekk i de aktuelle idrettene vil jeg vise eksempler på at ikke all utvikling kan leses som en entydig forbedring i kvinneidretten.¹ Under friidrett blir også enkelte sider ved utviklingen i USA, Frankrike, England, Tyskland, Sverige og Danmark inkludert, da debatter om internasjonal kvinnefriidrett ble godt dekket i norsk sportspresse. I langrenn blir norske forhold sammenliknet med svenske og i gymnastikk og turn tar vi også med Tyskland, Sverige og Danmark i perioden 1930-45.

Sammen med kapittel 5 og 6 er dette ment å være det viktigste grunnlaget for en for-forståelse for hvordan en kan tolke organisert idrett i et kjønnsperspektiv da håndball ble inkludert her til lands i 1937. Derfor blir de idrettene som hadde begge kjønn på programmet da Norges Håndballforbund ble dannet med i denne oversikten. Disse var gymnastikk og turn, ski, skøyter, svømming, tennis, fekting, ridning, roing, friidrett og marsj.² Hovedvekten legges her på debatten om kjønn i det offentlige rom.³ I stridsspørsmål - ofte i "opphetede" diskusjoner - kan doxa (det som ikke drøftes fordi det virker så "naturlig") i idrettsfeltene lettere komme til syne. I slike perioder kan en bedre få tak på grunnleggende verdier og uenigheter. Disse ser ellers ikke ut til å bli løftet frem. Derfor blir friidrett og marsj i fokus. Ski blir også sentral, da menns praksiser i hopp og langrenn kan forstås som nasjonalidretter og motstand mot endring kan tolkes å være stor. Hovedvekten blir på to perioder. Først da forbundene ble dannet, fordi da synes mange premisser å bli lagt. Gryndere⁴ og deres holdninger kan i stor utstrekning sies å styre idretten inn i fremtida. Det gjelder også for spørsmål om kjønn. 1930-årene er også

i fokus spesielt når det gjelder de tre ovennevnte idrettene, fordi det var tiåret da håndball ble en organisert idrett og konkurranser for kvinner kan sies å ha sitt første store gjennombrudd her til lands.

Vi skal også se på hvordan kjønnene iscenesatte seg selv i idrettsfeltet. Som før nevnt er det oftest menn som fremstiller seg selv og kvinner i disse tekstene. Her blir bl.a. spesielt kvinners konkurransedrakter trukket inn.

Også i dette kapitlet vil enkelte sitater bli presentert, slik at leserne kan få et innblikk i valg av begreper og mulige tolkninger. Forfatterens bruk av termer kan som nevnt i kapittel 4 si noe om hans/hennes posisjoner og holdninger til temaet som er tatt opp.⁵ Gjennom bl.a. tekstens metaforer og symboler kan leserne få et inntrykk av intensiteten i debatten, som igjen kan være et signal om involvering og identifisering med ulike idealer og praksiser.

Først, kort om Centralforeningen for Legemsøvelser og Vaabenbrug i 1861, som var landets første landsomfattende idrettsorganisasjon. Norge var her i forkant av Tyskland, Sverige og Danmark med **en** sentral idrettsorganisasjon i landet. Det kan tolkes som en større kulturell konsensus her til lands enn i de øvrige. Dessuten hadde ikke Norge en lang tradisjon med gymnastikk og/eller turn slik Tyskland, Danmark og Sverige hadde. Norsk organisert idrett kan i dag sies å være et resultat av utviklingen i denne organisasjonen; Centralforeningen for Udbredelse af Idræt (1893-1910), Norges Riksforbund for Idræt (1910-1917), Norges Landsforbund for Idræt (1919-1940), Arbeidernes Idrettsforbund (1924-1940), Norges Idrettsforbund (1946-) og Norges Olympiske komite. Idrettspraksisene er i fokus og ikke dens organisering.

IDRETT OG FORSVAR

I begynnelsen av 1860 tok 37 mann i forskjellige "Livsstillinger" initiativet til å danne :

"...en det hele Land Forening med det Formaal, at fremme Oprettelsen af frivillige aktive Legems- og Vaabenøvelsesforeninger, understøtte disse, samle de forenede Kræfter og lede dem mod det fælles Maal, at danne dyktige Fædrelands-forsvarere."⁶

Centralforeningen for Legemsøvelser og Vaabenbrug (1861-1893) forbindes ofte med idrett i sammenheng med landets forsvar. Dette satt også til en viss grad preg på yrkesbakgrunnen til de første

tillitsmenn. Et representantskap på 15 medlemmer ble valgt på generalforsamlingen 15 mars. Seks av disse ser ut til å ha høye stillinger i det militære, en var professor, en fabrikk-eier, en grosserer, en kjøpmann, en kasserer, en forstander, en arkitekt, en sivilingeniør, samt en konsul.

Det ble også valgt åtte vararepresentanter. Av disse ble det valgt et styre på fem, samt fem varamenn. Her var tre fra militæret. Formann i styret ble en felttøymester, mens viseformann ble en professor.

Ifølge Olstad var direktør Jørgen Herman Gjerdrum trolig initiativtaker til landets første idrettsorganisasjon.⁷ Han synes først og fremst å stå bak og trekke i trådene, siden han ikke skal ha vært med i "det gode selskap" blant de øverste representanter for "borgerskapet" dengang.

Foreningens paragraf 1 var å virke for å utbre ferdighet i legemsøvelser og våpenbruk blant alle samfunnsklasser i Norge. Hver "hæderlig Mand" som var konfirmert og over 15 år kunne bli medlem.

"Borgerskapets" betrodde menn var formelt sett i flertall i denne foreningen i starten. At mottoet "værg dit Land" og organisasjonens målsetning hadde et klar militært tilsnitt tolker jeg først og fremst som et klart signal til Sverige, som landet var i union med, men også som politisk retorikk. Det militære perspektivet bidrog til å trekke unge menn til organisasjonen.

Midlet var å utbre "**mandige**" idretter.⁸ Disse var i starten skyting, ski, gymnastikk og eksersis, samt svømming. "Mandige" ferdigheter og prestasjoner synes å være grunnlaget for en god soldat. En "nations idrætsliv" var ifølge kaptein Seeberg "maalet for dens kraft". Et sunt idrettsliv ville videre herde slekten, styrke viljen og staalette karakteren.⁹ Han viste også til erfaring som tilsa at "idrætsmend og turnere" var mer mottagelig for utdanning som soldat enn "alt det dødstof, som endnu finnes i geledderne".¹⁰

I 1862 var det 160.000 medlemmer. Dersom en betalte 20 speciedaler, ble en livsvarig medlem. Blant disse finner vi i 1868 statsminister Sibbern og sytten andre fra Kristiania, fire fra Fredrikshald, to fra Eidsvold, en fra Levanger og en fra Kristiansund.

Norsk organisert idrett fikk raskt økonomisk støtte fra Stortinget. Nasjonalforsamlingen bevilget allerede i 1863 3000 speciedaler til

Centralforeningen.¹¹ Forutsetningen var "at beløbet alene anvendes til Indkjøb af Rifler med Tilbehør".¹²

Denne tilknytning til Stortingets bevilgninger gjorde nok ikke satsingen på "mandige" idretter mindre, snarere tvert imot.

Den første idrettsorganisasjonen i landet kan stå som symbolet på det "moderne" Norge, som etterhvert vokste frem.

Organisasjonsstrukturen - med lokale foreninger knyttet sammen i en landsomfattende organisasjon - og en målsetning hvis resultater en kunne evaluere i form av "objektive" målbare størrelser som antall medlemmer, konkurranser, idretter osv. Idrett ble også sett i sammenheng med arbeidskraft i yrkeslivet. Jo flere idrettsmenn, desto sprekere gutter; jo sprekere gutter, desto større arbeidskraft.¹³

1905 var et spennende år i norsk historie. Idretten har også en plass i dette bildet. På første side i julenummeret til Norsk Idrætsblad i 1905 var det en stor tegning av Fridjof Nansen som står rett i ryggen og holder stangen på det store norske flagget med en hånd. (Se fig. 1.) Blikket er fast og munnen lukket. Tegnene av hans kropp kan konnotere en mann som når de mål han setter seg. Følgende dikt er inkludert¹⁴:

Termene "staal i sverdet, adler kampen, styrker freden" kan sies å være slitte metaforer på hegemonisk maskulinitet uten særlig semantisk spenning. (Jfr. s.105.) Kombinasjon av tegnene som viser til folkehelten Nansen og forsvar av norsk selvstendighet kan her stå som et symbol på "mandig" idrett.

Gymnastikk og våpenøvelser var nevnt som aktiviteter i forbindelse med Stortingets bevilgning i 1863. Disse ble ansett som helt grunnleggende legemsøvelser for menn.

GYMNASTIKK OG TURN

Gymnastikk og turn regnes av mange i dag som grunnlag for all organisert idrett. Dette har først og fremst historiske årsaker. I likhet med andre land var turnforeninger pådrivere i å utvikle andre idretter enn turn. Så lenge Centralforeningens ideal om allsidighet og "rasjonell trening" dominerte, var det lite behov for "specialforbund". Ideen om "olympisk idrett" vokste frem i strid med målet om allsidighet. Det kan virke ironisk at turnforeningene overflødiggjorde seg ved denne utviklingen. Medlemmene trente eller konkurrerte i bl.a. ski, skøyter, fekting, ball, kappgang og kjelkeaking.¹⁵ I 1884 fikk f.eks. Fredrikshald Turnforening en underavdeling for "velociped" (sykkel).

Legemsøvelser ble ofte brukt som et synonym til gymnastikk. I 1882 inkluderte dette "friskgymnastik", fekting, ridning, svømming, roing, ski og skøyter "med tilhørende gymnastiske øvelser."¹⁶ Begrepet legemsøvelser var altså datidas term på de mest populære kroppskulturelle praksisene.

Gymnastikkens bevegelser er så generelle at dets prinsipper kan være basis for de fleste idretter, både i fortid og nåtid.

Det som i dag inngår i termene "grunntrening" og "bevegelighet" har hentet mye av sitt tankegods her.

Gymnastikk og turn utviklet seg side om side i Norge. I starten var turn et overordnet begrep i organisert idrett.

En regner landets første turnforening, Christiania Turnforening, for å være stiftet i 1855 av tyskeren Joseph Stockinger. Paragraf 1 lød som følger:

"Turnforeningen er grundet paa det tyske turnforeningens prinsipper, og dens hensigt er altsaa igjennem turnøvesler at utvikle og styrke det menneskelige legemet."¹⁷

De som kunne bli medlemmer var enhver "**agtet Mand**" over 18 år. Det

var trening tre ganger i uka. I tillegg kom fotturer i marka, bl.a. til Kikut.

Når foreningen skulle legitimere sin aktivitet var helsemotivet sentralt. Det skulle videre være for alle aldersgrupper og begge kjønn. Vi bør altså lete i andre tekster enn i foreningenes paragrafer for å finne de kvinnelige utøverne. Flere turnforeningene ble startet rundt i landet. En regner at Arendal, Næs Verk og Drammen alle ble dannet i 1857, og Fredrikstad, Trondheim, Moss, Hamar og Kristiansand året etter. Nord-Norge fikk sin første i Tromsø i 1862.

At turn også ble betraktet som en "godtatt kvinnelig" praksis er bl.a. alle forsøkene på å få levedyktige kvinnegrupper eksempler på. Partiene fra 1858, 1862 og 1866 ble kortvarige i Kristiania Turnforening. Det virker underlig hvis voksne "borgerlige", kvinner i fotside kjoler eller skjorter fant seg til rette under ledelse av en militær, som kommanderte dem til aktivitet med et kommando-språk. Da var det lettere med jentepartier. Det første begynte i 1858 med 81 medlemmer og varte "helt" til 1866.

I 1858 hadde Arendal Turnforening ifølge Norsk Idrætsblad 330 medlemmer, med bl.a. 105 gutter og 81 "piger".¹⁸

Elisabeth Lampe (1840-1922) viet sitt voksne liv til å utvikle kvinnelig gymnastikk. Hun var utdannet ved Stockholms Central-institut i 1877. På et kurs i den norske hovedstaden året etter møtte 26 unge kvinner i lange kjoler, korsett og høye franske hæler. Lampe drev ikke bare instruksjon i gymnastikk, men også veiledning i hva slags klær som passet. Hun skal ha instruert et av tre "damepartier" i Kristiania i 1893 med tilsammen 150 deltakere. En egen "Damekomite" tok seg av det administrative arbeidet. Utøverne trente tre timer i uka. Kvinnenes første oppvisning var i 1893. Da deltok 14 "i paasyn av en ret talrig forsamling af damer og herrer."¹⁹

De to andre partiene ble ledet av menn. Hun utdannet flere kull i gymnastikk både i lærerinneskolen og i den senere lærerskolen. I tillegg skrev hun tabeller og reiste rundt i landet.

Jenter og kvinner synes altså å være med i turnbevegelsen som aktive medlemmer helt fra starten. Utøverne hadde kvinnelig trener før år 1900. Det synes å være spesielt i norsk organisert idrett.

Enkelte turnforeninger eksisterte før Centralforeningen for Legemsøvelser og Vaabenbrug ble stiftet. Den tysk-inspirerte turn med utgangspunkt i Fredrich Ludvig Jahn (1778-1852) og den svenske

ved P.H. Ling (1776-1839) ble forsøkt integrert i det første norske særforbund i 1890, Det norske turn- og gymnastikk-forbund. I dag heter det som kjent Norges Gymnastikk- og turnforbund. Hvis ikke navnebyttet er helt symbolsk, kan det antyde en større vekt på turn dengang enn idag. I Sverige og Danmark synes det til tider å ha vært følelsesladde debatter om de to retningene på 1800-tallet.²⁰ Her til lands synes det å gå mer rolig for seg. Ifølge en artikkelserie i Norsk Idrætsblad ble svensk gymnastikk tolket som "rationell og en systematisk utvikling av legemet", mens tysk turn kunne symbolisere "overdrivelser" og "ensidighet" når det gjelder å bruke apparater.²¹ Svensk gymnastikk ble også kritisert. Den skal ha blitt betraktet som ensformig og kjedelig for ungdom.²² Viktigst av alt var kanskje idealet om at gymnastikk (og turn) bidro til at unge mennesker fikk en "smuk og rak holdning":

"Legemsskjønhet betyder legemssundhed og legemskraft. Thi skjønhedens mærker: et frit baaret hoved, et hvælvet bryst og en rank holdning er netop sundhedens og kraftens kjendtegn, og de falder sammen med ,hvad fysiologien fordrer..."²³

Et "hvælvet" bryst, en rank holdning og en kraftig kropp kan her være metafor på "mandige" idretter på 1800-tallet og i begynnelsen av 1900-tallet.

Landsturnstevnene var årets begivenheter for turn- og gymnastikk-folket. Det første skal ha vært i Fredrikshald i 1886. I Kristiania i 1895 var kvinner med for første gang - 50 - foruten 312 menn. Dette arrangementet var den tredje norske gymnastikkfest og samtidig den første internasjonale. Foruten norske, deltok utøvere fra Sverige, Danmark og USA. Den fyldige troppe samlet seg i slottsparken og marsjerte nedover bl.a. Carl Johans gate og Kirkegata til festningen. Foran red politi og 2. brigades musikkorps spilte. Ifølge Norsk Idrætsblad fikk kvinnene stor applaus.²⁴

Vi skal ta med en tekst fra mennenes oppvisning:

"**Kristiansunds turnforening** saa godt ud; det var kraftige, jevnt udviklede folk, der gymnastiserte søt og smukt... De havde især en god takt, og havde valgt sine øvelser i turnapparater og sine sprang med kritikk, ikke vanskeligere enn at bevægelserne kunde faa en smuk udførelse af alle."²⁵

Å beskrive (kraftige) menns gymnastikk og turn som søt og "smuk" kan både tolkes som et eksempel på at estetikken var mer i fokus og endrede måter å beskrive maskuliniteter på. Idag er som nevnt slike uttrykk bare brukt om barns og kvinners praksiser.

Kvinnene ble meget populære, dersom vi skal tro sportsbladet. De marsjerte bl.a. i "matroskjoler" med tykt stoff til midt på leggen

og kan derfor signalisere en type "sømmelig femininitet". Det var dette forbundets varemerke fra 1890 til 1950.

Turnforeninger arrangerte altså konkurranser i flere idretter. I en femkamp som var en blanding av friidrett og bryting var disse med: brytning, lengde med tilløp, løp, diskos og spyd på 1880-tallet. I samme periode finner vi følgende friidrettsliknende øvelser (friidretts-turn): f.eks. høyde med og uten springbrett, lengde uten springbrett og spydkast med begge hender. Etterhvert som særforbund ble dannet, ble repertoaret snevret inn til oppvisninger og konkurranser i turn og gymnastikk på individuelt- og lagsplan. Individuell konkurranse i turn ble lenge betraktet som en typisk "maskulin" aktivitet. Ifølge Norsk Idrætsblad ble det første Norgesmesterskap (NM) i enmannsturn holdt i 1907, og deretter ved hvert landstevne, hver 4. år.²⁶

Også kvinner var med, ikke i de individuelle konkurransene, men i troppskonkurransen. Der deltok syv kvinnetropper. Det ble regnet ut en gjennomsnittspoengsum for samtlige. Best var Kristiania, som fikk karakteren "udmerket godt" med Bergen på andre plass.

I 1920 ble offisielt NM for menn i "enkelmannsturn" arrangert for første gang. Fra da av var det slike mesterskap hvert år for menn. Forslaget om årlig NM hadde vært sendt til forbundet allerede 5 år tidligere av Carl Alfred Pedersen. Han drev både med turn og friidrett, vant 12 Norgesmesterskap i friidrett og var med i turntroppene i OL i 1908 og i 1912. Det viser at spesialiseringen i disse to idrettene ikke hadde kommet særlig langt.

Det synes å være uenighet innad i forbundet om individuelle konkurranser i turn for begge kjønn på ulike tidspunkter. Ifølge forbundets årbok for 1932-33 var det stor motstand mot forslaget fra representanter fra Bergen, Haugesund og Trondheim når det gjelder kvinner. At det var stor skepsis til individuelle konkurranser for menn i turn så sent som like etter 1. verdenskrig, da individuelle konkurranser for kvinner fikk sitt første store gjennombrudd i mange land i den "nord-vestlige" verden, synes å vise at turn/gymnastikk har sin egen spesielle historie. I Tyskland kaller en ikke dette for idrett på lik linje med de øvrige, fordi denne kulturelle aktiviteten har bl.a. røtter fra pedagogen J.C.F. Gutsmuths (*Gymnastik für die Jugend*, 1793), fra Jahn og Ling og ikke fra den engelske sporten.²⁷ Det skulle gå nesten 20 år før tilsvarende konkurranser for kvinner kom på agendaen. Samtidig som mennene fikk sine individuelle

konkurranser var kvinnene opptatt av helt andre sider ved gymnastikk/turn.

Kvinnegymnastikken kan leses som en mannsgymnastikk "light". Først med den finske gymnasten, Elli Bjørksten, kom en kvinnelig versjon av mannsgymnastikken. Hun hadde med seg en liten tropp finske kvinner til Oslo i 1914 og holdt mange sommerkurs for nordiske kvinnelige instruktører og lærerinner. I forkant av hennes oppvisning i Oslo i 1927, skrev pedagogen, Anna Sethne bl. dette i Aftenposten:

"Kropskulturen nærmer sig en ny æra..., fremfor alt for den kvinnelige kropskultur... Mandsgymnastikken bestemte form og maal for kvindegymnastikken. Med fader Ling i spissen skrev man i alle land sine tabeller for mændene - og saa diltet kvinderne efter i gymnastik og i turn... Elli Bjørksten har skapt den moderne kvindegymnastik... Bevægelsene er ordnet efter kvindekroppens behov for harmonisk utvikling. Ogsaa det sjelelige moment, utløsningen av kræfter, trening av gode karakteregenskaper, kommer til sin ret. Harmoni, styrke og glæde, nervers og musklers samvirke - det er det store program for Elli Bjørksten. Ikke trening til konkurranse, men herredømme over sjel og krop."²⁸

En "ny æra" for kvinners kroppskultur tolker jeg som et vendepunkt for kvinnegymnastikken. Kvinner behøver ikke lenger å kopiere mennenes idrett ("diltet efter"). Harmoni mellom sjel og kropp uten individuelle konkurranser kan være en metafor på ønsket kvinnelighet i dette forbundet helt frem til 1950. Styrke var altså ikke bare for menn, men kvinnene skulle oppnå dette på sin egen måte. Et doxa synes her å være at kvinner og menn er essensielt forskjellige. Det bør derfor komme til uttrykk i ulike kjønnete idrettspraksiser. Bjørksten presenterte sin gymnastikk for første gang for et internasjonalt publikum under De olympiske leker i Stockholm i 1912.²⁹ Dengang var ikke sportlig-gjøringen kommet særlig langt, slik at hennes system ikke ble tatt til inntekt for "toppidrett" og individuelle konkurranser.

En debatt for eller mot konkurranser for kvinner på et prinsipielt plan blir ofte ahistorisk, fordi konteksten uteblir. Det blir analysert nærmere i siste kapittel.

Når kvinner f.eks. ikke lenger fikk anledning til å delta i lagskonkurranser i en periode fra 1922 kan det forstås i sammenheng med en ny refleksjon om å skjerme kvinneturn fra mannsturn: kvinners og ikke menns syn på estetikk skulle gjelde for kvinneturn.³⁰ At det ikke ble noen opphetet debatt om ovennevnte konkurranser i det offentlige rom, tolker jeg som et signal på at det var stor enighet her blant kvinnelige trenerne og aktive. Poenget er at kvinnene fikk noe nytt (ny dimensjon på estetikken) og at ikke bare noe ble

fjernet (konkurransen som en mangelkategori).

Heller ikke turnkvinnene unngikk imidlertid påvirkningen av idrettsrevolusjonen på 1930-tallet. Diskusjonen om individuelle konkurranser for kvinner startet så vidt i 1934, men de kvinnelige autoriteter som f.eks. Elsa Platou var imot. De hadde endelig fått sin "kvinnelige" versjon av mannsturn og ville trolig ikke "dilte etter" mennene når det gjaldt konkurranser. I 1934 var andelen kvinnelige medlemmer rundt 50% og for første gang var en kvinne med i forbundsstyret.³¹ Først etter "fredsrusen" i 1945 synes nye holdninger å få tyngde i forbundet. Elli Bjørksten kan tolkes på mange måter etter krigen. Det var ikke spesielt kvinnevennlig å holde kvinner borte fra individuelle konkurranser, dersom de selv ønsker det.

Først i 1947 ble det lagt fram et forslag om individuell konkurranse for kvinner, som ble vedtatt med stort flertall. I forkant av vedtaket hadde det vært en livlig debatt i turnmiljøer og i massemediene:

"I den senere tid har det vært mye snakk om konkurranser for kvinner i turn, ... Drammens gymnastikkforening gjorde i fjor kort prosess og holdt en konkurranse i kvinneturn - som en prøve... I vinter gjentok de konkurransen, dvs. de førte den enda videre - riktignok ikke med forbundets fulle samtykke - idet de inviterte Gymnos fra Stockholm og Åhus fra Danmark og stillet selv lag... I siste (konkurranse) ble Drammens Gymnastikkforening seier "herre". Alle disse konkurransene vakte veldig interesse og samlet stort tilskuertall, og det sies med krav på pålitelighet at det var en veldig propaganda for konkurransen i kvinneturn."³²

Jeg tolker journalisten at han ikke ønsket å blande seg inn i denne striden når han valgte termer som "det kan sies med krav på pålitelighet" istedenfor ganske enkelt at det var en fin propaganda. At han bl.a. fikk med at klubben ikke hadde forbundets støtte, styrker denne tolkningen. Først i 1952 fikk kvinnene sitt første offisielle Norgesmesterskap i individuelle konkurranser. Men så gikk det slag i slag. Forbundet sendte allerede samme året 4 kvinnelige turnere til OL i Helsingfors.

Mange så trolig på individuelle konkurranser for kvinnelige turnere som en positiv fremgang, men de som ønsket at kvinneturn skulle ha sin egenart og være forskjellig fra mannsturn, kan ha tolket individuelle konkurranser som et trekk ved "maskuline" idretter. Derfor var det viktig å ha kvinnelige dommere i en utpreget estetisk kulturell praksis. Det var jo mannlige dommere i de øvrige idrettene. Dette spørsmålet ble først tatt opp på et prinsipielt grunnlag av Det sentrale kvinneutvalget fra 1946. Uansett, sportlig-

gjøring av disse tradisjonsrike aktivitetene, individuelle konkurranser var nå et faktum for begge kjønn i Norge. Ytterpunktene i kvinneturn og gymnastikk var fra nå av eliteturn og husmorgymnastikk. Sistnevnte ble fra 1946 en oppgave for Det sentrale kvinneutvalget. I 1950 fikk den sin egen paraply-organisasjon, Landsnemda for husmorgymnastikk i samarbeid med flere kvinneorganisasjoner utenom organisert idrett.

Antall kvinnelige medlemmer vokste sterkt helt på slutten av 1920-tallet og på 1930-tallet. I 1928 var antall kvinnelige medlemmer 3.738, mot 7.092 i 1937.³³ Fra da av synes kvinnelige medlemmer å dominere organisasjonen med 55% av totalen, mens sentralledelsen var først og fremst menns domene. Gymnastikk og turn ble altså kvinnes største idrett i betydningen flest medlemmer. Breddeperspektivet synes her å dominere. Det samme gjaldt også for turn/gymnastikk i Sverige og Danmark. Else Trangbæk beskriver endringen fra mannlig til kvinnelig dominans blant de aktive gymnastene som "da idretten skiftet køn".³⁴ Dette skjedde omtrent samtidig i de to land. I Sverige var kvinnene først såvidt i flertall i 1944.³⁵ Etter 2. verdenskrig økte kvinneandelen av totalen ytterligere. Samme tendens finner vi også i Tyskland.

Gymnastikk (og turn) var nå den største kvinneaktiviteten i organisert idrett i de fire landene.

Oppvisningsdraktene i kvinnegymnastikk og turn synes å ha vært innenfor det som ble lest som "godtatt kvinnelighet" fra starten. At gymnastikk også ble legitimert som en breddeidrett er et vesentlig fenomen her. Gymnastikk- og turnforbundet kan i denne sammenheng stå som symbol på idealet om "idrett for alle" som kan innlede NIF's "nye iscensettelse" av sin "trimpolitikkk" på slutten av 1960-tallet og vel 10 år framover. En kvinnelig representant på tinget i 1947 pekte på at de fleste jenter og kvinner var medlemmer av forbundet - ikke for å konkurrere, men for å få mosjon.

Den neste idretten har heller ikke røtter i den engelske sporten.

SKIIDRETT

Denne idretten var en av Centralforeningens tidlige legemsøvelser. Arendal Skiklub hadde tilknytning til gymnastikkforeningen i Arendals Forening for Legemsøvelser og Våbenbrug da den ble dannet i 1882.³⁶ Skiidrett i 1896 kan symbolisere det "moderne" mennesket med

utgangspunkt i en før nevnt artikkel av doktor Døderlein i forrige kapittel. Ifølge han kan denne idretten stå for "herredømme over sin krop... energi og beslutsomhed, evnen til at ville" og "en aandeligt og legemlig sund og veludviklet race", et "foryngelsens bad, en helsebod for slægten".³⁷

I pakt med sin tid advarer han begge kjønn mot overdrivelser og spesialisering. At kvinner kan være under sterkere kontroll enn menn (s.73) passer med legenes syn på kvinner og skihopp. Legitimering for dette var bl.a. fordi det krever en særlig konsentrasjon, en "villieanstrængelse", en tilstand av spenning og hvile i musklene som fører til en legemlig og åndelig spenning.

Ifølge skolebestyrer B. A. Grimeland ville hopprenn for kvinner ikke blitt tålt, dersom legene fikk større innflytelse på idrettskonkurransene.³⁸ Som vi skal se var enkelte kvinnelige utøvere tidlig med i hoppkonkurranser.

Den dag i dag er ikke skihopp en konkurranseøvelser for kvinner, selv om doktorens og skolebestyrerens holdning ikke hadde vunnet gehør i 1997.

Skiidrett synes å ha en spesiell plass i norsk idrettshistorie.

Flere har omtalt ski som landets nasjonalidrett.³⁹

Spørsmål om nasjonalisme er komplisert, bl.a. fordi termen har ifølge A. D. Smith 230 forskjellige betydninger.⁴⁰ Goksøy spør hvis nasjonale følelser er der vi studerer.⁴¹ Jeg leser han her som at dette kan være avhengig av f.eks. samfunnsklasse og geografisk beliggenhet. Vi skal gå inn i en av de problematiske sidene ved dette begrepet som en analytisk term: Det er neppe kvinners nasjonale følelser - uansett klasse - som har dominert valget av nasjonalidrett. Til det hadde de for liten kapital i idrettsfeltet og liten eller ingen definisjonsmakt i det offentlige rom i spørsmål av prinsipiell og "almen" karakter. Termen nasjonalisme kan sies å ha "maskuline" overtoner. Det synes å representere "mannlig" og ikke "kvinnelig" helledåd. Det var norske menn og ikke kvinner som høstet "ære" og gullmedaljer i viktige internasjonale konkurranser i hopp og langrenn i begynnelsen av det 20. århundre. Vi kan også søke etter røtter til dette begrepet tilbake til bygging av nasjonalstater i Europa på 1800-tallet.⁴² Det impliserte "hvite" menn fra "borgerskapet" som skulle administrere og styre statene, gjerne i samarbeid med et kongedømme. Her var menn statsministre, generaler, dommere, leger, embedsmenn og ledere av næringsliv. Symbolet på den norske stat er f.eks. løven og ikke løvinna eller en blomst. Det er

neppe tilfeldig. I Centralforeningens motto finner vi løven med sitt våpen i midten, med teksten "værg dit Land" rundt.⁴³ Skiferdighet var som kjent lenge betraktet som viktig i Norges forsvar.

Det var arrangert lokale, nasjonale og internasjonale skikonkurranser lenge før Norges Skiforbund ble stiftet så sent som i 1908. Centralforeningen oppfordret skytterlagene til å ta opp ski på programmet like etter starten i 1861. I Beretningen for 1865 heter det:

"...Skiløbning er paa mange steder, hvor Kunsten var næsten forglemt, nu blevet en meget yndet og almindelig Idræt".⁴⁴

Dette gjaldt nok først og fremst i byene, der denne praksisen ble kaldt for idrett, men neppe for dagliglivets ferdigheter på landsbygda. Her hadde kunsten å ta seg frem på ski lange tradisjoner. Asbjørnsen kunne fortelle dette fra 1839:

"Naar Veierne er ufremkommelige, farer baade Mandfolk og Fruentimmer paa Ski til Gjæstebud, Konerne med deres Paatebørn paa Ryggen."⁴⁵

Det var også populært med skikonkurranser i 1863. Ikke uventet var deltakerne menn og konkurransene beskrevet som folkefester. Her var bl.a. kvinner tilskuere. Vi ser også at skiidrett tidlig ble betraktet som en nasjonalidrett:

"Den nationale, praktisk gymnastiske Idræt - Skiløbning - er bleven en særlig Gjenstand for Øvelse og Interesse fast i alle Bygdelag, ... Flere Steder - saaledes i Valen og Trysild - er avholdt Premiéløbninger, hvor mange saavel Deltagere som Tilskuere har været tilstede, og givet Møderne Karakteren af Folkefeste, ..." ⁴⁶

Ski var en av de "mandige gymnastiske" idrettene. Konkurranser i disse kunne få karakteristikken "folkefeste". For å øke interessen ytterligere (for menn) skulle Centralforeningen samme år utgi "et Reglement for Skiløberexercitie efter Nutidens Stridsmaade" og en litografisk tegning av en "normalski" til militært bruk.⁴⁷ Også enkelte jenter og kvinner skal ha konkurrert, enten utenfor konkurransen eller i egne klasser. Ifølge Morgenbladet skal ei jente ha vært med i en konkurranse i Trysil dette året. Hun hadde selv "andraget om at maatte deltage". Målet med hennes hopp var å fokusere på ski som et viktig fremkomstmiddel for kvinner om vinteren. Deres teknikk, erfaring og potensielle ferdigheter synes å være sentrale, spesielt når de reiste med "pattebarn" på ryggen. Kvinnelige deltakere i hopp skal ha vært relativt marginale begivenheter på 1860-tallet.

Det var bygdefolk som skal ha lært bort skikunstens finesser, mens det først og fremst skal ha vært "byens beste" menn som drev konkurransedretten fram. Studenter, løytnanter, ingeniører og handelsfolk som flyttet ut i distriktene bidrog med denne utviklingen.

Husebyrennene skal ha satt fart i konkurranser for menn. De startet i 1879, arrangert av Christiania Skiklub med støtte av Centralforeningen og fra 1883 av Foreningen for Ski-idrættens Fremme (Skiforeningen).⁴⁸ Disse konkurransene ble senere kalt Holmenkollrennene. I perioden 1890 til 1950 synes disse å ha høyest status her til lands. Derfor ble Skiforeningen et viktig organ i utvikling av skiidretten i Norge og også internasjonalt før 1. verdens krig.

Kvinnens deltakelse kan som vi så i metodekapitlet ha vært underrapportert. På slutten av 1880-tallet skal det ha vært en del private kvinnelige skiklubber. Dette kan sees i sammenheng med fremveksten av den "moderne" kvinnebevegelsen.

Det var til tider en heftig debatt om kvinner og skiidrett rundt 1890. Fru Antonie Løchen holdt et foredrag "Om kvindelighet" i Norsk Kvindesagsforening i 1886 og sa bl.a.:

"Alt det man er vandt til at se kvinder gjøre kaldes kvindeligt, og alt nyt, som de ikke har pleiet at foretage sig, kaldes ukvindeligt indtil - man har vænnet sig dertil."⁴⁹

Fokus blir i det følgende på hva slags klær skikvinner brukte fra 1890 til 1930, fordi det er et viktig poeng for å forstå endring og motstand mot endring av "akseptert kvinnelighet".

Eva Nansens skiutstyr (født Sars og kona til Fridjof) ble symbolet på en mer praktisk påkledning for kvinner fra 1890. På sin tur sammen med sin mann over Norefjell i 1890 hadde hun ullundertøy, lange bukser og et etter datida kort skjørt som "bare" gikk til leggen. Flere skal ha tatt av skjørtet når de kom "litt unna folk". Her er en tekst om upraktiske kvinneklær fra "borgerskapets" kvinneblad, Urd i 1903:

"Naar man ser tilbage paa det sidste Aarhundredes forskjellige Kvindedragter, maa man forundre sig over al den Daarskab og Unaturlighed, som "det smukke Kjøen" har baaret til Skue! Kleroliner, "Køer", Hoftepuder, Ærmer som Balloner, Kraver a la Paafugl! - ogsaa kaldet :Maria Stuart-Kraver! Snart skulde Livet sidde høit opunder Brystet, snart saa langt ned mod Hofterne som muligt - bare ikke der, Vorherre og Naturen havde placert det!"⁵⁰

Historien om kvinneklær for de "dannende" i det 18. århundre kan her være et eksempel på en skremmende kontroll med kvinnekropper sett med dagens øyne. Ei utstillingsdokke kan her leses som metafor på kvinnelighet.

Og videre:

"Men Fremtidskvindens Dragt maa passe og være smuk til alle - især til den modne Arbeidskvinde, hun der eier fuldt op af Maal og Opgaver, hun som har født sine Børn til Verden - og er stolt af det, - hun som leker med sine Små, arbeider i sit Hus, sidder ved sin Kontorpult, driver Sport, lever Selskabeligt. For virksomme kvinder passer ikke korsettet."⁵¹

Det ble pekt på at korsettet hindret kvinnene i å puste med mellomgulvet og at innvollene ble sammenklemt. Det var ubrukelig på lengre skiturer. Heller ikke fotside skjørt var praktisk. Skiidretten bidro til å legitimere mer "moderne" antrekk for "borgerskapets" fruer og døtre.

Det ovenstående kan også leses å være større romslighet for hva som kan ansees som godtatt "feminint" (mor, omsorgsperson, yrkesaktiv, idrettskvinne og selskapsdame). Antrekket måtte imidlertid være "smukt". Det kan sies å ha forfulgt kvinneidretten i hele denne perioden.

Ifølge en artikkel i Urd i 1897 ble kvinnes skiantrekk kritisert, fordi det var smakløst:

"Man faar da et daarligt Indtryk af Sporten, mens det i Virkeligheden er et sjeldent vakkert og tiltalende Syn at se en Skiløberske, som kan føre sig."⁵²

Smakfulle skiklær synes å være sentralt for å gjøre skiidrett for kvinner "spiselig" for "borgerskapet". Den kvinnelige journalist anbefalte kvinnene å sy følgende skiantrakk:

"En Ski- og Fodturdrakt maa kunne kombineres; men da bør den syes af godt, tykt Tøi og med løs Kufte, saa man slipper at være lige varmt klædt ude som inde. Da kan man jo ogsaa variere med lyse og mørke, tykke og tynde Bluser, der tar sig godt ud, naar Kuften er opknappet."⁵³

Vi bør huske at dette dreier seg om å gå på ski og ikke å løpe. Borgerkvinnenes idrettspraksiser kan umulig ha vært særlig kondisjonskrevende så lenge de brukte korsett før, under eller etter turen.

Helt fra 1909 hadde Urd presentert skidrakter med bukseliknede benklær istedenfor skjørt. Bildet var imidlertid ikke entydig. Også tegninger og bilder av kvinner med korte skjørt utenpå bukser ble illustrert, for det var fremdeles mange som ikke kunne tenke seg "skikkelige" kvinner i annet enn skjørt og kjole. Det følgende kan leses som et eksempel på "moderne borgerlighet" i 1912:

"Og damene de sporter med som mænd saa nydelig. Den lille forskjell mellom os er nu blit ubetydelig. Med sweater, skjærf og puttees vil de sportens tinder naa, og buksen som de før holdt skjult, den har de utenpå."⁵⁴

Det varte noen år før det ble vanlig å bruke bukser uten skjørt. Påsken 1923 ble kvinner på ski fremstilt i skjorter som rakk til

knærne over knebukser i flere annonser.⁵⁵ Fra 1928 var nikkers og lange vide bukser med sokker over anklene eller lange nikkers som gikk til midt på leggen det mest vanlige skiplagg for kvinner i Urd.⁵⁶

Fra slutten av 1920-årene var skikvinner i Vest-Europa som regel fremstilt i langbukser i moteliknede plakater.

Menns antrekk har ikke endret seg stort i forhold til kvinners. Allerede fra 1890-årene skal norske menn i byene ha begynt å kle seg i knebukser eller nikkers på ski, selv om lange bukser var mest vanlig inntil 1910.

Skikvinner har altså bidratt til å gjøre kvinners klær mer praktiske. I det følgende skal vi ta opp kvinneligheter og konkurranser på ski.

Norsk Idrætsblad oppfordret "damer og småpiger" til å gå på ski i 1881.⁵⁷ Bladet fant det ikke "noget uskønt eller anstødeligt", snare tvert imot. Det er en "fryd en kold dag at se en ung pige" komme fra en skitur med "røde kinder, det hele ansigt lyse af sundhed og glæde". Legitimeringen synes ikke først å fremst å være for helsens skyld, men som kommende mødre i sosialiseringens tjeneste. Det slås fast at mødre er bedre oppdragere enn fedre, fordi de førstenevnte skal være mer tålmodige, mer omhyggelige og "for alt ondt værnende opdrager". På "store præmieskirend" var de ønsket som tilskuere og ikke som deltakere.

En artikkel i Norsk Idrætsblad oppfordret "skiforeningene" til å arrangere "skiløb for damer" i 1891.⁵⁸ Det kan tolkes som at kvinnelige skiløpere i "turistfart" kan leses som "naturlig". I "vanlige" klubber som Asker Skiklub skal kvinnene ha fått være med fra starten i 1889. Norsk Idrætsblad beskrev disse konkurransene som landsrenn for "damer" fra 1896.⁵⁹ Menn deltok i kombinasjonen hopp og langrenn, mens kvinnene konkurrerte i utfor.

Asker Skiklub hadde den svenske prinsen Carl som æresmedlem. Norsk Idrætsblad kunne melde om kvinnedeltakelse og dårlig vær i 1894:

"Det store nummeret her var damernes løb i den stupbratte bakke der som dessert nederst bød paa en imærj ful kneik. Askers skiklubs damer har imidlertid vundet sig et navn som vore bedste praktiske skiløbersker og de gjorde heller ikke denne gang sit renomme til skamme."⁶⁰

Termen "stupbratt" og "en imærji ful kneik" kan leses som metforer på menns skipraksiser. Her var de altså myntet på kvinner. Samme blad kunne melde om skikonkurranser for Asker-kvinnene i 1895, 1896, 1897, 1900, 1904 og 1906. Klasseinndelingen var for

"konfirmerede" og "ikke konfirmerede". Distansen var utforrenn i skibakken uten hopp. Av fem styremedlemmer i år 1900 var to kvinner, samt en kvinnelig vara-representant. Formann var husbonden til det ene kvinnelige styremedlemmet. Medlemstallet var 75 samme året. Det synes imidlertid å være en nedgang fra 1896 på hele 144.⁶¹ Av disse var 16 "aktive" og 12 "passive" damer i år 1900. Tilsvarende tall for de mannlige var 35 "aktive" og 12 "passive". 1906 var siste gang bladet meldte om kvinnelig deltakelse. Da var bare to med. Begge var ugifte og trolig unge. Vi ser at klubben hadde konkurranser både for "menstruerende" og "ikke-menstruerende".⁶² Det er et signal om at hysteri om kvinnekropper ikke var entydig dominerende. Slik sett kan dette stå som et eksempel på sentrale elementer i hegemonisk teori. Ingen retning, ide eller logikk har fullstendig dominans.

Sportsbladet meldte også om skikonkurranser for kvinner i andre klubber i denne perioden: Bygdø i år 1900, Freidig i 1893 og i år 1900, Gøi i 1902, samt i Fredrikstad og i Bergen i år 1900. Avisen Vestfold dekket et skirenn vinteren 1900. Her var kvinner med i et bakkerenn. De "...klarte sig også fortrefferlig i den noksaa bratte bakke...".⁶³ Trondhjems Skiklub arrangerte "bakkerenn" for kvinner fra 1892 til 1927 og slalåmrenn i Gråkallen fra 1918 til 1927.⁶⁴ I årene framover skal det enkelte ganger ha blitt arrangert både utfor (bakkerenn), hopprenn og langrenn her til lands. I 1910 skal f.eks. en kvinne på Gjøvik ha hoppet 22 meter, mens lengdene til menn lå rundt 30 meter i Holmenkollrennene på samme tid. Lengdene i en hoppkonkurranse for "damer" i Trondhjem i 1914 ble ikke oppgitt i Sport. Ifølge dette bladet stod sju kvinner på resultatlista for "damer over 16 aar" og fire for "damer under 16 aar".⁶⁵

Kvinnelige utøvere var altså med i konkurranser både i hopp og spesielt i "bakkerenn", selv om de er marginalt rapportert. Centralforeningen opererte ikke med medlemmer fordelt på kjønn, slik at kvinnelige medlemmer var usynlige i statistikkene. Vi har sett at Asker Skiklub hadde kvinnelige medlemmer. Det hadde også bl.a. Trondhjems Skiklub. De hadde til og med et kvinnelig livsvarig medlem.⁶⁶ Av 92 kvinnelige medlemmer i 1909 var 22 gifte og hele 70 ugifte og sannsynligvis meget unge. Kvinner dannet også kortvarige kvinnekubber. Kvindelige Studenters Skiklubb fra 1912 til 1936 hører med til de som varte lengst.

Sentralt synes styrene i Skiforeningen og i Norges Skiforbund (NSF)

å være restriktive. At det var færre antall kvinnerenn som synes å bli rapportert og dekket i media fra 1906-1931 i forhold til mannlige kan ha sammenheng med økt sportlig-gjøring av skiidretten. Et unntak kan her være da forbundet sendte kvinnelige deltakere til Nordiske Spelen i Stockholm i 1917. Her deltok kvinner fra Kristiania i et 10km langrenn, men de ble slått kraftig av svenskene.

Dersom vi sammenlikner med Sverige ser vi en klar forskjell i holdinger til kvinner og skiidrett. Allerede i 1882 kom man på sentralt hold der med en programerklæring om langrenn for jenter under 15 år på 2km. Det første offisielle svenske mesterskapet i langrenn for kvinner var i 1917 (10km), mens tilsvarende for de norske var i 1954. Det gikk et år mellom det første uoffisielle og offisielle mesterskapet i Sverige og hele 21 år i Norge. Først i 1954 ga forbundet startsignal til et kvinnemesterskap i denne idretten, mens svenskene var hele 37 år før ute enn oss. Ifølge Pfister i kapittel 2 fikk tyske skikvinner færre tilbud etter som sportlig-gjøringen skred frem. Det kan også ha skjedd i Norge. Perioden i forkant og etterkant av år 1900 kan ha vært en topp. Skikvinnene synes å få markert flere konkurransetilbud først ved oppblomstringen av kvinneidretten på 1930-tallet.

1931 kan bl.a. kalles for skikvinnene år. I allefall, dersom en tar utgangspunkt i SportsManden. I en artikkel i bladet samme året etterlyste redaktør Carsten Matheson bestemmelsene fra kongressen til Det Internasjonale Skiforbundet (Federation Internationale de Ski, FIS) om konkurranseregler i slalåm for kvinner. Flere land, bl.a. Tyskland, Østerrike og England arrangerte nasjonale mesterskap for kvinner i denne grenen.

I 1931 arrangerte Nordre Land et klubbrenn i hopp for kvinner.

SportsManden hadde denne overskriften:.

"Verdensrekord på ski for damer"⁶⁷

I referatet finner vi bl.a følgende:

"Kvinder selv stod op at strede som de vare mend." Ja skulde man ha set på maken. Johanne Kolstad 17 år utfor Odneshakken med sats og strekk og nedslag efter alle kunstens regler- 46.5 m. Og Nusse Braskerud 14 år - 33 m."⁶⁸

Det var altså den senere kjente Johanne Kolstad som vant. Birger Ruud hadde bakkerekorden på 76.5 m.

Med utgangspunkt i første setning i sitatet fra den norske nasjonalsang - 5.linje i 3. vers - synes det å være rom for modige

og dristige kvinner i mange norske miljøer eller "folkekulturer". Samme år kan SportsManden referere Dagens Nyheter i Sverige at Johanne Kolstad og (Nusse) Hilde Braskerud hoppet i vårt naboland. Jeg tolker det følgende at skihopp for kvinner var ansett som "kvinnelig" i Sverige når disse to damene var med:

"Da den førstnevnte lille nette energibundet futtet iveri for fullt og nådde 37.5 meter i siste hop, var det ikke langt ifra at publikum hadde gått frem og omfavnet henne."⁶⁹

At "energibunten" var liten av størrelse og så ut som en "vanlig" kvinne, kan ha bidratt til at hennes praksiser i hoppbakken ble tolket innenfor en romslig kvinnelighet. Det var ikke bare i Sverige at disse to kan leses som en type "tøff" femininitet.

Konfeksjonsfabrikken A/S Darbo & Sunde reklamerte for skidrakter for kvinner med de to kvinnelige hoppstjernene som blikkfag⁷⁰ og

"Tiedemands tobak" nyttet også de spreke damer i sin reklame.⁷¹

Kvinnesiden i (SportsManden) hadde i 1931 også artikler om Sigrid Strømstad (søster til Strømstadguttene) som deltok i et stort hopprenn i Lake Tahoe i California og om Astrid Lauvnes fra Kvitseid som hoppet 32 meter i Dalsbakken. Det siste skal ha vært en "sensasjon", bl.a. fordi hun bare var 14 år og bakkerekorden var på 53.5m.

Disse modige kvinnene skal som regel ha startet i samme konkurranseklasse som gutter.

Johanne Kolstad fra Land reiste rundt og hadde oppvisninger i skihopp sammen med menn i bl.a. Sverige og England i privat regi. Underlaget var isblokker som ble knust til "puddersne".⁷²

Vi bør merke oss at ingen av disse kvinnene var over 20 år eller gifte. Som vi så i forrige kapittel synes kvinnens bevegelsesfrihet å bli innskrenket ettersom hun ble eldre: den første kunne inntreffe ved menstruasjonen. Implisitt i tekster om kvinner og kroppskultur synes å være at alle faser mot ekteskap kunne bidra til å begrense kvinners praksiser i fritida. Forlovelsestida skulle være kvinnenes forberedelse til ekteskapet og ikke til idrettskarriæren.

Et viktig moment her er at dette kan ha blitt lest med en nyfiken oppmersomhet, slik at romsligheten for hva som ble tolket som godtatt femininitet kan ha vært større hos journalistene. Det skal vi komme tilbake til under friidrett. Sentralidrettsledere i organisert idrett argumenterte ikke som vi skal se hvorfor disse praksisene var "ukvinnelige", fordi de var lest som helt marginale i "deres" organisasjon.

I likhet med hopp synes det også å være svært blandede følelser når det gjaldt langrenn for kvinner på 1930-tallet. Blant klubber som arrangerte slike konkurranser dengang var Kvinnelige Studenters Idrettsklubb, Bækkelagets Sportsklubbs Dameavdeling, Lottene, AS Herkules konfeksjonsfabrikker, Fossekalen, Høybråtens Dameforening og Aarstad Idrettsforening (vestlandet). "Damenes Skiklubb" ble stiftet i Oslo på senhøsten. Rennene var fra 3 til 10 km. At slalåm var ansett for mest passende for kvinner av den generasjonen som satt med makten, kan Oslo Turnforening være et eksempel på. Gymnastikk og turn var en gammel kvinneaktivitet der kun menn skulle konkurrere individuelt. Når en klubb som hadde denne idretten på programmet arrangerte et slalåmrenn for kvinner i Nordmarka, kan dette være et tegn på at idretten var godtatt for borgerkvinner i Oslo. Kvinnenes bakkerenn rundt år 1900 kan forstås som forfortellingen til slalåmrennene, som bl.a. blomstret opp rundt 1930.

Også 1932 synes å være et godt år for kvinneidretten.

Gamlebyens Idrettsforening arrangerte et stort slalåmrenn, som ble kalt "Damenes Holmenkollrenn" 21 februar.

Når kvinneklubben "Funkis" startet egen klubb samme året, er dette tidstypisk. Av aktuelle idretter på programmet var bl.a. langrenn og slalåm.⁷³ Denne klubben arrangerte det første uoffisielle norske mesterskapet i kvinnelangrenn i 1933. Distansen var på 6 km. 84 kvinner startet. Den 14årige Laila Schou Nilsen vant helt uventet med 6 minutter foran nummer 2. Det ble en heftig debatt i SportManden, fordi en mannlig leder fra Ullern Skiklubb kan tolkes som om Laila skulle ha jukset.⁷⁴ Kvinnene fra Ullern **gikk** på ski, mens Laila **løp**. Det synes å være nytt i det offentlige rom. Lederen av ovennevnte lokale skiklubb hadde trolig aldri erfart slikt før.

Her kan den senere kjente idrettskvinnen representere en ny generasjon som fikk og grep en ukjent sjanse til å utvide sin idrettskapital.

Lokale skikonkurranser for kvinner synes å øke i 1933, slik at det ble et behov for en tilfredsstillende organisasjonsmessig tilknytning.

Opptakten var den nye Komite for kvinneidrett fra 1931. Den bidro til at styret i NLFI tok opp saken. I et svarbrev til styret anbefaler NSF slalåm og utfør som konkurranseøvelser for kvinner. Her hadde de nettopp utarbeidet regler. Langrenn og skihopp ble

imidlertid ikke godtatt.⁷⁵

Det skulle gå hele 5 år før forbundet arrangerte sitt første offisielle mesterskap i slalåm for kvinner i 1938. Uten Laila Schou Nilsens bronse i (slalåm og utfor) OL i Garmisch-Partenkirchen i 1936 hadde det trolig ikke hendt før i 1946-47. Dersom de norske mannlige lederne hadde vært litt forutseende, hadde også de gått inn for slalåm og utfor som to adskilte øvelser. I såfall hadde "Norge" vunnet to gull ekstra. Hvis ikke de tyske OL arrangørene hadde betalt turen for de norske slalåmkvinnene, er det dessuten lite trolig at Laila hadde deltatt. Hennes bronse synes å komme helt uventet på de norske mannlige lederne. Dette var kvinnenens første ski-OL. Både Laila Schou Nilsen og den kjente skihopperen Birger Ruud vant altså hver sin første plass i utfor.⁷⁶ Etter disse seirene ble de beskrevet som "die Kanonen aus Norwegen" av tyske journalister.⁷⁷

"Kanon" kan oppfattes som en slitt metafor, som indikerer en uventet og plutselig styrke. Det kan også leses som en tradisjonell "maskulin" heltedåd. Når ei ung jente blir inkludert i en slik karakteristikk kan det både tolkes som lite "feminint" og innenfor en romslig type "femininitet".

Den sistnevnte tolkningen leser jeg i Urds omtale av henne etter den flotte innsatsen. Her kommer det frem at hun beskrives som en "god norsk type" (lys og smilende).⁷⁸ Hun er videre "skapt til idrett og dans". Nok av krefter har hun også, "men det er gratie og reisning over den kraftige skikkelsen".

Den kvinnelige journalisten får med at det å være kraftig og sterk er "god norsk type" når kvinnen også har gratie over skikkelsen. Lailas kropp skal være skapt til idrett og dans.

Dette er et eksempel på at kvinnelige journalister trolig hadde et mer romslig forhold til hva som var "akseptert feminint" enn mange mannlige sportsjournalister. Det vil jeg problematisere under skøyter og håndball.

Lailas innsats i slalåm og utfor ble ikke slik en kunne vente med utgangspunkt i hennes bronse i OL i 1936. Hun var kun aktiv i en periode av sesongen 1938, trolig fordi forbundet ikke ville sende en kvinnetropp til VM i Zakopane. Året før hadde hun slått gullvinneren fra 1936. Hun var med uten særlig trening i VM i Zakopane i 1939 etter press fra bl.a. SportsManden.

Skiforbundet synes å ha hatt muligheten til å bygge opp et meget solid miljø for langrenn, utfor og slalåm for kvinner på 1930-tallet, men grep ikke sjansen. En viktig grunn, slik jeg ser det, er at ski var betraktet som Norges nasjonalidrett. Da synes konkurransen mot marginale praksiser å være stor i feltet. I det følgende vil jeg prøve å vise at sentrale norske skisledere synes å fungere meget konservativt når det gjaldt sportlig-gjøring av skiidretten for menn. Dette for bedre å forstå deres holdning til kvinneidretten. Nasjonalidrett på ski i det "gamle" Viking-landet Norge kan signalisere "maskulin" heltedåd utført av sterke, seige, flotte og trofaste mannskropper. Bilder av to norske mannlige helter som reddet unna kongssønnen Håkon Håkonsson i 1206 fra Lillehammer til Østerdalen (Birkebeinerrennet) var synlige i 1890-1950 og ikke mora, Inga som også skal ha vært med. Blant andre skihelter kan nevnes Sondre Norheim, Fridjof Nansen, Torleif Haug og brødrene Ruud fra Kongsberg. Norske sentralledere i ski synes å ha vært konservative ikke bare når det gjaldt kvinner, men også i spørsmål om å innføre vinterleker i OL for menn. Ifølge Kristen Mo skal norske ledere først ha vært motstandere av slike konkurranser, fordi Norges nasjonalidrett, ski, ikke lenger ble ledet fra "Norge og Holmenkollen, men av ledere i FIS og CI0 som hadde et annet syn" på utviklingen av skiidretten.⁷⁹ I Norge var skiidrett lenge kombinert; et kort langrenn første dag (17-18km.) og hopp neste dag. I likhet med andre idretter var det også en debatt i ski om "allsidighet" og spesialisering/olympisk idrett særlig fra 1890-tallet. I motsetning til de andre forbundene synes det gamle allsidighetsidealet å holde stand langt ut på 1920-tallet. Øvrige skinsasjoner synes å godta Nordens monopol på utviklingen av skiidretten til 1921.⁸⁰ Da ønsket Frankrike å arrangere vinter-OL i Chamonix. Istedenfor å danne et internasjonalt skiforbund på linje med f.eks. et tilsvarende friidrettsforbund, valgte Norden først en annen variant, en Internasjonal Teknisk Skikommisjon.⁸¹ Norge hadde her lederplassen til FIS ble dannet i 1924. Den norske representanten trakk seg imidlertid fra sin plass i det internasjonale skiforbundet, fordi et flertatt støttet forslaget om vinter-OL i 1926. Det var impulser fra andre land som hadde bidratt til at Laila Schou Nilsen kunne få sin medalje i OL i 1936. Dersom norske sentrale skiledere hadde fått bestemme, hadde det hverken vært klasse for kvinner eller for menn.

Idrettsstreiken mot nazistene under krigen fikk meget god

oppslutning. Etterhvert ble det konsensus om at "illegale" konkurranser var en måte å praktisere streiken på. Langrennene ble betraktet som Hjemmfrontens kondisjonstrening og fikk stor oppslutning. Det er rapportert om flere jøssing-konkurranser på ski for menn under krigen, men ingen for kvinner.⁸²

1945 synes ikke å bli noe eldorado for skikvinner i Norge. Både Legerådet (tidligere Lægekontrollkomiteen i NLFI) og sentralledelsen i NSF var skeptisk til langrenns-konkurranser. Derfor ble langrenn med stilbedømmelse diskutert som et alternativ i 1947.⁸³

Legitimeringen for dette var bl.a.:

"... Idretten skal også være pen å se på... I et renn hvor bare minutter og sekunder teller, lar mange seg friste til f.eks. å beinfly eller i allfall til å fly så fort at de ikke greier å holde stilen. Vet en derimot at det bak hvilket som helst tre kan stå en dommer, hindres en i slike fristelser, og en går ikke forttere enn at en hele tiden holder balansen og har herredømme over ski og staver."⁸⁴

Kvinnene skulle altså "hindres... i fristelser" i å "beinfly så fort at de ikke greier å holde stilen". Det var 4 mannlige dommere som skulle vurdere denne, og ikke slik som i turn av kvinnelige. Dommerne skulle skjule seg for de kvinnelige utøverne. Dette ble opplevd som tåpelig av de aktive i Oslo Skikrets, i tillegg til at stil skulle telle like mye som tid.⁸⁵ De var med kun en sesong for å være "snille" med de mannlige lederne og dommerne. Deretter ble det slutt, fordi arrangørene ikke fikk tilstrekkelig antall deltakere.

Det sentrale kvinneutvalget som fungerte fra 1946 til 1953 hadde ikke klart å hindre en konkurranse av denne typen, dersom de hadde forsøkt, fordi de ikke synes å ha autoritet i spørsmål som Legerådet tok opp.⁸⁶ De hadde altså ikke tilstrekkelig kulturell kapital i slike saker i idrettsfeltet.

Når norske kvinner ikke fikk delta i NM i langrenn før 1954, bør dette sees i sammenheng med konservatismen til sentrale skiledere. Norsk menn fikk ikke delta i slike konkurranser før i 1938.⁸⁷ Fokus hos dem var Holmenkollrennene. Ingen konkurranse måtte ta glansen fra dette arrangementet; skisportens Mekka ifølge Mo. Hovedlandsrennene som NSF startet i 1909 ble betraktet som en mindre "farlig" konkurrent enn eventuelle norske mesterskap. Ifølge Mo lå den reelle innflytelsen på utviklingen av skiidretten ikke i styret i NSF, men i styret i Skiforeningen. Siden 1892 hadde dette organet arrangert

Holmenkollrennene.⁸⁸

Med utgangspunkt i Mos data synes hegemoniet i skifeltet først og fremst å ligge hos lederne i Skiforeningen. At det ikke ble arrangert NM for menn før i 1938 og i 1954 for kvinner i langrenn er to eksempler på hvilken innflytelse disse synes å ha hatt.

Den neste idretten vi skal ta opp kan også betraktes som en nasjonalidrett, men kan neppe sidestilles med ski.

SKØYTER

Skøyter som konkurranseidrett er spesielt interessant, fordi den inkluderte både kvinner og menn nesten helt fra starten, og fordi en av øvelsene, kunstløp, først var i hovedsak ansett som en godtatt "maskulin" konkurranseøvelse, deretter for begge kjønn og tilslutt først og fremst som en godtatt "feminin" praksis.

I likhet med ski og svømming var skøyter populære friluftslivspraksiser her til lands med folkelige tradisjoner langt tilbake i tid.

Medlemmer av Christiania Turnforening skal ha dannet den første skøyteklubben, da styret tok initiativet til å arrangere en konkurranse i lengdeløp. Året etter ble skøyteklubben stiftet. Den fikk raskt istand et kurs i kunstløp for begge kjønn, både for voksne og barn. Trondheim skal ha fått sin skøyteklubb i 1867-68.

Øvrige tidlige klubber var i Drammen, Halden og Hamar.

Stilen var viktig i starten, selv i lengdeløp. Det betydde å holde ryggen rett og hodet rett frem. I 1896 hadde Centralforeningen bevilget en ekstrapremie i lengdeløp for "god holdning" i en skøytekonkurranse i Trondheim. Her talte både tid og god kondisjon, idet løperne fikk en middelkarakter for kondisjon, der selve utførelse var med.⁸⁹ Arven fra gymnastikk kan leses i det følgende:

"Som representant for Centralforeningen ved dette løb (i Trondheim) kan jeg ikke unnlade at udtale, at holdningen, seet fra et gymnastisk standpunkt, under længdeløbene paa et par undtagelser nær var mindre god, idet overkroppen var forover-bøiet henmod horisontalstilling med mere eller mindre **krum** rygg, hagen ofte fremstikkende og hovedet tilbagetrukket;..."⁹⁰

Den "mandige" loddrette ryggen kan her leses som en metafor på datidens hegemoniske maskulinitet: aktiv, dyktig og sterk, mens krum rygg mot horisontalstilling ble betraktet som det motsatte. Lakoff har som nevnt i kapittel 2 vist at "opp" tolkes som "positivt" i våre kulturer i motsetning til "ned".⁹¹ I 1897 satset idretten også

på "smuk og korrekt holdning" i lengdeløp.

Selv om "kapløb" og "kunstløb" var blant de "mandige" idretter, deltok også enkelte kvinnelige utøvere. I 1888 var det f.eks. et hurtigløp for "unge damer og småpiger" på Schweigaards-gadens Skøitebane i Kristiania.⁹² 28 deltakere var påmeldt. Jentene konkurrerte på en 235 meters bane og distansen var 1000m. Klasseinndelingen var for 15-17 år og for "damer" over 17 år. Vinnertid i yngste klasse var formulert på denne måten: "2.51 1/2". En ekstrapremie ble gitt til en deltaker som falt like før mål, fordi hun løp "hurtig og smukt". Idrettsbladet tok ikke med "kapløbet" imotsetning til dagsavisen. Det kan være et eksempel på at idrettsnyheter i medier som var nært knyttet opp mot organisert idrett konstruerte kjønnete tekster på en meget tradisjonell måte. Vinner av kunstløpet gikk ifølge bladet "særdeles elegant, sikkert og kraftigt". Det leses jeg som at "maskuline" estetiske normer var kriterier for vurderingen. Førstepremien var kostbar: brosjer, armbånd og ringer til en verdi av 100 kroner. Året før hadde gutter konkurrert i kunstløp på samme bane i hovedstaden.⁹³ 16 utøvere deltok, bl.a. gutter fra Hamar. Førstepremien var ikke så kostbar som året etter. Samtlige premier var på en verdi av kr.80.

Også skøyepraktisene ble sportlig-gjort, og i 1893 ble Norges Skøyteforbund dannet. Etter at forbundet ble startet skal først bare menn ha konkurrert i de offisielle tevlingene i kunstløp og lengdeløp. Den første (offisielle) 500m for menn ble arrangert på Hamar i 1894. Den ble vunnet på 49.2s. Oscar Mathisen vant all-roundklassen for første gang i 1907, og satte sin første verdensrekord på 500m med 44.2.s. i 1912. Han har hatt verdensrekorder på samtlige 5 distanser, men ikke samtidig. Dette kan forstås som en begynnelse på Norges mange mannlige verdensmestre på lengdeløp.

At kunstløp ble ansett som en godtatt "maskulin" idrett i starten, er de sivile og militære mesterskap i denne aktiviteten et eksempel på. Disse ble imidlertid aldri så populære som lengdeløp. Det kan også ha vært et internasjonalt fenomen. I allefall dersom en tar utgangspunkt i vedtak på Den internasjonale skøytekongressen i tilknytning til Det Internasjonale Skøyteforbundet i 1895. At det først ble nedsatt en komite for å utarbeide regler i lengdeløp og

ikke kunstløp og at det førstnevnte regelverk ble vedtatt i 1895, leser jeg som et eksempel på en type dominans av lengdeløp over kunstløp.⁹⁴ Det første Norgesmesterskap i klasse single menn (kunstløp), kom samtidig med den første i lengdeløp i 1894. Det første NM for kvinner i single kom først i 1912, mens det ble arrangert NM i parløp fra 1907.

Axel Paulsen hadde vært en internasjonal størrelse både i lengdeløp og i kunstløp. Selv om han var best i lengdeløp, utvidet han repertoaret i kunstløp. En "dobbel axel" har fått navnet etter denne norske størrelsen. En av arvtakerne, Yngvar Bryn og medlem av styret i Kristiania Skøyteklubb og seinere sportsjournalist for en periode i Idrættsliv, kunne melde i 1906 at kvinnene var meget begeistert for denne idretten og at det var arrangert "solo-konkurranser" for disse. Han var i likhet med mange menn skeptisk til individuelle konkurranser for kvinner:

"Det første skridt er imidlertid taget".⁹⁵

For å sikre rekrutteringen ble kunstløpskoler for begge kjønn arrangert på flere steder fra slutten av 1890-tallet.

Hovedbilde i Idrættsliv etter NM på skøyter (lengdeløp og kunstløp) i 1916 var et bilde av de beste deltakerne i kunstløp, fire menn og tre kvinner. Alle hadde hodeplagg unntagen en mann, mens kvinnene konkurrerte i side kåper, som gikk langt ned på leggen.

"Det andet paar ..., har vakre kombinationer, men jeg har sagt det engang før, den stadige viften med armene over hodet hører ikke kunstløpet til. Det er imot dets natur. Kunstløp er ikke ballet."⁹⁶ Her synes det å være klare meninger om hva som var kunstløp og hva som var ballet. Jeg leser dette i en hegemonisk maskulin ramme. I likhet med kunstløpet i 1888 kan også denne teksten tolkes som et ledd i å legitimere "maskuline" estetiske kriterier på skjønnhet. Det skulle være enkle armbruk og ikke armføringer i ballet eller armføringer slik kunstløp og gymnastikk spesielt for kvinner senere utviklet seg (Jfr. Bjørksten).

Sonja Henie tilførte kunstløp nye dimensjoner etter at hun begynte å hevde seg internasjonalt, både teknisk, i fart og i dristighet.

I 1925 vant hun sitt første NM i individuelt kunstløp. Vi siterer fra Idrættsliv:

"Lille Sonja (knappt 13 år) gik et specialløp igaar som var forfriskende flott og elegant...Øvelserne var ualmindelig vanskelig(e), men alt blev utført som om det intet kostet av kræfter eller ingen vanskelighet var."⁹⁷

Arne Lie, hennes partner i parløp fra 1926 (de tok tre NM seire), vant

kunstløp individuelt for herrer. Men Sonja fikk mest omtale. I 1927 ble hun verdensmester for første gang i et stevne arrangert på Frogner stadion i Oslo. Fra da av og lenge etter at hun sluttet å konkurrere i organisert idrett var hun symbol på kvinnelig kunstløp her til lands og i mange "nord-vestlige" kulturer. Frafallet blant gutter hadde imidlertid startet opp tidligere. Allerede i skolestevnet for ungdom samme året var det dårlig med den mannlige rekrutteringen. Av 18 deltakere var kun en gutt med:

"Vi fristes derfor ved denne anledning til at etterlyse de som skal ta arven op efter og gjøre de mandige champions Arne Lie... rangen stridig."⁹⁸

Da Oslo Skøiteklub arrangerte Verdensmesterskapet i 1929, var kunstløp ikke inkludert. Det ble færre nasjonale konkurranser. Arrangørene påpekte at det måtte være en plikt å inkludere kunstløp i programmet.⁹⁹ Prestasjonene til mennene synes å bli dårligere, mens det motsatte skjedde med kvinnene. I 1935 hadde SportsManden denne overskriften:

"Norgesmesteren i herre single dårligere enn dårligste dame."¹⁰⁰

Det kan forstås som et bunn-nivå, som mennens kunstløp ikke kom opp av. Sonja Henies 3 gull i OL i 1928, 1932 og 1936 og 10 verdensmesterskap hadde forsterket et inntrykk som allerede var underutvikling. Kunstløp på skøyter var blitt en kvinneidrett, selv om single for menn stadig var en NM-øvelse.¹⁰¹

Ettersom sportlig-gjøringen økte, overtok spesialiseringen og krav om allsidighet ble tonet ned. Målet for hegemonisk maskuline idrettspraksiser ble etter hvert en intens jakt på stadig bedre prestasjoner og resultater. Det førte til at mindre populære idrettsgrener for menn som kunstløp etter hvert fikk problemer med rekrutteringen. En rett rygg og "smukk holdning" kan ikke på 1930-tallet lenger leses som metafor på hegemonisk maskulinitet. Det var nå viktigere å vinne i lengdeløp med en "krum rygg" enn å ha en "god" stil. Kunstløp fikk dessuten en tøffere konkurranse med andre vinteridretter.

I 1920 ble Norges Bandyforbund dannet og i 1934 kom Norges Ishockeyforbund, selv om klubber ifølge Idrættsliv hadde arrangert konkurranser i Norges mesterskap ishockey lenge før Norges Ishockeyforbund ble dannet.¹⁰² Det er nok feil.¹⁰³

Centralforeningen hadde forlengst utspilt sin rolle i organisert idrett på 1920-tallet. Denne organisasjonen kan stå som et symbol på

en "smuk holdning" i mandig idrett. Innholdet i hva som ble betraktet som akseptert "maskulinitet" og "femininitet" endret seg. Motoren synes her å være endrende praksiser hos unge kvinner fra "borgerskapet", både i arbeidsliv og i fritid. Etter hvert som kvinnene "kastet seg over" nye konkurranseidretter, synes også menn å endre sine praksiser. Mannsidretten kan sies å avgrense seg fra kvinneidretten ved stadig å erobre nye idretter og å vurdere sine praksiser i gamle. I en binær logikk der idretter i hovedsak enten var "kvinnelige" eller "mannlige" var det ingen problemer der bare mannlige fikk konkurrere. Kunstløp på skøyter var blitt en møteplass for begge kjønn. Det synes å skape problemer etter hvert som kvinne- og mannsidealene så ut til å endre seg. "En smuk holdning" og en rett rygg i lengeløp var altså ikke lenger forenlig med en god tid og en effektiv bruk av muskler og teknikk. Da synes det også å miste noe av sin tiltrekning på unge menn i kunstløp. Det så ikke ut til å være noen mannlige idrettshelter som kunne endre denne idretten for menn i en tøffere retning med mer vekt på kraft og spenst. Kunstløp for menn kan altså etter hvert leses som en mer marginal idrett som avgjort ikke lå innenfor hegemonisk maskulinitet for unge gutter som vokste opp på 1920-30-tallet.

Vi kan si at hver generasjon ubevisst eller bevisst prøver å dekonstruere og rekonstruere deler av sine praksiser i forhold til foreldre-generasjonen.¹⁰⁴ Kunstløp for menn hadde allerede rekrutteringsproblemer rundt år 1900. I neste generasjon ble de åpenbare.

1931 er bl.a. beskrevet som skikvinnenes år, mens 1932 kan benevnes som skøytekvinnenes. Da ble det første Norgesmesterskapet i lengdeløp, riktignok uoffisielt, arrangert. Fra da av og til 1940 hadde kvinnelige utøvere en oppblomstringsperiode, uten sidestykke i skøyteidrettens historie i et nasjonalt og internasjonalt perspektiv frem til i dag.

Det første uoffisielle Norgesmesterskapet for kvinner ble arrangert av Oslo Skøiteklubb i 1932. Denne klubben hadde eksistert i mange år og hadde en helt annen idrettskapital enn nykommeren Funkis - en ren kvinneklubb- som hadde arrangert det første uoffisielle NM i kvinnelangrenn. Denne forskjellen kan også være et signal på den ulike skjebne som kvinners lengdeløp på skøyter og langrenn hadde på 1930-tallet.

Det var to kvinneøvelser i 1932: 500m og 1000m. Seksten utøvere deltok på begge distansene. Synnøve Lie vant 500m. På 1000m satte

hun ny verdensrekord med 2.08.3.sek.¹⁰⁵ Det var 43 sek. raskere enn vinneren av "dameklassen" i 1888. Ifølge SportsManden var det rundt 3000 tilskuere og god stemning på tribunen.

"Det er første gang vi har hatt konkurransen i hurtigløp for damer, men det skulde en næsten ikke tro etter gårsdagens flotte resultater. Tenk første gang - og verdensrekord!"¹⁰⁶

Jeg leser dette som en respektfull holdning til skøytekvinnene.

Dersom vi studerer tegningen fra konkurransen i samme avis, kan vi få et lite innblikk i hvordan tegnene som refererer til skøytekvinnene ble konnotert av mannlige sportsjournalister. (Se fig. 2.)

Ny verdensrekord

Dameløpet en sukses.

Det er fem kvinnelige utøvere på tegningen. De har alle lange vide bukser på seg. Ingen går på skøyter på "vanlig" måte. En står og pudrer seg ("Litt pudder på nesen og så er hun klar til start"), en annen går og ser seg i speilet, en tredje har falt på baken, mens en fjerde ligger på magen. Den femte er i ferd med å falle bakover. Siden ingen av kvinnene er presentert slik de beveget seg mesteparten av tida på isen, kan dette tyde på at lengdeløp for kvinner ble betraktet som en kuriositet i 1932. Slik jeg tolker disse tegnene, er en del av idealene om "femininitet" med i alle bevegelsene. Det er synet på "det smukke kjønn" i en hver sammenheng. Jeg leser en motsetning i et eventuelt "budskap" mellom ovennevnte tekst og illustrasjon. Tegnene i teksten kan forstås som

positive til skøytekvinner, mens tilsvarende i illustrasjonen leses som en latterliggjøring av dem som utøvere. Denne motsetningen kan stå som eksempel på kvinnes konkurranseidrett i dette århundre, selv om det er forandringer fra hver generasjon.

Kvinner som konkurrerte i lengdeløp på 1930-tallet brukte bukser i flere varianter. De kunne være vide som gikk til midt på leggen, slik mange langrennsskinner gjorde. Andre nyttet det vi i dag kaller for "stillongs". Noen hadde en kort vid bukse utenpå disse, andre ikke. Kvinner på isen ble framstilt i draktskjørt i Urd på 1930-tallet og ikke i bukser.¹⁰⁷ I den grad dette kvinnebladet kan representere "borgerkvinnene" i byene og tettstedene, kan selve skjørtet stå som symbol på godtatt "kvinnelighet" på skøyter. Hvis det er tilfelle, kan tegene som viser til skøytekvinner i bukser konnotere en "mannhaftig kvinnelighet". Ikke minst lille Sonja Henies mange seire i varierte skjørtemoter kan indirekte ha bidradd til dette.

Etter den fine idrettslige suksessen i verdensmesterskapet var det ikke rart at forbundets ting samme år vedtok å innføre NM på skøyter for kvinner i 500m, 1000m og 1500m. Fra da og fram til 1940 synes forbundet å satse på kvinnene.

I 1933 satte Synnøve Lie ny verdensrekord på 1500m. Den forbedret hun i verdensmesterskapet i Davos året etter. Det var flere kvinner som "pustet mesterinna i nakken". I NM i 1935 vant Laila Schou Nilsen for første gang både på 500m og 1000m. Laila var på topp i 1937. Da hadde hun samtlige verdensrekorder på fire distanser: 500m., 1000m., 1500m og 3000m. Hennes tid på 500m var så sterk som 46.4.s. Den ble ikke slått her hjemme før i NM i 1969. I 1938 sendte forbundet en søknad til CIO om å få lengdeløp på skøyter for kvinner på programmet i de planlagte olympiske leker i 1940.¹⁰⁸ Det ble som kjent ikke noe av disse lekene, men forbundets initiativ kan stå som symbol på deres satsing på kvinner i hurtigløp etter at de hadde fått flere verdenstjerner.

Det var relativt få kvinner som drev med lengdeløp på skøyter. De konkurrerte etter hvert i ettersittende bukser. Det var iallefall nytt i det offentlige rom. Kroppen til Laila Schou Nilsen likner dagens kvinneidrettskropper mer enn tilsvarende på 1930-tallet. Hennes kropp kan som vi så i skidelen tolkes som romslig "femininitet" hos en kvinnelig journalist og trolig "mannhaftig kvinnelighet" hos mange mannlige sports-journalister. Siden hun var så suveren og hadde så mange verdensrekorder, var det vanskelig å

uttale seg negativt om kvinnelige utøvere i denne idretten. Derfor kom debatten nok aldri opp slik den gjorde det i friidrett og marsj.

Forbundet synes ikke å være særlig opptatt av lengdeløp for kvinner etter 1946. De arrangerte imidlertid en treningsleir for de femten beste kvinnelige løperne på Solihøgda i 1948. At ikke lengdeløp på skøyter ble en olympisk øvelse i OL i Oslo i 1952, kan stå som et symbol på at ledelsen i Norges Skøyteforbund ikke forvaltet arvegodset fra før krigen. Da var norske kvinnelige utøvere i toppklasse internasjonalt. Selv om Det internasjonale skøyteforbundet hadde siste ordet i saken, er det lite som tyder på at Norges Skøyteforbund satset på å få med kvinnene.

I neste idrett konkurrerte både menn og kvinner i individuelle konkurranser fra starten av i et forbund. Det var skjeldent i første halvdel av det 20. århundre.

RIDNING

Ridning er på mange måter en spesiell idrett. Som kroppskulturell praksis har den røtter til "kongelige" erobringer, krig og sagn i norrøn og gresk mytologi og i tidlig europeisk historie. På grunn av denne historien og at det var kostbart å ha hest til fritidsbruk, ble ridning betraktet som en "overklasseidrett". Kjønn er også en meget interessant relasjon her.

Vi skal fokusere på ridning som en "moderne" idrett fra slutten av 1800-tallet. Det århundre kan sies å ha vært en viktig fase i borgervæpningstidas periode. Disse kan betraktes som "halvmilitære" enheter hvis mål var forsvar av nasjonale grenser. Her var ridning sentralt. Borgergardene ble nedlagt i 1881. Fra da av regnes starten på "moderne" ridning her til lands.¹⁰⁹

Ifølge Per Otto Borgen var Bergen først ute.¹¹⁰ Bergen Rideklubb ble stiftet av "10 damer og herrer" i 1883.¹¹¹ Medlemstallet skal ha vært 67 samme året. Klubben hadde trening i ridehuset fire ganger i uka fordelt på to grupper. Kvinner og menn trente sammen to ganger i uka.

Selv om ridning hadde røtter i det militære, har kvinner også sin historie som ryttere. Ridning kan være den eneste organiserte idretten der kvinner har vært med og startet klubber, og som har fellestrening for begge kjønn i starten. Idretten var for de få. Et uttrykk for dette kan være en høy medlemskontingent på 10 kroner. I

1888 var medlemstallet nede i 28 og ridehuset ble solgt. De nye eierne brukte det til bedehus.

Drammens Rideklubb ble dannet i 1886. Her var det nedfelt i klubbens lover at kvinner ikke kunne bli medlem.¹¹² Denne paragrafen stod helt til 1947. Klubben konkurrerte kun i en øvelse, jaktritt (rev). Målet var å få grepet halen til dette dyret. Jakten skal ha gått i vill fart gjennom byens gater.

Trondhjems Rideklub ble stiftet i 1892, tre år etter at ridehuset ble ferdig. 10 kvinner og 11 menn skal ha undertegnet generalforsamlingens protokoll.¹¹³

Også i ridning har kjønn betydning, men på en annen måte enn i de fleste idretter vi har presentert til nå. Kvinner er med å starte klubber på like fot med menn, samtidig som de også er utelukket fra en av klubbene. De konkurrerte i samme klasse som menn. Dette er helt unikt i organisert idrett. Samtidig kan deres kropper tolkes som ulike typer av motsetningsfylt kvinnelighet. I det følgende skal vi studere et utdrag fra en tekst som er forfattet av en mann:

"... fru Karen Larsen præsterte et bemerkelsesverdig rit på min høiskolehest Flora. Paa denne lette hest og ridende i sidesadel kom fruuen ind som nr.1, idet hun ved det næste hinder... gjorde et flot sprang forbi sin konkurrents (oberstløytnant Helleesen) ...hest, og nappet rævehalen som var hængt op paa en stake paa den andre side av graven... Blandt deltagerne i dette ritt var damerne i flertal, jeg tror det var 6 eller 7 damer og 3 herrer. Da jeg udtalte min forundring herover, gjorde en av herrerne den bemerkning at damerne ikke forstod faren ved et saadant ridt. - Jeg tror de tar feil, svarte jeg, damerne forstaar netop at det slet ingen fare er."¹¹⁴

Kvinnen gjorde et "bemerkelsesverdig rit...et flot sprang". Den kvinnelige utøveren vurderes for sin idrettsprestasjon, mens mannen som mente kvinnene ikke forstod risikoen ved rittet kan karakteriseres som en representant for hegemonisk maskulinitet. Forfatteren kan leses innen andre typer "maskulinitet", der kvinner ikke er det annet kjønn og underlegne menn i ridning. Under et ritt i 1893 i prestasjonshopping vant også Karen Larsen. Hun red sin egen hest, som ble beskrevet som et "meget vanskelig og lunefuldt dyr":

"... ved et første hinder kastet hesten sig med saadan voldsomhed plutselig tilsiden, at ryttersken kom til å ligge omtrent horisontalt paa høire side over sadelen. Med en beundringsverdig smidighet og raskhet kom hun sig igjen op i korrekt stilling og satte over alle hinder med glans. Dengang red alle damer i sidesadel."¹¹⁵

Jeg leser det ovenstående som en flott idrettsprestasjon. Tegnene

som viser til kvinnen konnoterer smidighet, hurtighet og en type godtatt femininitet. Hun rir i sidesadel og har lang kjole eller skjørt på. Dessuten er det en frue som konkurrerer. Legers hysteri om kvinnekroppen synes aldri å få særlig fotfeste i rytteridretten. Heller ikke for gifte kvinner.

Jagtridtklubben skal ha vært den første i sitt slag i Kritiania. Den ble stiftet i 1890. Det var liten bebyggelse i hovedstaden dengang. Ruta gikk ofte fra Majorstua, over Frøen, Vindern, Slemdal og mot Midtstuen. Også kvinner var med her fra starten. Både kvinner og menn hadde "korrekt" jaktantrekk. Mennene i svarte jakker med forgylte knapper og svart jaktlue og hvite ridebukser med svarte støvler. Kvinnene var i sidesadel med vid, svart kåpe som var innsvinget i livet og "kvinnelig" type svart flosshatt. Dersom de fulgte moten skal de ha brukt korsett enten før, under eller etter konkurransen.

Det foregikk en debatt i Norsk Idrætsblad i 1881-82 om bl.a. klærne til kvinnelige ryttere. Det var bare menn som synes å ha tatt del i denne. Riktig lengde på kjolen så ut til å være viktig. Ikke for kort (rett under knærne) og ikke for lang (til anklene) eller for vid - lik "en omsvævende amazone som en uvejrsky".¹¹⁶ Beskrivelsen av amasonen som et bilde på en vakker, egenrådig kvinne som nøt og hevdet seg i konkurranser med menn kan være en metafor på uønsket kvinnelighet i ridning på 1890-tallet.

Norges Rytterforbund ble dannet i 1915 for å koordinere konkurranser og konkurranseregler. Dessuten var det behov for midler fra Norges Riksforbund for idrett. Det var som før nevnt dyrt for klubbene å leie ridehus. Fire klubber stod bak dette nye forbundet: De Norske officers Rideklubb, Drammens Rideklubb, Kristiania Rideklubb og Trondhjem Rideklubb.

Det skal dengang ha vært tilstrekkelig å danne et særforbund hvis bare to klubber ønsket det.¹¹⁷

Kun menn ble med i det nye styret og det er uklart om det var kvinner på stiftelsesmøtet. Mest sannsynlig var der ingen, da offiserene - som skal ha tatt initiativet til dannelsen - og ryttere fra Drammen var blant stifterne. Kvinnene var imidlertid sentrale blant utøverne, slik at de fortsatt konkurrerte. En mannlig journalist i Norsk Idrætsblad og Sport formidler bl.a. dette fra det første landstevne (NM) i Trondhjem i 1916:

" Underofficernes hopning gik som vanlig er med fart og liv, men de fleste av dem begik de vanlige begynderfeil paa hinderbanen: ...

Det var derimot en ublandet fornøielse at se den maade, hvorpaa damerne førte sine heste over hinderne. De kunde for den slags skyld gjerne tjenes som mønster for mangen en mandlig rytter."¹¹⁸

Legg merke til termene "ublandet fornøielse". Begrepene "blandet fornøyelse" er ofte brukt i tekster om kvinner og idrett forfattet av menn fra 1890 til 1950. Her er det altså motsatt. Fra 1916 ser kvinnene ut til å ha konkurrert i egen klasser. Tross dette synes de å bli respektert som dyktige utøvere av mannlige journalister. Overgang fra konkurranser i ridning uten særforbund til konkurranser i et særforbund førte til egne kvinneklasser. I "prishoppning " for kvinner på et stevne arrangert av Drammen Rideklubb konkurrerte de i en klasse med kun 5 hindre og høyder på 1 meter, mens menn hadde 12 hindre med høyder opptil 1.1. meter.¹¹⁹ Dette er nok et eksempel på at prosesser i sportlig-gjøring av idretten bidrar til skillelinjer mellom kjønnene og en mulig undervurdering av kvinnene. Det er imidlertid ikke et entydig fenomen i norsk organisert idrett. Tennis har en annen praksis.

1920-årene skal ha vært en blomstringstid for norsk rideidrett. Det er uklart om dette også gjaldt for kvinnene. Sprang og dressurridning var i fokus. Internasjonale kontakter ble styrket. Norge hadde to kvinnelige ryttere som etter hvert ble internasjonale størrelser, "fru" Nikken Quist (gift med en annen god rytter) og Emilie Nordan. Den førstnevnte fikk det tyske ryttermerke i gull og den sistnevnte fikk som første norske kvinne, lisens som profesjonell jockey i 1934. I kapittel 2 så vi at profesjonell idrett ble lest i en type maskulin og ikke i en godtatt feminin kontekst. En debatt startet i pressen. Her ble det påpekt at begrepene "dame" og "jockey" ikke hørte sammen i Norge, bl.a. fordi norske mannlige jockeyer ikke ville konkurrere seriøst med en kvinne.

Uansett om den norske kvinnelige jockeyen tok seg nær av debatten eller ei, sluttet hun på Øvrevoll. I 1937 fikk hun som første kvinne - og tredje representant fra Norge - ryttermerket i gull. I 1949 ble hun nordisk mester i hopping for kvinner etter et feifritt ritt.

Når det gjelder ridedrakter for kvinner skulle skjørtene ifølge moter fra Molstad i Oslo i 1907 gå til ankelen.¹²⁰

To år senere påpeker Astrid Bugge at dette endret seg.¹²¹

Alternativet var nå et todelt rideskjørt, som likner på vide bukser.

Det todelte skjørtet skal ikke ha vært noen suksess. Istedenfor begynte kvinner å bruke lange bukser som ble skjult under tradisjonelle skjorter slik som på ski. På slutten av 1920-tallet var ridefrakken blitt en kort jakke. Korsett, sidesadel og lange skjørt var en "saga blott."

Rytteridretten skal ha hatt det vanskelig etter krigen. En viktig faktor kan ha vært at tyskerne konfiskerte ridehusene og tok hestene fra de aktive under krigen. I likhet med håndball fikk nazistene en av rytterne til å lede idretten under krigen, men dette var også i realiteten nesten først og fremst formelt og ikke reelt.

Denne idretten er spesiell i en kjønnskontekst. Kanskje dens adelige røtter og få utøvere kan ha bidratt til at "borgerskapets" hysteri mot kvinnekropper ikke fikk så lett innpass. Det viktigste forholdet er nok likevel at idrettens legitimering nr. 1, menns styrke, var irrelevant i ridning. Her gjorde hesten muskelarbeidet. Kvinner var med å starte rideklubber og de konkurrerte i samme klasse som menn før rytterforbundet ble dannet. Deretter fortsatte de med konkurranser, men i egne klasser. I hele denne perioden synes kvinnene å være i takt med gjeldende moter. Å være en god konkurranse-rytter og samtidig bli tolket som "kvinnelig" synes å være enklere i denne idretten enn i de fleste andre. Kvinner i ridning var det annet kjønn som ledere og trenere, men i meget liten grad som utøvere.

Kvinner konkurrerte også i individuelle konkurranser fra starten av et forbund i neste idrett.

SVØMMING

Svømming synes å ha vært tolket som både en godtatt "kvinnelig" og "mannlig" idrett fra starten. Å lære seg og sine barn en viktig overlevelses-strategi kan være overordnet spørsmål om kjønn.

"Hva der i idræt sætter svømmeidrætten i en slags særstilling er livredningen. Ingen annen idræt kan paa dette punkt sammenlignes med svømmingen.

At kunne svømme er paa et vis som at ha sin livspolice i orden."¹²²

Det synes å ha vært vilje til stede å inkludere kvinnene i sportlig-gjørings-prosessen. Kunstsvømming ble tidlig en konkurranseøvelse for kvinner.¹²³

I begynnelsen av 1890-årene ble Norsk Svømmeklubb stiftet etter

initiativ fra redaktør av Norsk Idrætsblad, Hagbart Wergeland, men klubben ble snart oppløst på grunn av liten interesse. På slutten av 1890-årene ble det holdt konkurranser i svømming for medlemmene av Christiania Idrætsforening (nå Oslo Idrettslag) og av idrettslaget Ørnulf, mens Bergen hadde konkurranser i Norrøna og Sleipner. Det skal ikke ha blitt noe planmessig arbeid med opplæring i svømming før 1900.¹²⁴

Allerede i 1905 deltok kvinner i offentlige oppvisninger.¹²⁵ Øvelsene var en kombinasjon av 60m bryst, stup og "ferdigheter" i vannet. I følge "julenummeret" av Norsk Idrætsblad synes dette å være litt av en "attraksjon". I 1906 ble Norges Livredningsforbund startet i Kristiania. Det hadde også sportsvømming på programmet. I 1904-05 hadde også Norges Turnforbund (dengang Norges Turn og Idrætsforbund) dette inkludert.

Det skal spesielt ha vært Bergens Svømme Club fra 1908 som skal ha etterlyst behov for regler og bestemmelser for svømmeidrett.¹²⁶ Klubben arrangerte en internasjonal svømmeuke fra 14. til 21 august 1910. Starten av Norges Svømmeforbund (NSF) var et av resultatene av dette stevnet.

NSF ble dannet fredag 19 august i 1910 på et møte i salongen i sommerteateret på Bergenhus festning. Det lille teateret lå like ved de store murvollene ved festningen og var bare beregnet til utstillinger om sommeren. Rundt 30 kvinner og menn skal ha vært tilstede.

Formålet med forbundet var å samle alle norske svømmeforeninger, andre idrettsforeninger og avdelinger som hadde svømming på sitt program. Det var nemlig flere som ikke var representert på stiftelsesmøtet. President ble Johan N. L. Blytt fra Bergen. Kun en kvinne ble valgt inn i styret og da som varamedlem. Bare tre foreninger var tilsluttet forbundet i starten: Bergens Svømme Club, Bergens Svømme-og Livredningsklub og Haugesund Svømme Club. Disse utgjorde 380 medlemmer.

Allerede året etter var det både Norgesmesterskap for kvinner og menn arrangert av Stavanger Svømme Club. Begge kjønn konkurrerte i kunstsvømming, rette stup og 100m frisvømming. Mennene hadde også distanser på 200m og 400m frisvømming, 100m ryggsvømming, undervannsvømming, waterpolo, dykking, "varierende" stup, mens kvinnene hadde 50 ryggsvømming. Samme året meldte flere klubber seg inn, bl.a.

Christiania Kapsvømmings Klub og Christiania Idrætsforenings Svømmegruppe.

Forbundet var meget aktivt for å utbre idretten, både som konkurranse og som overlevelseskunst. Det arrangerte svømme- og livrednings-kurs flere steder i landet.

Både "feminine" og "maskuline" kvaliteter ble integrert i svømming:

"Hvad herrene viser i dristighet og kraft, viser damerne i grasiøse og vakre øvelser. Det er kunstsvømming og fælles flyte-øvelser som særlig er damernes spesialitet, og disse øvelser er særlig egnet til å vise hvor utmerket svømmesporten egner sig for damer."¹²⁷

Jeg leser her en avslappet holdning til kjønnsrelasjoner i svømming.

Kvinne- og mannskropper er ulike, men begge har positiv valør. Dette er sjelden kost i norsk historie om individuell konkurranse-idrett.¹²⁸

De første svømmeklubbene var i Oslo, Bergen, Stavanger, Trondheim, Stavanger, Kristiansand og Ålesund.

Flere klubber hadde tidlig gode internasjonale kontakter. På et internasjonalt stevne i Fæstningens bad i 1913 hadde Kristiania Idrætsforening fått deltakere fra Tyskland, Finland og Sverige. Distansene i denne tidlige fasen i svømmingens sportlig-gjøringsprosess var litt forskjellig fra dagens. 40 meter undervannssvømming ble f.eks vunnet av en tysker på 33 sekunder.

Bergens Svømme Club var tidlig ute og satset på kvinnene. Fra 1911 var det to kvinnelige pololag. I 1912 deltok Aagot Normann fra Bergen i OL i svømming, og fra 1916 hadde klubben en kvinnelig leder. Samme år ble Kristiania Kvindelige Svømme Club startet bl.a. for å konsentere oppmerksomheten mot de kvinnelige utøvere og slippe å assistere de mannlige.¹²⁹ Klubben hadde tidlig oppvisning i kunstparsvømming, som kanskje med litt velvilje kan betraktes som en forpost til dagens synkronsvømming.¹³⁰ Den skal videre ha vært landets største kvinneklubb i 1918 med vel 100 medlemmer. Målet for klubben var å arbeide for at "svømmesporten for damer skal bli nasjonalidræt".¹³¹

Vi har avgrenset dette arbeidet i forhold til skoleidretten og faget kroppsøving, men her skal vi kort ta med et fenomen fra skolen. Dette for å vise hvilken særstilling svømming kan sies å ha i kvinners kroppskulturer. Svømming var de første skolekonkurranser jenter deltok i. I 1914 var flere Osloskoler med i en svømmekonkurranse i "agitasjonsøyemed". Oppslutningen var størst blant jentene. Det er

bemerkelsesverdig. Hele 140 var med. I 1922 var øvelsene f.eks. disse i de årlige skolekonkurransene. Nå på Bislet bad, som ble åpnet i 1920: i rygg (fra 33 til 70m) og fri (50 til 70m), samt oppvisning i "kunstsvømming".

Vi husker at menn sluttet etter hvert med kunstløp, mens i svømming sluttet også kvinner med kunstsvømming, selv om det var seinere enn for menn. Her hadde imidlertid begge kjønn kunststup, først menn og deretter kvinner.

Siste året det ble notert norske rekorder i kunstsvømming for menn var i 1921 og for kvinner i 1930. I 1930 var den lengste NM distansen for kvinner 400m fri, mens mennene også konkurrerte i 1000 m og 1500m fri. Også innen svømming lå Norge etter flere land internasjonalt idet f.eks. amerikanske kvinner hadde samme øvelsesutvalg som de norske menn.¹³²

I årene 1931-35 hadde kvinnene et gjennombrudd i toppen. De var på nordisk elitenivå, og en indikasjon på at kvinner også her var dyktige konkurranseutøvere.

I likhet med andre forbund var også sentralledelsen i dette mannsdominert. Først i 1918 ble en kvinne valgt inn som vanlig medlem av styret, Aagot Normann, sammen med bare menn. I 1924 var det to kvinnelige styremedlemmer av fem, utenom vara. Frem til 1940 var det imidlertid vanlig å ha en eller ingen kvinner i styret. Her er ikke vara medregnet. Fra 1945 til 1950 var ingen kvinner medlem av styret. Fram til 1950 hadde kun menn fått tildelt forbundets merke i gull. Dette ble gitt til personer som hadde gjort seg "særlig fortjent" ved arbeid for å utbre svømmesporten.

Badedrakter i det offentlige rom skulle ikke støte "borgerlig" anstendighet. Konkurransedrakterne har derfor sin egen historie. I starten fra 1910 stilte mennene med svømmedrakter som lignet på kvinnelige badedrakter på 1940-50-tallet, uten ermer, men i ett fra lår til over brystet. Så sent som i 1923 var verdensmester Johnny Weismuller (som hadde hovedrollen i Tarzan-filmene) avbildet i hel svømmedrakt i Dagbladet.¹³³ Av tegninger og bilder fra forbundet her til lands ser vi at kvinnene hadde tettsittende badedrakter rundt 1925, men med korte ermer. Skuldrene skulle ikke være bare før på 1930-tallet. Mennene hadde også badedrakter, men vannpolo-spillere

hadde badebukser rundt 1912.

Kan tegnene på bilder av kvinnelige svømmere konnoteres som sensuelle? Det er nok mangetydig. Forbundet og resten av "borgerlig" organisert idrett synes i de fleste idretter å legge vekt på å iscenesette kvinnekropper som "tekkelige" og mulig aseksuelle. Hvis idretten bidro til at halvnakne svømmekvinner ble først og fremst tolket som idrettsutøvere, mødre, svømmere og livreddere er det et interessant fenomen. Vi kan kanskje nærme oss svaret ved å trekke inn aspektet om livberging. Det kan betraktes som et universelt, sosialt fenomen. Barn bør læres opp til å beherske vannet. I en slik kontekst kan kjønn bli irrelevant. Hvis tegnene som viser til dyktige og halvnakne kvinnelige svømmere konnoterte livberging som et sentralt element, kan kvinners mere runde former leses som en metafor på moderskap, omsorg og dyktighet og ikke først og fremst sensualitet og pirrende nakenhet. At konkurranser og livberging foregikk under vann kan også styrke en logikk om kvinnekropper som "naturlige" og kropper som mer enn kjønn i svømming. Igjen vil konteksten sette rammer for tolkningen. Når det gjaldt ledelse var kvinner det annet kjønn også her.

Neste idrett har i en kjønnsk kontekst flere paralleller til svømming.

TENNIS

Denne idretten er den eneste i denne presentasjonen, der både kvinner og menn var med helt fra starten og der begge kjønn konkurrerte i samme øvelser (mixed) etter at norske mesterskap var innført.

En forklaring kan være at tennis for kvinner ble forstått som underordnet menns, fordi det var menn som gjorde "det virkelige arbeidet", mens en annen måte å tolke dette på er at mixed double - dersom begge kjønn ble lest som likeverdige - kan forstås som marginale praksiser. Det var de individuelle konkurransene som var de avgjort viktigste.

Det er altså konteksten som synes å avgjøre om tegnene konnoteres som akseptert "femininitet" eller "maskulinitet".

Tennis kan også være et eksempel på at hegemonisk maskulin logikk ikke kan leses som entydig. Øvelsen "mixed" kan tolkes som en marginal type maskulinitet, der kvinner i enkelte kontekster ikke var underordnet menn.

Kvinner fra "borgerskapet" skal ha spilt tennis i England og USA

lenge før nasjonale forbund ble dannet. Den ble betraktet som en familieaktivitet på linje med piano, sang og syng rundt 1850.¹³⁴ Private skoler for "dannede unge damer" hadde også tennis på sitt program.

Ifølge Norsk Idrætsblad skal den engelske visekonsul ha tatt initiativet til å starte en "Lawn-tennis"-klubb i Norges hovedstad i 1890. Først i 1902 skal det imidlertid ha blitt fart over denne idretten i Kristiania.¹³⁵

Kristiania Lawn-tennis klubb hadde to partier for kvinner og et for menn. Styret inkluderte også et kvinnelig fast medlem. Klubben synes imidlertid å bli startet på ny i år 1900.¹³⁶ Styret bestod nå av tre menn og som før en kvinne. Året etter var der 3 partier på tilsammen 36 utøvere; to for "damer" og et for "herrer". Medlemstallet var på 80 i 1902 med likt antall for begge kjønn. Vinter-treningen foregikk i festsalen på "Tivoli". I sommer sesongen leiet klubben en bane på Bygdøy og ved Gråkammen ved Slemdal. Det var en dyr idrett. Kontingenten var på kr. 5,- pr. måned om vinteren og på kr. 2,- om sommeren, mens passive medlemmer måtte betale 50 øre hver måned. På grunn av liten plass til utespill måtte antall medlemmer først begrenses.¹³⁷ F.o.m. 1902 planla klubben å verve nye medlemmer. Samme året kunne Norsk Idrætsblad meddele følgende:

"Tennissporten synes nu at have rodfæstet sig herhjemme, og interessen for det vakre spil er stadig stigende".¹³⁸

Ikke bare Kristiania kunne by på det "vakre" spillet, tennis. Drammen Lawn-tennis Club hadde i 1902 like mange kvinnelige som mannlige medlemmer på totalt 75.¹³⁹ I Bergen skal tennis ha blitt innført av **kvinner** som skal ha sett spillet i utlandet i 1898. "Formann" og alle styremedlemmene skal ha vært kvinner i starten.

Kvinner og menn spilte som regel i "vanlige" sommerklær til rundt 1930-tallet. Før og rundt år 1900 hadde kvinnene som regel fotside skjørt eller kjoler, halsen var tilknappet og de hadde små hatter. Mennene brukte først lange bukser, skjorte og vest. Også de hadde først ofte noe på hodet, små hvite sommer-kalotter. Antrekket stammer fra de bedrestilte familier i byer og tettsteder.

Norges Tennisforbund (NTF) ble dannet i 1909. Kvinnene synes ikke å bli behandlet anderledes etter dette. Allerede i 1912 deltok norske kvinnelige utøvere i tennis i OL i Stockholm. Her fikk Molla Bjurstedt bronse i damesingle. Hun holdt seg lenge i internasjonal

toppklasse. I ukebladet Urd har vi dette fra 1915:

"Det sportsgale Amerika staar i disse dage rent på hodet av begeistring for den norske tennisspiller frk. Molla Bjurstedt. Selve krigens spænding synes i øieblikket dulmet over dette norske vidunder av et tennis geni, og bladene, store som smaa, gir hende hæderspladsen i sine kostbare spalter."¹⁴⁰

At "sportsgale" USA dyrket en kvinnelig tennisspiller til de grader at de synes å glemme "krigens spenning", kan betraktes som en "fjær i hatten" for norsk kvinnetennis. Og videre:

"Uagtet frk. Bjurstedt endnu staar midt i kampens hete har hun allerede røvet til sig "The national Indoor Tennis Championship" og "The womens Metropolitan Tennis Champion-ship". "What is next?" spør de amerikanske blade. Vi sier bare: Go on, frk. Molla!"¹⁴¹

Jeg leser teksten som en hyllest til den norske idrettskvinnen. Den kvinnelige utøveren kan tolkes som et av "borgerskapets" "moderne" kvinneidealer. Hun var ansett som et tennisgeni, ung, dannet og velkledt slik at utenlandsk presse "stod på hodet" for henne. Tennisantrekket til Molla Bjurstedt holdt seg godt innenfor grensen til det som ble antatt for å være sømmelig og "feminint" i hele hennes aktive periode. I 1910 hadde hun et hvitt langt skjørt, hvit bluse, hvite sko, slips og hvit hatt.¹⁴² Før 1920 hadde hun skjørtene midt på leggen og rundt 1930 var skjørtene på kneet.¹⁴³ Mennene hadde i starten hvite lange bukser, hvit skjorte og hvit vest. Denne ble etter hvert byttet ut, men den hvite fargen har holdt seg til i dag.

Det var ikke bare mannlige idrettsstjerner som kunne virke som en magnet på publikum i USA eller i Norge. Dersom norske utøvere var internasjonale helter, var spørsmål om kjønn irrelevant i slike sammenhenger. I 1926 hadde Molla Bjurstedt en oppvisning i Oslo som ikke gikk upåaktet hen:

"Det var lett at skjønne at det var noget ekstra i gjærde i Tennishallen igaar. Publikum strømmet til (noe som førte til) at hallen ved firetiden var fylt til siste plass. Aldri har det været saa stor publikumtilstrømning som igaar... Hun viste oss et knallhaard "forehand", som hun plasserte saagodtsom hvor hun vilde."¹⁴⁴

Tegnene: en "knallhard forehand" kan isolert sett konnotere en type "maskulinitet", men i kontekst Molla Bjurstedt leser jeg det som en metafor på godtatt "kvinnelighet" i et internasjonalt prestasjonsnivå i en anerkjent "kvinnelig" idrett. På samme måte som tegnene på bider av Sonja Henie også kunne forstås som en måbevist stjerne med en jernvilje, konkurrerte også Molla i en "godkjent" kvinneidrett. Begge var fra "borgerskapet", kunne møte pressefolk og kunne leses

som "kvinnelige" i sine konkurranterekk.

1927 til 1936 skal ha vært en blomstringsperiode for norsk tennis.¹⁴⁵ Medlemstallet økte og forbundets aktivitet var stor, men sporten ble betraktet som dyr, på grunn av få baner og dyre rekkerter, som medlemmene selv måtte bekoste. Fra 1938 meldte presidenten i styret om synkende medlemstall.¹⁴⁶ At tinget ble holdt i "Høires Hus" i 1938 og i 1945 var kanskje ingen tilfeldighet. Tennis i NLFI var nok først og fremst en idrett for de "dannede borgere". Den var også betraktet som "Den hvite sport".¹⁴⁷ Dette kan selvsagt konnotere flere forhold, men her blir det fokusert på "borgerskap" og tradisjon med utgangspunkt i den hvite konkurranse-drakten.¹⁴⁸

Selv om kvinnelige tennisspillere var populære i media var kamp mellom "damer" på et høyt idrettsnivå sjeldent i 1930. I finalen i damesingel i 1930, der Ada Werring vant, skrev Urd bl.a. :

" Denne kamp mellom de to damer, var ikke - som ofte ellers mellom damer - en kun fortsatt rekke av baller frem og tilbake. Men et beregnet arbeide for å kunne opnå at utplasere motstanderen. Derfor var den mer interessant enn en damekamp pleide å være."¹⁴⁹

Her leser jeg damekamper i negativ valør, selv i et kvinneblad. Teksten kan tolkes innen maskuline hegemoniske logikker om kriterier for en god konkurranse: taktiske og tekniske vurderinger for å slå ut motstanderen ("beregnet arbeide for ...at utplasere motstanderen").

Ada Werring ble intervjuet i Alle Kvinner i 1939 etter at hun hadde tatt 27 Norgesmesterskap. Hennes historie kan synes uvanlig med utgangspunkt i en av hovedkonklusjonene i forrige kapittel: At begrensning av kvinners frihet synes å bli større etterat de giftet seg:

"...Jeg begynte foresten å spille tennis for alvor efter at jeg som 19-åring giftet mig."¹⁵⁰

Jeg har løftet dette frem for å vise kvinners ulike praksiser i tråd med bl.a. Alcoffs poeng i teorikapitlet. Dersom hun i tillegg til å være gift, hadde hatt flere barn, konkurrerte i bukser og hadde en mannlig elsker i USA som pressen kjente til, ville nok ikke hennes type kvinnelighet blitt tolket som positiv.

Tennisforbundet hadde tidlig gode kontakter internasjonalt, og norske deltakere var hyppige gjester i internasjonale konkurranser. I 1937 deltok norske medlemmer i f.eks. turneringer i Wimbledon, London,

Roma, Firenze og i tysk mesterskap i innendørstennis i Bremen. Forbundet syntes også å satse på kvinner ved bl.a. å sende en søknad om at Laila Schou Nilsen burde få Egebergs Ærespris i 1937, å oppnevne en "damekomite" på tre medlemmer i 1939, å arrangere en landskamp for kvinner mot Sverige samme år og ved å sende kvinnelige utøvere til de internasjonale turneringene. I 1938 startet forbundet en femårsplan for dets trener-virksomhet for bl.a. å øke medlemstallet.

I likhet med de fleste andre forbund var også dette forbundsstyret mannsdominert. Så sent som i 1940 var det bare mannlige medlemmer i sentralstyret og i sentrale komiteer, inkludert forbundsdommere unntagen kvinnekomiteen. At begge kjønn var representert i styrer i lokale klubber for rundt 40 år siden synes å ha liten innvirkning på sentrale forhold. I 1940 ble det meldt om at forbundet hadde aktivitet i 9 kretser og 11 klubber.¹⁵¹

Det var først et år etter sammenslutningen med AIF at en kvinne ble valgt inn i forbundsstyret på tinget i 1947 fra Handels og Kontorforeningens idrettsforening. Da ble det også nedsatt et kvinneutvalg. En foranledning til satsingen på kvinner var nok ikke bare sammenslåingen med AIF og Det sentrale kvinneutvalget, men det var også registret synkende konkurransdeltakelse for kvinner rundt 1947.

I likhet med alle særforbund var det vanskelig for tennisspillere å skaffe seg utstyr etter krigen. Også disse fikk tak i baller fra Sverige og hadde planer om å få bygget flere trenings- og konkurransplasser. De hadde imidlertid "Tennishallen" i Oslo, som Norges Håndballforbund også leiet.

I en propaganda-artikkel om tennis i Norsk Idrett i 1948 fant vi dette om medlemmenes sosiale bakgrunn:

"(Ønske at)... den alminnelige norske befolkning kommer bort fra forestillingen om at tennis er en "overklasse-sport".¹⁵²

At tennis fremdeles blir betraktet som en idrett for de "dannede" viser bl.a. kvinnes antrekk og det faktum at det kostet penger å leie seg baner som vanligvis det enkelte medlem betaler og ikke klubbene. I bl.a. engelsk tradisjon var tennis en del av utdannelsen for "unge damer" av god familie". Uansett, kan tennis stå som et eksempel på en idrett som synes å ha satset på begge kjønn samtidig. At utøverne i stor utstrekning kom fra "storborgerskapet" i likhet med ridning kan også være et ledd i dette poenget.

Neste idrett kan ikke sies å satse på kvinnene fra starten.

FEKTING

Imotsetning til de fleste andre organiserte idretter skal ikke fektingen ha sine røtter i England. Disse praksisene kan bl.a. spores tilbake til Frankrike i 1568. Da skal landets første bok om dette emnet ha blitt publisert. Fra 1650-årene skal florett ha blitt innført som øvelsesvåpen i franske fekteskoler.

Den Gymnastiske Centralskole (i 1915: Statens Gymnastikkskole og fra 1968 Norges Idrettshøgskole) tok opp fekting da skolen startet i 1870.¹⁵³ Landets første fekteklubb skal ha vært Studentenes Gymnastik - og Fægteforening fra 1882.

Offiserernes Gymnastik- og Fægteforening var aktive i Centralforeningen for udbredelse av idræt. I årsberetningen for 1905 finner vi at ovennevnte forening arrangerte en stor fektekonkurranse for foreningens medlemmer, Studentenes Gymnastik og Fægteforening, offiserer i armeen og i marinen, sivile amatører, elever på krigsskolen, den tekniske skolen i Kristiania, handelsgymnaset og øvrige gymnasier. Det var konkurranser både i florettfekting og i bajonettfekting.

Denne første fektekonkurransen skal ha skapt store forventninger. Lederne håpet at tevlingen ville bidra til en økt interesse for idretten.¹⁵⁴

Oslo Fekteforbund ble grunnlagt året etter denne konkurransen. De innførte den franske skole i norsk fekting. Det skal ha vært enkelte kvinnelige fektere i denne kubben like etter starten. Denne klubben var motoren bak planene om et eget forbund. Norges fekteforbund (NFF) ble stiftet i 1911. Den første presidenten var en tidligere fransk fekter, grosserer Jørgen von Tangen, slik at franske tradisjoner fikk godt fotfeste i starten av det nye forbundet.

I løpet av dette året skal det ha vært klubber i Trondhjem, Bergen, Fredrikstad, Kristiansand og Tromsø utenom Kristiania. To år seinere ble det internasjonale fekteforbundet grunnlagt, Federation International d'Esgrime og Norge ble medlem fra starten. Som vi ser er det et av de få internasjonale idrettsforbundene som har fransk som hovedspråk. De fleste har engelsk, mens håndball har som vi skal se tysk. Fekting har vært olympisk idrett fra starten i 1896.

Landets forbund har stadig hatt mannlige fektere på internasjonalt nivå.

Norgesmesterskap for menn ble arrangert for første gang i 1913 i kårde, mens sabel ble inført året etter.

Lenge synes norsk fekting kun å være en "maskulin" idrett. I hvert fall, dersom en tar utgangspunkt i norske mesterskap og sportssidene i avisene. Så tidlig som i 1909 anbefalte kvinnebladet Urd fekting for kvinner.

"Fegting er en stilfuld idræt, det maa man indrømme, men den har ikke mange dyrkere her endnu. Af damer er der saaledes kun 2-3 i hele byen, som virkelig kan sies at øve sporten: disse hadde meget modig meldt sig til at konkurrere med den danske fru Lindgren, der vandt over dem en mager seier."¹⁵⁵

Den danske fruente mente at denne idretten passet godt for kvinner.

"...jeg kan ikke finde den ukvinnelig. Den udvikler snaaraadighed og behændighed og ansporer baade legeme og sjel. Skadelig kan den ikke være; vi beskytter os jo mod stød ved et tykt vat-panser, som vi bærer under dragten. Og vårt smukke ansigt skjuler vi under jernmasken."¹⁵⁶

Tegnene kan her konnoteres som "kvinnelige". Utøverens "smukke ansigt" skjules under "jernmasken" og kvinnekroppen beskyttes av et "tykt vat-panser". "Jernmaske" kan være metafor på "maskulinitet". Slik sett kan vernet foran ansiktet symbolisere "maskulin" styrke som passer på et "sart" kvinneansikt, mens kroppen måtte kvinnene selv ta ansvar for, siden panseret bare var av vatt. At også menn beskyttet sine kroppar, kan forstås i andre betydninger. Her kan den utilstrekkelige pansrete beskyttelsen og den muskelsterke mannskroppen utfylle hverandre rent symbolsk; krigerens styrke er forutsetning for at rustningen virker.

Kvinnebladet Urd hadde nok en artikkel om fekting i 1917. Her ble Stockholms Kvindelige Fegteklub presentert. Denne var stiftet allerede i 1905. Det var fekteundervisning hver dag. Onsdag var samlingsdagen. Da møttes kvinnene til te sammen med medlemmer og venninner. Artikkelen etterlyste norske kvinnelige fektere som kunne komme til Stockholm å konkurrere.

Det var få klubber i NFF. I 1914 var det bare fem og i 1918 hadde tallet økt til ni. Av disse synes det å ha vært få som tok opp fekting for kvinner. I 1918 var det kun 800 medlemmer i forbundet. Bare Norges Rytterforbund hadde færre medlemmer i NLFI.

Først i 1928 ble NM for kvinner innført og grenen var florett. Vinner var Ingrid Bugge fra Studentens Gymnastikk- og Fekteforening. Dette var den eneste NM-øvelsen for kvinner til 1986. Fekting var en av de få kvinneidrettene som NLFI hadde på programmet. Ifølge styremedlem Nansen på tinget i 1933 var fekting

en av de "gamle" kvinneidrettene sammen med turn, svømming, roing og tennis.

Fekting for kvinner synes aldri å ha vært et hett tema i media, slik vi finner det i f.eks. i friidrett og marsj, selv om idrettens røtter så avgjort er militæret. Kan en grunn være at det alltid har vært relativt få utøvere og at konkurransene har foregått innendørs? Da har bare innvidde vært tilskuere, imotsetning til i marsj. Fekting synes også å bli ansett som en idrett for "borgerskapet". Når Torgersen anbefalte denne idretten kan det være en indikasjon på at denne aktiviteten var et ledd i kvinnegymnastikken på 1800-tallet. En tredje grunn kan være beskyttelse av ansikt og kropp. Den hvite ettersittende drakten kan ha blitt tolket som en type godtatt femininitet, selv om utøverne hadde bukser.

Av de kvinneidrettene som er omtalt her, er fekting kanskje den som har fått dårligst dekning på sportssidene. Da SportsManden hadde en egen kvinneside i 1931 og 1932 var ikke fekting for norske kvinner nevnt i en egen artikkel. Den dårlige dekningen kan ha hatt en fordel; idrett for kvinner ble hverken latterliggjort eller kritisert. Ulempen har nok vært at media ikke kan ha hjuplet noe særlig med å rekruttere nye medlemmer.

Fekting for kvinner synes ikke å ha fått noe oppsving i 1930-årene, slik flere idretter fikk det. Fremdeles i 1949 var det få fektere og få kvinnelige utøvere. Norsk idretts særnummer om kvinneidrett i 1949 propaganderte for fekting:

"Fekting er en sport som skulle ligge ypperlig til rette for kvinner. Her er det ikke rå kraft som teller, en fekter må være spenstig, myk og elastisk og fremfor alt hurtig, rask til å tenke og rask til å omsette tanken i handling. Et øyeblikks nølen kan bety en tapt kamp."¹⁵⁷

Jeg leser det ovennevnte som et motsetningsfylt bilde på "kvinnelighet" i 1949. Forfatteren understrekte også at fekting kunne kombineres med husstell og barnestell. Et eksempel var her Marion Platou som tok sitt annet NM noen få uker etterat hun hadde fått sitt annet barn. Det var et viktig poeng i etterkrigens Norge, der den gode mor først og fremst burde gjøre tjenester for mann og barn.

Den neste idretten i dette kapitlet har i likhet med mange andre røtter fra England.

ROING

Fra 1847 var det vanlig å feire 17.mai i Bergen med kapproing, med unntak av perioden 1861 til 1876.¹⁵⁸ Regattaene var åpne for alle. Publikums interesse synes å ha vært stor. Nasjonaldagenes rokonkurranser skal ha påvirket sportlig-gjøringen av roingen i Bergen.¹⁵⁹ Ifølge Goksøyr var 17.mai -konkurransene et viktig ledd i å forandre uformelle tevlinger i folkelig ånd til formaliserte konkurranser. Dette til tross for at de var lokale, som er et aspekt ved "før-moderne" idrett. Tidtaking, felles regler og dommere var momenter som 17.mai roingen i Bergen inkluderte. Slike trekk kan også ha blitt innført andre steder i landet i dette tidsrom, men det er foreløpig ikke dokumentert.

Bergens Roklubb ble stiftet i 1879. Aller først ute skal imidlertid Fredrikstad Roklubb ha vært i 1877 med Christiania Roklubb og Drammens Roklubb året etter.

Ifølge Norges Roforbund skal den første norske kapproing ha vært i Hankøundet i 1877.¹⁶⁰ Her var ikke rokonkurransene fra Bergen inkludert. Norsk Idrætsblad skal ha døpt Hankø-tevlingene for de første konkurranser, fordi engelske båter fra sportens hjemland ble brukt. Interessen fra kongelig hold var også notert i det kong Oskar II var tilskuer og delte ut premier i konkurransene året etter. Roing skulle gjøres med stil og verdighet slik all "borgerlig" idrett skulle drives rundt år 1900:

" Ryggen ind, brystet ud, halsen ret op, Skuldrene sænket... Styrmanden holder sine Ben korslagte, Overkroppen ret op. "¹⁶¹

Den rette ryggen med brystet ut kan sees i sammenheng med at kroppens tegn skulle konnotere Centralforeningens "maskuline" type. Det synes ikke bare å være et norsk fenomen. Hans Bonde har også beskrevet mannskropper i dansk organisert idrett på liknende måte.¹⁶² Andre land som f.eks. Tyskland og England kan også nevnes.¹⁶³ Vi kjenner den igjen fra lengdeløp på skøyter og skirenn her til lands. Ifølge den danske forskeren var den rette ryggen et tegn på stolthet. Som kjent kan den rette ryggen være symbol på den "ritkige" typen maskulinitet spesielt før år 1900. Et likende trekk kan vi lese i følgende vers av den norske sangen "Mot i brystet"

"vett i pannen, stål i ben og armer,
ryggen rett og blikket fritt,
se det er bra..."¹⁶⁴

Roing ble lenge betraktet som en "maskulin" idrett. Det var ikke derfor det bare var mannlige klubber og medlemmer på stiftelsesmøte i forbundet i 1890. Det var slik det skulle være dengang. Menn kontrollerte de fleste organisasjoner som ikke hadde med husmødres

praksiser å gjøre. Initiativtaker til dette møte var Norske Studenters Roklubb (NSR). I tillegg til denne klubben møtte klubber i Kristiania, Fredrikstad, Malmøen, Ormsund og Trondhjem.

Det skal ha vært kvinnelige roklubber i 1880-årene, men fra 1901 skal flere kvinner ha blitt involvert. Da opprettet krigsassessor Paul Petersen Damenes Roklub i tilknytning til sitt institutt for kvinnegymnastikk. Klubben hadde fra starten en kvinnelig leder, frk. Bredsdorff til 1910. Under 10års jubileet i 1911 var det fremdeles en kvinnelig leder. I 1907 var hele 75 kvinner aktive, mens klubben hadde 4 båter i 1911.

Ifølge en usignert artikkel i Norsk Idrætsblad i 1911 var det rart at det ikke var mange kvinnelige roklubber. Bortsett fra "lawn-tennis og gymnastikk er der neppe nogen idræt, der egner sig bedre for damer..".¹⁶⁵ Forfatteren mente videre at en måtte være forsiktig med "altfor voldsomme bevægelser" og legge "mere vækt paa stil end paa hurtighet". Da ville roing være både en sunn og "klædelig idræt".

Roing var en av de første idrettene som fikk kvinnelige medlemmer. Det skulle imidlertid gå noen år før den mannlige sentralidrettsledelsen godtok dem som utøvere. Før år 1900 forsøkte kvinner å bli medlem. Søknadene ble avslått. Også søknaden fra Agnes Thorsen om å opprette en dameavdeling i Ormsund Roklub. I 1905 ble en dameavdeling dannet i Stavanger Roklub. De har sin egen generalforsamling med "formand", "viceformand" som også fungerer som kasserer og en rosjef.¹⁶⁶ For å bli medlem må kvinnene være over 18år og bli anbefalt av 2 aktive medlemmer. De har ikke vanlig stemmerett på mennens generalforsamlinger, men to båttyper er felleseie. De har videre adgang til to treningsøkter i uka. En kvinne fungerer som trener for "nye og mindre øvede". Kvinnene plikter å ha på seg reglementert treningsdrakt på "øvelsesaftener". Den består av mørkeblå bluse med hvit matroskrave pyntet med fire rader smale, blå bånd. På brystet har drakten klubbmerket "SR" i en vimpel med en femtakket stjerne i det øverste hjørnet.

I 1905 søkte kvinnelige studenter å bli medlem av Norske Studenters Roklub, men fikk avslag. Det samme skjedde i 1911.

"Men atter fant bestyrelsen ikke at kunne gaa med paa dette kanskje farlige arrangement."¹⁶⁷

Det er som kjent skrevet mye om kvinner som ukontrollerbare i eventyr, dikt, litteratur og tildels i psykoanalysen (Freud,

Horney, Lederer). Selv om teksten over indikerer bare en mulig fare, kan det tolkes som et uromoment og usikkerhet hvis kvinner inkluderes. Jeg forstår det slik at dersom ikke kontroll av kvinnekropper kunne sikres i forkant, var det best å utelukke dem.

Flere kvinner banket på døra til de mannlige roklubbene, uten å få komme inn i varmen. Det kan leses som angst for kvinneligheter i idrettspraksiser. I 1909 anbefalte Norsk Idrætsblad å danne egne kvinneklubber, fordi disse ikke skulle delta i kapproing. Legitimering for å holde kvinnene ute var at de ikke ble betraktet som konkurranseutøvere, men kun som mosjonister og da så en ikke betydningen av medlemskap.¹⁶⁸ Det var først og fremst ugifte kvinner som rodde, også i Stavanger Roklub. Da generasjonen fra 1905 giftet seg, sluttet aktiviteten. Etter hvert overtok kvinner i andre deler av landet. I 1929 ble Oslo Kvinnelige Roklubb stiftet 12 juni. Denne datoen regnes som den offisielle starten på norsk kvinneroing. Da kan "godtatt kvinnelighet" i idretts-konkurranser i deler av "borgerskapet" leses å være åpen for visse endringer. Vi stod nå ved terskelen til den første kvinneidretts-revolusjonen i Norge. Flere klubber opprettet egne avdelinger for kvinner, inkludert enkelte roklubber.

Også i roing synes Oslo-kvinnene oftest å være best på 1930-tallet. Det ble betraktet som en liten sensasjon at Hamarkvinnene slo sine konkurrenter i Oslo i interkretskampen i 1937.¹⁶⁹ Utvalg i "Damerøing" ble imidlertid ikke dannet i NRF før i 1939. Like etter krigen i 1945 var kvinnene optimistiske som mange andre. Oslo Kvinnelige Roklubb startet sesongen 27 mai ved en høytidelig åpning ved Sjølyst. I 1947 ble det arrangert Norgesmesterskap for kvinner for første gang. Det var samme år som friidrettskvinnene. I motsetning til friidrettskvinnene ble det diskutert å slutte med konkurranser for kvinnelige roere allerede året etter.

SportsManden hadde denne overskriften:

"Bør kvinnelig konkurranserøing sløyfes?"¹⁷⁰

Og videre:

"Det var ikke vanskelig under lørdagens regatta i Horten å konstatere hvor dårlig konkurranserøing passer for det smukke kjønn. En så hard og anstrengende idrett som krever sin **mann** fullt og helt, stiller selvfølgelig ennu større krav til den kvinnelige fysikk... Ingen tviler vel på at konkurranse-roing for kvinner er langt mer skadelig enn oppbyggende... hvordan ville det f.eks. være med stilroing med poengbedømmelse? Ikke bare en harmonisk og vakker utførelse, men også i full overenstemmelse med alt vi forbinder med "kvinnelig" ".¹⁷¹

Ovenstående er et godt eksempel på at subjektet er en mann. Det er "vi" menn som formidler hva som "vi forbinder med "kvinnelig"". Videre skal det "vel" (et lite forbehold) være ingen som tviler på at konkurranseroing er "langt mer skadelig enn oppbyggende". Det leser jeg nesten som et ekko av artikkelen til Torgersen i 1915 om at store muskelanstrengelser ville føre til "fysisk ruin". Stilroing var diskutert i 1911 og i 1948.¹⁷² Utrolig at det var et aktuelt tema vel 35 år seinere. I kapittel 10 skal vi se at det ikke er et ukjent fenomen i idrett.

NRF hadde som vi skal se et enda mer restriktivt syn på konkurranseidrett enn Norges Friidrettsforbund, som er neste idrett. Dersom vi sammenlikner det med lengre distanser i friidrett blir det mer forståelig. Frem til 1955 kunne friidrettskvinnene ikke delta i NM i distanser over 200m og først i 1969 ble det arrangert NM på 1500m.

President Ove Roll i roforbundet måtte dessverre innrømme at kvinnene ikke ville delta i stilroing. Derfor kom spørsmålet til utredning i Legerådet. Kvinnes konkurranseidrett stod for sterkt de første årene etter krigen til at det var mulig over et lengre tidsrom å erstatte rokonkurranser med stilroing. Roing for kvinner startet tidlig, men forbundet godkjente konkurranser seint. At kvinnene dannet egne klubber er et eksempel på at kvinnene kom med før den første oppblomstringen av kvinneidretten på 1930-tallet. Da stod integreringstanken sterkere i motsetning til 5-10 år tidligere. Forslaget om stilroing i 1948 kan stå som et eksempel på at sentralidrettsledelsen helst så at kvinnene bare mosjonerte i "kvinnelighetens" navn.

Neste idrett har flere paralleller til roing.

FRIIDRETT

Friidrett er en av de praksisene som regnes å komme fra England. Den "engelske sporten" hadde imidlertid ikke fått fotfeste her til lands, hvis grunnlaget ikke hadde vært til stede. Vi så at det ble drevet friidrettskonkurranser i turnforeningene i 1881. Her kastet utøverne spyd med begge hender og det var hopp med og uten brett. I Norgesmesterskapet (NM) i Kristiansand i 1897 var en av øvelsene drakamp mellom et lag fra arrangørbyen og et fra Kristiania.¹⁷³ Så sent som i 1903 var det NM-øvelser i stav i høyde og stav i lengde.¹⁷⁴ På et friidrettsstevne arrangert av Trondhjems Idrætsforening samme år var en løpsdistanse 20.000 m. og i alle

kastene (spyd, diskos og kule) ble begge hender nyttet.¹⁷⁵

Det var altså en gradvis utvikling mot felles internasjonale regler som ledd i sportlig-gjøringen av idrettene.

Norges Fri-idrettsforbund (NFIF) - opprinnelig kalt Norsk Idrætsforbund - ble dannet i 1896. Det var et år etter at Sverige hadde fått sitt forbund og samme år som danskene fikk sitt. Tre av de fire klubbene som sendte representanter til møtet var fra Oslo og den fjerde fra Kristiansand. Det er imidlertid mye som tyder på at Bergensklubben, Norrøna, var initiativtaker.¹⁷⁶ De som var tilstede på selve stiftelsesmøtet kom fra Tjalve (stiftet i 1890), Ørnulf og Kristiania Haandverkernes Sportsforening (stiftet i 1892) og Gleipner (1895) fra Kristiansand.

I tillegg til friidrett drev klubbene som var tilsluttet forbundet også med fotball til 1902, turn til 1918, kappgang til 1936 og orientering til 1945.

I starten var det få medlemmer. I 1904 var det bare 1400 og friidretten var langt fra selvstendig i forhold til sin moderidrett turn. I 1920 hadde friidretten slått igjennom med 8000 medlemmer, fordelt på 140 lag.

Fokus blir her i forkant av og selve starten for kvinnefriidretten p.g.a. tre forhold. For det første antar jeg at diskusjonen i etterkant av De olympiske leker i 1928 - før kvinnefriidretten blomstret opp her til lands - styrket sentrale friidrettsledere i Norge sin skepsis til konkurranser for kvinner i denne idretten. For det andre synes selve startprosessen å få følger for hvorfor forbundet satset lite eller intet på kvinnefriidretten før 1945. For det tredje er det mye som tyder på at flere kvinner som drev med friidrett i perioden 1931-33, kan ha sluttet med friidrett og etter hvert gått over til håndball og turn/gymnastikk på slutten av 1930-tallet.

Norsk friidrett synes å være oppdatert i spørsmål om kjønn som var aktuelle i internasjonal friidrett. I 1927 skrev sekretæren i styret i NLFI til sine kollegaer i flere europeiske land om deres erfaring med kvinneidrett. Siden spørsmålet om friidrett for kvinner i OL i 1928 stod sentralt, kom denne idretten ofte i fokus i svarene. Allerede i forkant av denne prosessen hadde styret i NFIF gått mot idrettsmerke for kvinner.

Først, internasjonal kvinnefriidrett, deretter utdrag av diskusjonen i norsk presse i kjølevannet av spørsmålet om kvinners

innsats i friidrett i OL i 1928.

Friidrett for kvinner kom sent i gang i Norge i forhold til andre "nord-vestlige" land. USA synes å være først ute.¹⁷⁷ De franske kvinnene skal ha vært nummer to. Et Kvinneidrettsforbund ble dannet i 1917 med bl.a. friidrett på programmet.¹⁷⁸ Etter krigen i 1918 bevilget et departement midler til kvinnefriidrett. Egne kvinneolympiader ble arrangert i Paris fra 1922 med 30.000 tilskuere uten norsk deltakelse. I England ble Women's Athletic Association dannet i 1922 og i Sverige ble Sveriges Kvinnelige Idrottsforbund (friidrett) stiftet i 1925. Tyske kvinner ble oppfordret til å bli med i fotball og friidrett fra 1919 for å fylle gapet etter soldatenes "mannefall" under krigen.¹⁷⁹ Allerede i 1920 deltok tyske kvinner i sitt første mesterskap. Det tyske friidrettsforbund skal ha hatt 100.000 kvinnelige medlemmer i 1928.¹⁸⁰ Som opptakskrav for å komme inn på Idrettshøyskolen i Tyskland (Deutsche Hochschule für Leibesübungen) måtte kvinnene bl.a. løpe 100m, hoppe høyde, lengde, støte kule og løpe 3000m på bestemte resultater.¹⁸¹ Danske kvinner skal ikke ha vært særlig aktive i friidrett i 1928, med unntak av spyd og enkelte løp i forbindelse med idrettsmerket.¹⁸²

Kvinnenes initiativ førte til at friidrett for kvinner ble olympisk øvelse for første gang i 1928. Øvelsene var 100m, høyde, diskos, 800m og 4x100m stafett.

Komiteen for Kvinneidrett i Norge av 1928 uttalte på bakgrunn av kvinnefriidrett i OL i Amsterdam i 1928 (800m) at det ikke fristet til gjentakelse.

"Komiteen mener at dette er at gaa for vidt, en opfatning som vistnok deles av de aller fleste, ogsaa kvinnene selv."¹⁸³

Komiteen viste til at legene støttet deres syn, fordi det var direkte skadelig og kunne forstyrre nervesystemet.

Norsk sportspressen trykket artikler som uttrykte skepsis til friidrett for kvinner før denne aktiviteten var kommet i gang her til lands, bortsett fra enkelte spredte forsøk. Det leser jeg som en indirekte støtte til forbundets motvilje til kvinnefriidrett og frykt for endring av hva som ble tolket som aksepterte "kvinnelige" praksiser.

Det manglet ikke på advarsler etter OL i 1928:

"De to ord kvinner og fri idrett burde aldri kunne sies i samme åndedrett, da de danner en skjærende disharmoni. Man så det sist og tydeligst ved de olympiske leker i Amsterdam. Kvinnenes

deltagelse i 800m løpet var en ren gru. De stønnet avsted, mens de fektet vilt med armene, en ga op på halvveien med en trett gestus, mens de andre fullførte løpet, var aldeles ødelagte... En gråt aldeles opgitt, ansiktene var fortrukket og stygge, og dirret som i den sterkeste nervefeber."¹⁸⁴

Termer som "en skjærende disharmoni" kan assosiere en symfoni ødelagt av kvinnelige uttrykk, fordi de leses som totalt feilplassert. Ødelagte kroppar og stygge ansikter kan være metaforer på kvinnelige mellom-distanseløpere i friidrett. Slitne kvinner passer inn i hysteri-metaforer og sammenliknes med syke i "den sterkeste nervefeber".

Som en motvekt til denne teksten skal vi se på hva som stod i det tyske tidsskriftet Der Leichtathlet etter 800m. Det var en tysk kvinne, Frau Radtke som vant distansen på ny verdens-rekord, 2.16,8 sekunder. Resultatet var bedre enn den norske rekorden i 1964:

"... mit langen Schritten, ... Frau Radtke ist frisch, ..., nichts verrät mehr die gewaltige Anstrengung, die dieser Lauf... war. Frau Radtke ist ganz trainiert, kann diese Strecke laufen. Dass andere Frauen sich nach dem Laufe hinlegen, vor Erschöpfung nicht mehr stehen konnten, braucht noch nichts gegen die Strecke zu sagen. Denn auch Männer haben sich nach ihrem Laufen nicht mehr auf den Füßen halten können."¹⁸⁵

Jeg tolker 800m løp for kvinner som en "godtatt" øvelse her. Det betyr en "naturlig" praksis. Slik har det ikke alltid vært. Før 800m for kvinner ble en populær idrett i Tyskland og før tyske kvinner var i verdensklasse var også deler av media i Tyskland skeptisk til denne grenen.¹⁸⁶ I 1928 synes friidrett for kvinner imidlertid å bli forstått som "naturlige øvelser" i dominerende kulturer i dette landet.¹⁸⁷

Vi har her sett to tekster som formidler samme begivenhet i helt forskjellige kontekster, der kvinnekroppers tegn konnoterer to ulike kvinnebilder. Den norske varianten kan karakteriseres som et hysterisk referat. Det andre fokuserer på seierinnen fra eget land. Slitne kvinner etter 800m sammenliknes nøkternt med slitne menn, uten at kvinnekroppar tilføres en egen verdiskala.

Her kommer en tredje tekst som beskriver seierskvinnen slik:

"Filmerne måtte vente noen minutter med å filme "seierherren", så hun kunde klare å stå på benene alene. Efter det jeg så her, vil jeg absolutt advare mot så lange løp for damer."¹⁸⁸

Ikke uventet var denne teksten publisert i Norge. Det var ulike oppfatninger om friidrett for kvinner blant norske menn.

Fortellingen om 800m i 1928 avrundes med siste del av den før omtalte fra SportsManden og en kommentar fra en tidligere norsk friidrettsmann fire år senere. Den første kan stå som symbol på en type kvinnelighet som synes å være på vikende front og den siste på

framtida. Menn som forfattere og forsvarsadvokater av slike tekster kan leses som utpreget emosjonelle i en fortvilet kamp i det offentlige rom - som de var i ferd med å tape:

"I stedet for å bevare sin ungdom og skjønnhet ved å dyrke almindelig sport... sliter hun sig op,river i sine egne muskler, utvikler dem stygt,tar ingen hensyn til det som heter nerver,men hisser dem op på det forferdeligste til et konkurranseløp,for bakefter å falle ynkelig sammen å gråte... Menn lar sig bedåre av kvinneligheten - ikke av de hårde muskler og de grove trekk!"¹⁸⁹

Kvinner "sliter... sig op,river i sine egne muskler,utvikler dem stygt... hisser dem op...falle ynkelig sammen." Det er sterk kost. Kan noe være verre for den "kvinnelige natur"?¹⁹⁰ Fysisk ruin og uverdigg utmattelse kan her være metaforer på uakseptert kvinnelighet.

Doxa er her,slik jeg ser det, frykt fra "borgerskapets" menn for stygge,sterke og egenrådige kvinner. Da kunne de vente seg kamp om posisjoner i idrettsfeltet,samtidig som de vanskeligere kunne dyrke idealet om den "maskuline" mann som skulle forsvare sarte kvinnekropper.

Hjalmar Johannesen,en tidligere Norgesmester i friidrett kan stå som representant for en type maskulinitet som foreløpig synes å ha liten innflytelse i sentralidrettsledelsen i NFIF. Han hadde deltatt på internasjonale fridrettsstevner i mange land og sett kvinnelige utøvere. I 1932 skrev han som sportsjournalist bl.a. at "damenes" opptreden på banen var så "naturlig og liketil" at ingen mannlige aktive eller ledere hadde noe å utsette på dem.¹⁹¹ Etter hans mening kunne kvinner godt konkurrere i 60m til 200m. Hvis de var godt trent,var 800m også en mulighet.

En av landets mest autoritative sportsblad i 1928 og store deler av sentralledelsen synes å ha klare meninger om kvinnefriidrett **før** den var kommet skikkelig igang. Når en (nesten) ikke har praksiser i sin egen kultur som kan modifisere tekster i det offentlige rom,synes stereotyper lettere å få spillerom. Jeg antar at det kan ha skjedd når sentralledere senere fikk spørsmål om friidrett for kvinner her til lands.

Kvinner i Oslo Idrettslag skal ha deltatt i friidretts-konkurranser så tidlig som rundt 1911.¹⁹² Selv om enkelte kvinner også hadde vært med i lokale konkurranser i friidrett på 1920-tallet, synes oppblomstringen først å komme i 1931 i denne idretten. En indikasjon på dette er kvinnes deltakelse i 60m på Bislet under Holmenkoll-stafetten samme år. En av de som deltok fra Bækkelaget opplevde det som en fin propaganda for kvinnefriidretten.¹⁹³

Det begynte i Torshaug IL, Oslo IL, Gamlebyen IF, Bækkelaget Sk, Tanum og BUL. Førstnevnte klubb så ut til å være motoren i denne første fasen.

Charles Hoff, tidligere verdensmester i stavhopp og redaktør av SportsManden hadde fått klubben sin, Torshaug, til å starte en "Damegruppe". Selv trente han disse kvinnene på Lilleborg fra april 1931.¹⁹⁴ Samme år arrangerte Torshaug et stort friidretts-stevne for begge kjønn, der bl.a. Sonja Henie startet på 100m. SportsManden antok at dersom Sonja gjorde det bra, ville hun forsøke å kvalifisere seg til OL i Los Angeles året etter. Bladet hadde satt opp en pokal for beste resultat i denne øvelsen. Deltakerne i finalen var hovedbilde på første side i sportsbladet. Norges internasjonale skøytestjerne gjorde en hederlig innsats og ble nr.4 i finalen på 14.2 sekunder. Men noen planer om OL ble det ikke. Dersom hun uten (særlig) trening hadde vunnet på en bra tid - slik Synnøve Lie gjorde i hurtigløp på skøyter i 1932 - antar jeg at friidrettskvinnene hadde fått en helt annen start. Ingen mirakler skjedde og vi skal se at interessen for kvinnefriidretten i mediene snart la seg.

Sonja Henies antrekk var en hvit drakt, som gikk i ett fra lår til hals, skuldrene var bare. Hennes konkurrenter hadde korte bukser og hvite overdeler uten ermer. Draktene hang ofte løst på kroppene. De var vanligvis ikke ettersittende, slik at de kunne fremheve kvinnekroppene. Drakten til en utøver fra Bækkelaget var lys blå i fargen og håndsydd som var vanlig den gang. Overdel og bukse gikk i ett, med strikk i livet og strikk nederst. Buksebena kunne dras helt ned til knærne, dersom det var behov for det. Også Torshaug synes å legge vekt på at de kvinnelige friidretts-utøverne skulle ha "pene" konkurransedrakter. På et bilde fra treningen på Lilleborg skole i 1932 ser vi at midjen var markert med et belte i livet, halsen hadde en v-utringning og drakten var uten erm.¹⁹⁵

Torshaug hadde konkurranser mot f.eks. friidrettskvinner i Odd (Skien) og på Kongsberg samme året. Blant de første uoffisielle norske rekordene fra 1931 kan nevnes: diskos av Mari Holm, Torshaug på 26,24m og lengde med tilløp av Liv Brinck-Løvstad, Oslo Idrettslag på 4,56m.

Det ble konkurrert i kvinnefriidrett flere steder utenom Oslo; bl.a. Sturla i Drammen, på Gjøvik, Kongsberg og i Skien. Det ble satt opp en premie, Petrine Nielsen vandrepokal for å stimulere interessen for denne idretten.

Vi skal i det følgende ta opp dialogen mellom Torshaug og styret i NFIF/NLI. Klubben sendte jevnlig rapporter til styret i forbundet for å synliggjøre kvinnefriidretten. Ifølge klubbens medlemsblad var forbundets standardsvar dette:

"...da Norges Fri-idrettsforbund ikke har dameidrett på sitt program er saken dem uvedkommende".¹⁹⁶

Dette bør sees i sammenheng med at NFIF i 1931 mente at friidrett for kvinner foreløpig ikke var aktuelt her til lands. Det var bare tre år siden hysteriet fra OL i Amsterdam. I forkant av OL i 1932 ønsket en svensk friidrettsleder å få kommentarer fra NLFI om øvelsesutvalget for kvinnefriidretten. NFIF hadde da bl.a. svart at øvelsesutvalget var nøkternt (800m for kvinner fra 1928 var sløyfet som olympisk øvelse) og at kvinnefriidretten hadde liten interesse for forbundet.¹⁹⁷ En kvinnelig utøver fra Sverige hadde fått bronse på 800m i OL i 1928, slik at vårt naboland hadde i likhet med Tyskland konkurrenter av internasjonal klasse.

I et brev datert 02.08.1932 sendte formann i Torshaug en søknad om å satse på friidrett for kvinner. Forslaget inneholdt to alternativer. For det første skulle forbundets virkefelt "utvides til også å omfatte kvinneidrett". For det andre skulle det dannes en komite som skulle legge fram sine forslag til neste ting.¹⁹⁸

Fire dager seinere fikk klubben et svar fra styret om at forslaget kom for sent til å kunne bli behandlet på tinget 20.08.som egen sak,men at den var satt opp som "eventuelt".

Kan klubben tolkes som optimistisk?

"Nu ligger avgjørelsen i tingets hånd. La oss håpe det kommer til et godt resultat."¹⁹⁹

Det leser jeg også som politisk retorikk. Medlemsbladet ble lest av andre enn klubbens medlemmer og av og til omtalt i SportsManden. Etter tinget,forsvant klubbens optimisme.

Idrettsforeningen trakk forslaget om at kvinnelig friidrett er en oppgave for NFIF etter en opphetet debatt på tinget. Klubben bad Oslo Distriktslag for Idrett sende et brev til styret i Landsforbundet,slik at saken kunne bli tatt opp på høyeste hold. Det som fikk styret i NLFI til å ta saken var trolig dette:

"I juli maaned deltok fire av vaare damer i et internasjonalt idrettstevne for kvinner i København. Det danske forbund forlangte i den anledning vanlig license for damene. Nogen saadan var vi imidlertid avskaaret fra aa skaffe all den stund forbundet paa vaar henstilling meddelte det danske forbund,at det intet var til hinder for at vaare damer kunde starte. Det var i København almindelig forbauselse over vaart forbunds standpunkt."²⁰⁰

Valg av verb (forlangte,avskaaret), substantiv (intet var til

"hinder" (ingen hindringer)), samt adjektiv og substantiv (almindelig forbauselse) leser jeg her som følelsesladde. Det kan bety at dialogen var "oppheftet" på begge sider. Klubben presiserte at det ikke var noen lover som forbød foreninger å ta opp kvinnelige idrettsutøvere.

Formannen i NFIF svarte at forbundet aldri hadde vært motstander av kvinnefridrett. Det ble vedtatt på Idrettstinget i 1932 at forbundsstyret skulle utrede saken til neste ting og "i mellomtiden ikke stille sig hindrende i veien for sakens utvikling."²⁰¹

Formannen i NFIF tok også dette med i brevet:

"En passant vil vi gjerne nevne at vår erfaring er den at kvinnefridretten i år ikke på langt nær har vist sig så mangfoldig og frodig som ifjor."²⁰²

Det retoriske "passant" leser jeg som en viktig opplysning: Det går nedover med kvinnefridretten. For-forståelsen kan være: og det er like bra.

Ifølge formannen var det også nedsatt en komite for å utarbeide konkurranseregler

Det ble snakket om NFIF's holdning til kvinnefridretten i enkelte kroker av idretts-Norge. For å legitimere sitt syn skrev dets leder bl.a. følgende til styret i NLFI i 1932:

"Norges fri-idrettsforbund vil straks få uttale at det aldri har næret motstand eller uvilje mot kvinnefridretten, som det fra enkelte hold har blitt fremholdt, men når man har vegret sig for å føre den inn i organisasjonsmessige former har det været for å avvente resultatet av den utvikling og levedyktighet, den vilde legge for dagen."²⁰³

"Å avvente resultatet" kan tolkes på mange måter. Utålmodige klubber og kvinner så på dette som en trenering, mens sentrallederne ønsket å vente. Dersom kvinnene ble med på like fot med menn, måtte de få sin del av sparsomme midler og trenings-kapasitet. Menn hadde hatt full kontroll med friidretten i nesten 40 år. Det ble nok forstått som en "naturlig" praksis.

Flere brev ble skrevet om kvinnefridrett til og fra NFIF og NLFI i perioden 1932-33.

Styret i NLFI gjorde sitt syn klart i et brev av 16.06.33, der de anmodet særforbundet å overta administreringen av kvinnefridretten. Det ønsket imidlertid ikke formannen i et brev av 22.06.33.

Landsforbundet burde etter hans mening heller danne et eget forbund for kvinneidrett, og viste til at friidrettskvinnene allerede hadde laget et slikt organ.

I samme brev beklager han seg over problemer når kvinner og menn

trener på samme bane:

"Vi vil benytte anledningen til sterkt å få påpeke det uholdbare forhold som oppstår ved at kvinnelige og mannlige idrettsutøvere trener samtidig og på samme bane. At de kvinnelige idrettsutøvere hittil har kunnet unngå å bli rammet av ulykkestilfeller kan tilskrives det rene held. Den uforsiktighet og tankeløshet de har vist - enten de har befunnet sig i løpebanen eller i kastbanen - kunde det berettes meget om. De mannlige trenende har også beklaget sig over den store plass av treningsbanen som kvinnerne legger beslag på, og den hensyntagen man må vise dem. Kvinnerne bør derfor få sin EGEN treningsbane, eller i ethvert fall bli henvist til en bane hvor søkningen av mannlige trenende ikke er så stor."²⁰⁴

Vi har ifølge Trangbæk m.fl. liknende eksempler fra dansk friidrett på samme tid. (Jfr. s.30.)

Ovennevnte kan leses som et følelsesutbrudd. Kvinnelige utøvere blir tolket som så "uforsiktige" og "tankeløse" at de kunne blitt "rammet av ulykkestilfeller". For-fortellingen kan her være kvinners kropp og sensualitet, som kan få menn til å miste kontrollen og konsentrasjonen. De fleste av dem var bare vant til å trene sammen med menn.

La oss gå tilbake til et tilsynelatende empirisk utgangspunkt: kvinners uforsiktighet. Ifølge et lokalt medlemsblad i en Oslo-klubb kan forklaringen være at en gutt som løp i full fart på Bislet under trening, snublet i noen jenter. De så ikke at han kom.²⁰⁵ Dette skal ha vært grunnen til at enkelte idrettsmenn mente at kvinnene "fortrengte" dem fra banen.

Artikkelen tar også med at noen irriterte mannlige utøvere skal ha uttalt "kan vi ikke få være i fred her heller nu" og at kvinnene "trengte sig inn på våre enemerker på friidrettens område også".²⁰⁶ Menns "Lebensraum" oppleves her som mindre og snevrene på grunn av kvinnelige utøvere. Dette leser jeg både i kroppslig/fysisk og psykisk forstand. Menn er vant til å ha sine fristeder, der de kan slappe av i forhold til kvinner, når de konkurrerer med andre menn. De fleste menn som var unge i begynnelsen av 1930-tallet synes ikke å ha modeller for hvordan de skulle takle fremadstormende kvinner i konkurranseidretten. Det kan ha vært problemfylt for mange. Slike holdninger bidro til å utsette kvinners engasjement i friidrett, men ikke å fjerne det.

I 1933 hadde Gamlebyen, Oslo Idrettslag og Torshaug IF dannet et Kvinnelig Friidrettsforbund for å bli medlem av Det Internasjonale Friidrettsforbundet. Uten medlemskap her kunne de ikke ha startet i en bykamp mot Stockholm og Gøteborg i 3. juni 1933. Arrangørene av stevnet hadde skrevet et brev til NFIF 11 mai 1933 med innbydelse

til kvinnelige utøvere i Norge om å delta i 80m,200m,80m hekk,lengde og høyde med tilløp, stille lengde, diskos,spyd,slengball og 4x80m stafett.²⁰⁷

Gamlebyen IF hadde arrangert uttakingsstevne på Jordal 20 mai. 35 kvinnelige utøvere var påmeldt, og det ble satt flere uoffisielle norske rekorder,bl. 10.7 på 80m av Ella Undeli fra Nordstrand. Dette var en sak for styret i NLFI,fordi det hadde et overordnet ansvar for utviklingen av manns- og kvinneidretten.

Hvis et særforbund sviktet,skulle de trå til. Når Torshaug IF,Gamlebyen IL og Oslo IL hadde dannet et kvinnelig friidrettsforbund for å få starte i en bykamp mot Stockholm og Gøteborg,var det etter styrets mening en uheldig utvikling. De ønsket at særforbundene skulle kontrollere utviklingen av kvinneidretten,slik at det ikke ble et eget kvinne-idrettsforbund som ville "sveve løst i luften".²⁰⁸

Her var ikke forbundets formann,Fladvad, på linje med flertallet i NLFIs styre. Han skal ha uttalt til SportsManden at han ønsket at kvinnene ville danne sitt eget friidrettsforbund.²⁰⁹

Dersom kvinnefriidretten hadde fått sin første oppblomstringsperiode på 1920-tallet før NLFI hadde dannet en komite for kvinneidrett med retningslinjer for kvinneidretten, hadde forslaget om et eget kvinnefriidrettsforbund kanskje fått støtte på toppen av organisasjonen. Nå synes struktureringen av kvinneidretten å være lagt: Den skulle integreres i mannsidretten og i særforbund som eksisterte.

I mai 1931 hadde det "gamle kvinneutvalget" i NLFI blitt erstattet av et nytt,som bare bestod av kvinner. En av oppgavene til dette utvalget var å foreslå friidrettsøvelser. Utvalget grep ikke inn i arbeidet til de øvrige særforbund så direkte som i NFIF. Det var her motstanden mot kvinneidretten synes å være størst.

Endelig kom tingvedtaket i NFIF i Oslo 25 august 1933 om at forbundet skulle "administrere" kvinnefriidretten. Beretningen fra tinget er meget kortfattet og det ble kun slått fast at kvinneidretten var "tilsluttet" NFIF og at det "er utarbeidet uttarbeidet konkurransebestemmelser for denne."²¹⁰

I starten synes Torshaug å være fornøyd. Klubben så på tingvedtaket som en seier:

"Vi har endelig oppnådd hvad vi har kjempet for,og beslutningen blir av avgjørende betydning for kvinne-idretten... Vi gratulerer damene med hvad de nu har oppnådd."²¹¹

Dessverre for kvinnene var dette ingen innledning til en blomstringsperiode for kvinnefriidretten. Snarere tvert imot. I brev av 22.02.34 foreslå NFIF disse individuelle løpsøvelsene etter forslag fra Komiteen for kvinneidrett: 60m,80m,100m og 200m på bane. **200m ble sløffet i tingvedtaket et halvt år seinere.** Til sammenlikning anbefalte det engelske kvinnelige friidrettsforbundet 200m løp for jenter under 17 år i 1925.²¹² I mellomtiden hadde forbundets forslag vært diskutert i Komiteen for kvinneidrett og i Legekontrollkomiten i NLFI. I førstnevnte komite, som bestod av kvinner ble 200m godtatt, i motsetning til de mannlige legene i den andre komiteen. Utvalget kan tolkes å leve opp til sitt navn om å kontrollere kvinneidretten etter maskuline hegemoniske logikker. Blant kastøvelsene ble disse anbefalt: Kule, diskos, spyd og "ballsleng" (slengball). Poengtabell for menn med utgangspunkt i idrettsresultater, men ikke for kvinner ble presentert i Beretningen for 1934.²¹³

Var det en ren forglemmelse å ta bort 200m eller var det et eksempel på sentralidrettsledelsen "mentalitet", som tildels også kunne spores på lokalt nivå i NFIF fra 1934-1940?

Min antakelse er at det ikke ble uteglemt, men at det kan leses som et eksempel på forbundets syn på kvinnefriidrett.

Det er mye som tyder på at sentrale friidrettsledere følte seg presset til å ta med kvinnene i 1933, fordi styret i Landsforbundet var involvert. Ideelt sett skulle lederne av særforbud ordne opp hvis det var problemer i sine idretter. Flatvad, som var øverste leder av friidretten ønsket ikke å inkludere kvinnene 2 måneder før tinget sa "ja" til dem.

Forbundet arrangerte ikke NM og kretsene ikke KM før i 1947. Det er heller ikke noe som tyder på at det ble arrangert egne kurs for kvinnelige friidrettsutøvere eller at det på annen måte ble satset på kvinnene fra sentralt hold.

Artikler i klubbavisen til Torshaug tok opp spørsmålet om interessen for kvinnefriidrett var minkende.

"Er interessen for friidrett for kvinner stagnert?" ²¹⁴

En mannlig skribent klaget her over at få kvinner møtte opp på friidrettstreeningen. Han oppfordret kvinnene selv til å propagandere for idretten.

Under overskriften : "Negligering" hevder en annen mannlig skribent at klubbens friidrettsstyre ikke er interessert i damegruppa, som hadde administert alle kvinneidrettene i klubben, inkludert

friidretten.²¹⁵ Han mente at styret omtrent ikke ante hva kvinnene drev med.

Samme mann hevdet i et senere nummer samme år at kvinnefriidretten ikke var gått frem fra 1930 til 1935,snarere tvert imot. ²¹⁶

"Jeg mener at våre myndigheter,Norges Friidrettsforbund og Oslo Friidrettskrets,skulde pålegge arrangører å legge minst en øvelse pr. stevne for damer. Så som sakene stiller sig nu,da damene helt er prisgitt det sterke kjønn,kan det ikke gå i lengden. Spesielt når interessen på autoritativt hold er lik null."²¹⁷

Ifølge denne skribenten var det ingen friidrettsklubber som torde møte Torshaugs kvinner i pokalkamp,fordi de ville tape. Klubben var etter hans mening landets beste.

I teorien kunne kvinnene ha arrangert sine egne konkurranser, og sin egen trening. Som regel administrerte de kvinnelige lederne av undergruppene i "damegruppene" mannlige trenere, meldte utøverne på stevner arrangert av menn og skaffet til veie penger som de trengte. I 1934 orket ikke damegruppa å administrere kvinnefridretten alene lenger,men lot friidrettsstyret overta sammen med damegruppa. Det tjente ikke kvinnene noe på. I 1936 ble hele damegruppa nedlagt,da Ruth Nilsen ikke ville ta gjenvalg.

F.o.m. 1937 hadde Oslo Idrettslag overtatt hegemoniet i kvinnefridretten i Oslo. Hele 15 nasjoner deltok i Europamesterskapet i friidrett i Wien i 1938. Kun fire norske deltakere fra dette idrettslaget var med. Det var ikke styret i NFIF som hadde meldt dem på,men lederne i deres egen klubb. De reiste på eget initiativ og måtte betale alt selv. Det utgjorde ialt kr.2800,-,som var mange penger dengang. Solveig Toms var forgrunnsfigur både før og etter krigen. Hun nådde imidlertid ikke opp i konkurransen.²¹⁸

Friidrett synes i hovedsak å bli betraktet som "maskuline" idrettspraksiser på 1930-tallet i Norge. Forarbeidet kan sies å ha blitt lagt i tildels "hysteriske" tekster fra OL i 1928. At styret i NLFI så seg nødt til å få styret i NFIF til å inkludere kvinnene var langt fra et ideelt utgangspunkt for det annet kjønn i denne idretten. Det tolker jeg som et indirekte påbud "utenfra" om å administrere kvinnefridretten. SportsManden presenterte glimt fra norsk kvinnefridrett i 1931 og 1932,men fra 1934 var det omtrent bare kvinnefriidrett i AIF som ble publisert. Bladets omtale av kvinnefriidretten i 1931-32 var både et resultat av redaktør Hoff's personlige engasjement som trener i Torshaug og en nyfiken nysgjerrighet. Etter at den første oppblomstringen var over,var

norsk sportspresse ganske tause om norsk kvinnefriidrett og interessen for kvinnene i Oslo synes å være synkende spesielt fra 1934.

Mens Tyskland og Sverige sendte kvinnelige friidrettsutøvere til OL i Berlin i 1936, satt norske kvinner hjemme.

Kvinnefriidretten fikk først fotfeste i hovedstedene i Europa før den kom skikkelig igang på landsbygda. Oslo - en av Europas minste hovedsteder - kanskje med det beste og nærmeste turterreng, bidro til at presset fra de norske friidrettskvinnene var mindre her til lands enn hos våre naboer. I de norske friluftlivskulturene hadde kvinnene adgang til ski, skøyter, sykling og fotturer som de fleste kvinner i resten av Europa bare kunne drømme om. Dessuten kom håndballen for fullt fra 1937. Flere tidligere friidrettskvinner gikk etter hvert over til denne idretten.

Mulige årsaker til at kvinnefriidrett møtte stor motvilje i norsk organisert idrett bør analyseres i sammenheng med følgende:

Konsekvenser av debatten etter OL i 1928, Torshaugs "blottstilling" av NFIF's skepsis, relativt få kvinnelige friidrettsutøvere, ingen resultater på internasjonalt nivå og norske kvinners frilufslivstradisjoner i hovedstaden.

Hvis kvinnene hadde lyttet til Fladvad, gått imot flertallet i NLFI's styre, sine støttespillere i Torshaug og andre klubber og stiftet et forbund for kvinnefriidrett, hadde de nok fått bedre arbeidsforhold. Dessuten hadde de fått erfaring som ledere av et forbund. Denne kontrafaktiske antagelsen synes imidlertid ikke å ha grobunn i de kulturer som støttet kvinnefriidretten. Modellen om å ha forbund "i løse luften" ble tolket som gammeldags og kvinnefientlig i 1933.

Før vi tar opp neste idrett skal vi presentere en tekst fra en friidrettstrener med autoritet, Helge Løvland. Det kan forstås som et bidrag for å legitimere forbundets praksis. Han hadde tatt Krigsskolen i Kristiania i 1911, Statens Gymnastikkskole i 1916-17 og olympisk gullmedalje i 10kamp i OL i Antwerpen i 1920. Han ble også trener i NFIF sentralt. Løvland hadde altså sterk kulturell kapital når det gjaldt idrett.

Hans artikkel om "Kvinneidrett" ble sendt ut som egen trykksak i NFIF og ble med i Carl Schiøtz Lærebok i hygiene i 1938.²¹⁹ Den -----

kan sies å følge tradisjonen til Torgersen fra 1915, men i en litt mer moderne variant. Med utgangspunkt i kjønnes ulike kroppsbygning, muskelmasse, hjertevolum osv slår han fast at det bør være "vesens-forskjell" mellom kvinne- og mannsidrett. Han peker på at det først og fremst er de kraftige, "gutteaktige" unge jenter som blir tiltrukket av idrett og ikke de mer "kvinnelige" med smale skuldre. "Kvinnelige" idretter er ifølge Løvland svømming, gymnastikk, ball-leker, tennis, litt friidrett, kunstløp, golf, fekting, riding og lettere skiløp. I tråd med Torgersen er "alle krafttak" "unaturlig", både når det gjelder hurtighet og kondisjon. Kajakk, roing, skiløp og sykling passer best i "turistfart". Han presierer at kappgang er "ukvinnelig" og bør derfor utgå, mens hurtigløp på skøyter er på grensen. Lek burde være kvinners viktigste siktemål og ikke konkurranse. "Kvinneligheten" måtte bevares, selv om det gikk ut over "seierschansene". Også han mente at kvinnene ikke måtte konkurrere under menstruasjon. Han presiserer ikke hva man mener med "litt friidrett". Her var han trolig på linje med sentralledelsen. Det var ikke uvanlig at kulestøt ble ansett som upassende.²²⁰

Løvland kan leses som en god representant for sentralledelsen i NFIF, kanskje blant de liberale siden han inkluderte kastøvelser uten reservasjoner. Her er han ulik Torgersen, men det var også rundt 20 år mellom disse to tekstene.

I likhet med ledelsen i skiidrett kan "tilsvarende" i NFIF tolkes som konservative i idrettspolitik og ikke bare når det gjaldt kvinner. Det er neste idrett også et eksempel på.

Det var strid mellom kvinnelige utøvere og mannlige sentral-idrettsledere i marsj. Også her støttet enkelte lokale mannlige idrettsledere kvinnene. Uenighetene kan også forstås som et fenomen innenfor NFIF, fordi konkurranser i marsj ble organisert i dette forbundet til 1936.

MARSKONKURRANSER

Fokus er på perioden før Norges Gangforbund ble dannet i 1936, fordi det foregikk en interessant debatt om marsjkonkurranser og kjønn i media i 1933. Den inkluderte flere prinsipielle syn på aksepterte og marginale "kvinnelige" og enkelte "mannlige" idrettspraksiser, som synes å være aktuelle for store deler av den organiserte idretten på 1930-tallet. Oppmerksomheten rettes mot landets mest populære

konkurransen i marsj, Arild-marsjen, fordi nettopp dette arrangementet var utgangspunkt for ulike syn på idrett og kjønn. Først kan vi ta opp enkelte sentrale sider ved oppblomstringen av denne idretten.

Marsjkonkurranser skal både ha hatt røtter i "sivil" (uten opp-pakning) og i militær idrett (med opp-pakning). Sistnevnte konkurranser skal ha blitt arrangert for ulike avdelinger fra 1915 på en distanse av 30km, og med 11 kg. på ryggen. Oslo-klubben, Arild skal ha vært motoren i utvikling av denne idretten etter 1. verdenskrig. Distansen og vekten på opppakningen for menn var den samme som i det militære.

Arild-marsjen skal ha vært arrangert for første gang i 1919.²²¹ Dengang var det få deltakere, kun 11 mann.

I 1926 skal Arild ha vært den eneste klubben som arrangerte marsjkonkurranser med et deltakerantall på mer enn 200.

Kvinnenes innmarsj i slike konkurranser ser ut til å ha vært et fenomen i flere land i den "nord-vestlige" verden. Ifølge SportsManden deltok også kvinner i de fleste land i Europa, bl.a. i England.²²²

I Norge synes kvinner å ha vært med i enkelte lokale marsjkonkurranser fra slutten av 1920-tallet. To eksempler blir presentert, som viser at kvinner var med før 1930. Kilden er julenummeret av Idrettsliv i 1930.

For det første deltok to kvinner i "Nijmegen-marsjen" i Holland i 1930. Kvinnene synes å ha gått i egen kvinneklasse og i en distanse som var kortere enn mennenes.

Det andre eksempelet er fra en reklame om Møllers tran. En kvinne som drev med marsjkonkurranser, reklamerte for tran i 1930. Reklamen synes tradisjonelt sjelden å ta sjanser på å ligge i forkant av endrede praksiser hos kvinner.²²³ Målet er som kjent å lage rammer som kan skape gode assosiasjoner knyttet til produkter. Derfor satser de oftest på å vise bilder eller tekst som flest mulig "kjøpevillige" folk kan identifisere seg med. Rasjonalen er altså at kvinner må ha deltatt i marsjkonkurranser i Oslo **før** reklamen om tran ble publisert. Vi ser et bilde av en frisk, ung kvinne i nikkers, bare legger, med halvstrømper, genser, sko og startnummer. Hun ser energisk ut, men ikke sliten eller innbitt. Overskriften er "Damenes marsjkonkurransen"²²⁴

Her er et utdrag fra teksten:

"Hvad seierherren, frk. Inger Larsen, forteller:
- Jeg har aldri lagt an på å bli nogen sportskvinne, så min seier, som
overrasket mig ikke så lite, skyldes ikke nogen intens, planmessig
trening." ²²⁵

At målet for kvinners idrettsengasjement først og fremst var lek og spontanitet, stemmer godt overens med dominerende holdninger til kvinner og idrett dengang. Klarest er det uttalt som vi så av Løvland i 1938.

Ifølge Sportsmandens julenummer fra 1930 var det kvinnene som satte farge på Arilds marsjkonkurransen samme året. ²²⁶

Dengang skal hele 1800 av begge kjønn ha vært påmeldt innen fristens utløp, samt 400 etteranmeldinger. Året etter reklamerte Oslo-firmaet Molstad for antrekk for kvinner i marsj. Det var et skjørt, som satt trangt over hoftene med vidde over bena. Lengden var til litt nedenfor kneet. Vinneren av kvinneklassen i Arild-marsjen i 1932 ble stadig fremstilt i dette antrekket på fotografier i SportsManden.

Så sent som i 1929 syntes flere at NFIF bare var tilskuere til en voksende marsjidrett. Mange skal ha ment at marsj ikke var en skikkelig idrett, bare noe "juggel". Fordi den ble meget populær måtte sentrallederne tilslutt reagere på initiativene fra lokalt hold. ²²⁷ Journalisten mente at Arild hadde en stor del av æren for denne veksten, både som initiativtaker og skikkelig arrangør.

Vi så i delen om konkurranser i friidrett for kvinner at sentralledelsen synes å avvende situasjonen. Det samme kan også gjelde for marsjkonkurranser. I 1932 skal NFIF imidlertid ha godkjent 40 slike konkurranser med rundt 5000 deltakere. ²²⁸

1930 så ut til å være innledningen til en periode, der marsjkonkurranser ble arrangert over hele Sør-Norge med deltakere fra alle sammfunnslag og begge kjønn. "Vi gikk og gikk og gikk og gikk" sunget av Lalla Carlsen var ifølge SportsMandens redaktør meget populær i 1933. ²²⁹

De fleste deltakerne i marsjkonkurransene synes ikke å drive med andre idretter, slik at det ikke lå an til noen rivaliserte konkurranser om deltakerne fra andre forbund.

"I idrettshistorien vil årene omkring 1930 antagelig i en fjern fremtid bli betegnet som marsjkonkurransenes epoke - onde tunger vil kanskje granske de gulnede folianter som en gang var "SportsMandens" årganger og si at det var marsjgalskapens år! For aldri noensinde skulde man vel oplevet maken til massedeltakelse - jo de herrer i "Arild" har noe på samvittigheten, og samtidig noe å være stolt over! For marsj ble med ett slag den brede landeveis idrett!" ²³⁰

Tegnene "marsjgalskapens år" (fra "onde tungler") kan konnotere et fenomen som er ute av kontroll og i massenes vold. I Foucaults "Galskapens historie" kan flere vitenskaper, bl.a. anatomi og psykiatri, leses som et forsøk på å kontrollere det ukontrollerbare.²³¹ Et viktig trekk med de "nord-vestlige" kulturer fra rundt 1800-tallet kan tolkes som strategier for å kontrollere mennesker, slik at de kunne integreres i landenes produksjonsfelter.²³² Et helt sentral mål i organisert idrett var som tidligere nevnt å få kontroll over konkurranser og utøvers praksiser under deltakelse av slike. Kontroll av kropper kan som vi så i teori-kapitlet leses som en viktig karakteristikk av hegemonisk maskulinitet i idrettskontekster. Vi skal i det følgende vise at kontroll over marsjutøvere betydde en tilbakegang for denne idretten.

1931 synes å være det året da marsjkonkurranser hadde størst deltakelse i Sør-Norge. Det ble arrangert konkurranser i bl.a. Drammen av Sturla og Minerva, i Skien av Odd og Bergen av Viking. Alle med kvinnelig deltakelse.

I forkant av Vikings marsjkonkurranse i 1931 var det en debatt om slike praksiser var "kvinnelige". De ble imidlertid inkludert i tevlingen dette året. I motsetning til "kraft-idræt" blir kvinner anbefalt å drive med skiturer, fjellturer og marsj.:

"... det (er) at haape at forsøket hilses med glæde og at det maa falde heldig ut. Det var nemlig ikke uten betænkeligheter og alvorlige overveielser, at "Viking" efter konferanser med læger og andre kyndige bestemte sig til at gjøre forsøket."²³³

Klubben så ut til å ha tatt alle forholdsregler når de gikk til det (modige) skritt å ta med kvinnene. Det synes å ha vært et velykket tiltak, dersom en tar utgangspunkt i SportsManden. Avisen presenterte resultater fra kvinneklassen på hele 74 deltakere. Ifølge avisen var tilskuerantallet på hele 40.000 tilsammen.²³⁴ Arrangørene hadde også med en tekst som viste at det var motstand mot kvinnelige konkurranser i idrett generelt og i marsj spesielt.²³⁵

Denne motsetningsfylte holdningen til kvinnekonkurranser synes å (for)følge marsjkvinnene i landet på 1930-tallet. Også i tilknytning til Arild-marsjen, som vi nå skal konsentere oss om. Laget hadde mange kvinnelige deltakere i 1931, men ingen egen kvinneklasse. Konkurransen dette året ble en stor suksess. Været var bra og deltakelsen stor. Hele 1000 mann skal ha vært med og det var masse tilskuere langs hele ruta.

Men ikke alle var like begeistret:

"Marsjkonkurranser for damer er stort sett så lite kvinnelig at det - iallefall etter min mening - ikke er noen heldig form for dameidrett. Jeg innrømmer villig at man fikk se hederlige undtagelser igår (Arildmarsjen i 1931) - det var enkelte som ...hadde forstått å utstyre sig med et marsj-antrekk som passer en dame... Men disse undtagelser er alt for få til at jeg skulde forandre mitt syn på saken... At damene skal være så kokette og så nøie med at de tar sig godt ut - det fikk man ikke paa noen måte inntrykk av i går. La oss se de norske idrettsdamene i konkurranser som passer sig for dem - det vil vi gjerne."²³⁶

Jeg leser dette som et eksempel på koplingen av kvinnekropper og klær. Hvis begge deler blir tolket som "ukvinnerlig", kan både marginal- og akseptert "kvinnelighet" (kokett) latterliggjøres når kroppene er på feil sted.²³⁷

Det var marsjen i 1932 som ble den utløsende årsak til at deler av doxa om kjønn i idrettsfeltet kom til overflaten. Arild reklamerte med egen kvinneklasse for deltakere over 18 år på 16km med 6kg. pakning i 1932. 205 kvinner og 970 menn var påmeldt innen fristens utløp. Etter datidens målestokk var dette et kjempearrangement for en lokal klubb. Det sure været syntes ikke å ha lagt en demper på antall kvinnelige deltakere. I overkant av 200 skal ha startet. Det første SportsMandens journalist kommenterte fra kvinneklassen var klærne:

"Damenes antrekk var høist forskjellig. Enkelte i lange benklær, noen i knickers, eller overalls, de fleste i korte skjorter. Enkelte opvartet med halvstrømper, andre hadde strømpene nedover benet, men overdommer Fladvad (leder i Norges Friidrettsforbund) hadde en viss svakhet for alle dameben igår, måtte stadig gripe inn (ikke bokstavelig da) og anmode damene om ikke å blotte sine legger."²³⁸

Jeg leser en viss ironi over Fladvads fokus på kvinner i anstendighetens navn. Bare legger var ikke bra. Selv om det var kaldt tror jeg neppe det bare var av medisinske grunner at lederen grep inn. Å "blotte" sine legger kan leses som en metafor på "uanstendig kvinnelighet". Jeg ser for meg en "stram" idrettsleder som vil ha idretten innenfor "sømmelige" grenser og orden i rekkene. Det var nok uvant å se bare kvinnelegger i så mange forskjellige "gevanter" i en stor idrettskonkurranse. Overdommer Fladvad kommenterte også kvinnes konkurrenseklær under overskriften:

"Damens påklødning var lettsindig- NB - I forhold til været"²³⁹.

Og videre:

"I et slikt vær er det uforsvarlig, for ikke å si lettsindig, av

våre marsjdamer å klæ sig slik som endel av dem har gjort. Endel optrådte med bare armer og en kom Gud hjelpe mig i strandpyamas. Men de blev alle sammen gjort opmerksom på at de starter under eget ansvar."²⁴⁰

Tegnene som viser til kvinner med "bare armer" og den ene i "strandpyamas" kan konnotere "kvinnelig" sensualitet. Det var ingen bestemmelser om konkurransedrakter for kvinner i marsj og terrengløp, slik at de aktive valgte selv sine antrekk. Det var trolig dette mangfoldet og nakne kvinnelegger og armer som kan ha provosert tradisjonelle middelaldrende menn som Fladvad.

Det var ikke bare kvinnenenes klær som ble omtalt:

"Veteranen, ..., må nevnes med honnør, - flott fart - men et smil ville absolutt gjort sig.... fjorårets seierherre i klasse... himmel hvor lange ben han har, og han benytter dem godt... Kl. 10.12 farer Edgar Brun (vinneren i raskeste klasse for menn), blid som sedvanlig, men med enda lenger skritt enn vanlig- Apåropas gardistene, så så jeg 2 som gikk i uregelmert antrekk, en i uniform pluss alpelue og en med uniformsbukse og en broget pullover. Det tok sig ikke ut!"²⁴¹

Reglementert antrekk i tråd med tradisjoner i det militære og i mannsidretten synes å være viktig, også for menn. 30 år tidligere var det også viktig for menn å ikke vise "nøgne armer og knær" i konkurranser i flere idretter.²⁴² Dyder som "borgerlig" sømmelighet synes fremdeles å stå sterkt i organisert idrett.²⁴³

Konkurransen i kvinneklassen skal ha vært hard, men det var bl.a. klærne som først og fremst fikk oppmerksomhet.

Else Berg vant. Hennes stil ble også lovprist, mens tilsvarende til de fleste andre ble kritisert.²⁴⁴

Flatvad kom imidlertid med en varsel, som synes å få store konsekvenser for kvinnene:

"Det er et skrekkelig vær, riktig et vær som på grunn av ufornuftlige damers påklødning kan skaffe idretten unødige fiender på halsen."²⁴⁵

Termen "ufornuftig" kan konnotere et mangfold av meninger: Fra det helsemessig forsvarlige til "dristige" antrekk som tradisjonelt hørte hjemme i selskapslivet og ikke i organisert idrett.

Flere skribenter synes å felle en knusende dom over marsjkonkurranser, bl.a. Dagbladets sportjournalist Jørgen Juve. De synes å mene at marsj i sin nåværende form hadde lite med idrett å gjøre.²⁴⁶ Vinneren av mannskonkurransen, den senere verdensrekordholder i gang, Edgar Bruun, brukte uttrykket "aversjon mot marsj" i et intervju.²⁴⁷

Neste år var både kvinnenenes påklødning og deres helse i fokus. På

vårparten kunne SportsManden melde at Legekontrollkomiteen i NLFI hadde anbefalt forbundet å sløyfe marsjkonkurranser for kvinner. Dette skjedde samtidig som en diskusjon om stil og regler for marsj tok til i idretten og i mediene. Kontrollen med teknikken var for dårlig mange steder, selv om Arild hadde mange kontrollører langs ruta.²⁴⁸ Det ble påpekt at kappgang rundt bane og ikke marsj i gatene var mest populært i andre land som Danmark, Sveits, Italia, Canada og USA. Dersom norske utøvere skulle delta internasjonalt, var gang den riktige retningen i sportlig-gjøringsprosessen og ikke marsj. Dette fordi sistnevnte kunne betraktes som en uryddig mosjonsaktivitet for folk som ikke drev med andre idretter.

Styret i NFIF forbød marsjkonkurranser for kvinner - ikke bare Arild-marsjen - før tinget fikk sagt sin mening i september 1933. En klubb mente at forbundet på denne måten brøt sine egen lover, fordi de allerede hadde approbert mange marsjkonkurranser. Formannen i Torshov hadde i forkant av en marsjkonkurranser samme sesong fått stevnet godkjent for begge kjønn. Han ønsket at kvinnene skulle ha opp-pakning, bl.a. for å hindre dem i å begynne å løpe. Om legens begrunnelser sa han bl.a. at han ikke kjente til "noe alvorlig tilfelle" som kunne begrunne forbudet. Kvinnene kunne godt delta i slike konkurranser.²⁴⁹

Det kan synes vanskelig å få tak på legenes og styrets legitimering. Det kan se ut som om deres hovedargument var av estetisk art, men fremført som om det var for helsen skyld. SportsManden synes å tolke forbudet at marsj var usunt for kvinner.²⁵⁰

I det følgende vil legenes og enkelte idrettslederers argumenter presenteres samtidig som vinneren, Else Berg, kan representere idrettskvinnene.

Ifølge Dagbladet var innstillingen fra Legekontrollkomiteen om forbudet for kvinner enstemmig.²⁵¹ På avisens spørsmål til sekretæren i NFIF om konkurransene hadde hatt skadelige virkninger, svarte denne som følger:

"- Det har vært besvimelser, og det har hendt de (kvinnene) ikke har kunnet hverken stå eller gå etterpå."²⁵²

Her er litt fra dialogen mellom sekretær og journalist:

- "- Men det har vel rettet sig fort?
- Det kan nok hende, men det er jo litt uhygienisk at de går og sliter så svetten renner.
- Tror De ikke alle bondekoner i dette land sliter mye mer?
- Det er mange som mener at påkjeningen er for sterk. Og så har det

jo vakt opinion mot dem at de møter med bare armer og bryst i sludd og regn."²⁵³

Her kommer - slik jeg leser det - doxa i debatten på overflaten: Svette kvinner er ikke "kvinnelige" og feminin sensualitet hører ikke hjemme i konkurranseidrett. Da kan mange menn miste kontrollen. Ordene "bare... bryst i sludd og regn" bør selvsagt ikke oppfattes bokstavelig. De fleste "anstendige" kvinner brukte for det første bystholder og bluse, kjole, genser eller annet over, kanskje i tillegg til trøye eller underkjole. I regn blir jo klær som kjent gjennom-siktige og kroppens former kommer lettere til syne. Det er i en slik kontekst jeg tolker denne teksten.

"Formann" i Landsforbundets rådgivende Komite for kvinneidrett, Thordis Andresen (tidligere Bergquist), var enig i å anbefale forbudet. På spørsmål fra samme journalist om hvorfor svarte hun at resultatene fra konkurransen var for dårlige.²⁵⁴

I det følgende ser vi at den mannlige journalisten kan enten tolkes som positiv til kvinnene eller profesjonell i jobben (eller begge deler), mens den kvinnelige lederen av kvinne-komiteen kan her sies å representere hegemonisk maskulinitet:

"- Kan de ikke få løyveattest på forhånd.
- Det får de nok, men 2-3 uker før konkurransen, og det er jo slett ikke sikkert at de er bra ved starten.
- Men istedenfor å forby marsjen, måtte man da vel heller sørge for ordentlig trening og grei beskjed om at de ikke får starte under visse forhold."²⁵⁵

Fru Andresen svarte med å nevne at konkurransene har vakt motstand hos publikum. Og det er så mange andre idrettsgrener som passer bedre.

Ingen av de kvinnelige deltakerne var blitt spurt hverken av Komiteen for kvinneidrett eller av Legekontrollkomiteen i forkant av forbudet. Vinneren av marsjen i 1932 Else Berg legitimerer sin deltakelse bl.a på grunn av helse, et argument som Legekontrollkomiteen synes å ha brukt mot kvinnene:

"- Det er merkelig at lægene ikke kan undersøke oss, sier hun. Jeg for min del er frisk som en fisk, og det er påviselig at nettopp marsjtreningen har hjulpet mig. Hvis lægen kan bevise at konkurransen er skadelig, så bøier vi oss naturligvis, men isåfall må de da vel iallefall undersøke oss som har drevet det ordnetlig. Litt strengere legekontroll er bare bra.
- Det sies at dere går selv om dere ikke er bra.
- Vi damer vet selv når vi kan gå, og når ikke. Såpass kloke er vi, og mennene behøver ikke å bry seg med det."²⁵⁶

Utøveren etterlyser legekontroll og større respekt for kvinnenes egne vurderinger av sin kropp og helse.

I perioden fra rundt 1870 til 1.verdenskrig kan som vi så i forrige kapittel beskrives som hysteriets gullalder når det gjaldt kvinnekropper. Denne fasen kan leses som symbol på at leger "tok" kroppen fra kvinnene. De definerte den som vi så i kraft av sine kunnskaper som svak og nærmest sykkelig fra puberteten til menstruasjonens slutt. E. Berg kan stå som symbol på at kvinnene var i ferd med å "ta" kroppene sine tilbake.

Ifølge SportsManden skal lederen av Komiteen for kvinneidrett ha innrømmet at bestemmelsen om forbudet var forhastet.²⁵⁷ Hun synes imidlertid ikke å stille spørsmål til legenes legitimering ... "sakkyndigheten er man nødt til å bøie sig for..."²⁵⁸ Når det gjelder det siste kan hun representere den mannlige sentralledelsen i organisert idrett. At hun innrømmet at det generelle forbudet var forhastet, leser jeg imidlertid ikke som typisk for denne ledelsen. Den kvinnelige lederen kan stå som eksempel på en motsetningsfylt posisjon i spenning mellom hegemonisk maskulinitet og ulike typer av kvinnelighet.

Hennes ambivalente holdning kan også leses i hennes legitimering av forbudet om alle marsjkonkurranser det året. I artikkelen kom det frem at hun ikke så ut til å være mot marsj for kvinner av prinsipielle grunner, men distansen var for lang og de burde ikke bære noe på ryggen. Dessuten var det en fordel at de var mer usynlige. Strekingen burde etter hennes mening legges på skogsstier enn på landeveier:

"Her har jo et kritikklystent publikum så meget lettere anledning til å konstatere de følger av tretthet som eventuelt måtte melde sig."²⁵⁹

Her er det altså ikke snakk om en faktisk tretthet, men en "som eventuelt måtte melde sig". For da å være på den sikre siden var det tryggest å være restriktiv. Dengang var legers autoritet større enn idag, og det var sjeldent at sentrale idrettsledere gikk ut i mediene og argumenterte mot dem.

Flere lokale mannlige idrettsledere var uenige i forbudet. Vi skal kort se på hva en av lederne i Arild hadde å si om saken.

Formannen i Arild, Hjalmar Larsen pekte på følgende:

"Vår forening har tilskrevet Norges Friidrettsforbund i sakens anledning, og bedt om en nærmere redgjørelse for hvad det er man bygger på. Men noen fyldegjørende forklaring har vi ikke fått."²⁶⁰

Han satset på at kvinnene selv tok initiativet til å få endret forbudet. Larsen så videre for seg at en løsning kunne være å gjøre distansen lettere å gjennomføre.

Vi ser her som i mange tilfeller i dette århundre at kvinner som gruppe ikke står mot menn, men at holdningene går på tvers av kjønnene. Her står de aktive kvinnene og lokale mannlige idrettsledere og enkelte mannlige journalister på samme side mot ledere av begge kjønn på sentralt hold med legene i spissen. En ville imidlertid miste nyansene i holdningen til kvinner og idrett, dersom en grupperte meningene i to fløyer. I denne saken synes det å være minst tre grupper. De som så ut til å være prinsipielt mot av ulike grunner (legekontrollkomiteen), de som respekterte legenes syn, men ønsket en lettere løype for kvinnene (lederen av kvinnekomiteen) og de som var mot forbudet, representert av de aktive kvinnene selv, Else Berg. På det individuelle nivået kan lederen av kvinnekomiteen stå for motsetningfylte holdninger i en og samme person.

I forlengelsen av denne debatten ble det skissert nye forslag til regler for kappgang og marsj, samt kurs for dommere. Dette var begynnelsen på debatten som først kan sies å bli slutført etter danningen av et nytt forbund i 1936.

Det ble intet forbud mot kvinnene i 1933, men et kompromiss.

Distansen ble på 10 km uten ryggsekk og med tvungen legekontroll. En stab av leger, mest kvinnelige, skulle undersøke de kvinnelige deltakerne. I kapittel 6 så vi at Gisela Lyng undersøkte kvinner før og etter en marsjkonkurransen i Trondheim i 1933. Hun kan leses som en kritiker av legenes argumentasjon mot kvinnene.

De omhyggelige legeundersøkelsene, Legekontrollkomiteens forbud og diskusjonene i media både om kvinner og at tekniske regler i marsjkonkurranser kanskje ville bli strengere bidro nok til å skremme bort mange kvinner fra konkurransen i 1933. At Arild ikke stilte med lagpokal (fordi kvinnene ikke var "godt nok trent") gjorde det kanskje mindre interessant for de mange som ikke klarte å hevde seg individuelt til å delta. Uansett, var det et signal i negativ retning for kvinnemarsjen. Konkurransetidretten for kvinner var i startgropa her til lands, og derfor ytterst sårbar. Det skal bare ha vært 20 kvinner som fullførte marsjen i 1933. I rapporten fra den før nevnte kvinnelige legen heter det bl.a.:

"At bevegelsen (i marsj) er uestetisk legger man jo også mere merke til når det er kvinner som utfører den; men herfra er ennu et langt sprang til å påstå at den er skadelig, og slett ikke at den er mere skadelig for kvinner enn for menn når fordringene avpasses efter kvinners ydeevne."²⁶¹

Her legges det andre kriterier på kvinners bevegelse i det offentlige rom enn menns. Helsemessige forhold ("skadelig for kvinner") kan her leses som retorikk for å legitimere en type kontroll over kvinnekropper: dersom de skulle konkurrere måtte maskuline hegemoniske logikker dominere.

Kvinnene fikk færre konkurransetilbud i marsj høsten 1933 i forhold til året før. Det kan også være en grunn til at interessen minsket. Den ble imidlertid også mindre hos menn etter debatten om stil og strengere konkurranseregler. Hvis det er riktig, slik SportsManden påstod at flesteparten av deltakerne i marsj ikke drev med andre idretter, er det lettere å forstå hvorfor interessen for marsj ble betraktelig mindre så raskt. Det kan imidlertid ikke være hele forklaringen. SportsManden kunne melde høsten 1933 at marsjkonkurranser i bl.a. Grenland (Odd og Uredd) var blitt avlyst, grunnet få påmeldinger.

Færre deltakere i marsjkonkurranser skal ha fått forbund og klubber til å satse på skjerpede regler og nytenking.

Reglene ble endret i 1935. Maksimumsdistansen for kvinner og junior menn ble på 10km uten opp-pakning.²⁶² Alle kvinner måtte være 18 år eller eldre.

Bare 475 var påmeldt til Arild-marsjen i 1934 og 400 året etter.²⁶³ Det året skal det ha vært mange av de påmeldte som ikke stilte til start.

Debatten om kvinner og marsj i 1933 kan ha vært en årsak til at Norges Gangforbund fikk klare regler for antrekk sammen med øvrige regler for distanser og stil/teknikk.

Da hadde stilen til begge kjønn og spesielt kvinnenes antrekk vært i fokus i media. Vi skal ta med oss de nye bestemmelsene. Mennene kunne nytte "idrettsdrakt" i den "varme" årstid, men badedrakt var ulovlig. Antrekket til kvinnene blir gjengitt i sin helhet:

"Antrekket for kvinner skal være shorts og bluse **med ærm** (kort eller lang). **Bysteholdere skal benyttes.**- Shorts'en skal ha en benvidde (nederst) av ikke under 90cm., og skal være så lange at de når 10-12cm. ovenfor kneet.

Bruk av idrettsdrakt er ikke tillatt.

Deltakere (begge kjønn) som overtrer disse bestemmelser, eller hvis drakt finnes upassende, **skal nektes å starte.**

NB. Det pålegges arrangøren å påse at deltakerne er klædt under hensyntagen til været.²⁶⁴

Det var også et bilde av kvinnenes antrekk med mønster, som kunne fås kjøpt på forbundets kontor for 50øre i frimerker.

Jeg leser dette som et konsept på bluferdigheten i NLFI. Den var

viktig å opprettholde for begge kjønn. Marsjdeltakende menn i badedrakt var over grensen for hva en aktverdig borger kunne tåle å se på landeveien, mens reglene for kvinner var mye strengere. Idrettsdrakt var ikke aktuelt for disse. Bare lår og skuldre skulle høre privatlivet til eller til nød på en idrettsarena og ikke på offentlige veier. At bystholder ble ekspisitt påbudt er interessant. Her kan vi ha kommentarene fra sekretæren i NFIF i 1933 i friskt minne om "bare bryster i slud og regn". Den mannlige tegneren i SportsManden satset på regnvær under marsjen i 1933. (Se fig. 3.)

I illustrasjon over ser vi to kvinner som konkurrerer. Jeg leser dem som flotte, aktive og sterke. De har begge korte skjørt til midt på låret. I regnet blir kvinnenes bryster og livlinje synlige under de lettantrukne klærne. Tegnene som viser til kvinnene konnoterer for meg sensualitet, frodighet og trygghet. Dersom vi kopler tekst og tegning leser jeg en ironisk kritikk av overdommer Fladvad (s.251).

Starten på denne debatten i det offentlige rom kan også stå som eksempel på at NFIF ikke bare var skeptisk til friidrettskonkurranser for kvinner, men også til nye konkurranser for menn som sentralledelsen ikke synes å ha erfaring med.

Sportlig-gjøringen av marsjidretten til gang med start og innkomst på en stadion gjorde den mindre attraktiv for mosjonerende kvinner og menn, selv om marsjkonkurranser fortsatt var mulig. Strenge regler

om teknikk og klær kan heller ikke ha vært særlig fristende for de fleste kvinner.²⁶⁵

Etter 1936 ble gang en sport for de meget få menn og særlig kvinner. Dette kan også være et eksempel på at sportlig-gjøring kan bidra til at færre - av begge kjønn - blir engasjert i en idrett.

OPPSUMMERING

Vi har her tatt opp idrettens legitimering i et kjønnsperspektiv særlig fra 1890 til 1950. Det motsetningfylte og det mangetydige er forsøkt løftet fram når det gjelder tolkning av hva som blir lest som "feminint" og "maskulint". Det er også grenser for relative og motsetningsfylte posisjoner. Dominerende strukturer i f.eks. friidrett og idrettens lederskikt er også inkludert. Trekk ved sportlig-gjøringen er med som et **bakteppe** for å forstå utvikling fra allsidighet mot spesialisering med økt vekt på nye rekorder og bedre prestasjoner. Jeg problematiserer her enkelte tatt for gitte kategorier om "kvinnelige" og "mannlige" idrettspraksiser.

Legitimering av disse praksisene synes å være motstridende, mens synet på mannsidrett så ut til å være mer entydig fra 1861 til 1950. Samtidig synes innholdet i hva som var godtatt "feminint" å forandre seg mer enn tilsvarende for hva som var "maskulint". Tekster fra "mannlige" idrettspraksiser synes i hele denne perioden å legge vekt på den stålsatte kroppen; først i form av den rette ryggen, deretter med mere fleksible kroppsholdninger ettersom det olympiske idealet vant frem på bekostning av den gamle allsidigheten. Mannsmot og styrke i rygg, mage, ben og armer var hele tida viktige trekk ved idrett, selv om tanken på forsvar ble nedtonet etter 1905. En sterk kropp som et panser mot eksplisitte forsøk på å uttrykke følelser som usikkerhet og fortvilelse kan være en metafor på "hegemonisk maskulinitet" i organisert idrett fra 1861 til 1950. Navnet på en idrettsklubb var til og med "Staalsat" i 1903.²⁶⁶

"Kvinnelige" idrettspraksiser kan være underrapportert i "generelle" oversikter om antall medlemmer og om konkurranser fra norsk idrettshistorie.

Denne presentasjonen har vist at de fleste idretter synes å ha sin spesielle historie når det gjelder endring og motstand mot endring av hva som betraktes som "kvinnelig". Det passer godt inn i Bourdieus feltbegrep, der ulike felt kan sies å ha forskjellige logikker i flere kontekster. Kvinnelige utøvere var aktive i

organisert idrett fra rundt 1860 - først i gymnastikk, deretter i ski, skøyter, tennis, ridning og roing. De konkurrerte tidlig i ski, skøyter, ridning og tennis. Svømming tok også godt i mot kvinnene fra starten, i motsetning til friidrett og roing. Halvnakne og dyktige svømmedamer i badedrakt kan symbolisere en motsetningsfylt kvinnelighet: Kroppene kan både ha blitt tolket som idrettsutøvere, moderskap, "usømmelighet", nakenhet og sensuelle sexobjekter. At halvnakne svømmedamer kan leses som "anstendige", mens de mer påkledd marsjdamene kan tolkes som metaforer på "usømmelighet" viser hvor viktig kontekst og idrettsfeltenes historie er. Her bør livberging, opplæring av barn og unge med i en kontekst om "korrekt kvinnelighet" i svømming under vannet og militæres "mandige" idretter på offentlige gater og veier i marsj med.²⁶⁷

Ridning er spesielt, fordi kvinner var med å starte klubber på lik linje med menn. Før det ble dannet særforbund, konkurrerte de i samme klasse som menn. Etter at rytterforbundet var stiftet, fikk de egne kvinneklasser og Norgesmesterskap samtidig med mennene. Tennis har også en spesiell historie. Kvinner var også med fra starten og begge kjønn kunne konkurrere i samme klasse (mixed) etter at forbundet var stiftet. I svømming, tennis og ridning synes den binære logikk om enten å vurdere øvelser som "kvinnelige" eller "mannlige" ikke å fungere. Kunstløp på skøyter har sin spesielle historie. Først kan denne konkurransegrenen leses som overveiende "maskulin", deretter for begge kjønn og fra rundt 1930 først og fremst som "godtatt feminin".

Av 20 idretter i 1937 hadde 8 nasjonale/internasjonale mesterskap for kvinner. Håndball fikk det i 1938. Av de 10 som ikke hadde nasjonale/internasjonale konkurranser for kvinner kan 7 karakteriseres som typiske mannsidretter, mens kvinner i friidrett og roing konkurrerte på lokalt nivå.

Et generelt fenomen er imidlertid at mosjonsidrett for kvinner synes å være godtatt lenge før konkurranseidretten ble det.

Kvinner var imidlertid det annet kjønn blant ledere og trenere i samtlige idretter. Gymnastikk- og turn har en spesiell historie, der de tidlig la vekt på å få kvinnelige trenere/ instruktører og dommere etter at NM for kvinner i individuelle konkurranser ble innført.

Det kan virke som en uendelig forskjell hvis vi tar utgangspunkt i Døderleins anbefalinger om forsiktighet på ski for kvinner i 1896 og Laila Schou Nilsens dristige 1. plass i utfor (i kombinasjonen

utfor/slalåm) i OL i 1936 eller hennes verdensrekorder på skøyter fra 1935.

Hele tida var konkurranser for kvinner imidlertid motsetningsfylt i organisert idrett. Ofte stod kvinner sammen med lokale mannlige ledere mot mannlige sentralidrettsledere. Ett og samme menneske kan her forstås som motsetningsfylt i eksemplet fru Andersen som leder for Komiteen for kvinneidrett fra 1931. Hun kan tolkes som både for og imot marsjkonkurranser.

"Kvinnelige" idrettspraksiser i Norge synes å få sin første store oppblomstringsperiode når det gjelder konkurranser i det offentlige rom på 1930-tallet. I forhold til andre land i som f.eks. USA, Canada, Tyskland, Sverige, Frankrike og England kan Norge sies å være 10 år etter.²⁶⁸ Konkurranser i langrenn, friidrett, marsj, roing, håndball og "prestasjonsidrett" i svømming kan stå som typiske 1930-talls fenomener for kvinner. Det betyr ikke som nevnt at idrettskonkurranser for norske kvinner ikke fant sted før. Gymnastikk hadde lagkonkurranser fra 1910, mens tennis og svømming hadde Norgesmesterskap fra 1911. Det ble arrangert NM i parløp (kunstløp) fra 1907 og i (single) for kvinner fra 1912. Det som synes å særprege disse idrettene er at **få** deltok og at det sosiale skiktet synes å være snevert i forhold til tilsvarende på 1930-tallet. Marsjkonkurranser i 1931-32 kan representere det andre ytterpunktet. Her synes begge kjønn fra alle samfunnsklasser å være med. Det store "kvinne-trøkket" synes å komme fra 1930. Et slikt generelt fenomen må også inkludere kvinnene i Arbeidernes Idrettsforbund (1924-40). 1930-tallet kan også stå som en blomstringsperiode for kvinneidretten i denne organisasjonen, selv om friidrettskvinnene der kunne delta i NM fra 1927 og langrennskvinnene omtrent samtidig.

Uenigheter i media kom klarest fram i praksiser i friidrett, marsj og tildels i roing. Sentralledere i disse idrettene kan karakteriseres som meget restriktive. Friidrett var også en av de eldste idrettene med internasjonale seire og med god internasjonal kontakt, også om kvinneidrett. 800m i friidrett i OL i 1928 synes å bli fremstilt slik at gamle stereotypier om "kvinnelighet" holdt seg lengre blant sentralidrettsledere her. Debatten kan sies å ha vært følelsesladet. Kvinner som konkurrerer på 800m "sliter...sig op, river i sine egne muskler, utvikler dem stygt...hisser dem op..." Marsj var administrert av Norges Friidrettsforbund til 1936. Det kan

være noe av forklaringen på motstand mot kvinnelige konkurranseutøvere. Ski var betraktet som en nasjonalidrett for menn. Her la norske og nordiske mannlige ledere kriterier for utviklingen av internasjonal langrenn i hele denne perioden. Det gjorde dem ikke mer liberale mot kvinner, snarere tvert i mot. Fremfor alt synes Legekontrollkomiteen i NLFI å være en bremsekloss for kvinnene. De hadde stor autoritet. Hysteri om kvinnekropper kan som vi så i forrige kapittel tolkes indirekte i enkelte legetekster også etter 1945.

"Kvinnelige" idrettspraksiser på 1930-tallet var i de fleste tilfeller meget forskjellig fra 1890. I 1932 var vinnertida på 1000m lengdeløp for kvinner (NM på skøyter) på hele 43 sekunder raskere enn beste tid på et lokalt stevne i Kristiania i 1888. Slike forskjeller bør sees i sammenheng med de "nye" typer av femininiteter som utvidet synet på hva kvinner burde gjøre i arbeid og fritid i forhold til forrige generasjon. Vi så i historiekapitlet at deler av norsk litteratur synes å endre bilder av unge kvinner fra midten av 1920-tallet. I en ungpikeroman fra 1928 var hovedpersonen "tynn, lys, livsglad, usentimental og sporty". Kvinner hadde gradvis fått færre barn, bedre hjelpemidler i huset, mer utdanning og litt flere valg av yrker.

Bilder av godtatt "kvinnelighet" var også motsetningsfylt, både i arbeid og fritid. Selv om kvinner fødte færre barn, maktet de ikke å rydde rom for mer fritid. Det var mange som synes å "tviholde" på gamle praksiser. Mannlige sentralidrettsledere i friidrett og lederne i ski kan leses som eksempler på dette. Ifølge tekster synes ikke lederen i NFIF å like kvinnelige utøvere i marsj som hadde "bare bryster i slud og regn": der kvinnekroppen var synlig under konkurranse på offentlige veier og å ha kvinnelige og mannlige utøvere som konkurrerte på samme bane. Skiidretten hadde muligheter til å bygge opp et miljø for kvinnelige langrennsløpere med Laila Schou Nilsen i spissen. Den sjansen tok de ikke. Disse idrettene - og spesielt sentrale mannlige ledere - kan særlig fra 1932-34, men også i hele dette tiåret - være en indikasjon på det Kimmel i kapittel 5 kalte for en mulig frykt for hva endring av kvinners praksiser ville få for tilsvarende hos menn.

Det var ikke bare på 1930-tallet at mannlige sentralidrettsledere unnlot å gripe sjansen til å utvikle kvinneidretten. Det er forhold som tyder på at tilbud i skikonkurranser for kvinner ble mindre i

forhold til tilsvarende hos menn i perioden 1906-30, iallfall dersom en tar utgangspunkt i dekningen i media. Norske kvinner i slalåm og utfor hadde representert Norge flere ganger på 1930-tallet. Mot slutten av dette tiåret og spesielt fra 1945 synes ikke lederne i ski å satse på dem lenger. Laila trappet ned på treningen allerede i 1938, fordi forbundet ikke ville sende en kvinnetropp til VM i 1938. Hun ble med uten særlig trening i 1939 etter press fra SportsManden. Lengdeløp på skøyter - som satsingsområde for kvinner - tok slutt etter 1940. Denne nedgradering av enkelte kvinneidretter fra 1945 kan settes i sammenheng med synet på akseptert kvinnelighet i den nord-vestlige verden etter 2. verdenskrig. I striden om å få kvinner i bl.a. USA og England vekk fra lønnsarbeid som de hadde drevet mens mennene var soldater, synes mange strategier å bli brukt. Selv om dette ikke gjaldt for norske kvinner, kan vi se eksempler på en usynliggjøring av kvinners problemer under oppbyggingen av landet fra 1945.²⁶⁹

Eksemplene i slalåm-utfor og lengdeløp på skøyter kan også leses innenfor Kimmel tese om trussel mot status quo i kvinneidretten som bl.a. kunne føre til økt konkurranse om sparsomme midler til idrettene. Disse kan også vise at ikke all utvikling gir flere og bedre tilbud til kvinner.

Kvinneidretten synes å bli organisert litt forskjellig i de ulike periodene, selv om det er eksempler på at de tidlig var medlem i enkelte klubber på linje med menn, som f.eks. i Asker Skiklubb rundt år 1900. De første kvinneklubber var i gymnastikk/turn (fra slutten av 1850-tallet) og roing og ridning (1880-tallet). De to første idrettene var også tidligst med å danne egne kvinneforeninger i Danmark.²⁷⁰ Fram til 1937 ble det også dannet flere kvinnelige ski-, svømme og "fleridretts-klubber/ foreninger. Disse hadde sine egne medlemskartotek, midler og generalforsamlinger. Også "damegrupper" i idrettslag/klubber for menn ble dannet. Mange av disse hadde først intet idrettslig formål, men skaffet penger til menns idrett, vasket og sydde konkurransedrakter og ordnet med sosialt samvær. Enkelte av disse hadde i perioder aktive kvinnelige utøvere.

Etterat Komiteen for kvinneidrett hadde foreslått at kvinneidretten skulle integreres i særvidrettene rundt 1930, ble forsøk på å danne egne kvinneidrettsorganisasjoner møtt med skepsis sentralt i NLFI. Det var tilfelle med Det kvinnelige friidrettsforbundet i 1932. Rene kvinneklubber som Funkis fra 1932 ble kortvarige,²⁷¹ bl.a. fordi idretten etterhvert ble fastere organisert også på krets nivå. Dersom

kvinnefriidretten hadde slått igjennom tidlig på 1920-tallet, hadde en trolig hatt et Kvinnelig Friidrettsforbund, slik det var i andre land.

Konteksten for tolkning av hva som var akseptert "feminint" og "maskulint" er altså innen hegemonisk maskulinitet. Et kjennetegn her er at andre typer maskulinitet og spesielt femininiteter betraktes som underlegne og annen rangs. Derfor synes kvinner i mange idretter i hele denne perioden å være det annet kjønn når det gjelder konkurranse på nasjonalt plan. Dette er imidlertid bare en generell karakteristikk. Dersom Norge fostret verdensmestrene som Sonja Henie og Laila Schou Nilsen eller internasjonale stjerner som f.eks. Molla Bjurstedt og populære, nasjonale som Ada Werring i tennis kan kjønn leses som irrelevant. I en "kvinnelig" idrett som kunstløp rundt 1930 ble det kanskje en fordel når vi hadde en liten og søt heltinne med vakre og "moderne" konkurransedrakter. Ridning kan også stå som et eksempel på at konkurranser var godtatt for kvinner. Tennis er likeså en idrett der hegemonisk maskulinitet først og fremst synes å gjelde på leder- og trenernivå og ikke blant de aktive. At utøverne i disse to praksisene kan tolkes innen "storborgerskapet" før 1945 kan ha bidratt til større romslighet om hva som var akseptert "kvinnelighet".

Når det gjelder enkelte lokale konkurranser og mosjon synes ikke hegemonisk maskulinitet om å nedvurdere kvinner å være en dominerende logikk, f. eks. Arild-marsjen. I gymnastikk og turn ble menn det annet kjønn når det gjelder antall medlemmer fra perioden 1930-44 i Tyskland, Sverige, Danmark og Norge. For flere av håndballkvinnene fra 1937-50 stod gymnastikk og turn som symbol på kvinneidrett i Norge.

De individuelle idrettene var i høysetet i perioden til 2. verdenskrig. Av NLFI's 20 idretter i 1940 kan 16 sies å være individuelle og bare 4 lag. De siste var fotball, bandy, ishockey og håndball. Før 1937 var det ingen lagidrett for kvinner i NLFI, mens Arbeidernes Idrettsforbund introduserte volleyball for kvinner i 1936.²⁷²

De to neste kapitlene er om lagidrett; håndball, først internasjonalt og så nasjonalt.

Noter

1. Forbedring her i betydning av flere tilbud til kvinner.

2. De følgende 8 idrettene hadde ikke kvinneidrett på programmet, og videre ingen idrettsaktive kvinnelige medlemmer som konkurrerte i Norgesmesterskap eller som representerte særforbundet i internasjonale stevner før 1937 i Norges Landsforbund for Idrett. De var heller ikke med i kvinnekomiteens oversikter over kvinneidretter (årstallet i parentes viser når forbundet ble dannet) : Fotball (1902), sykling (1910), boksing (1913), bryting (1913), bandy (1920), skyting (1925), ishockey (1934), kajakk (1934). (Sykling var nevnt som en idrett som ikke passet for kvinner, slik at det i enkelte perioder har vært visse konkurranser på lokalt nivå, bl.a. et lokalt "sykkelritt" i Kristiania i 1902.)

Denne oversikten betyr imidlertid ikke at det aldri har vært kvinneidrett i de andre idrettene som er nevnt her. Det er eksempler på meget sporadiske konkurranser i fotball og bandy i enkelte klubber.

Orientering var administrert av Norges Friidrettsforbund til 1945. Det var enkelte kvinnelige utøvere som konkurrerte på klubbnivå før 1937. Disse er ikke inkludert pga ovennevnte kriterier om nasjonale mesterskap og fordi det ikke synes å være et stridsspørsmål i det offentlige rom i de kilder jeg har hatt til rådighet.

3. Brever og notater fra organisert idrett om friidrett er sentrale kilder, fordi en kan lese en intern strid mellom sentralstyret og en klubb og mellom sentralstyret i et særforbund og styret i NLFI.

4. Termen staves med "y" og ikke med "u" og tødde av skrive tekniske grunner.

5. Se bl.a. Utaker, A., 1989, op.cit.: 178-187 og s. 151.

6. "Aarsberetning for 1861", Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug, Ch. Schibsted, Christiania, :3.

7. Olstad, F., 1987, op.cit.: 18-19. Se også:
"Direktør Jørgen Gjerdrum". I Norsk Idrætsblad, 1881, nr. 8.: 1.

8. "Mandig" blir oversatt med "manful", "manly" i Kirkeby, W.A., 1986: norsk-engelsk ordbok, Oslo: Kunnskapsforlaget (Aschehoug-Gyldendal), :741. "Mannlig" blir videre oversatt med "male", mens "maskulin" har det engelske "masculine" som "likeverdige" begrep. Vi har altså tre begreper som synes å indikere sider ved termen maskulinitet: mandig (brukt hyppig på 1800-tallet), mannlig og maskulin. Termene mannlig og maskulin brukes her om samme fenomen, mens "mandig" nyttes først og fremst om tekster før år 1900.

9. Seeberg, F., G., 1903: "Idrættens betydning i militær henseende". I Centralforeningen for udbredelse af idræt Aarsberetning 1903, :30.

10. Ibid.: 31.

11. Centralforeningen for udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug, 1864: Aarsberetning for 1863, Christiania: B. M. Bentzens Bogtrykkeri, :5.

12. Ibid.

- 13."F. G.". ,1910: "Saadan skal det være!" I Centralforeningen for udbredelse af idræt Aarsberetning 1909-1910, :1.
- 14.Wergeland,H. (red.),1906:Norsk idrætsblads JULENUMMER 1905, Kristiania :Marius Starnes, : første side.
15. Olstad,F.:"Norsk Idrettshistorie" Forsvar,sport,klassekamp 1861-1939,Aschehoug,1987:47.
- 16.Lappman,P. ("P.L"),1882: "Den skandinaviske ungdoms gymnastisk militære opdragelse. Gymnastik i skolen og i hæren". I Norsk Idrætsblad,nr.12.: 94.
17. Ween,E.:Oslo Turnforening 1855-1930,Fabritius & Sønner, Oslo 1930:18.
- 18."Kristiania Turnforenings 25 års beretning fremlagt ved debs 25 års fest sommeren 1880". I Norsk Idrætsblad,nr.4,1881,op.cit.:25.
- 19.Ibid.:414.
- 20.Trangbæk,E.,1987,op.cit.:172.
- 21."A".,1882: "Fra gymnastiksalen I". I Norsk Idrætsblad,nr.9.: 69.
- 22."Den fjerde svenske gymnastikfest i Stockholm den 28 og 29 april 1882". I Norsk Idrætsblad,1882,nr.18.:139.
- 23."M".,1896: "Gymnastik". I Norsk Idrætsblad,nr.33,:264.
- 24.Norsk Idrætsblad,1895,nr.20.:195.
- 25.Ibid.:196.
- 26.Forbundets egne kilder karakteriserer ikke dette som Norgesmesterskap. .
- 27.Gutsmuths øvelser tok utgangspunkt i spring-,løpe-,kaste-,bryte-,klatre-,likevekt-og balanse,løfte-,bære-,trakk-, danse-,gang- og militære øvelser. (Tangbæk,E.,1987,:27).
- 28.Sethne,A.,1927: " Elli Bjørksten til Oslo. Kvinde-gymnastikkens skaper" I Aftenposten, morgennummer,23.05.,:4.
- 29."Judge",1917: "Elli Bjørksten og hendes system". I avisas aftennummer,samme dag,:5.
- 30.Bjørkstens nye kvinnegymnastikk var kjent i Norge i 1922.
- 31.Hauge-Moe,P.,1989: Ogsaa vi,naar det blir krevet Norges Gymnastikk- og Turnforbund 100 år 1890-1990,Oslo: Norges gymnastikk- og Turnforbund,:208.
- 32.Tønsberg,R.,1947:"Konkurransen for kvinner i turn?" I SportsManden,nr.23,.

33. Lippe, von der, G., 1982: "Glimt fra kvinneidrettens historie". I (red.) Lippe, von der, G.: Kvinner og idrett fra myte til realitet, Oslo: Gyldendal, :84.
34. Tangbæk, E., 1996: "Mellom leg og disiplin". Forelesning i Idrett og samfunn, Telemark ,Bø, (HiT), 02.02.
I 1938 var det hele 70.895 kvinnelige medlemmer i dansk organisert gymnastikk. Det var 90% av samtlige kvinnelige mosjonister og konkurranseutøvere. (Det statistiske departementet: Statistiske etterretninger 30.Aargang 1938. Danmarks statestikk, København: Bianco Lunos Bogtrykkeri A/S, : 315.
35. Olofsson, E., 1989, op.cit.:241.
36. "En Skiklub". I Norsk Idrætsblad, 1882, nr.9.:69.
37. Døderlein, 1896, op.cit.:70-71.
38. Grimeland, B., A., 1910, : "Tanker til overveielse". I op.cit.:63.
39. Ibid.
Mo, K., 1989: "Norsk motstand mot vinter-O1 i 1928". I (red.) Goksøyr, M. og Mo, K.: Norsk Idrettshistorisk Årbok 1989, Norsk Idrettshistorisk Forening, Oslo: Hestholms Boktrykkeri, :50-66 (58).
Nansen, F., 1890, : Paa ski over Grønland, Kristiania.
Den engelske versjonen har tittelen The First Crossing of Greenland, London, 1890, :83.
40. Smith, A., D., 1983: Theories of Nationalism, London, : 271.
41. Goksøyr, M., 1995: " Phases and Functions of Nationalism: Norway's Utilization of International Sport in the late Nineteenth and Early Twentieth Centuries" I (red.) Mangan, J., A.: The International Journal of History of Sport, London: Frank Cass, :125-147 (125).
Se også Goksøyr, M., 1996: "Winter sports and the creation of a Norwegian national identity at the turn of the 19th century". I (red.) Goksøyr, M., Lippe, von der, G. og Mo, K., op.cit.:26-34 og da spesielt s.26-27.
42. Mange historikere tar utgangspunkt i den franske revolusjon fra 1789. I Norge har det vært vanlig å tidfeste en gryende nasjonal følelse i kjølevannet av vernet om Grunnloven som et motstykke til et svensk hegemoni. Torgslaget ved feiringen av 17.mai i 1829 kan være symbol på en slik type nasjonalisme.
Andre synes å ta utgangspunkt i senere perioder. Se bl.a.
Hobshavn, E., 1983: "Mass-Producing Traditions: Europe, 1870-1914". I (red.) Hobshavn, E. og Ranger, T.: The Invention of Traditions, Cambridge.
43. Se bl.a. Aarsberetningene for 1900-1910, forsiden.
44. "Legemsøvelser". (usignert). I Centralforeningen for udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug, Aarsberetning for 1865, B.M. Bentzens Boktrykkeri, Christiania, 1866:13.
45. Bildemappe for barn, 1939 i Vaage, J: "Snø og Ski", 1956:52.
46. Aarsberetning for 1863 (Centralforeningen), 1864, op.cit.:16.
47. Ibid.

48. Olstad, F., 1987, op.cit.:53.
49. Løchen, A.: Om kvindelighet i "Nylønde", 1887:146.
50. Mirrrelse, 1903: "Fremtidskvindens Dragt." I "Urd", nr.11.,:124.
51. Ibid.
52. "S.B.", 1897: "Sportsdragter for Damer". I "Urd", nr.3.,:24.
53. Ibid.
54. Dybvad, J., 1912 etter Bugge, A., 1961, op.cit.,:10.
55. Bl.a. "Til Paaske: Ski-kittel. Molstad & Co." I Dagbladet, 21.03.1923,:2 og "Nidar chokolade, sol-kakao og konfekt". I ibid.,:8.
56. Se bl.a. Urd, 1928, nr.7.:104, 1930, nr.2.:29 og nr.1, 1936, nr.1.:22.
57. "bg"., 1881: "Skisporten" I Norsk Idrætsblad, nr.4.:1.
58. "Damerne og idrætten". I Norsk Idrætsblad, 1891, nr.26.:154.
59. "Skirenn i Asker". I Norsk Idrætsblad, 1897, nr. 5:41-42.
60. "En ægte Kristiania sportsdag", 1894. I Norsk Idrætsblad, nr.5,:39.
61. Aarsberetning for Centralforeningen for 1896-97, op.cit.:167.
62. Mine termer for å fokusere på hysteri av kvinnekropper.
63. "Dameskirend". I Vestfold, Jarlsberg of Larviks amt, 06.03., 1900.:1.
64. Trondhjems Skiklub gjennom 50 år, 1884-1934, Adresseavisens Bogtrykkeri,:70, 194-200.
Trondhjems Skiklubs Aarsberetning 1904-05, Nidaros og Trøndelagens trykkeri,:5-6 og Trondhjems Skiklubs Aarsberetning 1906-07, Trondhjem: Johan Ludv. Vikans Bogtrykkeri,:8.
1927 var siste året klubben arrangerte konkurranser for kvinner.
65. "Bicolor", 1914: "Fra Trondhjem." I Sport, nr.13,:141.
66. Trondhjems Skiklubs Aarsberetning for 1908-09, 1909, Nidaros og Trøndelagens Trykkeri,:28.
67. "Clab"., 1931: "Verdensrekord på ski for damer". I SportsManden, nr.8,:3.
68. Ibid.
69. "Svenskene er "fortjust" over våre skidamer", (Kvinnesiden). I SportsManden, 1931, nr.30.:10.
70. "To berømte skidamer" (annonse), (Kvinnesiden). I SportsManden, nr.15, 1931,: 5.
-

71. Olstad, F., 1987, op.cit.:300.
72. "Hel"., 1940: "Johanne Kolstads fantastiske karriere" I Damebladet, nr. 9, :4.
73. "BOB", 1932: "Dameklubben "Funkis" gjorde god propaganda for dameidretten ved sin start". I SportsManden, nr.39: 7.
74. For et mer utførlig referat av denne debatten se Lippe, von der, G., 1993-4. I Stadion, op.cit.:178-187.
75. Jahr, G., 1933: Brev av 24.juni 1933 til Norges Landsforbund, E., W., Nansen fra Norges Skiforbund, samt "Sak 15:Kvinneidretten." I Beretning 1 juli 1932- 31 mai 1933, Norges Landsforbund for Idrett, : 73.
M.h.t. langrenn synes en slik holdning å stemme overens med holdningen i Trondhjems Skiklub i 1934. Her ble langrenn betegnet som "ukvinnelig".
76. For en nærmere redgjørelse av den norske innsatsen vises til Lippe, von der, G., 1994: "From Garmisch in 1936 to Oslo in 1952" I op.cit.:171-186 og Lippe, von der, G.: "Skiing, Gender and Nationalism in Garmisch, 1936". I (red.) Goksøyr, M., Lippe, von der, G. og Mo, K., 1996, op.cit.:250-261.
77. Aavatsmark, P., 1936: "Da Norge TRIUMFERTE i utforrennet" I SportsManden, nr.15, : 5.
78. "Norsk pike - verdens beste i utforrenn!" I Urd 1936, nr.7.:211.
79. Mo, K., 1989, op.cit.:63.
80. Ibid.:55.
81. Ibid.:53.
82. Stetson, 1945: Idrettsfrontens kamp, Utdrag av Jøssingidrettens saga 1941-1945, Oslo: Halvorsens Bokhandel, :33-45.
Lippe, von der, G., 1989: "Nazi-idrett i Bø: 1940-45". I Norsk Idrettshistorisk Årbok 1989, Oslo: Norsk Idrettshistorisk Forening, :85-87.
83. Lippe, G., von der, 1985: Det sentrale kvinneutvalget i Norges Idrettsforbund 1946-53, Seksjon for kultur og idrett, Skrifter 103, Telemark distriktshøgskole, :29-31.
84. Brev fra kvinneutvalget i Norges Skiforbund av 15.09.47. I Boks 310, NIF's arkiv.
85. Intervju med en av de aktive mai 1991.
86. Lippe, von der, G., 1985b, op.cit.:25-32.
87. Ibid.:51.
88. Ibid.:52.
89. "Skøiteløb". I Aarsberetning for 1897, (Centralforeningen) op.cit.:78-79.

90. Ibid.
91. Lakoff, G. og Johnson, M., 1980, op.cit.:15.
92. Christiania Intelligenssedler, 19.03.1888.:2.
Norsk Idrætsblad, 1888, nr.7.:47.
93. Norsk Idrætsblad, nr.2, 1887, :17.
94. Balck, V., G og Bernhard, A., 1895: "Det internasjonale skøiteforbund". I Norsk Idrætsblad, nr.20, :171.
95. Bryn, Y., 1906: "Kunstløbskolen 1905-1906". I Centralforeningen for udbredelse af idræt Aarsberetning for 1905 samt vinteren 1905-1906, Kristiania: Steen'ske Boktrykkeri, :162.
96. "Kunstløbet". I Idrætsliv, 1916, nr.4.:26.
97. "Nift" I Idrætsliv, 1925, nr.9.:64.
98. Eldegard, E., 1927: "Skoleungdomsstevnet". I Idrettsliv, nr.16, 1927: siste side.
99. "M.Bjørn", 1932: "Hvem blir Norgesmester i kunstløp?" I SportsManden, "Kvinnesiden", nr.2.:7.
100. Matheson, C., 1935: "Norgesmesteren i herre singel dårligere enn dårligste dame!" I SportsManden, nr.7, :2.
101. Det ble ikke arrangert NM i single for menn i 1946 eller i perioden 1948-55.
102. "Laboremus", 1916: "Norgesmesterskapet i hockey". I Idrætsliv, nr.8, :61.
Lørdal, M., 1905: "Kri.a skøiteklubs 2. pointsløb og ishockeymatch". I Norsk Idrætsblad, nr.2, :18-19.
103. En for-forståelse i et Norgesmesterskap er at alle landets klubber skal vite om konkurransen, slik at de beste kan delta. Et landsomfattende forbund er en garanti for dette. Dessuten er begrepet Norgesmesterskap knyttet til nasjonale særforbund i en sportlig-gjøringsprosess.
104. Derrida knyttes til termen dekonstruksjon, som vi så i kapittel 4. En nærmere redgjørelse for begrepet "rekonstruksjon", slik jeg har brukt det (som ikke er i fokus hos "postmodernistene" finnes i Lippe, von der, G., 1995: The Semiotics of the Body in a gender perspective A connotational analysis, Paper at the NASSS-conference, USA, November 1st. Jeg brukete termen "rekonstruksjon" her i betydningen reproduksjon av verdier, idealer og praksiser ofte fra en generasjon til neste. (I siste kapittel har jeg redgjort nærmere for en sammenheng mellom disse to begrepene og hvordan de brukes i denne studien.) Begrepet bør sees i sammenheng med dekonstruksjon; et forsøk på å lage nye innhold i gamle begreper.
105. At termen blir forkortelsen "sek." og ikke hele begrepet "sekunder" kan leses som et eksempel på at dagligspråket og sportspressen synes å ha domians i vitenskapsspråket i idrett på dette punktet.

- 106."K.A.",1932: "Ny verdensrekord på Stadion igår". I SportsManden,nr.26.:4.
- 107.Illustrasjoner til Sol,D.,1936,:"Så var det ski- og skøiteutstyret igjen". I Urd,nr.1,:23.
- 108.Sak 5.:"Hurtigløp for damer som olympisk konkurranse". I Protokoll i Idrettsstyrets arbeidsutvalg 21.12.1938,Boks 36:Protokoll Idrettsstyrets møter,privatarkiv nr.90:NIF. Søknden skulle sendes til Norges representant i den olympiske komite,skipsreder Fearnly med "utvalgets beste anbefaling og med anmodning til ham om å fremme saken".
- 109.Borgen,P.,O.,1979:Norsk Ryttersports historie, Oslo: Norges Rytterforbund,:58.
- 110.Ibid.
- 111.Ibid.:59.
- 112.Ibid.:65.
- 113.Ibid.:72.
- 114.Ibid.:72-73.
- 115.Ibid.:73.
- 116.Sverdrup,G.,1982:"Dame og herre tilhest" I Norsk idrætsblad,nr.5,:37.
- 117.Borgen,P.,O.,1979,op.cit.:103.
- 118."O.M.",1916:"Ridestevnet i Trondhjem 3 (og) 4 Juni 1916. I Norsk Idrætsblad og Sport,nr.23,:272.
- 119.Borgen,P.,O.,1979,op.cit.:110.
- 120.Bugge,A.,1961,op.cit.:31.
- 121.Ibid.:32.
- 122.Aspestrand,H.,1923: "Svømming". I Amundsen,K.,V. (red.), op.cit.:89.
- 123.I 1922 ble kunstsvømming sløffet som mesterskapsøvelse for menn. (Aspestrand,H.,1923,op.cit.:86.)
- 124.Norges Svømmeforbund: Sol - Luft- Vann,Jubileet i 1960, Oslo 1960:9.
- 125."Sommerens store svømmekonkurranse". I Norsk Idrætsblad,1905,nr.32.:277.
Wergeland,H. (red.),1905 : "Svømmesaisonen 1905". I Norsk Idrætsblad,julenummer:20.
- 126.Ibid.:10.
- 127."E.P.",1914: "Svømmesporten i 1914." I Idrættsliv,nr.5.: 1.

128. Dette synes også å ha vært et internasjonalt fenomen idet svømming for kvinner ble en olympisk idrett allerede i 1912. Boutillier, M., A. og San Giovanni, L., 1983, op.cit.:225.
129. Ruud, R., 1918: "K.I.F.s medlemsblad og Kristiania kvindelige svømmeclub." I Idrætsliv, nr.45, : 362.
130. I 1923 utgjorde disse svømmetyper synkronsvømming: Andesvømming, "nødmasten" (på ryggen), kolbøtter, langkolbøtter, en spesiell type ryggsvømming, "nisen", torpedoen, propellsvømming, marsj i vannet, å stå i vannet, flyting på rygg og bryst, pendelen og "rullende stakk". (Se Aspestrand, H., 1923, op.cit.:86-89.)
131. "Kristiania kvindelige svømmeclub" I Idrætsliv, 1918, nr.30.: 238.
132. De amerikanske kvinnene hadde i tillegg 1609m (1 mil) i frisvømming.
133. "Weismuller igjen". I Dagbladet, 07.02, 1923, :6.
134. Hargreaves, J., 1994, op.cit.:55.
135. "E. K", 1902: "Kristiania tennisklubb" (Første del av artikkelen stod i nr.10.). I Norsk Idrætsblad, nr. 11, :123. Norsk Idrætsblad, nr.28, :331.
136. Norsk Idrætsblad, 1901, nr.21.:248.
137. "E. K", 1902: "Kristiania Tennisklubb". I Norsk Idrætsblad, nr.11, :123.
138. Ibid.
139. "E.L", 1902: "Lawn-tennis i Drammen". I Norsk Idrætsblad, nr. 30, :359.
140. "Spectator", 1915: "Den vide, vide Verden". I Urd, nr.27.:322.
141. Ibid.
142. Bilde i Olstad, F., 1987, op.cit.:184.
143. Illustrasjon etter "Vecko-Journalen". I Urd, nr.17, 1928: 262.
144. "Molla Mallory viste et glimrende spil i Tennishallen igaar". I Tidens Tegn, ,30.04., 1926:1.
145. Protokoll fra Norges Tennisforbund's 32 .ordinære ting, lørdag 29. november 1947: Sak 5. Innkomne forslag I Norges Tennisforbund. Tingprotokoll.1937-1948. (Idrettens Hus)
146. President Diesen, E.: Innkomne forslag (unummerert), Protokoll over Norges Tennisforbunds ting 26 februar 1938. I Ibid.: 51.
147. Norges Tennisforbunds ting 9 mars 1940. Forbundets virksomhet, punkt 27. I Ibid.

148. Dersom norsk organisert idrett hadde hatt medlemmer av grupper med "andre hudfarger", ville også spørsmål om rase blitt inkludert.

149. Remfeldt, A., 1930: "Norgesmesterskapet i tennis". I Urd, nr.35, :554.

150. "Hva slags sport passer best for kvinner?" I Alle Kvinner, 1939, nr.30.:17.

151. Forbundstinget 1940, " Norges Tennisforbund bestå idag av:". I Norges Tennisforbund, op.cit., 1940.

152. "Bobo", 1948: "Tennis." I Norsk Idrett, op.cit.: 90.

153. Wergeland, H., 1970: 100år. Den Gymnastiske Centralskole 1870-1915 Statens Gymnastikkskole 1915-1968 Norges Idrettshøgskole 1968-1970, Referat fra jubileumssymposiet, Norges Idrettshøgskole, Avdeling for kurs, informasjon og etterutdanning, :7.

154. Centralforeningen for udbredelse af idræt: "Aarsberetning for 1905 samt vinteren 1905-06", Steenske Bogtrykkeri, Kristiania 1906:64.

155. "Freya", 1909: "Vinter-idrætsstevnet." I Urd, nr.10.:116.

156. Ibid.

157. Paulsen, R.: Fekting. hvorfor ikke begynne å fekte? I "Norsk Idrett", Særnummer for Kvinneidretten, nr.5, 1949:86.

158. Goksøyr, M., 1991: Idrettsliv i Borgerskapets by, Dr. scientavhandling ved Norges Idrettshøgskole, :90.

159. Ibid.:94.

160. Manskow, R., 1952: Norges Roforbund 1900-1950, Oslo: Fabritius, :16.

161. Ibid.:18-19.

162. Se bl.a. Bonde, H., 1991, op.cit.:66, 84.

163. Se bl.a. Mangan, J., A., 1995, op.cit.:10-39, Pfister, G. og Steins, G., 1987, op.cit.

164. Nicolaisen, J.

165. "Roning". I Norsk Idrætsblad, 1911, nr.33.:289.

166. "E., W.", 1908: "Fra Stavanger", I Norsk Idrætsblad, nr.30, : 247.

167. Svendsrød, R., 1985: "Dameroning i Norge". I Norske Studenters Roklubb, Årbok 1984, Oslo, :51.

168. Norsk idrætsblad, 1909, nr.43.

169. "Thv. E. J.", 1937: I SportsManden ,nr.51.

170."Aron",1948: "Bør kvinnelig konkurranseroing sløyfes?": I SportsManden,nr.57.:5.

171.Ibid.

172.Det synes ikke å være en norsk oppfinnelse. Før konkurranseroing ble godtatt i tysk organisert idrett drev tyske kvinner med stilroing. Bergmann,H.,1928: "Korperbau und Korperbildung der Frau" (en artikkel i flere deler). I (red) Bergmann,H. (kvinnelig lege):Die Frau im Sport,Standiger Frauensportteil des "Leichtathlet", nr.41,:20.

173."St".,1897: "Mesterskabsstævnet i Kristiansand". I Norsk Idrætsblad, nr.36,:302.

174."Fri idræt. Norsk idrætsforbunds mesterskabsstevne". I Centralfroeningen for udbredelse af idræt Aarsberetning 1903,: 77.

175.Ibid.:82.

176.Møst,A.et al.,1995,op.cit.:37.

177.Elliot-Lynn,S.,C.:1925: Athletics for Women and Girls How to be an athlete and why, London: Robert Scott Roxburge House,:IX. (Forfatteren var vise-president i Women's Amateur Athletic Association i England.)

178.Millat,A.,1928: "Frankreichs Frauensport". I (red.) Bergmann,H.:Die Frau im Sport,Standiger Frauensportteil des "Leichtathlet",nr.39,:19.

179.Pfister,G. og Lippe,von der,G.,1994,op.cit.:34.

180.Brev fra Deutscher Reichsausschuss fur Leibesubungen av 22.01.1928 til Norges Landsforbund for Idrett. I Riksarkivets Privatarkiv: 90: NIF Boks 22:Kvinneidrett.

181.Ibid.:vedlegg til brev av 22.01.1928.

182.Brev fra Dansk Idræts-Forbund av 03.01.1928 (sekretær K. Wustenberg) til Norges Landsforbund for Idretts Sekretariat. I Ibid.

183.Innberetning fra den av Norges Landsforbund for Idrett nedsatte komite til utredning av spørsmålet:Kvinneidretten i Norge.(5 medlemmer derav en kvinnelig,Else Platou.)(uå.) I Ibid.

184."Chat",1928: "Kvinnen og konkurranse-idretten. Fri idrettens hårde påkjending er skadelig." I SportsManden, nr.88,:6.

185."Die einzige Goldmedaille fur Deutschland". I Der Leichtathlet,1928,nr.32.:9.

186.Voss,H.,1928:"Un die Mittelstrecke". I Der Leichtathlet, nr.42,:20.

187.Bergmann,H.,1928,nr.41.,op.cit.:21.

188.Endresen,F.,1928: "800m. for damer bør sløifes."I SportsManden,nr.65,:2.

189. SportsManden, 1928, op.cit.

190. Her avviker studien fra en tradisjonell form ved å stille spørsmål direkte og ikke indirekte.

191. Johannesen, H., 1932: "Freidig oppretter avdeling for kvinnelig idrett". I SportsManden, "Kvinnesiden", nr.5, :8.

192. "Dirigo", 1931.: "Fri idrett for kvinner". I Oslo Idrettslags Medlemsblad, nr.1.:2.

193. Intervju med "Marit" (født 1915) i 10.05.1996 og 11.12.96.

194. Siste opplysning stammer fra Wiborg, N. m.fl., 1949: Torshaug idrettsforening Gjennom 40 år, Oslo, :Reistad & Sønns Boktrykkeri, :228.

At Hoff ble diskvalifisert i seks måneder av NFIF i 1925 (som var mot kvinnefriidrett) og at han fikk Sonja Henie med på konkurransen i 1931, samt at ledere i klubben hans synes å ønske kvinnene velkommen, bidro trolig til hans syn på kvinneidrett.

195. Ibid.: bildereportasje mellom s.68 og s. 69.

196. Torshaug IF medlemsblad, 1932, nr.7.:5. (I Solveig Thoms private arkiv i 1981.)

197. Brev av 31.01.1931 til skipsreder Thos. Fearnly fra nesformann i Norges Landsforbund for Idrett.) I NIF's tidligere arkiv på Rud: Kvinneidrett. (Nå er deler av dette katalogisert på Riksarkivet i Privatarkiv: 90:NIF, Boks 22 :Kvinneidrett.)

198. Torshaug Idrettsforenings medlemsblad, 1932, nr.7.:5.

199. Ibid.

200. Kilder fra NLFIF og NFIF er hentet fra NIF's gamle arkiv i Idrettens Hus. Nå er det i Boks 22:Kvinneidrett, nr.80: Privatarkiv:NIF i Riksarkivet. Brev fra sekretær i Torshaug Idrettsforening Hovedstyre til Norges Landsforbund for Idrett, sendt via Oslo Distriktslag for Idrett av 07.09.32.

201. Brev fra Th. Fladvad til Norges Landsforbund for Idrett av 29.09.32 og notat av NFIFs sekretær av 26.06.1933.

202. Ibid.

203. Brev fra Th. Fladvad, leder av NFIF til Norges Landsforbund for Idrett, 29.09.1932.

204. Brev fra Fladvad og O. Bandsberg til Norges Landsforbund for Idrett av 22.06.1933.

205. Engh, E., 1931: "Kvinner og fri-idretten." I Oslo Idrettslags Medlemsblad, nr.7, :7.

206.Ibid.

207.SportsManden oppfordret norske kvinnelige utøvere til å starte. Brook,1933: "Bykamp for damer Gøteborg-Stockholm-Oslo".,nr.17,:11.

208.Sak 15:Kvinneidretten - organisasjon, øvelsesutvalg, lægeundersøkelse,kvinnelig idrettsmerke. I "Betretning 1. juli 1932-31.mai 1933,Norges Landsforbund for Idrett,:73.

209."Vår dame-idrett bør danne sitt eget forbund!" I SportsManden, 1932,nr.39.Op.cit.:7.

210.Norges Friidrettsforbund,Styret: I Beretning 1933-34,1934,:4.

211.Torshaug Idrettsforening Meddelelsesblad,1933,nr.9,:1.

212.Eliott-Lynn,S.,C.,1925,op.cit.:28.

213.Det ble ikke trykket noen poengtabell for kvinner i forbundets beretninger før 1946.

214.Torshaug Idrettsforening medlemsblad,1935,nr.2.:2-3.

215.Ibid.:nr.5,1935,:2.

216.Ibid.:nr 7,1935,:4.

217.Ibid.

218. Den beste norske plassering var nr.10.

219.Schiøtz,C.,1938: Lærebok i hygiene. (Helge Løvland var nevnt som en av 7 faglige medarbeidere,men han har skrevet de 2 1/2 sidene om kvinneidrett.), Oslo: Fabritius & Sønners Forlag,:160-163. Artikkelen er også utgitt som en del av Norges Landsforbund for Idretts "Treningslære" i 1938,:90-92.

220.Engh,E.,1931,op.cit.

221. "Job",1933: "Arild-marsjen 1933". I Arildposten,nr.10:1

222.SportsManden,nr.24,1932:7 og "Doris" i nr.,51,1932:7 ("Kvinnesiden").

Se også Eliott-Lynn,S.,C.,1925: Athletics for women and girls How to be an athlete and why, London: Robert Scott Roxburge House,:61-65. (Forfatteren var vise-president i Women's Amateur Athletic Association.)

223.Chafetz,J.,S.:Masculine/feminine or human? Itasca: IL:Peacock,:46.

224.Ibid.

225.Ibid.

226. Andersen, F. I Ibid.:12.
227. "Lee", 1929: "Marsjkonkurrancernes stadig økende popularitet." I "SportsManden", nr.130, :2.
228. "De gikk og de gikk." I SportsManden, 1933, nr.39.:3.
229. Matheson, C., 1933: "Marsjkonkurrancens epoke". I SportsManden, nr.1.:7
230. Ibid.
231. Foucault, M., 1965: Madness and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason, New York.
232. Se bl.a. Foucault, M., 1980, op.cit.:171 og Rabinow, P., 1984: The Foucault Reader An introduction to Foucaults thoughts, London: Penguin Books, : 278-285 og Schanning, E., 1993, op.cit.:11.
233. "Damens deltagelse" I Program for Vikings marsj- konkurranse, 11 oktober, 1931.:2.
234. "Program for Vikings marsjkonkurranse", 9. oktober 1932:26.
235. Ibid.
236. Gleditch, H., 1931: "Arilds damemarsj." I SportsManden, nr.123.:4.
237. Bindestreken er min konstruksjon for å synliggjøre denne type handling av aktører der det er strid i feltet.
238. Lund, T., 1932: "Arild's Marsj." I SportsManden, nr.110.:2.
239. "Equus", 1932: "Overdommeren - Th. Fladvad:", I SportsManden, nr.110, :10.
240. Ibid.
241. Hertzberg, J., 1932: "Mere om Arilds. Teknisk kritikk fra løipa". I SportsManden, nr.110, :10.
242. "Almindelige regler". I Centralforeningen, 1903, op.cit.:75.
243. Om "borgerlig" sømmelighet ved ikke å vise unødige kroppsdelar finnes bl.a. til Elias, N., 1989.: Sedarnas historia, Del I om Civilisasjonsteori, Stockholm: Atlantis, : 229-232.
244. Ibid.
245. "Equus", 1932, op.cit.:10.
246. Dagbladet, 05.12.1936.
247. Bränden, M., 1934: "Ukens portrett: Edgar Bruun". I SportsManden, nr.84, :6.
248. Ibid.

249. "M.B.", 1933: "Ingen damer i årets første offentlige marsjkonkurransen". I SportsManden, nr. 63, : 10.
250. "Forbudt!" I SportsManden, nr. 36, 1933:4. (Usignerte artikler kan i prinsippet leses som produsert av redaktøren(ne)).
251. "Hast" I Dagbladet, 27.07.1933.
252. Ibid.
253. Ibid.
254. Ibid.
255. Ibid.
256. Ibid.
257. "M.B.", 1933: "Formannen i det kvindelige idrettsråd, om marsj for damer." I SportsManden, nr. 61.:8.
258. Ibid.
259. Ibid.
260. "M.B.", 1933: "Arild" vil sende en mannsterk tropp til "Dalamarshen" i Sverige." I SportsManden, nr. 62, : 8.
261. Lyng, G., 1934: "Enkelte bemerkninger om kvinneidretten på grunnlag av lægeundersøkelse under marsjkonkurransen." I Tidsskrift for den norske Lægeforening, nr. 2, .:67.
262. "Kappgang og marsj". I Oslo Idrettslags Medlemsblad, 1935, nr. 2.:1-2.
263. "475 deltagere i ARILD's marsjkonkurransen hvorav 27 svensker". I SportsManden, nr. 82, :7.
M.B., 1935: "FLOTT marsjprestasjon på opbløtte veier". I SportsManden, nr. 81, :9.
264. Norges Gangforbund: "Håndbok 1937", Konkurranseregler for kappgang, 5. Antrekket:18.
265. Distansene på bane for menn var som følger: 1500m, 3000m, 5000m, 10000m, 20000m og 25000m . På landeveien var de 10km, 15km, 20km, 25km, 30km og 50km. Det så ut som om kvinnene bare hadde en distanse på bane, 5000m og en på landevei, 10km.
266. "Distanceløb". I Centralforeningen, 1903, op.cit.: 83.
267. Dette poenget er nærmere analysert i Lippe, von der, G., 1995. Her forsøker jeg bl.a. å vise at tegene som refererer til en og samme utøver kan konnotere "mannhaftlig kvinnelighet" i en idrettskontekst og "godtatt kvinnelighet" i en annen. Tegene som viser til Sonja Henie kan konnotere en type "femininitet" (mannhaftig) mens hun deltar i et 100m løp i fridrett i 1931 med piggsko på en friidrettsstadion, mens tilsvarende under kunstløp kan konnotere en type "godtatt femininitet".

268. Twin, S., 1979, op.cit.: (introduksjon: XXVIII.)
Welch, P., 1982: "American Women: Their debut in international track and field". I Howell, R. (red.): Her Story in Sport, A Historical Antropology of Women in Sports, New York: Leisure Press, :572-577.
Howell, M. og Howell, N., 1969: Sports and Games in Canadian Life, Toronto: The Ryersons Press, :154.
269. Wiig, B., 1984: Kvinner selv, Oslo: Cappelen, :45-46.
270. Trangbæk, E., m. fl., 1995, op.cit.: 158.
271. Klubben hadde disse idrettene på programmet: fridrett, marsj, skøyter, langrenn og slalom.
272. Rafoss, K., 1996: Volleyballens Historie: 1936-96, Norges Volleyballforbund, under trykking.

Kapittel 8.

INTERNASJONAL HÅNDBALL :1900-50 FOKUS PÅ TYSKLAND OG SIDEBLIKK PÅ SVERIGE OG DANMARK

De viktigste kilder som er brukt her er utgaver av skrevne regler for håndball fra 1906, oversikter over nasjonale og internasjonale konkurranser, medlemsstatistikker, samt tekster fra organisert idrett i Tyskland og to tyske doktorarbeider om håndball.

Først blir et kort overblikk over utviklingen av håndball fra de første skrevne regler presentert. Deretter blir fokus på en skisse av den organisatoriske utviklingen av idretten i Tyskland, Sverige og Danmark i forhold til Norge.

Etter dette skal vi ta opp **legitimering** av håndball i Tyskland i et kjønnsperspektiv fra 1917-26. Dette var en viktig fase av sportliggjørings prosessen i Tyskland, fordi det var de første årene etter at håndball hadde blitt en nasjonal idrett. Vi skal se hvordan tyskerne prøvde å skape handball til en av deres nasjonalidretter.

Oppmerksomheten rettes mot utvikling av enkelte regler for begge kjønn og tolkning av disse i det offentlige rom. Etter dette blir en kort oversikt over utviklingen i Sverige og Danmark presentert. Til slutt presenteres utviklingen av internasjonal håndball, der Tyskland var motoren.

Striden om hvem som startet med håndball

Utgangspunktet er her kilder i Danmark, Tyskland og Sverige.¹ Både tyske og danske kilder hevder at håndball har sin opprinnelse i deres land. Denne drøftingen tar utgangspunkt i spillideen til internasjonal håndball fra 1928-50. Håndball er et spill der to motstridende lag, hver på 7 eller 11 spillere inkludert en person i mål, forsøker å kaste ballen i motstanderens mål med en hånd, samtidig som laget prøver å hindre motstanderne å få mål.

De første skrevne regler om håndball som en kjenner i dag ble publisert av løytnant og skoleinspektør, Holger Nielsen på Ordrup Høyere Almenskole i Danmark i 1906. Ifølge samme forfatter i en utgave i 1923 var håndball "oppfunnet" av noen av hans skolegutter i 1898.² Han hadde nemlig forbudt elevene å spille fotball før han kom til timene, fordi han var redd at de kunne knuse vinduer.

Første gang håndball var omtalt i Årsskrift for Oldrup var under faget gymnastikk i 1904.³ Håndballbanen var i reglene fra 1906 på 45x30m mot 40x20 idag. 16 eller 11 spillere ble anbefalt på et lag.

Spilletiden var på 25x2 minutter. Bare målmannen kunne sparke ballen med foten. De øvrige måtte benytte hånden. Dette er selvsagt basis i håndball. Om tøff kroppskontakt finner vi bl.a.:

"...det er tilladt ved Stød paa eller træk i Bolden at søge at vriste den fra en Modstander. At fastholde en Deltager i hans Tøi er forbudt og kan straffes med et Frikast..."⁴

I motsetning til dagens regler kunne spillere løpe med ballen i motstanderens mål, slik som i rugby.

Dette spillet var ganske likt det senere 11-mannspillet med unntak av den rugbylikende måten å løpe med ballen i målfeltet.

Friedrich Neuberth mente i 1928 at tyskerne hadde "oppfunnet" håndball og spredt det til hele verden:

"Das Handballspiel ist das jungste Kampfspiel der deutschen Spielbewegung. Deutsche waren es, die dieses Spiel erdacht haben und die den Spielgedanken in alle Welt getragen haben."⁵

Han tidfestet starten til 1897 og viste til "Wiesenbadener Torballspiele" med kroppskontakt og "Koningsberger Ball" uten kroppskontakt.⁶ Her ble imidlertid ballen slått med hånden eller underarmen, som f.eks. i volleyball og ikke kastet. To andre tyskere, Bruno Fühler og Hans W. Fitcher, hevdet også at spillet stammet fra Tyskland.⁷ Ifølge en fjerde tysker, Walfried Riekhoff, ble ikke håndball spilt i Tyskland før i 1917.⁸ Opplysningene stammer fra hans doktorarbeid. Dette kildegrunlaget er mye grundigere enn de foregående. Fra 1917 ble ballen ifølge Riekhoff kastet og ikke slått. Det skal ha vært Max Heissers fortjeneste. Som vi senere skal se synes de sistnevnte reglene først og fremst å ha vært myntet på kvinner.

Med utgangspunkt i ovennevnte kilder og vår beskrivelse av spillets ide kan "moderne" håndball sies å stamme fra Danmark.⁹ Dette utelukker imidlertid ikke at spillet kan ha vært praktisert i andre land før 1898.

Nå skal vi ta opp en skisse av utviklingen av organisert idrett i Tyskland, Sverige og Danmark i forhold til Norge.

Kort skisse over utviklingen av organisert idrett i Tyskland, Sverige, Danmark i forhold til Norge

Det er problematisk å sammenlikne de ulike land her. Tysklands historie er som vi så i kapittel 5 meget forskjellig fra de nordiske land, både når det gjelder tidspunkt for statsdannelse, idrettens

organisering og antall innbyggere. Tyskland, Sverige og Danmark hadde tidlig "sterke" turn/ gymnastikkorganisasjoner i motsetning til Norge. Tyskland og Danmark hadde og har flere ulike idrettsorganisasjoner, i motsetning til Sverige og Norge. Utvikling av et "borgerlig" særforbund skjedde på et sent tidspunkt i Tyskland, først og fremst pga den sene statsdannelsen, men også til en viss grad pga turningens lange tradisjoner og nettverk. Den norske idrettsbevegelsen iscensatte seg som nevnt i organisert form på nasjonalt plan i 1861 gjennom Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug. Det var tidlig i forhold til Tyskland og de andre nordiske land. I Danmark var en ren skytterorganisasjon stiftet, Centralkomiteen for Oprettelse af Skytterforeninger, også i 1861. Formålet var å bidra til at unge menn kunne gjennomføre verneplikten best mulig og å forsvare landet.¹⁰ I Norge var det viktig å danne en organisasjon, som kunne "samle de spredte Kræfter".¹¹ Det kan stå i motsetning til idretten i Tyskland og i Danmark. Til forskjell fra den danske skytterorganisasjonen kan den norske sies å være starten på en sentralorganisasjon for moderne idrett. Gymnastikk ble inkludert fra 1865 i den danske. Denne organisasjonen ble senere kalt De Danske Skytte - Gymnastikk- og Idrætsforeninger (DDSG & I) og ble en av fire landsomfattende danske idrettsforeninger.

1880-tallet synes å være en periode der mannlig organisert idrett vokste betraktelig i alle fire land i likhet med de fleste nordvestlige. Dette fikk organisatoriske uttrykk på 1890-tallet og begynnelsen av det 20. århundre. Dansk Idrætsforbund (DIF) ble stiftet i 1896. Dets formål var å samle idretten i en fellesorganisasjon.¹² Det ble senere den største idrettsorganisasjonen i landet, der f.eks. Dansk Boldspil-Union (1889) Dansk Gymnastikk- forbund (1899) og ble også inkludert. Det svenske Riksidrottsforbundet ble etter flere forsøk først dannet i 1903. Dette var rundt 20 år etter gymnastikk- og idrettsforeningens første store utbredelse og etter at flere forbund var stiftet, som f.eks. ski, skøyter, kunstløp-, friidrett og fotball.

I likhet med Sverige og Danmark dominerte en type gymnastikk :turn lenge i Tyskland. Røttene til Det Tyske Turnforbundet (Deutsche Turnerschaft; heretter DT) fra 1868 kan sies å stamme fra Johan Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852) og forløperen der Deutsche Turnerbund fra 1848. DT ble en paraply-organisasjon for mange idretter, bl.a. håndball. Sentralutvalget for Idrettsleker ble

stiftet i 1891 (Zentral-Ausschluss für Volks- und Jugendspiele). I 1898 så det Tyske Friidrettsforbundet (die Deutsche Sportbehörde für Leichtathletik) dagens lys utenfor DT. Også her ble det senere spilt håndball.

DT var lenge den største idrettsorganisasjonen. I 1922 hadde den 1.650.000 medlemmer. Etter hvert som sportig-gjøringsprosessen økte, ble Landforbundet for Tysk Idrett (Landsverband der Deutsche Sport Band; heretter DSB) en konkurrent til DT. Idrettsforeningene i Brandenburg (Berlin) i spesielt DT og DSB synes å være motoren i utviklingen av håndball.

Først under nazi-perioden ble tysk nasjonal idrett samlet i en organisasjon, i 1934. I 1929 kom De Danske Gymnastikk-foreninger og i 1946 Danske Firma Idrætsforbund (DFIF). Idretten i Danmark var (enda) ikke samlet i en organisasjon i 1997.

Alle land hadde arbeideridrett. I Tyskland og Norge varte disse organisasjonene lengst og var mest synlige. I førstnevnte fra 1893 (Arbeider-turnforbundet) til 1933 og sistnevnte fra 1924-40 (Arbeidernes Idrettsforbund).

Hvis vi regner Centralforeningen som en "moderne" organisasjon, var Norge det landet som først fikk en sentral organisasjon for "moderne" mannlig idrett og det landet som sammen med Danmark var sist ute med å danne egne kvinneutvalg og å satse på konkurranse-idrett for kvinner i klassiske idretter som f.eks. friidrett. Når det gjaldt de såkalte mer "kvinnelige" praksiser som tennis, kunstløp og svømming var vi på linje med de andre.

I det følgende skal vi følge utviklingen i Tyskland i de to største idrettsorganisasjonene DT og DSB. Dette landet var det første som laget nasjonale regler og arrangerte nasjonale mesterskap i håndball. Det var dessuten motoren i den internasjonale organisasjonen til 1945.

En forsøkte også å gjøre håndball til en av landets "nasjonale" idretter.

Håndball i Tyskland i et kjønnsperspektiv fra 1917-26

Norge og Tyskland kan stå som to motpoler når det gjelder satsingen på håndball. Riktignok var utespillet i fokus i begge land. Norge prioriterte imidlertid 7-personsspillet og satset på kvinnene, mens Tyskland forvaltet 11-mannsspillet og satset på mennene.

Utgangspunktet for denne fremstillingen er skrevne regler for begge

kjønn og legitimering av håndball i det offentlige rom. Vi skal først vise at håndball ble et spill for kvinner og deretter for menn. Det blir også forsøkt påvist at regel-endringene spesielt i 1920 var planlagt og at det ikke skjedde "ubevisst" (unintended), slik bl.a. Frank Kew hevder med utgangspunkt i dagens regelendringer.¹³

Håndball - en kvinneidrett

Heisser laget som nevnt håndballregler i 1917. Han var turntrener for kvinner ("Frauenoberturnwart"), i Turnverein Nord-West i Berlin. Der spilte de andre ballspill før regler for håndball ble laget. Turnrådet i Berlin, Berliner Turnrath godtok håndballreglene 29.10.1917.¹⁴ Han hadde laget et innendørsspill som startet for kvinner i desember 1917. Banen var 50m lang og 20m bred. Antall spillere var 11 på hvert lag og spilletiden var på 20x2. Det var ikke lov å løpe med ballen og hver spiller kunne ikke ha ballen lengre enn i 5 sekunder. Å slå eller ta ballen ut av hånden på en annen var også forbudt. Dersom et lag gjorde en av de ovennevnte feilene, fikk motsatte lag et frikast. Under frikast måtte motstanderne stå i en avstand på minst fire meter. Det ble straffe for motparten, hvis en av spillerne befant seg innenfor mållinjen på fire m. fra midten av mål.

Disse reglene gjorde et tradisjonelt "maskulint" kampmoment: tøff kroppskontakt og hurtig forflytning umulig. De ble derfor betraktet som "kvinnelige"¹⁵:

"Handball is das erklärte Spiel unserer Frauen und Mädchen."¹⁶

Dette var altså i den tyske turnorganisasjonen. At skriftlige regler ble laget for kvinner må leses som eksepsjonelt. Særlig når en vet at kvinner ikke oppnådde fullt medlemskap i denne organisasjonen før i 1919.¹⁷

Carl Schlenz, lærer ved Den tyske Gymnastikkhøyskole ("Die deutsche Hochschule für Leibesübungen"), som senere laget regler for menn, har også beskrevet dette spillet som "kvinnelig".¹⁸ Etter 1920 beskrev han håndball som et "Spiel für alle".¹⁹ Det ble konkurrert i håndballmesterskap i krets 3b i Berlin. I løpet av 1. verdenskrig skal håndball ha blitt en kvinneidrett.²⁰ Det skal imidlertid ikke ha vært mange deltakere.

Schlenz, synes å ønske flere menn med i håndball. Han skal ha forsøkt flere ganger å endre reglene til et kampspill for gutter og menn. Dette skal ha lyktes ham i samarbeid med Dr. Diem, den

uoffisielle leder av Den tyske Gymnastikkhøyskole. Med hans posisjon i De Brandenburgste friidrettsforeningene: heretter VBAB ("Verband Brandenburgische Athletikvereine") skal dette ha blitt vedtatt høsten 1920.²¹

Tyske mesterskap ble arrangert for menn for første gang i 1922 og for kvinner i 1923 i de to idrettsorganisasjonene. Først i 1934 ble håndball administrert av et forbund, Fachamts fur Handball (det tyske håndballforbundet).

I likhet med Norge var også i Tyskland hovedstaden - Berlin - motoren i utvikling av håndball i landet.

Vi skal nå ta opp håndball, først og fremst som en mannsidrett.

Håndball - et kamps spill for menn?

Ifølge Riekhoff skal Diem ha ønsket et kamps spill, som passet for de tyske soldatene som kom hjem fra fronten.²² I en nazipropaganda i 1935 ble dette poenget forsterket:

"Die eigentlichen Eltern des Spieles waren die grosse deutliche Hut, die deutliche Armut, das Nachkriegselend - und der Wille, sich aus dieser Kraftlosigkeit zu erheben."²³

Her ble tysk håndball satt i sammenheng med oppbygging av det tyske samfunnet i "etterkrigs-elendigheten" i 1920.

En idrett som ikke var av engelsk herkomst egnet seg nok bedre for soldater som hadde tapt en krig, der England var den største seierherren.

I det følgende skal sentrale skrevne regler tas opp. Spilleområdet for 11-mannsversjonen utendørs var på 90-100m langt og 60-65m bredt. Det var hele 11m fra midten av målet til mållinjen for spillerne, og det var 11 spillere på hvert lag. Spilletiden var på 30x2. Ballen som skulle kastes var en fotball. Den måtte ikke holdes lengre enn i 3 sekunder. Unntaket var dersom en løp med ballen i tre skritt. En viktig regel om kroppskontakt var som følger: Det var lov **å støte den bort** (stossen), men ikke å slå (reissen) ballen ut av en motstanderens hånd. Det var heller ikke lov å sperre en motstander med hendene, slik at denne måtte stoppe. Motstanderne fikk frikast, dersom ovennevnte feil ble gjort. Det var straffe, dersom en var i motstanderens målfelt.

Ifølge Riekhoff hadde dette tyske 11-mannsspillet mange modeller både fra tidligere spill i Tyskland og andre land.

Selv om reglene synes å være tiltenkt for menn, spilte også kvinner om tittelen tyske mesterskap. De to største organisasjonene var her til 1936: DT og DSB.²⁴ I sistnevnte organ var mesterskapene arrangert av Den tyske Friidrettsforbundet. Enkelte regler ble

modifisert til kvinnehåndball. Deres spilletid var på 20x2, området var på 60-80x40-50m ,**de kunne hverken slå eller støte ballen ut av motstanderens hender og avstand til mål var på 8m.**²⁵

Menn synes å være det første kjønn i tysk håndball og kvinner det andre. Målet om å lage et kamspill for menn med tøff kroppskontakt bare for dette kjønn, kan tolkes i en hegemonisk maskulin logikk. I tillegg har vi vist til tre tyske kilder som mente at spillet var oppfunnet i Tyskland, slik at en side ved legitimering av håndball i dette landet kan leses å være at den var av tysk opprinnelse. Et doxa var her at England ikke var spilletets "moderland". Med utgangspunkt i det ovennevnte kan en lese tysk håndball som et mulig utgangspunkt for en tysk nasjonalidrett.

"Das Nationalspiel des deutschen Volkes ist das Handballspiel"²⁶

Dette var i 1925 og før Hitlers parti fikk fotfeste i det tyske folk. Nasjonalidretter er som regel mannsidretter og ikke kvinneidretter.²⁷ Dette har ifølge kapittel 7 både generelle historiske og idrettshistoriske årsaker. Når det gjelder de førstnevnte kan følgende nevnes: Bygging av nasjonalstater i begynnelsen av forrige århundre var for menn. De var presidenter, statsministre og øvrige ministre, øverste dommere, redaktører i viktige medier og ledere i næringslivet. "Maskuline" nasjonale symboler ble hele landets. I Norge har vi f.eks. løven og i Tyskland ørnen.

Med hensyn til de idrettshistoriske vises til den "maskuline" dominansen i kapittel 2. At håndball fra 1920 ble kalt en typisk tysk idrett knyttet den til et "maskulint" univers og ikke et "feminint", synes å forsterke denne tendensen.

I det følgende skal vi presentere sider ved den skriftlige diskusjonen om håndball og kjønn, der en tvilte på om håndball egnet seg for kvinner.

Håndball - en ukvinnelig idrett?

Ifølge H.Tieman var håndball for kvinner stadig et omstritt tema etter 1920.²⁸ Nye regler i håndball ble foreslått etter et møte i Hannover i 1921 for å gjøre spillet mer likt i de ulike organisasjoner og mer effektivt.²⁹ Reglene skulle etter dette bl.a. bli mer like for begge kjønn, kun forskjellige størrelse på målets høyde og spilletid.³⁰ Liknede forslag var både diskutert og utprøvd via håndballutvalget i friidrettsorganisasjonen.³¹

Den følgende diskusjon om legtimering av håndball er meget interessant, fordi deler av doxa - det som ansees som så "naturlig" og udiskutabelt - kom til overflaten i det offentlige rom. Det var spesielt de nye reglene om at kvinner skulle ha anledning til å støte ballen ut av motspillerens hånd, men også å spille på hele fotballbanen og å fjerne tre sekunds regelen, som synes å vekke en følelsesladet debatt. Å ha ens regler for begge kjønn ble sett på som viktig for menneskeverdet og likestilling:

"Das Schlagen aus der Hand mit einer Hand... das es neben körperlich Kraftigen auch Schwachen gibt. Konnte man die Frauen den Männern gleichstellen, ja dann wäre es unwürdig, die Regeln nur bei Frauenspielen zu streichen."³²

F.Zinnon mente videre at kvinner godt kunne klare å spille på hele fotballbanen, fordi de drev med lengre løp enn 200m og fordi de bare spilte i 20x2.

Kvinnerens reproduktive organer kan leses som doxa i flere tekster om håndball og kjønn fra 1920. Nå ble det en del av diskursen. I det følgende ser vi at det doxiske felt synes å bli mer og mer avdekket på dette området.

"...denn das weibliche Geschlecht ist von der Natur nicht zum Kampf bestimmt und beschäftigt sich lieber mit Geschichtkeitsübungen..."³³

Vi så at når menn viste til kvinners "natur" (om kroppskultur) i kapittel 6 og 7 kan det leses som en legitimering av kvinners underordning i idrett. Det å skyte mot mål ble nå beskrevet som "ukvinnelig".³⁴

Negative forhold ved kvinnehåndball kom også på trykk i det følgende, selv om forfatteren presiserte at han mente det godt:

"Also die Frauen spielten schon immer ein bisschen zu Klumpen geballt Handball, das Platzhalten fiel ihnen etwas schwer ...sie konnten nicht bis drei zahlen."³⁵

Slik forfatteren velger sine begreper leser jeg dette som en latterliggjøring av kvinnene. De klumper seg sammen og de kan ikke telle til tre. (Tre skritt-regelen og regelen om å holde ballen i 3 sekunder.) Mange kvinner som klumper seg sammen i et eneste rot kan her være en metafor på uakseptert kvinnelighet i tysk håndball. Spørsmål om **tøff kroppskontakt** for kvinner synes å være kjernen i striden.³⁶ Samme forfatter som synes at kvinnene klumpet seg sammen, uttalte seg slik:

"Die Schläge, die den Ball nicht treffen, und das sind so ziemlich die Hälfte, gehen gegen die Brust, oder, was noch schlimmer ist, gegen den Unterleib."³⁷

Kvinner skal her ha en meget dårlig treffsikkerhet. Bare halvparten av slagene ville gå i ønsket retning. **Vi er også ved kjernen av**

kvinnens essens og biologi som skjebne:hennes underliv.

Denne debatten synes å virvle opp mye "grums" fra det doxiske felt. Også andre innlegg viste at kvinnene skal ha vært mindre kompetente enn menn. Det ble også stadfestet at håndball var helsefarlig for kvinner³⁸ og den store banen (til mennene) ville gi kvinnehåndballen dødsstøtet ("... grosse Mannerfeld den Tod des Frauenhandballspieles...").³⁹

Et doxa om at håndball passet best for menn kan sies å ligge implisitt i mange av disse tekstene. Her har vi et resultat av denne delen av diskursen:

"Der SPA (kamputvalget) der D.T. (tyske turnforbundet) hält Handball für Turnerinnen als Kampfspiel für uneignet,er schlägt dafür Korbball vor."⁴⁰

Dette forslaget til Dr. Friedberg forsøkte å gi dødsstøtet til håndballen. Det gjaldt ikke lenger spørsmål om muligheter til aggressiv kroppskontakt og stor bane. Kurvball skulle erstatte håndball. Å skyte mål opp i en "kurv" var bl.a. ansett som mer "kvinnelig" og helsefremmende enn å skyte mot et mål,der det stod et menneske. Nå ble retningen på diskusjonen endret. Kvinnelige håndballspillere, "Spiel-fuherinnen" og "Spiel-fuhrer" (lagledere) fra en spillegruppe i Berlin hadde følgende kommentar til forslaget:

"Im Gegensatz zu dem Spielausschuss find die Spielerinnen, die schon jahrelang Handball spielen, der Ansicht, dass das Spiel ihre körperliche Leistungsfähigkeit nicht überschreitet. Starke Erschöpfung nach dem Spiel oder dauerende gesundheitliche Schädigung hat keine der Spielerinnen an sich festgestellt."⁴¹

Her kom de det gjaldt endelig "på banen", de kvinnelige spillerne. De viste til sin erfaring og ønsket å fortsette med håndball, da det hverken var skadelig eller over deres nivå. Og kvinnene synes å ha fått støtte av kjente håndballforkjempere.⁴²

Håndball for kvinner ble ikke nedlagt. Begrunnelsen var at alle turnkretser hadde uttalt seg mot forslaget.⁴³

Også kvinner i VBAB i friidrett skal ha kritisert sitt eget håndballutvalg for deres negative holdning til kvinnehåndball.⁴⁴ Kjønnene hadde etter dette fortsatt ulike dimensjoner på spillefeltet, målets høyde, avstand til mål og aggressiv kroppskontakt.⁴⁵

Vi har ikke her en strid mellom kjønnene, der menn er mot håndball og kvinner er for. Ledere fra begge kjønn befant seg på begge sider i denne diskursen. Ifølge Tieman skal kvinnelige ledere i Berlin ha vært med på det møtet der en foreslo å slutte med håndball for kvinner.⁴⁶ Møtet skal sågar ha funnet sted i et organ som

kvinnelige turnledere selv synes å ha hatt hånd om.

Kamp-elementet var ikke dengang bare et stridsspørsmål i håndball i Tyskland, men i flere idretter. Det synes imidlertid ikke å få slike utslag som i håndballfeltet.

Dette elementet var ifølge Erwin Frankel det mest omdiskuterte i friidrett i 1926.⁴⁷ Denne idretten synes å ha høyere status for kvinner enn håndball i Tyskland, spesielt fra 1928 da en tysk friidrettskvinne tok den første tyske gullmedaljen i denne idretten under OL i Amsterdam.

Håndball som kampidrett for kvinner skal ha stått lagelig til "for hogg" helt fra 1920, bl.a. fordi håndball uten kampmoment kan symbolisere kvinnehåndball fra 1917-20. Først da regler om tøff kroppskontakt ble forsøkt endret slik at kvinner også fikk mulighet til å **støte** ballen ut av motstandernes hender, synes deler av det doxiske feltet å komme til overflaten i en hegemonisk maskulin logikk. Vi så i kapittel 4 at doxa var det feltet av representasjoner en ikke stilte spørsmåltegn ved. F.eks at kvinner av "natur" var dårligere idrettsutøvere enn menn. Så lenge kvinner hadde andre regler enn menn på vesentlige punkter, synes kvinners biologi som skjebne - at de ikke kan drive idrett pga de reproduktive organer eller kvinnekropper - stort sett å forbli et doxa i håndball. Da kan orthodoxien sies å ha vært at kvinne- og mannshåndball var ulik; menns var i fokus og kvinners mindre tøffe spill var marginalt. Meningsfeltet kan her leses som lite og doxa-feltet som stort.⁴⁸ Dette ble endret når striden tilspisset seg. Ifølge Bourdieu skjer dette når "sannheten i doxa" blir avdekket på en negativ måte (kvinners biologi som skjebne).⁴⁹ Et (heterodox) alternativ: 11-"mannsspill" for kvinner med tøff kroppskontakt og spill på hele fotballbanen ble mulig. Dette kan leses som en viktig kjerne i mannsspillet til Schelenz, som vi kommer tilbake til i kapitlet om norsk håndball. Når kvinner og menn kunne tolkes som utøvere med samme sentrale regler, kan mannshåndballen i en binær hegemonisk logikk bli truet. Den kan bli symbolet på en mindre "maskulin" idrett og mer "feminin", hvis begge kjønn har de samme skrevne regler. I en slik situasjon ble kvinnehåndballen latterliggjort og kvinners lite "sportslike natur" løftet frem. Det gjaldt ikke bare å vise at mannlige håndballspillere var bedre enn kvinnene, men å påvise at kvinner ikke hadde tilstrekkelig idrettskapital til å gjennomføre de nye reglene. I en slik kontekst ble kvinners biologi igjen skjebne. Kvinners underliv kom opp av det doxiske feltet. Det måtte bokstavelig talt og symbolsk skjermes mot

harde håndballer.

At et organ som ble administrert av kvinner hadde foreslått å legge ned kvinnehåndball, er nok et eksempel på at begge kjønn kan forstås innenfor samme logikk: hegemonisk maskulinitet. Kvinneutvalg eller organer der kvinner er i flertall betyr ikke nødvendigvis motstand mot praksiser til mannlige ledere.

Selv om håndballkvinnene fortsatte å spille både i friidrettsforbundet og i turnorganisasjonen, kan forsøket på å latterliggjøre og usynliggjøre dem sies å følge dem videre i historien. De hadde fått en stor "ripe i lakken", som var vanskelig å skjule i en maskulin hegemonisk idrettsorganisasjon, der menn dominerte blant lederne, trenerne og dommerne, samt i det offentlige rom. At håndball synes å være tenkt som en idrett for de hjemkomne mannlige soldatene etter 1.verdenskrig, kan ha vært implisitt i enkelte av tekstene. Det var hegemonisk maskulinitet som skulle symbolisere styrke og nasjonsbygging og ikke "femininitet". Når Weimar-republikken satt igang flere tiltak for å styrke kvinnene i det offentlige rom og kvinneutvalg i organisert idrett arbeidet for å få flere kvinner engasjert i slike praksiser, kan det være eksempler på mangetydighet når det gjelder hva som var godtatt "kvinnelighet" i det tyske samfunn.

Håndball ble først og fremst en idrett for menn i Tyskland. At den også ble kalt et tyskt nasjonalspill, synes å forsterke den "maskuline" identiteten. I 1925 var det 1.109.521 mannlige spillere, mot 160.667 kvinnelige i DT, dvs. 12.6 % kvinnelige. I 1992 utgjorde kvinnelige spillere ca. 1/3 av av totalen i Det tyske Håndballforbundet i Det tyske idrettsforbundet ("Deutscher Sportbund").⁵⁰

Oppstartingsårene til en idrett er viktig. I Tyskland ga de første nasjonale skrevne regler om utendørsspill muligheter til tøff kroppskontakt for menn, fordi det var lov å støte ballen ut av hånden til en motstander uten at det var presisert at hånden måtte være flat og ikke knyttet. Som vi skal se i de norske regler fra 1937 var det ikke lov å slå eller støte ballen ut av motstanderen hender i 7-persons spillet, som ble det dominerende her til lands. I Norge ble innendørsreglene brukt til utespill uten tøff kroppskontakt. Både i Tyskland, Danmark og i Sverige kunne menn spille eller støte ballen ut av motstanderens hender. Denne dimensjonen er en av flere som bør vurderes i en diskusjon om håndball og kjønn. At tolking av skrevne regler er en annen dimensjon i dette bildet skal

vi også ta opp i neste kapittel.

Vi skal nå tilbake til Skandinavia og konsentere oss om utviklingen av håndball i Sverige og Danmark.

Håndball i Sverige

Sverige var et forbilde for norsk håndball. Derfor presenteres håndball i Sverige før tilsvarende i Danmark.

Det er vanskelig å tidfeste starten på håndball i Sverige. En tysk og en svensk kilde mener det var på Näs i 1906.⁵¹ Andre svenske kilder er mer varierende og lite eksakte på dette punkt.⁵² Ifølge Erik Eriksson (sekretær i Svenska Lekforbundet) skal innendørshåndballen ha startet i Karlskrona i 1907.⁵³ Roland Jerneryd mente at håndball på Näs sløydseminar var inspirert av håndball i Ordrup i Danmark.⁵⁴

I 1912 ble O.H. Waldens "Friluftsslekar fron Naas" publisert. Her var håndballspill med. Det var et litt stillestående 11-mannsspill, der det ikke var lov å løpe med ballen, slik som i de tyske reglene før 1920. Hvert kast måtte være minst en meter langt. Spilletiden var på 20x2.

Näs-lederen, Arvild Karlsson var med å danne Svenska Lekforbundet i 1918 i Gøteborg. Reglene han utga i 1923 ga rom for tøff kroppskontakt. Det var lov å slå ballen ut av motstanderen hånd en gang mens en løp, men det kunne bli straffe, dersom dette ble gjort på gal måte. 3 sekunds regelen skulle gjelde for alle unntagen målvakten.⁵⁵

Lekforbundet gikk inn i Sveriges Riksförbund for Idrott i 1923 med oppgave å administrere håndball og kurvball.

I reglene fra 1927 om 11-mannspillet utendørs var det lov å spille ballen ut av motstandernes hånd med en åpen hånd og å hindre en motspiller fremfor seg. Spilletiden var på 30x2. Disse reglene synes å være mer lik de tyske fra 1920. Svenske representanter var da også på en håndballkongress i Köln i 1926 for bl.a. å få mer ens regler.⁵⁶

Både 11- og 7-mannspillet ga rom for tøff kroppskontakt i Sverige fra 1934. I den første versjonen kunne ballen støtes (knytteneve eller åpen hånd), mens det var presisert at den bare kunne **slås** med **åpen** hånd i den siste.

Ifølge svenske kilder skal det ha vært mangel på innendørslokaler som hindret en utvikling av håndballen. Derfor skal kurvball lenge

ha vært mest populært.

En av de klubbene som først begynte med håndball var Redbergs Idrottsklubb (RIK). Denne klubben bidro som vi skal se i kapittel 9 til å starte håndball som idrett i Norge.

Vi skal i det følgende vise utviklingen av svensk håndball til en av Europas beste håndballnasjoner.

Sverige - på vei til å bli en seriøs håndballnasjon for menn

Håndball ble organisert på nasjonalt plan i 1930. Første svenske mesterskap for menn var i 1932 og for kvinner i 1942.

RIK ble først et av de beste kurvballlagene i Sverige. Stammen i dette laget skal ha vært den samme som ble Distriktsmester i håndball i 1931.

Etter at den store Messehallen i Gøteborg ble benyttet til håndball, skal sporten ha fått flere tilhengere. Fra rundt 1930 skal 7-mannsspillet innendørs ha vært dominerende i Sverige, men 11-mannsspillet ble fremdeles spilt.⁵⁷ I 1934 ble håndball årets idrett og leder av RIK, Henry Lagergren fikk Sveriges Idrettsforbundets første pokal i sitt slag. Allerede to år før ble nasjonale mesterskap i 7-manns- innført innendørs og i 1935 ble "Allsvenska serien" i håndball startet. RIK vant med Majorarna på andre plass. Begge disse klubbene var fra Gøteborg. RIK vant dessuten prøveserien i 1934-35, og som før nevnt i serien i 1935-36 og i 1938-39 før krigen. Det andre store gjennombruddet for håndballen skal ha vært i 1940, da svensk tipping tok med håndball på tabellen.

1940-tallet var bra for svensk håndball, bl.a. fordi nye innendørshaller ble bygd. Nye messehallen i Gøteborg skal ha stått ferdig, liksom Erikshallen i Stockholm, Idrottshallen i Ørebro og Idrottshallen i Lund.

Den første landskampen Sverige spilte var 11-manns utendørs mot Tyskland i 1934. Sverige vant for første gang over Tyskland i 1942 i håndballbyen Gøteborg med 28-10. Sveriges første innendørslandskamp var med Danmark i 1935. Her vant de 18-12. I perioden 1935-45 hadde Sverige spilt 18 landskamper mot Danmark (både 11- og 7-manns) og vunnet 11. De hadde også spilt mot Nederland, Polen, Romania, Ungarn, Østerrike og Sveits i samme periode. I 1948 ble Sverige verdensmester for første gang, antagelig fordi Tyskland var ute av det gode selskap. I 1952 vant Vest-Tyskland med Sverige på andre plass. Vi skal nå ta opp håndball for kvinner i Sverige.

Håndballkvinner i Sverige - det andre kjønn

Kurvball ble også betraktet som mer "kvinnelig" enn håndball i Sverige.⁵⁸ Svenske kvinner skal ha begynt å spille håndball på slutten av 1920-tallet.⁵⁹ Den første innendørs kampen skal ha foregått i Stockholm og Gøteborg i 1932.

Svensk mesterskap for kvinner ble arrangert i 1942 for første gang, 10 år etter mennene. Kvinnene var usynlige i forbundets "Handbollboken 1946", selv om de hadde slått Norge i deres første landskamp. Først i utgaven for 1947 ble de seirende svenske kvinner presentert. Ifølge det svenske håndballforbundet skal Sverige ha hatt 5.000 kvinnelige spillere, mot 25.000 norske og 40.000 danske kvinner i 1948.⁶⁰ Tallene på norske forhold synes å stemme, i motsetning til de danske. En dansk kilde om offentlig statistikk får det danske antallet til å være litt mindre: 33.735.⁶¹ Som vi senere skal se økte antall norske håndballspillere av begge kjønn fra ca. 6.500 i 1945 til rundt 35.000 i 1946, slik at antall kvinnelige spillere i Norge og Sverige var få fra 1937 til 1945 i forhold til danske.

Fra 1945-50 deltok svenske kvinner i 12 landskamper. Også blant kvinnene var Gøteborg et viktig distrikt.

Svensk håndball skal ha vokst mye på 1940-tallet. Antall klubber synes å forandre seg fra 100 i 1939 til 750 i 1948. I 1948 var antall norske klubber 826. En oversikt over antall kvinnelige og mannlige medlemmer finnes imidlertid ikke i de svenske kildene jeg har hatt tilgang til. Med utgangspunkt i det totale antall klubber i Sverige i 1948 og det beskjedne antall kvinnelige medlemmer i 1946, synes den mannlige dominansen blant medlemmene å ha vært stor. Selv om de svenske kvinnene spilte landskamper på slutten av 1940-tallet, var det mennene som var best internasjonalt og som hadde historien og satsingen på sin side. Å antyde at kvinner var det andre kjønn i svensk håndball, stemmer også overens med enkelte artikler i norsk presse som vi skal se i kapittel 9.

Nå skal vi kort ta opp dansk håndball.

Håndball i Danmark - fra lek til idrett

Vi har alt skrevet litt om starten på håndball i Danmark, siden de første regler for utendørs håndball ble publisert der i 1906 og for et begynnende 7-mannspill innendørs i 1918.

Ifølge Knudsens regler fra 1918 skulle det være fem deltakere. Tre i første rekke, kun en forsvarer og en målmann utgjorde laget.

Spilletid var 15x2 og ballen skulle være en "blød Børnefodbold".⁶²

Det var bare lov å ta to skritt med ballen. Dersom en spiller som hadde ballen ble holdt fast av en motstander, skulle motstanderen "straks skille sig af med Bolden, kaste den eller blot slippe den."⁶³ Ingen kunne sparke ballen, men de kunne stanse den med bena. At også Danmark gikk mer og mer over til 7-personspillet bør sees i sammenheng flere store innendørshaller som håndballen kunne bruke. Danske regler for 7-personspillet kom imidlertid før de svenske. De synes tidlig å legge vekt på å unngå tøff kroppskontakt, slik det var i 11-mannspillet. En kan tolke danske skrevne regler dithet at de i prinsippet hadde et negativt syn på tøff kroppskontakt. I Holger Nielsens regler for 11-mannspillet utendørs i 1923 finner vi f.eks. dette:

"Hensynløst, brutalt eller haardt Spil er forbudt".⁶⁴

Med utgangspunkt i det følgende kan dette være et problematisk punkt i regelverket. I samme regler så vi også at det var lov å ta ballen fra en motstander ved å støte eller trekke ballen fra denne. Det ble her påpekt at førstnevnte hensyn var overordnet. Dette var forsterket ved at dommeren kunne stoppe spillet, dersom det ble unødig hardt. Det var fremdeles mulig for en spiller å løpe med ballen i mål.

Ifølge en studie fra Veilje skal kvinner ha spilt håndball i skolen fra 1908.⁶⁵ Den første skoleturnering skal ha vært arrangert i 1928.

Kvinnene var synlige i danske skrevne regler på en helt annen måte enn i de svenske. En norsk og en dansk kilde kunne berette at danske kvinner spilte håndball i 1928.⁶⁶ Det høres ikke usansynlig ut når de var inkludert i regler fra 1932, som ble utgitt av friidrettsforbundet om 7-personspillet. Det var her antydning at spillet både kunne foregå inne eller ute. Spilletid i turneringer var 10x2 for menn og 7x2 for kvinner. Ballen for kvinner skulle være mindre enn den tilsvarende for menn. Det var videre lov å løpe tre skritt med ballen. **Mennene kunne ta ballen fra en motspiller med en hånd, dersom slaget ble ført nedenfra og oppover** (unntak dersom ballen ble holdt i hodehøyde). Det ble også presisert at ballen måtte aldri slås "voldsomt".⁶⁷ Kvinner hadde ikke anledning til å slå ballen fra en motstander. Det var flere begrensninger for danske menn hvis de skulle ta ballen fra en motstander enn for tyske og svenske. De danske utendørsreglene for 11-mannspillet fra 1932 var vedtatt av det internasjonale håndballforbundet. Spilletid for menn var som før nevnt her på 30x2 og 20x2 for kvinner. Heller ikke i disse reglene var kvinner med i den svenske oversettelsen, kun i den

danske og tyske. I likhet med tyske kvinner kunne heller ikke danske slå ballen ut av motstanderens hender i denne versjonen.

Som før nevnt ble Dansk Haandbold Forbund stiftet i 1935, men lagene spilte innen friidrettsforbundet fra 1931. Både kvinner og menn fikk sitt første danske mesterskap i 7-personsspillet så sent som i 1939, mens danske menn også hadde mesterskap i 11-manns-utendørshåndball fra 1947.⁶⁸

At menn og kvinner fikk sitt første mesterskap samtidig leser jeg som et symbol på at også håndballkonkurranser for kvinner skulle være synlige i det offentlige rom. Her synes ikke kurvball å være ansett som et alternativ.

Antall kvinnelige og mannlige medlemmer kan speile forbundenes satsing. Dette gjelder for Dansk Idræts-Forbunds Håndballforbund, Dansk Arbejder Idrætsforbund, De danske Skytte-, Gymnastik-og Idrætsforeninger og De danske Gymnastik-foreninger. I 1937 var det omtrent like mange kvinnelige og mannlige medlemmer i de ulike danske forbund som hadde håndball på programmet: 14.074 kvinnelige og 14.036 mannlige.⁶⁹ Antall spillere økte stadig. I 1944 var det 29.940 kvinnelige og 29.149 mannlige. Frem til 1948 økte mannlige mest. Da utgjorde de 41.596 mot 33.735 kvinnelige. Av disse var vel 14.000 mannlige og knapt 11.000 kvinnelige i Danmarks Idræts-Forbund, som var det dominerende når det gjaldt internasjonale konkurranser. På 1950-tallet var det igjen flest kvinnelige spillere.

Med utgangspunkt i følgende antas at håndball i Danmark ble en idrett for begge kjønn: Kvinnene var synlige i reglene fra 1932, begge kjønn fikk nasjonale mesterskap samme år, antall kvinnelige og mannlige medlemmer var ganske likt og ikke minst; det var flere begrensninger hvis danske menn skulle ta ballen ut av motstandernes hender enn i tilsvarende regler for tyske og svenske menn. Danske kvinner ble ikke det første kjønn i dansk håndball, slik norske kvinner var her til lands. De første landskamper i Danmark var for menn og ikke for kvinner. At det ble arrangert to typer mesterskap for menn og et for kvinner fra 1948, kan tolkes som et symbol på at kvinner ikke var det første kjønn i dansk håndball. Dessuten skrev Ludvig Fjeldstad i jubileumsheftet for dansk håndball i 1985 at kvinnehåndball ikke var særlig populært blant publikum i Danmark på 1930-tallet.⁷⁰

Ifølge dansk offentlig statistikk var håndball den tredje største kvinneidretten i Danmark etter gymnastikk og svømming. Hos mennene

kom håndball også på tredje plass etter fotball og gymnastikk.

Nå skal vi ta opp internasjonal håndball.

Internasjonal håndball

Her blir først og fremst Tyskland, men også Sverige og til en viss grad Danmark i fokus.

Tyskland tok initiativet til å danne Internasjonal Amatør Håndball Føderasjon (IAHF) i 1928 i forbindelse med O.L. i Amsterdam. Landet hadde allerede sondert terrenget i Det Internasjonale Friidrettsforbundet (International Amateur Athletic Federation, IAAF) i 1926. Der ble det bestemt å ha et møte i Köln samme år. Her ble det valgt et styre, der Sveriges Arvid Karlsson ble med. Tyske regler for 11-mannshåndball ute skulle danne grunnlaget for de internasjonale reglene.

På den andre IAHF-kongressen i Berlin i 1930 var 20 land med i organisasjonen, fordi den inkluderte bl.a. basket (til 1934) og volleyball. Tyskland fikk formannsvervet og sekretæren. Sveriges Arvid Karlsson ble med i det nye styret sammen med Avery Brundage fra Den Internasjonale Olympiske Komite og USA, en fra Østerrike, Canada, Irland og Frankrike. Det tyske 11-manns spillet ble også her vedtatt som internasjonale regler i håndball. Regler for 7-mannspillet innendørs ble vedtatt på kongressen i Stockholm i 1934.⁷¹ Modellen var her 11-mannsspillet, men initiativtaker synes å ha vært Sverige.

Den første landskampen i håndball skal som før nevnt ha vært mellom de tyske og østerrikske landslagene for menn i 1925. Sverige skal ha hatt sitt første landslag i 11-manns mot Tyskland i 1934 og Danmark skal ha hatt sitt fra 1935. Samme året spilte Sverige og Danmark en innendørs-landskamp i 7-mannspill.

Siden Hitler-Tyskland var vertskap for OL i 1936 og Brundage var med i styret i IAHF, kom håndball på programmet som oppvisningsidrett. Kun seks land deltok og ingen fra Skandinavia pga nazipropagandaen. Tyskland vant 11-mannsspillet også her. OL-oppvisningen synes å styrke 11-mannsspillet på bekostning av 7-manns.

Det første Verdens Mesterskap ble arrangert i 1938. Bare fire land deltok, Tyskland, Østerrike, Sverige og Danmark. Tyskland vant også her med Danmark på jumbo-plass. Samme år spilte Tyskland landskamper med seks land i utendørshåndball ("Feldhåndball") og fire i innendørs 7-

manns ("Hallenhandball"). Tyskland vant alle kampene, men i innendørskonkurransen med Sverige vant de bare med ett mål, 16-15.⁷² Så lenge Tyskland var leder av den internasjonale organisasjonen skal det ikke ha vært uenighet om hvilket spill som skulle dominere, 11- eller 7-manns. Den kan imidlertid betraktes som det doxiske feltet og ikke kommet til overflaten, fordi Tysklands posisjon kan ha vært suveren. De synes å satse sterkt på et internasjonalt samarbeid i en idrett som var tolket som tysk nasjonalidrett og som ikke hadde røtter i England. Dessuten var det dårlig med innendørshaller i Tyskland på grunn av 1. verdenskrig og store økonomiske problemer. Haller hadde blitt brukt til krigsvirksomhet og var ikke restaurert pga. økonomiske problemer i Weimar republikken. Dersom 7-mannsspillet hadde blitt det dominerende, ville landets hegemoni kanskje blitt truet av Sverige, bl.a. vant Tyskland bare med et mål i 1938. Dersom dette spillet hadde blitt det første i internasjonale konkurranser, ville det på sikt vært lettere for Sverige og Danmark med sine haller å slå Tyskland.

Danmark og Tyskland var uenige om hvem som "oppfant" 11-mannsspillet, mens både danske og svenske kilder mente at de hadde laget 7-mannsspillet. Ifølge danske kilder skal cand. philol. Fredrik Knudsen, lærer i ballspill ved Statens Gymnastikinstitut ha begynt å eksperimentere med 7-mannsspillet i 1911-12.⁷³ Danmark synes å ha publisert regler om et begynnende 7-mannspill først. Både Sverige og Danmark spilte både 11- og 7-persons spill, mens Tyskland bare skal ha hatt 11-persons spillet. I alle tre land skal mannlige spillere ha blitt prioritert når det gjaldt antall mesterskap og landslagskamper. Det var selvsagt bare menn i den internasjonale ledelsen.

På grunn av nazistenes okkupasjon og tap i den andre verdenskrigen, ble Tyskland stengt ute av det gode selskap også i organisert idrett. På den internasjonale håndballkongressen i København i 1946 deltok bare 7 land. Disse var Danmark, Finland, Sverige, Norge, Frankrike, Nederland og Sveits, mens 7 land hadde sendt fullmakter. Her ble en enige om spilleregler for innendørs spill i internasjonale turneringer.⁷⁴

Norden ble sterkt representert i Internasjonal Håndball Føderasjon (IHF). Sverige fikk formannsvervet (til 1950), generalsekretær og kasserer, mens Danmark og Norge ble representert i styret sammen med Frankrike (nestformann) og Sveits (nestformann). 11-mannsspillet skulle fortsatt være internasjonal norm. Det skal bare ha vært Norge og Finland som spilte utendørs med 7-mannsregler som norm. Også på

sistnevnte kongress i Paris i 1952 ble det stadfestet at 11-mannsspillet var normen ved internasjonale konkurranser utendørs. Her overtok imidlertid Frankrike formannsvervet. Tyskland var tilbake i organisasjonen fra 1950. Fra da av ble hovedsete i Basel i Sveits. Først i 1954 fikk en tysker plass i ledelsen igjen.

Kort oppsummering

De første kildene vi har idag om et spill som kan sies å være håndball er fra Danmark i 1906. Disse kan stå som starten på 11- og senere 7-personsspillet, der Tyskland var motoren i å utvikle den første internasjonale håndballorganisasjonen fra 1926-46 (IAHF). Sverige var tidligere med i styret i internasjonal håndball enn Danmark og ble leder av den nye internasjonale håndballorganisasjonen etter krigen. (IHF)

For å problematisere en komparasjon i håndball mellom Norge og Tyskland ytterligere, kan nevnes at utøvere drev med håndball i følgende organisasjoner fra 1920-33: DT, DSB, tysk arbeideridrett og i de jødiske turn- og idrettsforbund.⁷⁵ I Norge var det klubber i Norges Landsforbund for Idrett og senere Norges Idrettsforbund fra 1946, samt en klubb i Arbeidernes Idrettsforbund fra 1937-40. Håndball var først betraktet som en kvinneidrett uten kampmoment i Tyskland fra 1917-20, deretter en mannsidrett. Fra 1920 ble tyske regler i håndball tilpasset menns idrettstradisjoner og ikke kvinners. Mennene kunne bl.a. støte ballen ut av motstandernes hender, imotsetning til kvinnene. Det ble fart over spillet med muligheter for alle til å løpe 3 skritt med ballen. Laget bestod av 11 personer. Mennene kunne bruke hele fotballfeltet, i motsetning til kvinnene. Siden et annet type håndballspill fra 1917-20 var blitt definert som kvinnes idrett og utgaven av 1920 var såpass forskjellig fra 1917-versjonen, også for kvinnene, synes håndball for kvinner etter 1920 å ha blitt mottatt med blandede følelser. Da reglene ble forsøkt gjort like for begge kjønn, startet en strid, som fikk store deler av det doxiske feltet under debatt. Biologi som skjebne via kvinners "natur" ble igjen løftet frem fra debatter spesielt fra forrige århundre som enkelte trodde var "historie". Vi så i kapittel 6 at dette synes å være et internasjonalt fenomen i de nord-vestlige kulturer. At tysk håndball ble lest som nasjonalidrett i Tyskland etter tapet i 1. verdenskrig, kan ligge bak deler av den opphetede diskursen. I en hegemonisk maskulin logikk var det enklest

når kvinner hadde regler **mot** tøff kroppskontakt, fordi dette kan stå som symbol på "maskulin" identitet. Det ble foreslått å erstatte håndball for kvinner med kurvball. Kvinner fikk tilslutt fortsette å konkurrere i håndball, med de samme ulike skrevne regler som fra 1920. Ledere av begge kjønn var både for og mot håndballkvinnene, slik at ikke ett kjønn stod mot det andre. Det antas at striden kan ha fått konsekvenser for kvinners valg av idrett. Håndball ble aldri noen stor kvinneidrett. Mannlige medlemmer var i stort flertall. Fordi Tyskland spilte 11-personsspillet og var motoren i internasjonal håndball, ble 11-manns prioritert i landskamper i Europa og bl.a. i De olympiske leker i Berlin.

Sverige og Danmark spilte både 11-manns og 7-persons spill. Svenske menn hadde færre begrensninger på tøff kroppskontakt enn danske. Kvinner var lenge usynlige i svenske regler, i motsetning til de danske. Svenske menn fikk nasjonale mesterskap lenge før kvinnene, mens begge kjønn fikk dette samtidig i Danmark. Sverige hadde klart flest mannlige medlemmer, mens prosentallet i Danmark var nær 50% for begge kjønn. Mens Sverige hadde både mesterskap for 11- og 7-personsspillet for menn hvert år, hadde danskene det bare fra 1948.

Hvis en satte opp et kontinuum om håndball og kjønn, der Norge var en pol som satset mest på kvinnene, og Tyskland befant seg på den motsatte pol med sitt nasjonale spill og sin prioritering av menn, ville Sverige komme nærmest Tyskland og Danmark nærmest Norge.

I neste kapittel tar vi opp håndball i Norge. Følgende er hovedproblemstilling: Hvorfor ble håndball en kvinneidrett i Norge?

Noter

1.Ifølge Riekhoff,W.,,1943,op.cit.: 25 er det tsjekkiske "hazena" fra 1905 ikke forløper for håndball,men for kurvball,p.g.a. bl.a. spille-feltets tre inndelinger. Det skal kun ha vært i Nederland,Sveits og Norge at dette kurvballspillet har vært utbredt.

2.Nielsen,H.,1923:Haandbold,København:Cityforlaget ,: 6-7.

3.Nielsen,H.,m.fl.: "Gymnastik" I Årsskrift fra Ordrup Højere Almenskole 1903-1904,Stege,: 55.

4.Nielsen,Holger,1906:Vejledning i Haandbold,København: "Idratten"s Forlag,:6-7.

5.Neubert,F.,1928:"Geschichte des Handballspieles". I Das deutsche Turnspiel in seiner geschichtlichen Entwicklung,Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht: 32. I Pfisters arkiv på Det frie Universitet i Berlin (Heretter: I Pfisters arkiv).

6.Ibid.:33.

7.Fühler,B.,1930:Das Handballspiel,Berlin. I Pfisters arkiv : 1.
Fitcher,H.,W.,1928:Körperschönheit und Körperkultur Sport Gymnastik Tnaz, Berlin:Deutsche Buch-Gemeinschaft G.M.B.H. : 77. I Pfisters arkiv.

8.Riekhoff,W.,1943:Historische Untersuchungen über die Vorläufer und Anfänge des Deutschen Handballspiels,Doktorgradsarbeid ved Det Filosofiske Fakultet ved Hamburg universitet :81,84,88,89.
Schlenz hevdet at håndball var fra 1915: Schlenz,C.,1930:"Das handballspiel". I Krummel (red.): Athletik ,Munche:Lemanns Verlag,:429. I Pfisters arkiv i Berlin.

9.For en litt mer utførlig diskusjon se Lippe,von der,G,1994, op.cit.:211-235 (212-214).

10.Tangbæk,E.,1989,op.cit.:83.

11.Centralforeningen for udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug,Aarsberetning for 1861, Christiania: Chr. Skibsted, : 1.

12.Ibsen,B. med fl.,1991:I-D-R-Æ-T i bevægelse Humanistisk og samfunnsvitenskapelig idrætsteori,København: G.E.C. Gad: (Tidstavle (appendix)).

13.Kew,F.,1987: "Contested Rules:An Explanation of How Games Change". I International review for the Sociology of Sport, vol.22,nr.2,:125-135.

14.Riekhoff,W.,1943,op.cit.: 86.

15.Riekhoff,W.,1943,op.cit.: 88.
Amberger,G.,W.,1921:Das Handballspiel,Leipzig og Zürich: Grethlein & Co.G,:16. I Pfisters arkiv.

16.Stropp,E.,1917:"Handball,das Spiel der Frauen". I Handball,Berlin,:152. I Pfisters arkiv.

17.Pfister,G.,1996,op.cit.:226.

18. Schlenz, C., 1932: "Frauenhandball". I Der Handball, marsnummeret. I Pfisters arkiv.
19. Schlenz, K., 1929.: "Handball als Kampfspiel und Leibesübung." I Mitteilungen des SCC, nr.9 (September), :10. I Pfisters arkiv.
20. Fühler, B., 1935: "Handball, das Spiel für alle". I Sportbehörde für Leichtathletik, :5. I Pfisters arkiv.
21. Riekhoff, W., 1943, op.cit.: 107.
Fuhler, B., 1935, op.cit. :6.
22. Riekhoff, W., 1943, op.cit.:108.
23. Amt für Sportwerbung: Handball, Olympia heft, nr.6. In Gemeinschaft mit dem Reichsportführer herausgeben vom Propaganda-Auschrift für die Olympischen Spiele Berlin 1936, :2. I Pfisters arkiv.
24. Deutsche Turnerschaft og Deutsche Sport Band.
25. Amberger, G., W., 1921, op.cit.:16,24,30. (Turn-organisasjonen.)
Otto, K., 1923: Handball, Barlauf, Schleuderball, Stuttgart \Berlin\
Leipzig: Union deutsche Verlagsgesellschaft, :20,21, 23,26.
Reder, K., 1921: " Handball und Wiesbadener Torball" I Sport und Spiel, nr.12 :58.
Sparbier, J., 1926:Wettspielregeln für Schlagball, Faustball, Handball 1926-28, Berlin:Weissmannsche Buchhandlung :16,18 og 19.
Alle disse er i Pfisters arkiv.
26. Neubert, F., 1928, op.cit.:32.
27. Lippe, von der, G., 1993:Problems in comparative research:Bodycultures and Gender in Norway and Germany: 1900-50. Foredrag på seminar om "Komparasjon in Forschung" på "das Freie Universität Berlin", 16-18.12.1993 :3-4.
28. Tieman, H., 1987, op.cit.:95.
29. Braungardt, W., 1921: "Der Kreis 3b und die neuen Handballregeln". I Markische Turn Zeitung, nr.40, : 805-807. I Pfisters arkiv.
Håndball ble også spilt i ungdomsorganisasjoner og i den tyske gymnastikkhøyskolen.
30. Braungardt, W., 1921.: "Das handballspiel. Kurze beschreibung der neuen Regeln der Deutschen Turnerschaft". I Sport und Spiel, Beilage der Deutschen Turn-Zeitung, nr.38: 151. I Pfisters arkiv.
31. "T.A.L.", 1925: "Handballertagungen". I Der Leichtathlet, nr.2.:11.
Soost, E., 1925: "Ruckschritt statt Fortschritt Die neuen handballregeln". I Der Leichtathlet, nr.26.:6.
Begge disse er i Arkivet i Det frie Universitetsbibliotek i Berlin. Avdeling for "Fachbereich, Erziehungswissenschaften, Psychologie und Sport". (Heretter: Arkiv i et UB i Berlin.)
32. Zinnon, F., 1921: "Die neuen Handballregeln des Kreises". I Marchische, nr.42 : 846. I Pfisters arkiv.

- 33.Fühler,B.,1925: "Handball- das Spiel der Frauen". I Der Leichtathlet, nr. 6 :9. I Arkiv i et UB Berlin.
- 34.Tieman,H.,1987,:98.
- 35.Kabus,W.,1921:" Der Kreis IIIb und die neuen Handballregln" I Markische Turn Zeitung,nr.37 :738. I Pfisters arkiv.
- 36.Tieman,H.,1987,:95.
- 37.Ibid.
38. "Amtliche Bekanntmachungen" I Eilnachrichten, nr.2,1925.
- 39.Braungardt,W.,1925: "Die Einheitsregelen fur Handball" I Deutsche Turn-Zeitung,nr.80 : 452. I Pfisters arkiv.
- 40.Ibid.
Fühler,B.,1925: "Handball -das Spiel der Frauen" I Der Leichtatlet, nr.6 :9. I Arkiv i et UB i Berlin.
- 41.Demlow,T.,1926: "Handball" I Turnspiele fur Deutsche Jugend, Lagensalza,9.utgave: 284. I Pfisters arkiv.
- 42.Fühler,B.,1925,op.cit.
- 43."Die neuen Handballregelen". I Handball (Bilag til Markische Turn Zeitung),1925,nr.29 :227. Pfisters arkiv.
- 44.Tieman,H.,1987,opcit.:99.
45. "Einheits-Handballregeln?" I Der Leichtathlet,1926, nr.22 : 18. I Pfisters arkiv.
- 46.Tieman,H.,1987:99.
- 47.Frankel,E.,1926:"Das Kampfmoment in der Leichtathletik der Frauen". I Start und Ziel, Månedskrift for Det tyske Friidrettsforbund,Kvinneidrettsnummer, nr.2.:44-48 (44). I Pfisters arkiv.
- 48.Bourdieu,P.,1986,op.cit.:168.
- 49.Ibid.
- 50.DSB: Deutscher Sportbund,Bestandserhebung 1992,Frankfurt/Main,:7. I Pfisters arkiv.
- 51.Riekhoff,W.,1943,op.cit.: 14.
Svenska Lekforbundets Arbeidsutskott: Handball Regler for Spel utomhus,Svenska Lekforbundets Bokserie,No 2, Stockholm :Bjorck & Borjessen,1927 :6.
- 52.Jerneryd.,R.,1990: "Henry Lagergren" I Idrottsarvet 1990 Årsbok for Idrottsmuseet i Goteborg :28.
Eriksson,E.,1937: Handball Innespel. Handbok for lagledare och spelare.,Svenska Handbollforbundet: 3.
Thorbjørnsson, H.,1990: Naas och Otto Salomon sjojden och leken, Ordbildarna,Helsingborg: Schmidts Boktryckeri AB : 173.

53. Ibid.

54. Jerneryd, R., 1990, op.cit.: 28.

55. Karlsson, A., A., 1923. : Større Frilufslekar regler utgivne av Svenska Lekforbundets Arbeitsutskott, Svenska Lekforbundets Bokserie 1, Stockholm: Bjorcj & Borjesson: 42, 45.

56. Karlsson, A., A. og Eriksson, E., 1927, op.cit.: 8.

57. Jansson, E. med fl., 1990: Handbollens historia Utveckling, Svenska Handbollforbundet, GIH-gruppen, : 6.

58. I tillegg til Tyskland synes dette også å gjelde for Norge. Hegna, H: "Kvinderne og idrætslivet". I Idræt, Illustrert landsorgan for norsk idræt, sport, turist- og friluftsliv, 1916 ,nr.15 :1. I 1931 ble håndball anbefalt som idrett for kvinner av Idrettstyrets formann til Komite for kvinneidrett av 11.06.1931. (NIF's arkiv i Idrettens Hus: Kvinneidrett:1930-40

59. Jansson, E. m.fl., 1990, op.cit.: 14.

60. SHF: Handbollboken 1948, Svenska Handbollforbundets officiella kalender, : 10.

61. Det Statistiske Departementet: Statistiske Efterretninger 41. årgang 1949, Danmarks Statistik, København: Bianco Lunds Bogstrykeri, : 189.

62. Knudsen, F., 1918, op.cit.: 35.

63. Ibid.

64. Nielsen, H., 1923, op.cit. : 13.

65. Jakobsen, T., 1986: "De første idrætskvinder i Veilje før 2. verdenskrig". I (red.) Jørgensen, P. med fl.: Idrætshistorisk årbog 1986, Dansk Idrætshistorisk Forening Krop og Kultur, Viborg: Nærhaven Bogtrykkeri, : 129.

66. "Lei", 1928: "En populær sport" I Idrettsliv, nr.20 : 145. Brev til Norges Lndasforbund for Idretts Sekretariat av 03.01.1928 fra sekretær, K. Wustenberg i Dansk Idræts-Forbund, : 2. I Boks 22: Kvinneidrett, Privatarkiv:90: (NIF), Riksarkivet. De har trolig spilt håndball i skolen på enkelte steder fra begynnelsen av dette århundre.

67. Dansk Atletikk-Forbund: Haandboldlove 7mands spil, 1932 , 2. utgave : 7.

68. Lundquist, A. og Engelstoft, J., 1951: Sportshaandboken, København: Politikens Forlag, : 265.
(Lundquist var dengang "direktør" for Dansk Idræts Forbund.)

69. Det Statistiske departementet, 1938.: Statistiske Efterretninger 30. Aargang 1938, Danmarks Statistik, København: Bianco Lunds Bogtrykkeri, : 315.

70. Fjeldstad, L., 1985: "Da damerne spillede med en blød fodbold". I Dansk Håndbold Forbund -1935-2juni-1985, København, :95.

71. Deutsche Reichsbund für Leibesübungen : Das Handballspiel
Anleitungen für Feld- und Hallenhandball, Berlin: Wilhelm Limpert -
Verlag, 1935: 23.

72. Riekhoff, W., 1943, op.cit.:132-133.

73. Danske Idræts Forbund, 1944 : Dansk Sportsleksikon, Bind
I, København: Standard Forlaget : 480.

74. Carlsson, C. m.fl., 1990, op.cit.:94.

75. Ueberhorst, H., 1982: Geschichte der Leibesübungen, Bind
3/2, Berlin: Bartles & Wernitz, :688.
Tieman, H., 1987: Die Entwicklung der Mannschaftsspiele für Frauen in
Berlin in der Weimarer Republik, Berlin : Examenarbeit, :84.
Nitsch, F. m.fl. (red.), 1985: Neunzig Jahre Arbeitersport in
Deutschland, Münster: Lit Verlag, :58.

Kapittel 9.

HÅNDBALL I NORGE I ORGANISERT IDRETT 1932-50

I kapittel 6 var tekster fra leger i fokus, i kapittel 7 ble idrettspraksiser i Norge særlig fra 1890 til 1950 presentert og i kapittel 8 var temaet internasjonal håndball. Disse kan danne forforståelsen for utvikling av håndball her til lands. I likhet med kapittel 7 blir også dette en "lang" fortelling. Tidsrammen er kortere her, men til gjengjeld er flere detaljer med. Dette gjelder bl.a. sitater, organisasjon, forhold til Sverige og sider ved sportliggjøringen. Hva som blir betraktet som "godtatt feminint" og "maskulint" er ofte i utgangspunktet komplementært og motsetningsfylt fra 1890 til 1950. Det siste synes spesielt å gjelde for hva som tolkes som "feminint". Håndball vil i et slikt perspektiv enten bli en "typisk" mann- eller en kvinneidrett, og ikke begge deler. Menn vil i utgangspunktet bli betraktet som "bedre" idrettsutøvere enn kvinner, fordi hegemonisk maskuline logikker forstår kvinnelige praksiser som underordnet. Å ha definisjonsmakten i det offentlige rom er også en viktig side ved dette fenomenet. Et rim som ble publisert i Grefsen-gutten i 1945 illustrerer dette poenget:

"Skal der ydes skippertak - står det alltid kvinner bak, men mennene er best."¹

Vi skal se i hvilken utstrekning dette perspektivet kan nyttes på utviklingen i Norges Håndballforbund (heretter NHF).

Fokus er på hovedproblemstillingen: **Hvorfor ble håndball en kvinneidrett i Norge?** Her er legitimering av håndball i et kjønnsperspektiv sentralt i relasjon til hvordan utøverne iscensatte sine kropper, utviklingen av regelverket og praktiseringen av dette de første årene. I denne forbindelsen knytter jeg også enkelte kommentarer fra sportliggjøringen av håndball i Europa, inkludert i Sverige og Danmark, som er blitt presentert i det foregående.

Følgende underordnede problemstillinger er med:

Hvilken symbolverdi fikk "nazi-håndball" og "illegal" håndball i 1941-45 for NHF etter 1945?

Kan stemingen etter freden i mai 1945 forstås som en inspirator til NHF om å utvikle håndball?

Hvordan ble kvinnelige aktive - som på eget initiativ ønsket å iscensette seg som ledere/trenere - mottatt av mannlige ledere sentralt og i Oslo-Akershus i NHF?

Hvorfor ble mannshåndball omtalt som "kastret fotball"?

Jeg vil problematisere enkelte tatt for gitte kategorier ved å løfte frem relevante deler av det doxiske feltet om håndball og kjønn. Ifølge Bourdieu kan enhver sosial orden ha en tendens til symbolsk å legitimere sine vilkårlige praksiser som "naturlige" (jfr.s.107-108). Når det er nesten perfekt sammenfall mellom den etablerte orden ("virkeligheten") slik hegemoniske logikker tolker denne og slik den enkelte oppfatter den, vil "virkeligheten" fremstå som "naturlig" og udiskutabel. Vi tror vi ser verden og ikke vår oppfattelse av den. Denne oppfattelsen kaller Bourdieu som nevnt for doxa. Eksempler på doxa kan være at kvinnelige utøvere synes å bli fremstilt som kjønnete personer med mulige seksuelle overtoner i enkelte kontekster i motsetning til mannlige.

Forfatterens bruk av begreper, klassifikasjoner, bruk av symboler og metaforer er viktige. Valg av termer kan ifølge s.103-106 vise forfatterens ståsted, holdninger og verdier. Ved å gjengi tekster kan leserne få en mulighet til selv å tolke. I tillegg kan de få en bedre mulighet til å vurdere tolkningen i dette arbeidet. Dersom tekster "bare" refereres av forskere, kan forskernes (mis)representasjoner lettere komme i fokus.

I kapittel 4 ble aviser og sportsblad utenfor norsk organisert idrett presentert. Her blir følgende fra organisert idrett sentrale: Landsidrett, medlemsaviser til viktige håndballklubber: Arildavisen, Grefsen-Gutten, Oslo Idrettslags Medlemsavis, NIF-Posten (medlemsavis til Nordstrand Idrettsforening), samt styreprotokoller fra Nordstrand Idrettsforening, Håndballklubben-40 (heretter H-40) og Støas dameavdeling i tillegg til årsrapporter fra styret i NHF, først og fremst etter, men også før krigen, samt Norsk Idrett etter 1945.

Først presenteres perioden fra 1932 til NHF ble dannet i 1937. Deretter kommer en meget kort oversikt over håndballens organisasjonsmessige utvikling fra 1937 til 1950. Denne fasen ble grunnlaget for utviklingen av "moderne" håndball i Norge i et kjønnsperspektiv lagt. Derfor vil denne perioden være utgangspunktet for å analysere legitimering av håndballen i et kjønnsperspektiv.

Deretter kommer problemstillingene i kronologisk rekkefølge.

Til slutt vil jeg komme tilbake til hovedproblemstillingen også i lys av den skisserte utviklingen i Tyskland.

Først enkelte organisasjonsmessige sider ved utviklingen av denne idretten.

Fra leik til idrett frem til 1937

Vi skal her konsentrere oss om organisert idrett. Først og fremst fordi skoleaktiviteter vil falle utenfor rammen av dette prosjektet, også fordi håndball i skolen bare synes å ha forekommet sporadisk før 1937. Først litt fra kroppsøvfingsfaget.

Fotball synes ikke å være populært blant lærere i skolen før 1937, bl. a. fordi det var lett å knuse vinduer i gymsaler eller de som vendte ut mot skolegården. Derfor betraktet flere pedagoger håndball som en bedre skoleidrett for gutter i folkeskolen. Den var foreslått som aktivitet i planen for 4årig lærerskole for menn på et gymnastikklærerstevne i 1930, mens kurvball skulle spilles for de kommende lærerinnene.² Ifølge kapittel 8 synes også kurvball å bli betraktet som en mer "feminin" idrett enn håndball i Tyskland, riktignok i en opphetet debatt i 1925. Håndball var også nevnt som aktivitet i flere bøker om kroppsøving for gutter (1925, 1934), men ikke for jenter (1932). I disse bøkene var 11-mannspillet presentert. Først i en bok av Hans Askeland og A. Strøm-Olsen for ungdom i 1934 var det presisert at en godt bare kunne være 7 spillere.

Med utgangspunkt i det ovenstående kan det se ut som om håndball først og fremst var betraktet som en mannlig aktivitet i skolen før 1937. Vi skal i det følgende konsentrere oss om dens utvikling i organisert idrett i klubben, Arild.

Det idrettslige forarbeidet til dannelsen av NHF i 1937 ble gjort av få personer. Jeg vil først og fremst fremheve forbundets første leder, Øivind Mørch-Smith (heretter ØMS) og dets første sekretær, Kåre Aslaksby (heretter KA). Vi skal først ta opp deres idrettslige bakgrunn, deretter arbeidet for å utvikle en håndballgruppe i Oslo-klubben Arild og å utbre idretten utenfor Oslo-Akershus.

De drev begge med friidrett. ØMS var leder av Friidrettsutvalget i Arild i 1932.³ Selv deltok han i enkelte konkurranser på 800m, 1500m og klubbmesterskap i terrengløp.⁴ ØMS fungerte også som trener av friidrettsgruppa og gjennomgikk forbundets instruksjonskurs i 1932. Samme år ble han varamedlem i Oslo Friidrettskrets.⁵

ØMS synes å være et iherdig medlem, som arbeidet mot lederposisjoner. På tinget i klubben våren 1936 fikk han 5 stemmer på formannsjobben og ble følgelig ikke valgt. Den sittende formann fikk hele 31 stemmer.⁶ Han ble interessert i håndball som leder av Friidrettsutvalget. Ved en tilfeldighet startet han med håndball.⁷ En kveld han satt hjemme og lette etter friidrettsøvelser, som han kunne bruke på treningen, kom

han plutselig over et bilde fra en håndballkamp i bladet til Redbergslid I.K. i Gøteborg (heretter RIK).⁸ Bildet vekket hans interesse og han skrev til klubben og fikk flere opplysninger om spillet.

ØMS og KA hevdet seg hverken som utøvere i friidrett eller i orientering. Profilen til førstnevnte synes å gå i retning av trener- og lederverv. At han prøvde å bli formann i klubben, viser at han hadde ambisjoner som idrettsleder. Å starte en ny idrett, kan leses som et strategisk trekk i å samle kulturell kapital i idrettsfeltet.

Høsten 1935 reiste KA og ØMS til Gøteborg og RIK for å lære mer om håndball. De så ulike kamper i Messehallen:

"Det var fart over spillet som vi ennå ikke er istand til å ane, og spillet minner i så henseende ikke så lite om hockey. Det var et utall av kombinasjoner og et samspill som ikke engang lar sig gjennomføre i fotball."⁹

Her leser jeg implisitt i teksten er at fotball er ballidrett nr. 1. Det skal vi komme tilbake til på s. 362-66.

Arild-medlemmene trente håndball hver onsdag høsten-35. Men salens størrelse var et problem. Derfor måtte de spille kamper andre steder. RIK skal ha lovet å komme til Oslo våren-36. Dette laget skulle hjelpe Arild å gjøre håndball populært i Norge:

"Det er vårt håp at håndballen med tiden vil bli vintersesongens lagsport ikke bare her i Oslo, men i hele landet forøvrig."¹⁰

Her ser vi for første gang en tekst som viser at ØMS hadde et landsomfattende forbund i tankene. Det var det svenske innespillet og ikke det tyske utespillet han synes å sikte mot. Sitatet kan også tyde på at grynderne av håndball synes å ta høyde for at den nye idretten ikke skulle konkurrere med fotball, siden denne idretten var et utespill vår, sommer og høst.

RIK la grunnlaget for danningen av NHF ved sin oppvisningskamp i Oslo høsten-96.¹¹ På et styremøte i Arild garantere klubben for et beløp på kr. 400 til dekning av reise og opphold for 18 mann fra den svenske klubben. Kampene skulle etter planen foregå i Tennishallen. I forkant av kampen hadde klubbavisen hatt artikler om håndball i RIK og i resten av Sverige, i Tyskland og i Danmark.

I likhet med RIK i Gøteborg hadde heller ikke Arild konkurranse internt i klubben med fotball. Den svenske klubben hadde fotball på programmet. Det hadde imidlertid ikke Arild. Håndball ble ofte sammenliknet med fotball. Det er mye som tyder på at førstnevnte idrett ble betraktet som en konkurrent til fotball, der sistnevnte var mer i tråd med et maskulint hegemonisk idrettsideal om en stålsatt kropp. Dessuten kostet

det mindre å være på topp i håndball, da denne idretten var langt nyere og hadde færre medlemmer.

Håndball ble som vi så i forrige kapittel betraktet som en uteidrett i Tyskland og i Østerrike.¹² Fordi Tyskland var den ledende håndballnasjon dengang, ble denne versjonen ofte kalt for håndballens "naturlige" spill, selv om Norge, Sverige og Danmark hyppig ble betegnet som land for **innespill** i 1936.

Først på klubbens høstting i 1936 ble det vedtatt å nedsette et håndballutvalg. Da hadde ØMS fått nye argumenter etter å ha sett oppvisningskampene i De olympisk leker i Berlin samme året. Forslaget ble stilt av ØMS, som et benkeforslag.¹³ Opptagelsen skulle regnes fra 1935, da klubben begynte med håndball.

Dersom vi skal dømme etter Arild-avisen ble håndballoppvisningen i oktober en suksess. Den svenske gymnastikkinspektøren, Erik Eriksson, takket Arild for at de hadde tatt opp håndball på programmet.

Landsidrett meldte i 1937 at Arild planla å starte et forbund for hele landet.¹⁴ En viktig forberedelse til denne begivenheten var å oversette de svenske reglene til norsk. I følge KA ble dette arbeidet gjort av han og ØMS på hans kjøkken om ettermiddagene uten ekspert-hjelp.¹⁵

Norges Håndballforbund ble stiftet 02.05.1937.¹⁶ I forbindelse med stiftelsen ble det spilt en propagandakamp. Her vant Arild 20-4 over Ullern. Vi skal presentere enkelte tekster fra journalister, som kan karakteriseres å møte denne nye idretten med høflig velvilje og en motsetningsfylt interesse:

"Et foreløpig inntrykk av håndballspillet, er at det har store betingelser for å bli en populær idrett i Norge - ikke bare for de mange aktive som sikkert vil være å finne i rekkene innen kort tid, men også for det publikum som like sikkert vil innfinne sig, når det nu blir alvor i leken."¹⁷

Begrepet lek kan tolkes som det motsatte av menns "alvorlige" og viktige idrett. Vi skal se at under presentasjonen av Laila Schou Nilsen at denne termen ble assosiert med håndball i flere år fremover.

Aftenpostens overskrift hadde denne tittelen:

"En morsom håndballpremiere igår."¹⁸

Det skal ikke ha vært mange tilskuere til oppvisningskampen. Ifølge Jacob Vaage (seinere leder av Skimuseet i Oslo), som selv var til stede, var det kun 10-12 tilskuere i tillegg til et par journalister.¹⁹

Et nytt forbund var nå dannet. SportsManden beskrev begivenheten slik i en overskrift:

"En ny provins til idretten."²⁰

En slik retorikk kan forstås som typisk før 1940. Det kan også tolkes etter mønster fra bl. a. det britiske imperiet om å få nye provinser eller kolonier lagt til landet. Fra den øvrige teksten går det fram at den nye idretten godt kunne drives som **innendørsaktivitet** for flere idretter, i de såkalte dødsesongene etterat utesesongen var over:

"...At mange klubber er oppmerksom på at håndball vil være ypperlig trening i dødsesongene, derom taler en så broket forsamling som den der igår stiftet forbundet. Vi fant her typiske friidrettsklubber, skiklubber, fotball- og bandyklubber, ja sågar en bokseklubb."²¹

Etter denne beskrivelsen skulle en tro det var mange klubber på stiftelsesmøtet. Men det var det ikke. Kun representanter fra 6 lag: Arild, Støa, Oslo Idrettslag, Kamp (Oslo), Ullern Skiklubb og Raufoss Bokseklubb. Foruten bokseklubben var alle fra Oslo - Akershus. Vi ser at ingen prestisjetunge friidrettsklubber som Tjalve, fotballklubber som Odd eller skiklubber var med.

Oslo-klubbene utenom Ullern kan beskrives å ligge i områder der "småborgerskapet" synes å dominere. Et midlertidig styre ble valgt med bl.a. Arilds ØMS som formann og KA som sekretær. Nestformann i Norges Landsforbund for Idrett, Egil Reichborn-Kjennerud ønsket det nye forbundet velkommen. Øvrige klubber som var representert i styret var Støa, Oslo Idrettslag (heretter OI) og Ullern Skiklubb. Selv om fotballhelten Jørgen Juve, en av bronseheltene fra Berlin O.L. i 1936, også ønsket initiativtakerne lykke til med idretten, skal vi se i det følgende at det langt fra ble en av guttas store idretter.²²

Ifølge Landsidrett ble det første ordinære håndballtinget holdt søndag 3.10. og den endelige styresammensetningen bestemt. Den var nesten identisk med tilsvarende fra mai: samme formann og sekretær og samme klubber - alle fra Oslo - var med i styret.²³

Klubben Arilds dominans var også merkbar. Ingen kvinner var med på stiftelsesmøtet eller i det nye styret.

Samtidig som tinget ble holdt, ble de første regler sendt ut til klubber i Oslo og omeign.

Kontingenten ble satt til kr. 10 pr. lag.

I hvilken utstrekning lykkes forbundet å utbre en idrett for begge kjønn med en slik "maskulin" dominans i sentralledelsen?

En kort oversikt over den organisasjonsmessige utviklingen av håndball i et kjønnsperspektiv :1937-50

Vi vil konsentrere oss om medlemsutviklingen, sentrale klubber og satsingsområder, hvorfor ikke 11-mannshåndball ble dominerende i Norge i 1945-50, enkelte sentrale trekk ved sportliggjørings-prosessen, ledelsen inkludert kvinneutvalg, konkurransedrakter, håndballanlegg og mangel på dommere spesielt etter medlems-økningen i 1946.

Medlemsutvikling og ledelsen

Antall lag, medlemmer og særkretser i NHF fra 1937-50

År	Ant. lag	Ant. medlemmer	% menn	% kvinner	Ant. særkretser
1937	15	-	69	31	0
1939	35	-	-	-	0
1940	48	1. 800	-	-	0
1945	127	6. 426	-	-	10
1946	688	35. 000	-	-	32
1947	833	35. 000	-	-	31
1948	826	36. 000	-	-	34
1949	863	39. 426	69	31	36
1950	796	34. 205	-	-	36

Lagene ble først inndelt i kretser i 1945, slik andre forbund hadde gjort. Oslo, Akershus og Buskerud idrettskretser var de første som kom i gang med konkurranser.

Frem til 1946 var NHF et av de små forbundene. Fra 1945 til 1946 ble dette forholdet endret. Forbundet kalte denne økningen for "fullstendig eksplosiv". Dette ble kommentert slik av et av styremedlemmene i NIF's hovedstyre og tidligere leder av Norges Friidrettsforbund og dommer i Arilds marskonkurranse i 1932, Torbjørn A. Fladvad:

"Det har vel neppe forekommet i norsk idretts historie at et av våre særforbund har hatt en så kollosal utvikling som Håndballforbundet, særlig i den store tilslutning fra våre kvinner. Jeg har personlig det inntrykk at Håndballforbundets ledelse tar imot kvinner med åpne armer..."²⁵

Å ta "imot kvinner med åpne armer" kan leses som at forbundet uten noen som helst betingelser lot kvinner konkurrere i håndball. Et doxa kan her være at det ikke var helt vanlig i organisert idrett dengang.

At det både var hele 32 håndballkretser og 9 håndballutvalg, viser en litt kaotisk organisasjonsstruktur i forbundet i 1946. Først i 1949 synes det å ha den nøyaktige oversikten over antall medlemmer. I perioden 1946-48 opererte forbundet kun med omtrentlige tall.

I det følgende skal vi presentere oversikter over antall medlemmer fordelt på kjønn i forbundsstyret og sentrale utvalg/komiteer i NHF.

Antall medlemmer fordelt på kjønn i NHF's hovedstyre:1937-50

år	kvinner	menn	totalt
1937	0	5	5
1938	0	5	5
1939	1	4	5
1940	1	4	5
1945	1	4	5
1946	1	5	6
1947	1	6	7
1948	1	7	8
1949	1	7	8
1950	1	7	8

Vi ser at den mannlige dominansen var nesten total, men ikke fullstendig. Kvinneutvalget ble dannet i 1945. Det hadde mellom tre og fire medlemmer. Ingen varamedlemmer i komiteene er med i disse oversiktene. Kvinnene hadde også som regel et medlem i uttakingskomiteen til kvinnelandslaget og et i spesielle arrangementskomiteer, som f. eks. komiteen til Nordisk mesterskap.

Styret inkluderte for første gang en kvinne på tinget i 1939, Harriet Ruud fra Lottene i Oslo.

"Det er første gang at noe kvinnelig medlem er valgt inn i styret, men det er en naturlig følge av utviklingen. Håndballen interesser jo damene minst like meget som herrene."²⁶

Siden det var flest kvinnelige medlemmer var det altså "naturlig" å ha et kvinnelig medlem i sentralstyret. En slik kjønnsfordeling var helt på linje med "tilsvarende" i f. eks. Norges Gymnastikk- og Turnforbund, som også hadde flest kvinnelige aktive. De hadde imidlertid "bare" 55% av totalen i 1937. Med dette som utgangspunkt kunne håndball hatt to kvinnelige styremedlemmer.

Det synes imidlertid å være et ukjent fenomen i NLFI dengang. Denne fordelingen passet godt med kjønnsfordelingen i sentrale komiteer/råd i NHF.

Antall medlemmer fordelt på kjønn i NHF's sentrale komiteer: 1937-50

år	kvinner	menn	totalt
1937	0	3	3
1938	0	8	8
1939	0	8	8
1940	1	5	6
1945	6	24	30
1946	6	24	30
1947	6	24	30
1948	5	25	30
1949	5	25	30
1950	6	25	31

I det følgende skal vi se på hvilke områder forbundet synes å prioritere for å utvikle den nye idretten.

Aktuelle klubber og satsingsområder

Klubbene i Oslo-Akershus var motoren i den organisasjonsmessige oppbyggingen av håndballen.

NHF arbeidet de første årene under kummerlige forhold. Styret hadde intet kontor før 1945, der de kunne arbeide, oppbevare dokumenter, sende post eller ha møter. Administrasjonen bestod i den første perioden av frivillige, som arbeidet uten lønn. De hadde en skrivemaskin, som tilhørte sekretæren, KA. Hans leilighet ble i praksis forbundets kontor til 1939, deretter var det boligen til formannen til 1945. Forbundet beskrev situasjonen slik i 1939:

"Plassen er liten og arbeidsforholdene så elendige at vi snarest mulig må se oss om etter bedre lokaler."²⁷

NHF var imidlertid ikke det eneste forbundet som ikke hadde kontorlokaler. Det gjaldt også for 5 andre av totalt 16.²⁸

I lys av dette synes håndballstyrets arbeid å være imponerende. I starten ble også kurvball inkludert i det nye forbundet. Arbeidet bestod først og fremst av å administrere prøveserier for kvinner og menn, distribuere regler om håndball og kurvball, planlegge og gjennomføre kurs og propaganda-oppvisninger for håndballidretten. Forbundets første trener- og dommerkurs ble arrangert i november 1937 under instruksjon av det svenske gymnastikkdirektør og daværende "viceordføreren" i Svenska Handballforbundet, Eriksson fra Gøteborg. I hele perioden 1937-50 var Sverige NHF's foregangsland, som hjalp med å utbre idretten her til lands. 60 mann fra "forskjellige kanter av landet" skal ha deltatt på kurset. Alle landets distriktslag fikk tilsendt regler for håndball stiftelsesåret.

Den første konkurranseserien i håndball var for kvinner og ikke for menn. Den startet allerede høsten 1937 med kvinner fra Bækkelagets Sportsklubb, (heretter Bækkelaget) Nordstrands Idrettsforening, (heretter Nordstrand), Kvinnelige Studenter (heretter KSI) og Nydalens Skiklubb (heretter Nydalen). Bækkelaget stiftet egen "dameavdeling" i 1930 og hadde bl.a. tidligere kvinnelige friidrettsutøvere og deltakere i marsjkonkurranser.²⁹ Nordstrands Ella Undeli hadde uoffisiell Norges rekord på 60m på 7.7. sekunder i 1932 og klubben hadde deltakere i kvinneslalom og i marsjkonkurranser.³⁰ KSI hadde bl. a. hatt langrennsløpere, mens Nydalen hadde hatt kvinnelige slalom - og langrennsutøvere. Nordstrand vant serien i 1937.

Vi ser allerede ved starten av kvinnehåndball at Nordstrand-området stod sentralt. Nydalen lå dengang på "landsbygda" i Sørkedalen, mens KSI kan representere "borgerskapets døtre" fra hele landet. Det var få klubber med i håndball det første året. I tillegg til de seks som var med på å stifte forbundet i mai og de som er nevnt over var disse med: Torshaug og Bygdø Ballklubb.³¹ Torshaug hadde hatt kvinnelige deltakere i friidrett, langrenn og marsj i 1931-33 og kvinner fra Oslo Idrettslag (heretter OI) var med i Det kvinnelige friidrettsforbundet som ble dannet i 1933.

Av de 15 aktive håndballklubbene i 1937 var 7 i Oslo, 6 i Akershus, en i Oppland (Raufoss Bokseklubb) og en i Telemark (Porsgrunn Håndballklubb). Motoren i utviklingen av spillet før 1940 var Arild, Nordstrand, Bækkelaget, OI og Grane. Tre av disse var fra Nordstrand-området. Dette boligområdet kan trolig karakteriseres som et areal først og fremst for "småborgerskapet" med sine små hus, tomter og leiligheter etter hvert med egne bad. Federne til de 12 aktive som er intervjuet i Arild, Grefsen Idrettslag, (heretter Grefsen), Håndballklubben-40, (heter H-40), Bækkelaget, Nordstrand og Merkantile Ski og Fotballklubb (heretter Merkantile) i Oslo-Akershus var bl.a. kontor-funksjonærer, grossister i mindre firmaer, avdelingssjef (i mindre firmaer) og rekneskapssjef i bank.

Forbundet satset på å bygge ut håndballen i Oslo og Akershus først, fordi det måtte være flere lag i samme område for å få til interessante kamper. I 1937-1938 arrangerte NHF en kurvballserie for menn med fem lag på Festningen. Her vant Arild.

I 1938 fikk Arild i oppdrag av NHF å arrangere Distriktsmesterskap i innehåndball for menn, der lag i Oslo- og Akershus deltok. Også her vant grynderlaget. Stedet var Festningens gymnastikksal, der propagandakampen i forkant av stiftelsesmøtet hadde skjedd.

Fra 1938 dominerte kvinnene håndballforbundet når det gjaldt antall spillende lag, mens mennene styrte, trente lagene og dømte kampene. Håndballen hadde imidlertid foreløpig få medlemmer. For å øke antallet ble kontingenten satt ned fra kr.10 pr. lag til kr.5.³² Dette ble bestemt allerede på tinget 25.09.1938.³³ Det ble gjentatt i Landsforbundets meddelelsesblad både for 1939 og 40.³⁴ Det synes imidlertid ikke å føre til flere mannlige medlemmer. Kvinnene økte derimot. I 1939 hadde kvinnehåndballen i Oslo og omegn 2 serier eller "divisjoner" i Distriktsmesterskapet. Første avdeling bestod bare av fire lag, Bækkelaget, Nordstrand, Ullern og OI mens andre hadde tolv lag, deriblant Grefsen.³⁵

Den mannlige sentralledelsen satset på å arrangere propagandastevner for håndballen for å utbre idretten i perioden 1937-40. Dagen før nazistene okkuperte landet 9.april 1940 avsluttet forbundet en vellykket propaganda-uke, dersom en tar utgangspunkt i massemediene.

Etter den voldsomme økningen av medlemmer fra 1946 satset ikke forbundet på å spre håndballen for begge kjønn, men på å konsolidere den. Det var vanskelig. NHF hadde ikke nok trenere og dommere. Det var en av årsakene til at ØMS forlot lederplassen og prioriterte arbeidet i Teknisk Komite.

Det ble også gjort forsøk på å få flere mannlige medlemmer.

NHF tok initiativ til å arrangere den første landskampen i 1946 for kvinner mot Sverige, det første Nordiske mesterskapet for kvinner året etter og den første landskampen for menn samme året. Vi skal også se at NHF synes å gå inn for 11-mannshåndballen på en motsetningsfylt måte. 1948 markerte et annet nytt moment. Det var første året da et lag fra distriktet, Sørskogsbygda, nådde helt til finalen i NM. Fa da av pustet sterke distriktslag Oslo-Akershus lagene i nakken.

Det var ikke aktuelt for mennene å arrangere Nordisk mesterskap, fordi svenskene og danskene var så overlegne.

Vi skal nå ta opp hvorfor 11-mannshåndball ikke ble normalen i Norge.

7-manns-eller 11-mannshåndball utendørs?

Ifølge forrige kapittel var 11-mannshåndball det internasjonale utendørsspillet formelt fra 1928. Først 6 år senere ble IAHF (Det internasjonale håndballforbundet) enige om innendørsregler. Oppvisningskampene i håndball under OL i Berlin i 1936 var 11-mannsversjonen utendørs. Det var også målet for NHF i 1937. Hovedsakelig på grunn av små gymnastikksaler og få utendørsanlegg ble de midlertidige 7-personsreglene innendørs permanente utendørs fra 1937.³⁶ Dette er et viktig punkt når det gjelder spørsmål om kjønn. Ikke bare som vi skal se fra 1948 om diskusjonen om 11-eller 7-mannspill utendørs, på grunn av banens størrelse, antall spillere og lengre spilletid, men også på grunn av en formell regel om tøff kroppskontakt i forhold til motspillere. Regel 6 i 11-mannsspillet var som følger:

"Det er tillatt med en åpen hånd å spille ballen ut av motstanderens hånd eller hender, eller med utbredde armer å stenge en motspiller forfra."³⁷

Her var en viktig forskjell i 7-personsspillet:

Det er forbudt å slå ballen ut av motspillerens hånd eller

hender;..."³⁸

I 11-mannsspillet var det altså tillatt å "spille ballen" ut av motstanderens hånd/hender med en, men ikke med to hender. Det ble også presisert av det var forbudt å "rykke" ballen ut av motstandernes hånd/hender med to hender eller å låse motspiller. I praksis kunne det ifølge spillerne og dommere være vanskelig å se og vurdere forskjellen mellom "å spille ut" og "rykke" ballen ut. Det som gjorde utslaget var om dette ble gjort med en eller to hender.

Det var likevel oppfattet som en stor forskjell å ha lov til å "spille" ballen ut av motstanderens hånd/hender i 11-manns- og å påpeke at det **ikke** var lov å "slå" ballen ut i 7-personsspillet, selv om termene "spille" og "slå" er ulike.

At regler i 7-personsspillet gav utøverne lov til å stenge (hindre) en motspiller som har ballen med utbredte armer, kunne ikke erstatte 11-mannspilletts muligheter til å "spille" ballen ut av motstanderens hånd eller hender.

Reglene som forbød tøff kroppskontakt ble de samme for begge kjønn i Norge, i motsetning til i Tyskland, Sverige og Danmark.

At norske menn i praksis synes å tolke reglene annerledes enn de fleste kvinner og at Norge måtte følge de internasjonale regler om 7-personsspillet etter krigen, er en annen sak i denne sammenheng. I norske regler fra 1948 var denne typen kroppskontakt lovlig for begge kjønn.³⁹ De norske skrevne regler fra 1937 om utespill synes å signalisere en viktig prinsipiell holdning til kroppskontakt og kjønn.⁴⁰

Vi skal se at tanken om 11-manns utendørs ikke hadde sluppet taket hos den mannlige ledelsen, spesielt etter at de synes å mislykkes i å få 7-manns- utendørs likestilt med 11-manns på den internasjonale håndballkongressen i København i 1946.⁴¹ Forsøk på å innføre de internasjonale 11-mannsreglene i Norge i 1948 kan derfor betraktes som et av flere forsøk på å utvikle en mannlig dominans blant spillerne. Det var imidlertid aldri eksplisitt i tekstene i NHF. 11-mannsspillet for menn kan slik jeg ser det, symbolisere hegemonisk maskulinitet i håndball, på grunn av stor bane, mange spillere, stort mål, stor avstand til mål og tradisjon med tøff kroppskontakt. Her er det større forskjeller i regler mellom kjønnene enn i 7-mannsspillet. Dessuten synes denne versjonen å bli tolket som det "naturlige" og opprinnelige håndballspillet - underforstått - bedre enn 7-mannsspillet.

Diskusjonen om 11-mannsspillet kan settes innenfor rammen av en sterkere satsing på mannshåndballen. Forbundet arbeidet aktivt for å

få flere mannlige medlemmer særlig etter krigen. På et styremøte i 1946 ble det bestemt å sende to og to "herrelag" rundt i landet for å propagandere for **manns** håndballen.

Juniorturnering for gutter ble startet opp av Bækkelaget i 1946 for å få flere mannlige medlemmer.⁴² Hele 14 lag fra Oslo og Akershus skal ha deltatt. Det skal dengang ha vært samtlige juniorlag i de to kretsene. Blant aktuelle lag kan nevnes Bækkelaget, Nordstrand og Grane. Arrangementet skulle gå over 5 dager, men det kolliderte med tidspunktet da Norges Friidrettsforbund arrangerte Europamesterskap i friidrett. Derfor synes det ikke å få noen omtalte i de største avisene eller i SportsManden. Året etter ble det kretsserier for både gutter og junior i Oslo og Akershus.⁴³ At også kretsene fikk tilsvarende serier for jenter fikk i denne perioden liten eller ingen oppmerksomhet i media.

Aftenposten og Verdens Gang kunne melde om 11-mannsspill i oktober 1945 for første gang mellom to norske lag.⁴⁴

I 1946 skal det bare ha vært norske og finske menn som kun spilte 7-mannshåndball utendørs. Resten av mannlige utøvere i Europa skal ha hatt 11-manns ute som normalen. Sverige og Danmark spilte som regel 7-persons inne (begge kjønn) og 11-**manns** ute. 11-manns var fortsatt det vanlige konkurransespillet, fordi denne spilletypen dominerte som vi så i forrige kapitlet på kontinentet. Sveits og Nederland skal ha vært de eneste nord-vestlige landene på kontinentet som også spilte 7-manns ute.

Nordstrand og Bækkelaget spilte en vennskapskamp i 11-mannsversjonen på Bækkelagets sports plass i 1945. Kampen synes ikke å ha imponert tilskuerne, fordi spillet "gled" for dårlig og synes å være uvant for de aktive.

Det skulle gå tre år før et liknende forsøk ble gjentatt, som fikk dekning i massemediene. Også på den internasjonale håndballkongressen i Paris i juli 1948 skal Norge ha gjort nye forsøk på å få til standardiserte regler om 7-mannshåndball ute. Det var imidlertid ikke stemning for dette. Avisens journalist skrev på denne bakgrunn at Norge straks måtte få i gang en prøveserie i 11-mannshåndball for ikke å bli isolert internasjonalt. Det forsøkte styret å følge opp, som et ledd i å få med et lag til OL i Helsinki i 1952, dersom håndball ble en OL-idrett. Etter panen skulle prøveserien begynne høsten 1948. De beste lagene i Oslo og Akershus hadde fått en forespørsel om å bli med. Arbeidsutvalget i NHF arrangerte den første prøvekampen på Bislet i

1948. Arild spilte mot Mode og Oslo Håndballklubb mot Nordstrand.⁴⁵ Ifølge styret i NHF fikk konkurransen en blandet mottagelse.⁴⁶ Aftenposten karakteriserte spillet som "dårlig generalprøve", fordi utøverne ikke var "dus med spillet".⁴⁷ Da passet 7-mannspillet bedre for norske menn, mente avisen. Det etterlyste et lag fra utlandet, som kunne tenne publikum.

Prøveserien fortsatte etter den innledende kampen.⁴⁸ Nordstrand hadde f. eks. ikke stilt med sitt beste lag i åpningskampen mot Oslo Håndballklubb, fordi A-lagsspillerne måtte spare seg til NM-kampene.⁴⁹ Serien synes imidlertid aldri å ha blitt fullført.⁵⁰ En av grunnene skal ha vært at styret i NHF lot klubbene selv administrere resten av kampene. Forbundets forklaring var at serien kom for sent igang. En annen grunn skal ha vært spillernes dårlige kondisjon, når de måtte bruke hele fotballbanen. Hovedårsaken var trolig problemer med å få leid baner til kampene. I 7-mannspillet kunne fire lag spille samtidig på en fotballbane med en spilletid på 25x2 minutter for menn. Det var langt mer effektivt enn at to lag okkuperte banen i 30x2 minutter. Dersom en skulle satse på dette spillet måtte i tillegg dommere og trenere utdannes spesielt til denne varianten.⁵¹

11-"manns-håndball" for kvinner var ikke på agendaen i Norge, selv om flere europeiske land på kontinentet hadde 11-spillere på banen under kvinnekurranser. Fordi alle nordiske land også spilte 7-"manns-", fikk norske kvinner skandinavisk "matching".

11-manns versjonen synes å være et tilbakevendende tema for menn i etterkrigsperioden til langt ut på 1950-tallet. SportsManden berettet om en kommende 11-mannskamp mellom Oslo-Akershus og et sveitsisk lag i 1949. Vi fant denne overskriften på første side:

"Håndballens fremtid:11-manns-spill"⁵²

På neste side trykket bladet denne overskriften:

"Sveitsisk oppvisningsspill i 11-mannshåndball ga mersmak"⁵³

Det sveisiske laget vant 21-7. Avisas journalist likte tydelig 11-mannsspillet bedre enn 7-manns. Han mente at det kunne trekke publikum til håndball. Viktigst av alt var at det kunne "være **opptakten til økt aktivitet på 11-mannsfronten** (vår uthevelse), f.eks. ved en serie...fordi det foregår noe over hele banen..."

Her leser jeg at fotball er for-forståelsen i teksten og at først og fremst spill som gikk over hele fotballbanen får karakter av mannfolkidrett.

Dette spillet ble ikke håndballens fremtid. I et forbund som hadde

opplevd en eksplosiv økning i medlemstall og hadde problemer med å utdanne nok trenere og dommere og å gjennomføre kampene til 7-personspillet på en tilfredsstillende måte, kan en ikke undres over at holdningen til 11-mannspillet synes å være motstridende. At de skal ha overlatt klubbene å administrere serien for disse konkurransene i 1948, kan tolkes som et eksempel på dette.

Det ble altså ikke mennenes 11-mannshåndball, som skulle dominere konkurransene her til lands hverken på 1940-tallet eller seinere, men kvinnenes 7-persons. Den norske håndballhistorien er derfor først og fremst en fortelling om et spill med 7 personer på banen. Slik sett synes Norge å være spesiell i europeisk håndball. Norsk håndball var imidlertid ikke forut for sin tid med å satse på innendørsvarianten, som etter hvert ble den dominerende. Det første norske NM ble arrangert innendørs i 1958, 3 år etter at den første innendørshallen, Nordstrandhallen, ble ferdig og 23 år etter at svenske menn hadde startet sin hovedserie.

Vi skal nå ta opp enkelte sentrale trekk ved sportlig-gjøringen av håndball.

Enkelte trekk ved sportlig-gjørings-prosessen⁵⁴

Håndballen i Norge utviklet seg fra 1937 til 1950.

Leserne skal få et lite innblikk i hvordan teknikk, taktikk, samt forberedelser til kamper fungerte for å forsøke å analysere på hvilket nivå denne idretten var i sportlig-gjørings-prosesser på disse områdene.

Antall mål var få de første årene, spesielt i kvinnekampene på 2x15 minutter. Målvaktene så ut til å ha armene langs siden under motstandernes angrep på mål i det følgende:

Keeperen fikk ikke engang rukket op armene (før skuddet kom).⁵⁵ Samme året hadde et sammensatt norsk mannslag sin "jomfrukamp" mot svenskene i Gøteborg. At svenskene vant overlegent (24-5) er ikke hovedpoenget her, men mangel på forberedelser før kampen:

"Ved rådslagning like før kampen blev vi enige om å spille med et såkalt sekkeforsvar, det vil si at hver gang vi mister en ball til motparten, må alle våre trekke ned i forsvar."⁵⁶

Det var altså ikke snakk om å analysere motstanderens taktikk i forkant, slik at en kunne legge opp treningen etter denne.

Nivået før og etter krigen skal ha vært meget forskjellig. SportsManden hadde en oversikt over denne idretten i 1945. Lederen av

NHF var intervjuet i denne forbindelse:

Her går det fram at journalisten ikke var imponert over spilllets nivå før krigen. Men så oppdaget han håndball på Kiellands plass i 1945 og kommenterte følgende:

"To skolelag spilte håndball. - Jeg stanset - stusset - og ble stående. Men dette var jo ikke det vi hadde sett før krigen. Dette var lagspill. Fremgangen var så påtagelig at det ikke var vanskelig å slutte at den streikende ungdom hadde tydd til håndballen, fordi fotballen trengte større plass."⁵⁷

Selv om fremgangen for norske lag synes å være stor fra 1940 til 1945 var svenske menn langt foran norske:

"Mens vi her hjemme spiller håndball etter samme prinsipp som fotball, hvor spillet flyter mere jevnt over hele banen, og hvor et angrep blir bygget opp helt fra eget målfelt, bruker svenskene mere og mere hva vi kan kalle "Rugby"-systemet."⁵⁸

Hele laget unntagen en var da med i både angrep og forsvar. Det norske forsvaret bestod som regel bare av de to "backene" og "centerhalfen". Det ble for spinkelt når svenskene kom med 5 mann i angrep. Ved norske angrep virket den svenske muren på 5 spillere nesten ugjenomtremelig. Svenskernes bevegelse kan sies å være sider ved framtidens håndball. En slik måte å spille på bidro til at flere spillere fikk pasninger i løpet av en kamp. Det førte bl.a. til større fart og krav om presisjon, samt flere mål.

Før 1940 var det vanlig å ta imot ballen stående, mens den ofte ble kastet i fart. Før krigen ble kast mot mål ofte foretatt stående. "Svingkast" forfra eller bakfra var ikke uvanlig. Dette kastet krevde stor plass og det var vanskelig for målvakten å vite hvor det ville komme fra og hvor det ville havne. Etter krigen ble det kastet lite brukt. "Hoppskudd" skal først ha blitt "oppfunnet" av dansken, Madsen under krigen. Svenskene kalte dette en stund for "Madsen-skuddet".⁵⁹ På 1940-tallet synes hoppskudd ikke å være helt vanlig i Norge. Det ble anbefalt å ta hoppskudd hvis farten var stor og ingen motspillere stod i veien. Det ble presisert at en ved slike skudd måtte passe på følgende:

" Vær oppmerksom på at selve satsen skal foregå utenfor målgårdslinjen."⁶⁰

Spillerne trente lite, også i 1948, i forhold til dagens nivå.

"...og selv om det hittil ikke har blitt vist særlig god håndball, kan en nok gjøre regning med at det vil ta seg opp når lagene kommer i form."⁶¹

En bør imidlertid ikke undervurdere teknikk og taktikk fra denne perioden. Allerede før krigen var en forsvarsteknikk å la en av spillerne ble stående i motstandernes felt, slik at denne kunne få en

rask og lang ball, dersom et av motstandernes angrep ble mislykket. En slik måte å tenke på ble kalt "harpunktaktikk".⁶² "Finter" var ikke uvanlig for å narre motspillerne og heller ikke "skruballer". Så lenge kampene ble spilt utendørs i vind og regn, kunne det imidlertid være vanskelig å beregne effekten av et slikt kast.

Skuddferdigheten hos enkelte spillere var forbausende gode, bl. a. hos Laila Schou Nilsen og Grete Werner, Grefsen, samt Per Braathen, Arild. Med 15x2 minutters spilletid for kvinner var det ikke behov for all verdens kondisjon. Her hadde mennene en større utfordring med deres 25x2 minutter.

Først rundt 1950 begynte kvinnelagene i Oslo-Akershus å trene sentringer med ulike formasjoner i angrep. Tidligere skulle f.eks. venstre ving og høyre alltid være på sin side av midten. Det var først når håndballen ble en innendørsidrett fra 1958 og flere idrettshaller stod ferdige, at det ble fart på utvikling av teknikken. I det følgende blir anlegg i fokus.

Håndballanlegg

Håndballspillerne trente som regel i små gymnastikksaler om vinteren i 1937-50. Blant de største kan nevnes Møllergata skole på 25x15, Ullern skole på 22x18, Skøyen på 24x15 og fremfor alt Bygdøyhus. NHF tapte som regel kampen med fotball om leie av utendørsbaner.

Festningens gymnastikksal ble nyttet som trenings- og konkurransested for menn om vinteren frem til 1946. Kun seks mann med tre "innsettere" (innbyttere) trente der på et lag i i 1937, fordi lokalet var for lite til 11-mannspill. Fra 1946-49 ble Bygdøhus nyttet til konkurranser om vinteren. Utendørs baner var imidlertid en stor mangelvare i Oslo og omeign. Det gikk værst utover nye idretter som håndball, fordi de ikke hadde innarbeidede rutiner for leie av baner. Kvinnene brukte Frognerparken, men der ville ikke mennene spille. De var vant med litt mer moderne anlegg som i friidrett, fotball og ishockey. Arildavisen brukte sterke uttrykk for å beskrive sin elendighetshistorie på dette felt i 1938. Håndballen "stod helt maktesløs" uten utendørsbane. Norske forhold ble bl.a sammenliknet med svenske. Forskjellen gikk stort i svenskenes favør. Ifølge håndballfolket skulle en bane på Sjølyst ha vært ferdig i juni, men det holdt ikke stikk. Nordstrand utendørsanlegg ble ferdig i 1939 etter mange års planlegging med økonomisk støtte fra Akers herredstyre i 1934 og 1937 og jobbing fra vanlige medlemmer. Det hjalp for kvinnene og mennene som startet "herreavdeling" i denne klubben i 1939, men ikke for resten av håndballfolket.

Fra 1945 ble dårlige baneforbundet elendige. Dette ble ofte kommentert

i avisene. Aftenpostens "Aktuelt" av P. Chr. Andersen beskrev i det følgende en "elendighetshistorie" særlig for Oslo-idretten:

"I løpet av 5 lange krigs- og okkupasjonsår er der ikke reist en eneste ny idrettsplass i vårt land, ikke bygd en eneste skibakke eller reist noen gymnastikk- eller svømmehaller. Samtidig er en rekke idrettsanlegg forfalt av mangel på fornyelse og tilsyn..., gymnastikksalene er plyndret og ødelagt av tyskerne, og idrettsredskap og pokalskap er tømt og spredt for alle vinder. Ja, selv Holmenkollbakken ble ombygd som luftvernbase.

...I disse 5 lange år har all annen skandinavisk idrett... gått framover, tildels med kjempeskritt...I Oslo har vi idag 4 større oppvisningsbaner for sommeridrett med svært begrensede muligheter til trening. De få treningsplasser vi har utenom disse anlegg...er heller ikke tilfredsstillende. I Aker er der noen flere, men mindre, slike baner.

Oslo trenger i dag imidlertid først og fremst disse åpne gressbaner for fotball og håndball som danske byer og bymessig strøk er så rike på."⁶³

At selveste Holmenkollbakken ble ombygd til luftvernforsvar, kan forstås som metafor på nazistenes respektløse holdning til norske nasjonalsymboler. Jeg forstår den kjente sportsjournalisten slik at bare Norge unnlot å satse på idrettsungdommen når myndighetene ikke tok et krafttak for å bygge anlegg. Da var det ikke rart at NHF hadde problemer med å få leie baner til sin idrett høsten-45. Det var ikke lett for et nytt lite forbund og en liten ny håndballkrets fra 1945 å konkurrere med Oslo Fotballkrets, som i mange år hadde vært nokså enerådene med hensyn til valg av de få eksisterende baner. I retoriske vendinger håpet forbundet på at fotballen ville stille noen av sine tidligere baner til rådighet for håndballen.⁶⁴

Det er mye som tyder på at treningsforholdene i Oslo høsten-45 var på sitt dårligste i det 20. århundre i forhold til antall aktive utøvere.⁶⁵

Den første interkretskampen mellom Oslo og Øvre Buskerund for kvinner ble ikke lagt til Marienlyst stadion som planlagt, fordi det skulle spilles en juniorkamp i fotball der. En av pionerene i Oslo Håndballkrets skal ha uttalt seg slik til Dagbladets journalist:

"- Er det ikke forbannet, sang han ut, her skal vi holde propaganda for håndballsporten, og så blir vi plassert på et slikt bondejorde. Kampen var bestemt å spilles på grusbanen på Marienlyst, da grasbanen ble brukt i rundekampen i fotball i går. Men da vi innfinner oss der borte, får vi besked om å gå hit, for to av distriktets juniorlag skal spille fotballkamp der! Og så se på denne banen!"⁶⁶

Det var klar melding: "bondejorde" ble tilbudt håndball, mens fotball for junior fikk en skikkelig stadion. Ikke bare Dagbladets journalist synes å være sjokkert. Også Vårt Land omtalte banen som en "leirklump" av et jorde.⁶⁷

SportsManden tok opp dette spørsmålet flere ganger. I 1946 pekte bladet

på at det gikk 4 håndballbaner på en fotballbane, slik at det skulle være enklere å lage håndballanlegg, som trengtes så sårt. Dersom håndball skulle kunne bli en publikumsidrett burde en ha brukbare anlegg:

"Det kan umulig bli publikumssport av håndballen så lenge en er nødt til å bruke kikkert fra tribunen for å kunne følge spillets gang."⁶⁸

Regn kunne ødelegge mange kamper på grunn av dårlige grunnforhold. Det gjaldt bl.a. på Dæhlenga, Bjølsenparken og på Frogner stadion.⁶⁹ Selv et NM - kvartfinalene i 1949 - kunne bli ødelagt av dårlig vær og bane.⁷⁰

En konklusjon er at NHF utviklet seg til en av de store idrettene på tross av dårligere anlegg.

Dårlige baner var ikke det eneste hodebryet ledere og aktive hadde i NHF. De hadde for få og flere dårligere dommere, spesielt etter 1946.

Mangel på dommere

NHF synes ikke å være banebrytende med hensyn til hvilke oppgaver kvinnene fikk på topplan i organisasjonen. Også når det gjaldt utdanning av dommere skulle en ha menn.⁷¹

I 1939 hadde NHF 13 kretsdommere. Det fantes i tillegg 24 dommeraspiranter.⁷² Det svenske håndballforbundet hadde fra starten i 1937 stilt med kvalifisert personell til å utdanne norske dommere.⁷³

Det var et altfor lite utvalg til å dømme de mange kampene som etterhvert ble arrangert. Vi har sett at forbundet ikke synes å satse på kvinnelige dommere. Selv om kvinneutvalget tok opp spørsmålet, så de ikke ut til å prioritere dette. Forbundet satset på å utdanne flere mannlige dommere, men de lå i hele perioden langt under behovet.

Den dramatiske veksten i medlemmer gjorde en dårlig dommersituasjon til elendig. Med 2/3 kvinnelige medlemmer, regnet NHF bare med at de mannlige - 1/3 - kunne rekrutteres som dommere. Arbeidsutvalget i forbundet uttrykte seg slik i 1948:

"Interessen for håndball er fortsatt stigende, men man blir mere og mere klar over at den store ekspansjonen som var i 1946 og 1947 ikke har vært av det gode. Den dypeste årsak til at man ikke kan holde tritt med den store tilslutning er fortsatt mangel på erfarne...dommere..."⁷⁴

Dommerkomiteen i NHF klaget i flere årsrapporter på at distriktene ikke tok dette spørsmålet alvorlig. Fra 1947 begynte flere sportsjournalister å kritisere uforsvarlig dømming.

Vi skal presentere enkelte tekster for å gi et bilde av hvor sentrale

feil dommerne synes å gjøre. Ifølge flere artikler i SportsManden var mangel på dommere håndballens kanskje største problem.⁷⁵

Den mest synlige svikten var at dommere gjorde helt klare feil under kamper. Dette forholdet drøftet SportsManden i 1948. Under overskriften: "Dommerne atter en gang" tok journalisten opp at dommere ikke markerer at utspill skal gå fra senter etter et mål. Da en dommer dessuten ikke stoppet kampen etter at en spiller var skadet, var det lett for det konkurrerende lag å lage et mål. Det ble beskrevet som en "skandale", fordi det skjedde i håndballens største serie.⁷⁶

Også i sluttoppgjøret av Stor-Oslos eliteserie synes dommerne å svikte. SportsManden hadde denne overskriften:

"Herrelagene viser avgjort fremgang - men det gjør ikke dommerne"⁷⁷

I teksten blir dommerne kritisert for ikke å dømme straffekast. Siden dette ikke blir gjort, florerer "uregelrette...kroppstaklinger":

"Harde og konsekvente avgjørelser ville utvilsomt være av større verd for norsk håndball. Da ville spilleren få konsekvent beskjed om hvor grensene gikk, samtidig som de ville bli pent nødt til å holde seg innenfor disse."⁷⁸

For få dommere bidro til at de som fungerte ble overarbeidet og gjorde oftere et dårlig arbeid. Det kan umulig ha virket til å høyne statusen til denne nye idretten. Her var det mannsidretten som stod svakest.

Dersom en tar utgangspunkt i at flesteparten av spillerne var kvinner, kan det virke uforstående at det ble opprettet kvinneutvalg og ikke mannsutvalg i NHF i 1945. I et maskulint hegemonisk perspektiv er dette imidlertid ikke overaskende. Mannlige ledere var f. eks. i flertall i uttakingskomiteen til kvinnelandslaget, mens det ikke var noen kvinner i den tilsvarende mannlige komiteen.

Kvinneutvalg

Kvinneutvalget i NHF var et resultat av at NIF sentralt opprettet et kvinneutvalg med kontakter til både særforbund og idrettskretser. Selv om NIF's sentrale kvinneutvalg først ble formelt dannet i 1946, hadde det vært et midlertidig utvalg i forkant av tilsvarende i NHF.⁷⁹ Det hadde både røtter til AIF og til NLFI.

Vi har sett at det var menn som dominerte hovedstyret, sentrale komiteer/utvalg, samt blant trenere og dommere. I forslag til lover for NHF finner vi at kvinneutvalget skal behandle de saker som er spesielle for kvinneidretten i forbundet.⁸⁰ Dette forhold ble presisert av kvinneutvalget i 1947:

"Som en av våre hovedoppgaver har vi funnet det å være et kontrollerende organ for kvinnehåndballen og vareta de kvinnelige

utøvernes interesser."⁸¹

En tolkning er at det var kvinner som måtte passe på at deres interesser ble dekket. Eller var dette retorikk i et forbund, som var dominert av kvinnelige medlemmer? Det ble aldri et eget kvinneutvalg i Norges Gymnastikk- og turnforbund. Kan det bety at det ikke var behov i kvinnelederte idretter? Det skal først og fremst ha vært den mannlige sentralledelsen i landets største kvinneidrett som synes å ha vært skeptisk til kvinneutvalg.⁸² Kvinnelige ledere i NHF synes å tolke kvinneutvalget som et sikkerhetsnett for kvinnehåndballen.

Kvinneutvalget måtte skaffe flesteparten av pengene til flere landslagskamper, mens styret synes å ordne med penger til herrelandslaget.⁸³ Kvinneutvalget bidro først og fremst til å bygge opp et nettverk i håndballkretsene. Av saker som var viktige for det sentrale utvalget kan nevnes forslag om utvidet spilletid for kvinner i NM og i internasjonale kamper og utdanning av kvinnelige trenere. Det førstnevnte forslaget ble imidlertid trukket tilbake på grunn av manglende støtte i organisasjonen.

I de første årene etter krigen fungerte flere i kvinneutvalget som sekretærer for styret. Det ble ingen utvidet spilletid for kvinnene hverken i NM eller andre sentrale konkurranser før 1950. De kunne fortsatt bare spille i 15 minutter, mot mennenes 25. Det ble imidlertid arrangert trenerkurs, der enkelte kvinner av og til fikk oppgaver. Ifølge tidligere medlemmer av kvinneutvalget fungerte det som et kontrollorgan for kvinnesaker i NHF. Det var langt fra isolert fra resten av forbundet. At det kunne fungere til 1966 kan være et eksempel på at det kvinnelederte NHF bare hadde dominansen blant de aktive og ikke i ledelsen. Dersom det hadde vært kvinneflertall i sentralledelsen hadde det neppe vært behov for et kvinneutvalg.

Kvinneutvalgets arbeid var derimot "usynlig" for mange av de aktive på 1950-tallet, som ikke deltok på møter eller kurs som det arrangerte. Under det meste av perioden hadde utvalget tatt initiativ for å skaffe pene konkurransedrakter til kvinnene. Syng av idrettsklær var kvinnes område til de ble laget av fabrikk. Vasking og stryking av draktene varte helt til utvalget ble nedlagt.

Konkurransedrakter

Ifølge kapittel 7 kan spesielt kvinners konkurransedrakter være viktige i spørsmål om hva som ble forstått som "godtatt kvinnelig" i en heteroseksuell idretts kontekst. Vi skal derfor konsentrere oss om kvinnelederte draktene. Kvinnene i H-40, Nordstand, Bækkelaget og senere i

Skarphedin i Bø i Telemark var som kvinners flest opptatt av klærne de brukte i det offentlige rom når de ble beglodd av mange. De sydde sine klær selv og la ned mye arbeid i disse forberedelse. "Berit" kunne fortelle at kvinnene hadde lange diskusjoner før de ble enige om Oslo Turns og senere H-40s lysegråe bukser og rød bluse:

"Vi tenkte at grått og rødt ville passet nydelig til det grønne gresset, selv om vi aldri fikk konkurrere på noe grønt gress (latter)..."⁸⁴

Draktene måtte til en viss grad være moteriktige. Hun var også opptatt av at de måtte "være kvinnelige" og ikke "mannlige". Derfor ville de ikke godta hva som helst. Klærne måtte også være anstendige. En strikk måtte til nederst, slik at en ikke skulle se trusene under. Det var en uskreven lov at konkurransedraktene alltid skulle være rene og nystørkede. Sokkene skulle videre være nyvasket og hvite i fargen.

Bækkelaget, som ble Norgesmestre i 1940, hadde hvite overdelers med puffermer mot blå bukser som gikk til over brystet med blå seler. Valg av "puffermer" var nok ikke tilfeldig. Det ble betraktet som ganske moderne blant håndballkvinnene dengang.

Skarpehedins (Bø) hjemmesydd drakter med bukse og overdel i ett rett etter krigen var hvite med snitt foran og bak for å markere midjen. Også disse plaggene ble betraktet som høyst "kvinnelige".

I 1947 fikk NHF kontakt med fabrikker, som kunne lage konkurransedrakter til kvinnelandslaget og til kvinnelige spillere. Det ble presisert at forbundet bare hadde drakter til kvinnelandslaget og ikke til mennene. Dette stod i motsetning til f. eks. friidrettskvinnene som til 1960-tallet måtte benytte mennenes gamle og utslitte overdelers under defileringer i landskamper. Knærne i mennenes foreldede lange bukser gikk ofte nesten til midt på leggen til kvinnene, slik at helhetsinntrykk var langt fra lekkert. I tillegg fikk ikke landslagskvinnene i friidrett i starten av 1960-tallet lov til å ha på lepestift, dersom fargen var tydelig og moderne. Jåleri og "kvinnelig" opptatthet av klær og utseende var et fenomen som ikke skulle ha noe med friidrett å gjøre, hvis du da ikke hadde deltatt i OL. Det var imidlertid viktig i kvinnehåndball.

I Beretningen for 1948 annonserte et firma i Bergen at de laget kvinneedrakter i håndball, der bukse og overdel var i ett. Fargen var blå med hvit krage og hvit stripe ytterst på det korte ermet. En strikk i livet markerte midjen. Buskene var vide og sluttet godt over knærne med en strikk. Teksten var som følger:

"Vi forfølger suksessen!

I forløpne år har vi levert håndballdrakter til 139 lag tilsluttet Norges Håndballforbund. Også kommende sesong påtar vi oss levering av håndballdrakter i alle fargekombinasjoner. Skriv til oss, og vi sender

dem nærmere detaljer."⁸⁵

En ny trend i etterkrigs-Norge var fargekombinasjoner. Til og med ukeblad som ble trykt under krigen var uten farger på første side.

Vi har presentert hvordan håndball ble organisert i Norge og gitt en oversikt over medlemsutvikling, aktuelle klubber og satsingsområder, hvorfor 11-manns håndball ikke ble dominerende blant norske menn, sportig-gjøringsprosesser, håndballanlegg, mangel på dommere, samt ledelsen inkludert kvinneutvalg og konkurransedrakter. Disse forhold er et viktig grunnlag for å vurdere hvordan håndball ble legitimert i et kjønnspektiv i det offentlige rom. I den forbindelse blir også to kvinner som synes å utfordre det maskuline hegemoniet i idretten tatt med.

Norges Håndballforbund i startgropa

Vi skal gå tilbake til starten av NHF og følge styrets arbeid i de første årene og se på hvordan den nye idretten ble legitimert i det offentlige rom, først og fremst i sportspressen, men også i Landsidrett og i idrettsklubbenes meldingsblad. Antagelsen er at sportsjournalister ofte - men ikke alltid - speiler idrettsledernes holdninger om kjønn. Idrettsklubbenes aviser er viktige, fordi forfatterne har ofte opplevd begivenhetene selv, slik at de kan være et korrektiv eller et supplement til pressen. En tredje grunn er at bare medlemsblad omtalte kamper, som resulterte i uventede store norske tap.⁸⁶ Dessuten var enkelte klubbaviser referert i SportsManden på 1930-tallet, bl.a. Arildavisen. I en slik kontekst kan de tolkes å utgjøre en del av sportspressen som ble lest over hele landet.

Forbundet satset mye på å spre informasjon om den nye idretten. Her stod organet til Norges Landsidrett sentralt. I fire numre like etter starten ble håndballregler presentert. Dessuten ble teknikk knyttet til kast, mottak og plassering på banen omtalt. Landsidrett bestod som regel bare av rundt 10-12 sider i 1937. Når håndball fikk rundt 2 siders omtale i nevnte numre, viser dette at forbundet synes å ta den nye idretten på alvor. Flere norske journalister og ledere hadde sett håndballkampene under OL i Berlin. Det kan ha bidratt til organisasjonens innstilling. Vi har sett eksempler på at SportsManden og Aftenposten introduserte håndballen med høflig velvilje. I et intervju med den nye lederen i håndball i SportsManden i 1937 skal han ha lagt vekt på at håndballen var en idrett som kunne stå på egne ben, men at den kanskje først og fremst ville erstatte andre idretter i

"dødsesongene" (da mange klubber ikke arrangerte konkurranser i juli). Håndball synes fortsatt å bli regnet som en innendørsidrett. Journalisten som intervjuet ØMS synes å ha stor tro på håndballens fremtid i Norge og sammenliknet dens muligheter med den store oppslutningen som marsjkonkurranser hadde rundt 1930-33:

"Hvis det ikke lykkes Arild denne gang å arbeide frem håndballen til samme nivå i folkets bevissthet som marsjkonkurransene engang inntok, - så er det nettopp Arilds skyld og ikke idrettens."⁸⁷

Marsjkonkurranser var ifølge kapittel 7 på topp i 1930-33. Her deltok menn og kvinner, unge og eldre fra hele Sør-Norge. På det meste deltok over 300-400 kvinner i en konkurranse.⁸⁸

Formannen forfattet en artikkel "Håndball. - Vår nye idrett" i Landsidrett, organet til Norges landsforbund for Idrett, samme år.

Håndball på stor bane med 11 spillere, slik som i fotball, ble som nevnt tidligere i dette kapitlet ansett som det "naturlige", opprinnelige og internasjonale versjonen av denne idretten. I tillegg til dette 11 mannsspillet, skulle forbundet trykke et "foreløpig forslag" for utespill på mindre bane med lengde på 45-52 meter og bredde 27-30 og kun med 7 spillere. Dette var som før nevnt ment å være for innespill i internasjonal sammenheng. Jeg siterer to tekster fra denne artikkelen, fordi det var håndballlederens presentasjon i norsk organisert idrett og fordi den norske midlertidige ordningen med 7 spillere ble Norges "merkevare" i internasjonal håndball. I tillegg hadde ØMS en interessant kommentar om håndball og kjønn:

"Jeg tror denne ordningen vil bli av stor betydning for spillets utbredelse utover landet, adgangen til å lage en mindre bane, er jo lettere og der behøves mindre antall spillere. Farten blir jo også større og ikke minst dette vil gjøre spillet mer interessant. Som en overgangsordning i de første år for å gjøre spillet kjent er denne ordningen å foretrekke."⁸⁹

Det skulle vise seg at formannen hadde rett når det gjaldt utbredelse og 7 personsspillet. Men han tok feil når han trodde det bare var et overgangsfenomen. Etterhvert ble det normen for utviklingen av den "moderne" håndballen, selv om denne ble innendørs.

ØMS var også forutseende på et annet viktig punkt. Han ønsket kvinnene velkommen til den nye idretten:

"Som dameidrett vil håndball og kurvball bli populært og jeg vil anbefale at damegruppene utover landet tar dette morsomme spill op på sitt program."⁹⁰

Dette poenget tok ikke sportspressen tak i.⁹¹ I samtlige interju og presentasjoner av håndball i massemedia var det underforstått at denne idretten var myntet på menn, f.eks. en idrett i dødperiodene for fotball, ski osv. I et maskulint hegemonisk perspektiv var det dengang utenkelig å planlegge en idrett der begge kjønn var like velkomne.

Derfor ble ØMS's kjønnsperspektiv ikke omtalt på sportssidene i 1937, fordi det var mot ortodoksien før kvinnekroppene hadde blitt populære i Frognerparken.

Første gang en status-tung sportsavis presenterer en ny idrett er viktig og spesielt for kvinnene i et maskulint offentlig rom. Derfor blir et utklipp av en tekst fra SportsManden på slutten av sesongen i 1937 presentert i forbindelse med en prøveserie for kvinner. Her deltok fire lag. Kvinnene spilte i 2x15 minutter og teknikken var selvsagt dårlig i forhold til dagens utøvere. Derfor ble det få mål i kampene. KSI vant 3-2 over Nydalen og Nordstand vant 6-3 over Bækkelaget:

"På tross av at dette var de første kamper i håndball for damer viste det seg at damene hadde en god opfatning av spillet og kampene var meget morsomme.

Frognerparken er et ideelt sted å avvikle disse kampene på, og det vil også ha stor propagandamessig betydning. Publikum fulgte interessert med og banen var kranst av 3-400 tilskuere."⁹²

At "damene hadde en god opfatning" av håndball var viktig. Vi skal imidlertid se at mange journalister kan tolkes som at dette **ikke** var en virkelig idrett, men kun en kvinnelek. Uansett, det var en god start for en kommende kvinneidrett i en "maskulint" dominert idrettsforbund og sportspresse.

Dette var den eneste (håndball) konkurransen for kvinner som ble dekket i idrettsavisen nr. 1 i Norge, SportsManden i 1937. Mennene fikk også dårlig presse. Det ble bare gitt små notiser om kommende kamper, men ingen referater her det første året.

Å trene og spille kamper i Frognerparken var god propaganda for kvinnehåndballen. Det var flere kvinner som "oppdaget" spillet for første gang i den parken.⁹³ De som er intervjuet kan fortelle at "kvinnehvin", "knis", latter og hyl var en del av repertoaret for de aktive under trening og kamper. Slike lyder har nok blitt tolket som en "godtatt" type "femininitet" av de fleste.

De to siste kampene i kvinneserien ble ifølge OI spilt i Frognerparken. En tekst fra denne idrettsklubben blir presentert for å gi et innblikk i kvinnehåndballens gryende popularitet blant publikum og fordi forfatteren (en representant i hovedstyret) sammenliknet norske håndballkvinner med utenlandske på en positiv måte for de norske:

"Jeg tror det var flere hundre mennesker som så på. Det var særlig målvokterne som ble publikumsfavoritter. Disse fikk da også høilydt bifall når de avverget en farlig situasjon. De var blitt ganske flinke i den korte tiden sporten har vært drevet her hjemme, og jeg tror ikke de nu står så svært langt etter sine svenske medsøstre."⁹⁴

Folk hadde ingen erfaring om hvordan topplag spilte utenom dem de selv

hadde sett på kamper. Derfor hadde de fleste lite eller intet sammenlikningsgrunnlag. Jeg tolker store deler av artikkelen som et propagandaskrift for en ny idrett, som kanskje ble møtt med skepsis av utøvere og ledere som var aktive i "gamle" idretter som friidrett, ski, skøyter og fotball. Forfatteren poengterte at håndball ikke var en sport for "sveklinger", men for trente utøvere. Allerede i 1937 skal norske håndballkvinner ha kommet godt ut av en sammenlikning med svenske.

Håndball blir en kvinneidrett

Denne delen kan kalles for en "feminisering" av håndballen.

Det betyr ikke bare et kvinneflertall og et spill som fungerte bra for mange kvinner, men også tolkning av regler og konteksten rundt håndballspillet. Kampene for begge kjønn fikk bra omtale i sportspressen før 2.verdenskrig, i den utstrekning de var synlige i mediene. En enestående begivenhet fant sted som nevnt da Norgesmesterskap for kvinner ble arrangert i 1938, et år før tilsvarende hendelse fant sted for mennene. Det hadde aldri skjedd i norsk idrettshistorie tidligere. Nordstrand arrangerte mesterskapet på klubbens nye idrettsplass.⁹⁵ Her slo arrangøren Bækkelaget med 1-0.

Vi har sett at de formelle reglene var de samme for begge kjønn i Norge. Gjennom intervju med kvinnelige utøvere kom det frem at svært få av dem likte aggressiv kroppskontakt, slik det ofte forekom i kampene for menn. Følgende kommentarer kan representere de fleste kvinnene:

"Vi hadde ikke så tøfft lynne. Det lå liksom over oss at dette var en frøkensport. Vi gikk ikke inn i taklingene slik Sverige og Danmark gjorde. (pause) De var for tøffe og frekke når de banet seg vei gjennom muren."⁹⁶

Andre påpekte at de kunne skade motstanderne, dersom de var for uvørne. Det var som vi senere skal se imidlertid to som tolket tøff kroppskontakt som en del av spillet.

Samarbeidet med Sverige var viktig for utvikling av norsk håndball, fordi vårt nabofolk hadde en ekspertise og erfaring som de gjerne ville dele med Norge. Norske og svenske utøvere ble etterhvert sammenliknet med hverandre, uten at det ble tatt høyde for at svenske menn var på et høyere internasjonalt nivå enn svenske kvinner. Derfor ble norske mannlige utøvere fremstilt som dårligere enn de kvinnelige. Vi ser her at sammenlikningen ikke gikk først og fremst på hvilket kjønn som var sterkest, hurtigst og mest utholdende, slik det f. eks. ble gjort i friidrett, ski og roing. Derfor ble kvinners biologi aldri skjebne for disse i håndball. Snarere tvert imot. Det bidro til at pressen ble

begeistret for kvinnehåndball.

Forfatteren av følgende tekst kunne berette om det flotteste skuddet han hadde sett i en kvinnekamp. Det skjedde under Distriktsmeskerskapet i 1938:

"...hun fikk et flott opplegg fra Inga og skjøt lynsnart og knallhårt oppe i det ene hjørnet."⁹⁷

Skuddet kom så raskt at keeperen ikke fikk tatt opp armene engang. Å skyte "knallhårt" var dengang isolert sett betraktet som "maskulint", men i en godtatt "feminin" kontekst som håndball, ble disse tegnene konnotert som "kvinnelige".⁹⁸

Nå var innendørssesongen over og håndballens "naturlige" spill utendørs kunne starte opp.

"For damens vedkommende er fremgangen nærmest voldsom. De har jo også vært i den lykkelige kasus at de har hatt sin utendørsbane oppe på Frogner og kampene deres har ofte vært fulgt av et hundretallig interessert publikum. Det som her mangler er en bane hvor man kan ta entre og skaffe inntekter."⁹⁹

Det "lykkelige kasus" for kvinnene var at de synes det var fint å spille i en park, fordi de ikke var sosialisert inn i mennenes bilder om trening og konkurranser på "skikkelige" idrettsarenaer. Sportsbladet meldte at hele 12 kvinnelag skulle spille i serien til høsten. Den store økningen i antall kvinnelag ble beskrevet som "opsiktsvekkende".

Mens mannlige utøvere i Arild og andre klubber manglet treningsbaner og spilte en serie i kurvball i stedet for håndball vinteren 1938, ble det satset friskt på kvinnehåndballen i flere lag. Et av dem var Nordstrand (Nif).

Siden det var så mange kvinnelag med, ble det spilt kamper om Norgesmesterskap over to dager i 1938. SportsManden hadde bare en liten notis om denne begivenheten, derfor skal vi presentere et referat fra Nif-Posten. Det kan karakteriseres som en patriotisk tekst. Før finalen hadde avisen en stor annonse om mesterskapet på første side med en oppfordring til medlemmene å møte frem.¹⁰⁰

Redaktøren fikk dessuten med følgende:

"Vi forlanger ikke at dere skal vinne, vi vet dere spiller så godt dere kan, men vi håper på en hederlig innsats. Vis alle våre medlemmer og sognets befolkning at Nif er best, og med rette kan smykke sig med tittelen **Norges beste**."¹⁰¹

Det kan tolkes som motsetningsfylt: Journalisten ventet ikke på seier, men at laget skulle bli norsk mester. Aftenposten dekket finalen over to spalter og bilde av mesterne.

"Finalen mellom Nordstrand og Bækkelaget blev et hårdt, rivende og morsomt oppgjør. Nordstrand var favoritter og vant da også 1-0, men

Bækkelagets piker spilte jevngodt med dem og hadde nesten fortjent uavgjort match."¹⁰²

Den mannlige journalisten valgte termer som "hårdt, rivende og morsomt" om spillet. Det leser jeg som en "skikkelig" konkurranse som engasjerer tilskuerne. En bra dekning av kvinnes første NM i landets største avis var en fin start på en ny idrett.

En godtatt "feminin" kontekst kommer frem i det følgende:

"Ullerns piker i deres kledelige drakter, spilte på langt nær så underlegent som tallene viser..."¹⁰³

At mannlige sportsjournalister synes å tolke konkurransedraktene som "kledelige" var viktig i en kvinneidrett. Tilsvarende drakter til langrennkvinnene ble sjeldent kommentert. Det tolker jeg som at disse ikke var tilstrekkelige "feminine".

Nordstrand satset på kvinnehåndballen og 120-130 Nif-medlemmer skal ha vært vitne til seieren.

"I alt er resultatet av en interesse og seiersvilje som ingen av våre andre grupper kan vise maken til i år. Vi takker laget for den flotte innsatsen, for den eksemplariske disiplin det alltid har vist, og for den ære det har tilføiet klubben ved sine seire."¹⁰⁴

Det var en interessant melding: Foreningen hadde ingen andre lagspill det året som kunne konkurrere med kvinnehåndballen. Da kom de lettere i søkelyset. Kanskje det også var av mangel på andre klubbseire i lagidrett at redaktøren - i likhet med mange oppglødde sportsjournalister i fortid og nåtid - tok ut de store ovasjoner i det følgende?

"Hin søndag da fløyten gikk for full tid, og Nif var blitt Norgesmestre, da skinte solen klarere, himmelen var plutselig mere blå og gleden over Nifseier større enn på lenge. Og for det takker vi våre 7 Norgesmesterinner,..."¹⁰⁵

Ikke bare SportsManden, men også Aftenposten og Dagbladet skrev lite om håndball i 1938. Kort bane og 7 spillere ble fremdeles sett på som et unntak og en overgangsfase. Det ble dessuten bestemt at "offside-regelen" skulle sløyfes ved kvinnekampene. Det kan være et eksempel på at håndball nå er tilpasset kvinnene, som ikke hadde erfaringen med denne regelen fra fotball. I praksis hadde ikke denne regelen blitt benyttet i kvinneseriene. Den var bare en skreven regel fra svensk herrehåndball. Etter hvert ble regelen heller ikke praktisert i norsk mannshåndball.

Selv om flest kvinner konkurrerte i håndball i 1938, kan vi ikke si at den fikk en tålelig dekning i massemediene før året etter. Da startet journalistene å kalle håndball for en "typisk dameidrett".

Følgende utdrag fra OI kan representere mye av det som skjedde i

klubber - og spesielt hos de kvinnelige medlemmene - i Oslo og Akershus i 1939:

"Når man ser tilbake på sesongen legger man med en gang merke til at mens **friidretten** og **kappgangen** kjemper en fortvilet kamp for tilværelsen, blomstrer **håndballen** som aldri før, nye lag skyter op som paddehatter, og på konkurranser og reiser er det ingen mangel, vi har sogar på de fleste stedene fått reise-godtgjørelse,..."¹⁰⁶

Dette er myntet på kvinnene. Friidrett for menn var i beste velgående, selv om interessen for marsj hadde blitt mindre hos begge kjønn. Her trekker jeg inn kvinnefrafallet i friidrett og marsj som en delforklaring på oppblomstringen av kvinnehåndball. En bekreftelse på at OI synes å satse på kvinnehåndball, var det faktum at utøverne fikk reise penger.

En av de "damegruppene" som skulle dominere håndballen spesielt fra 1940, Grefsen, ble stiftet i 1938. Leder av utvalget var den kjente idrettskvinnen, Laila Schou Nilsen. Hun ble respektert av mannlige idrettsledere og journalister bl. a. for sine verdensrekorder i skøyter og olympisk medalje i utfor og slalåm i 1936. Jeg ber leserne tolke stemningen i teksten for å forsøke å få fram en underliggende holdning ved å legge merke til valg av termer:

"Medlemstallet stiger stadig og er nu kommet op i vel 30, og finansene bedres. På håndballtreningen hver fredag har det vist sig en enorm interesse, og kondisjonen og ferdigheten blir stadig bedre, mens ballene ofte løper løpske og tar sig en tur i friluft så glassbitene flyr. Laila er selv gått inn for å instruere, og når den jenta går inn for tingen så vil resultatet snart melde sig."¹⁰⁷

Her synes å være mange "positive" konnotasjoner: "finansene... kondisjon og ferdighetene bedres/blir stadig bedre, enorm interesse osv. At baller derimot "løper løpske" kan forstås som at kvinnene ikke behersker disse praksisene som idrett, men "kun" som lek. Det kan leses som motsetningsfylt i et sportlig-gjørings perspektiv. Når Laila er blitt trener er det imidlertid potensialer for endring på dette punktet også. 1938 synes å være et gunstig tidspunkt å satse på en kvinneidrett, fordi så mange tilskuere så på kampene:

"At guttene denne gangen ikke har noe imot å ha en damegruppe i foreningen viser den store interesse for damenes håndballkamper...det er nettop gjennom idretten, nærmere håndballen, de har skaffet oss reklame."¹⁰⁸

Støas dameavdeling ble i likhet med Grefsens stiftet i 1938. Også disse satset på kvinnehåndballen med bl.a. innendørstrening en gang pr. uke om vinter og vår og med deltakelse i samtlige konkurranser for kvinnehåndball.

Mangel på baner ble ofte knyttet til den manglende oppslutningen i håndball for menn¹⁰⁹, men de avgjørende årsakene synes å ligge på andre plan. Det ble antydnet at idretten ville kunne stagnere, dersom det ikke ble bygget en utendørsbane i 1939. Mens håndball for menn synes å arbeide i motvind i flere klubber, økte populariteten hos kvinnene.

I det følgende skal enkelte tekster presenteres som kan tolkes dit hen at journalistene var åpne for den måten kvinner spilte håndball på, deres kropper, kroppspråk, kvinnehyl og klær. Kort sagt de synes å finne håndball for kvinner som "godtatt feminint" etter datidas hegemoniske oppfatninger.

"Håndballserien for damer begynte tirsdag på Bekkelaget. - Jeg måtte beundre de pene unge damer som trosset banens gyselige støv, og som måtte vandre hjem - svartere enn taterkjerringer, uten å få vasket sig. -

... Det blir for mye lek...Denne Bekkelagsdame løp som en gudinne. Ja, det vil altså si som en gudinne burde løpe. Det var iallefall litt av en skjønnhetsåpenbaring å se dette løp, som jeg ærlig talt ikke hadde trodd jeg skulle fått sett en kvinne prestere..." ¹¹⁰

Håndball kan fremdeles forstås som lek og ikke idrett. Skitne kropper - verre enn taterkjerringer - kan leses som godtatt i denne idrettsleken. Hva kunne dessuten være bedre enn "pene unge damer" i "lek" for en mannlig sportsjournalist? Når en "skjønnhetsåpenbaring" løper som en "gudinne" kan vel bilder av kvinnekroppen karakteriseres som en nytelse? Ikke rart at avslutningen blir som følger:

"Totalinntrykk: Håndball er en deilig kvinneidrett - det forener ynde med kraft, hurtighet og lagånd - og dets kraftige vekst er derfor helt naturlig. -"¹¹¹

Som nevnt i kapittel 7 synes kvinners kraft i en godtatt "feminin" kontekst som f. eks. i kunstløp og tennis å være "naturlig", men ikke i en "mannhaftig feminin". I sistnevnte tilfelle er kulestøt og 400m løp gode eksempler. Med en slik presentasjon og bilde både på første- og siste side i landets eneste, landsomfattende og meget populære sportsblad, synes kvinnehåndballen å være sikret en framtid i en "maskulin" dominert organisasjon presentert med "maskuline" (heteroseksuelle) "journalist-briller".

Ullerns håndballag fikk god plass øverst på første side. (Se figur 4 på neste side.) Kvinnenes oppstilling kan ikke karakteriseres som militær, slik bilder av menn som regel signaliserer. Alle 8 smiler. 7 av dem har blikket rett mot fotografen, mens et ansikt sees skrått fra siden. Armene og bena har ulike stillinger; en har armene på magen, en på hoften (en arm) og en i startstilling, mens resten har dem løst på siden. De som står har markert livlinje på sine konkurransedrakter,

slik at de "kvinnelige" kroppsformer blir synlige. Tegnene som viser til flere av disse kvinnene kan konnotere sensualitet, men ikke på en "vovet" måte.¹¹²

Ullerns lag i 1939

Også kvinnelige journalister synes å like håndball. Flere tekster fra et kvinneblad blir med, siden det oftest var mannlige journalister som dekket kvinneidretten. Overskriften i kvinnebladet, Urd, lød slik i 1939:

"HÅNDBALL er blitt damenes fotball."¹¹³

Og videre:

"Det var et muntert syn som møtte mig på Bekkelagets sportsplass forleden søndag, da jeg la veien dit op for å se en kamp i håndball - denne sporten som har bredt sig som en galskap blandt Oslo sportsdamer de siste par årene...

Noen skeptiske tilskuere - mannlige - mente på forhånd at 18 damer samtidig på en så liten plass som en halv fotballbane sikkert vilde føre til alvorlige sammenstøt, men der tok de feil... Ballen som er litt mindre og lettere enn fotball kastes fra den ene til den annen frem mot målet; med andre ord, benene er erstattet med hendene."¹¹⁴

Her leser jeg termen "galskap" i en "positiv" valør; litt løs-sluppet og "feminint" og litt ute av kontroll. I en kontekst som ikke synes å utfordre "maskulint hegemoni" kan litt vill kvinnelighet godtas.

Og videre:

"Det går med rivende fart, men ballen glipper ikke ut av det faste håndgrep når først den rette har fått fatt i den... Det ser fantastisk morsomt ut, det kribler formelig i bena etter å være med på denne ustanselige balljakt, og damene merker hverken at de er trette eller andpustne før kvartersrunden er over, og de får 10 minutters pause for å puste ut på."¹¹⁵

Urds kvinnelige journalist retter ikke oppmerksomheten mot baller som løper løpske, men mot faste håndgrep når rette person har den. Termen balljakt er mer seriøs og nyttet istedenfor lek. Her er fokus på det

kvinnene kan og ikke det de ikke behersker. At "det kribler i bena" på den kvinnelige journalisten, leser jeg som at journalisten har identifisert seg med kvinnene. Også hun har lyst til å delta, bl.a. fordi spilletida bare er på 15 minutter og pausen er her på hele 10. Artikkelen tar også med at det ikke er nødvendig med fullt lag og avslutter slik:

"Det truer med å bli den reneste galskap; hvad fotballen er for mannfolk er håndballen blitt for kvinnene før vi vet ordet av det, for de er flinke til å ta efter i vårt sportslige århundre."¹¹⁶

Tre bilder var flettet inn i teksten; et lagbilde, der flere av kvinnene ser på hverandre mens de smiler, et der et annet lag smiler til den mannlige dommeren og et der en kvinnelig utøver skal til å kaste ballen. (Se følgende, figur 5.)

HÅNDBALL

er blitt damenes fotball.

inn, djerpt og hensynsløst kaster hun sig frem hvergang den truer og sperrer ikke lemmene sine. Shrubl og støt både kast og her nyter det ikke å bry sig om. Men av og til er det ikke til å undgå, ballen finner sin egen utpekuleste vei og havner med et smell i netet. Stor jubel blandt vinnerne og seierjennede blikk til henne som var mann for det.

For få år siden spillet overhodet ikke håndball i Norge, i for hadde 6-7 sportklubber i Oslo-Aker latt spillet op, år er det rundt regnet 20 som har dannet en spesiell gruppe innen foreningra. Spesielle håndballklubber finnes således ikke. Den beste anbefaling skulde vel være at Laila Schou-Nielsen, helse Norge Laila sverger til sporten og selvsagt intar førsteplazsen blandt håndballspillerne. Hun kommer sikkert til å gjøre mangen god innvirkning i internasjonale konkurranser når den tid kommer.

Det store problem er her som med et annet — plasser. En stor gymnastikkal pleier å strekke til, men gir ikke full anledning til å utøve sig. Dette hindrer imidlertid ikke damene i å holde det gæende vinteren igennem.

Gullet Rosenkrantz, formann for Oslo Turnforenings Idrettsgruppe uttaler sig med entusiasme om sporten. — Glimrende morsom, man får jo bruke alle de muskler en eier og har. Det er slett ikke nødvendig å ha fullt lag. Er man på tur eller ferie, tar man ballen med, setter op et improvisert mål på jorden og får istand et spill. Det er den letteste sak av verden, og svinaktig morsomt. Interessen er kolossal både både innendørs og utendørs, flere og flere vil være med.

Det truer med å bli den reneste galskap; hvad fotballen er for mannfolk er håndballen blitt for kvinnene før vi vet ordet av det, for de er flinke til å ta efter i vårt sportslige århundre.

Det var et mestert syn som måtte mig på Bekkelegets sportplaza forleden søndag, da jeg la veien dit op for å se en kamp i håndball — denne sporten som har bredt sig som en galaks blandt Oslo sportdamers de siste par årene.

Det var siste utendørs kamp i år, siste søndag sommeråret og noen spede solstråler vilde tillate damene å løpe omkring med lettint på klinding og bare ben.

Noen akseptable tilskuere — mannlige — mente på forhånd at 18 damer samtidig på så liten plass som en halv fotballbane sikkert vilde føre til alvorlige sammenstøt, men det tok de fejl.

Stort sett er spilleregulene de samme som i fotball, hvert lag består av 9 stykker og en halv fotballbane gir den ideelle plass til å tumle sig på. Ballen som er litt mindre og lettere enn fotball kastes fra den annen frem mot målet; med andre ord, benene er erstattet med hendene.

Det går med rivende fart, men ballen glipper ikke ut av det faste håndgrep når først den rette har fått fatt i den. Derpå kastes den igjen, hviler katastrofisk brist op i luften og hører i de rette hendes, hvis ikke en av motpartillerne snapper den rett for nose på de ledende og bringer den nedover mot sitt mål. Det ser fantastisk morsomt ut, det kribler formelig i bena efter å være med på denne ustanselige balljakt, og damene marker hverken at de er treffe eller andpnasne før kvartierunden er over, og de går 10 minutters pause å vakte ut på.

For startsignalet går.

Håndleddet og de strake fingrene på høyre hånd til kvinnen som skal kaste ballen minner mer om turn og gymnastikk enn om dagens håndballkvinner i aksjon. Hun har en lys ettersittende drakt på seg, er barbert og har en kvinnekropp som er svært lik mange av de øvrige kvinnelige håndballspillerne dengang, uten bl.a. synlige muskler i ben og armer slik de fleste toppidrettskvinner har i dag. Tegnene som viser til kvinnene konnoterer akseptert kvinnelighet: smilende, unge kvinner som leker seg i en balljakt, der hendene og ikke føttene berører ballen.

Også journalistene i Tidens Tegn synes å ha oppdaget håndballen i 1939 med denne overskriften:

"Endelig DEN RETTE SPORT for kvinnene"¹¹⁷

Artikkelen åpner slik:

" Håndballsporten har nok truffet midt i blinken. En kan nesten si at den er i ferd med å vokse Øivind Mørch-Smidt og hans kollegaer i forbundsstyret over hodet. Ikke i sine villeste drømmer engang hadde "Arild"-guttene tenkt sig muligheten av denne vokster i det temmelig ferske forbund."¹¹⁸

Her er det meste som det skal være:en godtatt kvinneidrett organisert og administret av menn. Vi tar med en lengre tekst, slik at leserne kanskje kan få tak i en underliggende steming. Forfatteren setter håndballen inn i en videre idretts- og samfunnssammenheng:

"Med skjønne og styrkenede bevegelser "slåss" partene om å vinne Mørch-Smiths dyrebare points...Slanke,kvikke og smidige piker på et mykt og fint gressteppe. (Frognerparken) Kampen rundt og om håndballen...

Kvinnene har ofte hatt vanskelig med å finne sig til rette. Det påstås at rasen har vrient for å slå sig til ro og være fornøiet med tilværelsen. I ett og alt skal de kopiere oss mannfolk og vi idrettstilhengere har fått adskillig med grått hår under arbeidet med å fortelle kvinnen at ikke alle grener innen idretten passer for henne. Idag er det vesentlig svømming,slalom,gymnastikk,kunstløp på skøiter og håndball som er i skuddet. Vi finner enkelte på Stadion og Bislet i ferd med å slenge spydet og sprinte 100 meteren, men heldigvis har flesteparten trukket sig tilbake fra de for kvinner så uestetiske grener."¹¹⁹

Jeg forstår store deler av denne teksten som en festtale om akseptert kvinnelighet til ØMS og håndballkvinnene. "Slanke,kvikke og smidige piker på et mykt og fint gressteppe" kan tolkes i en behagelig "kvinnelig" ramme. Slike tegn har uendig mange assosiasjoner i våre kulturer. Fra nordisk folketro har vi f. eks. bilder av lette og vakre alver med nakne føtter på doggvåte gresstrå som åpenbarer seg for (mannlige) "kikkere".

Når den mannlige journalisten beskriver kvinner som en "rase" tolker jeg det som en måte å skape avstand på. At kvinnene skal ha hatt problemer med å "slå sig til ro og være fornøiet med tilværelsen" forstår jeg i en hegemonisk maskulin kontekst. I en feministisk forståelse er det ikke uvesentlig hvilket kjønn og hvilke grupper som kan sies å ha definisjonsmakt her. Håndballidretten sidestilles videre med svømming som sommerens to viktigste idretter for kvinnene,mens friidrett for det samme kjønn tolkes av menn nok en gang som "uestetisk".

I 1939 ble håndball for første gang eksplisitt presentert som en typisk kvinneidrett i SportsManden :

"Vi fikk se tre kamper i damenes håndballserie i Frognerparken

tirsdag aften. At interessen for denne typiske dameidrett er stigende vidnet ikke bare de optredendes iver om, men enn mere de mange fremmøte tilskuere. Det var sikkert sine 300 mennesker som fulgte de tre matcher fra begynnelse til ende."¹²⁰

Etter dette gjennombruddet som kvinneidrett, følger også en av SportsMandens journalister i sitt intervju med formannen i NHF. Her presisterte ØMS at håndball passet godt for kvinner:

"Vi har en følelse at folk mere og mere er begyndt å interessere sig for håndball, og ikke minst blandt damene er interessen tilstede. Det er også en sport som egner sig avgjort for damene..."¹²¹

Fra da av fikk kvinnehåndballen som regel bedre dekning i SportsManden enn mannshåndballen.

Etter hvert som antall kvinnelige spillere økte, kom også flere kvinnelige tilskuere. Høylytte kvinneskrik på idrettsarenaer synes å være et relativt ukjent fenomen for mannlige sportsjournalister:

" Nordstrands damer kom mer og mer i krigshumør eftersom de ville patriotiske hylene fra de mange hundre tilskuere blev sterkere, og da seiersmålet kom var hele banen som en hekse-gryte."¹²²

Tegnene til termen heks har som kjent negative "kvinnelige" konnotasjoner. Sammen med heksegryte og en godtatt "feminin" kontekst kan det imidlertid tolkes som et ufarlig heksebrygg under kontroll av mannlige dommere.

Nå hadde håndballen slått igjennom som en kvinneidrett. Den ble omtalt på sportssidene, selv om den selvsagt kom i skyggen av de store mannfolkidrettene fotball, friidrett og ski.

NHF's innsats i løpet av 1940 la mye av grunnlaget for idrettens sterke vekst rett etter krigen.

Hvordan gikk det med mannshåndballen i en ny idrett som nå var definert som kvinneidrett?

Mannshåndballen iscensetter seg som "hard" og tøff

Jeg vil nå vise hvordan mannshåndballen forsøkte å iscensette seg selv i en tøff mannstradisjon i organisert idrett. Harde skudd og banning, spesielt under trening kan symbolisere "ekte mannfolk" i idrett. Deres kroppspråk, konkurranseklær og utrop kunne også leses som "mannlig". Det hjalp imidlertid lite - som vi skal se - fordi de stadig tapte for svenskene. Selv om våre naboer østpå hadde drevet med håndball i flere år og hadde et av de beste landslag i Europa, ble norske menn tapere. Ikke bare var svenske menn bedre trent og hadde bedre teknikk, de lå også foran de norske i sportlig-gjøringen av spillet. Alltid å tape ovenfor en motstander kan tolkes som en "femininisering" av idretten

i en hegemonisk maskulin logikk.

I 1938 tok NHF ut spillere til Oslo bylag i en kamp mot Uddevalla i Gøteborg. Hele fem spillere fra Arild var med, to fra Støa, en fra Torshaug og en fra OI, tilsammen ni aktive.

Når vi vet at det norske laget tapte formidabelt, kan vi kanskje forstå hvorfor det ikke stod noe om kampen i de største Oslo-avisene, i SportsManden eller i NHF's beretning. At den ikke var omtalt i Arild-avisen, tolker jeg som et nederlag for de norske. De hadde spilt så dårlig at det var "flaut" å få kampen gjengitt. Håndballmennene i OI var imidlertid ikke på samme nivå som Arild, slik at deres forventninger var nok mer beskjedne. Medlemsbladet i OI er altså kilden til dette tapet.

Åpningen var høytidelig - som om det var en landskamp - der begge lands nasjonalsanger ble spilt. Arrangørene vant med hele 24-5. De norske bestemte som før nevnt rett før kampen at alle skulle bli med i forsvar. Det ble en fiasko, fordi de ikke var tilstrekkelig hurtige og hadde god nok kondisjon. Etter kampen skal "viceordførnde" Eriksson bl. a. ha sagt dette:

" Dere må spille mye hårdere og sikre pasninger, og fremfor alt hurtig til å dekke op, det nytter ikke å se ballen komme, men være i fart når den kommer, og dessuten husk hvad dere lærte på kurset i Oslo...Svenskenes spill ligger noen grader hårdere enn vårt, og de undgår helst å dømme straffekast".¹²³

Å spille hardt var altså et råd fra en sentral svensk leder.

I det følgende skal vi se at det kan være en karakteristikk på flere kamper for menn.

Finalen i Distriktsmesterskapet mellom Oslo og Akershus ble spilt i Festningens gymnastikksal i mars 1938. Vi ser at mennene skåret flere mål i sine kamper enn kvinnene, bl. a. fordi deres omganger var på 2x25 minutter og det var større fart over spill og målforsøk. Dessuten synes mennene å lære av svenskenes tøffhet. Kampene ble vunnet av Arild, 12-8 over Støa:

"Velspilt blev kampen aldri, det var som vanlig når det spilles en finale fart og kraft fra først til sist."¹²⁴

Vi presenterer også en tekst fra SportsManden, fordi det var første gangen dette prestisjetunge idrettsbladet refererte en håndballkamp for menn:

"...og det skulde vise sig at denne ble hårdere enn ventet. Som vanlig i slike finaler blev spillet oprevet og hvor Støa grep også til en rekke ulovligheter, men stort sett må man nok kunne si at det blev en vellykket finale."¹²⁵

Arild vant. Vi ser at også håndball for menn fikk bra omtale. At spillet ble karakterisert som hardt, skulle isolert sett passe godt inn

i et mønster av "maskuline" idrettstradisjoner.

Selv om mannshåndballen synes å stagnere, kom det likevel nye lag til. Et av dem var Nordstrand. Mannsavdelingen ble som før nevnt startet sommeren 1939 - samme år som idrettsplassen ble ferdig - som Friidrettsavdelingens håndballutvalg.¹²⁶ Fra før hadde klubben det beste kvinnelige håndballlaget.

De kom raskt til topps i herrehåndballen, helt til finalen samme året. Den vant Arild med 6-5. Kampen synes å ha vært meget spennende:

"Da dommerens fløyte lød for start, var spenningen på høydepunktet... men det var ikke gått mange minuttene før jeg var klar over at Arild i denne kamp måtte kjempe hårdt for å bli mester. Nordstrands-gutta spilte med en seiersglød så hjertet hoppet i mig av spenning. Men Arild-gutta kommer etter hvert til hektene, og Enok (Larsen:medlem av lovkomiteen) åpner scoringene med et riktig velplassert skudd...Annen omgang blev om mulig ennå hvassere. Nordstrand-gutta later til å ha bedre kondisjon enn våre gutter...En usedvanlig hård og spennende kamp, hvor publikum hele tiden var sterkt med med bifall og heiarop."¹²⁷

Valg av ord som "hjertet hoppet i mig av spenning" ville trolig ikke stått i dagspressen eller i SportsManden, men kan stå som en karakteristikk i et medlemsorgan.

Aftenposten hadde denne underoverskriften:

"Hård finalekamp i herreklassen"¹²⁸

Tidens Tegn var fornøyd med nivået i kampen.¹²⁹

Det var tydelig at journalistene synes å like det de så:

"Strålende håndball-propaganda"¹³⁰

Det var overskriften i en annen Oslo-avis etter mennens første NM i 1939.

Når kamper mellom norske lag ble referert synes journalistene å få med spenningsmomentene. Fordi norske menn tapte durabelig for svensker, kan norsk mannshåndball fra starten tolkes som et B-lag. Vi skal i det følgende se hvilke konsekvenser det fikk i en kamp i idrettfeltet med kvinnehåndball.

Kvinnene er bedre enn mennene

Her skal vi se at mannshåndballen i Norge fikk en uheldig start, fordi den enkelte ganger ble sammenliknet med svensk håndball, samtidig som norske kvinner ikke var så langt fra de svenske. Hovedårsaken til dette var at Sverige prioriterte mennene på bekostning av kvinnene.

I terminlista for 1940 skal vi ta opp forbundets propagandauke fra 1-7

april, like før nazistene okkuperte Norge.

Arrangementet fikk bra dekning i flere riksaviser. Aftenposten presenterte programmet for samtlige dager.¹³¹

Vi skal ta med enkelte tekster fra avslutningen, fordi kjønnsperspektivet kom sterkt frem her:

"Vellykket avslutning på håndballpropagandaen"

Dette var overskriften i SportsManden 8 april 1940.

"At spesielt herrene våre står langt tilbake kan slås urokkelig fast. - Særlig i vekslingene og variasjonene i spillet var svenskene oss totalt overlegne. Ja - det blev fra først til sist kattens lek med musene,..."¹³²

Tegnene til "kattens lek med musene" konnoterer en håpløs konkurransesituasjon. Når mannlige idrettsutøvere symboliserer mus blir de nok ikke tolket som særlige "maskuline" i norsk sportspresse.

De svenske mennene vant 14-2 over Arild og 9-0 over Støa. Morgenposten refererte en av kampene slik:

"Svenskene...tok helt pusten fra våre gutter. En så enkelte gode tilløp, men de norske angrep var nærmest ufarlige. Skuddene var heller ikke så brennbare og treffsikre som svenskene. Håndballsporten er ennu så ung herhjemme, og kan derfor ikke måles med Sverige, som har drevet håndball i mange år, og som internasjonalt står meget høyt."¹³³

Når de norske skuddene ble tolket som "nærmest ufarlige" hjalp det lite at svenskenes høye internasjonale nivå ble synliggjort. Denne konteksten leser jeg som en "femininisering" av norsk mannshåndball i massemediene. At de norske mennene som var aktive ikke tolket det slik, er fint for dem - men uinteressant i denne sammenheng.

For mannshåndballen i Norge var det en ulykke at de spilte relativt mange kamper mot svenskene før 1945, samtidig som det var en fordel for kvinnene i en binær logikk. Håndball kunne i en slik tankegang enten defineres som en kvinne- eller en mannsidrett. Svenske kvinner var som før nevnt ikke så gode. Det kom ikke frem i følgende intervju med Ernst Ericsson, svensk håndballeder fra Gøteborg:

"- Jeg synes de norske damene forholdsvis er kommet lengre enn herrene,...Akerlaget (bl. a. de beste på Nordstrand og Laila Schou Nilsen på Grefsen) spilte så godt at jeg ikke alene må betegne det som jevngodt med våre lag hjemme, men jeg tror endog jeg vilde holde på norsk seier i en kamp i Gøteborg."¹³⁴

Også journalisten som skrev at mannskampen mellom Norge og Sverige var som kattens lek med musene mente at de norske kvinnene var "kommet lengre" enn mennene her til lands.

Dette poenget hadde Dagbladet som overskrift under turneringen:

"HÅNDBALLDAMENE BEDRE ENN HERRENE sier hele Sveriges Ernst Eriksson"¹³⁵

Ifølge avisen skal Eriksson også ha uttalt at kvinnene var nådd lenger i "metodisk spillemåte", særlig i forsvar:

"De famler ikke i oppdekningen som herrene gjør, hver en finner sin motstander og følger henne trutt."¹³⁶

Tidens Tegn fremhevet bl. a dette:

"Det morsomme var for resten at Erikson bare efter å ha sett damene våre småtrene med hverandre en stund utbrøt at de hadde en langt bedre ballbehandling enn herrene."¹³⁷

Dersom de svenske kvinnene hadde vært i verdenstoppen og svenske menn hadde vært på norsk nivå, hadde kanskje historien vært en annen.

At kvinnehåndballen blomstret mens europeiske nasjoner var i og forberedte seg på krig, gir et stemingsbilde av denne idretten like før og etter tyske nazister okkuperte landet.

Det er mye som tyder på at håndballen fikk god spalteplass, fordi flere idretter lå nede, spesielt utover høsten 1940 før idrettsstreiken var et faktum.¹³⁸ Det betyr i praksis god presse for de norske kvinnene.

Ved siden av H-40, som skal omtales under "jössingsidrett", var bl.a. disse klubbene aktive våren 1940. Øvrige klubber var bl.a. Bækkelaget, Grefsen, Tanum, Nordstrand, OI og Mercantile.

Av disse skulle H-40, Bækkelaget, Nordstrand og Grefsen fortsatt dominere kvinnehåndballen i Oslo-Akershus.

Nå er perioden 1937-41 presentert.

I det følgende er temaet de viktige krigsårene, da håndball og resten av den organiserte idretten ble satt på en alvorlig prøve.

Disse årene er viktige i håndball, fordi denne idretten var bare tre år gammel da krigen startet og fordi forbundet hadde svært få medlemmer i 1940. Dersom flere sentrale medlemmene hadde støttet nazistene, kunne håndballens status lett ha blitt meget skadelidende.

Først kommer enkelte innledende kommentarer til utviklingen. Deretter skal vi følge tre lag, H-40, Støa og Nordstrand, samt enkelte eksempler på naziidrett.

Vi skal i det følgende prøve å svare på denne:under-problemstillingen: Hvilken symbolverdi fikk "nazi-håndball" og "illegal" håndball i 1941-45 for NHF etter 1945?

Håndball i uorganisert idrett:1941-45

Nasjonal Samling fikk flertall av de såkalte kommissariske statsråder fra 25.september 1940. Dets leder, Vidkun Quisling, bidro til at en såkalt "nasjonal regjering" ble dannet.¹³⁹ Denne skulle ifølge Quisling erstatte Konge, tidligere regjering, Storting og Høyesterett.

I realiteten var den imidlertid underlagt tysk forvaltning.

I forordningen av 21.11.1940 som var underskrevet av statsråd Aksel Stang fra Departementet for Arbeidstjeneste og Idrett, var AIF og NLFI blitt oppløst. Et Norges Idrettsforbund skulle fra nå av overta deres aktivitet og eiendommer. Her skulle førerprinsippet herske. Særforbundene skulle ledes av nazister eller nazivennlige folk. Ifølge nazistenes plan skulle idrettsklubbene på lokalt nivå fortsette med sine aktiviteter som før. Nazistene klarte å finne folk til å lede 9 særforbund, blant den håndball. Her ble et Egil Tanding fra Støa leder. Han var også trener for H-40.

23.november hadde underordnede nazistiske funksjonærer fått ulevert nøkler til Landsforbundets kontorer (AIF-kontorene var for lengst overtatt). Interimsstyret for norsk organisert idrett, der både AIF og NLFI var representert, oppfordret alle ledd i idretten til å legge ned sin aktivitet, slik at de ikke skulle bli kontrollert av nazistene. Styret protesterte mot nazistenes overtagelse av norsk idrett 27.11. Allerede i rundskriv av 8.11.1940 fra interimsstyret hadde lag, kretser og forbund over det ganske land blitt orientert om forhandlingene mellom interimsstyret og nazistene. Dette bidrog nok til at de aller fleste fulgte denne oppfordringen, om enn på forskjellig måte.¹⁴⁰ Nesten samtlige medlemmer i de håndballklubbene, som jeg har styreprotokoller eller medlemsblad fra før og etter krigen, unngikk å drive med naziidrett. Dette gjelder for Arild, Grefsen, Nordstrand, Grane, OI, Støas dameavdeling og H-40. Protokollene til Herreavdelingen i Støa finnes ikke, trolig fordi oppmann for laget fra 1940, Egil Tanding, ble en aktivt idrettsnazist og leverte styreprotokollen til nazistene. Han var styremedlem av NHF fra starten i 1937, samt kretsdommer og overtok altså ledelsen av det nazifiserte håndballforbundet i november 1940. Under krigen ble han knyttet til nazist-bladet Fritt Folk. Han ble den mest aktive håndballnazisten og utstøtt av NHF etter krigen.

Fokus blir på "jøssinghåndballen", den ulovlige fram til 1945. Nazihåndballen blir imidlertid også inkludert, fordi denne idretten synes å være en av dem som nazistene prøvde å holde i aktivitet lengst mulig.¹⁴¹

Jøssingidrett/illegal idrett

Vi skal følge H-40 først, fordi denne klubben ble formelt overtatt av nazistene, samtidig som vi har styreprotokollene fra "jøssingene" (ikke-nazistene) og intervju med deres daværende leder.

Den første håndballklubben som ble ledet av kvinner ble dannet 5 mai,

H-40 (Håndballklubben 1940) som følger:

"Klubbens formål er systematisk å utbre og bevare interessen for sport, da i særdeleshet håndball."¹⁴²

Klubben var blitt stiftet fordi kvinnes treningsstider ble for dårlig prioritert i Oslo Turn, der flesteparten av det nye styret var medlemmer tidligere. Trening fredag kveld kl.21.30 var for seint for de fleste, spesielt for de unge jentene. Det var kun kvinnelige med i det nye styret og medlemmer i klubben. De hadde imidlertid en formell mannlig trener og en uformell kvinnelig. Den førstnevnte ble siden leder av det nazistiske håndballforbundet. Laget hadde deltatt i seriekamper før krigen, først under Oslo Turn og deretter under H-40.

H-40 hadde styremøte 30 mai 1941. Her ble forordringen av 20.05.1941 tatt opp, der overtagelsesprosessen av lederverv og eiendeler til de lokale idrettsklubbene var beskrevet og legitimert. "Berit", som var lederen, mente valget var lett, fordi informasjonen fra anti-nazistene var god. Da den kjente OL mesteren i hopp, Birger Ruud, ble arrestert og satt på Grini, fordi han ikke ville drive med naziidrett, "var igrunnen saken klar for oss."¹⁴³

En kommentar her er at Birger Ruud i tillegg til å være OL mester to ganger, var kjent som en meget sympatisk mann, som ga god støtte til gutta i sitt nærmiljø og på landslaget. Fengslingen av han fikk kanskje enkelte tvilere til å ta standpunkt.

Ifølge styrereferatet var en tidligere trener og førnevnte, Egil Tanding, beordret til å overta ledelsen av H-40. Styret vedtok å oppløse medlemsskapet til alle unntagen styremedlemmene, slik at de vanlige medlemmene ikke ble overført til naziidretten. Dette var et viktig punkt, spesielt fordi Tanding var den nye nazilederen av det nye håndballforbundet. Klubbprotokoller ble omredigert, slik at nazistene kun fikk kortversjoner. Det var med tungt hjerte at de bestemte seg for å levere klubbdraktene til nazistene.¹⁴⁴

Dette punktet vakte motstand blant kvinnene. De hadde sydd dem selv og valgt ut farge og farger med stor omhu. Dessuten symboliserte de både "kvinnelighet" og stolthet overfor håndballen og klubben. Men de kunne risikere fengsel, dersom de ikke ble levert.

På styremøte 10.06 ble det vedtatt å offentliggjøre navnene på de som ikke ville levere sine drakter av to grunner. For det første visste den nye nazilederen, hvem disse var og kunne lett ta affære og for det andre for å drøye tiden, slik at de nye nazikvinnene ikke skulle få anledning til å bruke draktene i løpet av 1941. Det var dengang ingen innendørs-sesong.¹⁴⁵

Klubben fikk videre krav om å innlevere et sølvfat som de var veldig stolte av. Styret ble enige om ikke å gjøre dette. Fatet ble gjemt først på jobben hos lederen, deretter i ei hytte i Sogn Kolonihage hos en av medlemmene.

Det ble også vedtatt på et møte 19. 08. å gjemme protokollen for nazistene. Også denne ble lagt i samme hytte.

15. 08. 41 bestemte styret at treningen skulle gjenopptas illegalt, men "forsiktig" på "Speidersletta", rett bak Sogn Kolonihage.

Mellom 09.08.41 og 25.10.44 ble det ikke skrevet ned noen styrereferater, selv om det ble holdt flere møter.

Først i 1944 ble 4-H med på uoffisielle håndballkamper. Grefsen arrangerte en turnering i august.¹⁴⁶

Kampene varte i kortere tidsrom i flere dager for ikke å bli oppdaget. Disse lagene var med: Grefsen, Tanum, Nordstrand, H-40 og Fight (tidligere OI, som formelt ble overtatt av nazistene).

De var en viktig del av kjernen i kvinneklubbene i Oslo-Akershus de første årene etter krigen. Tanum vant turneringen, med Grefsen på andre plass. I tillegg til Laila Schou Nilsen på Grefsen hadde en ny stjerne, Grete Werner startet med håndball. H-40 hadde også referert en håndballkamp i september mellom fire kvinne- og herrelag.

Medlemmene forsøkte å holde sammen under krigen ved trening, hytteturer m. m.

På et styremøte som er gjengitt som desember-møtet 1944 presenteres følgende:

"En ting var vi alle bestemt på:Vi lot oss aldri kue. Selv om klubben vår var tatt av nazistene, kunde de aldri stjele vår tro på friheten. Derfor har vi i disse 4 år måttet "droppe" alt som heter offisielle kamper etc. Men dermed vil en ikke si at treningen er stoppet. Nei, den har floreret i langt større grad enn man hadde ventet."¹⁴⁷

"Berit" trente håndballkvinnene i H-40 og et nytt lag, Sørli AIF på Foss skole, mens utetreningen foregikk på Speidersletta.¹⁴⁸

5 årsdagen for klubbens stiftelse, mai 1940, ble markert med en fest i "Håndverkeren" rett etter freden i 1945. I forkant ble et nytt styre konstituert. "Berit", som hadde tatt initiativ til å danne klubben og holdt medlemmene samlet under krigen, ble gjenvalgt.

H-40 er et godt eksempel på hvordan styret taklet situasjonen før og etter at klubben formelt ble overtatt av nazistene. At Tanding hadde vært deres trener tidligere, bidro til at denne klubben måtte være ekstra taktiske. Det ble forsøkt å holde kontakt med klubbmedlemmene

under krigen. Selv om det ikke var konkurranser i 1941,-42 og -43 ble treningen holdt igang. For mange av disse kvinnene ble trening sett på som et livsviktig fenomen.

"Vi visste aldri når vi ville bli innkalt til tjenste i Mil. Org."¹⁴⁹

Sammen med håndballkvinner fra andre lag syklet flere i H-40 foran lastebilder for å sjekke at ingen nazister var i nærheten når "gutta på skauen" fikk mat. Det synes altså å være god kontakt mellom enkelte kvinnelige håndballspillere og anti-nazistiske grupper i krigsårene.

Hvordan taklet Støas kvinner naziidretten?

Innledningsvis i dette kapitlet så vi at Støa var med på å stifte NHF i 1937. Kvinnene hadde sitt eget utvalg fra 1939.

Kun tre møter er referert i 1941 og ingen før 29.05.1945.

4 april diskuterte styret forholdet til naziidretten. Det ble vedtatt å ikke melde på noen lag, fordi ingen av medlemmene ville spille nazihåndball.¹⁵⁰

Vi ser her at mens H-40 oppløste medlemskapet for sine medlemmer, gikk ikke Støa så drastisk til verks. Men så hadde de heller ikke en ivrig nazitrener som ønsket å overta ledelsen av håndballen i klubben. Støas nazist som nå var blitt leder av Håndball-forbundet, synes å ha liten påvirkning på kvinnehåndballen i laget. Før krigen hadde de styrt seg selv ganske uavhengig av resten av klubben.

Kvinnehåndballen synes å ha vært mer aktiv enn mannshåndballen med trening og konkurranser. Det kan skyldes underrapportering fra mannshåndballen. Siden det var flest kvinnelige utøvere, er det imidlertid trolig at kvinnene også her var mest aktive, selv om menn generelt hadde mest fritid. De fleste aktive kvinnelige håndballspillere var ugifte, slik at de lettere kunne ta seg fri enn gifte. Som vi så i kapittel 3 kan arbeidet til gifte kvinner i hjemmet leses som underordnet menns "virkelige" lønnsarbeid og en forutsetning for menns fritid.

Turnering i august inkluderte også menn. Her deltok 3 lag, bl. a. Nordstand, Sandvika og et sammensatt Arildlag.¹⁵¹

I et intervju med Arilds Per Braathen i SportsManden i 1949 synes håndball for menn også å ha vært viktig under krigen.

"Under krigen levde vi ikke for annet enn håndball. Og jeg tror aldri vi får det så morsomt mer som den gangen. Det var virkelig spilleglede."¹⁵²

Styrereferatene til Støa har ikke med opplysninger om trening eller

konkurranser etter 1941.

I likhet med de fleste andre idrettsklubbene leverte også Nordstrand inn mange av sine eiendeler til nazistene under krigen. Klubben fant det imidlertid nødvendig å be nazistene være forsiktige med utstyret.¹⁵³

01.12.1941 ble Nordstrand formelt overtatt av nazistene. Ifølge referatet var det fem med i det nye styret og oppmenn i samtlige idretter som klubben drev med, inkludert håndball.

Den nye formannen forfattet et skarp innlegg myntet på anti-nazistene, som ville melde seg ut av klubben, samt 11 andre klubber på Nordstrand:

"Utmeldelse nu eller i løpet av 1942 betraktes som en politisk demonstrasjon, og jeg gjør oppmerksom på at jeg skånselløst vil ta de forholdsregler som står til min disposisjon. De som fastholder sin utmeldelse blir straks notert som det de er: Statsfiender. Jeg vil også få bemerke at det gamle styret blev gjort oppmerksom på at det var opptil 16 års tukthus for å sabotere den av Reichskommissar gitte forordning, efter hvilken den nye formann så sig nødsaget til å overta ledelsen av foreningen. Hermed skulle enhver vite "hvad klokken er slagen", som det heter."¹⁵⁴

"Statsfiender...skåneseløst...tukthus": Dette var sterke ord og ikke bare retorikk. Ifølge protokollen spilte klubben ingen "jössingkamper" i 1941 og 1943, men to i 1942 og seks i 1944. En av de siste er referert over.

I etterkant vet vi at idrettsstreiken syntes å være meget effektiv. I 1941 viste nazi-formannen til stor aktivitet i Nordstrand både hos de kvinnelige håndballspillerne og gutteidretten. Han skrev dette om idrettsstreiken:

" Men ordet idrettsstreik er bare bluff, som så meget annet. Streik - ganske enkelt, er det de har laget, og streik er forbudt i Norge idag. Men den streiken de satte igang rammer jo ikke akkurat noen livsviktige industrier, eller næringsgrupper her i Norge, og ikke i noen stor grad i allefall, så det er ikke grunn til å skyte dem for deres forgåelse - ikke **denne** gangen iallefall."¹⁵⁵

Jeg leser her at forfatteren prøver å latterliggjøre idrettsstreiken, bl.a. fordi tyskerne hadde enda håp om å få idrettsfolk over på sin side. Teksten synes ikke å ha noen virkning på idretten i Nordstrand under krigen. Laget fortsatte med sin streik. I det nazifiserte NIF er der ingen kilder som hverken kan bekrefte at klubben spilte offisielle kamper eller var blant opptegnede klubbene i Akerhus Idrettskrets.¹⁵⁶

Departementet for Arbeidstjeneste og Idrett gav imidlertid ikke opp. Formelt hadde de overtatt som før nevnt H-40, OI og Støa i Oslo Idrettskrets. Ingen av disse klubbene synes imidlertid å spille nazi-

kamper. I Akerhus overtok nazistene formelt Grefsen, men heller ikke her synes nazistene å få igang noen aktivitet.¹⁵⁷ Ifølge Fritt Folk skal Egil Tanding på eget initiativ ha dratt med Grefsen til København. Mest sannsynlig har ingen ordinære medlemmer vært med. Artikkelen kan best sees i lys av hans arbeid der som journalist og hans posisjon som leder av det nazifiserte håndballforbundet.

Grefsen var trolig en viktig klubb for dem, fordi Laila Schou Nilsen var medlem. Nazistene forsøkte på ulike måter å få med henne, men forgjeves. Sammen med Birger Ruud ble hun innkalt til møte hos nazistene i begynnelsen av krigen. I motsetning til skihopperen unngikk hun å bli arrestert. Hun arbeidet aktivt mot nazistene ved å lage falske pass og legitimasjonspapirer på potetmelsfabrikkens salgskontor i Kirkegata i Oslo.¹⁵⁸ Hennes navn figurerte imidlertid på en oversikt over ledere av naziidretten, der hun var satt opp som ansvarlig for kvinneidretten.¹⁵⁹ Senere oversikter er det imidlertid en annen kvinne, Gunvor Støren-Ris som er satt opp her.

Det nazifiserte NHF skal ha arrangert Norgesmesterskap hvert år. I august 1942 holdt forbundet et trenerkurs i Hamar. Som hovedinstruktør kom den kjente håndballpedagogen, Carl Schlenz helt fra Tyskland.¹⁶⁰ Dette er meget interessant, da Schlenz ifølge kapittel 8 stod helt sentralt ved danningen av et nytt håndballforbund i Tyskland i 1920. Han laget regler for utespillet, som senere ble de internasjonale. Etter krigen skal han ha nektet for å ha vært med i naziidrett i Tyskland. Et interessant kulturhistorisk poeng var at den norske forbundsøkonomen ikke godkjente reiseregningen fra Egil Tanding, lederen av det nazifiserte forbundet, fordi matutgiftene til han og Schlenz var høyere enn for de øvrige. Økonomen påpekte at det ikke skulle være noen prisforskjell på maten for "fine" herrer" og "mindre fine".

I julecupen i håndball i Turnhallen, 19.12.1944, skal årets Norgesmestre, Oslo Turn, ha tapt hele 6-19 for Stabekk IF.

Distriktsmesterskap for herrer i Stor-Oslo skal ha vært holdt helt fram helt til freden kom. Mesterskapet skal ha vært avsluttet i mars 1945.

Blant de klubbene som nazistene oppga som aktive i trening eller i konkurranser i Oslo og Akerhus, var det bare Oslo Turn som var på lista over klubber i Distriktsmesterskapet for Oslo og Akershus utgitt av NHF i 1940.

Selv om det nazifiserte håndballforbundet arrangerte kurs, Distrikts- og Norgesmesterskap ser det ut til at de skapte nesten samtlige klubber eller lag selv, som f. eks. Dugnad, Trygg og Torodd i Oslo.

Hva med nazihåndballen utenfor Stor-Oslo?

På papiret hadde nazistene flere navn på sine lister, bl. a. i Sarpsborg, Østfold, Lillestrøm i Romerrike, samt leder i Bergen og i Vestfold. I arkivet finnes imidlertid ingen kilder som viser at disse stedene har hatt klubber som deltok i håndballkamper, bare i møter og på kurs.

Slaget ved Stalingrad i Sovjet vinteren 1943 ble et vendepunkt i krigen. Nazistene begynte å komme på defensiven og det synes å prege mange av dets praksiser i Norge, bl.a. i idretten. Fra dette året av synes de mange steder å satse mindre på møter, kurs og dels konkurranser. Selv om naziidretten formelt hadde overtatt flere forbund, kretser og lag var det en meget beskjeden konkurranseaktivitet. Ifølge en nazirapport skal det ha vært 944 betalende tilskuere på en håndballkamp på Bislet 10.oktober 1943.¹⁶¹ Det dreier seg trolig om finalen i Norgesmesterskapet i håndball. Med utgangspunkt i nazi-reportasjer i Bø i Telemark er det mye som tyder på at nazistene hadde en tendens til å overdrive antall tilskuere til deres idrett.

Som oppsummering fra denne perioden kan vi påpeke at kun enkelte fra NHF synes å være aktive nazister. At en fra hovedstyret før krigen ble leder av det nazifiserte håndballforbundet var ille for et lite nytt forbund. Som motvekt til dette drev mange av de aktive med "illegal" håndball fra 1944 og flere trente jevnt under hele krigen. Det var også samarbeid med håndballutøverne og Mil. org. Anti-nazistisk arbeid og "jøssing-idrett" kan forstås som en viktig symbolverdi for det nye forbundet. I likhet med det øvrige idretts-Norge var også håndballen "på den rette siden", slik at også den nye håndball-forbundet bestod "ildprøven". Laila Schou Nilsens "nei" til nazistene og hennes tilknytning til håndball bør også med i en slik vurdering. Følgelig var grunnlaget av det aller beste for en videre satsing etter freden, både på grunn av forbundets innsjutt i 1940 og jøssingssamholdet under krigen.

Et tegn på håndballkvinnenes innsats under krigen var det faktum at et lag med norske håndballkvinner som hadde drevet denne idretten i England i 1941-45 deltok i håndballens mønstringsdag 8 juni. Det skal vi komme tilbake til.

I det følgende skal vi få "nytte" litt feiring av freden. Jeg skal forsøke å fange opp enkelte stemingsøyeblikk for å vise hvor mye energi

som kan ha blitt ladet ut gjennom "fredsrusen", fordi idrettsutøverne hadde blitt frarøvet sjansen til å utvikle seg under okkupasjonen. Følgende problemstilling blir forsøkt besvart : Kan stemingen etter freden i mai 1945 forstås som en inspirasjon til NHF om å utvikle håndball?

"Fredsrusen" i 1945-46

I likhet med det øvrige idretts-Norge feiret håndballen freden. Vi kan snakke om en "fredsrus" i idretten og i resten av samfunnet. Denne holdningen kom til syne både i riksaviser og lokale medlemsblad og dannet utgangspunkt for gjenreisningen av norsk idrett etter krigen. Også nazister synes å være leie av krigen:

"No treng det en ungdom med vilje og kraft til å ta fatt på å bygge opp igjen det som krig og innbyrdes strid har revet ned."¹⁶²

Når nazistene så at slaget var tapt kom også innrømmelsen om den mislykkede nazi-idretten:

"...men vi må dessverre erkjenne at forholdene og våre motstandere har vært sterkere enn oss."¹⁶³

Aftenposten skrev dette om idrettsstreiken etter at nazistene hadde "tapt" 7 mai 1945:

"Selv om fronten som sådan ikke kan sidestilles med ånds- og yrkesfrontene, så hadde idrettsfronten sin store betydning fordi den som en av de organisasjoner som først ble prøvd, viste en klar linje. Den ble en av de første deltakerne i den heimlige motstandsbevegelsen."¹⁶⁴

Vi tar med fra Idrettskommentaren i avisa samme dag:

"Den 7 mai 1945 var Norges idrett atter herre i sitt eget hus. Idrettsmennene puster lettet ut over det hele land. Fire og et halvt års lammende, men også så herlig herdende idrettsstreik er slutt, og lagene tar fatt på sitt arbeid i by og bygd...En vidunderlig følelse av lykke bruser gjennom norsk ungdom over det hele land. Et langt lammende mareritt er over."¹⁶⁵

Jeg tolker dette som meget følelesladet. Nå var "Norges idrett atter herre i sitt eget hus". Dette forstår jeg som en personliggjøring av idretten. Først nå kan utøverne "puste lettet ut" etter 4 1/2 års "lammende" (tvunget til idrettspassivitet), men "herdende" (manndomsprøve for å teste menns integritet som "gode nordmenn"). Det har ikke vært noen "Tornerose-søvn", men et mareritt som nå er over. I en feministisk kontekst kan dette leses som en hyllest til idretts**menn** om å ta fatt igjen.

Dette sitatet synes å være representativt for mange aktive og ledere i norsk organisert idrett. En av dem uttalte spontant da dette ble lest opp for henne:

"Å..ja...hele Norge eksploderte på en gang."¹⁶⁶

Endelig kunne de starte igjen der de slapp før krigen. Og NHF hadde

vært særdeles aktive i 1940 og før idrettsstreiken i 1941.

Under overskriften "På'n igjen!" finner vi dette fra Grefsen-Gutten:

"Nu er det frihet og rett som hersker, gutta kan komme frem fra skauen og ta fatt med nye krefter og med godt mot, for nu vet vi at det monner så meget mer enn før...Nu puster vi ut, setter brystkassa frem og klemmer i vei som aldri før. Idretten skal frem igjen." ¹⁶⁷

"Gutta på skauen" er blitt et "hegemonisk maskulint" symbol på norsk motstandskamp under krigen. Klubben som tok initiativet til å danne NHF, Arild, valgte bl. a. slike termer i sin fredshyllest: Gutta hadde vist en "rakrygget" holdning og "idrettsmennesenes kamp var kronet med seier "mot "idrettsterroristene" (nazistene).¹⁶⁸

Fredsrusen i 1945 synes å sette sitt preg på arbeidet i NHF. Forbundet var et av de som satset sterkest i 1940 og blant de som var tidligst ute etter frigjøringen. Det ble kåret Norges mestre høsten 1940 før okkupantene vedtok å kreve naziledelse av norsk idrett. Allerede en uke før nazistene var ute av landet i 1945 innkalte ØMS til et forberedende møte i sitt hjem i Ormøybakken på Bekkelaget. Her møtte bl. a. Kåre Aslaksrud, Laila Schou Nilsen og "Berit". Før nazistene formelt hadde trukket seg ut av landet. 4 mai hadde Aftenposten en notis om Distriktsmesterskapet for menn og trening for kvinnene i Frognerparken.

I 1945 bestemte NHF å danne kretser og å arrangere instruktør-kurser for lagledere. Håndballregler skulle dessuten sendes ut til samtlige lag.

" No skal det klemmes i veg", sier Laila Schou Nilsen som i noen dager har vært sjåfør for britiske krigskorrespondenter."

Dette var en av mange overskrifter i Aftenpostens morgenummer, 16.05. Ifølge formannen ØMS var fremgangen meget stor, men forbundets satsing før krigen må ta sin del av æren for dette.

For å få aktiviteten skikkelig igang igjen trengte håndballen i juni 1945 først og fremst baller. Nazistene hadde overtatt nesten alt materiellet. Selv om Mil. org. klarte å beslaglegge 82 baller hos nazistene, manglet de "blærer" til å ha luft i.¹⁶⁹ Laila Schou Nilsen var alt reist til Sverige for å prøve å få baller fra Det svenske håndballforbundet, som svenskene allerede skulle ha lovet å gi bort. Ballene var dengang laget av lær, som måtte brukes til sko. Derfor måtte håndballen utenlands for å skaffe slikt nødvendig utstyr.

Styret i NHF hadde et formelt møte allerede 18 mai og nedsatte et arbeidsutvalg.¹⁷⁰ Her var ØMS fremdels leder, mens "Berit" var eneste kvinne i denne forsamlingen. Håndballen skal ha vært det første

særforbund som skal ha fulgt opp med en spesiell idrettsdag i Oslo.¹⁷¹ Stedet ble Bislet og datoen 8 juni. Arrangøren var de nydannede Oslo - og Akershus Håndballkretser. De beste lagene derfra stilte til oppvisningskamper. Hele 700 skal ha deltatt og lederen holdt tale.¹⁷² At også utøveren som hadde ledet den norske håndballkolonien i England under krigen holdt tale, kan være et eksempel på at NHF iscenesatte seg som "gode jøssinger".

Idretten feiret freden med Idrettens dager over det ganske land. Med banner og faner marsjerte utøverne og iscenesatte seg for publikum på ulike måter senvåren og sommeren 1945. Søndag 3 juni var satt til idrettens offisielle åpningsdag eller frihetsdag. Dagen skulle feires over hele landet med parader, musikkorps og idrettsaktivitet. De største overskriftene på første side i Aftenposten mandag morgen 4 juni var fra arrangementet i Oslo:

" Historisk dag for idretten. Praktfull og løfterik parade i går, overfylt Bislet og titusener langs marsjruten".¹⁷³

Enkelte av landets mest prominente menn holdt taler. Blant disse kan nevnes kronprins Olav, oberst Olav Helset (som sammen med AIF stod bak idrettsstreiken og nåværende formann i NIF's interrimstyre), biskop Berggrav og høyesterettsjustitiarius Paal Berg. De to sistnevnte uttalte i følge Aftenposten:

"Jeg erklærer herved idrettsstreiken for opphevet."¹⁷⁴

Det skal videre ha vært 10.000 i toget med meget variert antrekk, grunnet rasjonering på klær. Foran håndballtoget gikk Laila Schou Nilsen. En av de mest populære aktivitetene skal ha vært fotballkampen mellom hjemmefronten og utefronten.

Over 26.000 tilskuere skal ha sett festforestillingen på Bislet under idrettens frihetsdag arrangert av Oslo Idrettskrets.

Jeg vil forsøke å gi et lite stemingsbilde av dagen i Oslo for å vise at disse dagene ble opplevd som noe helt spesielt av de som hadde vært på den "riktige siden":

"Først selve samlingen. Hele plassen full av farger, gnistrende i junisol, skjelvende i tusen toner ettersom de unge mennesker i den tettpakke masse rørte på seg - og hele glitrende teppe overdyngnet med norske flagg som la sin kraftige treklang inn i symfonien og bygde seg ut som ledemotiv. Og så tribunen! Fullsatte av folk som gav hverandre plass så langt det var en tomme å ofre, ingen som pukket gammeldags på at jeg var her først og alt det gamle småsure som kunne plette en idrettstribune. Måtte bare den velsignede viljen til hjelpsomhet og samfunn holde seg levende både på tribuner og baner."¹⁷⁵

Menneskemassen ble beskrevet som en symfoni sammen med norske flagg "skjelvende i tusen toner". Det var ikke vanlig kost på sportssidene, men det var heller ingen vanlig dag eller et vanlig år. Også kvinnene

i H-40 deltok. For anledningen hadde de sydd lange grå treningsbukser og røde luer med grå rand på oppbretten.

Her var det "samling i bønn" med et optimistisk folk, som skulle gjøre et voldsomt løft for å "bygge" Norge, både i arbeidsliv og i idrettsliv.

Solidaritet synes ikke bare å være retorikk i 1945. Aftenposten kunne melde at Oslo Idrettskrets skulle gi Akershus Idrettskrets kr.5000 av sitt overskudd fra denne dagen.¹⁷⁶ Også byens særkretser kunne vente seg kr. 500 hver. I tillegg ville Oslo Idrettskrets hjelpe særkretsene med kontor,utstyr m.m. slik at de kunne komme igang med idretten. Takket være økonomisk støtte fra Svenska Handboldforbundet på kr.1.500, svenske kroner,kr.2.100 fra Norges Idrettsforbund og kr.1.500 fra Norges Fotballforbund og kr.1.500 fra Norges Gangforbund fikk NHF muligheter til å drive sin idrett.

Gjenoppbyggingen i forbundet foregikk i kaotiske rammer,etter hvert i et kontor sammen med to andre forbund og Akershus Idrettskrets. Oppslutningen om håndballen under fredsrusen var formidabel. NHF hadde ikke kapasitet til å svare på alle brev og henvendelser, selv om de satset all sin fritid, samt fikk en lønnet sekretær i perioder. NHF holdt sitt første ting etter freden i oktober 1945. Ole Moksnes ble ny formann i styret, som bestod av fire menn og en kvinne. ØMS frabad seg gjenvalg og ble leder av teknisk komite for å ta seg av konkurranseaktiviteten. Kvinnene hadde en av fem representant i uttakingskomiteen til kvinnelandskampen mot Sverige i 1946.

Det var for kaotisk og kort tid til å holde et ting for hele den organiserte idretten i 1945, slik at dette ble utsatt til 1946. Da foregikk den formelle sammensmeltningen mellom Norges Landsforbund for Idrett og Arbeidernes Idrettforbund på det konstituerende tinget på Grand hotell i Roccasalen. Den høytidelige åpningen fant sted i aulaen til Oslo universitet 10. 02.46. Som takk for idrettsfolkets kamp mot nazistene holdt både konge og statsminister tale for forsamlingen.¹⁷⁷

De som er intervjuet kan fortelle om en følelsesladet fredsfeiring i idretten. Det var ifølge disse som å puste fritt ut for mange på 4 1/2 år. Nå skulle ikke lenger flaggstangene stå tomme på 17.mai. Følelsesutbruddene, fredstårene og optimismen skal ha gitt dem kraft til å bygge opp håndballen igjen.

Med utgangspunkt i tekster som er presentert i det foregående, NHF's satsing på å komme igang tidlig og intervjuer med tidligere aktive og ledere kan en lese stemningen etter freden i mai 1945 slik at den ga inspirasjon til å bygge opp håndballen.

Det var et stort arbeid NHF hadde foran seg. Mye større enn de var forberedt på i mai 1945. De kunne trenge alt det menneskelige overskudd som fantes. Fra og med 1945 var håndballen ikke lenger først og fremst et Oslo-Akerhus fenomen, men store deler av Sør-Norge er med, bl. a. Stavanger I. F. og Sauda. Men i følge Morgenpostens "Leif" 20.09.46 var spillnivået i Oslo og Akerhus klart bedre enn i de nye lag i de nye kretser. Grefsen vant med hele 12-1 over Sauda. Slike sifre var ikke vanlig i kvinnehåndball den gangen.

Vi skal i det følgende forsøke å svare på følgende underproblemstilling om kjønnsrelasjoner i NHF: "Hvordan ble kvinnelige aktive som på eget initiativ ønsket å iscensette seg som ledere/trenere tatt i mot av mannlige ledere/trenere?"

Kvinnelige aktive som ønsket å iscensette seg som ledere/trenere

Som tidligere nevnt synes ledelsen i NHF å ha et tradisjonelt syn på hva som var "kvinnelig" og "mannlig" i spørsmål om ledelse. I 1940 var der kun en kvinne i styret, en formell kvinnelig trener og ingen kvinnelige dommere. Forbundet hadde f. eks. kun 13 mannlige kretsdommere. Derfor trengte det å utdanne flere. I en notis i Landsidrett bad det alle lagene sende minst en "aspirant" til et kurs. Her ble det understreket at kvinnelagene skulle sende en mann.¹⁷⁸

Vi skal presentere to fortellinger om to aktive spillere og ledere av kvinnehåndballen i sine respektive klubber, en fra daværende Akershus krets, som idag ligger godt innenfor Oslos kommunegrense og en fra Oslo. De var begge med på det uformelle styremøte hos ØMS en uke før freden, og kan derfor ansees å ha en hvis status blant de mannlige lederne. Det som er felles for disse to er at de utfordret håndballens hegemoniske lederskap. Den første i kraft av sin idrettslige kapital og sin effektive lederstil og den andre ved å uttale offentlige at hun foretrakk kvinnelige lagledere.

Først ute her er Laila Schou Nilsen. Fokus blir på hennes praksiser i Grefsen. Hun skal også få den lengste omtalen. Hegemonisk maskulinitet og hele hennes idrettskapital blir ramme for denne fortellingen. Det

var ingen andre håndballkvinner som både var den beste på klubblaget, lagleder, trener, uoffisiell administrator både på klubb og forbundsplan, samt fast inventar på landslaget fra 1946-50. I tillegg var hun en nasjonal (tennis og håndball) og internasjonal idrettsstjerne (slalom/utfor og lengdeløp på skøyter). Kvinnehåndballen tjente på at Laila Schou Nilsen tok den under sine "vinger".

Grefsen var et godt lag når Laila Schou Nilsen spilte. Uten henne var de ufarlige før krigen. På tross av hennes innsats ble Nordstrand Norgesmestre for kvinner i 1939.

Som taktikk satset Nordstrand på å få Laila Schou Nilsen forbannet ved å "trå henne nær". Dette viste de at hun ikke likte. Når hun ble sinna, spilte hun ifølge Nordstrands-kvinnene ikke noe godt.¹⁷⁹ Hun symboliserte først og fremst idrettskapital og ikke "feminin" lek.

"Håndball er ingenlunde lek - den stiller sterke krav til kondisjon og teknikk"¹⁸⁰

Det var overskriften i landets mest populære sportsmagasin. Her ble hennes meritter omtalt. Og hun forsvarte håndballen. Det er ikke noe "latmannsarbeide" å spille håndball.

Før krigen var hun helt suveren på Grefsen. I forkant av NM i 1939 hadde Aftenposten denne overskriften:

"Nordstrand mot Laila i finalen"¹⁸¹

Dette var en av overskriftene på første side i SportsManden i 1940 etter en turnering mellom 6 av de beste lagene i Oslo-Akershus:

"Laila Schou Nilsen scoret 17 av sitt lags 20 mål i håndballturneringen".¹⁸²

Hun var altså ikke bare aktiv spiller. Grefsen med Laila Schou Nilsen og damegruppa i spissen arrangerte ofte vellykkede håndballturneringer med mange tilskuere og spennende kamper. Det gav penger i ei "slunken" klubbkasse.

Mange i Grefsen var stolte over de aktive og flinke håndballkvinnene. Jeg tolker følgende artikkel både som en hyllest til kvinnene (de greier sine saker forbannet godt) og en motsetningsfylt kvinnelighet (selvsikre unge damer). Det siste kan også være karakteristikken på skjønnhet og dyktighet i enkelte kontekster, men ikke i andre:

"Ja så var det damenes tur til å representere klubben. En representasjon som de alltid påberoper seg å være alene om i klubben, selvsikre som de er de unge damer. Men det skal sies til deres ros at de greier sine saker godt, forbannet godt forresten. Det var en stor bukett med fagert siv som inntok Grefsen stadion denne kvelden. Sjarmerende representanter fra Tannum, Bekkelaget og Nordstrand var møtt frem for å måle styrke med våre egne damer, ikke hvad skjønnhet angår, heldigvis hadde jeg nær sagt, jeg tror da de hadde trukket det lengste strå, men for å bruke sine krefter og sine evner til håndballsportens herlige lek."¹⁸³

Kropp og tolkning av denne i en heteroseksuell kontekst kan være tema

for ovennevnte tekst. Metaforen "fagert siv" er ofte brukt av mannlige journalister om håndballkvinner. Det leser jeg inn i termen godtatt "kvinnelighet" blant "borgerskapet" i idretten. At håndball ikke var noen skjønnhets-konkurransen synes å være bra for Grefsen, fordi forfatteren hadde allerede kåret kvinnene i Tanum, Bækkelaget og Nordstrand foran klubbens kvinner her. Vi skal også legge merke til at denne mannlige skribenten omtaler håndball som lek, i motsetning til Laila Schou Nilsen. Før 1940 kan "fagre siv" og lek karakterisere en del av tekstene om denne kvinneidretten. Det passer ikke om Laila. Hun var høy, kraftig og intet typisk sexobjekt for mannlige journalister. Jeg har aldri sett direkte kommentarer til hennes kropp i håndballtekster, i motsetning til flere andre bl.a. Nordstrands keeper:

"Liten var hun, søt var hun og forbannet god i mål. En verdig representant for Nordstrand, som ble meget populær og ivrig tiljublet av gutta på tribunen."¹⁸⁴

Tannums beste i løperrekka ble videre omtalt som følger:

"Særlig godt likte jeg Margot Walle. Hun hadde en nydelig, nærmest grasiøs måte å ferdes på banen på, og var en farlig fighter foran mål."¹⁸⁵

Aftenposten dekket turneringen som fikk god spalteplass. Journalisten påpekte at Laila Schou Nilsen hadde fått frem et godt lag, der hun ikke lenger var alene om å klare brasene. Hun var imidlertid fremdeles sjefen.¹⁸⁶

Damegruppa i Grefsen fortsatte med sin aktivitet høsten 1945 og arrangerte nok en turnering 7 oktober. Ifølge Grefsen-gutten var det ca. 800 tilskuere. Kvinnenes håndballkamper kunne i dagens terminologi også beskrives som et idrettens "kjøttmarked", der skjønnhet og kropper ble "målt" og vurdert av menn:

"Selv våre mest innbitte fotballentusiaster satte kursen mot Stadion denne dagen for å se damene i aksjon. Jeg antar det lå noe bak det hele, ja selvfølgelig var det for sportens skyld, det er klart. Men mon tro det ikke også var for å få en anledning til å titte litt på damene, snuse litt rundt blant de sobre siv som alltid finnes på en håndballbane når det er damer med i spillet."¹⁸⁷

Grefsen utviklet seg til et meget farlig lag i 1946. Oslo Håndballklubb arrangerte en internasjonal håndballturnering for kvinner og menn med to lag fra Sverige:

"For å la damene ha rangen så overrasket de oss mest. Her festet vi oss atter en gang ved Grefsens lag med Laila i spissen, og det var en fryd å se verdens desidert beste idrettskvinne behandle ballen. Riktignok ydet hun sikkert ikke sitt beste av den gode grunn at motstanderne, Mercantile, nærmest var "hypnotisert" på forhånd, men de gangene hun fyrte løs, var goalen et faktum...de utenlandske lag, Sparta og Gøteborg Boll og idrettselskap imponerte ikke, og Nordstrands damer leverte en god innsats fredag, da svenskene ble slått med 3-2. Gøteborglaget tilhører byens beste så av den grunn var seieren mer bemerkelsesverdig."¹⁸⁸

Laila kan leses som en idrettsutøver på et annet nivå enn de øvrige. Hun var ikke bare en fantastisk ballkvinne, men hun skal nærmest ha "hypnotisert" de "sobre siv" blant motstanderne. Takket være Lailas innsats siden 1939 vant Grefsen NM i en dramatisk finale i 1946. Kampen ble beskrevet som den beste kvinnefinale til da med vekslende situasjoner, høyt tempo og ypperlige skåringer¹⁸⁹:

"- Nu er Laila glad! - utbrøt en av Grefsens spillersker på Bislet i går ettermiddag, mens hun hutrende og skjelvende, men allikevel fornøyd knasket på på en mektig sjokoladeplate mellom smilene. Grefsens damelag hadde vunnet sitt første Norgesmesterskap... Sjokoladen var en belønning for seieren. Laila er jo for en stor del Grefsen-laget, hun har drevet det fram og har arbeidet svært for å få sine medspillere med. Som regel har hun også vært match-vinner... Dog så det ikke bra ut på forhånd. Laila brakk høyre hånds tommel allerede i første skudd under landskampen forrige helg og det så ut til at hun måtte oppgi å delta i finalematchen. Men Laila er av hardt virke, hun maktet å gjennomføre landskampen sist og stilte så i går opp med tommelen i gips." ¹⁹⁰

Sjokoladen kan symbolisere feststemingen etter kampen. I 1946 var det en mangelvare og en måtte kjøpe "søtsaker" på merker, som en fikk utdelt. At Laila spilte med tommelen i gips understrekte hennes tøffhet, men det kan også ha skjermet henne fra endel kroppstaklinger.

Vi skal analysere en annen tekst og bl.a. fokusere på det mangetydige. Beskrivelsen er fra 3 runde i NM i 1949, der Grefsen skal ha "valset" ned Ullern.

"Ullern-jentene ble altfor små mot Grefsens tunge artilleri. Det så ut som om de ble paralyisert av Lailas nærvær, og keeperen hadde svært vanskelig for å finne noen av medspillerne ved utspill fra mål. Ullern spilte svært forsiktig og hadde bare 3 spillere i angrep, og da var det å vente at det gikk som det gikk. Men jeg håper Ullern kommer sterkere igjen senere." ¹⁹¹

Kvinnene fra Ullern blir her "paralyisert" av Laila. Hun kan i denne konteksten tolkes som en metonymi for Grefsen (når en del står for helheten), samtidig som Lailas skyteegenskaper kan stå som symbol på alle Grefsen-kvinnene. Klubbens motstandere var "altfor små" i betydningen ubetydelige. Her leser jeg "sobre liv" indirekte i teksten, slik kvinner beskrives av mannlige journalister. Krigsmetaforer som Grefsens "tunge artilleri" karakteriserer klubbens innsats. Å bruke "tungt artilleri" mot "sobre siv" gir ingen jevn kamp. Det førstnevnte kan symbolisere "klassisk maskulinitet" (krig og forsvar), mens det sistnevnte kan stå for "tradisjonell femininitet". Tegene som refererer til Laila kan også konnotere motsetningsfylt "kvinnelighet" i NIF i 1946. Hun er en skuddfarlig utøver, høy, kraftig bygget og dyp stemme, som isolert sett kan konnotere "klassisk maskulinitet". Konteksten er imidlertid innen godtatt "femininitet", fordi håndball er beskrevet som

en kvinneidrett og hennes motstandere er "sobre siv". Lailas "tunge artilleri" kan også leses som "mannhaftig femininitet" og å stå over og utenfor vanlige kjønnsdikotomier i kraft av hennes idrettslige kapital som verdensstjerne og nå Norgesmester i fire idretter.

Laila Schou Nilsen ble aldri styremedlem, autorisert trener eller dommer i den aktuelle perioden i dette prosjektet. Slik jeg leser håndballkulturene og tolker intervjuet med henne var hun trolig for effektiv og hadde for mye "idrettskapital", som kunne være problematisk å fordøye for de mannlige lederne på 1940-tallet. Det var jo ikke hvem som helst som hadde satt verdensrekorder på fire forskjellige skøytedistanser og vunnet bronse i et OL. At hun ble leder i skifabrikken "Splitkein" i 1947, bare 28 år, viser hennes styrke og utradisjonelle holdning til hva som ble tolket som "feminint" og "maskulint".

Hun bidro til at sportsjournalister måtte ta håndballen alvorlig. Idrettstjernen definerte den som idrett og ikke lek. Før 1945 kan disse journalistene tolkes som at de oppfattet håndball for kvinner som lek. Med sin idrettskapital synes hennes definisjon å bli "naturlig" for sportsjournalister. Dette kan stå som et eksempel på at også kvinner kan ha definisjonsmakt i idrettsfeltet. Jeg har imidlertid også påvist at hun kan defineres som å stå utenfor og over kjønnsdikotomier på grunn av hennes prestasjoner og erfaringer i idrett.

At Grefsen vant NM i 1946 kan de nok takke "Berit" og H-40 for. Laget lot Laila spille med gips. Uten henne hadde Grefsen ikke vunnet.¹⁹² Det kan stå som et eksempel på en fin sportslig holdning. Med Laila ute av kampen, ville nok H-40 fått sitt første og eneste NM. "Berits" lag ledet 4-3 da det var et minutt igjen av kampen. Grefsen vant først etter 3 ekstra omganger.¹⁹³

"Berit" fra H-40 er den andre kvinnene som skal omtales her. Hun var eliteturner i Oslo Turn, samtidig som hun drev med slalåm og håndball. Tidlig kom hun med i administrativt arbeid. I 1939 var hun "formann" i "Damenes idrettskomite" i klubben. Denne administrerte prøver til idrettsmerket for kvinner, håndballkamper og konkurranser i slalom. Hun hadde som før nevnt startet den første kvinnelige ledet håndballklubben H-40 i 1940. Hun ble leder av Kvinneutvalget og styremedlem i NHF i 1949 og medlem av Det sentrale kvinneutvalget i NIF. I likhet med Laila organiserte hun mange vellykkede håndballkamper. Like etter krigen arbeidet hun som sekretær for forbundet for å hjelpe til i en kaotisk situasjon.

Hun uttalte i et intervju i 1946 at hun ønsket kvinnelige trenere og lagledere i håndball. Hennes argumentasjon var at håndballen hadde mange dyktige kvinnelige spillere, som ville egne seg. Lederen, ØMS, uttalte seg i følge artikkelen mer usikkert. Han kunne opplyse at det kom 15 svenske, mannlige håndballtrenere til Norge for å avhjelpe situasjonen og viste til praksis i Sverige, håndball-landet som var forbildet for norske menn:

"Men også her (i Sverige) er det et særstykke at et damelag bruker kvinnelig lagleder, og jeg tror at stemningen stort sett også hos oss taler for det samme."¹⁹⁴

Med utgangspunkt i denne teksten kan det tyde på at Sverige ikke bare var forbilde for mannlige spillere, men også i spørsmål om kvinnelige ledere.

ØMS skal ha presisert at dersom mange ønsket kvinnelige trenere og ledere, ville han etterkomme kravet, men eventuelt ikke før om et år. Når "Berit" våget å uttale til en journalist at hun prioriterte kvinnelige lagledere fremfor mannlige til kvinnelagene, virket nok dette opprørsk i 1946. Hun og andre presset på og i 1947 arrangerte forbundet et eget instruktørkurs for kvinner. Senere ble hun uttatt til et instruktørkurs i Danmark, slik at hun skulle få det beste grunnlaget for sin trenervirksomhet. Hun ble imidlertid aldri autorisert trener i håndball, fordi forbundets fremgangsmåte ble, slik jeg tolker hennes intervju for ydmykende for henne. De bestemte bl. a. at hennes tidligere treningspartner skulle evaluere henne i en test.

Slalåmidretten synes å være mer profesjonell på dette punkt. Her ble hun autorisert trener.

Hverken Laila eller "Berit" ble imidlertid autoriserte trenere og dommere i håndball, ledere i styret av NHF eller medlem av følgende viktige komiteer: lov-, dommer- eller teknisk komite.

Å iscensette seg selv på eget initiativ til leder/trenerverv kan leses som truende for "det første kjønn" i sentralledelsen og blant mange lokale ledere i Oslo-Akershus. En annen kvinne, som også var aktiv på landslaget i 1946-50 i en annen klubb i Oslo-Akershus, ble formell trener for sitt lag. Hun arrangerte ikke turneringer eller stod i spissen for en damegruppe eller et kvinnelag. Hun ble imidlertid spurt av en mann om å ta trenerjobben, slik at hun ikke utfordret menn i en hegemonisk maskulin logikk. Det ble nok tolket som en type godtatt "femininitet" i motsetning til de to andre, selv om Laila også kan tolkes å stå i en særstilling i enkelte sammenhenger.

Nå skal ta opp håndball i gjennombruddsåret 1946. Det bør forstås i denne konteksten: kvinnehåndball kan være metonymi for all

håndball, menn er ledere og begivenheten fant sted i idrettens "fredsrus-periode".

Hvordan legitimere et tap i det store gjennombruddsåret:1946?

Vi så at NHF kunne notere 35.000 medlemmer i 1946, mot 6.426 i 1940. Det var en helt uvanlig stor økning dengang.

SportsMandens journalist synes å være imponert over forbundets opplysende pressekonferanse i 1946.¹⁹⁵ NHF's talsmann satset på at pressen ville hjelpe forbundet med å "gjøre håndballsporten til en folkesport." Landskamper som ble arrangert på Bislet kan forstås som folkeidretter.

Vi skal analysere enkelte tekster om Norges første landskamp i håndball. Krigen var slutt for bare vel et år siden og Norge skulle bygge opp landet, inkludert idretten igjen. Hva symboliserte denne landskampen i en kjønnsammenheng? Den første landskampen i håndball var ikke for menn, men for kvinner. Den ble spilt mot Sverige på Bislet 29.09.1946. Landslagskvinnene fikk bare en kort forberedelsestid på seg. Den første treningen ble holdt i Moss 24-25.09.46.¹⁹⁶ Kun 5 dager før landskampen. Arrangementskomiteen hadde også en svært kort forberedelsesperiode, sett med dagens øyne. Den første orienteringen om landskampen ble gitt først i slutten av august samme år.

Landskampen fikk meget god dekning i pressen. Jeg vil her presentere noen få utdrag, hovedsakelig fra aviser. Først og fremst før landskampen og fra overskriftene etter konkurransen for å vise **hvordan et tap ble legitimert** i sportspresen.

Også forberedelser til landskampen synes å være "godt stoff".

Aftenposten stilte dette spørsmålet i en overskrift:

"Gir Norges første håndball-landskamp seier?"¹⁹⁷

Det virket ikke som om arrangørene trodde på norsk seier, dersom en tar utgangspunkt i programmet for kampen:

"Vi ser med glede fram til en dyst som skal utkjempes her i dag, ikke for det vi venter et utfall i vår favør, men for at vi igjen kan få anledning til å se håndballspillere i aksjon fra vårt naboland, som har vært en av banebryterne på dette området, og som har fostret så mange gode spillere."¹⁹⁸

Sverige som banebrytende gjaldt i realiteten bare mennene. Det står det intet om her. I Norge var kvinnehåndball som regel metonymi for all håndball, mens mannshåndball dengang var metonymi for all håndball i vårt naboland. Derfor kan dette kunne tolkes som om kvinnehåndball i Sverige også hadde en lang historie. De som spilte håndball og fulgte med i idretten visste selvsagt bedre, men bare de færreste visste at

svenske kvinner fikk sitt første nasjonale mesterskap etter de norske. Det kan ikke ha vært mange som var kjent med at vårt naboland ikke satset særlig mye på kvinnene. Følgende kommentar skrudde forventningene ned for Norges del:

"De fem år krigen varte, har jo satt vår idrettsungdom en del tilbake, men vi er nå i ferd med å ta dette igjen, og vi håper i dag under kampen å få anledning til å vise dere at vi her hjemme har høstet erfaringer og kunnskaper i håndballspillet."¹⁹⁹

Det svenske og det norske landslaget ble presentert i flere aviser på forhånd. Det ble også opplyst om at kronprinsparet skulle være tilstede. De skulle altså overvære en landskamp for kvinner i fredsrusens tegn. Og det fikk trolig enda flere tilskuere til å komme. Disse Oslo-avisene - inkludert SportsManden dekket landskampen: Aftenposten, Dagbladet, Verdens Gang, Arbeiderbladet, Morgenbladet, Morgenposten og Vårt Land. De aller fleste overskriftene kan tolkes som positive til Norges innsats, selv om de tapte 2-5. SportsManden hadde disse variantene:

"FRISK DAMEHÅNDBALL - UTEN TAKTIKK (første sida)
 Damehåndballens gjennombrudd
 Laila håndballens "Brynildsen" (datidens beste norske fotballspiller)"²⁰⁰

Dagbladet vinklet overskriften slik:

"Håndballfolkets drøm oppfylt
 Selv om om det ble tap i den første landskampen
 9000 sløyfet middagshvilen og frydet seg over underholdende dameidrett"²⁰¹

Aftenposten var mer nøkterne:

"Sverige vant håndball-landskampen med 5-2.
 God innsats av det norske damelandslaget. Den svenske seier for stor etter spill og chanser."²⁰²

Morgenbladet fikk med et nordisk forhold som ikke de andre inkluderte i en av overskriftene:

"Publikumsrekord i Norden for håndball."²⁰³

Morgenposten var mest negativ til det norske spillet. Den negative delen av overskriften var denne:

"Svakt forsvarspill av det norske laget. Lailas kanonskudd var ikke innsiktet."²⁰⁴

Vårt Land hadde bl.a. denne overskriften:

"Ingen klasseforskjell mellom svensk og norsk damehåndball."²⁰⁵

Dagbladet kan representere journalistenes holdning med denne teksten:

"Håndballfolket hadde knallsuksess på Bislet i går ettermiddag... det var fin-fin olje for forbundsmaskineriet. Det var tydelig at alt var lagt til rette for at publikum skulle tas med storm. ... publikum var med fra første stund. Jubelen for de to norske målene lot ikke det minste tilbake å ønske for brølene på Ullevål fra formiddagen (fotball)

- men her var det kvinnebrøl, og det var tydelig at majoriteten på tribunene var av hunkjønn." ²⁰⁶

Atter en gang er fotball for-forståelsen og undring over at det var flest kvinnelige tilskuere. Det var vanlig i idrett både å se og høre flest menn på tribunen. Det synes imidlertid ikke å være tilfelle under landskampen:

"Det kvinnelige innslag på tribunen var muligens mer fremtredende enn vi vanligvis ser - og en viss peiling på dette fikk vi ved alle prekære situasjoner - da det nærmest **hveste** fra tribunen og ikke **brølte** som vi er vant til fra andre slags landskamper." ²⁰⁷

Ifølge Dagbladets journalist kunne kvinnebrøl best beskrives som "nærmest hvesing". Samtlige aviser roste den norske innsatsen, selv om skuffelsen over et svakt norsk lag var synlig i deler av to avisers overskrift og tekst.

Mennene stod for regien, både blant arrangørene, dommerne og på banketten etterpå. Morgenbladets journalist, "Keepling" kommenterte som følger:

"Bjørn Borgersen var kveldens ypperlige toastmaster og akkompagnatør... Men jeg synes ikke han var flink til å få med damene til å tale. Til å være en bankett etter landskamp for **damer**, var talene svært herrebetont. Det var bare Gullet Rosenvinge og Laila Schou Nilsen som var "frampå" blant det svake kjønn,..." ²⁰⁸

Som leder av dommerkomiteen, aktiv dommer og landslagstrener for kvinnene var Borgersen viktig for forbundet. Han var ikke alene om ikke å slippe til "damene" i "maktens midte". At kvinner holdt tale under en bankett etter en landskamp kan tolkes som en marginal kvinnelig praksis.

Kvinnehåndball var i ferd med å bli en medieidrett regissert av nesten bare menn.

NHF's første landskamp kan stå som symbol på håndballidretten i 1946. Kvinnene var i fokus. De hadde en voldsom medlemsøkning og de var på nivå med svenske kvinnelige spillere. At kvinnehåndball representerte et B-lag i Sverige var imidlertid som regel et doxa i norske tekster. NHF hadde imidlertid startet et målrettet arbeid med å få flere mannlige spillere. I det følgende skal vi se om det bar frukter.

Mennene spilte annenfiolin ved å få en **kamp i pausen**, slik kvinnehåndball lenge har gjort i f. eks. friidrett og senere i fotball. Nå er fokus på dette mindretallet.

Hvorfor ble mannshåndball omtalt som "kastret fotball"?

Håndball- kastret fotball?

Dette er en spissformulering på følgende spørsmål som ble stilt til en

av de beste og kanskje mest brukte norske håndballdommerne i skandinavisk sammenheng i 1945-50, "Ola". Han hadde godt med idrettskapital. Etter hans initiativ hadde hans opprinnelige klubb, Mercantile, opprettet "dameavdeling" med håndball på programmet. I tillegg var han trener for denne klubben, senere trener for H-40 og forbundstrener for kvinnelandslaget fra 1946:

"Driver du fremdeles med den kastrerte fotballen din?"²⁰⁹

Kastrert fotball var altså håndball. Spørsmålet ble stilt mens han satt sammen med noen venner, sportsjournalister, i hyggelige omgivelser i 1947. Han var den eneste av dem som var involvert i håndball. De andre var fotballentusiaster. At håndball ble kalt for en "typisk dameidrett" kan i en hegemonisk maskulin ramme symbolisere en kastrert idrett. Her kan vi trekke inn Freuds kastrasjonskompleks i et dominansperspektiv, som en frykt for å bli tolket i en marginal "maskulin" valør. (Se s.52-53.)

"Ola" var blitt sitert i Aftenposten året før, der han hadde uttalt at håndball ikke var noen "frøkensport".

"...håndballsporten i virkeligheten er en sport som fordrer styrke og hurtighet i langt høyere grad enn de fleste andre sportsgrener, fotballen iberegnet."²¹⁰

Håndball ble stadig sammenliknet med fotball i det offentlige rom. I forhold til fotball var altså håndball en ung idrett med få tilhengere og lav status i menns idrettsverden. Fotball var dessuten kommet lengre i sportlig-gjøringsprosessen enn håndball. Mens Norges fotballforbund ble dannet i 1902 og hadde omlag 100.000 mannlige medlemmer og ingen kvinnelige i 1947 var de tilsvarende tall for håndball 1937 og rundt knapt 11.000 mannlige medlemmer og rundt hele 24.000 kvinnelige. Fotball var landets største idrett med en stolt historie fra OL i 1936, der landslaget slo "Hitler-Tysklands" lag. Sportspressen kan leses å være i ekstase over den seieren:

"Det var et lag med en innbidt energi - slik fart, seiersvilje og gnist, at jeg meget godt kan forstå at den svenske fotballgeneral Anton Johansson bl.a. kunne uttale at han har knapt nok sett en så god 1.omgang i noen landskamp."²¹¹

Denne karakteristikken av et lag kan betraktes som helt sentrale "trekk" ved idealet i hegemonisk maskulinitet. Mannshåndballen på sin side hadde bare hatt en eneste landskamp med tap i juni da kastrerings-spøkelse ble kastet fram, mens kvinnene hadde vært først ute med både NM og landskamp. Det ble nok ikke tolket som noen lovende start i en idrett der kvinnekjønnnet var totalt usynlig og irrelevant i idrettsfeltet.

Fotball ble dengang antatt å være den "naturlige" ballidretten for menn sammenliknet med håndball. Dens regler med 11 mann, hele gressmatta som

spillefelt og lengre spilletid ble betraktet som mer krevende enn når 7 mann spilte på halvdel av arealet. Vi har sett at 11-mannshåndballen ikke fikk fotfeste i Norge. Dette kunne ha bidratt til at håndball ikke symboliserte kastrert fotball, men en marginal mannsidrett.

Med utgangspunkt i vår definisjon av håndball på første side i kapittel 8 kan den viktigste forskjellen mellom håndball og fotball være at fotballspillerne driver ballen fremover med bena og håndballen med hendene. I den nord-vestlige verden hadde nettopp synlige ben vært et av varemerkene på "ekte mannfolk" via kledsdrakten; bukser, som fremhevet disse lemmene. "Dannede" kvinner derimot hadde lenge gått i kjole og skjørt, frem til rundt 1910, skjulte bena og fremhevet armer, bryst og midje.

Til og med "damer i skjørt" kunne jo kaste en ball, men sparke den ble betraktet som langt vanskeligere og mer "maskulint". Ifølge Harald Wergeland i 1940 hevdet mange at det var kunstig å drive en ball frem med hendene og ikke med bena.²¹² Idretten synes lenge å ha hatt et dårlig rykte blant fotballspillere og hadde blitt kalt "skolegårdslagsmål".²¹³ Det refererte til lærernes angivelige dårlige dømming, elevenes sparsomme kunnskaper om spillet og de mange ulike lokale reglene før 1937. Rundt 10 år seinere hang trolig noe av den holdningen igjen hos flere.

For-forståelsen om skolegårdsslagsmål sammen med at norske menn ble betraktet som dårligere enn norske kvinner, høynet ikke statusen i håndball i en maskulin hegemonisk ramme.

At norsk mannshåndball i praksis ble sammenliknet med det høye nivået i svensk håndball, gjorde ikke saken bedre for mannshåndballen i det offentlige rom her til lands. Fordi fotball dominerte over håndball i media, var det nok et minus for mennene, men ikke for kvinnene, fordi de hadde intet tilbud i fotball dengang.

Kvinnehåndball var normen. Også i NM i 1946 ble mennene sammenliknet med kvinnene og ikke omvendt:

"Herrekampen mellom Grane- Sandvika og Nordstrand ble ikke så målrik som damekampen, men bød på fart og bra banespill hele tiden... Begge lag, spesielt Nordstrand, spilte dog ineffektivt, de stadige skiftningene med fram og tilbakespill foran motpartens mål, var ofte hensiktsløse og skuddene var altfor sjeldne."²¹⁴

Selv når det gjaldt noe så tradisjonelt "maskulint" som å skyte mål, synes kvinnene å være best. Ca. 3000 tilskuere, vesentlig kvinner skal ha møtte frem.²¹⁵ Nok en gang hørte kvinnehyl blant publikum med til atmosfæren rundt håndballen. Dagbladet hadde bl. a. denne overskriften:

"Livlig kvinneglam fra tribunen ..."²¹⁶

Og videre:

"Håndballspillerne kan glede seg over byens mest entusiastiske publikum...Stemingen var strålende, og vi gir det kvinnelige publikum, som er så fulltallig på håndball, komplimang...Etter seieren var det slik NM-glede som bare jenter kan lage den og sjokolade og sølv ble delt ut i øst og vest til vinnerne."²¹⁷

Hoved-overskriften var nok en gang at "damene" var bedre enn "herrene".

SportsManden hadde bl.a. denne overskriften for å legitimere håndball for idrettens første kjønn i 1946:

"Håndball er mannfolksport"²¹⁸

Overskriften var myntet på to av de beste mannfolklagene i Sverige, RIK og Majorene, som gjestet Norge. Deres spill kan sammenliknes med det norske "bronselaget" i fotball :

"De første fem minuttene satt publikum fullstendig målløse, nesten uten å puste. Hoppskuddene lot til å være særlig yndet. Spillerne hoppet meteren opp i været, for så å brenne løs opp over armene, på forsvarerne...Hurtigere, sterkere, fylt av fighterregenskaper og energi, behendigere og kraftigere i skuddene, gjorde svenskene det hele til en bedrøvelig forestilling sett med norske øyne."²¹⁹

Termene "Hurtigere, sterkere, fylt av fighterregenskaper og energi..." kan leses som en metafor på hegemonisk maskulinitet, mens en "bedrøvelig forestilling" kan tolkes som en femininisering av mannshåndball.

Foreløpig synes det å hjelpe lite på økning av antall mannlige medlemmer at journalister stadig refererte deres kamper som harde og tøffe. I det følgende skal vi se en tekst fra en kamp mellom Snorre og Bækkelagets menn. Jeg tolker teksten dithet at kvinnekampene er implisitt normen, uansett hvor ironisk dette kan leses:

"Her gjaldt det øyensynlig å få drept hverandre på kortest mulig tid, for rett som det var gikk en knytteneve til vær, og hadde du da nesa litt for langt framme, så kunne du bare ringe på ambulansen og kjøre bort restene."²²⁰

Sveriges tøffe kroppscontact var nok lettere å kopiere enn deres øvrige teknikker og taktikk.

Som svar på problemstillingen kan dette slås fast: Så lenge mennene var i klart mindretall i NHF, kom på bunnplass i nordisk sammenheng (sammen med Finland) og alltid tapte for "erkerivalen" i mange idretter, Sverige og dessuten også for Danmark kan mannshåndball symbolisere kastret fotball i en maskulin hegemonisk logikk. Her blir som før nevnt i 1890-1950 oppfatningen av hva som er "feminint" og "maskulint" i utgangspunktet å være som to motpoler. I en slik logikk synes mange mannlige sportsjournalister fortsatt å karakterisere håndball som en "godtatt feminin" praksis.

At de som er intervjuet kan fortelle om et uproblematisk forhold mellom mannlige og kvinnelige spillere, er et annet fenomen. Håndballkvinnenes opplevelse av mannshåndballen ble ikke omtalt i media.

Fra 1946 hadde NHF forsøkt å satse på mennene. Betydde det at kvinnene kom i annen rekke?

Satsing på menn, men kvinnene konsoliderer sin stilling:1947-50

Enkelte nye tendenser blir løftet fram i det følgende.

Mennenes første landskamp i 1947 kan symbolisere forbundets forsøk på å satse på dette kjønnnet. Først og fremst fordi håndball var blitt en kvinneidrett i folks bevissthet og fordi svenske og danske menn var i internasjonal klasse i håndball, ble det ingen vesentlig endring i pressens syn på håndball og kjønn. Kvinnene deltok i det første Nordiske mesterskap i 1947 med tap. Året etter unngikk de siste plassen.

I tillegg var det også uværskyer i sikte. Fredsrusen - iallefall hos journalistene - synes å være over. Vi så at SportsManden spådde store problemer for NHF i 1947 på grunn av den raske medlemsveksten ²²¹ og mange dommere synes ikke å dømme kampene på en skikkelig måte. Selv om kvinnene hadde flere dårlige konkurranser i 1947 og 1948, skulle det mer til for å rokke på dets status i forhold til mennene.

SportsManden skrev i april 1947 at svenske menn var verdens beste for øyeblikket (tyskerne var ute av det "gode selskap") og at de danske kvinnene var best i norden. Det virket imidlertid ikke som om dette "gikk inn". De var liksom vanskelig å tenke seg at broderfolket var best av alle, slik at norske menn ikke burde sammenliknes med dem.

10års jubileet kan stå som symbol på at NHF holdt seg til sin gamle "lest": svenske mannlige spillere skulle propagandere for håndball. I forbindelse med dette jubileet den 02.05.1947 ble det arrangert en "internasjonal" turnering på Bislet. RIK, et av Sveriges mannlige topplag i mange år og klubben som inspirerte Arild til å starte med håndball, var det utenlandske trekkplasteret. I tillegg til denne kampen spilte et sammensatt Oslo-lag mot Akerhus kvinner. Alt synes å være som før:

"Norsk herrehåndball har gjort kjempe-fremskritt men det er langt igjen til topps."²²²

Dette var hovedoverskriften i SportsManden etter jubileumskampen.

Konkurransen forgikk i nordre sving på en egen dengang nylaget

håndballbane. Det skal ha vært mellom 2000-3500 tilskuere i det sure vårværet. Først, mennenes kamp.

Resultatet ble 14-3 til RIK mot et kombinert lag fra Oslo og Akershus. SportsManden offentliggjorde ikke sluttresultatet, kun sifrene etter 1 omgang som var på 6-1.

"Til alles forbauselse satte det norske laget i gang angrepene, og kampen begynte med intens hamring mot RIK's forsvarsmur. Men hvor lenge var Adam...? (direkte sitat etter avisen)..., men våre angripere hadde vanskelig for å komme forbi den svenske muren og ble stående og brenne løs på det svenske forsvar..."²²³

Igjen et durabelig tap for "Norge". Norske mannskropper som forgjeves står og "brenner løs på det svenske forsvaret" kan her være en metafor på maskulinitet i håndball. Ifølge Aftenposten var forskjellen først og fremst at svenskene var kjappere og mer bevegelige.²²⁴ De stod aldri stille og tok imot en sentring slik nordmennene gjorde det. Pasningene var korte. Bare i unntakstilfeller stusset de ballen. Målet var hurtighet.

Kvinnekampen så ikke ut til å ha vært god uten bl.a. Laila Schou Nilsen og Grete Werner.

"Oslos første omgang var en skandale, det er sjeldent jeg har sett et kretslag prestere så skralle saker. Annen omgang var heldigvis en god del bedre, men vi savnet vingspillet i hele kampen..."²²⁵

Det var ikke bare SportsMandens medarbeider som syntes kvinnekampen var svak. Samme oppfatning hadde bl.a. også "Lejo" (Leif Isdal (Johansessen) i Verdens Gang.

Det så ut til å være flere problemer:

"Damehåndballen har nådd bunnen"²²⁶

Dette var en av overskriftene i SportsManden, sommeren 1947.

Mennene hadde sin første landskamp 18 juni mot Finland på hjemmebane. Overskriften i SportsManden var som følger:

"Fortjent 11-8 for Finnland etter svak norsk innsats"²²⁷

Først noen innledende kommentarer fra journalisten.

Det ble også tap i mennenes første landskamp, men de fikk en ny sjanse og da gikk det bedre. Også denne gangen synes enkelte journalister å forvente norsk seir.

"Håndballfolket øyner sin første landskampseier"

Dette var en av overskriftene på SportsMandens førsteside november 1947.

Etter kampen fant vi bl.a. denne overskriften i samme avis, også denne gang på første side:

"Halv seier i Helsingfors"²²⁸

Og videre:

"Noe omkring 10-10 eller litt over til Norges fordel, var det vi tippet foran landskampen i håndball, og det stemte jo ganske bra med sifrene... De norske guttene har ikke gjort skam på de forventningene vi satte dem. De har spilt med stor fart, og skuddene var som vanlig av høyeste klasse. Finnes dom etter kampen var at i (19)49 vil Norge ligge klart foran Finland, hvis utviklingen går på samme måte som tidligere...At guttene klarte draw i sin annen landskamp, er ikke dårlig gjort. Det er få idretter her i landet hvor det samme har hendt...Endelig har de fått vist at også de kan noe, denne oppstiveren vil nok gjøre sitt til at fremgangen fortsetter med samme kjempeskritt..."²²⁹

Jeg leser journalisten her ikke som en "objektiv" tilskuer, men som en engasjert journalist. At de norske mennene skal ha prestert slik at "skuddene var som vanlig av høyeste klasse" stemmer ikke med de øvrige tekstene som er gjengitt. "Endelig har de fått vist at også de kan noe". Termen "også" kan i denne konteksten vise til kvinnehåndballen eller annen "vellykket" mannsidrett.

Verdens Gang var den eneste norske avisen som sendte en sportsjournalist til Helsinki for å kommentere kampen.

Det var Leif Isdahl Johannessen, som seinere både fjernet sitt etternavn og var sportsredaktør i Dagbladet på 1970- og begynnelsen av 1980-tallet. I 1949 ble han forbundsdommer (representerte H-40) og var med i en redaksjonskomite for meldingsbladet Håndball i 1952. Isdahl er et eksempel på sportsjournalister hadde sentrale verv i idrett og som derfor trolig lettere identifisere seg med spillerne via termen "vi" istedenfor "guttene", som ble nyttet i teksten fra SportsManden:

"Herrelandskampen i håndball mellom Finland og Norge i går ble et av de mest spennende oppgjør jeg har vært vitne til...Bare den ting at vi ledet mesteparten av kampen sier en god del...Tre ganger utliknet finnene, men de greidde aldri å ta ledelsen...Men (løpe-) rekken tok grundig revansj i annen omgang. Den satte i gang med en kjempesfart, utmanøvrerte det finske forsvaret fullstendig, og før det var gått to minutter, ledet Norge 5-2..."²³⁰

Dersom finske mannslag hadde vært hyppige gjester i Oslo-Akershus og ikke RIK og andre svenske lag, ville norsk publikum og journalister nok fått oppleve mange spennende mannskamper. Det kunne vært et av flere momenter som kunne ha bidratt til en annen norsk håndballhistorie.

I likhet med den første landskampen i norsk håndballs historie i 1946 gikk også første Nordiske mesterskap på Bislet i september etter initiativ fra NHF. Begge konkurransene var for kvinner og de kan symbolisere kvinnes posisjon i norsk håndball. I en forhåndsomtale finner vi dette i SportsManden:

"...Videre er det en selvfølge at det er blitt et damemesterskap. Håndball er nettopp sporten for damer. Dessuten ville det ikke blitt noe sportslig utbytte av et herremesterskap, da nordmenn og finner ennå

ikke er på svensk-dansk nivå." ²³¹

Å fremheve et kjønn på bekostning av det andre kan leses som god gammel oppskrift når et kjønn synes å dominere et konkurransefelt i idrett i en hegemonisk maskulin logikk. Her er det imidlertid "feil" kjønn - eller kvinnene - som kan beskrives som første orden. Videre, ifølge artikkelen var de finske kvinnene bedre enn mennene i Finland, slik at det ikke så ut som om det var utsikter til norsk seier.

Det skal ha vært tilsammen rundt 5000 tilskuere under Nordisk mesterskap. Norge tapte, men avis kommentarene var sympatiske sett med håndballkvinnens øyner. Sverige vant overlegent, med Danmark som nummer to.

Etter det først nordiske mesterskap var Norges kvinner altså på bunn, mens mennene iallefall var på høyde med finnene. Dette var noe nytt. I alle år hadde publikum fått opplysninger om at norsk kvinnehåndball stod sterkere enn herrehåndballen, men dette gjaldt ikke i 1947.

Det var imidlertid ikke bare "nedtur" for kvinnehåndballen.

De klarte 4-6 mot Sverige i en innendørs landskamp. Det var en liten oppreisning. Avisreferatene var meget positive. Etter denne landskampen synes Grete Werner å være den beste norske kvinnelige håndballspiller, mens Laila Schou Nilsen synes å ha stagnert.

I en oppsummering av utendørssesongen 1947 var SportsMandens håndballjournalist fremdeles positiv til det norsk nivået. En av overskriftene var denne:

"En stor og givende sesong er avsluttet." ²³²

Selv om kvinnehåndballen fikk enkelte "nedturer" i 1947, var det meste som før. Kanskje aller viktigst, den fikk fremdeles som regel god presse. Håndball kan fortsatt først og fremst tolkes som en **kvinneidrett**. Det var kvinnes spillmåte som ofte var normalen. Mennene ble sammenliknet på kvinnes premisser, selv om både kvinnelige og mannlige spillere tapte Nordisk mesterskap:

"Internasjonalt sett står våre mannlige håndballspillere langt tilbake for de kvinnelige, men at de kan notere seg en gledelig fremgang etter denne seieren." ²³³

Danmark og Sverige hadde landslag som var helt i toppen i Europa, imotsetning til kvinnelagene, slik at en slik sammenlikning måtte falle uheldig ut for de norske mennene.

Kun en gang i perioden 1937-50 synes SportsManden å ta direkte opp medienes underreportering eller diskriminering av håndball-kvinnene i forhold til mennene i Sverige. Journalisten hevder at svenske aviser er overfylte av mannshåndball, "mens damene glemmes fullstendig". ²³⁴ Ellers ble Sverige omtalt som en håndballnasjon med lange tradisjoner

uten å løfte frem et kvinneperspektiv.

NM i 1948 markerer tre nye trekk. For første gang kom et distriktlag, Sørskogsbygda, helt til kvinnefinalen, for første gang gikk kampen utenfor Oslo-Akershus og for første gang synes mennene ofte å få bedre pressedeckning i SportsManden enn kvinnene.

Dessuten var 1948 det året da kvinnelandslaget unngikk å komme sist i Nordisk mesterskap. Denne plassen ble overlatt til Finland. Fra slutten av september og året ut synes mennenes håndball ofte å få bedre dekning i SportsMandens enn kvinnenes og å bli nevnt først. Dette gjaldt også etter NM-finalen.²³⁵

I den utstrekning journalister kan sies å ha propagandert for håndballen i 1946 - slik NHF ønsket - synes definitivt å være over fra 1948. Året etter- i 1948 - hadde mennene landskamp med Danmark for første gang. Det var NHF som igjen tok initiativet til å få konkurrenter til det mannlige landslaget. Igjen fant de "gale" motstandere. Det nye er imidlertid her at det fra nå av ble tydelig at det norske mannslandslaget ikke bare var sjanseløse mot svenske menn, men også mot danske:

"LANDSKAMPEN PÅ HAMAR ble en opplevelse, først og fremst takket være danskenes gode angrepsspill. Men også fordi de norske guttene denne gang kjempet hele tiden og ikke ga opp...det sviktet med de helt elementære tingene."²³⁶

Teksten kan tolkes som nok en norsk elendighetshistorie i mannshåndball, men ikke fullstendig. Teksten er flertydig, fordi det stadfestes at de norske kjempet og ikke gav seg. Det er ønskelige egenskaper i konkurransedretten. En viktig, positiv nyhet for mennene skjedde dette året. SportsManden valgte for første gang en mannlige håndballspiller i 1949 til årets navn: Arilds Per Braathen. Ifølge han var spillet forskjellig under krigen og i 1949. Alt det han kunne om håndball, skal han ha lært etter krigen, ikke av trenere, men av medspillere og motspillere.²³⁷

I løpet av 1948-49 ble mennenes håndball mer synlig i det offentlige rom. Kvinnene var ikke fullt så ofte normalen som tidligere. De var imidlertid i hovedsak det første kjønn og mennene det andre. Derfor har håndball en spesiell historie i norsk organisert idrett.

Oppsummering:1917-50

Dette kapitlet har som nevnt på disse problemstillingene:

Hvorfor ble håndball en kvinneidrett i Norge? Hvilken symbolverdi fikk

"nazihåndball" og "illegal håndball" for NHF etter 1945? Kan stemningen etter freden i mai 1945 leses som en inspirasjon til NHF om å utvikle håndball? Hvordan ble kvinnelige aktive som ønsket å iscenesette seg som ledere/trenere tatt i mot av mannlige "ledere/trenere"? Hvorfor ble mannshåndball omtalt som "kastret fotball"?

Samtlige problemstillinger unntagen en dreier seg om legitimering av håndball i et kjønnsperspektiv.

Vi startet med fortellingen om håndball i 1932 da to unge menn i Arild etter hvert ble inspirert av en svensk klubb til å starte med håndball i Norge. Enkelte organisatoriske forhold er med som bakteppe for å forstå utviklingen av denne idretten: f.eks oversikt over sentrale klubber, sportlig-gjøringen, anlegg og kvinneutvalg. Sider ved utviklingen av organisert idrett fra kapittel 7 er også med for å vise at tilbudet om håndball i 1937 kom på et meget gunstig tidspunkt for kvinnene i NLFI.

Med utgangspunkt i et maskulint hegemonisk perspektiv i 1890 til 1950, der tolkning av hva som er "godtatt feminint" og "maskulint" synes i utgangspunktet å være i en binær logikk, kan følgende oppsummering slås fast:

Håndball ble i hovedsak beskrevet som en kvinneidrett her til lands fra 1939. Slik sett kan kvinnehåndball leses som metonymi (når en del står for helheten) for all håndball. Det er et særskilt fenomen i norsk organisert idrett fra 1890 til 1950 at kvinner og ikke menn er normalen i en idrett.

Først blir hovedproblemstillingen besvart.

Den mannlige sentralledelsen i NHF satset maksimalt på å få flest mulige medlemmer uansett kjønn inntil den eksplosive veksten i 1946. Få menn ble engasjert i håndball. Spillet synes å stå i et ugunstlig konkurranseforhold til fotball. Det var dessuten få baner og egnede innendørslokaler. Norge valgte 7-personsvarianten utendørs uten tøff og med lik kroppskontakt for begge kjønn som en midlertidig løsning. Den ble imidlertid permanent i hele den aktuelle perioden. Her var spilletida på 25x2 for menn og på 30x2 i 11-manns fra Tyskland. I sistnevnte tilfelle hadde banen samme størrelse som i fotballspillet. Den internasjonale versjonen nr. 1 med muligheter for tøff kroppskontakt bare for menn (egen skreven regel) kan leses som et viktig signal i hegemonisk maskulinitet. Selv om vi har plukket ut en del av paragraf 6 om "forhold til motstander" og norske menn synes å tolke de skrevne regler om kroppskontakt på en tøffere måte enn kvinner

flest, er dette likefullt et viktig moment. Historien i organisert idrett fra 1890 til 1950 synes lenge å vise at de idretter og øvelser som var felles med kvinner ble ofte tolket som mindre "maskuline" enn de som bare menn drev med. Hvis kvinner var i stand til å konkurrere i samme idrett eller øvelse som menn, kunne det i bestemte kontekster leses som et symbol på en "feminisering" av idretten i en hegemonisk maskulin logikk. At norske menn alltid tapte for svenske og danske lag synes å styrke dette fenomenet, mens norske kvinner - spesielt klubb lag - spilte jevnt med våre naboer.

Det svenske landslaget for menn var nestbest i Europa etter Tyskland, mens de svenske kvinnene kan leses som det annet kjønn i vårt naboland. Det ble sjelden omtalt i norsk presse, slik at inntrykket ble at norske kvinner var bedre enn norske menn.

Norske kvinner fikk sitt første NM, landskamp og nordisk mesterskap før mennene. Norsk mannshåndball hadde ingen "Laila Schou Nilsen" som kunne bidra til å høyne både menns ferdigheter og status i håndball. Det er bl.a. påvist at hun kan tolkes å ha definisjonsmakt i det offentlige rom f.eks. når det gjelder spørsmålet om kvinnehåndball kunne kalles (seriøs) idrett eller lek. Det var nok ingen kvinner som kunne kopiere Laila Schou Nilsens "kanonskudd" og således symbolisere kraft og teknikk, slik som hun kunne det. En verdensmester stod nok litt "over" de andre kvinnene på dette punktet. I kraft av sin idrettskapital hadde hun en spesiell posisjon. I en godtatt "feminin" kontekst kan også enkelte "maskuline" karakteristikk lettere integreres. Det er også kunstløp på skøyter (Sonja Henie) og tennis (Molla Bjurstedt og Ada Werring) eksempler på.

NHF inviterte stadig Redbergslid IK - den svenske klubben som hadde inspirert Øivind Mørch-Smith til å starte med håndball - til oppvisningskamper. Det var en av de beste klubbene i vårt naboland. Disse konkurransene ble i 1940 beskrevet som "kattens lek med musene". Innsatsen til håndballmennene ble omtalt som "en bedrøvelig forestilling sett med norske øyne", mens de i 1947 "brente løs på det svenske forsvar" uten å få mål. I slike kontekster nyttet det lite at nordmennene spilte "tappert". Stadig å tape og å ha skudd mot mål som ikke "sitter" i en hegemonisk maskulin logikk kan tolkes som "feminint". Selv om mennene skal ha spilt hardt, kan de sies å ha tapt symbolkampen med kvinnene om hvem som var best i idrettsfeltet allerede før krigen. Perioden 1937-40/41 kan sies å ha vært den viktigste i Norge i et kjønnsperspektiv. Da ble grunnleggende relasjoner lagt. Det som skjedde senere konsoliderte "før-nazifiserings-relasjonene" med små

variasjoner. Dersom 11-mannspillet hadde fått fotfeste i Norge, kunne det ha bidratt til at historien hadde blitt en annen. Isåfall, måtte norske menn også ha spilt hyppig mot finske lag i Oslo-Akershus istedenfor spesielt svenske, men også danske lag. Da hadde kampene blitt mer spennende for publikum og mennene kunne lettere ha bygget opp en troverdig idrettskapital vis a vis media.

At norsk håndball kan sies å prioritere de kvinnelige aktive når det gjaldt å arrangere landskamper og nordiske mesterskap i motsetning til spesielt Sverige og til en viss grad også Danmark, kom indirekte norske kvinner til gode i en kompetansestrid med norske menn om hvem som var best i idrettsfeltet.

I motsetning til norske menn hadde håndballkvinnene ingen konkurrerende lagspill, snarere tvert imot. Håndball var den eneste lagidrett for kvinner i NLFI. Vi så dessuten at klubber som tidligere hadde drevet med friidrett, marsj og langrenn begynte tidlig med håndball, bl.a. fordi de førstnevnte idretter ikke synes å bli lest som "godtatte feminine" praksiser i "det borgerlige" forbundet. Klubber som f.eks. tidligere drev med kvinnefriidrett ble en viktig del av kjernen i kvinnehåndball fra 1937: Nordstrand, Bækkelaget, OI og Torshaug. Tre av disse kan sies å utgjøre motoren i utviklingen av håndballspillet før 1940. Som en spissformulering kan en anta at dersom friidrettskvinnene hadde blitt møtt med velvilje i NFIF, hadde trolig færre klubber satset på kvinnehåndball. Vi husker at de norske håndballkvinnene fikk sitt første NM året etter at forbundet ble dannet og før mennene. Det skjedde ikke i Tyskland, Sverige og Danmark. I spesielt Tyskland og tildels i Sverige kan ledelsen sies å oppmuntre kvinnene til å drive med friidrett, mens kvinnene var det annet kjønn i håndball.

Håndballdraktene til kvinnene kan symbolisere "godtatt femininitet" i motsetning til f.eks. tilsvarende i langrenn. Det bør ikke undervurderes, fordi det handler om rammen rundt idretten. Tolking av kroppspråk foregår som vi har sett ofte "ubevisst". Her er klær, bevegelser og type kroppstaklinger viktige. Med få unntak synes dette å bli tolket som typisk "kvinnelig" i håndball. Kvinnehåndball ble beskrevet som en idrett som forente ynde, kraft og hurtighet. Her synes kraft å bli tolket innen aksepterte "feminine" rammer. Da ble det forstått som "kvinnelig" innen en hegemonisk maskulin logikk.

Illegal håndball kan tolkes som et symbol på at håndballfolket stod på "riktig" side i en avgjørende periode. Kun et fåtall synes å ha drevet med "naziidrett". Symbolverdien av dette, sammen med satsingen i 1940 og styrets tidlige start etter freden synes å legge et viktig fundament for den voldsomme økningen i medlemmene etter krigen. Stemingen etter

freden i mai 1945 leser jeg som en voldsom inspirasjon for norsk håndball i likhet med mange andre idretter. Det er ikke av mindre betydning fordi det også kan sies å gjelde for særlig mannsidretten generelt.

For bedre å forstå relasjoner mellom kjønnene i håndball blir fokus også på en del motsetningsfylte fenomener i idretten. Norske menn måtte ikke ha et mannsutvalg for å kontrollere norsk mannshåndball, mens kvinnene hadde et kvinneutvalg. Forbundet satset, selv om det ikke synes å være helhjertet, på 11-mannshåndball spesielt i 1948, for å skaffe mennene bedre internasjonal konkurranse. NHF hadde akutte dommerproblemer uten at kvinnes muligheter ble utnyttet. For å forstå disse forholdene bør en se dette i en maskulin hegemonisk logikk. Her hadde mannlige ledere, trenere og dommere dominansen, selv om mannlige aktive var i mindretall og pressen synes oftest å være mer opptatt av kvinnehåndball. Når den mannlige journalisten i Tidens Tegn fremhever at håndballkvinnene "slåss" ... om å vinne Mørch-Smiths dyrebare points" faller dette inn i en kontekst der mannen kan tolkes å være tolkere av "virkeligheten". At NHF hadde et kvinneutvalg og ikke et mannsutvalg kan sees i et slikt perspektiv. Kvinneutvalget kunne ha satset mer på å utdanne kvinnelige dommere. At de ikke gjorde det, tolker jeg som et eksempel på at de selv ikke så seg i rollene som dommere. Slik sett var de fanget inn i den maskuline hegemoniske måten å resonnerer på. De fikk da her heller ingen støtte i det offentlige rom til å våge seg ut på slike arenaer. Kvinnelige dommere - med unntakelse av kvinneturn - var et doxa i pressen. Ikke fordi det var betraktet som så "naturlig" å ha kvinnelige dommere, men det stikk motsatte. Det var så "unaturlig" at det ikke synes å bli artikulert som et egnet tiltak. Heller ikke Det sentrale kvinneutvalget i NIF prioriterte dette.

Når det gjelder relasjoner mellom mannlige ledere og trenere og kvinnelige aktive som på eget initiativ ønsket å bli ledere/ trenere kan dette oppsummeres slik: Så lenge kvinnene ikke utfordret det maskuline hegemoniet i ledelsen - sentralt og lokalt - synes forholdet mellom kjønnene å være bra. Først i 1962 ble Laila Schou Nilsens leder av NHF og "Berit" ble aldri autorisert trener i håndball, men i slalåm.

Mindretallet blant de aktive, mennene, måtte være forberedt på å lese om og få bemerkninger om at de deltok i en "frøkensport". Slike kommentarer synes ikke å komme fra de aktive kvinnene, men først og fremst fra mannlige journalister i fotball. Mange mente at 11-mannshåndball var en dårlig kopi av fotball, mens 7-mannshåndball ble

muntlig beskrevet som "kastret" fotball av en gruppe mannlige sportsjournalister. Som en spissformulering kan dette lite flatterende begrepet i en kjønnset kontekst symbolisere mannshåndballen i en hegemonisk maskulin logikk i Norge fra 1937 til 1950. I en slik sammenheng kan de stå som dobbelt tapere, både overfor norsk kvinner og svenske og danske menn. Dette fenomenet blir diskutert ytterligere i siste kapittel.

Mens tysk organisert håndball kan plasseres i en hegemonisk maskulin logikk, er dette motsetningsfylt i norsk håndball. Mennene var i hovedsak sentrale og lokale ledere, trener og dommere, men kvinnene var i flertall blant de aktive. Den mannlige sentralidrettsledelsen ønsket flest mulige medlemmer uansett kjønn. Siden få menn ble tiltrukket av håndball, synes lederne å legge idretten til rette for kvinnene. Biologi var aldri skjebne i konkurranser i norsk kvinnehåndball. Snarere tvert imot. Siden kvinner ble betraktet som bedre enn mannlige i en internasjonal kontekst, ble deres kropper normalen og de fikk spille ut sine godtatte "feminine" kvinnevin, hyl, smil, latter og sin nervøsitet. Selv om de satset på å få flere mannlige medlemmer i perioden 1946-50, satset de samtidig på kvinnene. Dette synes å sprengte rammen for tradisjonell hegemonisk maskulinitet i 1890-1950. Dersom idretten ikke hadde blitt forstått som en type godtatt feminin praksis hadde den ikke kunnet blitt en slik populær kvinneidrett.

Noter

1. "Håndballturnering på Stadion 7. okt." I Grefsen-gutten, 1945, nr.5.: 6.
2. "Kroppøving i lærerskolen". I Norsk Skoletidende, 1930, nr.34:460.
3. Mørck-Smidt, Ø., 1932: "Ferien er forbi- ta fatt!" I Arildavisen, nr.2.:1.
4. "Sløifestevnet". I Arildavisen, nr.2, 1932, :2, og "Klubbmesterskapet i terrengløp". I ibid. nr.4, 1932, :2.
5. Arildavisen, 1932, nr.5.:4.
6. "Toget": "Vår-tinget 24.april". I Arildavisen, nr.5, 1936., :1.
7. Intervju med Kåre Aslaksrud, 31.01.92, op.cit.
8. ØMS skal ha kommet i kontakt med RIK mens han arbeidet for Arild i forbindelse med marsjkonkurransene i begynnelsen av 1930-tallet. "Litt håndballhistorie II" I Nordstrand Blad, 08.02.1941, : 3.
9. Mørck-Smidt, Ø., 1935: "Håndball. Vår nye idrett?" I Arildavisen, nr.8:33.
10. Ibid.
11. "Håndballoppvisning i Oslo av Redbergslid I.K." I Arild-avisen, 1936, nr.9.:2.
12. "Håndball. Litt historikk" I Arildavisen, nr.10., 1936: 3.
13. "Toget", 1936: "Høsttinget. I Arildavisen, nr.11.:1.
I en tekst tre år senere har Fredrik Hillestad fått æren av å komme med dette forslaget: "Håndball". I Arildavisen, 1939, nr.3.:10.
14. "Fra Sportsklubben "Arild". I Offisielt Meddelelsesblad Norges Landsforbund For Idrett og dets tilsluttende distriktslag og kretser, Norges Landsforbund for Idrett, 1937, nr.5.:23.
(Heretter Norges Landsforbund)
"Fra Sportsklubben "Arild". I Norges Landsforbund, 1937, nr.7.: 32.
15. Intervju 31.01., 1992, op.cit.
16. "Idrettsstyret gratulerer", 1937. I Norges Landsforbund, nr.10. SportsManden, 1937, nr.34 (:5) og nr.37. (:4), Håndballutvalget : "Norges Håndballforbund et faktum?", 1937, I Arildavisen, nr.3: 1.
17. SportsManden, 1937, nr., 37., op.cit.:4.
18. "L.h.", 1937: " Morsom håndballpremiere igår" I Aftenposten, morgennr., 03.05.: 11.
19. Vaage, ., u. år-: Håndball, : 2. I Kåre Aslaksbys private arkiv.
20. Eriksen, A. og Matheson, C., 1937: "En ny provins til idretten." (Leder). I SportsManden, nr.37.:4.

21. Ibid. Denne teksten er nesten identisk med presentasjonen i Landsidrett.

22. Arildavisen, 1947, nr. 4, opcit.: 1.

23. Norges Håndballforbunds Beretning: 1.9.1937-1.9.1938
s. 1, Privat arkiv hos K. Aslaksby.

24. Flere av disse tallene er bygd på ulike kilder. Tallene fra 1937 er fra Arildavisen, 1938, nr. 1 og Oslo Idrettslag, nr. 6, 1937. Tallene fra 1939 er fra SportsManden, nr. 1, 1940: 5. og tilsvarende for 1940 er fra SportsManden, nr. 54, 1940. Der de avviker fra forbundets egne tall, er NHF's brukt. Dette gjelder for antall lag i 1940. Det skal være 48 istedenfor 45. (Brev til Norges Idrettsforbund, Interrimstyret av 04.10.1945 signert av leder ØMS og Gullet Rosenvinge. I Boks 223, Privatarkiv nr. 90: Norges Idrettsforbund, Riksarkivet og NHF: Terminliste 1940 (1. s.). Mens brevet av 04.10.45 oppga ca. 100 lag, brukes tallene fra NH's Arbeidsutvalgs Beretning for 18.05.-17.10.45 som er på 127 lag og 10 kretser i 1945: I Boks 223: Privatarkiv nr. 90. Riksarkivet.

(Medlemstallene for 1940 synes å være noe usikre.)

Medlemstallet fra 1945 og den kjønnsmessige fordelingen er fra Lippe, von der, G: Gla' håndball Oslo: Pax, 1988 : 49.

Antall medlemmer og særkretser fra 1946-50 er fra NHF's rapporter fra tingene disse årene. Den store medlemsøkningen ble først registrert i 1946, men allerede pr. 01.10.45 var det 300 håndballlag. 200 av disse hadde på dette tidspunktet enda ikke rukket å søke om opptak i NHF.

25. Norges Håndballforbund: Stenografisk referat fra Håndballtinget 3.2.1947, : 5. Fra arkivet til NHF i Idrettens Hus i Bærum. (Alle kilder fra tinget i dette forbundet er fra dette arkivet.)

26. "Allan", 1939: "Rolig håndballting". I Tidens Tegn, 25.09.: 9.

27. Ibid., : 6.

28. Landsidrett, 1937, nr. 10.: 60.

Disse var Bandy-, Bryting-, Ishockey-, Kajak- og Roforbundene.

29. "Bekkelagets Sportsklubs Dameavdeling". I SportsManden, ("Kvinnesiden"), 1931, nr. 17.: 7 og "Bjart damer slo Bekkelagets" I op.cit., 1931, nr. 24: 5.

SportsManden, 1931, nr. 124: 5.

"Dameavdelingen i B.S.K. feirer 10års jubileum". I Nordstrands Blad, 16.11., 1940: 3.

"S.K", 1940: "Bekkelaget Sportsklubs dameavdeling feirer 10 års jubileum". I Ibid., 23.11.: 3.

Siljeholt, H. (red.), 1969: Bekkelagets Sportsklub 1909-1969, Oslo: Otto Falch, : 17.

30. "Damenes slalomrenn". I SportsManden, ("Kvinnesiden"), 1931, nr. 33.: 5.

"Ella Undeli satte ny rekord fro 60meter : 7.7.sek.". I SportsManden, ("Kvinnesiden"), 1932, nr. 65.: 7.

SportsManden, 1931, nr. 124, op.cit.: 5.

31. "Oslo bylag i håndball er uttatt". I Arildavisen, 1937, nr. 2.: 3.
Gulbrandsen, Th., 1937.: "Værsgo 'håndball like for hånden!". I Oslo Idrettslag, nr. 6, : 8.
32. Landsidrett, 1939, nr. 1.: 2.
33. "Hj.Th.", 1938: " Øiv. Mørch-Smith gjenvalgt som president i Håndballforbundet". I Morgenposten, 26.09.: 5.
34. Landsidrett, , 1939, nr. 1.: 2 og 1940, nr. 1.: 10.
35. "Damenes håndballserie snart ferdigspillet". I SportsManden 1939, nr. 60.: 8.
36. Lippe, von der, G, 1994, op.cit.: 222.
37. NHF: Håndballregler for ute og innespill, Oslo, 1937 : 5.
38. Ibid.: 21.
39. NHF: Håndbok 1948, Kampreglement lov Spilleregler, Bø i Telemark : Bø Trykkeri : 51.
40. Den samme regelen gjaldt i 7-personsspill innendørs.
41. "Fra håndballfronten". I SportsManden, 1946, nr. 58.: 7.
42. "A.H.", 1946: "Håndballen får sin juniorturnering for herrer". I SportsManden, nr. 68, : 5.
43. Se bl.a. "dS": "OHK i Oslo og Nordstrand i Akershus. Sterke juniors", 1947. I SportsManden , nr. 54, : 9.
44. Verdens Gang, 04.10.1945, : 7.
"Bej", 1945: "Bækkelagets og Nordstrands 11-mannslag spilte uavgjort 7-7- i håndball". I Aftenposten, morgennr., 05.10.: 8.
45. "Kj"., 1948: "Interessant forsøk på Bislet i morgen". I SportsManden, nr. 73, : 9.
"11-mannshåndball på Bislet i kveld". I Aftenposten, morgennr., 10.09.1948, : 7.
46. "9. Propaganda.", Sak 4. Beretning for 1948. Arbeidsutvalgets beretning." I Beretning 1948 Norges Håndballforbund, NHF's arkiv i Idrettens Hus, : 12-13.
47. "TKS", 1948: "Dårlig generalprøve for 11-manns håndballen". I Aftenposten, morgennr., 11.09.: 11.
48. "Lø", 1948: "Håndball: 11-mannsserier i sving". I Morgenposten, 17.09.: 4.
"Lø", 1948: "Regelendring i 7-mannshåndball?" I Morgenposten, 02.10.: 4.
49. Nordstrand Idrettsforning: "Håndballgruppens Årsberetning 1948" I privatarkiv til Normann : 2.
50. Ibid.

- 51."Sjur": "11-mannshåndballen fra høsten av - hvis klubbene vil spille". I SportsManden, 1948, nr.55 :4.
- 52."Håndballens fremtid:11 manns-spill" I SportsManden ,1949,nr.58 : 1.
- 53."Morten" : "BIV Aarud - Oslo-Akershus 21-7.Sveisisk oppvisning i 11-manns håndball ga mersmak", I SportsManden, 1949,nr.58,Ibid.: 2.
- 54.Se s.15-18,der denne termen ble introdusert.
- 55.Gulbrandsen,Th.,1938,op.cit.:4.
- 56.Guldbrandsen,Th.,1938: "Uddevalle slo Oslo 24-5 i håndball." I Oslo Idrettslags medlemsblad,nr.1.:8.
- 57."Jaseur",1945. : " Idretten som setter propagandaen nederst på programmet". I SportsManden,nr.4.: 8.
- 58.Grefsen-gutten,1945,nr.7.:5.
- 59.Pedersen,A.,1948:Håndball,Oslo:Tiden:22. (Oversatt til norsk av Øyvind Mørch Smith fra den danske boka "Haandbold", Odense,1944.)
- 60.Nolin,I.,1949:Håndball teknikk- taktikk- trening,Oslo : Nordlis Forlag:25 . (Oversatt av Laila Schou Nilsen)
- 61."Sjur",1948. I SportsManden,nr.35.: 8.
- 62.Eriksson,E.,1942:Innehandboll handbok for lagledare och spelare,Stockholm: Haglund & Ericson, Svenska Handbollförbundet, :34. (Eriksson var ofte i Norge før 1940 og holdt flere kurs for norske trenere og ledere.)
- 63."P. Chr. A.",1945: "Aktuelt". I Aftenposten,12.10.:3.
64. SportsManden,1945,nr.16.:2.
65. Sf. I en Osloavis,ikke Aftenposten eller Dagbladet,12.10.45. I Gulletts arkiv.
- 66."jee",1945: "Interkretskampen i håndball måtte vike plassen for juniorkamp i fotball!" I Dagbladet,22.09.:4.
- 67."L",1945: "Buskerud idrettskrets lager skandale". I Vårt Land,22.09.:6.
68. "A.H" : "Glem ikke "håndballfolket"" I SportsManden, 1946,nr.62.:9.
- 69."Håndball. Spilleplan for kretskamper våren 1947". I SportsManden,1947,nr.28.: 6.
- 70."NN",1949.: "Oslo og Akershus innfridde i svake kamper. Dårlig baner ødela kampene på Frogner". I SportsManden,nr.72.: 6.

71. Landsidrett,1940,nr.1.:10-11.
72. Norges Håndballforbund. Terminliste 1940.:4-5.
73. NHF Beretning,opcit.:1.
74. NHF: "Beretning 1948."Sak 4:Beretninger. Arbeidsutvalgets beretning.:16.
75. Se bl.a. "Odd",1947: "Håndballproblemer". I SportsManden,nr.5.:8 og "Ukens håndball." I Ibid.,1949,nr.63.:9.
76. "Sjur",1948:"Dommere att en gang". I SportsManden,nr.14.:9.
77. "Sjur",1948: "De gode resultater krever fellesserie også om sommeren". I SportsManden,nr.25.:9.
78. Ibid.
- 79.Lippe,von der,G.,1988,op.cit.:55.
80. NHF, 1946:"§10. De valgte komiteer",Sak 6:Inkomne forslag,Forbundstinget 1946.: 38.
- 81.NHF,1947:"Kvinneutvalgets beretning.2 februar-31.desember 1947", Arbeidsutvalgets beretning. Sak 4. Årsberetning, Forbundstinget 1947.:17.
- 82.Lippe,von der,G.,1985b,op.cit.:5.
- 83.Lippe,von der,G.,1988,op.cit.:55-57.
- 84.Intervju med "Berit" 10.05.1993. De glemte å tenke på at fargene til Oslo Turn var hvitt og grønt.
- 85.NHF:Beretning 1948: 6.
- 86.I kapittel 3 er feltene i organisert idrett og i sportspressen tatt opp. Fra 1890 til 1950 var sportspressen i sin start og i de fleste tilfeller lite profesjonell i forhold til idag. De var dessuten ofte avhengig av idrettens egne folk for å få stoff. Denne studien betrakter sportspressen og organisert idrett som to ulike felter i analytisk forstand kun i de tilfeller der det var strid mellom partene i det offentlige rom. (Jfr. Bourdieus kriterium om ulike logikker i ulike felt.)
- 87."THV.E.":"Ukens portrett:Øivind Mørch Smith" I SportsManden, 1937,nr.40:7.
- 88."M.B",1933: ""Arild" vil sende en mannsterk tropp til "Dalamarsjen" i Sverige". I SportsManden,nr.62,:8.
- 89.Mørch-Smith,Ø.,1937:"Håndball - Vår nye idrett" I Landsidrett,nr.10.:56.
- 90.Ibid.:57.

91. At håndballforbundet også inkluderte kurvball de første årene blir behandlet helt marginalt i dette arbeidet og kun for å vise at mennene hadde konkurranser her, trolig fordi de ikke klarte å samle nok håndball-lag i starten.

92. "Oslo damene spiller håndball". I SportsManden, 1937, nr. 77:11.

93. Intervju med "Berit" 14.02.1996.

94. Gulbrandsen, Th., 1937: "Værsgo`- håndball like forhånden". I Oslo Idrettslag Medlemsblad, nr. 6:7.

95. "tlf", 1938: "Norgesmesterskapet i håndball." (Nordstrand sogns idrettspalte) I Nordstrand Avis, 22.09.:3.

"The Little Singing Foot", 1938: "Nordstrand blev Norgesmestre" I Ibid., 29.09.:3.

96. Intervju med "Berit" fra H-40, 10.05.1993.

97. Gulbrandsen, Th., 1938, op, cit.: 4.

98. Min tolkning av følgende setning i et intervju: "Det var OK å skyte hardt, så lenge vi ikke skader noen." Intervju hos Signy Engen, Nordstand, 15.04.1991.

99. "Håndball Utendørsbane mangler". I SportsManden, 1938, nr. 63: 10.

100. "Norgesmesterskapet i håndball for damer" (annonse) . I (red.) Gundersen, A., 1938: I NIF-Posten, nr. 7, Organ for Nordstrand Idrettsforening.:1.

I de øvrige kildene fra NIF-posten blir ikke klubbens navn nevnt. Heller ikke redaktøren, dersom det ikke fremgår at han har skrevet artikkelen.

101. Ibid.

102. "Lh.", 1938: "Nordstrands damer vant det første norgesmesterskap i håndball". I Aftenposten, morgennr., 26.09.:10.

103. Ibid.

104. "NIF blev Norgesmester 1938" I NIF-Posten, 1938, nr. 8:2.

105. Ibid.

106. "Fortid-Nutid-Fremtid". I Oslo Idrettslag, 1939, nr. 2, :19

107. "D", 1938: "Apropos damegruppen". I Grefsen-Gutten, nr. 7 :4.

108. "Mountain", 1939: "Damegruppen". I Grefsen-Gutten, nr. 9:2.

109. "Håndballfolket ønsker vi en fullt brukbar sommerbane i 1939 " I SportsManden, 1939, nr. 2.:11.

110. "T.H.V., E.J., 1939": "Ullern-damene åpnet håndball-sesongen best" I SportsManden, nr. 44,: 12.

111. Ibid.

112. Bildet er tolket av flere av de kvinnelige håndballspillerne fra denne perioden.

113. "Kaia", 1939: "Håndball er blitt damens fotball". I Urd, nr. 43.: 1367.

114. Ibid.

115. Ibid.

116. Ibid.

117. "Folke", 1939: "Endelig den rette sport for kvinnen." I Tidens Tegn, nr. 21, "Lørdagsavisen", :2.

118. Ibid.

119. Ibid.

120. "ae", 1939: "Oslo Turn og Holmen de sterkeste opprykningskandidater i damenes håndball". I SportsManden, nr. 54:4.

121. "A.P.", 1939: "Haandball: Kanskje vår besøkelsestid er inne..." I SportsManden, nr. 79:10.

122. "Allan", 1939: "Nordstrand nær dobbelt NM i håndball." I Tidens Tegn, 25.9 :8.

123. Gulbransen, Th., 1938, op.cit, nr.1:8.

124. "Viggo", 1938: "Oslomesterskapet i håndball. Støa-Arild". I Arildavisen, nr. 3:1.

125. "O.L.", 1938: "Arild blev håndballmester" (Distriktsmesterskap). I SportsManden, nr. 29 :4.

126. Nordstrand Idrettsforenings Protokoll. Herre-håndballs utvalget: 1939-41. Privat arkiv hos Nordmann. Halvårsberetning for Nif's herrehåndball, 1940, op.cit.:2.

127. Engebretsen, V., 1939: "Norgesmesterskapet i håndball". I Arildavisen, nr. 6-8. : 1.

128. "Arild vant mesterskapet. Hård finalekamp i herreklassen". I Aftenposten, 1939, 25.09.:9.

129. Tidens Tegn, 1939, 25.09., op.cit.:9.

130. "Kire", 1939: I Morgenposten, 25.09.:10.

131. Aftenposten, morgennr., 1940, 01.04.:10.

132. "Thv.E.J.", 1940: "Vellykket avslutning ballpropaganda". I SportsManden, nr. 29, siste side (unummerert).

133. "Hj. Th.", 1940: "Svenske vant håndballturneringen" (under "Idrett") I Morgenposten, 08.04.:3.

134. "Jaseur", 1940 : " Ernst Ericsson: Akerlaget vilde være min favoritt i Gøteborgkamp" I SportsManden, nr.29.:siste side.
135. "Arnes" ., 1940: "Håndballdamene bedre enn herrene, sier hele Sveriges Ernst Eriksson." I Dagbladet, 08.04.:7.
136. Ibid.
137. "Svenskene koster oss et par hundre men lærte oss for et par tusen" (Sportsnyhetene) I Tidens Tegn, 1940,09.04. :8
138. F.eks. "Grefsen vant helgens håndballserie". I SportsManden, 1940,nr.34.:siste side.
139. Han ble ikke selv med i denne før i februar 1942.
140. Tønnesson, S., 1986, op.cit.:49.
Lippe, von der, G., 1985a, opcit.:? og 1989, op.cit.:81-82.
141. Norges Idrettsforbund 1940-45:Korrektur. Del.1. NIF's Meddelelsesblad, Pakke 20.:Sirk.,nr.86/44 av 1.12.1944 til funksjonærene fra Bj.Th.Fjeld. 3B07353, Privatarkiv 90,Riksarkivet.
142. "Styreprotokoll for Håndballklubben av 1940:5.5. 1940 - 24.11.1947". I "Berits" private arkiv.
143. Brev av 24.05.1994 fra "Berit" til Gerd von der Lippe.
144. "Styreprotokoll for Håndballklubben av 1940: Opcit.;5.5.1940-24.11.1947.
145. Ibid.
146. Ibid.
Stetson:"Idrettsfrontens Kamp". Utdrag av Jøssing-idrettens saga 1941-1945, Halvorsens Bokhandel,Oslo 1945,:29.
147. H-40's protokoll,Opcit.
148. Stetson,opcit.,1945.:29.
149. Brev fra "Berit" av 24.05.1994,opcit.
150. Protokoll fra Sportsklubbens Støas Dameavdeling 13.02.1938-7.11.1947.Privat arkiv hos en av medlemmene.
151. Ibid.
- 152."Morten",1949: "Årets navn. Håndball. Per Braathen. " I SportsManden,nr.92.:7.
153. "Nordstrand IL. Protokoll:Herrehåndball:1941-1951", opcit.,11.12.1941. Privat arkiv hos Normann.
154. Ibid.
155. Ibid.

156. Norges Idrettsforbund:1940-45."Kartotek pr.15.02.1943",:2. (Fil)
"Diverse 1943". I Korrektur. Del 1. NIF's Meddel.blad, .Pakke
20.Privatarkiv 90,Riksarkivet.

157. Ibid.

158.Lippe,von der,G.,1988,op.cit.: 14.

159."Sekretariatet". I Boks 20 I "Norges Idrettsforbund: 1940-1945."
Privatarkiv 90,Riksarkivet.

160.Brev til Forbundslederen av 06.11.1942 fra "CB/IR" om "Håndballkurs
9.-19/8-42 på Hamar." I "Håndballavdelingen" i "Norges Idrettsforbund".
I Boks 4. I Ibid.

Brev til Forbundslederen av 12.09.1942 fra Carl Brechan om "Opgjør fra
Tanding - håndballkurs". I Ibid.

161."Rapport vedrørende billettsalget på Bislet Stadion den 10.10-43
for Håndballfinalen og nord-tyske fotballkamp" av 11.10.1943. I "Norges
Idrettsforbund 1940-45","Forbundslederen:1941-45". I Boks 4.
Privatarkiv 90. Riksarkivet.

162. "el-Ba",1945: "Idretten skal og må leve videre." I
Aftenposten,morgenr.,05.05.:5.

163. Ibid.

164. Enger,O.,G.,1945:"Idrettsfronten" I Aftenposten, morgenr.,14.05.:
10.

165. "P.Chr. A." (Andersen,P. Ch.) : " Rundturen" I Ibid.

166.Telefonintervju med "Berit" 24.02.1996.

167. Grefsen-gutten,nr.1,1945,:1.

168.Redaksjonen: " Vel blåst, Arildgutter ",1945: I Arildavisen,
nr.1.: 1.

169. Ibid.

170. Aftenposten,morgenr.,1945,26.05.:8.

171. Aftenposten,morgenr.,1945,02.06.:7.

172. "700 deltakere i håndballmønstringen". I Aftenposten, 1945,9.6.:7.

173."Historisk dag for idretten". I Aftenposten, 1945,04.06.:1.

174. "P. Chr. A.",1945: "Rundturen" I Aftenposten, morgenr.,04.06.:8.

175. Ibid.

176.Aftenposten,morgenr.,1945,11.06.:8.

- 177."Jodd",1946:"Idrettstingets åpning i går" I SportsManden,nr.12,:4.
"Olsen,O.":"Statsminister Gerhardsens tale". I Ibid.
- 178."Håndball", Norges Håndballforbund. Til lagene",1940: I Landsidrett,nr.1.:11.
- 179.Intervju 15.04.91 hjemme hos Signy Engen,Nordstand.
- 180."Per AA"(Per Aavatsmark),1940: "Håndball er ingenlunde lek- den stiller sterke krav til kondisjon og teknikk". I SportsManden, nr.35.:4.
- 181."Lh".,1939.:"Nordstrand mot Laila i finalen". I Aftenposten,morgennummer,18.09:10.
- 182."Laila schou Nilsen scoret 17 av sitt lags 20 mål i håndballturneringen". I SportsManden,nr.33,1940.:1.
- 183."Håndballturneringen på Stadion 21. juni." I Grefsen-Gutten,1945,nr.2.: 1.
184. Ibid.
185. Ibid.,:2.
- 186.Aftenposten,morgenr.,1945,22.06.:6.
- 187."Håndballturnering på Stradion 7.oktober" I Grefsen-gutten,1945,nr.5.: 6.
- 188."Arch",1946: "Den internasjonale håndball-turnering" I SportsManden,nr.20.: 9.
189. Kristiansen, M.,1946: "Veien fram" (Spinnesiden). I Grefsen-gutten,nr.8.:6.
- 190."Lh".,1946. I Aftenposten,morenr.,07.10,:7.
191. "Morten": "3. runde i håndball-NM".,1949: I SportsManden, nr. 69.:8.
192. Ibid.:7.
- 193."Lejo",1946: "Dramatisk oppgjør i håndball-finalene". I Verdens Gang,07.10.:6.
- 194."Lejo" (Leif Isdal,seinere sportsredaktør i Dagbladet): "Vi vil ha kvinnelige instruktører og lagledere,sier håndballdamenes representanter. Men det blir neppe i år" I Vårt Land,1946,05.06.: 6.
- 195."Ednll",1946:"Håndballfolket vinner terreng". I SportsManden,nr.7,:5.
196. NHF: Sak 3:Årsberetning 1946.:11.
197. Aftenposten,morgenr.,1946.26.09.1946.:11.

198. NHF:Program. Landskamp i håndball. Sverige og Norge. Damer.:3.
199. Ibid.
- 200."A.H",1946: "Damehåndballens gjennombrudd. Laila håndballens "Brynildsen". I SportsManden,nr.79.:5-6.
- 201."Puffen",1946: "Håndballfolkets drøm oppfylt". I Dagbladet,30.09.,:5.
202. Aftenposten,morgenr.,1946,30.09.:11.
- 203."Sverige vant 5-2 i håndball." I Morgenbladet,1946,30.09.:7.
- 204."Lø",1946: "Den svenske rutinen gjorde utslaget." I Morgensposten,30.09.:5.
- 205."Ivar-YWo",1945: "Svensk seier 5-2 i håndball-landskampen". I Vårt Land,30.09.:6.
206. Dagbladet,30.09.1946,opcit.
- 207."ØIZ",1946: "Ny verdensrekord i tilskuere på håndballen på Bislet". I SportsManden,nr.79.:6.
- 208."Keepling",1946:"Litt av hvert fra håndballbanketten". I Morgenbladet,01.10.:8.
- 209.Intervju med Bjørn Borgersen i hans hjem 31.01.1992.
- 210."Edn",1946:"Håndball er ingen frøkensport,sier Bjørn Borgersen." I Aftenposten,06.04.:9.
- 211.Aavatsmark,P.,1936: "Da Norge spilte sin beste kamp,vant sin største seier og laget Olympiadens storsensasjon". I SportsManden nr. 71.:5.
- 212.Wergeland,H.,1940:Håndball, Oslo:Cappelen :7.
- 213.Se SM,nr.100,1936 som referer til en artikkel av Dagbladets redaktør i november 1936.
214. Ibid.
215. Ibid.
- 216."P....n",1946: "Damene utnyttet vingspillet bedre enn herrene" I Dagbladet,07.10.:6.
- 217.Ibid.
218. "HEJ",1946: "Svenske kanoner i Bygdøyhus Håndball er mannfolksport". I SportsManden,nr.28.:8.
- 219.Ibid.
220. Ibid.
- 221."Odd",1947: "Ukens håndball". I SportsManden,nr.9.:2.

- 222."dS",1946: "Norsk herrehåndball har gjort kjempe-fremskritt men det er langt igjen til topps" I SportsManden,nr.35.: 8.
223. Ibid.
- 224."Edn",1947:"Redbergslid viste sin klasse". I Aftenposten,morgennummer,03.05.:11.
225. Ibid.
- 226."dS",1947: "Damehåndballen har nådd bunnen.forandringer må til." I SportsManden,nr.51.: 6.
- 227."dS",1947:"Håndball-landskampen:Fortjent 11-8 for Finnland etter svak norsk innsats". I SportsManden,nr.48.:8.
- 228."Håndballen ruller: Halv seier i Helsingfors".I SportsManden,1947,nr.92.:1.
229. "Sjur": "10-10 i håndballlandskampen. En halv seier som også teller". I Ibid.:5.
- 230.Johannesen,L.,I.,1947:I Verdens Gang,17.11.:6.
- 231."Sjur",1947: "Ukens håndball:Foran nordisk". I SportsManden,nr.67.:9.
- 232."Sjur",1947: "Vi nominerer årets 10 beste håndballklubber og konstaterer fremgang - selv uten en internasjonal seier! En stor og givende sesong er avsluttet."I SportsManden,nr.82.:9.
- 233."Sjur".,1948: "Herrelagene viser avgjort fremgang- men det gjør ikke dommerne". I SportsManden,nr.25.:9.
- 234."Sjur".,1948: "Poenger omkring kvinneidretten.Emner som aldri kommer fram". I SportsManden,nr.56,siste side.
- 235."Edn",1948: "O.H.K. best i en spennende håndballfinale". I Aftenposten,morgenr.,04.10.:7.
- 236."Morten",1949: "Ukens håndball". I SportsManden, nr.50.:2.
- 237."Morten",1949:"Årets navn. Håndball. Per Braathen". I SportsManden,nr.92.:7.

Kapittel 10.

EN FEMINISTISK ANALYSE AV KJØNN I IDRETT OG KROPPSKULTUR

Innledning

Et tentativt grunnlag for en ny teori om kjønnete praksiser i idrett og kroppskulturer er presentert i kapittel 3. Fokus er på hegemonisk maskulinitet. Mitt bidrag til internasjonal forskning er å problematisere termene overordnet/underordnet i denne teorien med utgangspunkt i det "annet" kjønn (de Beauvoir),kjønnes tvetydige posisjoner (de Beauvoir og Ortner) og kvinnen som utenfor menns "verden" (Irigaray) som bevegelige posisjoner. Analyser på individnivå vil dessuten vise at en person kan handle innen ulike typer av femininiteter/maskuliniteter. Kropper kan tolkes som skapte og skapende i dialektikken mellom idealer og praksiser.

Målet med denne studien er å lage et kreative innspill til en teori om kjønnete praksiser i idrett og kroppskulturer og ikke en stringent teori,der det er konsensus om at de enkelte elementene passer inn. Hovedtyngden av teorien kan forstås innen modernitetens logikker (hegemonisk maskulinitet,feministiske teorier,habitus). Inspirasjon til å bøte på mangler ved disse teoriene på en kreativ måte er bl.a. hentet fra postmodernistiske posisjoner (Derrida) og fra en som kan tolkes å overskride både modernistiske og post-modernistiske (Alcoff).

Valg av termer i tekster kan være signaler om forfatterens verdimesige posisjoner. Disse har vært viktige å løfte frem,slik at leserne kan få et bedre grunnlag til å vurdere deres ståsteder. Kvinneligheter er innrammet og innlemmet i språket på en annen måte enn mannligheter, som en ubevisst dypstruktur (Borchgrevink & Solheim). En "ekte" mann fremstår f.eks. som "naturlig",mens en "ekte" kvinne tolkes som "skulpturert" (Lundgren & Kroon). Muskler og "maskulinitet" koples,mens klær og "femininitet" hører sammen.

Overordnet problemstilling er konsentrert om femininiteter og maskuliniteter i en periode på 60 år: Endring og motstand mot endring av hva som forstås som "godtatt kvinnelig" og "mannlig". De to første punktene tar opp grunnleggende elementer i denne overordnede problemstillingen og kan tolkes som en for-forståelse for punkt 3. De fire siste kan forstås å problematisere studiens

bidrag til å gjøre hegemonisk teori mer fruktbar som analytisk kategori.

Logikker om overordnet problemstilling strukterer dette kapitlet og ikke en tradisjonell oppsummering av problemstillingene i kronologisk rekkefølge. Delen av hovedproblemstilling om håndball i Norge finnes i punkt 2. om komplementær hegemonisk logikk. Her finnes også underproblemstilling om kastert håndball. Annen del av hovedproblemstillingen om håndball som mannsidrett i Tyskland er i avsnitt 1. om maskuliniteter og femininiteter i et internasjonalt håndballfelt. Viktige poenger om legers legitimering av idrett kan leses i avsnitt 3. om endring og motstand mot endring. Underproblemstilling om kvinnelige ledere/trenere finnes under det individuelle nivået om "Berit" og Laila Schou Nilsen, mens underproblemstillinger om håndball under og etter krigen er med indirekte i oppsummering av håndball.

1.

Ulike typer femininiteter og maskuliniteter

Praksiser utvikles i spenninger mellom hegemonisk maskulinitet og marginale maskuliniteter, samt femininiteter med større konsensus (over-feminisering) i forhold til de mer marginale. I de tilfeller der spenninger mellom ulike typer av femininiteter/ maskuliniteter kan beskrives som konfrontasjoner kan store deler av det doxiske feltet komme til overflaten. Her leses dominerende typer maskulinitet oftes som en motsetning til "godtatte" typer femininitet.

2.

Komplementær hegemonisk logikk - entydig eller motsetningsfylt?

Med utgangspunkt i dualistiske logikker i de nord-vestlige kulturer kan "feminine" og "maskuline" idrettspraksiser forstås som to poler på et kontinuum.

3.

Endring og motstand mot endring

Fokus blir på endring og motstand mot endring, fordi dette altså er en overordnet problemstilling i denne studien. Her er hva som tolkes som "godtatt femininitet" og "maskulinitet" sentralt.

4.

Det individuelle nivået.

På (s.45-47 og) s.67-68 ble dette nivået løftet frem for å bidra til å gjøre Bourdieus term habitus mer fleksibel og for å følge opp en sentral kritikk av hegemoniske teori:en under-rapportering av det individuelle nivået. Her skal dette poenget integreres i empiri.

I tillegg får vi tre nye punkter. I nr. 5 skal en analysere nærmere ulike typer femininiteter og maskuliniteter i håndball i Norge først og fremst i forhold til Tyskland,men også i relasjon til Sverige og Danmark.

5.

Maskuliniteter og femininiteter i et internasjonalt håndballfelt.

Her blir termen de-konstruksjon nyttet etter inspiasjon fra Derrida. I hans tekster synes problemer med re-konstruksjon å være fraværende. Dette er ikke gjort tidligere i idrettssosiologi eller i idrettshistorie hverken i Norge eller internasjonalt om et historisk materiale.¹

Deretter drøftes om det er fruktbart å bruke hegemonisk teori som grunnlag for termen hegemonisk maskulinitet. Som avrundning oppsummeres det som er nytt internasjonalt i denne studien.

6.

Er det fruktbart å nytte hegemonisk teori som basis for termen hegemonisk maskulinitet?

Vi skal altså først ta opp spenninger mellom hegemonisk maskulinitet og marginale maskuliniteter, samt mellom femininiteter med større konsensus i forhold til de mer marginale.

Spenning mellom ulike maskuliniteter og ulike femininiteter

Spenning mellom ulike typer maskulinitet og femininitet i en kultur kan skape tvil om en blir tolket som "ekte" kvinne eller mann. Det kan bidra til at en iscenesetter seg som "over-feminin" eller "over-maskulin".

Her er det nødvendig å dele organisert idrett og kroppskulturer inn i ulike felt. Norsk skiidrett er beskrevet som nasjonalidrett her til lands i motsetning til f.eks. håndball. Fotball er lest som den "naturlige" ballidretten med sin lange internasjonale og nasjonale tradisjon. Det norske 7 personsspillet utendørs i håndball ble først forstått som marginalt (og midlertidig), både i Norge og i utlandet.

Kvinner konkurrerte tidlig i ridning, tennis og svømming i motsetning til i friidrett og i langrenn.

Det som er nevnt ovenfor er forhold på nasjonalt plan. Ulike klubber hadde imidlertid forskjellige praksiser i en og samme idrett. Så tidlig som i 1863 skal ei jente ha konkurrert i skihopp i Trysil. 134 år senere - i 1997 - er hopp enda ikke en nasjonal øvelse for kvinner. Asker Skiklub hadde kvinnelige medlemmer i styret og kvinnelige konkurranseutøvere rundt år 1900.

Vi skal her analysere spenninger mellom ulike maskuliniteter og femininiteter i ski, gymnastikk & turn på 1930-tallet.

Ski

Ski som nasjonalidrett kan være symbol på den "stålsatte" mann som hevder seg i arbeid og idrett. Arven fra Centralforeningens "mandige" idretter kan forstås i en "moderne" versjon på 1930-tallet da norske menn vant flere medaljer i langrenn og hopp i OL. Det var først og fremst kvinner som konkurrerte i utfor/slalåm dengang. Kun hopp og langrenn var ansett som nasjonalidretter i ski på 1930-tallet.

Når den kjente norske skihopper Birger Ruud forsvarte utfor i SportsManden i 1936, kan det leses som idrettspraksiser utenfor hegemonisk maskulinitet:

"... han (Birger Ruud) forsikret om at et slikt utforløp var enerverende og hårdt i sig selv. Det var en påkjønning som minst holdt mål med en hård 400-meter i friidrett."²

Det var ikke nødvendig å legitimere langrenn eller hopp som "enerveredne hårdt" med en påkjønning som i en "hård 400-meter i friidrett". Utfor og slalåm kom først på OL-programmet i 1936. På grunn av norske skiledere ble det "bare" en kombinasjonsidrett. Det tolker jeg som to marginale idretter i en hegemonisk maskulin logikk. Norske skiledere kontrollerte konkurransene i skifeltet sammen med svenske og finske ledere, men de hadde her gitt fra seg hegemoniet til "mellom-europeerne". Dette fordi disse ikke skal ha vært så utfordrende som langrenn og hopp. Det synes ikke å ha vært nevneverdig kamp i feltet mellom norden og "mellom-europeerne" om slalåm og utfor.

Når SportsManden og sportssidene i aviser hadde tekster og bilder av mannlige skiutøvere på 1930-tallet synes tegnene som viser til mannskropper i hopp og langrenn å konnotere hegemonisk maskulinitet. Utfor og slalåm for menn ble lite omtalt. Jeg leser her en spenning mellom ulike maskuliniteter i skifeltet. Hvorfor Ruud forsvarte utfor i 1936 skal vi komme tilbake til i delen om det individuelle

nivået.

Når tegene som refererte til norske langrennsskvinner i konkurranser konnoterte en marginal type kvinnelighet på 1950- og deler av 1960-tallet, kan tilsvarende tegn på 1930- og 1940-tallet forstås som en type femininitet som kunne symbolisere fryktinngytende bilder av "kvinnelighet". Unge, svette og kanskje slitne kvinner som gikk sent eller for avsted på ski i langbukser med nummer på brystet, uten kledelige moteplagg som en så i kvinneblader og i annonser om skiplagg for "damer", men i "menns" skibukser har nok vakt forargelse blant mange borgere av begge kjønn. Kanskje enkelte ekstra slitne, høye, kraftige og lite pene kvinnelige utøvere kunne mane fram de reneste skrekkbilder av kvinnetyper. Når samtidig idealbilder av kvinner som unge, vakre, små, vevre og forførende skjønne også var tolket som en type ønsket eller fantasert femininitet, kunne bilde av forventet "kvinnelighet" og lest "kvinnelighet" fra langrennskonkurranser bli for motsetningsfylt for mange. Tegnene som viser til langrennsskvinnenes kropper kunne i en slik kontekst bli konnotert som "sex-extinction". "Femininity and sex-extinction" var tittel på en bok fra 1920, som var skrevet av en kvinne.³ Målet med hennes tekst kan tolkes som et forsøk på å legitimere en avsky mot kvinnebevegelsen, kvinner i politikk og idrettskvinner.⁴

Hun beskrev to typer "kvinnelighet" i det følgende:

"Among women...are two kindred orders;the wholly womanly-pure unallied types of natural woman,wife and mother,sister, friend...They are the Florence Nighingales,the Charlotte Brontes...purifying ethics of Woman and The Home...The abnormal mixed types (mannish women) are,on the contrary,more or less degenerate,structurally,functionally and mentally...The home cannot contain them."⁵

Skrekkbilde av den grelleste skikkelsen i gresk mytologi, Medusa, kan kanskje assosieres med ovennevnte hvis en leser dette i et feministisk perspektiv. (Jfr. s.76.) Den "naturlige" kvinne er plassert i "borgerskapets lune rede":hjemmet. Det er bl.a. Florence Nightingale,"ren" og etisk høyverdig. Den "mannhaftige" kan forstås som utenfor re-presentasjonene av "ønsket virkelighet":unormal og degenerert.⁶ Slike kvinner ble i denne teksten beskrevet i nedvurderende termer,fordi de via sine praksiser utfordret hegemonisk maskulinitet. De ble tolket som "uekte" kvinner. Slik jeg forstår Lundgren og Kroon var det her ikke samsvar mellom indre (kjønnsidentitet) og ytre (praksiser). På s. 73 er spørsmål om hva kvinner gjør med sine kropper viktige,fordi bare de kan føde barn. Ønske om kontroll over egen kvinnekropp kan forstås som "maskulint".

Det kan gi næring til latterlig-gjøring. Stereotypisering av kvinner som kunne tolkes som mannhaftige - "uekte" kvinnelighet - kan både leses eksplisitt og implisitt i tekster om kvinneidrett fra 1890 til 1950.

Et viktig poeng her er at hvis et delfelt i idrettsfeltet, langrenn for kvinner: konkurransefeltet - blir forstått som "kjønnsløst" i hegemonisk maskuline logikker, eller "bare" trussel om dette, kan det være et signal til den enkelte utøver om å gå over til en annen idrett. En direkte eller indirekte trussel om ikke å bli tolket som "ekte" kvinne eller mann er - slik jeg ser det - en vesentlig faktor for å forstå fortellingen om idrett, kroppskultur og kjønn.

Det var nok langt tryggere å drive med den neste idretten som skal beskrives: gymnastikk & turn.

Gymnastikk & turn⁷

Gymnastikk og turn var den største kvinneidretten i Norge til 1991. Kvinnelige utøvere skal ha vært med helt fra 1858. Å drive med gymnastikk kan nesten sidestilles med svømming. Det var ansett som helt grunnleggende for begge kjønn. Fra 1895 kan turn tolkes som akseptert kvinnelighet, fordi kvinnene var med på landsturnstevnet for første gang.

Før Bjørksten revolusjonerte kvinnegymnastikken kunne den forstås som en form for mannsgymnastikk. Hun synes å legge vekt på spesielle "kvinnelige" bevegelsesformer, harmoni mellom kvinnekropp og sjel og egne rytmer. For henne synes kvinner og menn å være essensielt forskjellige med ulike behov for bevegelse. Etter at gymnastikk og turn "skiftet køn"⁸ på 1930-tallet, kan den tradisjonelle maskuliniteten i borgerlig idrett forstås å komme i klemme. Form og allsidighet var erstattet med hurtighet. Den hvitkledde mannlige turner med rett rygg synes ikke lenger å være et entydig symbol på hegemonisk maskulinitet, snarere den fremadbøyde langrennsløperen som vant gull i OL.

Etter at kvinnene hadde fått godtatt sin "anderledeshet", ble det ingen åpen strid da de ikke lenger fikk lov til å konkurrere i lagsturn i en periode fra 1922 eller press på å konkurrere individuelt på 1930-tallet. Det er viktig dersom en skal analysere spørsmål om konkurranser og kjønn. En debatt for eller mot konkurranser blir ofte ahistorisk, fordi konteksten uteblir. Kjønnete praksiser blir dessuten ofte tolket som a priori.⁹ I slike dialoger kan doxa være at det er "mer kvinnelig" ikke å konkurrere,

fordi slike praksiser er konstruert av menn. Det siste er et faktum, men det første er avhengig av hvilket forståelses-paradigme en tar utgangspunkt i. I forskjells-logikker kan en inkludere essensialistiske og dualistiske perspektiver om fastfrosne karakteristika om "femininitet" og "maskulinitet". Her blir forskjeller forstått som "naturlige".

Min forståelse er hverken i fastlåste dualisme konstruksjoner eller i de postmoderne diskurser, der kun lokal empiri synes å gjelde og alt synes å være konstruert. Utgangspunktet er her kvinners tvetydige posisjoner (de Beauvoir og Ortner) og kvinner utenfor menns verden (Irigaray) i hegemoniske maskuline logikker. Videre at praksiser kan leses i spenning mellom indre (kjønnsidentitet) og (ytre) kropp og hvordan en ønsker å iscenesette denne. Det betyr at spørsmål om konkurranse i idrett ikke er et a priori enten eller, men avhengig av kontekster. De kvinnelige utøvernes tvetydige posisjon som både innenfor (fullverdige medlemmer) og utenfor samtidig (ikke med i individuelle konkurranser og i en periode heller ikke i lagskonkurranser) får noen konsekvenser i forhold til mannlige utøvere. Hvis Lundgren og Kroon har rett i at "ekte kvinnelighet" oppfattes som mer konstruert og dandert enn "ekte mannlighet", kan kvinnelige idrettspraksiser i utgangspunktet lettere oppfattes som "unaturlige" i relasjon til menns. Det synes også å stemme med det jeg tidligere har skrevet om at menns praksiser kan forstås som en for-fortelling for kvinners. I slike kontekster kan kvinneligheter leses som mer sårbare og åpne for andres blikk om aksepterte praksiser enn mannligheter. De kan her forstås som hyppigere objekt for andres standarder enn subjekt for egne behov. Merleau-Pontys spenning mellom mennesker som subjekt og objekt kan være relevant her. Jeg har nevnt at kvinnekropper innrammes i språket på en annen måte enn mannskropper. Det bidrar til - slik jeg ser det - at "ekte" kvinner tar opp i seg sin posisjon som objekt for andres blikk på en annen måte enn "ekte" menn. Kvinneligheten er slik sett bare i liten grad utviklet innenfra, men blir først og fremst gitt til dem utenfra av andre (modifisering av Wolf, s.32). Derfor blir kvinneligheten et usikkert prosjekt, fordi den lettere kan tas fra dem.

De andres standarder kan uttrykkes både via kvinner og menn innen hegemoniske maskuline logikker. Her synes kontroll med kvinnekropper å være strengere enn med mannskropper. I slike kontekster kan kvinnelige praksiser i utgangspunktet forstås som underordnet hegemonisk maskuline, men ikke som en a priori-kategori. "Ekte"

kvinner i gymnastikk og turn tolket trolig individuelle konkurranser som marginalt til slutten av 1940-årene, bl.a. fordi de hadde sine alternativer: oppvisninger sammen med andre kvinner med kroppsspråk og i klær som alltid synes å ha vært tolket som akseptert kvinnelig. I gymnastikk & turn kan kvinner imidlertid forstås som underordnet i individuelle konkurranser til 1952, men de deltok tidlig i oppvisninger og i lagskonkurranser. Dominerende logikker i de nordvestlige kulturer synes å ha forstått kvinneturn og gymnastikk som "essensielt kvinnelige bevegelser". Det har skapt noen motsetningsfylte muligheter og begrensninger. Blant de første kan nevnes egne "instruktriser", dominans i antall medlemmer (kvinnelige utøvere som "ekte" kvinner) og idag egne dommere. Når det gjelder begrensninger fra 1860 til 1950 ser jeg bl.a. den mannlige dominansen blant ledere og den borgerlige, tekkelige "kvinneligheten" ("uthevet kvinnelighet" på s.44).¹⁰ Det neste punktet som tas opp kan forstås som en oppsummering av hvorfor håndball ble en kvinneidrett i Norge.

Komplementær hegemonisk maskulin logikk- entydig eller motsetningsfylt?

"Kvinnelige" og "mannlige" praksiser kan tolkes som forskjellige og som to motpoler i en dualistisk logikk om gjensidige utelukkende størrelser.

Friidrett, hopp og langrenn, samt fotball, boksing, bryting og bandy kan stå som de mest entydige eksempler på den ene polen (mannsidrett) i komplementær hegemonisk maskulin logikk fra 1890 til 1950.¹¹ Selv om friidrett tok kvinnene formelt med i 1933, kan de leses som utenfor representasjonene til "maskuline diskurser" om nasjonale mesterskap til rundt 1950.¹² Først i 1951 kan kvinnene tolkes å være innenfor, fordi de fikk lov til å delta samtidig og på samme bane som mennene i et NM. Vi husker at lederen i forbundet, Fladvaad undertegnet et brev om at kvinner ikke burde trene på samme bane som menn i friidrett i 1933 og at han kan forstås som motstander av kvinnefriidrett i forbundet.

Sentralledelsen, med unntak av Kvinneutvalget fra 1947, var også i denne idretten et nesten totalt "maskulint" domene.

I håndball symboliserte kvinnene det første kjønn i konkurransefeltet og mennene andre. I den grad vi kan snakke om en komplementær hegemonisk maskulin logikk i hele feltet kan det være at menn i hovedsak var ledere og kvinner aktive. Kroppene til

håndballkvinnene synes å dominere i det offentlige rom og deres representasjoner av "virkeligheten" synes å gjelde. Logikken kan imidlertid også fungere på et annet plan. En idrett ble enten lest som "kvinnelig" eller "mannlig" og ikke begge deler. Håndball ble ifølge kapittel 9 i hovedsak tolket som "godtatt kvinnelighet". Uten det hadde kvinnene neppe kunnet dominere feltet. Dersom tegnene som viser til mange av dem hadde konnotert "usømmelighet", "frigjort sanselighet" eller på annen måte marginal femininitet eller til og med "maskulinitet", kunne de ha blitt lest som en trussel til hegemonisk maskuline logikker.

At enkelte tekster fokuserte på håndball som mannsidrett, forstår jeg både som en bekreftelse på at kvinnenes representasjoner dominerte og et forsøk på endring.

Når mannskropper synes å iscenesette seg som tøffe håndballspillere, ble ikke tegene - slik jeg ser det - konnotert som hegemonisk maskuline, fordi de ble tolket som dårligere konkurranseutøvere enn kvinnekroppene. Det var hele tiden bevegelse i håndballfeltet. Forsøkene på å innføre 11-mannshåndball for menn fra 1948 kan også forstås som forsøk på å endre en "feminin" domans i konkurransefeltet og å forandre innholdet i en komplementær logikk (mannshåndball var viktigst), men ikke selve strukturen. Denne innsatsen kan tolkes som halvhjertet, bl.a. på grunn av problemer med å avvikle de vanlige 7-personskampene.

Mannshåndball ble omtalt som "kastret fotball" av mannlige fotballdommere og journalister.¹³ Dette har jeg forklart i kapittel 9 som et uttrykk for at fotball ble forstått som det "naturlige" ballspill for menn, 11-mannshåndball var den dominerende versjonen internasjonalt og norske menn spilte så og si bare "unaturlig" 7-persons utendørs. Denne versjonen ble lest som mindre betydningsfull enn fotball, 11-manns- og 7-persons-håndball innendørs. Dessuten- og ikke minst viktig - mennene ble altså tolket som dårligere enn kvinnene.

Med utgangspunkt i min tolkning av sosial konstruksjon av kjønn i psykoanalysen og feministisk kritikk av sider ved denne, kan vi påpeke dette: Håndballkvinnens kropper kan ikke leses som mangelfulle eller symbolsk kastret.

Kan mannskropper i håndball på bakgrunn av det som er nevnt forstås som skjebne i en komplementær logikk? Det har jeg ikke sett integrert i teori i idrettsfag i akademia før. ....

Anatomi og fysiologi (biologi) har blitt tolket som skjebne for kvinner i flere idretter. Menns styrke og muskler hjalp norske håndballspillere ingen ting så lenge de tapte for svenske menn og ble forstått som dårligere enn kvinnene. På denne måten ble mannskroppers anatomiske og fysiologiske fortrinn når det gjelder hurtighet og styrke irrelevant.

Ifølge Bourdieu kan logikker som skal legitimere en hierarkisk kjønnsorden leses som tilfeldige. Vi skal problematisere forutsetninger for å nytte slike arbitrære logikker. Når kvinnekropper aldri ble skjebne i håndball, hva da med mannskropper? **Forutsetningen for å nytte slike logikker i hegemonisk maskulinitet er at det foreligger en hierarkisering, en ordenskategori, som har kraft i seg til å legitimere en kroppslig-gjøring av kollektive sosiale praksiser som "naturlige".** Det er på dette punktet de to kjønn har forskjellig betydning i en historisk kontekst.

Mannskropper i håndball ble aldri latterlig-gjort i media slik kvinnekropper i f.eks. friidrett ble det. Ifølge kapittel 7 ble mange kvinners "breie bekken" og "bryster som slenger hit og dit" tolket som "unaturlig" i friidrett. I håndball ble f.eks. aldri menns høyere, tyngre, kraftigere kropper fremstilt som pesende muskelbunter med liten fleksibilitet i ledd og dårlig hjernekapasitet når de stadig forsøkte å skyte mot muren til svenske menn. Hegemonisk maskuline logikker i idrett og media satte noen klare grenser når det gjaldt latterlig-gjøring av mannskropper. Menns reproduktive organer - kjønnsorganer - kan fra 1890 til 1950 tolkes som "hellig-gjort" i dominerende "borgelige" idrettskulturer i motsetning til kvinners. Med utgangspunkt i tekster fra leger i bl.a. idrett og annonser om korsetter, undertøy og klær kan en antyde at kvinnekropper kan forstås som objekter for menns blikk i det offentlige rom, mens mannskropper var påkledd og private. Det var følgelig ikke mulig å hente bilder av eller forestillinger om halvnakne menn som poserte i konkurranser om verdens peneste mann fra 1930-tallet, slik kvinnelige skjønnhetskonkurranser regisert av menn kunne gi næring til kvinnelig underordning. Historikeren Bonde har vist at idrettsmenn i Dansk Atlet Union iscenesatte seg som halvnakne kroppsbyggere i 1902-17.¹⁴ Disse kan for det første i hovedsak leses fra arbeiderkulturer og marginale i forhold til dominerende "borgelige". For det andre var konteksten idrettspraksiser og sist ble disse konkurransene karikert i media.

Mannskropper i håndball kan mot denne bakgrunn ikke forstås som

skjebne i hegemonisk maskuline logikker.

Håndball kan imidlertid tolkes som spesiell i forhold til de fleste andre når det gjelder kjønnsens relative posisjoner i konkurransefeltet og i striden om dominans i det offentlige rom. I det følgende kan vi analysere endringer og motstand mot endring av hva som kan forstås som "feminint" og "maskulint".

Endringer og motstand mot endringer

Ifølge Goransson er som vi så i kapittel 3 "mannligheten" knyttet til kontroll og overordning, fordi denne forstås som den første analytiske kjønns kategorien.¹⁵ Av dette utleder hun at den derfor er mer følsom overfor forandringer i bl.a. makt og status. Hun påpeker også at "mannligheten" historisk sett (utenom idrettsfeltet) synes å være snevrere definert enn "kvinneligheten".¹⁶ Mens kvinner har kunnet gå ut og inn i "mannlig" definert arbeidet (f.eks. under og etter 1. og 2. verdenskrig) har det vært vanskeligere for menn å gå ut og inn av "kvinnelig" definert arbeid. I det følgende skal vi se at dette ikke kan tolkes som en dominerende trend i idrettsfeltet i et sportlig-gjørings perspektiv til 1950. Det er snarere "kvinnelighet" (her: godtatt type kvinneligheter) som synes å bli definert som snevrere enn godtatt type mannligheter. Hennes tese om at "kvinnelighet" ofte tolkes som motsetningsfull, mens "mannligheten" fremstår som mer entydig,¹⁷ synes imidlertid også å gjelde i idrettsfeltet.

Goransson syn på "mannlighet" som mest følsom overfor endringer synes å støtte opp om Kimmels tese. Ifølge han synes forholdvis store endringer i kjønnsrelasjoner ofte å være en trussel mot "maskulin" identitet. (Jfr. s.157.) Vi skal se om hegemonisk maskulin dominans kan forstås som truet i norsk organisert idrett særlig fra 1890 til 1950.

Spesielt kvinners praksiser synes å endre seg fra 1890 til 1950. Barnetall i ekteskap sank fra knapt 5 rundt 1890 til 2,4 i 1950. Det er en merkbar forskjell, fordi tidsfasen for omsorg av barn ble mindre. At kvinner fikk stemmerett kan leses som en viktig symbolsk handling. De ble nå tolket som tilregnelige og såpass "rasjonelle" at de kunne være med på å bestemme et lands fremtid. Borgerskapet i byene fikk elektrisitet, mere praktiske kjøkken, bad og telefon. Det endret husarbeidet til kvinnene. Klærne ble lettere og mer praktiske. Nye "kvinnelige" idrettspraksiser kan tolkes å være i

forkant i disse prosessene. Et annet viktig forhold er at ungdomstiden ble lengre, fordi puberteten skjedde tidligere og utdanning og senere arbeidsløshet (blant enkelte grupper) utsatte voksenlivets plikter. Dette er viktig, fordi det var flest unge ugifte kvinner som drev med konkurranseidrett.

Vi skal først belyse i hvilken utstrekning legers tekster kan forstås som motstand mot endringer mellom kjønnene, fordi de kan sies å dominere feltet anatomi, fysiologi og treningslære etter 1. verdenskrig. Deretter blir enkelte eksempler fra ulike idretter inkludert.

Ifølge kapittel 2 og 3 skal vi også inkludere kommende, dominerende og vikende idrettspraksiser for å vise endring og motstand mot endring som et viktig ledd i dynamiske prosesser i hegemonisk maskulinitet.

Williams tre termer om kommende, dominerende og vikende blir brukt i betydningen "borgerlige" idrettspraksiser i hegemonisk teori.¹⁸

Vikende (residual) forstås som forskjellig fra "gammeldags" (archaic).¹⁹ De førstnevnte ble produsert (effektivt) i fortida (da de "var" dominerende) og er fremdeles aktive i de kulturelle prosessene i nåtida, men altså ikke lenger dominerende fordi de er delvis inkorporert i dominerende praksiser. Det som ikke er inkorporert kan forstås som alternativer og opposisjonelle utfordringer for de dominerende. Kommende praksiser kan tolkes som nye betydninger, verdier og nye relasjoner.²⁰ Slike skapes kontinuerlig. Ifølge Williams er det vanskelig å skille mellom de elementene som utgjør en ny fase av de dominerende og de som er alternative og opposisjonelle.²¹ Dette er ikke entydig. Mitt bidrag blir her å presentere to viktige elementer for å klassifisere praksiser som kommende (alternative og/eller opposisjonelle). For det første må det være kamp i feltet mellom dominerende og kommende og for det andre - og det viktigste - må posisjonene mellom dem stå steilt mot hverandre. Det skal vi drøfte nærmere under marsj og friidrett.

Ifølge Blom kan reaksjoner på grunnleggende endringer i livsvilkår være tvetydige.²² Jeg vil legge til: mangetydige. Kimmels frykt for endring - slik jeg bruker dem - er med i marsj og i friidrett, mens Williams tre prosesser om idrett nyttes også i analysen om skøyter. Først, metaforer fra 1915. Deretter kommer enkelte kommentarer om essens og seksualitet.

Tekster fra leger: metaforer på akseptert kvinnelighet og mannlighet

I det følgende blir enkelte metaforer på "borgerlig kvinnelighet" og en om tilsvarende "mannlighet" presentert med utgangspunkt i en artikkel av legen Torgersen fra 1915. (Jfr. s.167-170.)

"Det er ikke rationallyt at sigte mot en utvikling av muskel-systemet hos kvinden,likesaa lidt som det er klokt at lægge an paa forøkelse av muskulaturen hos barnet...Det vilde være at øve vold mot deres kvindelige natur istedet for at utvikle den,paa dette tidspunktet at anvende muskeløvelser,til hvilke de ikke er skikket ... "Trækdyr-tilstanden" er for kvinden ikke alene en moralsk fornedrelse,men den er ogsaa en fysisk ruin...Sådanne (muskel) øvelser...vilde ogsaa medføre deformationer - de vilde ha en ugunstig indflydelse paa formernes skjønhed."²³

Jeg vil her fokusere på muskeløvelser i relasjon til termene "deres kvindelige natur", "fysisk ruin","deformationer" og "formenes skjønhed". Jeg minner om Borchgrevink og Solheims forståelse av metaforer i et kjønnspektiv,der "kvinnelighet" ble tolket å være innrammet og innlemmet i språkets dypstruktur på en annen måte enn "mannligheten". (Jfr. s.106.)

Et viktig element i denne heteroseksuelle dypstrukturen er at "ekte borgerlige" kvinner er konstruert som blivende mødre og objekt for menns seksualitet (kulturell skjebne),mens menn var "ekte" når de forsvarte kvinner og drev med muskeløvelser.

Begrepene "deres kvindelige natur" leser jeg som en avstand til kvinner som "det annet kjønn" i forhold til "oss menn",som det første. Det er "vi menn fra borgerskapet" som definerer hva som kan aksepteres av kvinnelige og mannlige praksiser. Den "kvinnelige natur" kan også som før nevnt tilsynelatende oppfattes som en real essensialisme om fastfryste egenskaper som ikke bør endres,selv om det rent faktisk bør tolkes som nominal essensialisme. Det forstår jeg som en strategi for å unngå uønskede endringer i hegemoniske maskuline logikker.

Begrepene "fysisk ruin" og "deformationer" i relasjon til "kvindelig natur" kan her forstås som metaforer på reduserte kvinneligheter i bilder om døds- istedenfor livsprosjekter.

Det sistnevnte er her bare de som bidrar til å skape kvinner som objekt for menn (skjønnhet,kone) og som mor for hennes barn.

Jeg tolker disse metaforene som meget følelsesladde og som klare posisjoner i spørsmål om sosialisering av jenter og kvinner i 1915. Dette var før kvinnelige praksiser i stor grad ble endret på flere felter i samfunnet. Slik sett kan de tolkes som vikende praksiser, som ikke bare døde "naturlig" bort,men måtte gi tapt i en konflikt med kommende praksiser.

Det følgende skal handle om metafor på "mannlighet":

Selv hos "brytersken" er musklene liksom utvisket av fettvæv og danner ikke de tydelige og skarpt tegnede fremspring, som er mandekjønnets vuggegave."²⁴

Tydelige og skarpt tegnede muskler kan her tolkes som en slitt metafor på "maskulinitet". Metaforen har ikke lenger noen semantisk spenning, fordi den leses som tilnærmet bokstavelig. Menn **er** muskler og kropp. Det ligger - slik jeg ser det - som en dypstruktur i vårt språk og som et mulig positivt ideal om hegemonisk maskulinitet, dersom det ikke blir et bilde på en mann som kun "pumper jern" og har liten hjernekapasitet. Jeg har tidligere vist at borgerskapets menn ikke så lett kan tolkes som slike overdimensjonerte muskelmenn (Bonde), men først og fremst arbeiderklassens. I Torgersen tekst forstår jeg mannekjønnets vuggegave som en meget positiv egenskap ved menn.

Legene kan leses å legitimere kulturelle tolkninger av kjønn som "naturlige" og ikke som sosiale konstruksjoner avhengig av kontekst. "Den kvinnelige essens" i disse tekstene kan tolkes som stadig snevrere fra 1890 til 1950 i betydning faslåste universelle karakteristika av "kvinnelighet". Fra å inkludere nesten alle kulturelle praksiser til gifte kvinner i og rundt et fremtidig møte med fødsel og barn til "bare" "de kvinnelige kjønnsfunksjoner" (les:menstruasjon og graviditet) på 1930-tallet. Samtidig kan godtatte typer av kvinnelighet sies å bli mer romslig til også å få med mange konkurranseidretter. "Den mannlige essens" kan forstås som mer entydig og overordnet i hele perioden: familiens overhode, kvinnens forsvarer, videre egenskaper som sterke muskler (spesielt biceps), gode nerver, konkurranse-utøvere og det kjønn som i kraft av sin posisjon og "naturlige rett" til å legitimere og tolke idretten og å være dens forsvarer, ledere, trenere og dommere.

I Toftes tekst var det kvinnelige kjønnsorganet beskrevet som "negativt", fordi det var skjult for det mannlige blikk og det mannlige som "positivt", fordi det var synlig. Dette kan tolkes som et eksempel på det Bourdieu har kalt tilfeldig og "kvasi-objektiv" legitimering av hierarkier (skjult og synlig) og Lakoffs og Johnsons fremstilling av metaforer som et tegn på ikke-tilfeldige elementer i en kultur, men hva denne synes er av høy og lav verdi (positivt og negativt).²⁵ Skjerves tekst om menn som har fjernet testiklene og dermed mistet sin manndom og "rygggrad" kan gi næring til homofobiske logikker: frykt for ikke å iscensette seg som tilstrekkelig "maskulin" i en test med andre menn.

At idrettskulturer legitimerer dominans ved å verdsette muskler og hurtighet i mannskropper, fordi de kan tolkes som bedre enn kvinnekropper er ingen ny oppdagelse. Når de imidlertid samtidig legitimerer utestengning av kvinnekropper ved å negere de organer som skaper liv, kan dette forstås som "maskulinitetens" problem. Det som bare kvinnekropper er i stand til å gjøre nedvurderes for ikke å produsere mannskropper som mangelfulle i en hegemonisk maskulin dualistisk logikk. Med utgangspunkt i Kimmels antakelse om at forholdsvis store endringer i kjønnsrelasjoner kan det forstås som en trussel mot "hegemonisk maskulin" identitet.

Legetekster kan leses som en for-forståelse for praksiser i idrettsfeltet. Vi skal her først ta opp en vinteridrett: skøyter og to "sommeridretter" som ble administrert av samme forbund til 1936; marsj og friidrett.

Skøyter

Vi skal først konsentrere oss om kunstløp og avslutte med lengdeløp. Skøyter er som nevnt på s.209-212 spesielt interessant fordi begge kjønn var med nesten helt fra starten og fordi en av øvelsene, kunstløp, var først i hovedsak tolket som en "mandig" idrett og deretter som en "kvinnelig".

Vi skal inkludere Williams termer om vikende (estetikk i skøyter), dominerende og kommende (konkurranser for kvinner) idrettspraksiser her.

Allerede fra 1860-tallet skal det ha vært vanlig å se gutter drive med kunstløp.²⁶ Axel Paulsen var verdensmester i kunstløp og lengdeløp på 1880-tallet. Fra 1894 var begge grener NM-øvelser. At Centralforeningen stadig oppfordret klubbene til å starte med kunstløp for menn, tolker jeg som at lengdeløp var mer populært:

"... at man bør søge at vække mere almen interesse for **kunstløb** paa skøiter... Først og fremst bør der legges vægt på smuk og naturlig **gang**, saa man virkelig kan **gaa** på skøiter, før man indlader sig paa kunster."²⁷

Dengang var som før nevnt det estetiske en viktig dimensjon også ved "mandige" idretter:²⁸

"Sansen for legemets skjønhed ... vilde den være veiledende ... Boldspilleren vilde staa over sit boldtræ med rettet rygg og holde brystet frem under løb i marken. Roeren vilde ikke lade sig trække krum, men med stærke rygmuskler rette sig i hvert tag og holde hoveddet oppe. Bicyclisten vilde ikke sidde med sin nu snart bekjendte, latterlige pukkel, ikke en gang under det hidsigste løb. Og

- de vilde alle vinde i kraft og udholdenhed".²⁹

Jeg forstår dette som et generelt fenomen i "maskuline" idrettspraksiser fra 1860 til rundt 1900-1910.³⁰ At en bøyd rygg på racersykkel ble beskrevet som en "latterlig pukkel" tolker jeg som et eksempel på at det enda var "naturlig" å ha den rett, men at det var kamp i feltet om dette ("nu snart bekjendte, latterlige..."). Det var også militære mesterskap i kunstløp rundt år 1900. Når det ikke meldte seg noen løpere til disse konkurransene i 1903 tolker jeg som et signal om at denne idretten ikke lenger uten videre kunne inkluderes i hegemoniske maskuline idretter. Fra begynnelsen av 1890-årene kan kunstløp leses som vikende. Det synes å være mer "mandig" å drive med lengdeløp ettersom idretten ble mer sportlig-gjort (bl.a. internasjonale og nasjonale organisasjoner, enighet om regler). At kunstløp hadde rekrutteringsproblemer blant menn rundt år 1900, gjorde ikke situasjonen lettere for neste generasjon: på andre halvdel av 1920-tallet. Fra da av var kvinners posisjon i samfunnet endret på vesentlige felter. Kvinnene hadde allerede deltatt i NM i parløp fra 1907 og i single fra 1912. Oscar Mathisens verdensmesterskap i lengdeløp fra 1908 - uten at norske menn nådde opp i tilsvarende konkurranser i kunstløp - er også et moment som bidro til denne utviklingen.

I en komplementær hegemonisk maskulin logikk, der en idrett enten blir definert som "kvinnelig" eller "mannlig", forstår jeg kvinnenes inntog i kunstløp som et viktig bidrag til å endre synet på "femininitet" og "maskulinitet". Feltet kunstløp kan leses som et område der kjønnes relative posisjoner var i kamp i konkurransefeltet. Etter hvert som mennene uteble, kom flere kvinner inn. Det var for øvrig ikke bare et norsk fenomen.

I 1929 var det kun en deltaker i kunstløp i det årlige skolestevnet i Oslo. Det tolker jeg som en indikasjon på at kunstløp på skøyter ikke lenger er definert som en av de hegemoniske maskuline praksiser. To år tidligere hadde Norge fått en kvinnelig verdensmester i denne grenen, Sonja Henie. Fra da av overtok kvinnene definitivt dominansen i konkurransefeltet her til lands.

Det var rundt 45 år etter at Axel Paulsen var verdensmester i kunstløp og 70 år siden det skal ha vært den "naturlige" idretten for unge gutter.

Kunstløp utviklet seg til å bli en uinteressant gren - vikende - for menn i hegemonisk maskulin logikk. At mannlige ledere dominerte, hindret ikke kvinnene å få sine representasjoner av "virkeligheten" i kunstløp om at dette var blitt en "godtatt kvinnelig" praksis når

denne idretten var på vei til å bli vikende i forhold til dominerende maskulinitet. I et idrettsfelt som generelt synes å være dominert av hegemonisk maskulinitet, er det imidlertid problematisk å reprodusere andre typer maskulinitet som var like populære som den dominerende. Det er ifølge s.42-43 ikke plass til flere likeverdige typer av maskulinitet i en hegemonisk logikk. Lenge synes imidlertid lengdeløp og kunstløp å kunne fungere side om side, selv om førstnevnte praksis kan sies å ha vært mest populær.

Hvordan kan det forklares?

For det første tolker jeg at det ikke var særlig kamp i feltet før på 1890-tallet. Da er det lettere for andre praksiser å fungere samtidig og det betyr mindre å bli lest som marginal. For det andre: så lenge skjønnhet og den rette rygg i lengdeløp (roing og sykling) var tolket som viktige elementer i "mandige idretter" synes skillet mellom kunstløp og lengdeløp ikke å være så skarpt som idag. Mange kan ha forstått dem som en og samme idrettspraksis. Axel Paulsen hadde som nevnt vært verdensmester i begge grener i samme tidsperiode. (Jfr. tolking av langrenn, hopp og utfor som en idrett spesielt før år 1880.)

Vikende idrettspraksiser er ikke ute av bildet for alltid. Estetikk er fremdeles inkorporert i kunstløp (turn og skihopp) for menn. Bildet kan endres: kunstløp for menn kan igjen - etter år 2000 bli populært blant menn.

Kan konkurranser i kunstløp for kvinner leses som et nytt element i hegemoniske praksiser eller som kommende praksiser?

Der det er kamp i feltet (her mellom kjønnene) og der posisjonene kan forstås å stå steilt mot hverandre, tolket jeg som før nevnt som alternative eller opposisjonelle praksiser. Det synes ikke å være tilfelle i kunstløp på skøyter for kvinner. Derfor betrakter jeg disse praksisene som nye elementer i allerede dominerende.

Hva med lengdeløp for kvinner?

Like etter at kunstløp var blitt en godtatt kvinneidrett i Norge, begynte kvinnene å innta konkurransefeltet i lengdeløp på nasjonalt nivå. I 1932 var det første uoffisielle NM. Fordi Norge fra da av fikk kvinnelige utøvere som hevdet seg i verdensmesterskap, var det vanskelig å definere kvinner ut av denne idretten. Da Laila Schou Nilsen var verdensmester på fire distanser, søkte forbundet CIO i 1938 om å få lengdeløp på OL-programmet i 1940. Det ble som kjent ikke noe av disse lekene. Hegemonisk maskulin logikk synes å løse spørsmålet om kjønnes

relative posisjoner i lengdeløpsfeltet ved å gjøre kjønn irrelevant når det gjaldt Laila Schou Nilsen. En kvinnelig verdensmester forstår jeg som **over** kjønnsdikotomien så lenge hun beviste sin styrke som verdens beste. Ellers tyder pressen på at tegnene som viser til lengdeløpskvinner først synes å bli konnotert som en motsetningsfylt, men interessant type ny femininitet (jfr. fig.2 s.213). Seerne til figur 2 er menn. Tegnene kopler biologi, primære og sekundære kjønnskarakteristika (kvinnerumper) til tertiære (langbukser, sminke, ligge på magen). Konteksten skøyte løp latterliggjøres idet tegnene som viser til skøytene ikke synes å passe sammen med resten av tegnene. "Ekte" kvinnelighet på en skøytebane kan i 1932 forstås som varianten kunstløpskøyter på bena, med skjørt/kåpe og ikke bukser. Da norske kvinnelige skøyte løpere i den "maskuline" grenen var verdensmestere fra dette året, var det vanskelig å fortsatt latterliggjøre "damene" på tegninger. Deres prestasjoner krevde respekt. Å iscenesette seg i stillongs eller "umoderne" bukser var langt fra strategisk for en ny kvinneidrett. Skjørt/kjole sammen med lengdeløps skøyter synes for motsetningsfylt for de fleste, fordi idrettsfeltet var lengdeløp og ikke kunstløp. Derfor ble det heller aldri en kombinasjon. Her kom akseptert kvinnelighet i klemme. De fleste valgte derfor kunstløp. Ikke bare var klærne gale, men også fottøyet, bevegelsene og selve idrettsgrenen. Etter hvert som leserne forstod at kvinnene var blant de beste i verden, kan tegnene som viser til disse kvinnene ha konnotert "maskulin-femininitet", sex-extinction - kjønnsløshet - og utenfor kjønnsdikotomiseringen samtidig. Siden Laila altså var suveren i flere idretter, tolker jeg henne som utenfor denne todelingen så lenge hun var verdens beste på skøyter til 1946. Da synes ikke Norges Skøyteforbund å være interessert i norsk internasjonal representasjon her. Fra da av kan feltet leses som en nesten total mannlig dominans, der det ikke kan sies å være rom for en underordnet gruppe som ikke kunne forstås som en akseptert type femininitet. Vi skal ikke glemme at grenen hadde lange tradisjoner med mannlige seire i verdensmesterskap og i OL. Det var langt vanskeligere å få lengdeløp tolket som "en godtatt type femininitet" enn kunstløp. Ikke bare pga klær og bevegelser, men fordi så mange menn synes å identifisere seg med denne grenen. Lengdeløp for kvinner kan både tolkes som kommende kvinnelige praksiser og elementer av en dominerende. Først det siste: Fordi Norge tidlig fikk utøvere i verdenstoppen ble denne inkorporert i dominerende praksiser, selv om den kan forstås som "mannhaftig kvinnelighet" hos utøvere som ikke var i verdenstoppen. Da Norge

ikke hadde noen stjerner lengre, kan den tolkes som alternativ eller kanskje opposisjonell. Denne grenen ble som vi så til slutt usynlig. Det kan dessuten leses som mye større kamp i feltet i lengdeløp enn i kunstløp. Dersom mennene hadde forlatt lengdeløp, hadde trolig utfallet blitt anderledes for kvinnene.

De siste idrettene er marsj og friidrett. Her er fokus på utviklingen i lys av min tolkning av tre prosesser i hegemonisk maskulinitet.

Marsj

Marsj skal ha vært en "mandig" praksis i friidrett på 1890-tallet i Kristiania. Denne idretten ble veldig populær i flere samfunnsklasser og begge kjønn fra 1930 til 1932 (jfr. s.249-251). Fokus er her på striden om kvinners deltakelse i Arild-marsjen. I likhet med striden om friidrett for kvinner kan også denne forstås som en generasjonskonflikt, siden de beste kvinnelige utøverne synes å være unge (og ugifte). At det var praksiser til eldre mannlige sentralledere om status quo og unge kvinnelige konkurranseutøvere som synes å stå mot hverandre, tyder på at kjønn kan leses som den konstituerende kategorien. Et element i hegemonisk maskulin logikk i perioden 1890 til 1950 var at eldre menn visste "naturlig nok" hva som var best for yngre kvinner både i utdanning og i idrett.

Konkurransen i 1932 synes å bidra til at store deler av det doxiske feltet kom til syne. Marsjen fant sted i begynnelsen av oktober og det regnet og var kaldt. 205 kvinner og 970 menn var påmeldt. Mange kvinner gikk fort, ble varme og svettet. Enkelte hadde brettet strømpene nedover leggene. Antrekket var "høist forskjellig". Noen hadde bukser, andre knickers, mens de fleste hadde "korte skjorter" (dvs. skjorter rett nedenfor knærne). Lederen av forbundet, Fladvad, som var over-dommer synes ifølge SportsManden hverken å like mangfoldet av antrekk (påkledningen var "lettsindig") og at "damene ... blottet sine legger" og armer. Han tilkalte ifølge ovennevnte blad hjelp fra "høyere makter" (en kom "Gud hjelpe mig i strand-pyamas"). Det var ikke vanlig å kommentere kvinnes antrekk på denne måten. Neste år - etter at forbundet hadde godkjent marsjkonkurranser for 1933 - ble de forbudt. Det synes å bli legitimert med kvinners helse.

"Uønskede femininiteter" kan leses som et doxa og en for-forståelse i organisert idrett: Bare armer og legger, synlige kvinnekropper under tøyet på grunn av svette og regn ("bare ... bryst i slud og regn")

på offentlige veier.

Hvordan møtte idrettslederne denne utfordringen? Leger og mannlige sentralledere synes først å arbeide for å opprettholde tidligere praksiser ved å fokusere på helse, kulde og usømmelige klær. Tegnene som viser til slike kvinnekropper kan konnotere uønsket kvinnelighet. Det ble lest som "unaturlig" og ikke sosiale konstruksjoner. I en slik kontekst kan de skape motstand hos de av begge kjønn som ønsker status quo.

En mulig redsel for kvinners seksualitet er inkludert i hegemonisk maskulin logikk. Hysteriets gullalder - fra 1870 til 1914 - var ikke langt unna 1933. Et "hysterisk fruentimmer" var et begrep som kan leses som stereotyp kvinnelighet uten kontroll over kroppens nerver. Avhengighet av kvinners seksualitet er ifølge s.52-54 også en side ved denne logikken, men under kontroll av mannen. For "borgerskapet" i Oslo på 1930-tallet betydde det "anstendighet", spesielt i det offentlige rom. Uanstendighet kunne kanskje her assosieres med kvinner med en umettelig seksuell appetitt. Det finnes i mange versjoner i eventyr, som kan være eksempler på uartikulerte idealbider av kvinnelig- og mannligheter. (Jfr. s.74.) Aktuelle eksempler kan være "Jenten som skulle akte møydommen sin" og "Steke vafler".³¹

I disse eventyrene kan "kvinnelighet" være metafor på "utrolig elskovslyst". At bilder av slike typer frigjort femininitet kunne skape motstand hos "borgerskapets" kontroll av kvinnekropper synes sannsynlig. 1920- og 1930-tallet var en ny fase for mange unge kvinner med lengre tid mellom kjønnsmodning og giftemål, lette klær, mer utdanning og større bevegelsesfrihet enn sine mødre.

Også den kvinnelige leder av Kvinnekomiteen synes å være mot en type kvinnelighet som kunne tolkes som sensuell og seksuelt frigjort. Hun synes imidlertid ikke å være prinsipielt imot slike konkurranser, bare de foregikk på landeveier der få mennesker kunne bivåne konkurransen. Imidlertid synes denne tolkningen å være en endring som ikke de aktive ønsket.

Lokale mannlige idrettsledere i Arild og Torshaug synes å arbeide aktivt for å legitimere endrede (kommende) praksiser ved å forandre hegemoniske maskuline logikker om kjønn i marsjfeltet. De skrev brev til sentralidrettslederne og uttalte seg offentlig. Det kan også være et eksempel på at hegemoniske logikker ikke stemte overens med hegemoniske praksiser i perioden 1930-33, fordi kvinner hadde deltatt

i marsjkonkurranser etter initiativ og press fra lokale klubber. Sentrale friidrettsledere kan i en slik kontekst leses som "tvunget" til endring pga stort press i feltet; men kun som strategi i en hegemonisk maskulin prosess. Målet for lederne var å beholde dominansen over de populære marsjkonkurransene. I "forhandlinger" med lokale ledere måtte de godkjenne slike konkurranser, ellers ville kanskje andre grupper teoretisk sett ha overtatt hegemoniet eller styret i NLFI kunne blitt blandet inn.

Tekster fra intervju med den kvinnelige utøveren som vant i 1932 kan også forstås som strategisk på et annet plan: Hun nyttet godtatte logikker om helse og trening for menn for å legitimere de nye kvinnelige praksisene.

Resultatet av striden ble et kompromiss. Det var ikke lenger lov å arrangere konkurranser på distanser over 6 km og med sekk på ryggen. Det ble vanskeligere å bli tolket som "ekte" kvinne i marsjfeltet. Strengt regler om gå-teknikker og anstendige klær ble innført senere. Kvinnene ble til og med pålagt å bruke bysteholder da marsj ble inkludert i et nytt forbund: Norges Gangforbund.

Dette er et eksempel på at ikke all utvikling om endring i sportliggjøringsprosesser kan forstås som fordel for flest mulig kvinner. Antall kvinner som deltok ble betrakelig mindre etter dette. Det gjaldt også for menn. På s.15-18 viste jeg at viktige kriterier i prosesser om sportlig-gjøring er prestasjonsorientering og konkurranse i hegemoniske maskuline logikker. Da trengs klare regler for å kåre en vinner. I marsj var det bl.a. viktig å kunne skille utøvere som gikk hurtig og de som løp. Det skapte problemer for de som bare var med for å mosjonere og ikke sette rekorder. Derfor sluttet de fleste, mens konkurranser for de få på idrettsplasser økte.

Kvinnens deltakelse i marsjkonkurranser kan tolkes som kommende praksiser fra 1929. 1932 var et foreløpig høydepunkt når det gjelder antall deltakere. Fra oktober 1932 tolker jeg det som en klar kamp i feltet. Den mannlige sentralidrettsledelsen vant striden om regler og kontroll fra 1933, men de mistet de fleste deltakerne.³²

Sentralledelsen i Norges Friidrettsforbund (som altså først hadde ansvar for marsjkonkurranser) møtte stadig nye utfordringer når det gjaldt kvinnens praksiser i relasjon til hegemonisk maskulinitet i idrettsfeltet.

Friidrett

Dette avsnittet kan forstås som et eksempel på at sosiale strukturer som konstruksjon av kjønn og klasse ikke bare bør forstås lokalt, men også nasjonalt og internasjonalt. Jeg skal forsøke å vise at "store fortellinger" - der empiri kan dokumenteres - synes fremdeles å ha relevans i teorier om kjønn.

Også i friidrett synes maskuline hegemoniske logikker å motsette seg endrede praksiser som ikke bare gjaldt nasjonale mesterskap for kvinner i Norge, men også kvinnelig friidrett generelt. Trykket fra kvinnene og deres mannlige medspillere synes å være størst i 1931-33. Det var i denne perioden kvinnene synes å bryte gjennom offentlighetsmuren. Et symbol her kan som nevnt på s. 115-116 være "Kvindesiden" i SportsManden.

Presset fra friidrettskvinnene kan imidlertid ikke tolkes som stort. Det var få klubber og deltakere. Pressen formidlet hyppig skrekkbilder av kvinnelige friidrettsutøvere. Enkelte er presentert i kapittel 7. Her skal vi analysere ett fra 1931, da kvinnefriidrett fikk god dekning i SportsManden:

"Og vi tenker på friidrettsgalskapen, efterapingen av de maskuline idrettsøvelser, som har grepet slik om sig blant moderne jenter. Vi husker med gru på forvridde ansikter og stygge muskler, bein som minner om syklist og bryster som slenger hit og dit.- Kalvbenet og med store "pomper" vrir de sig over høidelist og målstrek."³³

Merleau-Pontys forståelse av kropp og anatomi og mening som uadskillige og Lundgrens overskridelse av primære, sekundære og tertiære kjønnskarakteristika i dualistiske logikker kan være frukbart her. Tegnene som viser til kvinnekropper kan konnotere feil kropp på feil tidspunkt til feil sted: forvridde ansikter, bryster som slenger hit og dit og store "pomper" (rumper). Disse kroppene hadde en annen anatomi og fysiologi på enkelte punkter enn menn. Mange av kvinnene snakket med andre stemmer, fordi de gjennomgående hadde et høyere toneleie, nyttet kanskje andre formuleringer og hadde andre klær enn mannlige utøvere.³⁴ De ble derfor ikke forstått som "ekte" kvinner.

Den kjønnete ordenskonstituering konstrueres og rekonstrueres gjennom idrettslige praksiser med utgangspunkt i kroppslige prestasjoner. Så lenge menn oppfattes som best, raskest og sterkest og dominerer ledelsesfeltet i friidrett og organisert idrett, vil det være potensialer for å latterliggjøre kvinnekropper og kvinners seksualitet.

En kvinne svarte på ovennevnte artikkel:

"Onkel Carl hevder i et nokså sentimentalt innlegg... som er

typisk for konservative mannfolk av den eldre skole... Det er aldeles feilaktig å tro at friidrett bevirker "stygge muskler"... og hvad kvinnen angår, har hun i de fleste tilfelle bare godt av litt mere muskler og litt mindre fett... Onkel Carl vil ikke ta friidrettskvinnene alvorlig... Enten en mann eller en kvinne segner om av utmattelse ved mållinjen kan bli hipp som happ. Hva som er uskjønt og ukvinnelig forandrer sig gjennom tidene."³⁵

Teksten kan forstås som et forsvar for endring av hva som ble tolket som godtatt kvinnelighet. Representanten for de som fryktet forandring er bl.a. beskrevet som "sentimental". Denne karakteristikken er tradisjonelt ofte brukt for å beskrive en type kvinnelighet. Jeg forstår dette som retorikk i en strid om å legitimere sine re-presentasjoner som de "riktige" for å få til endring. Forsøk på å "feminisere" menns praksiser kan tolkes som en strategi for å kategorisere en type maskulinitet utenfor den hegemoniske. Det var imidlertid litt eldre og konservative menn som synes å dominere sentralledelsen i denne idretten på 1930-tallet. I en slik sammenheng kan "onkel Carls" syn være mer dominerende i dette feltet enn "Ingrids".

3 Oslo-klubber dannet et Kvinnelig friidrettsforbund i 1933, fordi kvinner i Oslo ønsket å delta i en bykamp i København og måtte ha en organisasjon i ryggen. Til da hadde forsøk fra Torshaug (klubben til Hoff, redaktør av SportsManden) om å få forbundet til å utbre kvinnefriidretten mislykkes. Sentraledelsen så seg tvunget til å ta med kvinnene pga intervensjon fra styret i NLFI etter at kvinnene hadde dannet sitt eget forbund. Forhandlingsstrategien til de som representerte hegemonisk maskulinitet synes å vinne frem: Integrasjon, kontroll og deretter usynliggjøring.

Kan friidrettskvinnens emansipatoriske praksiser tolkes som kommende eller opposisjonelle til de dominerende? Det kvinnelige friidrettsforbundet var et alternativ. Dersom ikke styret i NLFI hadde grepet inn, kunne dette forbundet ha utfordret friidretten på sikt. Det skjedde imidlertid ikke. Kvinnelige praksiser ble inkorporert i de dominerende, men de ble altså usynlige på et nasjonalt nivå. De levde bare videre på klubbnivå til 1947. Striden i feltet kan karakteriseres som hard. Den mannlige sentralledelsen i forbundet kunne bruke tidligere litteratur om kvinner og friidrett fra internasjonale kilder. Også i Danmark møtte kvinnene stor motstand på 1930-tallet. I Tyskland som hadde en kvinnelig gullmedalje-vinner på 800m i OL i 1928 og Sverige som hadde en bronsemedalje på samme distanse, var også kvinnene det annet

kjønn, selv om media og ledelsen synes å ha en mer respektfull holdning til de kvinnelige utøverne.

I det følgende skal vi se på det individuelle nivået.

Det individuelle nivået

Her skal vi presentere fem personer - to menn og tre kvinner - for å vise at de kan representere ulike typer av maskuliniteter og femininiteter i ulike kontekster.

Vi skal først kort ta opp Birger Ruuds praksiser som deltaker i OL i ski i 1936. Deretter skal vi gå mer inngående i tre håndballpersoner som jeg har intervjuet. En kvinne fra friidrett er også med.

Birger Ruud

Vi skal se at han i to ulike skikontekster kan tolkes i to ulike typer maskulinitet, men at dette også kan være tvetydig.

Birger - en av Ruud-brødrene fra Kongsberg - kan stå som symbol på "Kongsberg-knekken" i hopp på ski. Sitt første gull tok han i hopp i OL i Lake Placid i 1932. Som gullvinner i OL i en nasjonal skigren som hopp kan tegnene til hans kropp konnotere potens og hegemonisk maskulinitet. Han vant VM i 1935 og bosatte seg i Partenkirchen samme året, der OL skulle arrangeres i 1936. Derfor ble han godt kjent med hoppbakken i det som senere skulle bli døpt "nazi-OL". Han hadde strategisk skaffet seg den riktige idrettskapital til den viktige konkurransen.

Da han ble klar over at utfor-slalåm skulle bli en konkurransegren i 1936, skal han ha lagt seg i trening. Han vant altså sølv i kombinasjonen utfor-slalåm ved å vinne utfor, men han falt i slalåm og tapte tid. I samme OL vant han gull i hopp.

Siden utfor-slalåm først og fremst kan forstås som en kvinne-disiplin i Norge på 1930-tallet, tolker jeg mannnskroppene til de som deltar her utenfor hegemonisk maskulinitet, spesielt dersom kvinner konkurrerte i samme stevne. Vi så at Ruud "måtte" legitimere utfor som en hard og tøff idrett i SportsManden i motsetning til hopp og langrenn. Ruuds kropp var allerede her situert innenfor den "riktige" typen maskulinitet i kraft av skihopp som nasjonalidrett. Med dette utgangspunktet kan han tolkes som både innenfor hegemonisk maskulinitet (hopp) og en mindre dominerende maskulinitet (utfor-slalåm). Siden han vant utfordelen og fikk sølv sammenlagt er ikke denne tolkningen entydig. På grunn av hans enestående prestasjoner

her og hans hoppkapital kan han som utfor-slalåm-kropp både leses innenfor hegemonisk og en annen type maskulinitet på en og samme gang. Hvis en person kan tolkes som trygt innenfor hegemonisk maskulinitet kan en slik lesing bli den viktigste, selv om han også skulle kunne forstås som innenfor andre typer maskulinitet. Det blir da opp til hans habitus om hvilke alternativer han har når han skal iscenesette seg selv som mann i idrettsfeltet. Her synes hans sosiale kapital å være et viktig utgangspunkt. Når han kunne styrke sin idrettskapital slik han gjorde fra 1935-36 (være på riktig sted til rett tid) synes han i utgangspunktet å ha muligheter til å bli tolket innenfor de riktige typer maskulinitet i et internasjonalt miljø, dersom der var behov for det.

Å vinne gull i OL - uansett idrett - kan kanskje forstås innen hegemonisk maskulinitet pga dets idrettsbragd. I 1936 hadde imidlertid OL betraktelig mindre status enn i dag, samtidig som utfor-slalåm på langt kan tolkes som en norsk folkesport med mange utøvere.

Vi skal nå analysere i hvilken utstrekning vi kan forstå ulike typer maskulinitet hos en og samme mann fra NHF.

"Ola"

Han opprettet "dameavdeling" i håndball i klubben sin, Mercantile, før krigen. Fra 1946 var han leder av dommerkomiteen, landslagstrener for kvinnene fra samme år, trener i H-40 og landets første internasjonale dommer i håndball. I tillegg var han dommer i fotball. Han hadde flere artikler i pressen, der han forsvarte håndball, bl.a. at det var en mannfolkidrett. Ifølge s.434 hadde hans fotballvenner kalt mannshåndball for "kastret fotball".

Jeg har tidligere hevdet at sentralledelsen i NHF sprenger i utgangspunktet rammene for hegemonisk maskulinitet når det gjelder konkurransefeltet. Siden kvinnene kan betraktes som underordnet mennene i ledelsen, kan de sistnevnte representere hegemonisk maskulinitet her. Fordi denne ledelsen lot kvinnene dominere konkurransefeltet, tolker jeg dem altså også inn i mer marginale typer maskulinitet.

"Ola" kan leses som en "mannfolkkropp". Han hadde kraftige legger og lår og den lille magen som etterhvert vokste ut under dommerdrakten, var ikke et sjeldent fenomen hverken i håndball eller i fotball. Haken og nesen kan tolkes som kraftig og stemmen som myndig. Når han var fotballdommer kan han tolkes i hegemonisk maskulinitet, mens han praktiserte i fotballfeltet. Underfelter som fotball og

Hun sier selv at uttalelsen kom helt spontant og at hun ikke ønsket å se på seg selv som en kvinnesakskvinne, men som en engasjert håndballkvinne. At hun også presset på for at forbundet skulle arrangere instruktørkurs i 1947, kan også tolkes innenfor en godtatt kvinnelighet. Hun ble imidlertid aldri autorisert trener i håndball, men i slalåm, fordi det første forbundet ikke var tilstrekkelig profesjonelt. De ville la hennes tidligere med-trener vurdere om hun var kompetent. "Det var for dumt" ifølge henne. Jeg tolker det som om hun synes det var for ydmykende for henne. Hennes praksis kan her leses som "ukvinnelig", fordi hun satte seg opp mot strategien til mannlige ledere og dommere.

"Berit" kan stå som representant for kvinner som kan forstås innenfor flere typer femininitet. At tolkninger er avhengig av kontekst viser fortellingen om "Berit". Det betyr at på personnivå kan en "gå ut og inn" av ulike typer kvinnelighet.

Selv om "Berit" kan tolkes innen flere typer "kvinnelighet", vil jeg vise at det synes å være grenser for hennes valgmuligheter.

Bourdieu's term habitus, som ble introdusert på s.64-66, kan også nyttes her på en nyansert og dynamisk måte. Ifølge den kvinnelige historiker, Goransson, kan dette begrepet brukes i et historiske perspektiv, fordi det kan rette søkelyset på endring i tid og rom.⁴¹ Termen kan forstås som en ubevisst kroppslig-gjøring av aktørenes "opplevelser", slik at enkelte praksiser og representasjoner blir mer "naturlige" enn andre. Slike disposisjoner kan betraktes som situert i selve kroppen og som et potensiale for å bli aktivert i ulike kontekster. Habitus kan også leses som en type for-forståelse (selv om Gadamer tok utgangspunkt i tanken og ikke i kroppen), som i enkelte sammenhenger kan aktiveres når det f.eks. gjelder valg av idretter.

I det følgende vil jeg vise at det kan tolkes på et ubevisst plan når det gjelder handlingsalternativer i valg av idretter. Moore påpeker at valg som er dannet på grunnlag av ubevisste prosesser ikke betyr at individer unnlater å velge mellom flere alternativer.⁴² Merleau-Ponty og Skjervheims tolkning av kropp som grunnleggende tvetydige i sosiale relasjoner via mennesket som både tilskuer (objekt) og deltaker (subjekt) samtidig kan også være relevant sammen med Lundgren/Kroons "ekte" kvinnelighet.

"Berit" ville ikke drive med friidrett i 1937, fordi det kunne tolkes - slik jeg ser det - som kjønnsløst, en type "mannhaftig" eller

"uekte kvinnelighet" :

"Vi lurte oss til å kikke på AIF-damene når de trente (friidrett) (pause). Det var ikke noe for oss (pause)... Jeg misunte dem litt (latter)."⁴³

Hennes ambivalens kan leses her. Friidrett var ikke noe for "Berit" og hennes venninner, samtidig som hun "misunte dem litt". Hun kan forstås som både objekt til arbeiderkvinnenes friidrett som tilskuer og som subjekt (det var hennes valg å se på). "Akseptert kvinnelighet" i AIF inkluderte flere typer praksiser enn i den "borgerlige" idretten. Jeg tolker hennes sosiale bakgrunn, utdanning, yrke og erfaringer i ulike idrettsfelt til å bidra til å trekke noen grenser. Videre leser jeg diskusjoner og tolkninger i dominerende kulturer av NLFI om tekster i sportspressen om friidrett for kvinner som medvirkende til at hun tilslutt valgte bort friidrett. Med utgangspunkt i hennes konkrete sosiale praksiser og opplevelser på individnivå (det er gøy med håndball fordi mange jevnaldrende driver med det, men få er aktive i friidrett og jeg har nesten ikke drevet med den idretten) kunne hun identifisere seg med konstruerte kategorier om friidrett som "ukvinnelig". De var skapt i et nettverk av historisk spesifikke betydninger, muligheter og hindringer. Arven fra 1928 var ikke langt unna, da SportsManden bl.a. skrev som følger (jfr. s.236-237): "De to ord kvinner og friidrett burde aldri kunne sies i samme åndedrett, da de danner en skjærende disharmoni". "Berit" leste ikke dette, men hun var aktiv i idrettskulturer og i vennekretser som reproduiserte kategorier om ulike typer av femininiteter som kunne videreføre denne arven i en mer "moderne" versjon. Hun kan tolkes i Bourdieus forståelse om spenninger mellom å ta opp i sitt indre dominerende logikker om femininiteter i idrett (internalisering av det "yte") og at disse bidro til at "Berit" iscensatte seg som "riktig" kvinne ved å velge "akseptere" idretter (eksternalisering av det "indre"). Hennes sosiale bakgrunn kan tolkes som "borgerlig", samtidig som hun opprinnelig ønsket å drive med friidrett. Hun snudde imidlertid ryggen til denne idretten. Identifisere seg med praksisene i arbeideridretten gjorde hun ikke. AIF hadde som nevnt arrangert norske mesterskap for kvinner fra 1927. At dette idrettsforbundet hadde en mer "romslig" tolkning av "kvinnelighet" kan forstås når vi vet at først og fremst "deres" kvinner vasket gulv, bar tungt og var hushjelper for "middelklassens" fruer. Det var ikke vanlig for de fleste av "borgerskapets" døtre i byene. Som ugifte var de heller sekretærer, lærerinner eller sykepleiere. Dersom "Berit" hadde identifisert seg med arbeiderklassen (bevisst eller ubevisst), ville

friidrett som kroppslig situert praksis trolig blitt tolket som "naturlig" for henne. Det ble det ikke. Hun valgte istedenfor idretter som synes å signalisere "borgerlige" godtatte feminiteter: håndball, turn og slalåm. Tvetydigheten i hennes tolkning av friidrett gir et bilde av hva som kan ha foregått på det "indre" planet. At hun valgte vekk friidrett, betyr ikke - slik jeg ser det - at ambivalensen nødvendigvis forsvant på det indre eller ytre planet. Hun valgte ikke å utfordre hegemonisk maskulinitet på dette punktet i tråd med idealer om "ekte type" kvinnelighet - uthevet feminitet i Connells versjon.

Hvis vi tar med Kristevas poeng om heterogenitet: at kvinner og menn er bærere av "det andre" (her: de andres kritiske blikk og meninger) og ikke bare av "det samme" (f.eks. (indre) identitet), kan det forsterke spenningen mellom ønsket og "godtatte" praksiser. At neste kvinne konkurrerte i friidrett og ikke i håndball, kan forstås som ulike valgmuligheter for kvinner i begynnelsen og på slutten av 1930-tallet.

"Sigrid"

Denne utøveren kan stå som eksempel på at identifisering med typer av kvinneligheter via habitus er avhengig av tid og rom i tillegg til samfunnsklasse.

"Sigrid" var født på Nordstrand i 1915 som nummer tre i en søskenflokk på fire (tre jenter og en gutt).⁴⁴ Hennes mor var husmor og faren var disponent. Da hun gikk i 3.klasse flyttet familien inn i et stort hus på Bekkelaget. Som jenteunge var hun med i en kameratflokk av viltre unger fra begge kjønn. Ingen av hennes søsken drev med idrett. Hun begynte med friidrett sesongen etter at Bekkelaget laget en "Dameavdeling" i desember 1930:⁴⁵

"Det bare ble sånn - det var helt naturlig å begynne (med friidrett)."⁴⁶

De fleste i denne kvinnegruppa deltok i friidrett i 1931. "Sigrid" konkurrerte oftest på 60m. Her var hennes personlige rekord 8.1. I følge en artikkel i SportsManden skal hun ha vært en av de beste i 1931.⁴⁷ Det var ikke så vanlig å løpe 100m dengang, slik at hennes beste tid var "bare" på 13.6. De fikk ikke lov til å trene på samme bane som gutta før de hadde vist at de dugde. Noen trener hadde hverken hun eller de andre unge jentene i friidrett. Hun konkurrerte oftest på Nordstrand idrettsplass. Det ble aldri turer til utlandet, men hun husker en konkurranse mot Sturla i Drammen. Hun sluttet med friidrett i 1933 eller i 1934. Da synes interessen for

kvinnefriidrett som nevnt i kapittel 7 å bli mindre. Hun kan forstås som situert **utenfor** representasjonene til de "maskuline diskurser" i Irigarays terminologi, fordi hun kan leses å være utenfor konkurransefeltet i NFIF, både før og etter de var formelt med i forbundet, fordi de aldri fikk være med i hverken kretsmesterskap eller i Norgesmesterskap. I en slik kontekst kan de Beauvoirs termer om det annet kjønn forstås som utilstrekkelige, fordi hennes beskrivelse synes å inkludere begge kjønn i diskursene. For "Sigrid" og hennes venninner var friidrettskonkurranser imidlertid reelle nok: de deltok på lokalt nivå. Spenning mellom kvinnenens opplevelse av friidretten og de hegemonisk maskuline diskursene kan være et eksempel på det tvetydige i de kvinnelige posisjonene. De kan både forstås som innenfor (uhyre få lokale stevner) og utenfor på samme tid (de "viktigste" konkurransene på lokalt og samtlige på regionalt, nasjonalt og internasjonalt nivå). "Sigrid" drev også med kunstløp (via kunstløpskoler) og litt orientering, men ikke med gymnastikk & turn. Hun giftet seg i 1936 og sluttet med all konkurranseidrett.

Slik jeg ser det går det en klar grense mellom de som drev med håndball, gymnastikk & turn på den ene siden og de som konkurrerte i friidrett spesielt på slutten av 1930-tallet. Idrettspraksisene kan forstås å uttrykke to ulike typer av eller sider ved "borgerlig kvinnelig" habitus. Jeg leser "Sigrid" som både ei guttejente og typisk jente på samme tid på jakt etter utfordringer i fritiden og ikke for å gjøre en karriere i arbeidslivet. Da flere av de få klubbene som drev med kvinnefriidrett synes å miste interessen for denne idretten, sluttet også "Sigrid" og de fleste av hennes lagsvenninner. Dersom hun hadde vært litt yngre og begynt med idrett i 1937 og ikke i 1931, hadde hun trolig startet med håndball og ikke med friidrett. Førstnevnte ble hovedidretten til "Damegruppa" fra 1937. Via denne idretten hadde hun kanskje også begynt med gymnastikk & turn, hvis de hun var mest sammen med også drev med denne praksisen. Hennes habitus kan tolkes å være forankret i "borgerlige" praksiser. Fordi hun ikke identifiserte seg med arbeideridretten ville hun antagelig ikke ha valgt friidrett i 1937. At hun ikke drev med langrenn i 1931, slik mange av hennes klubbvenninner gjorde, kan styrke denne antagelsen. Friidrett i 1937 kan forstås som mer "maskulint" og i mindre grad en akseptert kvinnelig kroppskulturell praksis enn langrenn i 1931. Den siste personen er den internasjonale stjernen, Laila Schou

Nilsen. Det kan forstås som en oppsummering av underproblemstilling om kvinnelige ledere i NHF.

Laila Schou Nilsen

Hun ble født i mars 1919 og var enebarn. Hennes far hadde en "høy" stilling i klesfirmaet "Larsen & Lutken" og hun bodde i en enebolig på Grefsen. Bare vel 13 år gammel ble hun uoffisiell Norgesmester i langrenn på ski i 1933. Da hun var 16 vant hun utfor i OL, men det ble "bare" bronse, fordi utfor og slalåm var som før nevnt en kombinasjonsøvelse. Året etter hadde hun fire verdensrekorder i lengdeløp på skøyter. Etter hvert fikk hun også mange NM-titler i tennis. Hun fikk Egebergs ærespris i 1936. Så kjent var hun at Marie Møllers kjeks ble oppkalt etter henne i 1937, uten at hun fikk en øre for det.

Laila Schou Nilsen var høy og kraftig og mer lik kropper til dagens idrettskvinner enn tilsvarende på hennes tid. Hun var en internasjonal idrettsstjerne da hun startet med håndball i Grefsen. I perioder var hun i praksis trener for laget. Som administrator på klubbplan skaffet hun laget mange penger i kassa fra populære håndballkamper. Fra 1946 til 1950 var hun fast på kvinnelandslaget. Hun hadde størst idrettskapital av alle i NHF som spiller og utviklet seg til en utmerket administrator. Hun var meget dyktig og ble høyt respektert i forbundet. Jeg leser også at hun skapte en usikkerhet blant mannlige sentrale ledere. Hun ble aldri styremedlem før 1950. Til gjengjeld var hun leder i konsernet Splitkein fra 1947 til 1971. Fra 1947 hadde hun dokumentert ledererfaring. Hun kan tolkes som en utfordrer av tradisjonelle typer av femininiter både i idrett og i arbeid. Som håndballspiller skjøt hun knallhardt og hadde ikke noe imot tøff kroppskontakt, hvis det var nødvendig for prestasjonen. Det er et eksempel på at hun kan tolkes dithen at det ikke var vesentlig for henne å bli fremstilt som "ekte" kvinne. Hennes høye, spenstige og sterke kropp bidro til at denne i symbolsk forstand ikke var "ren" for tradisjonell mannlighet (synlige muskler). Hun synes heller ikke å bruke mye tid på å sy moteriktige klær og å "modellere frem" en godtatt type kvinnelighet. Dersom hun ikke hadde vært internasjonal stjerne, kunne hun hyppig blitt beskrevet som en kjønnsløs eller mannhaftig kvinne. Fordi hun var av internasjonal kapasitet, best av samtlige spillere til 1947-48 og prestasjonsterk i flere idretter, ble hun slik jeg ser det - først og fremst lest utenfor de binære kjønnskategorier.⁴⁸ Mannlige journalister må ha respektert henne. Hverken hun eller andre

håndballkvinner ble direkte beskrevet som "maskuline", slik langrenn- og friidrettskvinner ble det. Det var altså først og fremst fordi håndball ble forstått som en "godtatt kvinnelig" idrett og fordi hun hadde en helt spesiell posisjon. I en hegemonisk maskulin logikk i idrettsfeltet og på sportsidene generelt kunne kvinner som oppnådde spesielt store prestasjoner bli behandlet med stor respekt. De kunne settes utenfor kjønnskategoriene, fordi det var så tydelig at deres praksiser gjennom mange år sprengte dikotomiene. Hun var jo bokstavelig talt bedre enn de fleste menn på skøyter, i slalåm-utfør, langrenn, tennis og håndball. Dessuten kan hun ha blitt tolket som fysisk sterkere enn de fleste av dem. Ifølge Lundgren kan mannsidentiteten føle seg truet når kroppene til de to kjønn blir for like anatomisk og fysiologisk. Slik jeg ser det er det kun i logikker til hegemonisk maskulinitet. Fordi denne logikken er å tolke andre grupper som underlegne og da spesielt kvinner, var det en strategi å lese Laila på et meta-plan. Det ble gjort slik at denne logikken fremdeles kunne dominere feltet og fordi perioden 1937-50 ikke var tilstrekkelig forberedt til å tolke slike typer feminitet som Laila representerte. Hun var landets første internasjonale kvinnelig idrettsstjerne i flere idretter. Her representerte hun en ny type kvinnelighet som utfordret de hegemonisk maskuline logikker "på hjemmebane".

Jeg har tidligere påpekt at Laila kan tolkes som det annet kjønn når det gjelder ledelse i håndball. Som trener er det også relevant, selv om det her fokuseres på lederskap. I det følgende vil jeg imidlertid gå litt dypere inn i analysen. Kan hun også leses som utenfor de konstituerende ordenskategoriene her? Hennes kapasitet som leder og organisator var kjent; hun skaffet NHF håndballer i 1945 rett etter krigen ved å bile til Sverige og benytte seg av sine kontakter der. I andre felt enn håndball - statsadministrasjonen - hadde hun vært sjåfør for britiske krigskorrespondenter i de første kaotiske fredsdagene, hun hadde videre "takket nei" til naziidrett da hun ble kalt inn "på teppet" sammen med Birger Ruud, hadde fått en sentral posisjon i idrettstoget gjennom Oslo sommeren 1945 og fra 1947 var hun altså leder av det kjente firmaet Splitkein. I presentasjonen av Ruud kom jeg inn på en mulig smitte-effekt fra et felt til et annet, dersom en kunne leses som trygt inn i hegemonisk maskulinitet. Når hun også synes å ha definisjonsmakt i det offentlige rom, fordi hennes legitimering av håndball som idrett og ikke lek vant gjennom i pressen fra 1946 til 1950, kan hun betraktes som en kvinne med en .....

helt spesiell idrettskapital. Fordi hun var lest over kjønns-kategoriene i konkurransefeltet, skulle en kunne anta at det var overføringer fra et felt til et annet. Hun ble aldri valgt til et lederverv i denne perioden, hovedsakelig fordi hun ble lest som for dyktig i begge felter. Dersom hun ikke hadde blitt tolket i en meta-posisjon i konkurransefeltet og slik en dyktig leder, hadde det nok vært lettere for henne å bli valgt i ledelsen. Jeg leser en hardere strid om relative kjønnsposisjoner i ledelsesfeltet i håndball enn i konkurransefeltet. I en hegemonisk maskulin logikk var mannshåndball i konkurransefeltet tolket av enkelte som "kastret fotball". Det tok ledelsen ikke sjansen på når det gjaldt deres felt. For her kunne Laila Schou Nilsen ha markert seg som en leder langt over de fleste mannlige. Hva var da målet for mannlige ledere, dersom kvinner både dominerte ledelsen og i konkurransefeltet? Å være underordnet en kvinne i ledelsesfeltet i et hegemonisk maskulint idrettsfelt som NIF? Det kunne dengang ha blitt tolket som "feminint" eller kanskje værre: homoseksuelt, men kun som en uartikulert for-forståelse. Frykten for homoseksualitet er ifølge Carrigan og samarbeidspartnerne en underliggende premisse i hegemonisk teori. Å opptre i en "feminin" kontekst (det sentrale håndballstyret i et forbund med et tenkt kvinnelig flertall og ledet av en kvinne i 1946) kan i visse sammenhenger føre til at menn eller grupper av menn kan bli lest som stereotyp homoseksuelle. Av frykt for konkurranse og fordi hun "bare" hadde formell lederkapital fra næringslivet ble hun trolig ikke tolket som utenfor kjønnskategoriene.⁴⁹ Da kunne hun logisk sett lettere ha blitt valgt. Som ugift og barnløs hadde hun i utgangspunktet muligheter for å kombinere idrettsarbeid med lønnsarbeid. En medvirkende årsak var kanskje at hun ikke signaliserte et sterkt ønske om å bli valgt. Jeg forstår henne slik at hun tolket feltet på en måte som gjorde at hun ikke ville trenge seg på, hvis hun ikke var ønsket. Uansett, dersom hun hadde vært kandidat, ville hun sannsynlig blitt lest som en mannhaftig kvinne som skapte strid i forbundet før 1950.⁵⁰

Denne idrettskvinnen kan være et eksempel på at kropp er mer enn kjønn i enkelte kontekster. Kjønn bør altså ikke betraktes som en a priori-kategori eller gis en posisjon forut for sosiale og kulturelle praksiser. Mannlig dominans kan heller ikke i seg selv forklare kvinnelig underordning. Laila valgte i denne håndballkulturen ikke å være kandidat til viktige lederposisjoner i denne perioden.

Nå skal vi analysere ulike typer femininiteter og maskuliniteter i håndball i Norge, først og fremst i forhold til Tyskland, men også i relasjon til Sverige og Danmark.

Det kan tolkes som en oppsummering av delen i hovedproblemstillingen om hvorfor håndball ble en mannsidrett i Tyskland.

Maskuliniteter og femininiteter i et internasjonalt håndballfelt

Ifølge kapittel 8 og 9 ble håndball i Tyskland i hovedsak tolket som en "godtatt feminin" idrett fra 1917-20. Da var det definert som et spill for kvinner og ikke en kampsport for menn. Det sistnevnte synes å være utenfor representasjonene av "virkeligheten". Fra 1920 kan håndball forstås som en "godtatt maskulin" idrett som inkluderte "desillusjonerte" soldater fra krigen og forsøk på å utvikle håndball til en nasjonalidrett. Vi har sett at nasjonalidretter kan symbolisere tradisjonelle "essenser" av "maskulin potens". Fra 1920 kan kvinnene tolkes som 2. ordens kategori. I en kort periode kunne de til og med leses som forsøk på å sette dem utenfor re-presentasjonene. Det var foreslått at begge kjønnene skulle ha så like skriftlige regler som mulig (og dette ble også praktisert en kort periode). Disse var foruten 11-mannshåndball utendørs (som før), bl.a. muligheter for tøff kroppskontakt, spill over hele fotballbanen og hele 11m fra mål til mållinje (før 8m). I en følelsesladet diskusjon ble det altså foreslått at kvinnene heller burde spille kurvball. I denne fasen kunne kvinnekropper i håndball i enkelte kontekster være symbol på "hysteri" og ute av stand til å spille håndball. Biologi kan tolkes som skjebne i kvinnehåndball i deler av diskusjonen. Kvinners genitalier ("kvinners underliv") kom inn i debatten.

Dette kan tolkes som et eksempel på at "kvinneligheten" er sårbar i hegemoniske maskuline logikker, fordi legitimering av underordning kan innebære en tilfeldig kroppslig-gjøring av kollektive sosiale praksiser (kvinners reproduktive organer som symbolet på en type offentlig eiendom).⁵¹ Disse kan nytte elementer fra tilsynelatende vikende praksiser (hysterisering av kvinnekropper) og reprodusere og redefinere disse som dominerende for kortere eller lengre perioder som et strategisk verktøy.

Skillelinjene i striden gikk på tvers av kjønnskategoriene. Kvinnene fikk bli i konkurransfeltet, men med de opprinnelige ulike skrevne regler fra 1920.

At "femininitet" kan tolkes som hysteri i enkelte tyske tekster i en

kort periode, kan forstås som et klart tilbakeskritt og motstand mot for stor endring av hva som kunne tolkes som feminint. Det er et eksempel på at hegemonisk maskulin logikk synes å sette rammer for endring av hva som kan forstås som "godtatt kvinnelig". Endringsforslagene ble for store for aktørene i feltet. Derfor kom tilbakeslaget. Doxa kom frem i tekster om kvinnekropper. Vi kan analysere dette i kategorier inspirert av termene de-konstruksjon og re-konstruksjon. Derrida de-konstruerte, gikk "bak" begrepens betydning, f.eks. motpoler som tanke og kropp, mann og kvinne for bl.a. å vise at de ikke var verdifrie og at en pol stod i praksis over den andre.⁵² På denne måten skal han ha forsøkt å blottstille "vestens metafysikk" eller "logosentrisme" som synes å ha vært innbakt i "vestens" filosofiske logikker" og ført til mange motsetninger og paradokser.⁵³ De-konstruksjon er å få disse motsetningene og paradoksene frem i lyset, fremfor å reversere dem. En de-konstruktiv lesning av tekst synes å være å lete etter måter å underminere logikkene i tolkningen av begrepene (undercut its own stated views).⁵⁴

Denne studien kan her betraktes som en "lett" versjon av de-konstruksjon; som en inspirasjon til å få frem motsetninger og forandringer. Det er altså ikke "vestens logikker" som skal løftes frem, men et element fra idrettsfeltet: mulige fundamentale endringer om kjønn i skrevne håndballregler i Tyskland. Mannsrett og enerett til "aggressiv" kroppskontakt kan leses som en "overordnet essens" i hegemonisk maskulin identitet i de fleste nord-vestlige kulturer fra 1890 til 1950. At begge kjønn skulle ha de samme skrevne regler om banestørrelse, avstand til mål og ikke minst muligheter til tøff kroppskontakt, kan tolkes som en stor endring og en de-konstruksjon av hva som ble forstått som "godtatt kvinnelighet". I tråd med Kimmel kan det vekke angst hos menn. I en hegemonisk maskulin logikk hadde de ingen av disse opprinnelige mansreglene igjen for seg selv. Da kan menn ikke forstås som overordnet, men likestilt. Det kunne gå på identiteten løs, fordi det kan tolkes som ulogisk i hegemonisk maskulinitet. Strategien (bevisst eller ubevisst) synes da å bli å utdefinere kvinnene, ikke av mennene, men av kvinnene selv. Et organ dominert av kvinner kom med forslaget om å erstatte håndball med kurvball. Kvinner kan her leses som medspillere i hegemoniske praksiser. De kan tolkes å reproducere en "overordnet maskulin essens" i sin forståelse av relasjoner mellom kvinner og menn i håndballfeltet. Dette er i tråd med Connells "uthevet femininitet"; motpolen som gir kraft til og

støtter hegemonisk maskulinitet. Kristevas term heterogenitet: at subjektene ikke har en fast kjerne, men at de kan forstås å skapes og gjenskapes hele tida i en stadig prosess kan være relevant her. Det skal gjøre dem mer sårbare for endringer.

Forslaget fra de kvinnelige lederne vakte strid hos begge kjønn, og spesielt hos de kvinnelige utøverne. Slutt punkt for debatten var at kvinnene fikk være med i håndball med sine opprinnelige regler fra 1920, der mennene fikk eneretten tilbake til det som ble lest som mest "maskulint" om tøff kroppskontakt, stor bane og stor avstand til mål. Det kan betraktes som en re-konstruksjon. Konteksten bør her tolkes som hegemonisk maskulinitet, fordi denne logikken synes å dominere håndballfeltet. Det er et viktig poeng, fordi reproduksjon av praksiser foregår i kontekster og ikke i et vakuum. Da er en avhengig av hvordan dominerende kulturer og aktører i disse tolker hva som er godtatt "kvinnelighet" og "mannlighet". Derfor ble idealistiske mål- som f.eks. det tyske forsøket på å få mer like regler for begge kjønn - umulig å gjennomføre, fordi de var vanskelige å legitimere som endringer med de "riktige" representasjonene av håndballens praksiser. Forsøk på endring ble mislykket, fordi forslagene blir tolket som for langt fra nåværende praksiser. De ble altså praktisert for en kort tid, men møtte mange negative reaksjoner.

Resultatet kan forstås som en redefinering av tidligere praksiser. Fortellingen om tysk håndball fra 1920 til 1926 kan også tolkes som en kritikk av post-modernistiske logikker om de-konstruksjon. Fundamentale endringer kan skje hurtig, men re-konstruksjonen er vesentlig. Dette fordi radikale endringer som ovennevnte betyr ikke et brudd med alle tidligere praksiser og logikker. De lever videre og virker i nye forkledninger.⁵⁵ Re-konstruksjonen bærer i seg elementer av forsøket på å utdefinere kvinnene, fordi den er heller aldri et totalt brudd med tidligere praksiser. Det kan her være på sin plass å minne om Bourdieus habitus om tidligere opplevelser som "sitter" i kroppen.

Forslaget om å utdefinere kvinnene fra håndballfeltet kan tolkes som produsert i ulike varianter i en andre ordens kategori om underlegenhet i forhold til menn. Medlemstallet kan være en indikator på denne re-konstruksjonen. Håndball ble ingen stor idrett for tyske kvinner. De drev heller med friidrett, i motsetning til norske kvinner.

I den aktuelle håndballperiden i Norge fra 1937 til 1950 har vi ingen tilsvarende fortelling som kan kategoriseres som dekonstruksjon og re-konstruksjon. Vi har imidlertid enkelte tendenser. Forsøk på å innføre 11-mannshåndball utendørs for menn kan leses i en slik kontekst. Det kan som vi har sett karakteriseres som et "halvhjertet" forsøk. I Norge forble håndball en idrett innenfor godkjente typer av femininiteter; fra f.eks. de som ikke likte tøff kroppskontakt (de fleste) til de to som uttalte at de likte det,⁵⁶ de som hylte når de ble opphisset og de som lot det være, fra høye og tynne kropper til små og kraftige. Dette fordi kvinnekropper kan forstås som første orden i konkurransefeltet.

I det følgende skal vi analysere enkelte forskjeller i håndball mellom Tyskland, Sverige, Danmark og Norge.

Tyskland tok som vi så i kapittel 8 initiativet til å få en internasjonal håndballorganisasjon. Den synes de også å dominere så lenge de var med.

Mens tyske menn var best i verden var norske menn nesten dårligst. I en hegemonisk maskulin logikk kan de førstnevnte symbolisere potens og stolte tradisjoner i de nord-vestlige kulturer, mens norske menn kan stå som symboler for tap av manndom når svensker og dansker var helt overlegne. De spilte ikke etter den internasjonale normen og hadde ikke skrevne regler om tøff kroppskontakt slik tyskerne hadde. Det tolker jeg som de viktigste konstitutive regler om kjønn i denne idretten. I et internasjonalt perspektiv ble 11-mannspillet metonymi for all utendørs håndball.

Svensk mannshåndball ble prioritert og kan tolkes som første orden i vårt naboland. I motsetning til i Tyskland synes aldri svenske kvinner å bli forsøkt skjøvet ut av håndballfeltet etter at de var kommet med i nasjonale konkurranser. Sverige drev frem regler om 7-mannshåndball internasjonalt, men etter det som ble norm: innendørs. Ingen variant skulle få konkurrere med tyskernes. Svenske menn kan i hovedsak leses som bedre spillere enn danske menn.

Fortellingen om håndball i dette arbeidet er en fortelling med variasjoner, der kjønn får ulike betydninger i forskjellige kontekster.

Vi har tidligere presentert to ordens kategorier når det gjelder kjønn, der norske kvinner representerer første orden og norske menn andre i konkurransefeltet. I et internasjonalt perspektiv kan imidlertid tysk 11-mannshåndball utendørs karakteriseres som første

---

orden, svensk 7-mannspill innendørs som andre orden og norsk 7-kvinner utendørs spill som tredje orden i en type internasjonal hegemonisk maskulin logikk, fordi tyske menn dominerte første orden, svenske menn andre og norske kvinner tredje. Videre kan norsk kvinne- og mannshåndball leses som utenfor re-presentasjonene for håndball, siden de ikke fulgte internasjonale normer for 11-manns (utendørs) og 7-mannspill (bare innendørs).

Tyske menn kan sies å ha hatt en spesiell historie, der de skulle fungere som menn etter tapet i 1. verdenskrig.

Spesielt tyske, men også svenske mannlige håndballspillere kan derfor leses som nærmere idealet for hegemonisk maskulinitet enn danske og så avgjort norske menn.

Nå skal vi analysere viktige sider ved termen hegemonisk maskulinitet i et kritisk perspektiv.

Er det fruktbart å nytte hegemonisk teori som basis for termen hegemonisk maskulinitet?

Termen hegemonisk maskulinitet har vært et kreativt instrument - slik jeg ser det - fordi studien har vært opptatt av spenninger mellom ulike typer maskuliniteter og feminiteter. Kjønnsforskning synes til denne termen ble presentert ikke å ha problematisert flere typer "mannlighet" og kvinnelighet". Fokus blir her på hegemonisk teori, fordi det er basis for begrepet hegemonisk maskulinitet. Denne teorien er nyttet for å analysere dominerende idrettspraksiser i et kjønnsperspektiv spesielt fra 1890 til 1950. Oppmerksomheten har vært rettet mot hvordan prosesser om dominans utfordres, opprettholdes, reproduseres og redefineres i idrettsfeltet.

Her skal vi først analysere i hvilken utstrekning og på hvilket grunnlag en kan beskrive og analysere idrett som autonome praksiser, relasjon aktør-struktur og idrettens emansipatoriske potensialer i denne teorien. Til slutt skal vi ta opp problemer med å inkludere kategorier som er en del av andre teorier og tradisjoner i hegemonisk teori.

Aktør - struktur: Idrett som autonome praksiser?

De fleste som har brukt hegemonisk teori i idrettssosiologi kan oppfattes som relativt lite kritiske til denne. Den mest grundige kritikken av teorien har til nå som nevnt i kapittel 3 kommet fra en filosof og ikke fra en samfunnsviter eller historiker: William J.

Morgan.

"The major problem with the hegemonic account of sport concerns the broad manner in which it construes the social production of sport. It is committed to the view that the social constitution of sport is irrevocably and irreducibly bound up with the constitution of all other practices..."⁵⁷

Relasjonen arbeid og idrett bør sees i sammenheng med dets marxistiske røtter i termene basis og overbygning. Kort oppsummert kan basis (die Basis) leses som de praksiser (innen maskuline logikker) som danner samfunnets økonomiske struktur.⁵⁸ Det "bestemmer" overbygningen (die Uberbau) som er bl.a. religion, vitenskap, litteratur og idrett.⁵⁹ En "klassiker" fra Marx er som følger:

"Det er ikke menneskers bevissthet som bestemmer deres tilværelse, men det er omvendt deres samfunnsmessige tilværelse (arbeid) som bestemmer deres bevissthet."⁶⁰

Med bl.a dette utgangspunktet har det vært så vesentlig for hegemonisk teori å plassere idrett i relasjon til produktivt arbeid og ikke som autonome praksiser. Ifølge Gruneau forstår f.eks. Huizinga lek som et grunnleggende menneskelig trekk og en ikke-materialistisk kvalitet.⁶¹ I hegemonisk teori derimot er menns lønnsarbeid utgangspunkt for menneskers praksiser.⁶² Det kan tolkes som den viktigste sosiale virksomheten, fordi den er knyttet til et økonomisk system. Videre er det et "dialektisk" forhold mellom arbeid og bevissthet og mellom basis og overbygning. Materialisme hos Marx kan tolkes som betegnelsen på de historiske drivkrefter - arbeid - på det til enhver tid aktuelle teknologiske nivå og dets politisk-økonomiske organisering.⁶³

Kan hegemonisk teori sies å starte og slutte med et paradoks som ikke undergraver teorien, slik Gruneau mener⁶⁴ eller er det innebygget en genuin selvmotsigelse som gjør den ufruktbar slik Morgan påpeker?⁶⁵

"Kulturstudier" (som har utviklet hegemoni teorien) i England skal være bygget opp på spenninger mellom "reduksjonistiske" posisjoner i marxismen (f.eks. at idrett bare kan forstås som et speilbilde av arbeid) og idealistiske tendenser om idrett som en autonom kultur av sosiale relasjoner (f.eks. Huizinga).⁶⁶ For å unngå problemet mellom basis og overbygning leser Morgan Williams (grynderen av hegemonisk teori hos kultursosiologer i England) som at han plasserer kulturelle praksiser i basis i det følgende:

"...as real practices, elements of a whole material social process; not a realm or a world or a superstructure, but many and variable productive activities."⁶⁷

Når Williams gjør dette, viser han til ulik tolkning av overbygning i marxistisk teori.⁶⁸ Med utgangspunkt i "Louis Bonaparte attende brumaire"⁶⁹ tolker Williams overbygning som en metafor på instusjoner, ulike typer av bevissthet (væren) eller politiske og kulturelle praksiser.⁷⁰ Han mener videre at innholdet av denne termen ble endret fra klassisk marxistisk teori til ulike typer av ortodoks marxisme og nymarxisme.

Istedenfor å lese basis metaforisk og relasjonell er den ofte gjengitt som en adskilt kategori fra overbygningen.⁷¹

Dessuten skal Marx' fokus på basis ha vært produktive praksiser, og han skal ha advart mot å gjøre basis til en kategori.⁷² Marx synes å ha presisert at basis kan betraktes som en dynamisk og motsetningsfull prosess.

Jeg tolker Williams dithen at han ville distansere seg fra en type "vulgær-tolkning" av marxismen som plasserer all produksjon i basis. En slik forståelse ville ikke lese idrett som "virkelige praksiser".⁷³ Gruneau synes å følge Williams på dette punktet.⁷⁴ Ifølge Morgan reduserer hegemonisk teori idrett til "materiell produktiv produksjon".⁷⁵ Det kaller han for "økonomisk determinisme".

Morgan viser til Gruneaus term "irreducibly" (som ikke kan reduseres eller minskes) om helt grunnleggende relasjoner mellom idrett og (alle) andre sosiale praksiser.⁷⁶ Her har Williams anvendt begrepet "indissoluble connections" (uadskillelig). Disse termene indikerer sterke bånd som ikke kan endres. Her synes Morgan å ha et viktig poeng: fokus på relasjoner mellom praksiser som kan betegnes som idrett og materiell basis. Den kanadiske forskeren ser på relasjonen mellom "games and sport" som "in themselves a part of material production" for ikke å havne i idealistiske logikker.⁷⁷

Av frykt for å bli tolket som liberal teori synes hegemonisk teori å ha et utilstrekkelig begrepsapparat for å analysere relasjoner mellom økonomisk produktiv arbeid og kulturelle praksiser som idrett. Dermed synes forholdet til lønnsarbeid å bli fasttømret en gang for alle. At det skal være et dialektisk og fleksibelt forhold mellom dem, gjør det ikke enklere å nytte dem som kategorier i forskningen, dersom slike termer nyttes for å skjule utilstrekkelige analyser. Ovennevnte termer om relasjoner kan i en slik kontekst leses å fungere bedre i politisk retorikk enn i akademia.

Morgan påpeker at idrett kan forstås å operere med "egne" logikker som er motsetningsfulle til arbeid.⁷⁸ I ballspill legger f.eks. de

grunnleggende (konstitutive) regler hindringer i veien for å få raske mål, mens tilsvarende logikker i arbeidslivet ville være "ulønnsomme" og uakseptable.⁷⁹ Der gjelder det å være mest mulig effektiv. Med bl.a. dette utgangspunktet mener Morgan at idrett kan tolkes som et autonomt fenomen, men ikke på en idealistisk måte. I likhet med flere filosofer er Morgan meget godt orientert om logikker i regler og tolkning av disse. Samtidig synes forsøk på å tilskrive idrett egne logikker og autonome relasjoner å stå fjernt fra hegemonisk teori. Morgan synes ikke bare å konstruere idrett som autonome logikker og praksiser:

"...sport is in fact an independent aim, an autonomous activity, a universal, abstract form."⁸⁰

Slik jeg tolker Morgan kan han her for det første forstås som essensialist i betydningen stabile karakteristika som adskiller en type praksis fra en annen, for det andre som talsperson for en ahistorisk stor fortelling (universell form) og for det tredje en som ikke synes å ta hensyn til kontekst: dokumentert empirisk grunnlag for sin påstand.

I tekster fra 1994 synes Morgan både å ha endret standpunkt og å underbygge det langt bedre. Da tar han klart avstand fra at idrett kan tolkes som en abstrakt ahistorisk kategori.⁸¹ Det vil jeg komme tilbake til.

Morgan kan sies å ha startet sider ved denne debatten i 1983.⁸² I 1994 fremstiller han dette punktet slik:

"... the important question is not **that** sport is implicated in the production and reproduction of society, ...but **how** it is implicated."⁸³

Ifølge Gruneau er det meget problematisk å tenke seg at produksjon og reproduksjon av lek og idrett kan "somewhat be separated from a broader understanding" av de forhold som påvirker skaping og gjenskaping av sosialt liv som en helhet.⁸⁴ Det vil videre ifølge den kanadiske forskeren ødelegge det dialektiske elementet i de grunnleggende praksisene, ignorere det faktum at lek og idrett er i seg selv del av den materielle produksjon av menneskers kunnskap og gjenskape den idealistiske deling av lek og idrett fra materielt liv.

I det følgende skal vi analysere nærmere grunnlag for idrettens autonomi slik Morgan synes å beskrive dette i 1994.

Han påpeker at idretten har en egen logikk som er forskjellig fra lønnsarbeid, som er av sosial art i motsetning til en "naturlig" logikk.⁸⁵

Morgan er ikke enig i at det bør tolkes som essensialistisk.⁸⁶ Han begrunner dette bl.a. med at når disse logikkene som praksisene bygger på opphører, slutter også logikkene å fungere. Med bl.a. dette utgangspunktet karakteriserer han det ikke som et abstrakt fenomen, men som "the concrete universal status of logic".⁸⁷ Relasjoner mellom disse logikkene og samfunnet beskriver han bl.a. slik:

"It disconnect sporting practices from whatever obvious links they might have to society and the rest of our lives and molds them into novel, distinctive undertakings."⁸⁸

Det filosofen prøver på her - slik jeg forstår han - er å lage en demarkasjonslinje (social demarcation) mellom logikker i idrett og logikker i økonomisk basis som hverken er for markert eller for gjennomtrengelig. Et viktig mål for ham synes å være:

"... locating the rational seat of our sporting practices in order to safeguard their integrity".⁸⁹

Kjernen i idrett er videre ikke bare dets logikker, men de mest sentrale etiske prinsipper (kriterier for denne utvelgelsen synes han ikke å konkretisere nærmere) og hvordan de blir brukt. Her inkluderer han "idrettens etos" med utgangspunkt i filosofen Searle.⁹⁰ Det vil føre for langt å drøfte dette poenget her.⁹¹ Det som imidlertid er viktig i denne sammenheng er at det stiller noen etiske krav til individer som kan være vanskelig å leve opp til og som bør analyseres innen historiske, kulturelle og sosiale rammer. Individens praksiser i møte med idrettens mest fundamentale logikker synes altså å utgjøre idrettens konkrete universelle "rasjonelle" kjerne.

Det er synd at Morgans forsøk på "re-construction of leftist theories in sport" har møtt så liten seriøs respons blant de som bruker hegemonisk teori. I det følgende må jeg derfor alene stå til ansvar for studiens tekst og "strategi" på dette punkt. Jeg skal forsøke å vise at Morgans grense-setting for hva som kan tolkes som idrettens kjerne og hva som faller utenfor dette fenomenet synes å skape noen fundamentale problemer i samfunnsvitenskapelig og historisk sammenheng. Denne kritikken får selvsagt ikke med seg alle viktige nyanser hos Morgan - kanskje ikke engang det som for han er aller viktigst, derimot det som er mest sentralt for denne studien.⁹² Fokus er her på relasjoner mellom individ og struktur. Først hans forhold til termen makt/dominans. Det tolker jeg som mangetydig.

I 1983 og 1984 synes han å støtte seg til nymarxistiske teorier med

bl.a. utgangspunkt i Horkheimer.⁹³ Han synes ikke å ta avstand til klassebegrepet i 1994 utgaven. Det betyr at dominans er et relevant element i analyser av idrett. Ifølge Morgan synes f.eks. hegemonisk teori å redusere "everything that goes on within its borders" til et spørsmål om bl.a. makt.⁹⁴ Videre viser han bl.a. til Rorty (som vi presenterte i kapittel 2) at logikker bør knyttes til maktrelasjoner.⁹⁵

Morgan synes ikke å bygge inn dominans/makt som et element i hans term om idrettens "konkrete universelle kjerne".

Det er trolig "logisk" for han, for det første fordi hans fokus synes å være på "idrettens kjerne" og ikke relasjoner mellom idrett og andre praksiser. For det andre fordi han synes å lage skillelinjer mellom idrettslogikker og de institusjoner de praktiseres innenfor.⁹⁶ Hans utgangspunkt synes igjen å være idrettens grunnleggende regler og hans innhold i termen praksis. Når det gjelder det siste støtter han seg til MacIntyres forståelse.⁹⁷ Til vårt bruk vil jeg kun nevne at MacIntyre leser inn, slik Morgan synes å forstå han, **normative** elementer som f.eks. "interne og eksterne goder" i begrepet.⁹⁸ Intern og eksternt motivasjon kan stå som en parallell til idrettens indre (f.eks. gleden av å konkurrere) og ytre goder (premier, status). Han synes altså å integrere handlinger som kan tolkes i moralske logikker i termen praksis. I en slik kontekst kan Morgan sies å forstå praksis på en annen måte enn tilsvarende i hegemonisk teori.

Fra en feministisk posisjon har jeg for det første store problemer med Morgans forståelse av dominans i relasjoner mellom individ og struktur. (Kjønnsdimensjonen skal tas opp i neste punkt.) Dominans kan sies å være utilstrekkelig innarbeidet. Den er ikke inkludert i hans "universelle logikker i idrett", men kan tolkes som tilknyttet de samfunn eller institusjoner som slike logikker står i relasjon til. Morgan viser oss imidlertid ikke hvordan dominans kan integreres.

For det andre har jeg problemer med at han synes å inkludere en moralsk dimensjon (etos) i praksis-begrep på et så grunnleggende nivå. (Hvordan utøverne forholder seg til målene i idrettens spill.⁹⁹) Hovedpoenget i denne sammenhengen er at Morgan legger inn moralske normer på individnivå uten å problematisere dette i relasjoner til sosialgruppe, tid eller rom. Et tredje punkt er hans avgrensning av logikker i forhold til institusjoner disse praktiseres innenfor. Denne relasjonen er heller ikke problematisert. Følgende

eksempel fra praksiser i "arbeideridrett" og "borgerlig" idrett synes å vise et udiskutert paradoks i hans teori. Utgangspunktet for denne del av analysen er fra Norge. Praksiser i AIF og i NLFI kan leses som forskjellig når det f.eks. gjaldt kvinneidrett, klasseinndeling i mannsidrett, kontingent og ledernes klasse-bakgrunn.¹⁰⁰ Disse forhold ville Morgan i utgangspunktet holde utenfor hans grenseoppgang til "idrettens kjerne".¹⁰¹ I følgende tilfelle måtte han imidlertid inkludere logikken pga dens "immanente art": En arbeidsløs utøver ville nok gledelig ha tatt imot en eventuell pengepremie (idrettens "eksterne goder") etter en seier i 1933 (trolig) i motsetning til en millionær i det "borgerlige" forbundet. Den førstnevnte ville nok trenge ekstra midler for at familien skulle kunne betale husleia innen fristen. I Morgans terminologi var det sannsynligvis bare millionæren som var "able to resist the allure of external goods".¹⁰²

Jeg leser denne delen av hans interne logikk i idrett også som et eksempel på idrettens vikende praksiser (residual) om amatøridrett i relasjon til profesjonell idrett, som både bør vurderes i tid og i forhold til samfunnsklasse og dominans.

Når Morgan i utgangspunktet ikke inkluderer slike relasjonelle praksiser fordi de kan leses som institusjonelle, samtidig som han bør ha det med fordi de kan integreres i hans praksis begrep, tolker jeg dette som et stort problem i hans "tese" om idrettens autonomi. I sistnevnte tilfelle ville han - slik jeg ser det - lage en demarkasjonslinje når det gjelder relasjonen rik-fattig, fordi det ble forstått som et irrelevant element i "idrettens kjerne". Denne studien forstår altså idrettsfeltet som relativt autonomt. I dette ligger en tvetydighet. Idrettsfeltet med dets underfelt synes i perioden 1890 til 1950 å bestemme f.eks. sine konkurranseregler uavhengig av produksjonsfeltet, samtidig som dominerende praksiser om f.eks. idrettsklær kan leses å endre seg i takt med produksjonsfeltet.¹⁰³ Ifølge kapittel 9 ble det vanlig å kjøpe drakter til de beste kvinnelige håndball-lag først på slutten av 1940-tallet.

Kan uoverenstemmelsene mellom denne studien og Morgan på disse områder tolkes som eksempler på ulike faglige tradisjoner? Idrettssosiologiske og pedagogiske tekster tar vanligvis ikke utgangspunkt i grunnleggende regler og spørsmål om etikk når en vurderer strukturer i kulturelle praksiser. En bygger vanligvis heller ikke opp en lang argumentasjonsrekke for å avgrense en

praksis fra en annen, men heller å fokusere på relasjoner. Derfor har jeg for det siste problemer med hans oppbygging av hva som er "idrettens integritet".

Morgans logikker er imidlertid langt mer sofistiserte og nyanserte enn de var i 1983-84. Det er ikke enkelt å avskrive han som essensialist idag, siden han inkluderer kontekst og tid. Dog uten tilstrekkelig drøfting og bare på et generelt plan.

Marxismens eget analyseapparat synes å være utilstrekkelig på flere punkter. Gruneaus regjøreelse for hvorfor idrett ikke kan adskilles fra andre praksiser kan stå som et eksempel på dette. Hegemonisk teori kan ved hjelp av generelle termer fra klassisk marxisme som "dialektisk" og "basis" unndra seg kritikk. Det kan bidra til fastlåste posisjoner og lite kreative løsninger.

Morgans presentasjon av "idrettens kjerne" kan slik det til nå er utviklet vanskelig integreres i hegemonisk teori. Dette skyldes trolig ulike fagtradisjoner og posisjoner av verdimesig art. Isåfall er det et spørsmål om for-forståelse som lett unndrar seg oppmerksomhet.

Den siste kritikken som Morgan presenterer er enklere å forholde seg til. Vi starter med arbeiderklassen og ender med fokus på kjønn. Det siste poenget kan også leses som en kritikk av Morgan.

Arbeiderklassens problematiske posisjon

Arbeiderklassens metaposisjon i hegemonisk teori er problematisk med utgangspunkt i historiens "realiteter" og postmodernismen.¹⁰⁴

Ifølge marxistiske teorier var meget kort oppsummert arbeiderklassen den eneste som synes å kunne bekjempe "borgerskapet", fordi denne klassen ikke eide produksjonsmidler, jord eller råstoffer og fordi den var "ubyttest" (merverdien gikk til kapitalistene).

Morgan kritiserer hegemonisk teori for ikke å dokumentere tilstrekkelig "emansipatoriske" praksiser fra arbeiderklassen.

Ifølge Hargreaves er emansipatorisk potensiale å motstå og å utfordre det "borgerlige" hegemoniet.¹⁰⁵ Denne motstanden må imidlertid knyttes til annen tilsvarende motstand på andre områder i samfunnet, spesielt basis. S. Hall påpeker det motsetningsfylte og ambivalente i et slik potensiale.¹⁰⁶

Morgan har et viktig poeng i det følgende:

"What hegemony theory explains is not the ascendance of a party to a dominant position or the fall of a party to a subordinate position, but the negotiations that occur between an already dominant

party and an already subordinate party."¹⁰⁷

Dette kan være riktig med utgangspunkt i den empirien som er integrert i hegemonisk teori til nå.

Kvinner fra "middelklassen": et potensiale

I denne sammenheng bør vi trekke inn hegemoni som prosess. Her er altså vikende, kommende og dominerende idrettspraksiser i kamp i feltet. Jeg oppfatter Williams slik at kommende praksiser først og fremst kan være opposisjonelle, men at han ikke utelukker alternative fra f.eks. middelklassen.¹⁰⁸

Denne studien er om praksiser i "borgerlig" idrett og ikke fra AIF.¹⁰⁹ Grupper som har emansipatorisk potensiale i dette arbeidet kan først og fremst være kvinner hovedsakelig fra "middelklassen" som kjempet for at de skulle delta i konkurranser i f.eks. langrenn, marsj og friidrett, samt for å få kvinnelige ledere og trenere. En vesentlig mangel ved Morgans kritikk er at han ikke analyserer ulike maskuline og feminine idrettspraksiser. Derfor er også det emansipatoriske potensialet hos kvinner fra "middelklassen" utelatt. Siden Morgan ikke synes å påpeke at motstand i idrett bør sees i sammenheng med motstand i andre felter, kunne han ha hentet mange eksempler fra "borgerlig" idrett, dersom han kjente til kvinneidrett; både fra 1920-, 1930- og 1970-tallet.¹¹⁰

Morgan viser til at hegemonisk teori ikke kan forklare og svare for at det er kamp i idrettsfeltet.¹¹¹ Det er først og fremst fordi han ikke inkluderer idrettskvinnens kamp. Derfor mener filosofen at hegemonistisk teori er presset til å konkludere i optimistiske toner om det (mannlige) emansipatoriske potensialet i idrett. **Hans maskuline "vridning" er kanskje den største svakheten ved kritikken.** At han ikke også inkluderer en drøfting av arbeideridrett er også uheldig. Derfor blir hans analyser av det emansipatoriske potensialet utilstrekkelige.

Jeg tar imidlertid konsekvensen av Morgans presisering om hva hegemonisk teori til nå **har** analysert og til empirien i studien.¹¹² Mitt bidrag blir som følger: Jeg forstår hegemonisk teori i betydningen hvordan prosesser i hegemoniske praksiser opprettholdes, utfordres, redefineres og kjempes om, ikke fra "arbeiderklassen" som i såfall skal være i kamp både i idrettsfeltet og på andre områder, men fra kvinner i ulike fraksjoner av middelklassen - i samarbeid med mannlige lokale ledere og kvinnelige og mannlige journalister - som ønsker å bli medlem, få konkurrere, i enkelte

tilfeller bli ledere/ trenere og å påvirke hva som forstås som kvinnelig og mannlig i organisert idrett. Et helt sentralt element når det gjelder dominans er å ha definisjonsmakt om hva som er aksepterte kjønnete praksiser. De som vernet om dominerende tolkninger av det sosiale og som ofte var motstandere av kvinner som ønsket endring og muligheter i idrett (kommende praksiser) var først og fremst mannlige sentralidrettsledere og redaktører i mannsoffentligheten.

Mot denne bakgrunn er - slik jeg ser det - **hegemonisk teori i et kjønnsperspektiv** fruktbar i denne studien.

Det betyr imidlertid ikke at teorien er tilfredsstillende utviklet. Det som er best integrert i denne studien er nok en feministisk kritikk og synliggjøring og problematisering av det individuelle nivået.

Det problematiske slik jeg har nyttet hegemonisk teori og forsøkt å videreutvikle den, er at jeg har integrert termer og deler fra andre teorier og logikker med svært ulike tradisjoner. **Basis kan imidlertid tolkes å være modernitetens logikker, men i en kritisk versjon, der fokus er på primærkilder og kontekst.** Her er først og fremst marxistisk inspirert teori (Gramsci, Williams og Bourdieu) og en problematisering av dominansperspektivet fra modernistiske feminister som de Beauvoir og Ortner, samt fra post-strukturalisten, Irigaray. Når det gjelder **hvordan** jeg presenterer og tolker tekster er studien inspirert av Gadamer's for-forståelse og Bourdieus doxa. Feministene Borchgrevink & Solheim har gitt meg et redskap til å tolke tekst og metaforer som kjønnete praksiser.

Et viktig forhold er spenninger mellom modernitetens og postmodernisters logikker. Sider ved postmodernistiske diskurser om f.eks. det mangetydige, samt feministen Alcoff (bevegelige posisjoner) har bidratt til å gjøre studien mer kreativ og kritisk til modernitetens logikker. Feministisk kritikk av postmodernismen er imidlertid med som et bakteppe (Fraser, Nicholson). Gadamer, Morgan (1994) og Derrida kan tolkes som liberale og ikke-marxister, mens Borchgrevink & Solheim kan kategoriseres som radikale, feministiske hermeneutikere.¹¹³

de Beauvoir kan forstås som en feministisk sosialistisk filosof, mens Fraser og Nicholson, 1990 kan tolkes som uordotokse med en basis i marxistisk teori. Alcoff kan leses som en brobygger mellom modernistiske og postmodernistiske posisjoner.

Jennifer Hargreaves advarer mot å integrere motsetningsfylte (incompatible theories) som om de passet sammen (coherent) uten å løfte fram ulike verdier.¹¹⁴

Jeg har forsøkt å redgjøre for ulike verdier i forskjellige teorier og tradisjoner.

Hargreaves påpeker videre at å lage og utvikle teori er å slåss om verdier, som bør være eksplisitte. I denne konteksten er det fristende å bruke Bourdieus term felt: et nettverk av posisjoner som slåss om å legitimere sine representasjoner av "virkeligheten". Idrettshistorie, idrettssosiologi og idrettspedagogikk kan forstås som tre fagfelt. Her finnes både posisjoner som vil være skeptiske til å integrere teorier i spenningsfeltet mellom modernitetens logikker og postmodernistiske og posisjoner som ser dette som fruktbart.

Dette arbeidet kan vurderes med utgangspunkt i ulike logikker. Bourdieu er opptatt av at forskere ikke synes å reflektere over hva en selv tar for gitt når en vurderer andres forskning.¹¹⁵ Som forskere tror vi ofte at vi er "objektive" når vi i realiteten er "subjektive", pga av tradisjoner i akademia og fordi vi ikke er skolert til å være tilstrekkelig kritisk til vår egen forståelse.

Spennning mellom modernitetens logikker og de postmoderne diskurser er interessante. For meg har det vært nødvendig å fokusere på disse relasjonene, fordi modernitetens logikker synes her å bli for statiske og trenger fornyelse. Uten fokus på kontekst og bevegelige posisjoner får jeg ikke frem det spesielle ved de ulike idrettene, aksepterte og marginale kvinneligheter og mannligheter. De Beauvoirs "det annet kjønn" kan bare brukes som en generell og unøyaktig karakteristikk om kvinnelige praksiser. Den er imidlertid utilstrekkelig i svært mange sammenhenger som vi har sett spesielt i kapittel 7 og i dette kapitlet. I enkelte kontekster er Ortners og de Beauvoirs mindre kjente term om tvetydighet mest dekkende, mens min tolkning av Irigarays utenfor menns representasjoner av "virkeligheten" er best i andre.

Kunnskaper fra ovennevnte forskere er brukt på ulik måte eller på forskjellig nivå. Basis-teoriene fra Gramscis term (hegemoni), Williams (vikende, dominerende og kommende praksiser), termen hegemonisk maskulinitet fra Carrigan m.fl., "det annet kjønn", kvinners posisjoner som tvetydige og utenfor menns "verden", samt

Bourdieu's termer (habitus, felt) er brukt som abstrakte kategorier. Det er et hovedpoeng. De øvrige er mer brukt som kritisk og kreativ inspirasjon.

Det hadde vært enklere å bare forholde seg til **en** teori. Siden jeg imidlertid har et feministisk perspektiv som er tverrfaglig¹¹⁶ og en utilstrekkelig hegemonisk teori som basis, har det vært nødvendig å integrere kategorier og tankegods fra tradisjoner med forholdsvis like logikker (modernitet) med unntak av enkelte poenger i psykoanalysen. I spenningsfeltet mellom disse og postmodernismen ligger morgendagens utfordringer. Her er vi bare ved starten. Jeg håper at mitt bidrag kan inspirere kommende forskere til å tørre å være mer kreative og ikke legge seg i den sikre "folden" ved bare å ta med teori-koplinger som få eller ingen vurderingskomisjoner kan gå mot. At jeg har arbeidet med så mange førstehåndskilder har gitt jeg meg mot til å gå nye veier.

Det er imidlertid først og fremst et behov for mer forskning på det individuelle nivået for å analysere og integrere habitus på en bedre måte i hegemonisk teori, bl.a. ved kvalitative intervju med flere kvinner som enten valgte friidrett eller håndball og flere menn som enten satset på fotball eller håndball. Her bør en problematisere dialektikken i mennesket mellom idealer og praksiser i relasjoner til strukturer på en mer fundamental måte enn det jeg foreløpig har gjort. Uten mine "samtaler" med tidligere utøvere og ledere hadde imidlertid ikke denne studien hatt tilstrekkelig grunnlag til å analysere idrettspraksiser på et individnivå. I en slik kontekst har kombinasjonen av kvalitative og kvantitative data vært avgjørende.

Som avrundning vil jeg oppsummere studiens **nye** teoretiske bidrag i internasjonal idrettsforskning i relasjoner til empiri. Jeg problematiserer og videreutvikler enkelte sentrale elementer i hegemonisk teori.

For det første problematiserer jeg termene overordnet/underordnet i et kjønnsperspektiv.

Menn kan tolkes som det første kjønn i konkurransefeltet i bl.a. ski og marsj, mens de kan forstås som det annet kjønn i tilsvarende felt i håndball. Kvinnelige praksiser i friidrett fra 1931-1933 kan både tolkes som utenfor menns verden (de var ikke formelt med i idrettens regelverk), i tvetydige posisjoner ved at de i realiteten

var med i noen få lokale konkurranser samtidig som de altså var utenfor i alle tevlinger fra krets nivå og oppover. Kvinner kan f.eks. tolkes som utenfor menns representasjoner til 1929 (roing).

For det andre viser analyser på individnivå at kvinner og menn kan operere innen ulike typer av femininiteter og maskuliniteter. "Ola" kan tolkes som innenfor hegemonisk maskulinitet (fotball) og innen marginal maskulinitet (håndball). "Berit" kan forstås som "ekte" kvinne når hun konkurrerte i håndball, turn og slalåm, men ikke da hun var uenig i at hennes mannlige medtrener skulle vurdere om hun kunne bli autorisert trener i håndball.

Hennes ambivalens vises ved at hun både ønsket og ikke ønsket å drive med friidrett på samme tid. At hun valgte bort friidrett har jeg forklart ved termen habitus. Hun identifiserte seg ikke med arbeideridrettskvinnene som drev med friidrett, men med "de borgerlige" praksisene fra 1937. Dersom hun hadde startet sin idrettskarriere i 1931, ville hun trolig ha valgt friidrett, fordi langt flere idrettskvinner og menn synes å akseptere den som en akseptert kvinnelig praksis dengang (jfr. bl.a. intervju med "Marit").

For det tredje er Williams termer om kommende praksiser i relasjon til dominerende problematisert og integrert i analyser med utgangspunkt i førstehåndskilder i et historisk perspektiv. Praksiser som vekker stor strid slik at ulike posisjoner i media blir klart artikulert av minst to grupper karakteriseres som kommende (marsj og friidrett) og ikke bare "nye", som lettere ble inkorporert i de dominerende (kunstløp). Et element av vikende praksiser (stilroing og stillangrenn) ble forsøkt innført nesten 50 år etter at menn hadde sluttet med det, kan tolkes som et eksempel på at "rene" konkurranser, slik menn drev det, kan forstås som "en maskulin essens".

Når mannlige dommere lå skjult mellom trærne for å passe på at kvinnene ikke løp for fort, slik at de ikke skulle miste gå-stilen i langrenn, kan det få oss til å trekke på smilebåndet i dag. Pga manglende oppslutning måtte ledelsen gi opp å iscensette det "essensielt kvinnelige" i roing og langrenn. Kvinners habitus kodet det som "tåpelig, latterlig og dumt". De gikk motvillig med på det en kort stund for å være "snille" med den mannlige ledelsen. (Det kan også stå som et eksempel på det tvetydige i tolkning av kvinners kropp i idrettsfeltet. De er både innenfor (konkurranser) og

utenfor (stil) på samme tid.)

For det fjerde kan Laila symbolisere at kropper er mer enn kjønn i enkelte kontekster, fordi kjønn kan tolkes som irrelevant så lenge hun var i verdensklasse i lengdeløp på skøyter og i slalåm/utfor, samt i konkurransefeltet i håndball.

For det femte har jeg forsøkt å inkludere forfatterens tekster for å fokusere på bl.a. metaforer i en kulturell kjønn kontekst. Her kan kvinneligheter forstås å være innlemmet i språket som en dypstruktur på en annen måte enn mannligheter. Aksepterte kvinneligheter koples til biologi, klær og kroppsspråk på en annen måte enn tilsvarende for mannligheter som en for-fortelling i språk og handling. Forfatterens formuleringer i relasjoner til endring og motstand mot endring av hva som kan tolkes som "ekte" kvinner og menn kan gi oss kunnskaper om deres verdimesige ståsteder. Vi leser tekst og ser verden gjennom bilder. Bilder av kvinne- og mannskropper får verdi av "sannhet", dersom dominerende logikker tolker disse som "naturlige". Når avstanden mellom idealisert kvinnelighet i disse bildene og akseptert kvinnelighet ble for store i hegemonisk maskuline logikker synes motstand mot endring å være størst.

For det sjette har jeg skapt en "ny" term sportlig-gjøring og et nytt innhold, som kan analysere kjønnete organiserte idrettspraksiser i endring (jfr. kap.2.).

Sist, men ikke minst, har jeg karakterisert og analysert kvinner fra ulike deler av middelklassen i samarbeid med mannlige lokale ledere som et potensiale for kommende praksiser i idrett og kroppskulturer i et historisk perspektiv med utgangspunkt i primærkilder. Det er i strid med dominerende tolkning av klassisk marxisme.

Oppsummering

Kapitlet avrunder fremstillingen av dette arbeidet. Målet med denne studien er å lage et kreativt bidrag til en teori om kjønnete praksiser i idrett og kroppskulturer og ikke en strigent teori. Hovedtyngden av teorien kan forstås innen modernitetens logikker, mens spenningsfeltet mellom disse logikker og enkelte postmoderne diskurser har inspirert meg til å kritisere og inkludere nye elementer i hegemonisk teori. Fokus har vært på endring og

---

motstand mot endring av hva som ble forstått som "godtatt kvinnelighet" og "mannlighet" særlig fra 1890 til 1950. Logikker i denne overordnede problemstillingen har strukturet dette kapitlet og ikke en tradisjonell oppsummering av resultatene i alle problemstillingene. I håndballfeltet er også Tyskland, samt Sverige og Danmark inkludert.

Ulike typer femininiteter er løftet frem i relasjoner til hegemonisk maskulinitet, fordi kvinners praksiser i idrettsfeltet og i resten av samfunnet endret seg betraktelig mer enn tilsvarende for menn. Det kan tolkes som en for-forståelse av endring og motstand mot endring.

Spenning mellom ulike maskuliniteter og ulike femininiteter

Spenninger kan skape en mulig frykt for at en ikke blir tolket som "tilstekkelig" eller "godtatt" "maskulin" eller "feminin". Det kan bidra til at en iscenesetter seg som "over-maskulin" eller "over-feminin". Her ble kroppskulturer i disse idrettsfeltene analysert: ski og gymnastikk & turn.

Forskjeller mellom idrettsfeltene ble her løftet frem. Kropper til mannlige utøvere i langrenn og hopp kan forstås som hegemonisk maskulinitet bl.a. fordi disse praksisene kan tolkes som nasjonalidretter. Mannskropper i utfor-slalåm kan derimot tolkes i ulike typer maskulinitet, fordi denne kombinasjonen først og fremst ble lest som en kvinneidrett på 1930-tallet da den kom på programmet i OL. Langrennkvinne kunne leses som mannhaftige eller kjønnsløse, bl.a. fordi dette kan tolkes som en nasjonalidrett for menn i en dualistisk logikk, samtidig som fantasert "kvinnelighet" kan forstås som så forskjellig fra konkurranse- utøvernes kropper, klær og ansiktsuttrykk.

At praksiser i gymnastikk og turn blir ofte forstått som "essensielt kvinnelige" bevegelser, synes denne å skape noen spesielle motsetningsfylte muligheter og begrensninger. Av førstnevnte kan nevnes flertall av medlemmer i forbundet fra slutten av 1930-tallet, mens bl.a. "borgerlig" tekkelige praksiser og klær kan være begrensninger.

Neste poeng kan også tolkes som en for-forståelse for overordnet problemstilling; endring og motstand mot endring.

Komplementær hegemonisk logikk - entydig eller motsetningsfylt?

En slik logikk betyr at enten kan mannskropper eller kvinnekropper representere det første kjønn i et idrettsfelt og ikke begge.

Fokus er på håndball.

At håndballkvinnene kan tolkes som første kjønn og mennene andre, betyr at kvinnehåndball kan forstås som metonymi for all håndball. Når mannskroppene prøvde å iscenesette seg som tøffe og harde, ble tegene oftest konnotert som dårligere enn kvinnekropper. Det er hele tida bevegelse i et felt, også i håndball. Forsøk på å innføre 11-mannshåndball for menn fra 1948 kan forstås som et forsøk på å endre innholdet i en komplementær logikk (mannshåndball var viktigst), men ikke selve den dualistiske strukturen. Biologi ble **aldri** skjebne for håndballkvinner og muskelstyrke ble aldri synlige re-presentasjoner av håndballkropper.

Mannshåndball ble derimot omtalt som "kastret fotball", bl.a. fordi de tapte for svenskene, mens norske kvinner spilte ganske jevnt med sine svenske søstre. Kvinnenes spill ble aldri karakterisert i liknende termer. Menns kropper i håndball ble aldri skjebne, slik kvinners ble det i bl.a. friidrett. Deres muskelstyrke og hurtighet kan leses som irrelevant så lenge de tapte for svensker og dansker. De maskuline kroppene ble imidlertid aldri latterliggjort i håndball som f.eks. pesende muskelbunter. En forklaring er posisjonen til hegemoniske maskulinitet i det offentlige rom i relasjon til akseptert femininitet.

Neste punkt om endringer og motstand mot endringer kan leses som et generelt fenomen i idrettsfeltet spesielt fra 1890 til 1950.

Endringer og motstand mot endringer

Goransson og Kimmel kan tolkes som at endring først og fremst kan være en trussel mot "mannligheten", fordi denne forbindes med dominans og kontroll og fordi denne synes å endre seg i mindre grad enn det som kan tolkes som godtatt kvinnelighet.

Konkurransetidrett for kvinner kan stå som en metafor på endringer i hva som ble lest som "kvinnelig" fra 1890 til 1950.

Fokus er her på tolking av metaforer i tekster fra leger med utgangspunkt i Borchgrevink & Solheims forståelse av at kvinneligheter er innlemmet i språket som en dypstruktur på en annen måte enn mannligheter. I 1915 var godtatt kvinnelighet i "borgerskapet" koplet til moderskap og sårhet, mens "mannlighet" var assosiert med familiens overhode og synlige muskler. Implisitt i dette var spenninger mellom "essens" og kulturell konstruksjon av kjønn.

Den "maskuline essensen" i idrett synes i prinsippet å endre seg lite fra 1890 til 1950, imotsetning til den "kvinnelige" (f.eks. fra

"hysteriets gullalder" til konkurranser i flere idretter).

Også enkelte idretter er analysert her.

Williams termer om vikende, kommende og dominerende praksiser er inkludert for å fokusere på dynamiske prosesser i endring og motstand mot endring. Denne studien har videreutviklet to elementer om forskjell mellom nye versjoner av dominerende praksiser på den ene siden og alternative og/eller opposisjonelle på den andre. For at praksiser skal klassifiseres som kommende må det for det første være kamp i feltet og logikkene til de "to" partene må stå steilt mot hverandre.

Skøyter er spesielt, fordi kunstløp først i hovedsak kunne leses innen hegemonisk maskulinitet fra 1860 og innen marginale maskuliniteter fra 1930. Deretter ble denne grenen først og fremst tolket som godtatt femininitet. Allerede fra begynnelsen av 1900-tallet kunne samme idrett også tolkes innen ulike femininiteter. Motstand mot endring i kunstløpfeltet fra godtatt maskulinitet (hegemonisk) til godtatt femininitet synes ikke å ha vært stor med utgangspunkt i tekster fra organisert idrett og massemediene, selv om prosessen tok tid. Studien klassifiserer disse praksisene som nye versjoner av dominerende og ikke kommende. Lengdeløp kan derimot tolkes som kommende. Så lenge Laila Schou Nilsen var en verdensstjerne kan hun forstås over og utenfor kjønnsdikotomiene.

Marsjkonkurranser kan tolkes som idrettspraksiser der motstand mot endring synes å være markert i 1933. Fra 1929 ble kvinnekropper synlige i slike konkurranser og praksisene kan kategoriseres som kommende. I 1933 ble det produsert tekster der deler av det doxiske feltet kom til overflaten, fordi kvinner ble forsøkt utelukket. Sensualiteten i kvinnekropper via "ureglementert" antrekk ble "angrepet". Dette poenget synes imidlertid å bli legitimer under termen "helse". Det kan leses som et eksempel på det tilfeldige ved legitimering av kjønnsorden (Bourdieu). Gjennom kvinners "frigjorte" antrekk kunne disse forstås som "uekte" kvinner og en trussel mot den etablerte orden. Resultatet ble et kompromiss; kvinner var lovlige i konkurransfeltet, men med sterke begrensinger. Her har vi et eksempel på at ikke alle sportlig-gjørings prosesser kan leses som det beste resultat for flest mulig, bl.a. fordi de fleste kvinner og mange menn sluttet å delta i slike konkurranser.

presentasjoner: det er "naturlig" å velge menn.

Nå skal vi forsette med håndball, men i et internasjonalt perspektiv.

Maskuliniteter og femininiteter i et internasjonalt håndballfelt

Tysk håndball ble først tolket som et kvinnelig konkurransefelt fra 1917-20, deretter som et mannlige. Tyske mannlige ledere gjorde 11-manns håndball utendørs internasjonal. Her hadde menn bl.a. muligheter for tøff kroppskontakt. Tyske tekster forteller stadig om håndball som en tysk nasjonalidrett også før Hitler kom til makten. Tyske kvinner spilte samme versjon, men bl.a. uten tøff kroppskontakt i de skrevne regler. Da forslag om flest mulige felles skrevne regler for begge kjønn ble prøvd ut, mistet mannskropper eneretten på stor bane, lang avstand til mål og tøff kroppskontakt. En analyse av denne prosessen er inspirert av Derridas term de-konstruksjon. Jeg nytter dette begrepet i en "lett" versjon for å få frem fundamentale endringer om kjønn i skrevne regler. Ovennevnte endringer kalles her for forsøk på de-konstruksjon av hva som ble lest som "kvinnelig". I debatten som fulgte, kom deler av det doxiske feltet på overflaten. Her ble kvinners biologi skjebne. Forsøk på å utdefinere kvinnehåndball ble gjort av et organ der kvinner var i flertall. Det kan leses som en strategi knyttet til maskuline hegemoniske praksiser at begge kjønn reproducerer dominerende re-presentasjoner og motstand mot endring. Re-konstruksjonen ble at regler fra 1920 ble stående, men med historien om å skyve idrettskvinners re-presentasjoner av "virkeligheten" ut av håndballfeltet. Dette kan tolkes som et eksempel på at hvis mannsrett til aggressiv kroppskontakt - "essens" i hegemonisk maskulinitet - ikke lenger forstås som overordnet og enerett, kan det vekke strid hos menn. Da kan motstand mot endring tolkes (Kimmel og Goransson) som en viktig strategi for å dominere feltet. Endringsforslagene som ble iverksatt kan forstås som for store og "radikale" i maskuline hegemoniske logikker, slik at et tilbakefall til tidligere praksiser og intet kompromiss med elementer av endring (som i det norske marsjfeltet), kunne blitt resultatet.

Kjønnsforskjeller i håndball får ulik betydning i forskjellige kontekster: Tyskland kan symbolisere mannskropper med størst potens. Den norske versjonen av håndball kan forstås som meget marginal med kvinnekropper som "naturlige". De ble det første kjønn i konkurransefeltet og det andre kjønn i ledelsesfeltet her til

lands. Svenske mannskropper kan symblisere første orden og kvinnekropper andre. I Danmark var denne kjønnskonstitusjonen ikke så uttalt.

Til slutter fokus på studiens teoretiske innhold, posisjoner og anvendbarhet i et kritisk perspektiv.

Er det fruktbart å nytte hegemonisk teori som basis for termen hegemonisk maskulinitet?

Hegemonisk teori har sine klare mangler. For at den skal kunne gi inspirasjon til forskning i årene fremover, er deler av teorier og termer fra andre teorier forsøkt inkludert. Basisteoriene er imidlertid fra den kritiske tradisjonen i modernitetens logikker, mens spenningsfeltet mellom disse og postmoderne logikker er morgendagens utfordringer.

Hegemonisk teori kan forstås å ha et underrappotert individuelt nivå, utilstrekkelige kjønnsanalyser, lite avklart forhold mellom idrettspraksiser og praksiser i basis og uklart forhold til emansipatoriske potensialer.

Disse forhold er problematisert i denne studien. Et underrappotert individuelt nivå ble tatt opp i kapittel 3. I dette kapittel har vi analysert relasjoner mellom aktør og struktur. Her var fokus på om det var innebygget et paradoks i teorien (Gruneau) eller om det var en genuin motsetning, som gjorde den lite fruktbar (Morgan). Spørsmålet gjaldt bl.a. om **hvordan** teorien kan redgjøre for sammenhengen mellom idrett og resten av samfunnet, m.a.o. en (eventuell) "the missing link" mellom hva som er idrett og hva som ikke er idrett.

Hegemonisk teori tar avstand fra idrettspraksiser som et autonomt fenomen i motsetning til Morgan, som prøver å lage en demarkasjonslinje mellom idrett og resten av samfunnet.

En feministisk kritikk av Morgan er at han ikke inkluderer dominans/makt i relasjoner mellom aktør og struktur, fordi det ikke synes å være tilstrekkelig integrert i hans logikker om idrettens kjerne i hans tese om idrettens autonomi. Spørsmål om individers forhold til idrettens f.eks. "ytre" goder (premier) er ikke drøftet i relasjon til dominans og klasse (f.eks. arbeidsløs eller millioner). Det kan også leses som et udrøftet paradoks i hans "rekonstruksjon av teori", bl.a. fordi idrettens ytre goder er inkludert i hans praksisbegrep og burde derfor integreres i hans analyser.

Den andre kritikken gjaldt teoriens emansipatoriske kraft og

arbeiderklassens metaposisjon. Morgan kritiserer hegemonisk teori for ikke å dokumentere tilstrekkelige emansipatoriske eksempler fra arbeiderklassen. Her har filosofen et viktig poeng. Primært savner jeg en kritikk i en slik kontekst i et kjønnsperspektiv. Morgan analyserer ikke kvinners muligheter og historiske fakta om emansipatoriske praksiser. Her finnes mye dokumentasjon. Det svekker hans kritikk. Hans påstand om at hegemonisk teori bare (til nå) har integrert i analysen hvordan hegemoniet skapes, trues, forhandles om, gjenskapes og modifiseres deler jeg. Siden denne studien er om "borgerlig" idrett, inkluderer jeg den strid som idrettskvinnene i middelklassen tok initiativet til.

Deretter påpeker jeg at det kan være problematisk å ha med termer fra teorier med svært ulike verdier og tradisjoner, slik denne studien legger opp til, selv om enkelte er sentrale og andre er mer perifere. I tråd med Hargreaves krav om å synliggjøre verdiene i de ulike tradisjonene, gjør jeg likevel et forsøk på å integrere dem.

Avslutningsvis vil jeg kort oppsummere studiens nye teoretiske bidrag i internasjonal idrettsforskning:

1. Termene overordnet/underordnet i hegemonisk teori problematiseres i et kjønnsperspektiv.
2. Analyser på individnivå viser at kvinner og menn kan operere i ulike typer av kvinnelig- og mannligheter.
3. Williams termer om kommende praksiser i forhold til dominerende er problematisert og videreutviklet med utgangspunkt i primærkilder i et historisk perspektiv.
4. Laila Schou Nilsen kan symbolisere at kropper er mer enn kjønn i enkelte kontekster bl.a. pga hennes idrettskapital.
5. Fokus har vært på min tolking av forfatterens metaforer for å vise deres ståsted i relasjoner til endring og motstand mot endring av hva som ble tolket som "godtatt kvinnelig og mannlig."
6. Et "nytt" begrep sportlig-gjøring og et nytt innhold er skapt som fanger opp endringsprosesser i organisert idrett.
7. Jeg har analysert kvinner i ulike deler av middelklassen som et potensiale for kommende praksiser i hegemonisk teori.

Noter

1. Et unntak er en artikkel skrevet av undertegnede i 1995: A Social-Semiotic Reading of Gender in the field of sport: A Feminist Analysis in a Sociological and Historical Perspective.

2. Olsen, O., 1936: "Siste nytt fra Garmisch". I SportsManden, nr.14, :6.

3. Kenealy, A., 1920: Feminism and sex-extinction, London: T. Fisher Unwin.Ltd.

4. Ibid.: forord, V.

5. Ibid.: 74.

Idag er søstrene Bronte også kjent for sin anoreksi. Det er blitt tolket som en mulig "selvutslettende" måte å takle "kvinneligheten" på.

6. Dengang var det en debatt i det offentlige rom om faren for degenerasjon av de "siviliserte raser" (også i Norge), slik at termen var nyttet i flere sammenhenger enn tilfelle er i dag.

7. Disse praksisene blir både omtalt som en idrett og to idretter avhengig av kontekst.

8. Else Trangbæks term da det ble flest kvinnelige medlemmer her i Dammark. (Jfr. kapittel 2.)

9. Slik tolker jeg f.eks. Hall, A., 1980: "Women, Sport and Feminism. Some Canadian and Australia comparisons". I The Australian Nurses Journal, April, :23-27 og Duquin, M., E., 1978: "The Androgynous Adventage". I (red.) Oglesby, C., A., op.cit.:89-106 (90,96). Slike logikker kan kanskje leses som dominerende i idretts-feministiske tekster i USA og Canada fra slutten av 1970-tallet og på 1980-tallet.

10. At dagens øvelsesutvalg synes å favorisere unge, små jenter som ikke er kommet i puberteten kan stå som et eksempel på at det "essensielt" kvinnelige kan tolkes å komme til uttrykk i spesielt bom og skranke. Dersom andre øvelser hadde blitt konstruert eller kriterier for poeng hadde blitt endret i disse øvelsene, hadde voksne kvinner med fett på kroppen lettere kunnet hevde seg i denne idretten.

11. Dette gjelder selv om kvinner i noen få klubber i enkelte perioder har spilt fotball og bandy, finnes ikke konkurranseregler for kvinnelig deltakelse i disse idrettene fra 1890 til 1950.

12. Jeg fokuserer her på NM-diskurser. Kvinnelige utøvere var f.eks. med i Europamesterskapet i 1946, slik at den komplementære logikken selvsagt ikke gjelder på alle områder i friidrettsfeltet.

13. Selv om dette er bare uttalt en gang, kan det tolkes som en symbolsk viktig karakteristikk i en studie som problematiserer enkelte tatt for gitte kategorier.

14. Bonde, H., 1991, op.cit.:110-11 og Bonde, H., 1993: Sport en moderne kult, Haslev, Danmark: Forlaget Hovedland, :101-107.

15. Goransson, A., 1994, op.cit.:90.

16. Ibid.

17. Ibid.

18. Gramsci synes å ha med disse, men de er nevnt i ulike sammenhenger og kan leses i flere betydninger. F.eks. kan "vikende" tolkes som arkaiske i betydningen "passive residues of all the social forms eclipsed by the past" om forskjeller mellom amerikansk og europeisk historie, der USA skal mangle "tradisjoner". (Jfr. s. 305.)

19. Williams, R., 1977, op.cit.:122. (Jfr. s.18.)

20. Ibid.:123.

21. Ibid.

22. Blom, I., 1995: "Fra det moderne til det postmoderne prosjekt". I Nytt Norsk Tidsskrift, nr.2..137-146 (137).

23. Torgersen, T., 1915, op.cit.:2-5.

24. Ibid.:2.

25. Lakoff, G. og Johnson, M., 1980, op.cit.:14.

26. "Kristiania skøiteklub.1864-1904". I Centralforeningen, 1903, op.cit.:177.

27. "Skøiter." I Centralforeningen, 1897, op.cit.:79. Se også Centralforeningen, 1903, :177.

28. I den teksten som presenteres nedenfor er det "hygieniske" også betraktet som en viktige sider ved idrett.

29. "M"., 1896, op.cit.:264. (Se kapittel 7.)

30. Tidspunkter for å nedtone det estetiske på bekostning av hurtighet og logikker i sportlig-gjøringen av idretts-praksisene var ulike i de forskjellige idrettene. I svømming ble f.eks. kunstsvømming for menn tatt ut av NM i 1922, mens stil fremdeles teller i hopp, om enn i mindre betydning enn tidligere, og i stup.

31. Asbjørnsen, Moe, Neuthella m.fl., 1977: Erotiske eventyr, Oslo: Universitetsforlaget, :56-57 og 78-80.

I begge eventyrer var jentene/kvinnene i utgangspunktet meget "anstendige", men av ulike årsaker gikk de inn i kjønnsakten med liv og lyst. Parene holdt det "gående" så lenge guttene /mennene orket. Ifølge "det svake kjønn" var ikke det tilskrekkelig lenge.

32. Dette er et eksempel på at en diskusjon for eller mot konkurranser blir uinteressant i et historisk eller samfunnsvitenskapelig perspektiv. Det må settes i kontekst, der bl.a. konkurranseregler, gjennomføring og konsekvenser for deltakelse i et kjønnsperspektiv blir sentralt.

- 33."Onkel Carl",1931: "Kvinner og sport,sport og kvinner". I SportsManden,nr.91,(Kvinnesiden): 8.
- 34.Her er poenget å synlig-gjøre ulike praksiser hos de to kjønn i en klasse og ikke forskjellige individuelle erfaringer og tolkninger. Berit Ås har utviklet termen "kvinnekultur" i Ås,B.,1982:"Tilbakeblikk og sideblikk på begrepet kvinnekultur". I (red.) Haukaa,R., m.fl.: Kvinneforskning: Bidrag til en samfunnssteori, Oslo: Universitetsforlaget,:74-101.
- 35."Ingrid",1931: "Kvinnen og sporten". I SportsManden (Kvinnesiden),nr.94,:7.
36. Morgan,W.,J.,1994,op.cit.:91.
- 37.Om konstitutive regler se Searle,J.,1969:Speech Acts,Cambridge: Cambridge University Press,:34-35.
- 38.NHF: "Bestemmelser for utespillet for sesongen 1937 og 1938." (Tillegg til Håndballregler for ute og innespill, NHF,1937. Eget ark.) I NHF's arkiv i Idrettens Hus.
- 39.Å være dommer i håndball hadde lav status på 1940-tallet.
- 40.Morgan,W.,J.,1994,op.cit.:77.
- 41.Goransson,A.,1994: "Kon som analysekategori i den økonomiska historien. Några linjer och resultat". I Tønnesson,K. (red.): Rapport III Fra kvinnehistorie til kjønns historie?,Det 22. nordiske historikermøte,Oslo 13-18 august 1994, Melby,K. (koordinator), Oslo: IKS,Avdeling for historie,Universitetet i Oslo og Den norske historiske forening,: 84 (77-93).
- 42.Moore,H.,1994,op.cit.:60.
- 43.Intervju 10.05.1993.
- 44.Intervju 12.12.96.
- 45."Bekkelagets Sportsklubs Dameavdeling". I SportsManden (Kvinnesiden),nr.18,1931,:7. Det skal ha vært 40 medlemmer i 1931. Om vinteren drev avdelingen med langrenn og slalåm og om sommeren med friidrett. "Berg",1931: "Vårt første intervju i anledning kvinnelig friidrett". i SportsManden (Kvinnesiden), nr.43,:11.
- 46.Ibid.
- 47.Ibid.
- 48.Toril Moi har inspirert meg til å se dette poenget i den før nevnte artikkelen fra 1994,:18. Hun skriver at når en kvinne har store mengder av (symbolsk) kapital kan kvinnelig kjønn spille en meget liten rolle. I Lailas tilfelle utelukker jeg ikke at hun har blitt omtalt som mannhaftig blant enkelte idrettsmenn seg i mellom. Dette poenget er også et kildekritisk problem, da jeg kun har kvalitative intervju med 15 personer.

49. Dette var i perioden 1947-50, da ledererfaring i næringslivet ikke synes å være betraktet som en viktig praksis for å bli en dyktig idrettsleder.

50. Hun ble leder i forbundet fra 1962 til 1966. Ingen annen kvinne har til nå vært leder av dette forbundet. I den ovennevnte perioden kan hun leses som utenfor kjønnskategoriene.

51. Vi husker fra kapittel 8 at kamp-momentet i kvinneidrett i Tyskland ikke bare var under debatt i håndball, men også i f.eks. friidrett, der kvinnene synes å ha en høyere status enn i håndball.

52. Hoy, D., 1991, op.cit.:46.

53. Baynes, K., Bohman, J. og McCarthy, T., 1987: After Phisosophy, End of Transformation? Cambridge: The MIT Press, :119.

54. Ibid.:120.

55. Jeg fikk denne ideen da jeg leste boka til Fraser (sammen med elementene om vikende, kommende og dominerende praksiser i hegemonisk teori), selv om hun har et annet perspektiv på dette:
Fraser, N., 1993: Unruly Practices: Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory, Cambridge: Polity Press, :72.

56. En av dem var som nevnt Laila Schou Nielsen.

57. Morgan, W., J., 1994, op.cit.:82.

58. Elster, J. (red.), 1971: Karl Marx Verker i utvalg 2, Oslo: Pax, :216-217.

59. Termen idrett eller sport var selvsagt ikke nyttet av Marx.

60. Ibid.:217.

61. Gruneau, 1983, op.cit.:24.

62. Det er få som har et feministisk perspektiv her som vi har sett i kapittel 3 og som vi skal se i slutten av dette kapitlet.

63. Fløistad, G., 1983: Filosofi og vitenskap fra renessansen til vår egen tid, oslo: Universitetsforlaget, :368.

64. Gruneau, R., 1983, :21 og 149.

65. Morgan, W., J., 1985: "Radical Social Theory of Sport: A critique and a Cenceptual Emendation". I Sociology of Sport Journal, vol.2, (56-71):61.
Morgan, W., J., 1994, op.cit.:116.

66. Clarke, J og Critcher, C., 1985, op.cit.:219.

67. Williams, R., 1977, op.cit.:94.

68. Williams, R., 1977, op.cit.:76-77.

69. Se Maurseth, P. (red.), 1971: Karl Marx Verker i utvalg 3, Oslo: Universitetsforlaget, :145-247.

70. Williman, R., 1977, op.cit.:77.
71. Hargreaves, J(ohn), 1982, op.cit.:108.
72. Ibid.:81.
73. Ibid.:94.
74. Gruneau, R., 1983, op.cit.:55.
75. Morgan, W., J., 1994b: "Hegemony Theory, Social Domination, and Sport: The Macaloon and Hargreaves- Tomlinson Debate Revisited". I Sociology of Sport Journal, nr.2, :321.
76. Morgan, W., J., 1994, op.cit.:84.
Gruneau anvender også termen "indissolubly". Se Gruneau, R., 1983, op.cit.:50.
77. Gruneau, R., 1983, op.cit.:61-62.
78. Morgan, W., J., 1994, op.cit.:86-87 og 211-212.
79. Ibid.:86.
80. Morgan, W., J., 1984: "Social Philosophy of Sport: A Critical Interpretation". I Journal of the Philosophy of Sport, vol.5, : 44 (33-51).
Dette poenget blir utdypet 5 linjer nedenfor med følgende tekst:
"...sport is at bottom a self-sustaining enterprise governed by its own intrinsic laws and values."
81. Morgan, W., J., 1994, op.cit.:185 og 187.
82. Morgan, W., J., 1983: "Toward a Critical Theory of Sport". I Journal of Sport and Social Issues, :24-34.
I 1983-84 var fokus på ny-marxistisk teori (f.eks. Horkheimer), som han da mente kunne være et bra utgangspunkt.
83. Morgan, W., J., 1994a, op.cit.:323.
84. Gruneau, R., 1983, op.cit.:61-62.
85. Morgan, W., J., 1994, op.cit.:215.
86. Ibid.:215.
87. Ibid.
For en nærmere redgjørelse av grunnleggende regler se s.84-89.
88. Ibid.:216.
89. Ibid.:218.
90. Ibid.:221.
Morgan påpeker her at "...that that ethos is itself parasitic on its internal logic".

91.Morgan tolker Searles etos slik:

"...those attitudes, commitments, values, goods, and virtues that are necessary to sustain the ways of life embodied in sporting practices." (Morgan, W., J., 1994, op.cit.:224.)

92.Dette poenget kan leses som et generelt problem når det gjelder utvikling og kritikk av teori i akademien.

93.Morgan, W., J., 1983: "Toward a Critical Theory of Sport". I Journal of Sport and Social Issues, vol.7, nr.1, :24,28 824-34) og i 1984:"Social Philosophy of Sport: A critical Interpretation". I Journal of the Philosophy of Sport, vol.5, :34 (33-51).

94.Morgan, W., J., 1994, op.cit.:128.

95.Ibid.:215.

96.Ibid.:73,254.

97.Ibid.:131.

98.Ibid.

99.Ibid.:223.

100.Lippe, von der, G., 1996: "Landmarks in the History of Norwegian Workers Sport". I Kruger, A. og Riordan, J. (red.): The Story of Workers Sport, Champaign: Human Kinetics, :136-140 (132-142). Artikkelen (litt omarbeidet i siste utgave) var opprinnelig trykket av de samme redaktører i 1985 med tittelen: Der internationale Arbeitersport, Der Schlüssel zum Arbeitersport in 10 Landern, Kohl: Pahl-Rugenstein, :138-148.

101.Han kan dessuten tolkes å ha dårlige kunnskaper om arbeideridrett når han kan leses at arbeideridrett ikke la vekt på konkurranser på nasjonalt eller internasjonalt nivå.
Morgan, W., J., 1983, op.cit.:41.

102.Ibid.:133.

103.Andre eksempler om praksiser som nasjonalisme og anti-nazisme (1940) er mer sentrale, men disse forhold er ikke inkludert i studien.

Om nasjonalisme i idrettsfeltet se bl.a. Lindrot, J., 1996: "The Nordic Games, Swedish-Norwegian relations and politics, 1905-1913 - A study of sport and politics in conflicts." I Goksøyr, M., Lippe, von der, G. og Mo, K. (red.), op.cit.:293-294 (293-301) og i Goksøyr, M., 1995: "Phases and Functions of Nationalism: Norway's Utilization of International Sport in the Late Nineteenth and Early twenties Centuries". I Mangan, J., A. (red.): The International Journal of the History of Sport, nr.2: 125-147. Om anti-nazisme se bl.a. Tønnesson, S., 1987, op.cit.: 49 og Lippe, von der, G., 1989: "Nazi-idrett i Bø." I Goksøyr, M. og Mo, K. (red.): Norsk Idrettshistorisk Årbok 1989, Norsk Idrettshistorisk Forening, :81-82 (80-90).

104. I modernitetens logikker vises til bl.a. McKey, J., 1986, op.cit.:267, Cohen, J., 1982: Class and Civil Society: The Limits of Marxian Critical Theory, Amherst: University of Massachusetts Press og Stacey, J og Thorne, B., 1985: "The missing feminist revolution in sociology". I Social Problems, vol.22, nr.4, (april):301-316.
105. Hargreaves, J(ohn), 1987, op.cit.:220.
106. Hall, S., 1981: "Notes on deconstructing the Popular". I Samuel, R. (red.): Peoples History and Socialist Theory, London: Routledge og Kegan Paul, .
107. Morgan, W., J., 1994, op.cit.:107.
108. Williams, R., 1977, op.cit.:123-127.
109. selv om det fantes mange fra "arbeiderklassen" i Norges Landsforbund for idrett også etterat AIF var stiftet, behandler jeg de to forbund og deres medlemmer i denne konteksten uten å problematisere dette forholdet.
110. Når det gjelder 1970-tallet, vises til Lippe, von der, G.: "Heresy as a victorious practice in the field of sport and sexuality in Norway: 1933-75". Foredrag på NASSS konferanse i idrettssosiologi i Ottawa, november, 1993.:1-13.
111. Morgan, W., J., 1994, op.cit.:79.
112. Morgans konsekvens er i 1994 å avskrive hegemonisk teori ,bl.a. fordi - slik jeg ser det - at han ikke er oppdatert på feministisk teori.
113. Derrida er både kategorisert som radikal hermenutiker og post-modernist. Se Hoy, D., 1991: "Jacques Derrida". I Skinner, Q. (red.): The Return of Grand Theory in the Human Sciences, Cambridge University Press, :50, 53 (41-65).
114. Hargreaves, J., 1994, op.cit.:26.
115. Fritt oversatt etter Bourdieu, P., 1990, op.cit.:4.
116. Broch-Due, A.-K. og Ødegaard, T., 1991: "Alt er menneskelig og kjønnet - samtidig og alltid: Om forståelse av sosialt kjønn i samfunnsvitenskapene". I Sosiologi idag, nr.4: 76-100 (93). Selv om denne teksten på enkelte steder kan tolkes som at kjønn er en a priori kategori, deler jeg deres behov for tverrfaglige feministiske teorier.

1. Litteratur

- Adams,M.,C.,C.,1990:The Great Adventure: Male Desire and the Coming of World War I, Bloomington: Indiana University Press.
- Agerholt,A.,C., 1973: Den norske kvinnebevegelses historie, Oslo:Gyldendal.
- Akerø,D.,B.1974:Rapport om fjernsynets sportssendinger og sportsredaksjon,Mellomfagsoppgave i sosiologi ved Universitetet i Oslo.
- Alcoff,L.,1988:"Cultural Feminism versus Post-Structuralism: The identity Crisis in Feminist Theory". I Signs,vol.13,nr.3.:405-436.
- Allardt,E.,1976: "Vergleichende Sozialforschung und Analyse des Sports." I Luschen,G. /Weis,K. (red.) :Die Soziologie des Sports,Darmstadt:Luchterhand.
- Amberger,G.,W.,1921:Das Handballspiel, Leipzig und Zürich:Gretlein & Co.
- Andersen,P.,1976-77:"The Antinomies of Antonio Gramsci". I New left review, nr.100,November:15: 5-81.
- Andreassen,M.,1989: "Den tredje skønhed Om den androgyne figur hos Kristen Torp". I Andersen, T. m. fl. (red.):Den tredje skønhed, Århus Universitetsforlag.
- Andreski,S.,1965:The Uses of Comparative Sociology, Berkeley: University of California Press.
- Annfeldt,T. ,1992: (Red.):Kjønnsidentitet - utvikling og konstruksjon av kjønn,Skriftserie 1/92, Senter for kvinneforskning, Universitetet i Trondheim- AVH.
- Annfelt,T.,1992: "Teori og forklaringskraft. Refleksjoner rundt sosialpsykologisk og psykanalytisk orientert teori." I ibid.
- Arendt,H.,1970:On revolution, New York: Viking.
- Argyle,M.,1972:The Psychology of Interpersonal Behaviour,Harmonsworth :Penguin,3. opplag.
- Argyle,M.,1975:Bodily Communication,London:Methuen.
- Aristoteles:,1983: Aristoteles Retorikk,Viborg: Museum Tusculanum Forlag.
- Asbjørnsen,Moe,Nauthella m. fl.,1977: Erotiske folkeventyr. Utval og innleiing ved Oddbjørg Høgset,Oslo: Universitetsforlaget.
- Aspestrand,H.,1923: "Svømming". I Amundsen,K.,V. (red.): Idrætsbøgen, Kristiania Distriktslag for Idræt, Kristiania: Aschehough & Co (W. Nygaard).
- Atkinson,P.,1992: Understanding Ethnographic Texts, London: Sage.
- Bauer-Hansen,J.,1983:"Fra Abner Cohen til Pierre Bourdieu. Symbolproduksjon og makt som antropologisk problemfelt". I Antropologinytt ,vol 5,no.2-3:36-57.
- Baumgartner,U.,A.,1977: "Dora. Et hysterisk kasus i feministisk perspektiv". I Viestad,A. med fl. (red.): Opprør eller sykdom,Oslo: Pax.
- Baynes,K.,Bohman,J. og McCarthy,T.,1987:After Phisosophy,End of Transformation? Cambridge: The MIT Press.
- Beauvoir,de,S.,1950: Le deuxieme Sexe, Bind II,Paris: Gallimard,70! utgave.
- Beauvoir,de,S.,1953.: The Second Sex, New York: Alfred A. Knopf.
- Beauvoir,de,S.,1965: Det Andet Køn,Bind II,Del 1, København: Gyldendal.
- Beauvoir,de,S.,1970: Det annet kjønn, Bind II, Oslo: Pax Forlag.
- Bendix,R.,1976: "The Mandate to Rule: An Introduction. I Social Forces,vol. 55,nr.2:242-256 .
- Bendix,R.,1977:Nation-Building and Citizenship: Studies of Our Social Order,Berkeley: University of California Press.
- Bendix,R.,1978:Kings or People:Power and the Mandate to Rule, Berkeley: University of California Press.
- Bengtsson,M og Frykman,J.,1987,Om maskulinitet Mannen som forskningsprsjekt. Rapport nr 11, Jamfo, Stockholm: Regjeringskansliet Ofsetsentral.
- Berger,P.,L. og Luckmann,T.,1990: Den samfundsskabte virkelighed, En videnssociologisk afhandling, Viborg,Danmark: Lindhardt og Ringhof,6. opplag.
- Bernett,H.,1984:"Die "Versportlichung" des Spiels dargestellt am Exempel der Entwicklung des Faustballspiels". I Sportwissenschaft,vol.14: 141-165.
- Bird,S.,E. og Dardenne,R.,W.,1990: "Myth,Chronicle, and Story. Exploring the Narrative. Qualities of News." I Carey,J.,W. (red.) : Media,Myths, and Narratives Television and the Press, Sage Annual Reviews of Communication Research, Sage Publications,3. opplag.
- Bjerketvedt,D. og Pedersen,A.,1994:Grunnleggende Biologi og Miljølære,Landbruksforlaget.
- Blom,I.,1990:"Changing Gender Identities in an Industrializing Society: the Case of Norwayc.1870-c.1914." I Gender & History, Oxford og Cambridge: Basil Blackwell:331-346.
- Blom,I.,1995: "Fra det moderne til det postmoderne prosjekt". I Nytt Norsk Tidsskrift,nr.2:1-10.
- Bologh,R.,W.,1990: Love or greatness. Max Weber and Masculine Thinking- A Feminist Inquiry.,London:

Unwin Hyman.

- Bonde,H.,1986: En stålsat karakter i et hærde legeme En undersøkelse af mandeidealene i den tidlige danske sportsbevægelse,1880-1914, Speciale, Historisk Institut, Københavns Universitet.
- Bonde,H.,1991(b): Mandighed og sport,Odense Universitetsforlag.
- Bonde,H.,1993: Sport en moderne kult, Haslev,Danmark: Forlaget Hovedland.
- Borchregevink,T. og Solheim,J.,1988: "En råttent tekst? Om kjønn,mat og fortolkning". I Sosiologi idag,nr.2. 35-62.
- Borgen,P.,O.,1979:Norsk Ryttersports historie, Oslo: Norges Rytterforbund.
- Bourdieu,P.,1978:"Sport and social class". I Social Science Information,London og Beverly Hills: Sage,vol.17,nr.6:119-140.
- Bourdieu,P.,1984: Distinction A social critique of the judgement of taste, London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu,P.,1984: Questions de sociologie, Paris: Minuit.
- Bourdieu,P.,1986:Outline of a theory of practice, Cambridge Studies in Social and Cultural Anthropology.
- Bourdieu,P.,1990 (a):"La Domination masculine". I Actes de la recherches en sciences,vol.84,september:2-31.
- Bourdieu,P.,1990 (b): The Logic of Practice,Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu,P.,1990 (c):"Kroppens sosiale persepsjon. Noen foreløpige bemerkninger". I Sosiologi idag,nr.3: 119-140.
- Bourdieu,P.,1992: Language & Symbolic Power,Cambridge,Oxford: Polity Press.
- Bourdieu,P.og Wacquant,L.,J.,D.,1992:An Invitation to Reflexive Sociology, University of Chicago Press.
- Bourdieu,P. og Wacquant,L.,J.,D.,1993: Den kritiske ettertanke Grunnlag for en samfunnsanalyse, Oslo: Samlaget.
- Bourdieu,P.,1984: Questions de sociologie, Paris: Minuit.
- Bourdieu,P.,1995: Distinksjonen En sosiologisk kritikk av dømmekraften (oversatt av Prieur,A.),Oslo: Pax Forlag A/S.
- Bourdieu,P.,1996:Symbolisk makt. Artikler i utvalg, Oslo: Pax A/S.
- Boutillier,M,A. og L. SanGiovanni,1983:The Sporting Woman, Campaign (Illinois): Human Kinetics Publishers.
- Brannon,R.,1976:"The male sex role - and what it's done for us lately. I Brannon,R. og David,D. (red.):The forty-nine percent majority,Reading,MA:Addison Wesley.
- Bredemeier,B.,J.,1983: "Athletic Aggression: A Moral Concern". I Goldstein,J.,H. (red.): Sports Violence, New York m. fl.: Springer- Verlag.
- Breuer,J. og Freud,S.,1975:The Standard Edition of the complete psychological works of Sigmund Freud,Studies on Hysteria, London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.
- Broadly,D.,1991: Sociologi och epistemologi Om Pierre Bourdieus forfatterskap och den historiska epistemologien, Stockholm: HLS Forlag,2. utgave.
- Broch,L.,1946:Kvinnereising,Oslo: Cappelen.
- Broch-Due,A.-K. og Ødegaard,T.,1991: "Alt er menneskelig og kjønnen - samtidig og alltid: Om forståelse av sosialt kjønn i samfunnsvitenskapene". I Sosiologi idag,nr.4:76-99.
- Broch-Utne,B.,1989: Feminist Perspectives on Peace and Peace Education, New York etc.:Pergamon Press.
- Brod,H. (red.),1987:The Making of Masculinities The New Men's Studies,Boston: Allen and Unwin.
- Bryson,L.,1987:"Sport and the maintenance of masculine hegemony". I Women's Studies International Forum,vol.10,nr.4:349-360.
- Butler,J.,1990: Gender trouble:feminism and the subversion of identity, New York: Routledge.
- Bø,S.,1995: "Gravferdsskikker i endring,ca. 1920-1990". Forelesningsnotater,Høgskolen i Telemark-Bø.
- Bøje,O.,1943:" Kvinder og Idræt" I Dansk idrætsforbund - officielle meddelelser.nr.6.
- Cahn,S.,K.,1994: Coming on strong Gender and Sexuality in Twentieth-Century Women's Sport,New York: The Free Press.
- Carr,W.,1969:A History of Germany 1815-1945, London: Edward Arnold.
- Carrigan,T.,Connell,B. og Lee,J.,1985:"Toward a New Sociology of Masculinity" I Theory and Society Renewal and critique in social theory,vol.14,nr.5:551-604 .
- Chafetz,J.,S.,1974:Masculine/feminine or human? Itasca: IL:Peacock.
- Chritcher,C.,1986:"Radical Theorists of Sport: The State of Play". I Sociology of Sport Journal,nr.3:333-343 .
- Cixous,H.,1976:"The Laugh of the Medusa". I Signs,Journal of Women in Culture and Society,vol. 1,nr.4,Sommer 1976:875-893.
- Clarke,J. , Critcher,C., 1985: The Devil Makes Work. Leisure and Calist Britain. London.
- Coen,J.,1982:Class and Civil Society:The Limits of Marxian Critical Theory, Amherst: University of Massachusetts Press.
- Cole,C.,1991:"The Politics of Cultural representation: Visions of Fields/Fields of Visions". I International review for the Sociology of Sport,vol.26,nr.1,:36-49.

- Collingwood,R.,G.,1983:The Idea of History,Oxford University Press,7 opplag.
- Connell,R.,W.,1982: "Class,patriarchy, and Sartres theory of practice". I Theory and Society, vol.11:305-320.
- Connell,R.,W.,1983:Which way is up? Essays on Class,Sex and Culture,Sydney m.fl.: George Allen & Unwin,2.utgave.
- Connell,R.,W.,1991: Gender & Power,the Person and Sexual Politics, Cambridge: Polity Press,2. utgave..
- Connell,R.,W.,1993: "The big picture: Masculinities in recent world history." I Theory and Society,vol.22: 597-623.
- Daniels,R.,1990: Coming to America, New York: Harpers Collins.
- Dansk Atletikk-Forbund:Haandboldlove 7-mands spil,1932 ,2.utgave.
- Danske Idræts Forbund,1944 : Dansk Sportsleksikon, Bind I,København:Standard Forlaget.
- Davidoff,L. og Hall,C.,1987:Family Fortunes Men and women of the English middle class 1780-1850, London:Hutchinson
- de Lauretis,T.,1990:"Upping the Anti (sic) in Feminist Theory". I Hirsch,M. og Fox Keller,E. (red.):Conflicts in Feminism,New York og London: Routledge.
- de Man,P.,1996:"Epistemologie der Metapher". I Haverkamp,A. (red.):Theorie der metaphor, Studienausgabe, Darmstadt:Wissenschaftliches Buchgeschellschaft,2. utgave.
- Demlow,T.,1926: "Handball" I Turnspiele fur Deutsche Jugend, Lagensalza,9.utgave.
- Descartes,R.,1980,:Meditasjoner over filosofens grunnlag og andre tekster, Oslo: Aschehoug & Co.
- Det Statistiske departementet,1938.:Statistiske Efterretninger 30. Aargang 1938,Danmarks Statistik, København: Bianco Lundos Bogtrykkeri.
- Det Statistiske Departementet: Statistiske Efterretninger 41. årgang 1949, Danmarks Statistikk, København: Bianco Lunds Bogstrykeri.
- Deutsche Reichsbund fur Leibesubungen ,1935: Das Handballspiel Anleitungen fur Feld- und Hallenhandball,Berlin: Wilhelm Limpert - Verlag.
- Devereux,G.,1967: From anxiety to method - in the behavioral sceinces. Hague-Paris: Mouton & Co
- DSB: Deutscher Sportbund,Bestandserhebung 1992,Frankfurt/Main.
- Dunning,E. og Rojek,C. (red.),1992:Sport and Leisure in the Civilizing Process, London:Macmillan.
- Durkheim,E.,1977: The Evolution of Educational Thought, London: Routledge & Kegan Paul.
- Eco,U.,1984,:Semiotics and the philosophy of language,London: Macmillan Press.
- Eco,U.,1992:"Interpretation and history". I (red) Collini,S.:Interpretation and overinterpretation:Cambridge: Cambridge University Press,3.opplag.
- Eichberg,H.,1979:Der Weg des Sports in die industrielle Zivilization, Baden-Baden: Nomos Verlagsgeschellschaft, 2. utgave.
- Eichberg,H.,1989:"Kropskultur". I Trangbæk,E. (red.): Den engelske sports gennombrud i Norden,Dansk Idræthistorisk Forening Krop og Kultur, København.
- Elias,N.,1989.: Sedarnas historia, Del I om Civilisasjonsteori, Stockholm: Atlantis.
- Eliott-Lynn,S.,C.,1925: Athletics for women and girls How to be an athlete and why, London: Robert Scott Roxburge House.
- Elster,J. (red.),1971: Karl Marx Verker i utvalg 2, Oslo: Pax.
- Elster,J. (red.),1971: Karl Marx Verker i utvalg 6, Oslo: Pax.
- Eriksson,E.,1937: Handball Innespel. Handbok for lagledare och spelare.,Svenska Handbollforbundet.
- Eriksson,E.,1942:Innehandboll handbok for lagledare och spelare,Stockholm: Haglund & Ericson, Svenska Handbollforbundet.
- Ernulf,K.,E. og Innala,S.,M.,1991: "Biologiske faktorer och sexuell identitet: Vad vi vet/ inte vet idag". I Nordisk Sexologi,nr.9: 3-23.
- Evans,J.,1996: Feminist Theory Today An Introduction to Second-Wave Feminism,London etc.:Sage Publications,2.utgave.
- Evans,J. (red.):Physical Education,Sport and Schooling, Lewes: Falmer Press.
- Fasting,K. og Tangen,J.,O.,1982:"Kvinneidrett i massemediene". I (red) Lippe,von der,G.:Kvinner og idrett fra myte til realitet, Oslo: Gyldendal
- Fasting,K.,1988a:"Kvinnors fritid- finns det utrymme for mosjon?" Foredrag på idrottens Forskningsråds konferanse om "Kvinnor och Idrott", Bosön 28-29.01.
- Fasting,K.,1988b:"Leisure Research,Sport and Gender". Foredrag på "International Workshop of Sport Sociology". Japan,Tornzano,04.09-7.09.
- Fasting,K.,1988c:"Sport as a leisure activity among women and men with young children". Foredrag ved Seouls Olympiske kongress, Dankook Universitet,Korea,09.09.-15.09.
- Fasting,K.,1989a:"Kvinnors fritid og idrettsliv". Foredrag på seminaret "Idræt-80år", August Krogh Institut,København Universitet,17-18.11.

- Fasting,K.,1989b:"Women`s Lives- Consequences for Leisure and Sports?".I Nytt om Kvinneforskning, Kvinner og idrett - forskning,perspektiver og utfordringer,nr.4
- Fasting,K.,1990:"Research on Gender Sport and Leisure Problems and Perspectives". Foredrag på XII verdens kongress i Sosiologi, Madrid,09.-13.07.
- Ferris,E.,1982: "Hvordan kvinners fysiologi virker på hennes idrettsprestasjoner". I Lippe,von der,G. (red.): Kvinner og idrett fra myte til realitet, Oslo: Gyldendal.
- Fimreite,N.,1996:Innføring i økologi,Høgskolen i Telemark-Bø,2. utgave.
- Fiske,J.,1982:Introduction to Communication Studies, London og New York : Methuen.
- Fiske,J.,1993:Kommunikasjonsteorier En introduksjon:Wahlstrøm & Widstrand,3.opplag.
- Fjeldstad,L.,1985: "Da damerne spilte med en blød fotball".I Dansk Håndball Forbund -1935-2juni-1985,København.
- Flannigan-Saint-Aubin,A.,1994: "The Male Body and Literary Metaphors for Masculinity". I Brod,H. og Kaufman,M. (red.):Theorizing Masculinities,Sage Publications.
- Flora,P.m. fl.,1987:State,Economy,and Society in Western Europe 1815-1975, A data handbook, Vol.II:The Growth of Industrial Societies and Capitalist Economies,St. James Press, Frankfurt m.fl.:Campus Verlag.
- Fløistad,G.,1983: Filosofi og vitenskap fra renessansen til vår egen tid, Oslo: Universitetsforlaget.
- Fog,J.,1994, Med samtalen som utgangspunkt, København akademiske forlag.
- Forgacs,D. (red.),1988: A Gramsci Reader Selected Writings 1916-1935, London: Lawrence and Wishart.
- Foss,T.,1995,:"Det sosiale på vrangen. Om psykoanalytisk forståelse av kulturen". I Sosiologi idag,nr.1:5-18.
- Foucault,M.,1965:Madness and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason, New York..
- Foucault,M.,1980: Power/Knowledge:Selected interviews & other writings 1972-1977, Gordon,C. (red.),New York: Pantheon Books,7. opplag.
- Foucault,M.,1980:The History of Sexuality,Volume 1: An Introduction,New York: Vintage Books.
- Frank,A.,W.,1991: "For a sociology of the body: An analytic review". I Featherstone, M.,Hepworth,M. og Turner,B.,S. (red.): The body: Social process and cultural theory, London:Sage Publications.
- Fraser,N. og Nicholson,L.,J.,1990:"Social Criticism without Philosophy : An Encounter between Feminism and Postmodernism. I Nicholson,L.,J. (red.): Feminism/Postmodernism, New York og London.
- Fraser,N.,1992:"The Uses and Abuses of French Discourse Theories for Feminist Politics". I Featherstone,M., (red.):Cultural Theory and Cultural Change, London: Sage Publications.
- Fraser,N.,1993:Unruly Practices.Power,Discourse and Gender in Contemporary Social Theory, Cambridge: Polity Press, 2. utgave .
- Freud,S.,1952:Das Medusaenhaupt. Gesammelte Werke XVII, London: Imago Publishing Co.
- Furre,B.,1971:Norsk Historie 1905-1940,Oslo: Det norske samlaget.
- Fürst, L`Organge,1995: Mat -et annet språk, Rasjonalitet,kropp og kvinnelighet, Oslo: Pax Forlag.
- Fürst,E.,L.,1996:"Fra Merleau-Ponty til Julia Kristeva - en tilnærming til kropp og subjektivitet som kvinnelige erfaringsområder". Foredrag på Frø og frukter,Oslo,21.23.11..
- Gadamer,H-G.1975,:Truth and Method,London:Sheed & Ward,3. utgave.
- Garfinkel,1967:Studies in Ethnomethodology,Englewood Cliffs,N.,J.,Prentice-Hall.
- Geertz,C.,1973,:The Interpretations of Cultures Selected essays,New York: Basic Books.
- Gergen,K.,J.,1985: "The Social Constructionist Movement in Modern Psychology". I American Psychologist,vol.40,nr.3:266-275.
- Giddens,A.,1976: New Rules of Sociological Method, New York: Basic Books.
- Giddens,A.,1977: Studies in Social and Political Theory, London: og New York: Hutchinson og . Basic Books.
- Glomnes,E.,1991: Noen sier noe! Kommunikasjonsteori,Landslaget for norskundervisning (LNU)/Cappelen.
- Goffman,E.,1977: "The arrangement between the sexes". I Theory & Society,vol.4:301-331.
- Goksøyr,M.,1988:"Sivilisering,modernisering,sportifisering - fruktbare begreper i norsk idrettshistorisk forskning",NORA,nr.90,NIH.
- Goksøyr,M. og Mo,Kristen (red.),1989:Norsk Idrettshistorisk Årbok 1989, Norsk Idrettshistorisk Forening.
- Goksøyr,M.,1991.Idrettsliv i borgerskapets by En historisk undersøkelse av idrettens utvikling og organisering i Bergen på 1800-tallet,Dr.scient avhandling,NIH.
- Goksøyr,M.,1995:" Phases and Functions of Nationalism: Norway`s Utilization of International Sport in the late Nineteenth and Early Twentieth Centuries" I Mangan,J.,A (red): The International Journal of History of Sport, London: Frank Cass,:125-147 .
- Goksøyr,M.,1996: "Winter sports and the creation of a Norwegian national identity at the turn of the 19th century". I Goksøyr,M.,Lippe,von der,G. og Mo,K. (red.): Winter Games Warm Traditions, The Norwegian Society of Sport History,The International Society for the History of Physical Education and Sport (ISPHES).

- Göransson,A.,1994: "Kön som analysekategori i den ekonomiska historien. Några linjer och resultat". I Tønnesson,K. (red.): Rapport III Fra kvinnehistorie til kjønns historie?, Det 22. Nordiske historikermøte,Oslo 13-18. august 1994,Oslo: IKS,Avdeling for historie i Oslo og Den norske historiske forening.
- Green,E.,Hebron,S. og Woodward,D.,1987: Leisure and Gender: A Study of Sheffield Women's Leisure Experiences. Sluttrapport til ESRC/Sports Council Joint Panel of Leisure research, London.
- Griffin,C.,Hobson,D.MacIntosh,S. og McCabe,T.,1982: "Woman and Leisure. I Hargreaves,J(ennifer), (red.): Sport,Culture and Ideology, London m.fl.:Routledge & Kegan Paul.
- Grimshaw,A.,1973:"Comparative sociology: In what ways different from other sociologies?" I Armer,M. og Grimshaw,A. (red.): Comparative Social Research: Methodological Problems and Strategies,New York:Wiley.
- Grosz,E.,1991:"Introduction". I Hypatia (Spesialnummer om "Feminism and the Body"),nr.6,:1-3.
- Grosz,E.,1993: "Bodies and knowledge: Feminism and the crisis of reason." I Alcoff,L. og Potter,E. (red.): Feminist epistemologies, New York,London:Routledge.
- Grosz,E.,1994: Volatile Bodies,Toward a corporeal feminism, Bloomington,Indianapolis: Indiana University Press.
- Gruneau,R.,1983:Class,Sports,and Social Development, The University of Massachusetts Press,Amherst.
- Gruneau,R.,1991: "Sport and "esprit de Corps": Notes on Power,Culture and the Politics of the Body". I Landry,F.,Landry,M og Yerles,M. (red.): Sport... The third millenium Le troisieme millenaire,Proceedings from International Symposium, Quibeck, Canada.
- Gruneau,R.,S.,1988: "Modernization or hegemony: two Views on Sport and Social Development". I Harvey,J. og Cantelon,H. (red.): Not JUST A GAME Essays in Canadian Sport Sociology, Ottawa: University of Ottawa Press.
- Guttmann,A.,1978: From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports, New York: Columbia University Press ved hans fremstilling av the "scientific world view".
- Habermas,J.,1975:Legitimasjonsproblemer i senkapitalismen, København: Fremad.
- Habermas,J.,1991:Borgerlig offentlighet En analyse av offentlighetens endrede struktur - et hovedverk innenfor moderne demokratiforskning,Oslo: Gyldendal,2. utgave.
- Haddon,G.,P.,1988:Body Methaphors:releasing god-feminine in all of us,New York:Crossroads.
- Haley,B.,1978: Healthy body and victorian culture, Cambridge m.fl.: Harvard University Press.
- Hall,A.,1978: "Sport and Gender". I CAPHER Sociology of Sport Monograph Series, Ottawa: The Canadian Association for health,Physical Education, and Recreation.
- Hall,A.,1989: "Masculinity as culture:The discourse of gender and sport". I Ravio,M. (red.): Proceedings of the Jyvaskula Congress on Movement and Sport in Women's life, August 17-21,1987 Jyvaskula,Vol.1, Reports oof Physical Culture and Health.
- Hall,A.,1993: The female sporting body: History, representation, and culture. Foredrag på den internasjonale kongressen i Idrettshistorie arrangert av ISPHES i Berlin,30.juni til 4.juli 1993.
- Hall,A.,1996:Feminism and sporting bodies:Essays on theory and practice,Champaign,IL:Human Kinetics.
- Hall,S.,1981: "Notes on deconstructing the Popular". I Samuel,R. (red.):Peoples History and Socialist Theory, London: Routledge og Kegan Paul.
- Halsaa,B.,1988: "Fragmenter til en feministisk utopi." I Halsaa,B. og Gornitzka,N. (red.):En feministisk utopi og veier dit,Prosjekt Alternativ framtid,Rapport fra to seminarer,Oslo.
- Hamer,E.,U.,1989:Die Anfänge der "Spielbewegung" in Deutschland, Beiträge und Quellen zu Sport und Gesellschaft. Band 3, London: Arena Publications.
- Hansen,J.,1993-94: "Die Geschichte von Sport und Körperkultur in den Landern Nordeuropas Ein Litteraturubersicht. I Stadion,Beitrage zur Geschichte des Sports in Nordeuropa,St. Audustin: Academica Forlag:279-290.
- Harding,S.,1986: The Science Question in Feminism, Ithaca og London: Cornell University Press.
- Harding,S.(red.),1987:Feminism & Methodology,Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press og Open University Press.
- Harding,S.,1991:Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives,Open University Press,.
- Hardy,S. og Ingham,A.,1983: "Games,structures, and agency: Historians on the American Play movement". I Journal of Social History,,vol.17:285-301.
- Hargreaves,J(ennifer),,1986:"Where's the Virtue? Where's the Grace? A Discussion of the Social Production of Gender relations in and through Sport." I Theory,culture and society,vol.3,nr.1:.
- Hargreaves,J(ennifer),,1989:"The Promise and problems of Women's Leisure and Sport". I Rojek, Ch. (red.): Leisure for Leisure, Critical essays, London: MacMillan Press.
- Hargreaves,J(ennifer),,1992: "Sex,gender and the Body in Sport and Leisure: Has There Been a civilizing

- Process?" I Dunning, E. og Rojek, C. (red.), op.cit.
- Hargreaves, J(ennifer), 1994: Sporting females Critical issues in the history and sociology of women's sports, London og New York :Routledge.
- Hargreaves, J(ohn), 1982: "Sport and Hegemony: Some Theoretical Problems". I Cantelon, H. og Gruneau, R. (red.): Sport, Culture, and the Modern State, University of Toronto Press.
- Hargreaves, J(ohn), 1986: Sport, power and culture A Social and Historical Analysis of Popular Sports in Britain, Oxford: Polity Press.
- Hargreaves, J(ohn), 1987 : "Sport and Hegemony: Some Theoretical problems". I Cantelon, H. og Gruneau, R. (red.): Sport, Culture, and the Modern State, University of Toronto Press.
- Hartmann, H., 1979: "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union". I Capital & Class, nr.8.:
- Hartsock, C., N, 1985: Money Sex and Power, Towards a Feminist Historical Materialism, The Northeastern Series in Feminist Theory, Boston: Northeastern University Press
- Harr, K., E., 1992: Der trollbåra bryt Nordnorske eventyr, Oslo: Cappelen.
- Haug, F., 1987: Female Sexualization A Collective work of Memory, London: Verso.
- Hauge-Moe, P., 1989: Ogsaa vi, naar det blir krevet Norges Gymnastikk- og Turnforbund 100 år 1890-1990, Oslo: Norges gymnastikk- og Turnforbund.
- Henningsen, P., 1933: "Du er selv Nazist" I Aandehullet nr 1, København.
- Henrikson, A. og Lindahl, E., 1988,: Asken Yggdrasil En gammel guddommelig historie, Sverige: Yggdrasil Forlag AS.
- Hoare, Q. og Nowell Smith, P. 1996, (red.): Antonio Gramsci The prisons Notebooks, London: Lawrence and Wishart, 8. utgave.
- Hobshavn, E., 1983: "Mass-Producing Traditions: Europe, 1870-1914". I (red.) Hobshavn, E. og Ranger, T.: The Invention of Traditions, Cambridge.
- Hodge, R. og Kress, G., 1988: Social semiotics, Cambridge: Polity Press.
- Hodne, B., m.fl., 1981: Muntlige kilder Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie, Oslo: Universitetsforlaget.
- Hollander, A., 1988: Seeing Through Clothes, New York: Penguin Books, 4. opplag.
- Holm, U., M., 1993: Mödrande och praxis En feministisk undersøkning, Gøteborg: Daidalos.
- Holst, K., 1928: Oslo-Paris, Oslo: Aschehoug & Co (Nygaard),.
- Horney, K., 1932: "The Dread of Women. Observations on a specific difference in the dread felt by men and by women respectively for the opposite sex." I International Journal of Psycho-Analysis, vol. 13: 348-360.
- Horney, K., 1967: (red. Kelman, H.) Feminine Psychology, London: Routledge og Kegan Paul.
- Hovden, J., 1995: "Idrett, kvinnelighet og kulturell ambivalens". I Kjønn og samfunn i endring, Program for grunnleggende samfunnsvitenskapelig kvinneforskning, Oslo: Norges Forsknings-råd.
- Howell, M. og Howell, N., 1969: Sports and Games in Canadian Life, Toronto: The Ryersons Press,.
- Howitz, F., 1892: Bidrag til en Sundhedslære for Kvinder, København.: Jacob Lunds Boghandel, 2. opplag,.
- Hoy, D., 1991: "Jacques Derrida". I Skinner, Q. (red.): The Return of Grand Theory in the Human Sciences, Cambridge University Press
- Hubbard, R., 1992: The Politics of Women's Biology, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 2. utgave.
- Høyier, B., 1992: "Socio-cognitive structures and television reception". I Media, Culture and Society, vol. 14: 583-603.
- Ibsen, B. med fl., 1991: I-D-R-Æ-T i bevægelse Humanistisk og samfunnsvitenskapelig idrætsteori, København: G.E.C. Gad.
- Ingham, A. og Hardy, S., 1984: "Sport, Structuration, Subjugation and Hegemony". I Theory, Culture and Society, vol. 2: 85-103.
- Irigaray, 1974: Speculum de l'autre femme, Paris: Minuit.
- Jaggar, A., M., 1983: Feminist Politics and Human Nature, New Jersey: Rowman & Allanheld og Sussex: The Harvester Press.
- Jakobsen, T., 1986: "De første idrættskvinder i Veilje før 2. verdenskrig". I (red.) Jørgensen, P. med fl.: Idrætshistorisk årbog 1986, Dansk Idrætshistorisk Forening Krop og Kultur, Viborg: Nærhaven Bogtrykkeri.
- Jansson, E. med fl., 1990: Handbollens historia Utveckling, Svenska Handbollförbundet, GIH-gruppen..
- Jerneryd, R., 1990: "Henry Lagergren" I Idrottsarvet 1990 Årsbok for Idrottsmuseet i Göteborg.
- Jervell, O., 1923: "Idræt og helse". I Amundsen, K., V (red.), op.cit.
- Johannisson, K., 1995: Den mörka kontinenten Kvinnan ,medisinen och fin-de-siecle, Stockholm: Norstedts forlag.

- Johnsen, B., H., 1982: Myten om den onde stemor, Fra folketradisjon til masselitteratur, Oslo: Universitetsforlaget.
- Kaldal, I., 1993: "Å fortelje, å forklare og å tenke historisk". I Historisk Tidsskrift, nr. 1:80-100.
- Karlsson, A., A., 1923. : Større Frilufslekar regler, Svenska Lekförbundets Arbetsutskott, Svenska Lekförbundets Bokserie 1, Stockholm: Björck & Björcksson.
- Kelly, J., 1986: Women, History and Theory, Chicago, London: The University of Chicago Press, 3. opplag.
- Kenealy, A., 1920: Feminism and sex-extinction, London: T. Fisher Unwin Ltd.
- Kessler, S. og McKenna, W., 1978: Gender: An Ethnomethodological Approach, Chicago og London: University of Chicago Press.
- Kew, F., 1987: "Contested Rules: An Explanation of How Games Change". I International review for the Sociology of Sport, vol. 22, nr. 2, : 125-135.
- Kimmel, M., 1994: "Masculinity as Homofobia. Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity" I Bord, H. og Kaufman, M. (red.)
- Kimmel, M., 1987 (a): "Men's responses to feminism at the turn of the century". I Gender and Society, vol. 1, september: 517-530.
- Kimmel, M., 1987 (b), "The contemporary "Crisis" of Masculinity in historical perspective". I Brod, H. (red.), op.cit.
- Kimmel, M., 1996: Manhood in America A Cultural History, New York etc: The Free Press.
- Kirby, V., 1991.: "Corporeal habits: Addressing Essentialism Differently". I Hypatia, vol. 6, nr. 3: 4-24.
- Kirkeby, W. A., 1986: norsk-engelsk ordbok, Oslo: Kunnskapsforlaget (Aschehoug- Gyldendal).
- Kjeldstadli, K., 1992: Fortida er ikke hva den en gang var, En innføring i historiefaget, Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjeldstadli, K., 1994: Et splittet samfunn, Bind 10. I Helle, K. m.fl. (red.): Aschehoug Norges Historie, Oslo: Aschehoug & Co.
- Knudsen, F., 1918: Lærebog i lege og boldspil, København og Kristiania i Gyldendalske.
- Kolnes, L.-J., 1994: Kvinner og toppidrett Om kjønn, kropp, seksualitet og relasjoner i toppidretten, Doktorgradsavhandling ved Institutt for Samfunnsfag, Norges Idrettshøgskole.
- Kolnes, L.-J., 1995: "Heterosexuality as an organizing principle in Women's Sport". I International Review for the Sociology of Sport, Special Issue: Sport in Space and Time, nr. 1:61-79.
- Korsgaard, O., 1982: Kampen om kroppen, København: Gyldendal.
- Kvale, S., 1977: Hermenutikk og tolking av atferd, Nordisk psykologi, nr. 29.
- Kaarhus, R., 1992: "Diskurs som analytisk begrep" I Norsk antropologisk tidsskrift, nr. 2:105-117.
- Laclau, E. og Mouffe, C., 1990: Hegemony & Social Strategy, New York og London: Verso
- Laine, L., 1989: "Historisch Entwicklung des Frauensport in Finnland". I Peyton, Ch. og Pfister, G. (red.): Frauensport in Europa Informationen - Materiellen, Ahrensburg (bei Hamburg): Verlag Ingrid Czwaliina.
- Laine, L., 1989: "The "nature" of woman - the "nature" of man: the effects og gender images on organizing sports in Finland in the 1920s and 1930s. I Raivio, M (red.), op.cit.
- Laitinen, A. og Arto, T., 1990: "Narratives of Men's experience in Sport". I International Review for the Sociology of Sport, München: R. Oldenburg Verlag, vol. 25, nr. 3: 185-202.
- Lakoff, G. og Johnson, M., 1980: Methaphors we live by, Chicago og London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G., 1995: "Metaphor, Morality, and Politics, or, Why conservatives have Left Liberals In the Dust". I Social Research, vol. 62, nr. 2: 177-213.
- Langholm, S., 1977.: Historisk rekonstruksjon og begrunnelse En innføring i historiefaget., Oslo: Dreyer, 2 utgave, 6. opplag.
- Lappman, P. ("P.L."), 1882: "Den skandinaviske ungdoms gymnastisk militære opdragelse. Gymnastik i skolen og i hæren". I Norsk Idrætsblad, nr. 12.
- Larsson, L., 1990: En annan historia Om kvinnors lasning och svensk veckopress, I "Symposiums kvinnovetenskapliga bibliotek", Stockholm/Stehag: Symposium Bokforlag, 2. utgave.
- Lederer, W., 1968: The Fear of Women, An inquiry into the enigma of woman and why men through the ages have both loved and dreaded her, New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.
- Levine, D., N., 1995: "The Organism Methaphor in Sociology". I Social Research, vol. 62, nr. 2: 239-265.
- Levi-Strauss, C., 1969a: The Elementary Structures of Kinship, Boston: Beacon Press.
- Levi-Strauss, C., 1969b: The Raw and the Cooked, vol. 2, London: Harper
- Lindroth, J., 1996: "The Nordic Games, Swedish-Norwegian relations and politics, 1905-1913 - A study of sport and politics in conflicts." I Goksøyr, M., Lippe, von der, G. og Mo, K. (red.), op.cit.
- Lindroth, J., 1974: Idrottens väg till folkrörelse Studier i svensk idrottsrörelse till 1915, Studica Upsaliensia 60, Acta Universitatis Upsaliensis.
- Lindroth, J., 1975: Nar idrotten blev folkrörelse, Stockholm: Raben & Sjögren.

- Lindroth, J., 1987: Idrott mellan krigen Organisasjoner, ledare och ideer i den svenska idrottsrörelsen 1919-39, Stockholm: HLS Forlag.
- Lippe, von der, B., 1995: Reklame i grenselaus knoppskyting, Kritiske analysar og medietekstar, Oslo: Det Norske Samlaget.
- Lippe, von der, G., 1982: "Glimt fra kvinneidrettens historie". I Lippe, von der, G. (red.), *ibid.*
- Lippe, von der, G., 1985: Det sentrale kvinneutvalget i Norghes Idrettsforbund 1946-53, Seksjon for kultur og idrett, Skrifter 103, Telemark distriktshøgskole.
- Lippe, von der, G. og Ness, J., 1985: "Kvinneidrett i massemediene". Foredrag av Lippe, von der, G. på seminaret: Kvinner i massemediene, arrangert av Det sentrale kvinneutvalget, oktober, 1985.
- Lippe, von der, G., 1988 Gla håndball Håndballkvinnene- fra idrettsleik til medieidrett, Oslo: Pax.
- Lippe, von der, G., 1989: "Nazi-idrett i Bø: 1940-45". I Goksøyr, M. og Mo, K. (red.), *op.cit.*
- Lippe, von der, G., 1989: "Sport under the Nazis, 1940-45". I The International Journal of the History of Sport, London : Frank Cass, nr.1: 112-116.
- Lippe, von der, G., 1993: Problemer og mulige paradokser i feministisk teori, Skrifter 144, Seksjon for idrett og friluftsliv, Telemark distriktshøgskole.
- Lippe, von der, G., 1993-94: "Women's sports in Norway in the 1930s: Conflict between two different bodycultures". I Stadion : 178-186.
- Lippe, von der, G., 1994: "Problems in Comparative research.: Bodycultures and Gender in Norway and Germany: 1900-50." Foredrag på metode-seminar på Det fire Universitet i Berlin.
- Lippe, von der, G., 1994: "From Garmisch in 1936 to Oslo in 1952" I Goksøyr, M. m. fl. (red.), *op.cit.*
- Lippe, von der, G., 1994 "Handball, Gender and Sportification of Body-Cultures: 1900-40". I International Review for the Sociology of Sport, nr.2, Munchen: R. Oldenburg Verlag: 11-134.
- Lippe, von der, G., 1995: A Social-Semiotic Reading of Gender in the field of sport: A Feminist Analysis in a Sociological and Historical Perspective, Upublisert foredrag.
- Lippe, von der, G., 1995: The Semiotics of the Body in a gender perspective, Upublisert foredrag.
- Lippe, von der, G., 1996: "Landmarks in the History of Norwegian Workers Sport". I Krüger, A. og Riordan, J. (red.): The Story of Workers Sport, Champaign: Human Kinetics.
- Lippe, von der, G., 1993: "Heresy as a victorious practice in the field of sport and sexuality in Norway: 1933-75". Foredrag på NASSS konferanse i idrettsosologi i Ottawa, november, 1993.
- Ljones, O., 1979: Kvinnens yrkesdeltaking i Norge, Samfunnsøkonomiske Studier, 39, Statistisk Sentralbyrå.
- Lonna, E., 1977: "LO, DNA og striden om gifte kvinner i arbeidslivet". I Blom, I og Hagmann, G. (red.): Kvinner selv.... Oslo: Aschehoug.
- Lundgren, E. og Kroon, 1996: "Den öppna kroppen og det låsta könet". I Sosiologi i dag, vol. 26, nr. 4:
- Lundgren, E., 1987: "Feministisk teori - grundval for nya vetenskaplige paradigmer?" I Kvinnevetenskaplig tidskrift, nr. 2-3, Humanistisk Samhallsvetenskapelig Forskningsråd, Göteborg: 36-52.
- Lundgren, E., 1993. Det får da være grenser for kjønn Voldelig empiri og feministisk teori, Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundquist, A. og Engelstoft, J., 1951: Sportshaandboken, København: Politikens Forlag.
- Lyng, G., 1934: "Enkelte bemerkninger om kvinneidretten på grunnlag av lægeundersøkelser under marsjkonkurransen." I Tidsskrift for Den Norske Lægeforening, nr.2.: 63-68.
- Lyotard, J.-F., 1993: The Postmodern Condition: A report on Knowledge, Theory and History of Literature, Volume 10, Minneapolis: University of Minnesota Press, 9. utgave.
- MacAloon, J., J., 1992: "The Ethnographic Imperative in Comparative Olympic Research" I Sociology of Sport Journal, vol.7: 104-130.
- MacIntyre, A., 1981: After Virtue, Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- McKay, J., 1986: "Marxism as a Way of Seeing: Beyond the Limits of Current "Critical" Approaches to Sport". I Sociology of Sport Journal, nr.3: 261-272.
- Madison, G., B., 1990: The hermeneutics of postmodernity Figures and Themes, Bloomington og Indianapolis : Indiana University Press.
- Mangan, J., A. og Park, R., J. (red.), 1987: From "Fair Sex" to Feminism Sport and the Socialization of Women in the Industrial and Post-industrial Eras, London: Frank Cass.
- Mangan, J., A. (red): The International History of Sport, Special Issue Tribal Identities Nationalism, Europe and Sport, vol.12, nr.2.
- Mannila, E., H. m. fl., 1983 : Det uferdige demokratiet Kvinner i nordisk politikk, Oslo: Ministerråd Nordisk.
- Manning, P., K. og Cullum-Swan, B., 1994: "Narrative, Content, and Semiotic Analysis". I Denzin, N., K. og Lincoln, Y., S. (red.): Handbook of Qualitative Research, Thousand Oaks, London og New Delhi: Sage Publications
- Mansfield, A. og McGinn, B., 1993: "Pumping Irony: The Muscular and the Feminine". I Scott, S. og Morgan, D.

- (red.): Body Matters: Essays on the Sociology of the Body, London & Washington D.C.: The Falmer Press
- Manskow, R., 1952: Norges Roforbund 1900-1950, Oslo: Fabritius.
- Maurseth, P. (red.), 1971: Karl Marx Verker i utvalg 3, Oslo: Universitetsforlaget.
- Mauss, M., 1966: Sociologie et anthropologie, Paris: PUF.
- McCarthy, T., 1991: Ideals and Illusions On Reconstruction and Deconstruction in Contemporary Critical Theory, Cambridge: The MIT Press.
- Merleau-Ponty, M., 1966: Phenomenology of perception, London og New York: Routledge & Kegan Paul, The Humanities Press, 3. utgave.
- Merleau-Ponty, M., 1994: Kroppens fenomenologi, Oslo: Pax.
- Messner, M., 1987: "The Life of a Man's seasons. Male identity in the Life Course of the Jock". I Kimmel, M., S. (red.): Changing men New Directions in Research on Men and Masculinity, Newbury Park m.fl.: Sage Publications.
- Messner, M., 1990: "Men Studying Masculinity: Some epistemological issues in Sport Sociology". I Sociology of Sport Journal, vol.7: 136-153.
- Messner, M., 1990: "When bodies are weapons: Masculinity and violence in Sport". I International Review for the Sociology of Sport, vol.25, nr.3, Munchen: R. Oldenbourg Verlag: 203-221.
- Mishler, E., G., 1986: Research Interviewing Context and narrative, Cambridge m.fl.: Harvard University Press.
- Mitchell, B., R., 1992: International Historical Statistics Europe 1750-1988, New York: Stockton Press, 3. utgave.
- Mo, K., 1989: "Norsk motstand mot vinter-OL i 1928". I Goksøyr, M. og Mo, K. (red.), op.cit.
- Moi, T., 1985: Sexual textual Politics, London og New York: Methuen & Co.
- Moi, T., 1993: Sexual textual Politics Feminist literary theory, London og New York: Routledge, 12. opplag.
- Moi, T., 1994: "Att erøvrå Bourdieu". I Kvinnevetenskaplig tidskrift, nr.1:3-25.
- Moi, T., 1995: Simone de Beauvoir En intellektuell kvinne blir til, Oslo: Gyldendal.
- Money, J., 1970: Sexual Dimorphism and Homosexual gender Identity. I Psychological Bulletin.
- Moore, H., 1994: A passion for difference Essays in Anthropology and Gender, Cambridge, Polity Press.
- Morgan, D., H., J., 1981: "Men, masculinity and the process of sociological enquiry". I (red.) Roberts, H.: Doing Feminist Research, London m.fl.: Routledge & Kegan Paul.
- Morgan, W., J., 1983: "Toward a Critical Theory of Sport". I Journal of Sport and Social Issues, vol.7, nr.1: 24-34.
- Morgan, W., J., 1984: "Social Philosophy of Sport: A Critical Interpretation". I Journal of the Philosophy of Sport, vol.5: 33-51.
- Morgan, W., J., 1985: "Radical Social Theory of Sport: A critique and a Conceptual Emendation". I Sociology of Sport Journal, vol.2: 56-71.
- Morgan, W., J., 1994a: Leftist Theories of Sport, A critique and reconstruction, University of Illinois Press.
- Morgan, W., J., 1994b: "Hegemony Theory, Social Domination, and Sport: The MacAloon and Hargreaves-Tomlinson Debate Revisited". I Sociology of Sport Journal, nr.2:309-334.
- Mrozek, D., J., 1983: Sport and American Mentality 1880-1910, Knoxville: The University of Tennessee Press.
- Mrozek, D., J., 1989: "The "Amazon" and the American "Lady": Sexual Fears of Women as Athletes. I (red.) Mangan, J., A. og Park, R., J., op.cit.
- Nansen, F., 1890: Paa ski over Grønland, Kristiania.
- Nerheim, H., 1995: Vitenskap og kommunikasjon Paradigmer, modeller og kommunikative strategier i helsefagenes vitenskapsteori, Oslo: Universitetsforlaget.
- Neubert, F., 1928: "Geschichte des Handballspieles". I Das deutsche Turnspiel in seiner geschichtlichen Entwicklung, Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Nicholson, L., J. (red.): Feminism/Postmodernism, New York og London.
- Nielsen, H., 1923: Haandbold, København: Cityforlaget.
- Nielsen, H., m.fl.: "Gymnastik" I Årsskrift fra Ordrup Højere Almenskole 1903-1904, Stege.
- Nielsen, Harriet Bjerrum og Rudberg, M., 1992: "Kjønnets eksistens og kjønnets forandring - om kjønnets kakofonier". I Annfeldt, T. (red.), op.cit.
- Nielsen, Holger, 1906: Vejledning i Haandbold, København: Idrættens Forlag.
- Nielsen, Kayser, N., 1989: "Et overset kapitel". I Dansk Idrættshistorisk Forening Krop og Kultur, op.cit.
- Nilsson, M., P., N., 1919: Olympen, Stockholm: Hugo Gebers Forlag.
- Nitsch, F. m.fl. (red.), 1985: Neunzig Jahre Arbeitersport in Deutschland, Münster: Lit Verlag.
- Nolin, J., 1949: Håndball teknikk- taktikk- trening, Oslo: Nordlis Forlag. (Oversatt av Laila Schou Nilsen)
- Norges Svømmeforbund, 1960: Sol - Luft - Vann, Jubileet i 1960, Oslo.
- Novak, M., 1976: The Joy of Sports, New York: Basic Books.
- Næss, A., 1980: Filosofiens historie, bind 2, Oslo: Universitetsforlaget.
- Nørgaard, E., 1964: Da Damerne fik Ben, København: Forlaget Fremad.

- O'Brian, M., 1979: "Reproducing Marxist man". I Clark, L. og Lange, L. (red.): The sexism of social and political thoughts, Toronto: University of Toronto.
- O'Brian, M., 1981: The Politics of Reproduction, Boston m.fl.: Routledge & Kegan Paul og Henley.
- Oakley, A., 1981: "Interviewing women: a contradiction in terms". I (red.) Roberts, H.: Doing Feminist Research, London m.fl.: Routledge & Kegan Paul.
- Oglesby, C., A.: Women and Sport from myth to reality, Philadelphia: Lea & Febiger.
- Olofsson, E., 1989: Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenske idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet, Akademisk Avhandling ved Doktorgradseksamen, Pedagogiska Institutionen, Umeå Universitet.
- Olstad, F. 1987: Norsk idrettshistorie Forsvar, sport, klassekamp 1861-1939, Utgitt i samarbeid med Norges Idrettsforbund, Aschehoug.
- Ortner, S., 1974: "Is female to Male as Nature to Culture?" In Rosaldo, M. and Lamphere, L. (red.): Woman, Culture and Society, Standford: Standford University Press.
- Ottesen, L., 1994: Idræt og livsformer, Ph.d. avhandling, Institut for arkæologi og etnologi, Københavns universitet.
- Palmer, R., R., 1958: Nya Tidens Værds Historia. 2., Stockholm: Svenska Bokforlaget.
- Park, R., J., 1987: "Biological thought, athletics and formation of a "man of character: 1830-1900". I Mangan, J., A. og Walvin, J., op.cit.
- Parsons, T. og Bales, R., 1955: Family, Socialization and Interaction Process, Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Patriksson, G., 1982: Idrot - Tävling-Samhälle, Örebro.
- Pedersen, A., 1948: Håndball, Oslo: Tiden. (Oversatt til norsk av Øyvind Mørch Smith fra den danske boka "Haandbold", Odense, 1944.)
- Persson, L. og Petterson, T., 1995: Svensk Friidrott 100år, Stockholm: Sellin & Partner bok och Ide -Ab.
- Pettersen, P., 1978: Idrett og presse, Hovedfagsoppgave ved Norges Idrettshøyskole.
- Pfister, G. og Steins, G., 1987: Sport in Berlin. Vom Ritterturnier zum stadtmарathon, Berlin: Verlag Forum für Sportgeschichte.
- Pfister, G., 1987: "Vom Madchenreigen zum Body-Building. Zur Entwicklung des Frauensports in Berlin." I Pfister, G. og Stein, S., G. (red.): Sport in Berlin. Vom Ritterturnier zum Stadtmарathon. Berlin: Verlag Forum für Sportgeschichte.
- Pfister, G., 1989: "Körperkultur und Weiblichkeit" Ein historischer Beitrag zur Entwicklung des modernen Sports in Deutschland bis zur Zeit der Weimarer Republik. I Peyton, Ch. og Pfister, G., (red.): Frauensport in Europa Informationen- Materialien , Hamburd: Czwalina Verlag Ingrid.
- Pfister, G., 1992: "Biologie als Schicksal Zur Frauen-, Gesundheits- und Sportpolitik im Nationalsozialismus". I (red.) Kroner, S. og Pfister, G.: Frauen Raume Körper und Identität im Sport, Pfaffenweiler: Centaurus-Verlagsgesellschaft.
- Pfister, G., 1994a: "Sport in Women's Lives. Observations on the Methodology of Intercultural Comparisons." Paper at the Congress of the ISCPES in Prague. Kommer i "Proceedings" fra kongressen.
- Pfister, G., 1994b: "Frauensport im Internationalen Vergleich - zur Methodologie Interkultureller Vergleiche in der Sportwissenschaft" Vortrag auf dem Symposium Chancen und Probleme interkultureller Vergleiche in der Sportwissenschaft, Freie Universität Berlin.
- Pfister, G., 1996: "Gracefully and elegant downhill... Women and the sport of skiing in Germany, 1890-1914." I Goksøyr, M., Lippe, von der, G. og Mo K. (red.), op.cit.
- Rabinow, P., 1984: The Foucault Reader An introduction to Foucaults thoughts, London: Penguin Books
- Rafoss, K., 1997: Organisert volleyball i Norge, jubileumsskrift til Norges Volleyballforbunds 50 år feiring, under trykking.
- Ragin, C., C., 1989: The Comparative Method, Moving beyond qualitative and quantitative strategies, Berkely: University of California Press, 2. utgave
- Richardson, L., 1994: "Writing: A Method of Inquiry". I Denzin, N. og Lincoln, Y. (red.): Handbook of Qualitative Research, London: Sage.
- Ricoeur, P., 1974 : The Conflicts of Interpretation, Evanston.
- Ricoeur, P., 1992: Från text till handling, Stockholm: Brutus Ostlings Bokforlag, Stockholm/ Stehaug.
- Riekhoff, W., 1943: Historische Untersuchungen über die Vorläufer und Anfänge des Deutschen Handballspiels, Dissertation, Filosofisk Fakultet, Hansische Universität Hamburg.
- Riley, D., 1988: "Am I that name?" Feminism and the Category of "Women" in History, London: MacMillan Press LTD.
- Rojek, C. (red.), 1989: Leisure for Leisure: Critical Essays, London: Macmillan Press.
- Rorty, R., 1982: Consequences of Pragmatism, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rorty, R., 1991: "Solidarity or Objectivity?" I Objectivity, Relativism and Truth, Philosophical Papers. Vol.1, Cambridge: Cambridge University Press.

- Rosenberg, R., 1982: Beyond Separate Spheres: Intellectual Roots of Modern Feminism, New Haven, USA.
- Rosenbeck, B., 1990: Kvindekøn, Den moderne kvindeligheds historie 1880-1980, København: Gyldendal.
- Rosenbeck, B., 1992: Kroppens politikk. Om køn, kultur og videnskap, København: Museum Tusulanums Forlag,
- Sabo, D., 1986: "Pigskin, patriarchy, and male identity". I Changing Men: Issues in Gender, Sex and politics, vol. 16.
- Sabo, D., F. og Runfola, R., 1980: JOCK. Sports & male identity, New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Sandy, P., R. og Goodenough, R. (red.), 1990: Beyond the Second sex: New Directions in the Anthropology of Gender, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sargent, D., A., 1979: "Are Athletics Making girls Masculine? A Practical Answer to a Question Every Girl Asks". I Twin, S. (red.): Out of the Bleachers Writings on Women and Sport, New York: The feminist Press.
- Sartre, J-P., 1957: Being and Nothingness. An essay on Phenomenological Ontology, London: Methuen & Co.
- Sartre, J-P., 1943: L'Être et le néant, Paris: Gallimard.
- Sartre, J-P., 1957: Being and Nothingness An Essay on Phenomenological Ontology, London: Methuen. & Co
- Sartre, J-P., 1976: Væren og intet i utvalg, Oslo: Pax, 2. opplag.
- Schanning, E., 1992: Modernitetens oppløsning, Oslo: Spartacus.
- Schiøtz, C., 1938: Lærebok i hygiene, Oslo: Fabritius & Sønners Forlag.
- Schou, N., 1985: Græsk religion i oldtiden, København: Gyldendal.
- Scott, J., W., 1988: Gender and the politics of history, New York: Columbia University Press.
- Searle, J., 1969: Speech Acts, Cambridge: Cambridge University Press.
- Segal, L., 1990: Slow motion Changing masculinities Changing men, London: Virago.
- Seidler, V., J., 1989: Masculinity Reason, language and sexuality, London: Routledge.
- Seidler, V., J., 1989: Rediscovering Masculinity Reason, language and sexuality, London og New York: Routledge.
- Sekretariat for kvinneforskning: Kvinner - En utfordring for idretten? Rapport fra en konferanse i anledning OL'94 i Lillehammer, Arbeidsnotat 2/94, Norges Forskningsråd.
- Selmer, E., 1956: Fremmedordbok, Oslo: Aschehoug & Co (W. Nygaard).
- SHF: Handbollboken 1948, Svenska Handbollförbundets officiella kalender.
- Shilling, Ch., 1994: The Body and Social Theory, London: Sage Publications, 2. utgave.
- Siljeholt, H. (red.), 1969: Bækkelagets Sportsklub 1909-1969, Oslo: Otto Falch.
- Sinding, K., 1992: Pariseremoter i Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum, Trondheim: Strindheim Trykkeri A/S.
- Sisjord, M., K., 1993: Idrett og ungdomskultur. Bø-ungdom i tall og tale, Doktorgradsavhandling ved Norges Idrettshøgskole.
- Skjerve, K., 1916: Sundhetslære for unge kvinder, Kristiania: Aschehoug & Co (W. Nygaard)
- Skjervheim, H., 1976: "Deltakar og tilskodar." I Slagstad, R. (red.): Positivism, dialektikk, materialisme, Oslo: Universitetsforlaget.
- Skocpol, T. og Somers, M., 1980: "The uses of Comparative History in marosocial Inquiry". I Comparative Studies in Society and History, vol. 22, nr. 2: 174-197.
- Smith, A., D., 1983: Theories of Nationalism, London.
- Smith, D., 1990: Texts, Facts, and Femininity Exploring the relations of ruling, London, New York: Routledge.
- Smith, D., E., 1975: "Women's Perspective as a radical Critique of Sociology". I Social Inquiry, vol. 44, nr. 1: 7-13.
- Smith, J., K., 1995: "The Ongoing Problem of Criteria" I Tiller, T. m.fl. (red.). The Qualitative Challenge Reflections on educational research, Bergen: Caspar.
- Smith-Rosenberg, C., 1972: "The hysterical woman: Sex roles and role conflict in the 19th.-century America". I Social Research, New York: New School of Social Research, vol. 39, nr. 4: 652-679.
- Solbraa-Bay, J. 1965: Samfunnet sett med husmorøyne. Utgitt til Norges Husmorforbunds 50-års jubileum, Oslo: Cappelen
- Sparkes, A., 1995: "The Textual Construction of Goodness in Interpretative Inquiry: Research Writing as Persuasive Fiction". I Tiller, T. m.fl.: Reflections on Educational Research, Landås: Caspar.
- Sparks, R., 1988: "Ways of Seeing Differently: Complexity and Contradiction in the Critical Project of Sport and Leisure Studies (Response to Rosemary Deem)". I Sociology of Sport Journal, vol. 5: 355-368.
- Statistics centralbyrå, 1986: The World of Women and Men. Equal opportunity in Sweden, Stockholm.
- Stacey, J og Thorne, B., 1985: "The missing feminist revolution in sociology". I Social Problems, vol. 32, nr. 4: 301-316.
- Stetson, 1945: Idrettsfrontens kamp, Utdrag av Jøssingidrettens saga 1941-1945, Oslo: Halvorsens Bokhandel.
- Strathern, M., 1987: Understanding Inequality. I Moore, 1994, op.cit., Cambridge: Cambridge University Press.
- Strømman, M., Herigstad, 1994: Kjønn og organisert idrett i Norge ca. 1860 - ca. 1970. Noen

- hovedlinjer, Hovedoppgave i historie, Historisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Svendsrød, R., 1985: "Dameroning i Norge". I Norske Studenters Roklubb. Årbok 1984, Oslo.
- Swanson, G., 1971: "Framework for comparative research: Structural anthropology and the theory of action". I Vallier, I. (red.): Comparative Methods in Sociology: Essays on Trends and Applications, Berkely: University of California Press.
- Søderberg, B., 1994: The Swedish Sports Movement and the Medical Profession A Question of Power, Foredrag på Odense Universitet i forbindelse med Jubileet på Idrettsstudiet.
- Søndergaard, D., M., 1996: "Konstruktivt og Ukonstruktivt i Psykologisk Social Konstruksjonisme". Forelesning til doktorgraden ved Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo. Forelesningen er publisert under tittelen "Social konstruksjonisme - et grunnlag for at se kroppen som tegn". I Sosiologi i dag, nr.4, 1996: 5-29..
- Taksdal, A. og Widerberg, K., 1992: "Kitt og dynamitt i samfunnsvitenskapens kjønn". I Taksdal, A. og Widerberg, K. (red.): Forståelser av kjønn i samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning, Gyldendal ad notam.
- Talbot, M., 1988: "Understanding the Relationships between Women and Sport: The Contribution of British Feminist Approaches in Leisure and Cultural Studies". I International Review for the Sociology of Sport, vol.23, n.1:31-40.
- Tangen, J., O., 1984: "Den moderne vestlige idrett". I Sosiologi i dag, nr.3:3-36.
- Tangen, J., O., 1985: "Idrettens sosiale realitet og relativitet". I Idrett som sosialt fenomen. Rapport fra filosofisk workshop, NIH, NAVF's utvalg for idrettsforskning.
- Teune, H., 1992: "Comparing Countries: Lessons Learned". I Øyen, E. (red.): Comparative Methodology Theory and practice in international research, Sage Studies in International Sociology 40, London, 2. utgave.
- Theberge, N., 1991: "Reflections on the Body in the Sociology of Sport". I Quest, vol.43:123-134.
- Thesander, M., 1994: Det kvindelige ideal Kropsidealet i den vestlige kultur 1880'erne-1990'erne, Danmark: Tiderne Skifter.
- Thielst, P., 1990: Kønnet, kroppen og selvet. Idehistorier om det europeiske menneske, København: Gyldendal.
- Thomassen, A., 1994: Sosial handling, hverdagslivets praksisformer og kunnskap. Skrifter 151, Seksjon for Kulturarbeid, Telemark distriktshøgskole, Bø.
- Thomassen, A., 1996: Endring gjennom ritualer: om produksjon av tro på individuell endring i et terapeutisk samfunn for stoffmisbrukere, Arbeidsutkast.
- Thorbjörnsson, H., 1990: Naas och Otto Salomon slöjden och leken, Ordbildarna, Helsingborg: Schmidts Boktryckeri AB.
- Tieman, H., 1987: Die Entwicklung der Mannschaftsspiele für Frauen in Berlin in der Weimarer Republik, Berlin : Examenarbeit.
- Tofte, A. (overlæge), 1941: Seksuel Hygiene Haandbog i seksuel oplysning, København: Forlaget Nyttébølger, 14. oplag.
- Trangbæk, E., 1987: Mellom leg og disiplin Gymnastikken i Danmark i 1800-tallet, Aabybro: Bogforlaget Duo Aps.
- Trangbæk, E., 1996: "Mellom leg og disiplin". Forelesning i Idrett og samfunn, Telemark, Bø, (HiT), 02.02.
- Trangbæk, E. (koordinator) og Hansen, J., Ibsen, B., Jørgensen, P. og Nielsen, N., K.: 1996: Dansk idrætsliv. Bind I: "Den moderne idræts gjennombrudd 1860-1940. Bind II: "Velferd og fritid", København: Gyldendal.
- Trondhjems Skiklub gjennom 50 år, 1884-1934, Adresseavisens Bogtrykkeri.
- Trondhjems Skiklubs Aarsberetning 1904-05, Nidaros og Trøndelagens trykkeri.
- Trondhjems Skiklubs Aarsberetning 1906-07, Trondhjem: Johan Ludv. Vikans Bogtrykkeri.
- Trondhjems Skiklubs Aarsberetning for 1908-09, 1909, Nidaros og Trøndelagens Trykkeri.
- Try, H., 1989: "Skagerrak-Kategatt-prosjektet og Assosiasjonsprosjekt. Inter-nordisk Jamförande Studier. I Kvar sin dal..?, Norsk Historieförening, Tapir.
- Turner, B., S., 1984: The Body and Society Explorations in Social Theory, Oxford: Basil Blackwell.
- Turner, B., S., 1994: Regulating Bodies Essays in medical sociology, London: Routledge, 2. oplag.
- Turner, B., S., 1995: Medical Power and social knowledge Second edition med Colin Samson, London : Sage Publications.
- Twin, S., L. (red.), 1979, op.cit.
- Tønneson, S., 1986: Norsk idrettshistorie Folkehelse, trim, stjerner 1939-1986, Utgitt i samarbeid med Norges Idrettsforbund, Aschehoug.
- Ueberhorst, H., 1982: Geschichte der Leibesübungen, Bind 3/2, Berlin: Bartles & Wernitz.
- Utaker, A., 1989: "Metaforen som sammenligning". I Livstegn, nr.7:178-186.
- Van Maanen, 1988: Tales of the Field: On Writing Ethnography, Chicago: University of Chicago Press.
- Veijola, S., 1990: "The contradictory metaphors of mixed play. Women and Men as Players and Interpreters of Modern Mixed Play". Foredrag på XII Verdens kongress i sosiologi, Madrid 09-13.07.1990.

- Vertinsky,P.,1987:"Body Shapes: The Role of the Medical Establishment in Informing Female Exercise and Physical education in Nineteenth-Century North America". I Mangan,J.,A. og Park,R.,J. (red.),op.cit.
- Vertinsky,P.,1994: "Gender relations,women's history and sport history: A decade of changing enquiry,1883-1993". I Journal of Sport History,vol.21:1-24.
- Vinje,F.-E.,1970: Moderne Norsk Avisspråk Noen tendenser i morfologi og syntaks, Norsk Språknemd Skrifter 6,Cappelens Forlag A.S.
- Wasberg,G.,Christie,1969: Norsk presse i hundre år 1820-1920, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Weber,M.,1921:Politischen Schriften, München.
- Weber,M.,1992:Makt og Byråkrati,Oslo: Gyldendal Norsk forlag,5.opplag.
- Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language,1994,New York m.fl.:Gramercy Books.
- Ween,E.,1930:Oslo Turnforening 1855-1930,Fabritius & Sønner, Oslo .
- Wehler,H.-U.,1995:Deutsche Gesellschaftsgeschichte, Dritter Band: Von der "Deutschen Doppelrevolution" bis zum Beginns des Ersten Weltkrieges 1849-1914, Munchen: Verlag C. H. Beck.
- Welch,P.,1982:"American Women:Their debut in international track and field". I Howell,R. (red.):Her Story in Sport,A Historical Antropology of Women in Sports,New York: Leisure Press.
- Wergeland,H.,1940:Håndball, Oslo:Cappelen.
- Wergeland,H.,1970: 100år.Den Gymnastiske Centralskole 1870-1915 Statens Gymnastikkskole 1915-1968 Norges Idrettshøgskole 1968-1970, Referat fra jubileumssymposiet, Norges Idrettshøgskole, Avdeling for kurs,informasjon og etterutdanning.
- Whitson,D.,1986: "Structure,Agency, and the Sociology of Sport Debates". I Theory,Culture and Society,nr.3:99-106.
- Whitson,D.,1989: "Discourses of Critique in Sport Sociology: A response to Deem and to Sparks". I Sociology of Sport Journal,vol.6:60-65.
- Whorton,J.,C.,1982:"Athletes Heart: The Medical debate Over athleticism,1870-1920". I Journal of Sport History,vol.9,nr.1:30-52.
- Wiborg,N. m.fl.,1949: Torshaug idrettsforening Gjennom 40 år,Oslo,:Reistad & Sønns Boktrykkeri.
- Widerberg,K.,1987:"Till en teori om kvinnofortryck - barrierer och oppningar". I Kvinnovetenskaplig tidskrift, vol.8,nr.2-3:53-63.
- Widerberg,K.,1995 :Kunnskapens Kjønn Minner,refleksjoner og teori, Oslo: Pax Forlag
- Wiig,B.,1984: Kvinner selv,Oslo: Cappelen.
- Williams,R.,1977: Marxism and Literature,Oxford: Oxford University Press.
- Wilson,E.,O.,1975:Sociobiology The new synthesis,Harvard etc: The Belknap Press of Havard University Press.
- Wilson,E.,O.,1978:"What is Sociobiology?" I Gregory,M.,S. (red.): Sociobiology and Human Nature, San Francisco etc.: Jossey-Bass Publishers.
- Wimbush,E. og Talbot,M. (red.),1988: Relative Freedoms: Women and Leisure, Milton Keynes: Open University Press.
- Wimmer,M.,1995:"Kvinner i norsk pressehistorie 1794-1902."I Kvinneforskning Massemedier i kvinneperspektiv,nr,3:41-46.
- Wittgenstein,L.,1974: Philosophical Investigations, Oxford : Basil Blackwell.
- Østerberg, Dag, 1972: Forståelsesformer, Oslo: Pax Forlag,2. Utgave.
- Østerberg,D.,1984:"Kropp og omverden". I Samtiden,vol.93,nr.6:10-15.
- Øyen,E.,1992 : "The Imperfection of Comparison". I Øyen,E. (red.),op.cit.

2. Kilder

A. Trykte kilder (Aviser, sportsblad, idrettens meddelelsesblad sentralt, lokale klubbaviser og kvinneblad)
Følgende numre og årganger er studert:

Kvinneblad:

Urd: Samtlige numre og årganger fra 1897 t.o.m. 1950.

Alle kvinners blad: Samtlige numre og årganger fra 1937 t.o.m. 1950.

Damebladet: Samtlige numre og årganger fra 1938 t.o.m. 1940.

Aviser:

Christiania Intelligenssedler: mars 1888.

Morgenbladet: Samtlige numre og årganger fra 1863, 1939, 1946 t.o.m. 1950.

Aftenposten: 1905, 1915 (august), 1918 (januar), 1919 (august), 1920 (januar, februar, august og september), 1925 (august), 1927 (august) og fra 1937 t.o.m. april 1940, mai 1945 t.o.m. 1950 (mai t.o.m. oktober).

Dagbladet: 1889 (desember), 1920-21 (januar), 1922 (januar og juni), 1923 (januar t.o.m. mars), 1932-33 (september-oktober), 1936 (oktober), 1940 (april), 1945 t.o.m. 1950 (september og oktober).

Tidens Tegn: 1936 (oktober), 1939 (mai t.o.m. september), 1940 (april).

Verdens Gang: 1946 t.o.m. 1950 (september og oktober).

Vårt Land: 1946 (mai, september og oktober).

Morgenposten: 1946 (mai, september og oktober).

Arbeiderbladet: 1946 (mai, september og oktober).

Nordstrands Avis: 1937 t.o.m. 1939.

Nordstrands Blad: 1940 t.o.m. 1941.

Sportsblad:

Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug/for Udbredelse af Idræt fra 1861 t.o.m. 1918.

Norsk Idrætsblad: 1881 (kom ikke ut i 1889 og 1891) t.o.m. 1911.

Idræ(e)t(t)sliv: Div. numre fra 1914 t.o.m. 1919, fra 1922 t.o.m. 1930.

Sport: april 1908 t.o.m. 1915 (fra 1915 sammen med Norsk Idrætsblad).

SportsManden: 1913, 1928 t.o.m. 1940 (nr.54), 1945 (juli) t.o.m. 1950.

Sentrale medlemsblad og årbøker i organisert idrett

Offisielt meddelelsesblad for Norges Landsforbund for idrett/ Landsidrett: Div. numre fra 1935 t.o.m. 1939.

Norsk idrett: Div. numre fra 1947 t.o.m. 1950.

Norges Håndballforbund: 1946 t.o.m. 1951.

Norges Friidrettsforbund: 1946 t.o.m. 1951.

Lokale klubbaviser

Arildavisen: 1932 t.o.m. 1939.

Graneavisen: Div. numre fra 1937 t.o.m. 1941.

Grefsen-Gutten: Div. numre fra 1937 t.o.m. 1940, 1945 og 1946.

Oslo Idrettslags medlemsblad: Div. numre fra 1931, 1935, 1937 t.o.m. 1939.

Ready-Avisen: 1937.

Torshaug Idrettsforeningsmedlemsblad: Div. numre fra 1929, 1930, 1931 t.o.m. 1933, 1935 t.o.m. 1937, 1945 t.o.m. 1946.

Legetidsskrift

Samtlige numre av Tidsskrift for Den Norske Lægeforening fra 1890 t.o.m. 1950 er studert.

2B: Arkiv materiale

Riksarkivet,Oslo: Privatarkiv nr. 90: NIF

Sak 15:Kvinneidretten - organisasjon, øvelsesutvalg, lægeundersøkelse,kvinnelig idrettsmerke. I "Betretning 1.juli 1932-31.mai 1933,Norges Landsforbund for Idrett.

"Sekretariatet". I Boks 20 I "Norges Idrettsforbund: 1940-1945."

Brev fra Deutscher Reichsausschuss fur Leibesubungen av 22.01.1928 til Norges Landsforbund for Idrett. I Boks 22:Kvinneidrett.

Secher,K.,1934:"Idrætsøvelsernes betydning for menstruasjon og fødsler". I Ugeskrift for Læger,nr.3.:1-11. I Boks 22: Kvinneidrett.

"Rapport vedrørende billettsalget på Bislet Stadion den 10.10-43 for Håndballfinalen og nord-tyske fotballkamp" av 11.10.1943. I "Norges Idrettsforbund 1940-45","Forbundslederen:1941-45". I Boks 4.

Brev til Norges Landsforbund for Idretts Sekretariat av 03.01.1928 fra sekretær,K. Wustenberg i Dansk Idræts-Forbund.I Boks 22:Kvinneidrett.

Brev til Norges Idrettsforbund, Interrimstyret av 04.10.1945 signert av leder ØMS og Gullet Rosenvinge. I Boks 223..

NHFs Arbeidsutvalgs Beretning for 18.05.-17.10. Boks 223:

Norges Idrettsforbund 1940-45:Korrektur. Del.1. NIF's Meddelelsesblad,Pakke 20.:Sirk.,nr.86/44 av 1.12.1944 til funksjonærene fra Bj.Th.Fjeld. 3B07353.

Norges Idrettforbund:1940-45."Kartotek pr.15.02.1943",:2. (Fil) "Diverse 1943". I Korrektur. Del 1. NIF's Meddel.blad,.Pakke 20.

Brev til Forbundslederen av 12.09.1942 fra Carl Brechan om "Opgjør fra Tanding - håndballkurs".

Brev fra Dansk Idræts-Forbund av 03.01.1928 (sekretær K. Wustenberg) til Norges Landsforbund for Idretts Sekretariat. I Ibid.

Brev fra Th. Fladvad til Norges Landsforbund for Idrett av 29.09.32 og notat av NFIFs sekretær av 26.06.1933.

Brev fra Th. Fladvad,leder av NFIF til Norges Landsforbund for Idrett,29.09.1932.

Brev fra Fladvad og O. Bandsberg til Norges Landsforbund for Idret av 22.06.1933.

Innberetning fra den av Norges Landsforbund for Idrett nedsatte komite til utredning av spørsmålet:Kvinneidretten i Norge.(5 medlemmer derav en kvinnelig,Else Platou.)(uå.)

Brev til Forbundslederen av 06.11.1942 fra "CB/IR" om "Håndballkurs 9.-19/8-42 på Hamar." I "Håndballavdelingen" i "Norges Idrettsforbund". I Boks 4.

Brev av 31.01.1031 til skipsreder Thos. Fearnly fra nesformann i Norges Landsforbund for Idrett.) I NIF's gamle arkiv på Rud: Kvinneidrett.(Nå er dette katalogisert på Riksarkivet i Privatarkiv: 90:NIF,Boks 22 :Kvinneidrett.)

NIFs gamle arkiv :Idrettens Hus på Rud:

Jahr,G.,1933: Brev av 24.juni 1933 til Norges Landsforbund,E.,W.,Nansen fra Norges Skiforbund, samt "Sak 15:Kvinneidretten." I Beretning 1 juli 1932- 31 mai 1933,Norges Landsforbund for Idrett;Boks: Kvinneidrett..

NHF`s arkiv : Idrettens hus på Rud:

"9. Propaganda.",Sak 4. Beretning for 1948. Arbeidsutvalgets beretning." I Beretning 1948 Norges Håndballforbund, NHF`s arkiv i Idrettens Hus.

NHF, 1946:"§10. De valgte komiteer",Sak 6:Inkomne forslag,Forbundstinget 1946.

NHF:Program. Landskamp i håndball. Sverige og Norge. Damer.

Norges Håndballforbund:Stenografisk referat fra Håndballtinget 3.2.1947,:5. Fra arkivet til NHF i Idrettens Hus i Bærum. (Alle kilder fra tinget i dette forbundet er fra dette arkivet.)

Arkivet til Norges Tennisforbund :Idretten Hus på Rud

Protokoll fra Norges Tennisforbund`s 32 .ordinære ting,lørdag 29. november 1947: Sak 5.Innkomne forslag I Norges Tennisforbund. Tingprotokoll.1937-1948.

President Diesen, E.: Innkomne forslag (unummerert), Protokoll over Norges Tennisforbunds ting 26 februar 1938.

Arkivet i Det frie Universitetsbibliotek i Berlin: Avdeling for "Fachbereich,Erziehungswissenschaften,Psychologie und Sport"

"T.A.L.",1925: "Handballertagungen". I Der Leichtathlet, nr.2.

Soost,E.,1925: "Ruckschritt statt Fortschritt Die neuen handballregelen". I Der Leichtathlet,nr.26.

Voss,H.,1928:"Un die Mittelstrecke". I Der Leichtathlet, nr. 42.

"Die einzige Goldmedaille "für Deutschland". I Der Leichtathlet, 1928, nr.32.

Pfisters arkiv på Det frie Universitet i Berlin

"Einheits-Handballregeln?" I Der Leichtathlet, 1926, nr.22.

Fitcher,H.,W.,1928:Korperschonheit und Korperkultur Sport Gymnastik Tnaz, Berlin:Deutsche Buch-Gemeinschaft G.M.B.H.

Millat,A.,1928: "Frankreichs Frauensport". I (red.) Bergmann,H.:Die Frau im Sport,Standiger Frauensportteil des "Leichtathlet",nr.39.

"Amtliche Bekanntmachungen" I Eilnachrichten, nr.2,1925.

Sparbier,J.,1926:Wettspielregeln für Schlagball,Faustball,Handball 1926-28, Berlin:Weissmannsche Buchhandlung .

Otto,K.,1923: Handball,Barlauf,Schleuderball,Stuttgart \Berlin\ Leipzig: Union deutsche Verlagsgesellschaft
Braungardt,W.,1921.: "Das handballspiel. Kurze beschreibung der neuen Regeln der Deutschen Turnerschaft". I Sport und Spiel,Beilage der Deutschen Turn-Zeitung,nr.38.

Amt für Sportwerbung: Handball,Olympia heft,nr.6. In Gemeinschaft mit dem Reichsportführer herausgeben vom Propaganda-Auschrift für die Olympischen Spiele Berlin 1936.

Fühler,B.,1930:Das Handballspiel,Berlin

Kabus,W.,1921:" Der Kreis IIIb und die neuen Handballregln" I Markische,nr.37

Stropp,E.,1917:"Handball,das Spiel der Frauen". I Handball,Berlin.

"Die einzige Goldmedaille für Deutschland". I Der Leichtathlet, 1928, nr.32.

Braungardt,W.,1921: "Der Kreis 3b und die neuen Handballregeln". I Markische,nr.40.

Frankel,E.,1926:"Das Kampfmoment in der Leichtathletic der Frauen". I Start und Ziel, Månedskrift for Det tyske Friidrettsforbund,Kvinneidrettsnummer, nr.2.

Braungardt,W.,1925: "Die Einheitsregeln für Handball" I Deutsche Turn-Zeitung,nr.80.

Zinnon,F.,1921: "Die neuen Handballregeln des Kreises". I Marchische,nr.42.

Sparbier,J.,1926:Wettspielregeln für Schlagball,Faustball,Handball 1926-28, Berlin:Weissmannshe Buchhandlung.

Schlenz,C.,1930:"Das handballspiel". I Krummel (red.): Athletik ,Munchen:Lemanns Verlag.

Schlenz,C.,1932:"Frauenhandball". I Der Handball, marsnummeret.

Reder,K.,1921:" Handball und Wiesbadener Torball" I Sport und Spiel,nr.12.

"Berits" privatarkiv i Oslo

"Styreprotokoll for Håndballklubben av 1940:5.5. 1940 -24.11.1947".

Normanns privatarkiv på Nordstrand

Halvårsberetning for Nifs Herrehåndball,1940.

Nordstrand IL. Protokoll:Herrehåndball:1941-1951.
11.12.1941.

Nordstrand Idrettsforenings Protokoll.Herre-håndballs utvalget:1939-41.

Privatarkiv til Ulla-Børje Tolgfors i Ørebro

Regler for spel utomhus, Svenska Lekförbundets Bokserie,Svenska Lekförbundets driftsutskott, Stockholm:
Björk & Börjesson.

Kåre Aslaksbys private arkiv

Vaage,J.,u. år-:Håndball.

3. Intervju

Intervju med en av de aktive mai 1991.

Intervju med en av de tidligere aktive kvinnene i Nordstand IE,15.04.1991.

Intervju med "Berit" fra H-40,31.01.1992.

Intervju med Kåre Aslaksrud,31.01.1992.

Intervju med "Berit" fra H-40,10.05.1993.

Intervju med "Berit" fra H-40,14.02.1996.

Intervju med "Marit" 11.12.1996.

15 personer er intervjuet totalt. Av disse er 14 kvalitative intervju.